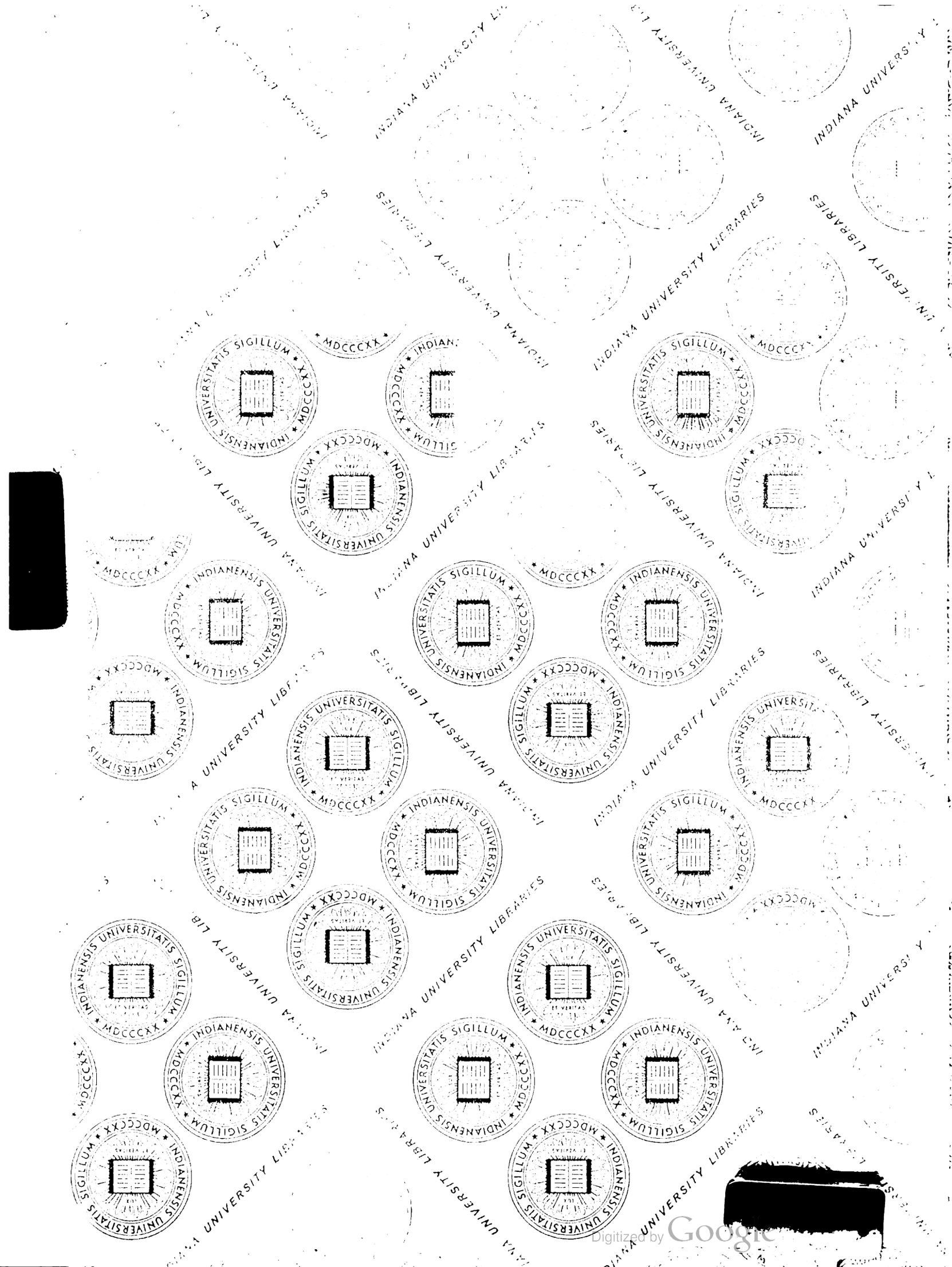
INDIANA UNIVERSITY LIBRARIES
UNIVERSITATIS SIGILLUM
INDIANENSIS
MDCCCXX

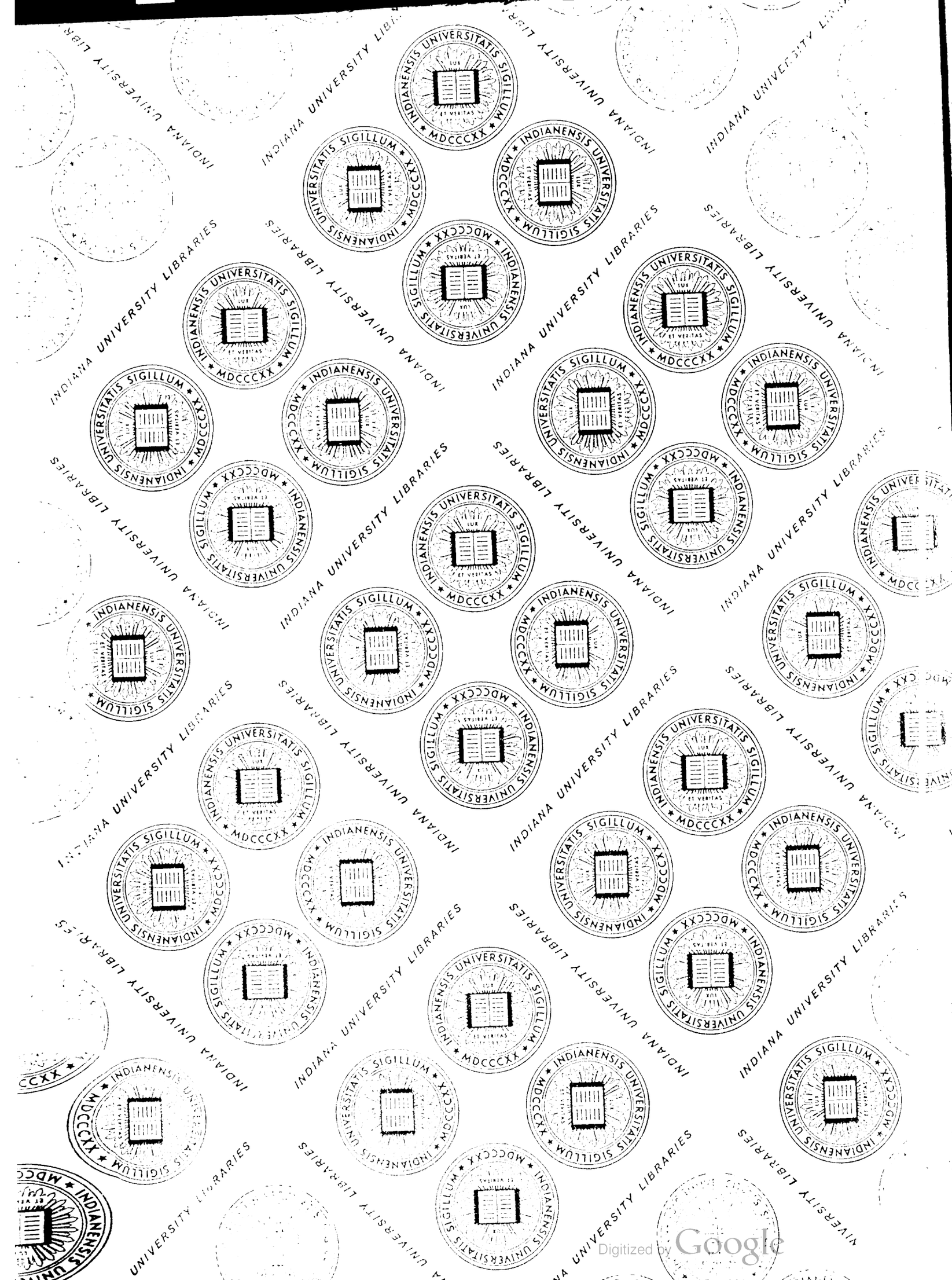
INDIANA UNIVERSITY LIBRARIES
UNIVERSITATIS SIGILLUM
INDIANENSIS
MDCCCXX
ET VERITAS
IUS
Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1934

Ч. 1. СІЧЕНЬ

Digitized by Google

ПЕРЕДПЛАТА

„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

НА 1934 РІК

Річна передплата 13·— зл., піврічна передплата 7·— зл., чвертьрічна 3·50 зл. Ціна числа 1·20 зл. — Для членів „Червоної Калини“ чвертьрічно 3·— зл.

ДЛЯ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ, ЩО ПРИШЛЮТЬ ПЕРЕДПЛАТУ ЗА ЦІЛИЙ РІК НАЙДАЛЬШЕ ДО 15-го СІЧНЯ 1934 РОКУ, З Н И Ж У Є М О ВИСОТУ ПЕРЕДПЛАТИ НА 11 ЗЛ.

За кордоном приймають передплату на „Літопис Червоної Калини“ та впис членів: В Сполучених Держ. Північної Америки: Myron Surmach, 103. Avenue A, New-Jork, N. J. USA. — В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121. — В Чехословаччині: Ukrainskyj Hromadskyj Vydavnycyj Fond, Praha-Vrsovice, Brožikova ul. č. 390.

Конто П. К. О. ч. 410.185.

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, Львів, Зіморовича 3.

ХЛІБОРОБИ, розвиток молочарського промислу поратує Вас у теперішній господарській скруті. Але тямте, що тільки справжній молочарський промисл під фаховою кермою і в звязку з сильною, центральною молочарською організацією, якою є Крайовий Молочарський Союз „МАСЛОСОЮЗ“ поратує Вас у злиднях. Зле поставлене діло без сильної організації може нанести більше шкоди як пожитку.

Звертайтесь за порадою вказівками на адресу „МАСЛОСОЮЗ“ Львів, Бартоша Гловацького 23, Телефон 43-86 і 81-04.

або до Відділів „Маслосоюзу“; Стрий, Шевченка 5, тел. 26. — Станиславів, Собіського 24, тел. 654. Перемишль, Косцюшка 3, тел. 340. — Самбір, Косцюшка 11а, тел. 43. — Коломия, Косцюшка 11, тел. 38. — Дрогобич, Пілсудського 14, тел. 285. — Тернопіль, Міцкевича 41, тел. 234. — Луцьк, Ягайлонська 25, тел. 239. — Катовиці, Шопена 11, Бельск, 3-го мая 1а. — —:—:—:—:—

У наших руках розвій рідного промислу!

ПАПЕРЦІ і ТУТКИ повноватки

„КАЛИНА“

є найздоровші і з найкращого сирівця

ЛИТАЙТЕ У КОЖНІЙ ТРАФІЦІ!

Digitized by Google

Litopys Chervonoï kalyny

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
VI. Річник

ЧИСЛО 1 СІЧЕНЬ 1934

*
* *

ПРИЙШОВ „ЛІТОПИС“... ЗІР УТІШНО ГЛАДИТЬ
БЛІДІ ЛИСТКИ ПІД ЧОРНИМИ РЯДКАМИ..
А ДУМКА ЗНОВ ЗА РУКУ НАС ПРОВАДИТЬ
ДО ПОДІЙ І ЧАСІВ, ЩО ПОЗА НАМИ.

„ЛІТОПИСИ“... ЯКІ ЧУТТЯ ВЕСЕЛІ
ВИКЛИКУЮТЬ В ДУШІ ТІ ЛЮБІ ГОСТІ!..
ЯК ТУЖНО ЖДЕШ, ЇХ ЖДЕШ ТІЄЇ ХВИЛІ,
КОЛИ ВЖЕ ЗАДУДНЯТЬ ВОНИ НА МОСТІ!..

ЛІТА НЕ ЖДУТЬ. У МЛИСТІЙ, СИЗІЙ ДАЛІ,
НЕНАЧЕ ЖУРАВЛІ, ЛЕТЯТЬ І БЛІДНУТЬ...
І ТІ, ЩО В ДЕНЬ ВЕЛИКИЙ ЙШЛИ У СТАЛІ,
КЛЮЧЕМ ЖАЛІБНИМ ВІДЛІТАЮТЬ, РІДНУТЬ.

ДЕСЯТКА-ДВІ ТИХ ЛІТ ПРОЙДЕ ТАК МИМО
І ВІДІЙДУТЬ ОСТАННІ МОГІКАНИ...
А ЦІ ЛИСТКИ БЛІДІ РЯДКАМИ ТИМИ
ПРО ДАВНЄ ГОВОРИТЬ ДО НАС НЕ ПЕРЕСТАНУТЬ.

Ф. НЕВЕСТЮК

NIL

Digitized by Google

DK508
.A2L76
1934

Від Видавництва

Видавництво »Червона Калина« кінчить саме дванацятий рік від основання, »Літопис« пятий. За весь час діяльности Видавництво з кожним роком поширювалось і більшало, та два останні роки були для видавничої справи наскрізь несприятливі. Буденні злидні не давали змоги українському читачеві призначити бодай маленьку частину своїх малих заробітків на купно книжки чи журналу. Наслідком цього загального зубожіння торги Видавництва за останній час помітно зменшились, проте діяльність його не припинялась. Що-правда, Видавництво випустило цього року менше книжок, як у роках минулих, та робило це з метою відтяжити членів у платностях — щоб цих книжок не було за багато. Всеж таки видавнича діяльність продовжувалась і декілька книжок вийшло, а вийшли вони завдяки підтримці головної основи Видавництва — його членів. Більшість тих членів принимала прихильно надсилані нові видання і присилала за них гроші, хоча давнішими роками вплачувало за кожну вислану нову книжку біля тисячки членів, тепер не назбирається стільки впродовж навіть цілого року. З еміґрації — Америки і Франції та других менших еміґраційних осередків — не стало й десятої частини давних відборців.

В 1933 р. вийшли нові випуски »Червоної Калини«: І. Борщака-Мартеля »Мазепа«, Ом. Поповича »Відродження Буковини«, четверта частина повісти Р. Купчинського »У зворах Бескиду« і О. Думіна »Нарис історії українсько-польської війни«, крім цього, портрет-мініятура гетьмана І. Мазепи кисти арт. В. Дядинюка.

Поза книжками, які появляються неперіодично, виходить кожного місяця »Літопис Червоної Калини«. Хоча кріза в останніх двох роках відбилася важко на видавництвах, то всеж таки число передплатників »Літопису« не зменшилось. За це зменшилася їхня платність, бо, як за книжки »Червоної Калини«, так і за »Літопис«, частина передплатників припізнюється з вирівнанням передплати, що, річ ясна, мусіло пошкодити редакційній сторінці журналу, зокрема ілюстраційній, бо оживлення змісту вимагає окремих коштів і готівки. Та редакція і адміністрація таки поборювали труднощі і змогли їх побороти — а доказом цього точна і без задержки поява кожного числа.

І тепер, починаючи новий рік праці, маємо повну надію, що при допомозі всіх наших членів, прихильників і передплатників »Літопису« зможемо дальше випускати нові книжки та видавати журнал. В редакційній теці багато цінних праць і матеріялів, що чекають на свою чергу. Їх треба видати, поки живуть ще учасники великих подій, щоб доповняли їх. Як би воно не діялось і якіб не прийшли ще часи, то припинювати працю Видавництва не можна. Для вдержання традиції, для закріплення великих днів і чинів, Видавництво мусить жити і мусить продовжувати працю, бо колиб його не стало, ніхто другий за це не візьметься і не пічне її від нового.

Тому прохаємо всіх наших прихильників — тих, що найкраще розраховуються з нами, — щоби й на дальше, як наша головна опора, не змінювали свого відношення до Видавництва, притому ще при кожній нагоді старалися приєднати для »Червоної Калини« нових членів та відборців видань. Прохаємо також тих наших членів, що не вдалося їм до кінця року вирівнати рахунків, щоби не затягали довше справи, лише негайно, зараз у січні позбулися своїх зобовязань, бо саме через борги Видавництво має великі труднощі, що спинюють роботу, подібно, як звичайна сільська кооператива, яка через такі борги занепадає, або й пропадає.

Окреме прохання до залягаючих з передплатою за »Літопис«. В січні вони мусять вирівнати свої залеглости, бо »Літопис« виходить безперервно кожного місяця, а тому ця залеглість постійно зростає, якщо передплата за котрийсь з цих місяців незаплачена.

Добрих передплатників просимо при спромозі прислати в січні передплату за цілий рік. Тим зроблять вони гарне діло в піддержці Видавництва. Відомо, що в часописах і журналах калькуляція видавнича на цілий рік опирається на тих цілорічних передплатниках, що заплатять передплату в січні і цим держиться журнал. Саме для них признаємо знижку в передплаті на зол. 11.

Зі святами Різдва і Нового Року бажаємо всім нашим членам, прихильникам, читачам і передплатникам

ВСЬОГО НАЙКРАЩОГО!

УПРАВА, РЕДАКЦІЯ І АДМІНІСТРАЦІЯ ВИДАВНИЦТВА »ЧЕРВОНА КАЛИНА« І »ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ«.

INDIANA UNIVERSITY LIBRARY
Digitized by Google

„Як підростете, то пригадаєте їм..."

(Спомин).

Написав: *Ів. Шелестинський*

На великому громадському пасовиску села Грабівця пасуться стада худоби. Рогата худоба всуміш з кіньми, звичайно старими, або калі-ками, бо добрих на війну забрали; з великими стадами гусей, що мов сніг вкрили зелене пасовиско понад річкою. Худоба пасеться, а над нею ми 10—15 літні „пастирі стад" чуваємо, щоб де не пропала, щоб в царину не забігла та шкоди не наробила.

Ми пильнуємо її по черзі, а по кількох з нас йде на недалекий шлях шукати по ровах зброї, — куль переважно, — що їх якесь, невідоме нам ближче, українське військо покидає.

В останньому часі дні бувають понурі, непривітні, дощеві, на овиді раз у раз показуються оловяно-чорні, страшні хмари, а наші батьки лякаються, щоб град з тих хмар збіжжя не вибив.

Ми за батьками попадаємо й собі в смуток та трівогу, бо не тільки градові хмари починають нам бути страшними, а й ще щось інше від кількох днів забирає нашу увагу.

Всіми шляхами, дорогами, стежечками, а то й просто полями переходить якесь військо, котре говорить так як ми і називає себе українцями.

Чи воно так собі тільки переходить, чи може відступає, нам до цього байдуже. Ми тільки почуваємо невеличкий страх перед невідомим майбутнім, але у всякому разі не такий великий, як приміром наші батьки. — Ми хоч дітваки ще, а вже за час світової війни привикли до всяких страхіть, до переходів і відворотів ріжних військ.

Підуть геть ті, що зараз є, прийдуть другі, хіба нам не однаково? — Нам щоби тільки нашого добра-худоби не займали, а про все друге байдуже.

Зі всіх подальших сторін вчуваються густі стріли, та ми вже до цього теж привикли і стріли роблять на нас те саме враження, що клекіт бузьків на Максимовій хаті... Ми ховаємося денебудь в корчі і собі починаємо примітивну стрілянину. Лише стережемось, аби старші не заглянули, А нам що? Щоби тільки тук був!

Декого скалічить, обірве пальці, осмалить ли-

Ученики стрийської гімназії повнять службу на двірці в Стрию.

це та все це дурниця супроти того, що в дома за це від батька-матері дістанеться...

Захоплюємо денебудь і кріса та цілою гурмою біжимо дивитися, як старший за нас Янко буде стріляти. — А після всіх цих наших вправ у стрілянині, гонимо худобу домів, в село і там застаємо повно вояків. Вони всі якісь пригноблені, непривітні, хоч говорять по нашому. Видно по всьому, що втомлені і знеохочені.

Дехто з наших запитує їх „куди йдуть?" та більшість з них відказує, що самі не знають.

— Відступаємо, — заявляють.

— Перед ким?

— Та перед поляками.

Ми знали досі, що десь там під мало відомим нам Львовом провадилась війна, — бо кількох наших хлопців зі села там було, — а з ким і за що? — це в наших молодих головах не містилося.

Ми тільки раді були, що тепер ніхто з посторонніх не забороняє нам стріляти як колись, а війна най собі десь там буде. Ми війну всеж таки любили, хоч і не менше боялися її. Однак якесь невисказане захоплення чіплялося нас, коли над селом гриміла австро-російська канонада. Мабуть тому ми

Пластуни стрийської гімназії при українськім війську в 1919 р.

Digitized by Google

захоплювалися, що малими дітьми не могли відчути повноти небезпеки.

Тим більше тепер, коли від сторони Галича і Станиславова вчувалися чим раз голосніші

Ученики стрийської гімназії при III. корпусі УГА. — Бучач 1919 р.

стріли, ми викрикували з утіхи та повторювали з жидівська:

— Ну, ну! Чути стріляти.

Одначе стріли в міру зближення, ставали чим раз рідшими і постепенно чим раз віддалювалися і втихали...

А одної ночі ми ще чули, правда не всі, якийсь страшний вибух від сторони Галича. Це, як ми довідалися пізніше, українські частини висадили міст на Дністрі біля Галича.

Після тої ночі на другий день переходили ще малими гуртками і одинцем військові.

— Вже по війні, — казали з них деякі.

Дехто з них ніс якесь запаковане добро аж угинався, дехто в долину цівкою, немов соромлючись, ніс ще кріса, більшість була безоружна.

Ми пастушки юрбою стовпились при дорозі і з цікавістю приглядалися переходячим.

Так проминуло з пів дня. По полудні, — памятаю добре, — небо вже було чисте, синє, гріло благодатнім теплом літнє сонце, а зелені ще, високі жита колихалися немов хвилі моря під подувом легенького вітерця. А мимо того день чогось і дальше таки сумний був. — Перехожі військові вже прорідли, тільки денеде виднівся ще якийсь старший вже віком вояк, що очевидно не міг так скоро поспішати, як молоді.

В тім зближилися до нас три наші односельчани-парубки, які вертали також з війська, як казали. Посідали над річкою відпочивати, бо до села було ще зо два кільометри дороги. Розмовляючи, згадували свої переживання і тішилися, що зуміли „вирватися зі Станиславова, бо хто знає де ті українці булиб ще їх потягнули з собою". — Очевидно вони дезертирували.

За часок до цього місця приїхав віз запряжений в одного коня, а на ньому сиділо трьох подорожних одягнених з міщанська. Спинилися по середині річки, щоб напоїти коня Колиж кінь припадком скинув зі себе упряж серед річки, то старший з подорожних з довгими чорними вусами, попросив мого товариша поправити упряж коневі. Коли це було зроблено і подорожні подякували за услугу, старший з них подивившися в сторону наших односельчан-дезертирів, що на березі сиділи, прикликав нас всіх ближче і сказав:

— Слухайте хлопці, як підростете то пригадаєте їм, оцим вашим старшим братам те, що вони колись лихого заподіяли Україні. Бачите, вони замісць боронити рідну землю від ворогів, втікають, та ще гляньте, як гарно вирядились у нові мундури, а там на фронті нема кому підмоги дати і наші уступають, бо ворог в десятеро сильніший. Ви хлопці малі ще, але як підростете і більше зрозумієте, то не забудьте їм цього пригадати.

І вже віз з подорожними рушив, як той з чорними вусами сказав ще нам:

— Завтра вже до нас прийдуть ворожі війська.

Затуркотів віз і поїхав з подорожними по кривій доріжці, а ми довго дивилися йому в слід, та розбирали, як уміли, в своїх головах значіння слів: „Як підростете, то пригадаєте їм".

На другий день до нас дійсно прийшли ворожі війська, а які новини з їхнім приходом зайшли, це вже належить до хроніки села, як і цілого нашого народу.

Нам же кілька літ пізніше, як ми підросли на парубків, нераз доводилося пригадувати нашим старшим братам їхній прогріх супроти своєї рідної землі, та вони вже й самі постепенно переконувалися про те та зі своїх гріхів не раз сповідалися.

Хоч мій спомин не є настільки цікавим і ба-

Digitized by Google

гатим в епізоди, як другі. однак я вважав за доцільне написати те, що давно-давно вбилося в мою память.

Будучи в той час (1919 року) маленьким, бо всього одинацятьлітнім хлопятем, я не міг у всьому як слід розібратись та зрозуміти, але пережиті, хоч і не дуже замітні моменти, зробили вже в той час значний переворот в моїй молодій душі і я починав чим раз більше над ними призадумуватись. — Аж колись далеко пізніше я зрозумів їх, як зрозумів і те, за що люди борються одні з другими, чому граблять, насилують, вбивають.

Випадок з односельчанами - дезертирами не був одиноким. Таких дезертирів, починаючи з зими 1918 року в нас було багато. Вони цілими десятками перекрадались з поблизького Станиславова у свояси. Спонукували їх до цього вчинку не так страх перед фронтом, як несвідомість. До того попередня світова війна зробила своє. Народ в більшій части (з виїмком деяких одиниць) був вже так зрезигнованим та знеохоченим до всякої війни, що байдуже йому було, який би то ворог не прийшов. Переважна більшість прагла тільки спокою, хочби той спокій прийшлося окупити добровільним запряганням своєї шиї в невільниче ярмо...

І та власне несвідомість, що в коротці потягла за собою масову дезерцію Гал. Армії, причинилася в великій мірі до нашої програної.

Саскатун, Саск. (Канада) 6. VII. 1932.

Іван Богун, полковник винницький

Написав: *Теофіль Костpуба*

Загальна хиба наших відомостей про цікавіші й визначніші особи, що виступали в часі великого національнаго зриву — за Хмельниччини — це те, що вони відносяться до їх діяльности вже в повстанні, а натомісць нічого не говорять про їх давніше життя, чи походження. Не обминуло це навіть самого Богдана Хмельницького — а щож тоді говорити вже про менше визначні від нього особи? І так нераз ми не можемо навіть приблизно означити віку якогось визначного національного діяча. Це цілком зрозуміле. Бо люди, що виступали в той бурхливий, а так багатий у величезні можливості час, появлялися нагло, незнані передтим, скромні козаки, шляхтичі, чи й міщани (про хліборобів-селян годі говорити). Аджеж сам Хмельницький перед тим, заки відіграв таку величезну ролю в нашій (і не лише в нашій) історії, — був скромним чигиринським сотником і навіть він, а не хто інший, не припускав, що йому колись випаде на долю сповнити так велике діло. Кому ж тоді було в голові списувати його життєпис?

Отже подібно мається діло зі Хмельничанами. Багато їх могли б ми перечислити — але як хотілося б відтворити собі, на основі дійшовших до нас відомостей, їх життєпис — всетаки не зможемо відповісти на найосновніші з них. Не був тут виїмком і славний полковник винницький, або кальницький, як він інакше називався — Іван Богун.

Змальовувано його нераз — і з боку своїх, і чужих, і істориків, і письменників-белетристів. Майже кожний читач пригадає собі сумної памяти „Огнем і мечем" Генриха Сенкевича, в якому Богун змальований як якийсь напів дикий „ватажок козацький", „неписьменний хлоп", що вганяє по степу й „виливає тугу" в неменше дикій „думці українській". Але не лише українська історична критика в особах Володимира Антоновича, Степана Томашівського і Вячеслава Липинського, але й польська в особі дра Ольґерда Ґурки виказала невірність і тенденційність Сенкевича у змальованні постатей його трильогії, з якої першим твором є саме „Огнем і мечем"[1]). Тому не зайвим буде приглянутися цій цікавій і лицарській постаті, яка не лише у своїх тішиться симпатіями і захопленням, але стрічається із признанням і з боку ворогів[2]), які характеризують його, як людину лицарську, хитру й розумну.

Про походження Івана Богуна знаємо лише чутки, що їх передавали собі сучасники. Прим. сучасник, поляк Микола Ємйоловський говорить про нього, як про „одного кушніра, на імя Богуна, брацлавського полковника". Але інші вістки промовляють за тим, що він був шляхтичем, як більшість вищої старшини козацької за Богдана Хмельницького. Іван Богун був по всякій імовірности сином Теодора Богуна, що держав 1618 року село Бубнів у Київщині й тому Іван Богун називається також Іваном Федоренком, або просто Федоренком. А й пізніше знаємо Богунів-шляхту, що печаталися гербом Ястшембец. Оскільки вони є потомками Івана Богуна, то виходило б, що Богуни були вже в XVII. ст. шляхтою, бо трудно, щоби шляхотство надано їм пізніше.

З давніших Богунів знаємо ще, крім Теодора,

[1]) Критика Антоновича поміщена в Київ. Старині 1885 р., пізніше видано цю критику двічі по-українськи: „Польсько-українські відносини XVII. в. в сучасній польській призмі", 1904. й „Хмельниччина в повісті Г. Сенкевича", 1917.; С. Томашівський, Один із героїв Г. Сенкевича, „Неділя", 1911., ч. 39.; В. Липинський у зб. **„Z dziejów Ukrainy"** 1912., у кількох місцях і, врешті О. Ґурка у **„Pionie"** 1933., ч. 3. (пор. „Новий Час", 1933., ч. 242 і 244, ст. „Трильогія Г. Сенкевича і історична правда").

[2]) У нашій науці немає повної наукової біографії Богуна — приготовляє її проф. Микола Петровський. Др. Ґурка так характеризує Богуна: „Істинна слава України, в році 1648—9. старша вже людина, що має дорослого сина, був не козаком „хлопом", що не мав права піднести очей на князівну, але шляхтичем" і т. д.

Digitized by Google

Богуна Войновича, що був старшиною в козацькім війську за Наливайка й повішений поляками 1596 р. Про нього, як і про Теодора Богуна, нічого точніше не можемо сказати. Не знаємо також. коли родився Іван Богун. Із того, що в 1654 році бачимо його сина Тимофія дорослою людиною, старшиною в козацькому війську, можемо знати, що був він людиною не першої молодости — в віці понад сорок літ. Про його початкову службу в козацькому війську не знаємо нічого; Іван Богун є вписаний у козацьких реєстрах 1649 року, як рядовий козак, хоч рівночасно знаємо Івана Федоренка, отже мабуть Богуна, як подільського полковника.

Більше можемо про нього довідатися щойно починаючи зі збаражської битви, в якій він був ранений і це дуже засмутило гетьмана Богдана Хмельницького. Але рана видко не була дуже тяжка, бо пізніше упродовж цілої українсько-польської війни 1651—1657., аж до смерти Богдана Хмельницького, бачимо його в кожній важнішій битві.

Отже в днях 12—22. березня 1651 року боронить враз із Височаном Винницю, замкнувшися в ній із військом. Було в Винниці 70 української шляхти, що додавала Богунові завзяття й у відношенні до поляків була неуступчива. Правда. Богун пробував переговорювати — й із польського боку були призначені Гулевич, староста звенигородський і Жевуський, підстолій брацлавський. Але переговори розбилися і облога тривала. Поляки обстрілювали Винницю вогняними стрільнами, але козаки їх гасили й від того не було шкоди. Скінчилася ця облога відступленням польського війська, чи радше втечею. „подібною до пилявецької", як писали самі ж поляки.

У травні 1651 року бачимо його при облозі Камянця, при якій він їздячи на білому коні, заохочує своє військо до битви аж під ним пострілено коня. Наслідок був такий, що, як пише поляк-очевидець. , не могли витримати наші (себто поляки) й уступили до міста, запаливши фільварки", а козаки. як пише той самий поляк. „хоч гинули як свині (!), нічого про те не дбали". До того поляки боялися зради камянецьких українців, „бо до того дійшли, що дзвонами давали знати козакам, коли мали приступати до брам". Тут Богун названий „головнішим полковником" побіч Криси, Пушкаренка. Джагалія і Гладкого.

У страшному погромі козацького війська, коли внаслідок зради союзника хана й неприсутности Богдана Хмельницького настала страшна тривога (кінець червня й перші десять днів липня 1651 року). Богун старається рятувати військо від останньої руїни.

Перечислювати всі битви, в яких брав участь Богун. значило б, як це влучно сказав Вячеслав Липинський, писати хроніку битв цілого повстання. Головне поле його діяльности — це Поділля. де він організує повстання (серпень 1651.). Але характеристичне для нього оповідання польського історика, Веспазіяна Коховського, про його бій із Чарнецьким, одним із найкращих польських воєводців. Богун був тоді в місті Монастирищах. „В Богуна була лисяча вдача", пише Коховський, „як лис показує собакам то зуби. то хвіст, так цей силу, то хитрість. Виваблюючи на бій, підвів Чарнецького під укріплення Монастирищ — щоб тут використати проти нього вали й рови й усі звичайні свої штуки... Той так само жваво кинувся на приступ, як на полевий бій. Із криком і лоскотом пішли хоругви, стараючися для більшого страху вдати якнайбільші сили. Вали вже були в їх (поляків) руках і, зарубавши сотника Дрозденка, почали вони розбивати палісади, сподіваючися добути місто — коли несподіваний випадок розбив це їх завзяття. Чарнецький, літаючи серед стріл зі своїми розпорядками без шолома й наличників, дістав з рушниці рану в обі щоки. майже смертельну. Півживого зняли його з коня товариші й піддержували, поки він підвівшися не виплював кров і спитав присутніх — чи вже місто добуто? Довідавшися. що місто не піддається, а наші (себто поляки) збентежені його пригодою, він схвилювався і кров пішла ще сильніше. Тимчасом Богун із його звичайною проворністю в запобіганні й витримуванні небезпек, вирвавшися з вибраною кіннотою, підняв крик на татарський спосіб. аби навести страху, що наближається підмога. Отже недостача потрібної для облоги артилерії й усякого іншого знаряддя. гостра зима, труднощі в харчуванні, ожеледа, на котрій падали коні. й узагалі занадто були змучені, щоб могти витримати свіжі сили неприятеля. випадок із Чарнецьким і ріжні міркування захитали настрій війська, так що воно кинуло не лише Монастирище, але й Україну загалом, якнайспішнішим маршем, так якби від рани одного всі стратили дух. Але це не нерозважно; бо якби ще хоч маленька проволока, затопила б їх Україна своїм військом".

При кінці 1653 року дістав доручення від Гетьмана поїхати до Путивля. щоби зустріти царських послів, що їхали до Гетьмана для підписання договору про прилучення України до Москви. Він сказав послам, що Гетьман призначив їм побачення в Переяславі, а він, Богун. має їх туди провести. Та покищо Богун залишив там своїх козаків для звязку. а сам поїхав до Ромна чекати на вістки. Цей поспішний виїзд доказує, що московські посли зробили не дуже-то приємне враження на Богуна. Тай пізніше він відмовляється присягати цареві, хоч це зробили були інші полковники. Присяга відбулася в січні 1654 року, але там, як пише сучасник, монах печерського монастиря, Макарій Криницький, „Богуна, кажуть, не було".

Вістки про ворожість Богуна до Москви прибирали часом дивні форми. В сучасному французькому часописі писали, що він мав якісь особисті причини боятися пімсти царя. Німецький знову журнал писав, що Богун, невдоволений із Москви. втік до польського табору разом із іншою старшиною, а король обіцяв. що дасть йому гетьманську булаву. Пізніше навіть були чутки. що Богун убив Богдана Хмельницького (!) з намови козаків, а польські письменники, Самійло Твардовський і Веспазіян Коховський (сучасники) зробили з нього польонофіла.

Направдуж справа малася так. Король довідав-

Digitized by Google

ся, що дехто зі старшини не хотів присягати цареві, між іншим Богун, і задумав це використати, щоби старшину відвести від послуху Гетьманові й притягнути до себе. Тому 21. лютого 1654 року видав універсал, у якому закликав вернутися під його панування. Крім того роблено ще окремі заходи, щоби перетягнути Богуна. Спершу цю місію дістав згадуваний уже Макарій Криницький, який мав піти до Богуна й казати йому, щоби до короля вернувся, й на те дано йому 100 талярів. Але Криницький захорів і доручення не виконав; тоді гетьман пол. Потоцький доручив це шляхтичеві Павлові Олекшичеві, який спеціяльно писав до Богуна (березень 1654). В листі писав Олекшич, що король дає Богунові амнестію, шляхотство й гетьманську булаву, а до того староство в Україні, яке захоче. Писав до Богуна також Андрій Окунь. Але Богун їм не відповів, а „прелестні листи" вислав цареві. За це дістав від царя спеціяльну похвалу й доручення, передане Гетьманові Хмельницькому... привести Богуна до присяги цареві (квітень 1654). Але Богун присяги таки не виконав — бодай не маємо на це ніякої певної вказівки, а й пізніше ніякої льояльности в нього супроти Москви не помічаємо — радше якраз навпаки.

Оці події впевняють нас у тому, що Богун не хотів залежности ні від Польщі, ні від Москви. Належав він до гурта старшин-самостійників, для яких, за словами Андрія Потоцького в 1659 році, **„summa ratio status — nie być ani pod Waszą Królewską Mością. ani pod carem; spodziewają się oni tego dokazać zwodząc i strasząc W. Kr. M. carem a cara W. Kr. Mcią".**

Дальші роки аж до смерти Гетьмана Богдана Хмельницького бере участь у ріжних битвах, боронить два рази Умань, бере участь у молдавському поході з Тимішом Хмельницьким. Він далі не дається намовити полякам, щоби перейти на їх бік, а проти Москви тримається ворожо. Як приїхали були воєводи списувати козаків, він говорив їм: „Не потрібні нам московські воєводи! Жінки наші й діти приїхали списувати!!", а звертаючись до Шкуратова, сказав: „Ти їдеш до нас у Чигирин на воєводу? Здоровий відси не поїдеш"!

Після смерти Богдана Хмельницького відграє теж важну ролю в Козацькій Державі. Стає по стороні нового Гетьмана, Івана Виговського, й бере участь в облозі Полтави, де замкнувся збунтований проти Гетьмана Пушкар (січень, 1658). У жовтні 1659 року передавали собі поляки радісну вістку, що „Богуна бунтівника вбито на паль", але це була неправдива вістка. Та саме тоді Богун був по стороні Юрія Хмельницького, хоч не хотів підписати відновленої переяславської умови 1659 року. Врешті попадає в тюрму польську до Мальборґа, звідки випущено його на просьбу Павла Тетері, тоді (1663 р.) з рамени Польщі Гетьмана. З Тетерею рушив походом на Лівобережжя, але після невдатної облоги Глухова, оскаржили його за звязки з Іваном Брюховецьким, якого мав інформувати про рухи польського війська — й 27. лютого 1664 року його розстріляно.

Так закінчив життя український самостійник.

На віденських бульварах

Спомин з 1919 р.

Написав: *Остап Лисак*

З кінцем лютого команда четвертого коломийського куріня на фронті під Хировом, вислала мене службово до Відня. Командант куріня поручник Абель (пізніше шеф штабу XI. бриґади) вручив мені в курінній канцелярії заграничний пашпорт, кілька запечатаних листів на віденські адреси і грошевий аванс на подорож. По коротких інформаціях щодо подорожі, курінний командант побажав мені щасливої дороги і скорого повороту до наших частин на фронті.

Здоровлю, виходжу і поспішаю на залізничий двірець.

Я хотів ще того дня до полудня виїхати до Нов. Самбора, потім на Стрий—Лавочне, через Угорщину на Будапешт.

Я вже був близько стації у Фельштині, коли почув за собою грімкі сальви гарматних вистрілів. Наша легка артилерія за Городовицями обстрілювала сильним вогнем ворожі позиції.

В лісі, на право від Хирівської Посади — який я рано залишив в тиші — тарахкотіли лунко кулемети. На стації у Фельштині, неспокійно стояла й шипотіла парою в поготівлі панцирка. За яких десять хвилин рушила з місця і помало підсувалась до Городовиць, під Посаду на фронт.

Стрілянина на нашому відтинку не робила на мене ніякого вражіння. По безкористних мирових переговорах (25—28 лютого) з ворогом, головно з військовими представниками Антанти, — гарматні дула і розвідні стежі, наші і ворожі, розпочали живішу перестрілку на цілому Хирівському фронті.

По короткім чеканню у Фельштині, я всів до поїзду на Нов. Самбір. Зі мною їхала також одна чета з нашого куріня, яка була командована, здається, в Скільщину на пограничну сторожу.

Поїзд на Самбір їхав дуже помало. Через вікно вагону я глядів на голі поля, на замерзлу землю. За цю землицю — отсі вузенькі селянські загони — хрест на-вхрест перетяті межами — там недалеко кипить завзята війна.

В Самборі я виліз з поїзду і вийшов у місто. Я хотів собі купити тут нові черевики, бо мої за цілу зиму на фронті на ногах — розлізалися. На ринку в одній крамниці купив нові, заплатив ще австрійськими коронами і вертав назад на двірець.

Digitized by Google

По дорозі я стрічав богацько війська: стрільців-новобранців; в старих підтятих „мантлях". тут і там на голові нова мазепинка! На крамницях, каварнях, голярнях, — всюди, висіли нові таблиці (фірми), писані урядовою українською мовою. А на мурах я бачив наліплені великі афіші, видані Начкомандою до Галицьких військ.

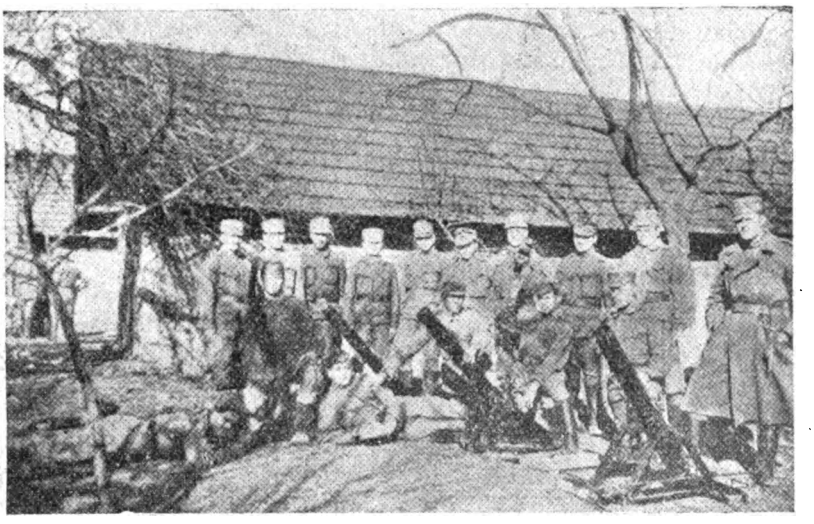

Відділ мінометів Української Армії. — Курс у Фразі коло Рогатина.

Кінцеві слова, друковані великими буквами памятаю й нині: „Нехай нас розсудить залізо і кров!"

Приходжу на двірець. Мій поїзд на Дрогобич стояв на передніх торах. На пероні рушно, гамір, крик. Стою і дивлюся. Один наш старшина, в короткім уланськім кожушку, злісно лаяв на якогось стрільця. Пасажири поїзду, через отворені вікна, підкрикували і грозили на старшину пястуками і виявляли свою симпатію на сторону стрільця. На пероні приглядалися цій неприємній сцені між іншими два польські старшини. які у супроводі наших двох чи трох старшин їхали в цім поїзді на Дрогобич—Стрий. (Вже в дорозі я довідався від самовидця цього виступу таке: стрілець попросив у старшини вогню; прикурив. поздоровив і сказав „дякую товаришу поручник". Поручник викрикував, що він йому не товариш, а з цього потім зчинилася сварня і крик по цілім двірці).

В Стрию я чекав годину на получення Сколе-Лавочне. На пероні держали службу молоді симпатичні стрільці. В ждальнях не можна було зробити кроку. Коло столів, на підлозі, лежали бувші австрійські вояки. зарослі. брудні, в ріжноманітних лахах; вертали з російського полону до своїх країн.

Межи ними сиділи жінки, з блідими лицями. з утомленими очима, деякі з них тримали на своїх колінах діти-немовлята. завинуті в брудних шматах сірої шинелі.

Їду на Лавочне. В Лавочнім на двірці дижурний старшина потвердив мій явний приказ, при відході дав мені пачку угорського тютюну; хоч був незнайомий, стиснув щиро руку й побажав всього доброго...

До Будапешту я прибув рано. До мого вагону вступило двох жандармів, перевіряючи пасажирам посвідки і пашпорти.

Витягаю свій. Жандарм з накрученими вусами, повів очима по пашпорті, щось по мадярськи оба заговорили і мій приказ вернули назад. Я дуже радів, що ця процедура скінчилася щасливо і що міг без перепон їхати дальше через Угорщину. І так около десятої години вечером я прибув в цім поїзді на віденський двірець. Встаю і вихожу з пасажирами підземними сходами на стацію.

Запасна сотня скорострілів стрийського куріня. — На весні 1919 в Стрию.

Digitized by Google

У вестибулю стояли гусаком голодні віденські міщани. Хто з пасажирів ніс на плечах повну тайстру, чи в руках валізку, не міг справді перейти цей „кордон голоду“ без поліційної охорони.

Голодні люди на коридорі заступали пасажирам дорогу, насильно втискали в руки зелені банкноти за хліб. Декотрі тримали в руках золоті перстені, ланцюшки і гроші. За хліб — золото! — раз у раз повторяв якийсь панок в чорнім капелюсі.

Вихожу з двірця. Широкий віденський бульвар. По нім ходили люди, непевним кроком, зі схиленими головами, їх обличча від електричного світла були мертво-бліді, без енергії, без життя, мов мертві статуї. Відень — могутна столиця Габзбургів, ще перед роком вірила в побіду центральних держав, нині лежала в агонії., розбита, голодна, безрадна...

Чекаю на трамвай. Коло мене стоїть молодий панок, у напів військовім, напів цивільнім одязі; під ясною жарівкою читає обемний Райхспост. Трамвай дзвонить... Іду. Кидаю за себе кусок папіроси. Читач Райхспосту крадьки схиляється, білими руками піднимає недокурок — курить і читає дальше.

Іду. Трамвай везе мене в пащу метрополії. Перед моїми очима дефілюють — в сяєві світил — чудові палати ,гарні торговельні доми з реклямними червоними світлами, тут і там я заглянув гарний памятник минулої слави...

У XVIII. окрузі Відня, вискочив з трамваю і зайшов в Мартінштрассе до готелю на нічліг. Входжу до кімнати. Підлога невмита, з дірами, стіни чорні, закурені, постіль гола, обдерта, двері добре не замикались, все брудне. Аж мене застрашило. Цей віденський „готель“ коштував мене двацять корон. Була вже одинацята година, я рішив хоч нерадо таки тут заночувати.

Рано в десятій годині я зголосився в команді Укр. Збірної Станиці в X. округу. Командант поручник УСС. (нині не пригадую собі його назвиска), молодий старшина, гладко оголений, з жвавими очима, в українськім однострою з старшинськими відзнаками на раменах (патони, по взору російської армії) приняв мене в строгій позі, можу сказати не дуже приязно.

Голошу свій приїзд і передаю непорушені листи.

З короткої його мови „що нового там у вас?“ — я помітив, що командант Збір. Станиці дуже лихо інформований про ситуацію на фронті в Галичині.

Я сказав поручникові, що на фронті є мало війська, мало запасних залог, брак старшин, команданти чет складаються з десятників, сотнями і куренями командують — четарі.

Поручник моїм словам не давав великої віри — махнув рукою — мовив „все знаю, одержую точні справи з фронту з пресової кватири Військового Посольства“.

Я мовчав. При відході я зголосив, що задержуся у Відні два-три дні, на доручення приватних листів, родинам віденських старшин, які служили в У. Г. А. Поручник згодився, написав харчевий листок, я подякував і вийшов.

Харчевий листок заніс рахунковому, до обіду було ще треба довго ждати і я пішов до кантини. Ніде правди діти. Командант Збірної Станиці, мав бути досить дисциплінований вояка. На розлогім подвірю взірцевий порядок, всюди заметено, в кантині чистота. За чистим столом сиділо кількох старших вояків, недавно повернувших з італійського полону. При чорній каві, солодженій захариною ми скоро познакомилися. Мої краяни (один був з коломийського повіту) були дуже цікаві, що діється в Галичині. Один через другого питалися мене, як там на фронті і чи дійсно ведеться регулярна війна в „лінії“ з канонами і скорострілами.

Коли я сказав, що так, старі пядесятьлітні вояки дуже раділи, що ми маємо свою команду, військо, гармати і скорострільні.

Чужина, італійський полон, студений мур веронської твердині научив їх любити свою землю й батьківщину.

При відході ми попращалися, я обіцяв, що вечером поговоримо. По обіді я вийшов з бараків Збір. Станиці до Відня. Кондуктори і поуличні поліцмени, дуже приємні і чемні люди. На мої питання, куди йде який трамвай, відповідали справно, так що я до вечера доручив чотири листи на точні адреси Тут мені щиро дякували, деякі гостили білою кавою і папіросами.

Слідуючого дня була неділя чи якесь свято. Я рішив зайти до старославного храму мойого патрона — св. Степана. Я увійшов. В храмі повно віруючих, зі сумними обличами співали монотонну святу пісню. Я став між ними, — людьми з розваленого старого світа — і молився за світ Новий.

— — — — — — — —

За два дні я виїхав з Відня. Около 11 березня я прибув до Городовиць і зголосився у команді четвертого куріня. Коли я здав звіт з моєї подорожі, командант поруч. Абель сказав мені, що моя 1. сотня із командантом четарем Ковчем, була командована з під Хирова до нової формованої частини четаря Гриця Голинського.

За кілька днів я знайшов гуцульський курінь десь коло Рудок на відпочинку і зголосився у нового команданта сотні хорунжого Коновала, бо четар Ковч був ранений в боях під Городком.

Прага, жовтень 1933.

Digitized by Google

Українське село в часи націон. революції

(Спомин з часів боротьби за визволення одного села.)

З рукописів бл. п. пор. М. Михайлика.

I.

Кілька разів довелося мені бути в селі перед революцією (в 1916 і 1917 рр.). Це було підчас моїх відпусток з війська, які я проводив дома в овоїм м-ку Глодосах та гостив у селах, розположених в околицях цього місточка. Моя частина була на північнім фронті, а пізніше я дістався до Криму, мав досить нагоди запізнатися з московськими та татарськими селами, тому свої мене ще більше цікавили. Не маю тут наміру описувати українське село, чи порівнювати його з іншими. Цікавить мене інший бік справи, ті зміни, які в нім відбувалися і гнали його на шлях відродження. З непробудної вікової сплячки збудила село війна і в цім її величезне і благодійне для нашої нації значіння. Мало того, вона наблизила скам'яніле в своїй непорушности село до революції, збудивши в нім живу думку і викликавши пристрасти властиві живому здоровому організмові. Лише подумати: скільки десятків років освідомлючої праці заощаджено тим?

Така проста річ, як потреба писати листи й засилати в них поклони „від сирої землі" до своїх кревняків при війську (а у кого з селян їх там не було?), зрушила й відкинула думку, що „учитись то тільки панам потрібно". Помічаємо, що в цей час у всіх, навіть старих людей, явилося величезне заохочення до науки. Діти заповнили школи, навіть не вистачало вже шкіл, тоді як до війни вони були порожні. Це прагнення до науки охопило й тих, що вже були у війську. Відійшовши до нього неписьменними, вертали вже письменними, або самі писали „всім поклони". Появилася на селі й газета, хоч на перших порах на таких, що осягли такого поступу, дивилися скоса і вважали їх „дімократами".

Кволе почуття російського патріотизму, яке намоглися прищепити русифікатори, зникло, і лише баби, що ще памятають „Олександра Ослобонителя", згадували про царя і Росію, та нагадували про них попи з амвонів. У мужеського населення вже була думка уникати війни, для якої не бачилося цілі, уже жевріла злість до „панів, що видумали війну", і ніхто не думав молитися за царя, якого „взяли в руки пани і роблять з ним, що хотять". Звідки пішли ці чутки, в правдивости яких село було переконане, не знати, але селянство шукало шляхів, шукало опертя. А його в цей час і не було. Ті, що йшли „по набору" чи „облізації", особливо останні, поговорювали: „Ми їм повоюємо". Правда, все частіше й частіше почали приходити листи з полону, — це й було розгадкою того погрожуючого „повоюємо", а коли салдатці Борщевій, Андріївій жінці відмовлено в допомозі, бо її чоловік пішов ніби добровільно в полон, то тоді вже всі розуміли свій шлях, коли опиняться на фронті.

Появилися й „дезентіри". Це колись були відважніші з відважних парубки, і тепер, що їм „урядник" (поліціянт), коли він один, а їх багато. Уже тоді видно було, що їм саме в прийдешній революції належатиме велика роля — бити панів і грабувати маєтки, бо не один з них уже приймав участь у розрухах 1905—1906 років і ще тоді вправлявся в грабуванні живого й мертвого „ливентаря".

Проте не чути було т. зв. „дімократів". Казали, що один з них уже капітаном, а деякі просто старшини, а що вони роблять і де, ніхто докладно не знав. І лише свідомі звичайно вважали їх за своїх, а несвідомі забули й думати про них.

На кінець 1916 р. можна вже було почути про те, що настане зміна, що даватимуть землю „за те, що воюємо", що поверне козаччина і т. п. Приїздили у відпустки й „москалі" (салдати). Вони оповідали про своє ставлення до гарних і недобрих старшин, прихильно згадували й про старшин із „студентів", а це ще більше переконувало село, що щось буде. Дурно не воюємо! Тай коли вже є такі, що за мужиків стоять!

Національний рух села притих, бо майже всіх учителів забрали до війська й нікому вже було нагадувати про Україну.

Світогляд селянина підчас війни порівнюючо дуже значно поширився. Навіть баби, що підчас прощі до Києва колись на запитання, якої вона губернії, відповідали: „глодоської", „злинської" або що, тепер уже самі вимагали обовязково писати до них листи з зазначенням повної адреси, себто такої-то губернії й такого повіту. Нераз розпитували, де таке чи інше місто, бо там служить син, а чимало навіть їздило потягом до Одеси або Ростова. Наслухалися селяни оповідань і про чужі народи та сторони і про чужі звичаї та порядки. Тому багато дечого їх цікавило, на багато питань шукали відповіди, але дати їх селянинові в часі самої війни ніхто не міг, нікому було.

Таким чином революція 1917 р. застала нашого селянина з порушеними старими поглядами на ріжні сторони життя, з порушеним розумінням таких понять, як цар, пани, влада і т. п. з новими набутками в царині знання, але застала його ще блукаючим довкола цих розумінь на роздоріжжі.

II.

В перші місяці революції село мало змінилося, але уже одне слово „ліворуція" давало багато. Не буду вже згадувати, що безкарно набили селяни морду „урядникові" і кричали: „Подавай сюди Бобкіна" (поліцай, що в 1906 р. наводив жах на Глодоси), але вибрали вільно Управу,

Digitized by Google

взяли у поміщицьких економіях живий і мертвий „лівентар" на обрахунок. У загальній масі не було бажання розбирати дідичівське майно, руйнувати панські двори, але поодинокі особи вже почали цим займатися з самого початку. Тут відігравали головну ролю ті, що в 1906 році прилучилися до „аґрарних" і підживилися трохи з панського добра, та „дезентіри", а рівнож деякі службовики з цих же панських маєтностей, надиво ті, що працювали в них не виходючи роками, а що ще дивніше, ті, які були найприхильнішими до панів і навіть надзвичайно їм відданими. Так у маєтности пана Ковальова, що в 6 верстах від Глодос, найбільшою лютістю до поденних робітників вславився прикащик Здрожцький, селянин з Глодос. і не один парубок чи дівчина зазнали від нього „гарапників" (нагаїв), не один ще й досі їх памятає. Але по революції це був перший, що руйнував економію, забирав майно і ін. І таких було багато.

Це віщувало майбутні аґрарні бунти, чи руїнацію всього панського.

„Сходки" (сільські збори) відбувалися дуже часто, хоч вони скоро стали малолюдними. Селяни в масі добре були настроєні. Постанови виносили добре обмірковані й уґрунтовані і майже завжди вони виходили ідентичними з тими приписами повіту, що в тій же справі привозили від повітової влади.

Але була у села і власна ініціятива, правда, вона завжди виходила з інтеліґентних кол, як учителі, аґрономи і ін., яких село мало подостатком (своїх же селян сини). Так, заходами села (скорше сільської інтеліґенції) порушено саму справу і здобуто право на відкриття ґімназії і вищої початкової школи (до цього часу тут було дві двокласівки мін. нар. освіти, дві церковні парохіяльні й одна церковна двокласова школа). В тім же році ґімназію відчинено й вона з успіхом функціонувала до 1920 року включно, доки не закрили її більшовики.

Це були перші поступи в часі революції в культурнім житті села, а коли додати, що всі ці школи згідно з постановою „сходки" організовані з українською викладовою мовою, то це є поступ і в національнім житті. В цім відіграла ролю знову таки сільська інтеліґенція але це їй удалося провести без усякої боротьби й перешкод.

Треба зазначити, що в селі існував ще до революції український ґурток і ще в 1906 році село чуло „Заповіт" і неодну вже бачило від того часу українську театральну виставу. Була в селі також українська література, а деякі учителі виписували стало „Раду".

Інтеліґенція дбала про те, щоби інформувати село про національний рух у центрі, хоч мало в цім і успівала, зате добре інформовано селян про земельну справу й до того вони прислухалися.

Зазнали не грабувати майна, яке підлягало розділу, припали до серця „сходкам" і селяни ганьбили самовільників, що не корилися цій постанові.

Так було до травня 1917 року. Уже в травні одержано статут „Вільного Козацтва" і він вніс у життя села багато нового, а для багатьох захоплюючого.

III.

Мені довелося бути свідком перших загальних зборів „Членів-організаторів Вільного Козацтва". Зазнайомилися зі статутом. Я не сподівався того серіозного відношення до справи, яке зустріла вона тут. Обговорювано кожний пункт зокрема, докладно його обмірковувано, просто студіювано. По поновнім повнім перечитанні приступлено до затвердження членів. Кандидатуру кожного члена зокрема голосувалося, але потрібно було ще двох поручителів і тоді лише його приймалося. Була тут переважно інтеліґенція й молодь, правда, виглядало й кілька поставніших дядьків.

Пізніше відбулися й збори „Просвіти". Я одержував листи й тішився, що справа що день міцніше й розвивається.

Почали прибувати самовільно демобілізовані. „Козацтво" зміцнювалося і вже у вересні 1917 року числило в своїх рядах до 60 кінних і до 150 піших козаків. На чолі його стояв тоді учитель Бондаренко, людина освічена, з добрим, твердим, але лагідним характером. Ближчу участь у „Козацтві" брали батько й син Березняки та майже всі інтеліґентні хлопці — учні ріжних шкіл, що перебували тоді дома. Козацтво дивувало своєю зразковою дисципліною, якої я пізніше не бачив ні в одній військовій частині, але ця дисципліна обовязувала лише під час служби. В суспільнім житті всі були рівні, і братерському поводженню між козаками, можна дивуватися ще більше, як дисципліні. Скоро козацтво мало вже свої традиції і виявляло так би мовити свою „козачу касту": рідні хвалилися, що їх син „служе в козаках".

Такі козацтва орґанізувалися в цілій окрузі, до якої входять волости: Глодоська, Злинська, Хмелівська, Доброеличківська, Морківська, але наймічнішим воно було в Глодосах. На нього орієнтувалися інші.

Будучи цілком національною військовою орґанізацією, козацтво не втручалося в ріжні політичні справи і ніхто з членів не міг, а може й не старався, надати йому політичного офарблення. Тому в орґани місцевої влади попадали ріжні люди, правда, ці орґани складалися в більшости з членів, що сприяли козацтву й опиралися на нього.

Якраз на час розквіту козацтва припадає й розвиток бандитизму. Взяте на обрахунок майно в дідичівських маєтностях грабували ті елементи, про які була вже згадка вище. Почалися крадежі й у селян.

Злочинці були знані, але ніхто відверто не виступав проти них, бо вони були вже орґанізовані (наступство аґрарних подій 1905—1906 рр.). Єдиною орґанізованою силою, що могла би боротися з злочинним елементом, було Вільне Козацтво. Надто воно отримало зброю від урядових установ і припинення грабунків та запроваджен-

Digitized by Google

ня ладу покладало своїм завданням, а тут і приписи з повіту цього вимагали.

Козацтво й повело цю боротьбу досить завзято. По вулицях місточка полилася селянська кров. Переловлюючи бандитську ватагу, козаки забили кількох з розбишак, у тім числі селянина Сосну і ін. Згадуваного Здроєцького змушено залишити цілком повіт. Згодом він присилав покаянний лист, але сходка його назад до села не прийняла, а пізніше його забито.

Звичайно, цей факт зробив свій вплив на село: одних це тішило, другі поставилися вороже. Переважали перші, але всеж таки шкода, що цю організацію вжито для таких цілей.

Заможні господарі охоче віддавали козакам коні під охорону і для користання, сіно й інше майно. На бідноту це зробило таке враження, що козацтво є видумка панів, і викликало незадоволення, глухе, правда, бо ніяк було його виявити, бо козацтво було вже силою, з якою треба було числитися навіть військовим відділам регулярної армії, що самовільно відходили з фронту. Козаки звичайно обходили місточко, де вже була своя залога й виставляли варти, а деякі хати були помешканнями, де спало вночі козацтво, але козацтво виходило й поза межі свого місточка й часто саме або получившися з іншими сусідними однозвучними організаціями, розброювало відділи армії, що відходили з фронту. Виникали й бої, але довго не тревали, бо „фронтовики" звичайно кидали зброю, аби скоріше дістатися додому.

В грудні 1917 року місточко представляло цілий військовий табор. У „Пятому" — так називалася одна частина місточка — біля одної хати стояв український національний прапор. Тут був штаб. Тут була варта. На головних проїздних шляхах так само. В місточку була вартова сотня. Решта дома займалися своєю звичайною працею. Гра труби сповіщала про збір козаків на нараду чи про небезпеку. Повернулися історичні часи! Вулицями від штабу йшли дроти полевих телєфонів. Вони йшли в хати до сотників і до іншого командного складу — це вже було не від історії, а від сучасности, спогади про Богдана Хмельницького переносили в реальну дійсність, в площину сучасности. Але не було самого Богдана...

Навпаки, до місточка повернулися вже „дімократи". Повернулися провідники „аґрарних непорядків" 1905—1906 років, повернулися старшини й козаки з армії і це збільшило як ряди козацтва, так і ряди невдоволених, бо по дорозі додому неодин втягнувся в звичку грабувати маєтки, а тут у себе дома того зробити не можна, хтось стає на перешкоді інстинкту.

Від цього часу починається на селі й політична робота. „Дімократи", колишні російські есери, тепер уже зробилися українськими ес-ерами і як члени козацтва почали проводити свою партійну політику. Щире демократично настроєне козацтво прилучилося до неї лише на словах, на зборах, але фактично робило й поступало так, як того вимагало життя. Провідники ес-ерів скоро стали близько й зайняли видне місце в організації козацтва. Так напр. сотник Гаврило Хоменко став навіть начальником штабу, а Ф. Мелешко, цивільна людина, так само займав видне становище вже тоді в штабі. На чолі стояв постарому Бондаренко. Сотнями командували свідомі свого діла старшини, що прибули вже по демобілізації. Всі посади обсаджувано по вибору загальним зібранням козацтва. Вже в грудні козацтво мало до 80 кінноточників добре заосмотрених у зброю і амуніцію і до 300 піших в одних лише Глодосах. Приблизнож стільки піших було в решті волостей разом узятих.

Про більшовизм ще мало-хто чув, а старшини, що прибули з фронту, дуже легко настроїли як селян, так і козаків проти нього. Лише дехто з недорозвинених бувших салдатів, напоєних ще на фронті духом більшовизму, згадували про нього та прилучалися до них подавлені козацтвом злочинні елєменти. Так поруч з сильною національною організацією творилися й опозиційні настрої, що пізніше допровадили селянство до розєднання.

IV.

Перший похід москалів на Україну в січні 1918 року, хоч і відбувався він під ріжними привабливими соціяльними кличами, Вільне Козацтов зустріло вороже і ставило їм збройний опір. Про харківський уряд України ніхто й слухати не хотів — це видавалося смішним і неможливим. Ніхто не представляв собі справи інакше, як тільки, що уряд повинен бути в Київі, і таким усі вважали Центральну Раду. В лавах Вільного Козацтва цей уряд остільки був авторитетним, що козацтво не повірило ніодній більшовицькій відозві, ніодному звідомленню про заняття Києва москалями й цілий час посилало своїх звязкових до Київа, яких або розстрілювали по дорозі москалі, або їм удавалося приносити вістки, але сумні.

Козацтво зброїлося само і твердо боролося з москалями . Так переходячи через стацію Бобринську в кінці січня, мені довелося бути свідком, як Вільне Козацтво вело бої з москалями й робітниками з залізничого депо, що прилучилися до більшовиків. Треба сказати, що московське або змосковщене робітництво це єдиний елемент, що приєднався тоді щиро до більшовиків. Селянам же всі ці рухи, внутрішня війна були зайві, не наруку й непотрібні і вже завдяки одному цьому вони були вороже успосіблені до більшовизму. Правда, елєменти, що творили опозицію Вільному Козацтву, прилучилися так само до більшовиків, але вони були нечисельні та й пішли до них тому, щоби грабувати маєтности.

Московсько-більшовицьке море залило Україну, але були куточки, де не вгасало національне життя. Це були райони Вільного Козацтва (може й не скрізь). Одним з таких кутків України був район Глодоської, Добровеличківської, Морківської, Хмілівської волостей і тих, що прилягали далі до Звенигородського повіту. В той час, як

Digitized by Google

навколо йшла руйнація, шуміло більшовицьке море, в цих кутках на зборах виносили постанови з протестами проти навали москалів, проти повстання харківського уряду і т. ін. Ці постанови посилалося до повіту, де вже сиділа більшовицька влада, „Савєтская власть".

А одночасно козацтво готувалося до упертої боротьби й до бою. Місцевий опозиційний елемент так само почав прибирати організовані форми під проводом кількох головарів, що переважно служили в Петербурзі в гвардії або фльоті. Так у Глодосах почали колотити село Колько, Степаненко і інші. Була деяка загроза, бо трудно припустити, щоби москалі не використали опозиції, зробивши її шпіонським знаряддям для себе. Та були в них ще й інші документи, як протести і ін., щоби мати зачіпку йти в цей район і не лишити „каміня на каміні".

Але як показалося, не так багато було тоді певности у москалів, щоби післати свої сили повсюди, тому до глодоського Вільного Козацтва вони вислали делеґацію з пропозицією, щоби козацтво перейшло на їх бік або зложило і здало зброю.

Делеґацію по її прибутті зашито в мішки й закопано живими (коли вірити більшовицьким звідомленням). Одначе пізніше мені самому трапилося бачити похорон відкопаної у когось на городі делеґації. Це ніби були матроси. Хто керував цею справою, мені не довелося виявити, але більшовики запевняють, що Ф. Мелешко.

По цім москалі вислали проти козацтва карну експедицію в складі якоїсь пішої частини й батерії. Коли піхота наблизилася до місточка, батерія відкрила вогонь. Як би не це попередження, то козаків захопила би несподіванка і справа мала би гірший кінець. Схопивши рушниці та набої, козацтво почало збіратися до штабу. Вартова сотня вже боронила головний шлях у село. Начальник штабу, як кажуть, сховався десь у льоху, малі хлопці, що на випадок трівоги приводили коні з домів до штабу, привели їх і зараз, але не збіглися ще всі козаки й коні бігали вулицями. Тим часом поодинокі купки козаків самі почали відбивати ворога, що вже зайняв був південну частину місточка аж по річку Ташлик (сухий).

На підмогу козакам вийшли селяни з хуторів і почали обстрілювати ворога з правого боку. Кілька матросів впали забитими. Тоді ворог почав тікати. Найзавзятіші з козаків по два по три кинулися наперед переслідувати ворога. Деякі зарвалися задалеко вперед і були забиті.

Місточко понесло тоді невиджаловану втрату: в цей день забито кращих козаків Івана Чуйка, Василя Божара (обидва укінчили лісну школу) і Самійла Божора. З великим сумом і пошаною поховано їх біля старої церкви, що находиться на північній стороні місточка, біля ринку.

Утрата такої поважаної людини, як Ів. Чуйко, майже у всіх викликала страшенне обурення й ненависть до більшовиків. Додати, що за пів години вони вже встигли показати себе, якими вони є: у кого забрали вбрання, подушки, у кого розбили вікна, бо син у козаках і под.

І коли козаки вночі несподівано виступили до Моркової (25 км. від Глодос), то за ними рано вдосвіта потяглися вози з їх родинами, або їхали до других сіл, боячись приходу й пімсти більшовиків. До возів була привязана худоба й цінніший скарб. Від селян до козаків прийшла делеґація, яка просила їх вернутися до місточка, бо селяни обіцяли допомогу.

Вся інтеліґенція району була по стороні козаків. При козацтві організувався цілий шпиталь і до нього вступило кілька сестер, що були перед тим на фронті. Становище було напружене.

Козаки, нарешті діставши певні відомости, що москалі захопили Київ і майже всі залізниці, шукали звязку з іншими організаціями, бо розуміли свою несилу, розуміли, що зарвалися задалеко.

Перейшовши до Моркової, козацтво злучилося з морковським козацтвом. На чолі цілої організації стала „Козача Рада", а на чолі цілої справи п. Кульчицький.

Післявши до Звенигородки звязкового і просьбу до перебуваючого в цім районі Юр. Тютюнника прислати набоїв, Кульчицький післав одночасно делеґацію, а згодом і сам поїхав, до Єлисавету, до повітового комісара Сінякова (більшовицького). Там удалося запевнити владу, що козацтво таке саме „червоне" як і вона, і буде захищати совітську владу. Це було зроблено, аби виграти час і зберегти організацію. В переговорах брав участь і голова глодоського козацтва.

„Червоне Козацтво" отримало з повіту скорострїл і кілька рушниць і почало виконувати функції радянської влади. Як і перед тим, козацтво оберігало народнє майно, що лишилося по панах. Висилало розвідки і знало, що робиться навкруги й у москальні. Тим часом отримано ще трохи набоїв і вістку, що Центральна Рада повертається до Київа з німцями. Козацтво піднесло голови.

До Моркової приїхав повітовий комісар Сінякoв, обїзджаючи повіт. При нім був невеликий відділ зі скорострілом. Кілька козаків роззброїли вночі весь відділ і заарештували Сінякова.

До єлисаветського ісполкому післано вимогу тягом двох днів очистити місто й повіт. Цим почалися нові ворожі ділання проти москалів.

По кількох днях козацтво повернулося до місточка, яке москалі так і не займали, а далі стало готовитися до походу на стацію Помішну, Нову Українку, Ободаш.

Коли в кінці лютого 1918 року німці зайняли вже ст. Цвіткове й посувалися до ст. Бобринської, козацтво розпочало бої з московськими частинами, що відтяті на залізничім шляху Одеса - Бахмач перебували в районі стацій Одобаш і Помішна. Тут наклав своєю головою укоханий провідник глодоського Вільного Козацтва Ілько Бондаренко. Підіспіли німці й помогли очистити цей район.

Digitized by Google

Свого голову козацтво поховало з великим сумом і пошаною теж біля старої церкви, поруч з першими втратами. Ще й досі козацтво мріє, що коли настануть кращі часи, воно поставить своїм улюбленим товаришам достойний памятник.

V.

Від німецьких передових частин, що спільно билися з козацтвом проти напасника, воно також діставало набої, а по скінченню операцій дістало засвідчення своєї боєвої діяльности. По тім як ворога вже остаточно виперто, лави козаків поріділи. Багато козаків поїхало вчитися до ріжних шкіл.

Тодіж прийшов наказ від Військового Міністерства про ліквідацію Вільного Козацтва. До місточка прибули призначені згори начальник міліції та інша влада. Не скажу, щоби це подобалося селянам, а особливо козакам.

Не знаю, як реаґувало би козацтво на такі закони Центру, на якого поворот воно з такою нетерпеливістю чекало і прокладало йому дорогу своїми головами, коли би не треба було числитися з німецькою силою. Але тепер козацтво мовчало. Провідники дбали про те, щоби уряд полишив козакам зброю, але їх заходи пішли намарне. Тоді козаки порішили приховати зброю і всі скорострільні, справні рушниці і ін. закопали в землю.

Розпорошений більшовицький послід почав знову грабувати маєтности, до яких уже стали повертати їх власники. Власники апелювали до німців, а вину звертали на козацтво, бо воно було для них страшнішим, ніж розбишацькі елементи.

На третій день Великодня 1918 року до місточка вперше прибули німецькі частини з батерією, щоби роззброїти козацтво. Малося на меті арештувати й провідників Ф. Мелешка, Т. Березняка, В. Недайкашу, як поінформував мене адютант тої бриґади — галицький українець. Я прибув до місточка з німецькими документами, що робили мене упривілейованим, а тому в мене й родини зброю позіставлено. Вдалося мені теж переговорити з командантом тої бриґади в справі передбачуваних арештів і роззброєння козацтва. З тим же опісля явилися й провідники і доводили, що вони не більшовики, і також просили залишити зброю. Німці мали наказ і тут було трудно щось вдіяти, але по всіх цих пересправах вони не були вже такі строгі. Козацтво здало лише 150 рушниць, переважно попсутих, а решту здатної зброї заховали якнайдальше. Німці вийшли. Опісля по намовам панів дідичів приходили знову кілька разів, але... „зброю вже здали", а ось поквітування.

Тодіж козацтво мало честь запізнатися і з Усусусами. До місточка приїздив др. Старосольський і інші видатні члени УСС. То вони визволили заарештованих кількох козаків. А кількох інтеліґентних робітників чекало своєї долі у вязниці аж до вибуху повстання проти гетьмана.

Місточкове населення, хоч і не мало свого „пана" і боролося проти грабунків сусідних панів, також не минуло репресій, яких тоді зазнав цілий край. А тих батьків, яких гордість — сини були козаками й захищали лад, зігнали на поле під скорострільні, де поверх їх голів пущено кілька „черґ"... Просвистіли кулі, а тоді уповноважений пана Ковальова і предложив умовини контрибуції. Так ні в чім неповинне село мусіло ще платити контрибуцію, завдяки поодиноким своїм членам, з якими саме воно й боролося.

Незважаючи на репресії, козацтво не виступало, але відтоді чекало вже відповідного моменту. Хоч навколо селяни повставали, як у Звенигородці, Тишківці і ін. і гірко за це платили.

Козацтво, як орґанізована одиниця, мовчало. Прикладано старань, щоби утримувати тісніші звязки з іншими подібними національними орґанізаціям, та переводило внутрішню роботу, скермовану до утривалення своєї орґанізації і щораз глибшого усвідомлення найширших верств населення про потребу утримання української самостійности. До 40 старшин і найсвідоміших козаків вступило до гетьманського полку в Єлисаветі. Там далося осягнути можливости творення національної частини, що й почала формуватися під проводом Михайла Вербицького (Далі буде).

Ф. НЕВЕСТЮК

С Т Е Ж І

Сонце... Спека... Сутінь ліса...
Збочі... Виверти і зломи...
У руках залізо кріса...
Важко... В тілі хміль утоми...

Йдуть мовчки... Слідом за ними
Вітами кущі колишуть...
Йдуть, мов духи ті незримі,
Йдуть заслухані у тишу.

Ось і поле... Ниви... Жито...
Стали... Дивляться хвилину...
Поміж жито нишком, скрито
Посуваються в долину...

Що це? Впали... Скрились... Що це?
Там щось мрієє... Хтось мов блудить...
Ген на право біля шоси...
Ні, ні!... Встали... Йдуть... Це злуда...

Зорять в право, в ліво, прямо...
Пробігають ниви, межі...
Вже в селі...

— — — — — — — —

І між хатами
Непомітно никнуть стежі.

Digitized by Google

Соняшний фраґмент

Написав: *Михайло Островерха.*

Останні тижні літа й перші дні осені 1918 року проходили в сяйві запалу, захоплення у Галичині.

Всі шляхи і стежки України встилалися золотим листям, що жадібно вдихало молоду кров героїв революції.

Усусуси, які осінню 1918 року верталися з російського полону, збіралися у місті Вижниці й селі Виженці, на Буковині. Усі, свідомо чи й несвідомо, вертали з полону, де, кажучи правду, могліб лишитися в молодій армії України, але й Галичина мусіла позбутися Австрії.

У Вижниці й у Виженці пливло нам прудке, гомінке життя. Ранками вправи, пополудні теорія. Вечорами — співи, сміхи і на Кути до знайомих дівчат.

В той час увесь наш галицький край приготовлявся до революції. Живчик цих приготувань бив і у Вижниці серед бувших полонених У. С. С. (Наш полк стояв тоді в Чернівцях). Але було багато й таких, що нічого не відали про хвилину, яка вже зближалася. І це були ті, які повинні були знати.

А в краю уже де-де вибухали перші проблески революції.

Це були останні дні жовтня. Сіяв холодний дощ. Курили весело верхи Карпат, які вже сіріли рідким снігом.

Кількох нас молодих створили комітет. До комітету, що повинен був вияснити мовчаливу поставу команди У. С. С. поворотців до виступу проти Австрії, що невблаганно зближався, увійшли: підхор. Роман Весоловський, підхор. Др. Осип Когут, який був головним живчиком комітету, десятник Яків Малахівський, я, як старший стрілець і ще один, чи два, яких імен ніяк собі не пригадую. До команди У. С. С. поворотців ходили Др. О. Когут і чи не підх. Болехівський. Вислід цієї їх розмови — хай докладно подалиб ті учасники делеґації, що ще живуть.

По цій розмові швидко, чи не за 24 години, прийшов переворот і до Вижниці. Прийшов супокійно, непомітно, бож там стояли ми, Усусуси.

Мачком сіяв дощ і осіннім грузьким болотом жвякав під ногами. Ми осіяні запалом великої хвилі, уже з першої хвилини перевороту нетерпеливилися: іти, і то мерщій, на Львів.

Нам видали обуву, дещо одежі й частина нас — курінь — під проводом сотника Семенюка, у якого адютантував поручник Осип Навроцький, виїхали у напрямі Львова. По дорозі, у Снятині, ми зупинились і роззброїли ще кілька полків австрійського війська, що вертало з України.

Революція радісною хвилею котилася й по галицькій землі. Ми були свідками, як зникали, пропадали всі кордони, що ділили увесь наш край. Ми-ж були й співучасниками цього діла.

Другого листопада пізнім вечором ми прибули під Львів до с. Старого Села. З головного штабу зі Львова настиг наказ: пор. О. Навроцький лишався комендантом цього головного підфронтового пункту Старе Село, де находились харчі, муніція, зброя, куди масами проходили полонені москалі на схід, а сот. Семенюк із курінем пішов через Винники на Львів. Тут його курінь сотнями розділили на інші куріні.

Тут у Старому Селі з куріня сот. Семенюка залишили малий відділ — здається один рій, — який майже два дні без зміни держав службу біля багатих складів цінної військової усячини.

Четвертого листопада передвечірним сумерком пішов і наш відділ із іншим більшим відділом, з яких створили сотню під командою поручника Михайла Девосера, на Львів. Ми їхали вантажним поїздом.

Небо було сіре. Понуро стелилися пусті поля. Що хвилини сухо лопотів у Львові кулемет.

Всі ми їхали з унутрішнім несупокоєм. Іти в бій — для нас не було вже першина. Але те, що ми йшли битися, як військо самостійної України, наповнювало наші груди тим дивним несупокоєм.

Під Перзенківкою нас зустрів ворожий кріс овий вогонь, який сягав нас із кадетської школи. На Перзенківці хтось був. Пішла наша стежа. Принесла звіт, що це наші. Їх було два стрільці зі Львова, які, познайомивши нас з положенням, відійшли до своїх частин.

Зараз розійшлися наші стежі і застави: наперед за залізничі мости, за електрівню, під Сокільники, до Зубри.

Коли сумерк покрив усе довкола густою, вогкою, осінною теміню, ми, кождий відділ, стояли вже на своїх становищах. Від часу до часу цю густу, чорну тишу діравили густі кулеметні стріли. І знову залягала тиша, стійки змінялися. Нас ждали дні завзятих боїв.

Digitized by Google

З українського самостійницького руху

на початку минулого століття

Написав: *Ігор Лоський*

I.

В. Лукашевич і його товариство.

В грудні 1825 року ціла Російська Імперія була зворушена повстанням так званих „декабристів". Користаючи з ускладнень, які зайшли після несподіваної смерти Олександра I. в питанню, хто має бути спадкоємцем, головно старшинська молодь, якої більшість належала до ріжних таємних революційних товариств, рішилася на отвертий революційний виступ. Рано 14. грудня змовники підбурили військові частини з петербурзького гарнізону, і вивели їх на Сенатський майдан. Недосвідчені молоді революціонери не змогли, звичайно, довго ставити опір урядови. Протягом одного дня повстання зліквідовано, а його провідники були арештовані.

Але не минуло і трьох тижнів по цьому виступі, як члени таємних товариств, які були в Україні, в свою чергу підняли повстання. На чолі того повстання стояв командант Чернигівського полку полк. Сергій Муравйов-Апостол (по матери нащадок гетьманського роду Апостолів). Йому разом з кількома іншими старшинами вдалось вивести в поле свій полк, стаціонований у Василькові і повести на Київ. Але і тут з того повстання нічого не вийшло. Не маючи виразної цілі, змовники самі скоро розчарувалися в своїм почині. Солдатська маса, що пішла за ними, почала розбігатися і вірне урядови військо дуже легко, протягом кількох днів зліквідувало повстання.

Повстання декабристів знайшло свій кривавий епільог в слідуючім році, коли його головні провідники — в їх числі згаданий Муравйов-Апостол, російський поет К. Рилеєв і інші, зависли на шибениці, а багато сотень інтеліґентної молоді пішли на довгі роки заслання до сибірських копалень. Фактично саме повстання декабристів ніякої більшої ролі в ближчій історії Росії не відограло і відограти не могло і лише якійсь потворній злобі Миколи I. треба приписати таку жорстоку розправу з учасниками. Подія ця цікава найбільше тим, що тут в рядах революціонерів — знайшовся майже виключно цвіт аристократичної молоді. Ця молодь була вихована в вільнолюбних ідеях, поширюванню яких в Росії сприяв ніхто інший як цар Олександер I на початку свого царювання. Наполеонські війни спричинились зі свого боку до того, що ця молодь побувала в Західній Европі. Вдаряюча ріжниця поміж тим, що молода російська інтеліґенція побачила там і російською дійсністю з кріпацтвом і сваволею продажного урядництва, штовхнула її на шлях повстання.

Саме грудневе повстання, хоч навіть друга дія його відбулась на українській території не було нічим, окрім етнографічного походження декого з учасників, звязане з українськими визвольними змаганнями. В цім відношенні його учасники були типовими російськими інтеліґентами, які при всьому вільнодумстві не розуміли і не хотіли зрозуміти українських змагань. Але зате слідство над декабристами виявило істнування в Україні окремого українського товариства, ціллю якого було звільнення України з під московського панування. І в цім є для нас ціла справа декабристів дуже цікава, бо хоч і не безпосередньо спричинилась вона до освітлення одної з важливих сторінок в історії визвольного українського руху.

Вже в перших доносах на декабристів, один з доносників капітан Майборода каже, що в розмові з провідником так зв. південного т-ва, яке діяло на Україні, полк. Пестелем, почув від нього про істнування окремого українського таємного товариства, яке „від наших (тобто російських) окремо працює під опікою польського таємного товариства" і що на чолі того т-ва, має стояти В. Лукашевич, дідич з Полтавщини. Цей донос Майбороди знайшов своє потвердження в словах самого Пестеля, який підчас слідства сказав про українське („малоросійське") т-во, що чув від поляків „що воно стремить до незалежности України і навіть готово для осягнення своєї цілі прийняти протекцію Польщі, коли ця здобуде собі незалежність"[2]).

Цього вистарчало, аби кожного з кількох сотень арештованих в звязку з повстанням, запитувано про товариство Лукашевича. Крім останнього згадано на слідстві ще кількох осіб — в більшости приятелів Лукашевича. Всіх їх, на чолі з Лукашевичем, який в той час був маршалком шляхти в Переяславлі, заарештовано і привезено до фортеці Петра і Павла в Петербурзі, в якій тримали всіх арештованих у звязку з повстанням. Між арештованими здогадними членами українського товариства були: Семен Кочубей, полтавський маршалок, видавець III. видання Енеїди Котляревського; Василь Тарнавський, дідич з Полтавщини, брати Олексієви.

Нажаль в матеріялах про слідство годі знайти ближчі відомости про товариство, найменше, звичайно, говорили самі його учасники. Найбільше змогли слідчі почути про українське товариство від членів згаданого „південного" російського товариства. Але відповіді їх здебільшого мають стеоретипний характер. Все обмежується більше до тогож, що писав в своїм до-

---

[1]) „Декабристи" вид. Центроархиву, т. IV, Ленинград 1925, ст. 28.

[2]) там само, ст. 83.

Digitized by Google

носі Майборода і зізнавав на слідстві Пестель. Більшість членів „Південного Т-ва" підтверджують, що чули про існування українського т-ва, про те що там на чолі стоїть Лукашевич і про звязки цього т-ва з польськими таємними товариствами. Лише один з арештованих Хотяйнцев. подав досить цікаву подробицю, яка знайшла своє підтвердження в його конфронтації з Лукашевичем, що в українському т-ві як у всіх тодішніх таємних товариствах, починаючи з італійських Карбонаріїв. існував свій „катехізм", де м. і. був запит „де зійшло сонце" — на який член т-ва мав відповісти „в Чигирині". Лукашевич сам пояснював, що він лише говорив про потребу товариств, де молоді люди навчались би подіям і діянням видатних мужів свого минулого і що вказуючи на Богдана Хмельницького, можна булоб сказати, що сонце України зійшло в Чигирині. Цікаво також, що виправдуючись перед слідчою комісією Лукашевич говорив, що як би дійсно таке т-во існувало, то з певністю складалось би з українців і тому він ніяк не міг би розповідати, чи пропонувати вступити туди росіянинові Хотяйнцеву[3]).

Як би там не було, все те що слідчій комісії вдалось довідатись про т-во і ролю його провідника Лукашевича. видко не вистарчало. аби признати існування цього т-ва за дійсний факт. Інакше годі булоб пояснити те, що Лукашевичеви і його приятелям ціла справа минулася, порівнюючи легко. Не багато треба було для головного слідчого Миколи І, щоби відправити обвинуваченого до копалень, що він робив зі справжньою насолодою. А Лукашевича вже 15 вересня 1826 року відіслано до дому до Баришполя і лише віддано під особливий нагляд поліції, яка що місяця мала інформувати про його спосіб життя. Звільнено також і інших обвинувачених по справі українського т-ва. Нагляд за Лукашевичем тягнувся довго і ще у 1850 році жандармерія в особі Дубельта цікавилась поведінкою і життям, тоді вже шестидесятилітнього Лукашевича[4]).

Отже як бачимо матеріяли, які нам дає про товариство Лукашевича слідство, досить скупі. Коли з одного боку вони стверджують як факт, саме існування товариства, то з другого боку бідність тих матеріялів а ще більше увільнення здогадних членів від кари, змушує нас погодитись зі згаданим вже провідником повстання чернигівського полку С. Муравйовим-Апостолом, який під час слідства писав в своїм листі до царя, що українське товариство „не було ніколи сильним ані поширеним" і обмежувалось на гадку автора листа „до ближчого оточення пана Лукашевича"[5]).

Коли ж ми звернемося до інших джерел відносно особи Лукашевича, то хоч і вони дають нам небагато, однак в їх світлі постать його як українського патріота виступає ще виразніше.

Вперше стрічаємось ми з Василем Лукичем Лукашевичем у 1807 році, коли він звертає на себе увагу адміністративної влади тим, що на якомусь бенкеті піднімає тоаст за здоровлє Наполеона[6]). Дрібний сам по собі цей факт є досить показним, бо тоді в час російсько-французького конфлікту настрої серед російського громадянства були виразно дуже ворожі до Наполеона. Ті настрої поділяло, або в ліпшому разі мусіло поділяти, громадянство українське. До тогож це громадянство, як то нераз бувало, сподівалось підкресленням своєї льояльности здобути певні полекші для України. З тою гадкою організовано у 1806 році так зване „ополченіє" з українських селян, при чому поміщики брали на себе озброєння і утримання цього ополчення. Тому тоаст за здоровля Наполеона, був в ті часи проявом не абиякої громадянської мужности.

Мабуть вже і тоді Лукашевичеви вдалось зручно оправдатись перед закидами в нельояльности до уряду. Але цікаво, що інше джерело говорить, що в тім самім 1807 році, Лукашевич покинув державну службу[7]). Мимоволі виринає думка, чи не стоїть ця добровільна чи примусова димісія в звязку зі згаданим тоастом. У 1812 році Лукашевича обрано переяславським маршалком шляхти. В році 1817 бачимо його членом таємного товариства так званого „Союза Благоденствія", а роком пізніше вступає він до масонської льожі „Любов и Истина" в Полтаві, а трохи згодом бачимо його так само в льожі „Зєдинених Словян" у Київі. То була загалом доба поширення всюди таємних товариств. В Німеччині розвивався „Тугендбунд". Італійські патріоти єднались в товариствах карбонаріїв. Всі ці товариства були дуже близькі своїм устроєм до масонських льож. Лише в них висувався в більшости на перший плян момент політичний, в той час як в справжніх масонських льожах переважали моменти морально-філянтропійні. Тогочасне масонство, яке годі утотожнювати з сучасним, поширилось остільки, що більша частина аристократії та тогочасної інтеліґенції належала до льож. На Україну приходило масонство зі заходу з Польщі, як також з півночі. Був час, коли цар Олександер І протегував масонству і тоді льожі поширились по цілій імперії. Однак на Україні вони в більшости складались з людей зайшлих і майже не відбивали в собі місцевого національного кольориту. Винятком була згадана льожа в Полтаві. До неї крім Лукашевича належали м. і. автор „Енеїди" — Іван Котляревський. і згаданий вже С. Кочубей. Тарнавський, Олексіїв і інші. Загалом єднала вона в собі здебільшого українських патріотів[8]).

[3]) В. Семевскій „Политическія и общественныя идеи декабристовъ" С. Петербургъ 1909, ст. 299 і сл.; „Декабристы" вид. Центрархиву, т. VIII. „Алфавитъ декабристовъ", Ленинград 1925, ст. ст. 200, 436, 455.

[4]) М. Бужинський „До біографії Лукашевича", „За сто літ" т. III, Київ 1928, ст. 3—4.

[5]) „Декабристы" т. IV, ст. 262.

[6]) „Кіевская Старина" 1903, XII, ст. 136—138.

[7]) М. Бужинський: „До біографії Лукашевича".

[8]) С. Єфремов: „Масонство на Україні", „Наше Минуле", 1918, кн. 3.

Digitized by Google

Щодо другої льожі „Зєдинених Словян", то вона складалась як з поляків як граф Олізар, так і з росіян — як будучі учасники повстання 1825 р — князі Волконський і Трубецький. Однак переважали в ній поляки. навіть і гасло льожі „єдність словянська" писалася мовою польською. З українців бачимо в ній лише Лукашевича[9]). З тих часів мабуть походять звязки його з поляками. про які буде мова нижче.

Все те, що досі сказано про Лукашевича, вистарчаюче характеризує його як людину рухливу і енергійну. Він не обмежувався, як багато з його земляків лише мріями про кращу долю України і тим що сидячи в своїм маєтку кляв москалів та уряд. Він намагався вдіяти ці мрії в реальний чин. Його стремління видко знаходили співчуття серед земляків. не даремно пізніший мемуарист А. Б. Романович-Славутинський. згадуючи свого батька „трошки сепаратиста-українофіла", каже, що цей останній уважав Лукашевича за „наймудрішого зі смертних". При цій же нагоді мемуарист згадує, що Лукашевич „зробив протульку до Петербурга, аби посидіти в твердині Петра і Павла, підозріваний в сепаратизмі".

До своїх російських знайомих ставився, як видко, Лукашевич з певними застереженнями. Так вже пізніше, Лукашевич стрінувся колись з Муравйовим у кн. Волконського. Останній був певен, що Лукашевич належить до польського т-ва, що цей заперечив. Муравйов з свого боку підкреслив, що ненависть поміж народами має своїм джерелом „провінціяльний патріотизм" і що там „де йде про щастя народу, всі мають належати до одного племени". На це Лукашевич мав відповісти, що „питання щастя народу має дуже просторий і складний зміст, і занадто самовпевнено булоб його так просто розвязати". Ця розмова дуже розхолодила росіян до Лукашевича[10]).

На цім місці варто пригадати. що загалом серед тодішнього українського громадянства панувала нехіть до москалів. яка часом переходила в справжню ненависть. Цікаво те, що бувало навіть, що українець ставився цілком льояльно до Росії як держави. більше того. був своєрідним „імперським" патріотом але ненавидів москалів. Прикладом цього може бути один з відомих українських мемуаристів Г. Винський. Про вороже ставлення тогочасних українців до москалів розповідають багато подорожніх як москалів. так і чужинців. Ось. наприклад. які враження виніс рос. генерал Михайлов Данилевський зі своєї подорожі в році 1824 по Україні. Йому довелось познайомитися з багатьома українськими поміщиками в тому числі з родиною Родзянків „найбільш освіченою в цілій Україні". Ця родина. як і всі інші „була повна ненависти до Росії". „Я не знаходив", каже Д., „в Україні ані одної людини, настроєної доброзичливо до Росії". „В них (українців) є поговірка „він зовсім гарна людина. але москаль" тобто злослива і небезпечна людина[11]). Про поширення прислів'я про те, що хтось був би гарною людиною як би не був москалем. розповідає нам і німецький подорожній Коль. що був в Україні пізніше.

Вертаючи до Лукашевича, треба ще зупинитись на його звязках з поляками, про котрі згадується досить часто підчас слідства. Крім того. як вже згадувано. Лукашевич був членом льожі „Обєднаних Словян", котра була в своїй більшости польською. Зрештою ми бачимо Лукашевича в числі членів „льожі тамплієрів" заснованій якимсь досить авантурничого типу. „капітаном польської служби" Францішком Маєрським. В цій льожі Лукашевич перебував досить коротко. Бо вступив він туди в році 1820, а вже в 1821 р. під натиском своїх польських членів, яких не задовольняла віддалена від життя містика льожі і які змагали до більш активної політичної праці, Маєвський змушений був зліквідувати льожу і разом зі своїми „тамплієрами" вступити до україн. філії варшавського „Патріотичного Товариства"[12]). Вже з того, що Лукашевич відмовився вступити до польського товариства, можна бачити, що він не поділяв цілей польського революційного руху, незалежно від своїх особистих звязків з представниками його. Інша річ, що в ті часи поляки в першу чергу хотіли звільнитись від московського панування і тим сходились з українськими патріотами. Крім того в ті часи вже на Правобережній Україні серед місцевої шляхти почав прокидатись своєрідний українофільський рух, найяскравішим представником якого був поет Тимко Падура, про якого говоритимем в другій частині цієї статті. Можна тому припустити, що між тими українофілами з Правобережжя і Лукашевичем істнували певні звязки.

Що торкається особистих знайомств з поляками, то вони були в ті часи зовсім природніми, так само як звязки з революціонерами російськими, до товариства котрих так зв. „Союза благоденствія" Лукашевич також належав. Всі ці елементи обєднувало опозиційне відношення до уряду. Крім того шляхта всіх трьох народів, творила в ті часи на Україні так зване „добре товариство" звязане між собою вже навіть чисто товариськими звязками. Однак позатим мало що могло лучити ці три групи між собою. Найяскравіше бачимо це на прикладі відносин поміж польськими і російськими революційними товариствами. Увесь час перед повстанням 1825 року бачимо ми спроби навязання тіснішого контакту між ними. Улаштовуються спільні зїзди. визначаються звязкові, але до реальної співпраці все таки не доходить. Навіть спільна революційна ідеольогія не може погодити глибоких

[9]) Семевский ст. 303.

[10]) Семевский ст. 307.

[11]) „Изъ воспоминаній Михайлова-Данилевскаго". 1824, „Русская Старина", X, 212.

[12]) Семевский ст. 305–306, Aszkenazy: Łukasiński т. II ст. 80.

Digitized by Google

національно-політичних суперечностей поміж обома групами. Те саме в рівній мірі стосується до українських самостійників тої доби. Всі вони як і їх російські і польські сучасники виховані на тій самій революційній літературі доби просвітянства, до якої долучаються впливи сучасного їм европейського романтизму. Всі вони ненавидять „тиранів". У всіх їх раціоналізм Вольтера сполучається з таємничою містикою масонських льож. Ці спільні симпатії змушують навіть москаля поета Рилеєва, взяти героєм для своєї революційної поеми небіжа Мазепи Войнаровського, за що йому з захопленням дякує українець Маркович пишучи „що в нас, українцях ще живе дух Полуботка". Однак ця спільність триває лише до часу, коли виявляються моменти, що їх Муравйов-Апостол згірдливо називає в згаданій розмові з Лукашевичем — patriotisme de province (провінціональний патріотизм).

На прикінці можемо ще раз пожалкувати, що історія схоронила нам так мало даних про Василя Лукашевича і його товариство. Але і те, що знаємо, вистарчає, аби відвести йому поважне місце в історії наших національно-політичних змагань, бо його діяльність це один з нечислених проявів національної активности нашого громадянства, що вяже добу Мазепи і Полуботка з новою добою в укр. визвольнім русі. (Д. б.).

Повстанчий рейд з Кишенева

Написав: *Інж. П. В.*

Кінець листопада 1921. р. був свідком безмежного геройства і самопосвяти для рідного краю горстки українців на Дністровім березі біля Тирасполя. Наспіли вісти, що Тютюник вже вирушив на Україну і повстання проти більшовиків вже в повнім ході. Штаб південної групи під проводом генерала Гулого переправився з Бесарабії на Україну, щоби підняти також повстання на півдні.

В Кишеневі зібралася горстка козаків і селян з України з метою негайно вирушити через Дністер на повстання. Ніхто їх не питав, звідки вони, як називаються, а було їх двісті. В очах кожного можна було вичитати тверду постанову побити ворога або померти. Одягнені були досить добре, але зброї не мав ніхто. Румунське командування знало про цю акцію, але поводилося досить дивно, а вже у всякому разі не помагало. Треба було піддобрити старшин та підстаршин граничної сторожі, щоби позичила хоч пару лодок для переправи на Україну, та хоч з 10 рушниць. Обіцяли. Але в означений вечір так за наші гроші підхмелилися, що не памятали, де мають лодки, про зброю і слуху не було. Тільки якийсь підстаршина змилосердився, показав 4 лодки, роздобув десь вісім зовсім непридатних берданок і дав 4 штуки світляних ракет. Вже в останній хвилині добули хлопці ще 2 револьвери і кілька набоїв. Про харчі не старався ніхто, хоч дехто був добре голодний.

Нині в теплій хаті, мимохіть насувається питання, чи були ті люди при здоровому розумі, тим більше, що нижче 20 літ не було ні одного. Але тоді таке дурне питання не приходило в увагу, бо найбільшою журбою було, як переправитись на другий беріг. Що на другому березі більшовицька сторожа з рушницями, бомбами, кулеметами, це було байдуже.

Вже притискав мороз в тому часі і посипав сніжок. По Дністрі вже плила крига.

В 8. год .вечором зачалась переправа на рідну землю лодками по 10 чоловіка, під командою полковника Савченка, біля збуреного моста, що лучить Бендери з Тирасполем, а трівала майже до другої години в ночі. Більшовицької сторожі на березі чи не було, чи втекла, перешкоди не було і повстанці щасливо дістались до найближчого села. Щастя сприяло.

В селі натрапили на кулеметну команду і склад зброї. Пустили в рух свою зброю — світляні ракети. Пустити ракету до хати між заспаних вояків, то не треба й бомби. Дальше пішли в ход зуби, чоботи, кулаки, а в результаті за якої пів години вже розвівався серед села на високому стовпі великий жовто-блакитний прапор і під ним 70 чоловіка нашої кавалерії в повній зброї, 16 кулеметів і біля 1500 рушниць. Селяни вискакували з хат, хватали за зброю і ставали в наші ряди. Поки розвиднілось, вже прийшли делегати з далеких сіл з повідомленням, що комуна вже повязана і сидить заперта в льохах.

Тут стався випадок, що викликав сльози у всіх Старий дядько вийшов з хати тай побачив наш прапор. Розплакався, кинувся на землю кланятись прапорові і цілував стовп.

Кілька комуністів розпращалось з цим світом, полоненими не турбувався ніхто, бо як відомо, у хвилині щастя наш дядько цілував би і сатану, а це був перший недогляд, бо полонені приклікали ворожу підмогу.

Ранком рушив народ на Тираспіль. Завязався завзятий бій, але затримки не було і біля 10 години Тираспіль був в наших руках. Більшовиків ранених невидно було, а забитих нарахували біля 200 чоловіка. З нашої сторони не був ранений ніхто, тільки 4 забитих.

Дальший плян був рушити на села, зібрати силу і йти на Одесу, а тимчасом треба переслідувати більшовицькі недобитки, за якими післано селян, щоби наш відділ міг трохи передихнути. Селяни розсипались в довгу лаву і помало посувалися вперед.

Digitized by Google

Звичайно мала подія викликає великі перевороти, тож така дрібна подія приключилася і нам. Може й не виграли би ми нерівного бою, можеб хоч чесно лягли в рідну землю, та не суджено було. Перед більшовицьким штабом стояла запряжена тачанка зі золотими рублями в скрині, якої ворог не встиг вже відвезти. Один доморослий полковник, повстанчий селянський батько, що на наше щастя не признавався до українців, тай відомо нам було, що був на румунській розвідчій службі, побачив гроші, сів на тачанку тай пігнався до Дністра. Тяжко сказати, чому не командував повстанцями, які його дуже радісно витали у рідному селі, а пігнався з грішми до ріки, але початок кінця вже був готовий. Селяни статочно бились зі свіжою ворожою кінното-ю, що наспіла зі сторони Одеси, а в тім побачили, що їх батько вдирає на тачанці до ріки. Счинився крик, що біда, коли вже батько тікає і ліве крило загнулося назад. Праве крило теж не дало на себе довго чекати, счинилась сумато-ха, селяни зачали тікати до дому, щоби схова-тись за піч, а наш відділ мовчки відійшов на бе-ріг, широка ріка, по ній пливе густа дрібна кри-га, а з другого берега румуни січуть з кулеметів як навіжені.

Полковник Савченко мав велике щастя. Біль-шовицький кулемет зрізав йому лежачому на зем-лі кожуха з його плечей так акуратно, що пле-чей ані не зачепив, а коли полковник потягнув рукою, то задня часть кожуха геть відлетіла. І ось стоїть в кожусі без плечей, розводить ру-ками, з уст тече кров, бо нездоровий був тай накричався досить і голова виповіла службу, ну і командує. Автім де не взявся більшовицький політ. комісар Тирасполя, хто зна, з яких при-чин опинився між нашими, схватив Савченка на плечі, шубовсть у воду, тай поплив до румун-ського берега, де оба щасливо опинились. Кін-нотчики пустились всі до ріки на конях, але це було їх нещастям. Дістались, як добра ціль, під румунський кулемет і погинули всі. Вісім чоло-віка остовпіли і остались на більшовицькім бе-резі на ласку судьби. Решта кинулась до річки і плила, як вміла. З двохсот дісталось назад на румунський беріг ще 70. Що сталося зі золоти-ми рублями, нам невідомо, але „батька" ми ба-чили в Кишеневі живого й здорового.

Зібрали румуни мокрих недобитків і завели до бендерської лазні. Хоч їсти не дали, але госпо-дар лазні затопив, так хоч обсушились і виспа-лись. Плачу і нарікань не було, а навіть жарти були. Живий про живе думає. Тільки журились, що завтра робитимуть, бо на дворі мороз, а верх-ні одяги в ріці остались. Але ранком зібрали румуни братву, тай повели на беріг передати більшовикам, ніби по наказу з Букарешту. А ко-ли прийшли на беріг, то якраз більшовики ви-кликали людей з румунської сторони, аби дивп-лися, що вони робитимуть з нашими вісьмома полоненими, яких захватили вчора на березі. Постріляли їх тай покидали в воду. Це і румун-ських старшин збентежило, бо з передачею якось не спішилися. Братва не зівала, зібрала до шапки, де хто ще що мав — перстені, годинники, папіросниці — тай піднесла в дарунку румунсько-му старшині. Взяв те все і не скривився. Дозво-лив тікати і рапорт написав, що передав усіх більшовикам, а більшовики їх прилюдно по-стріляли і покидали в ріку.

Поприбігали хлопці назад до Кишенева. Чо-ловіка з 20 примістились у знайомих, а решта опинилась на вулиці на тріскучім морозі.

Під впливом полудневої природи люди тра-тять охоту до зайвої праці. Нащо підносити тяж-кий камінь, як хто свіжий помре, щоби вложити його до спільної гробниці, коли можна побудо-вати гробницю зі сходами і фірткою, де можна у всяк час легко вложити мерця до порожньої комори, як це мудро придумали кишенівські громадяни.

Ось у тих гробницях найшли вигідний прису-лок наші недобитки. Якщо заслонити передній отвір комори соломою, то навіть не холодно. Тільки геройство, то релятивна справа. Хто не боїться більшовицького кулемета, може боятися вмерлого спокійного сусіда; а щоби придати собі відваги, треба перекликатися зі сусідами живими. Ото-ж біля цвинтаря ніхто не ходив вночі, бо мертві жили.

А що-ж їли? Ніде правди діти, тай не гріх. Не-далеко Кишенева є німецькі хуторі. Німці там не жили, бо час дуже неспокійний був, але бара-боля в ямах була. Ось так жили козаки цілих два тижні, поки румунська поліція не далась пере-конати, що живих людей не можна викинути воро-гові на певну смерть і видала картки на пра-во побуту. Вилізли хлопці з нор тай розійшлись по широкому світі рахувати дні скитання.

Digitized by Google

Холодний Яр говорить

Написав *Юрій Горліс-Горський.*

Група Холодноярців, яку я відшукав в „Чоті", вирвавшись з лабет чекістів, налічувала до семидесяти чоловіка.

Табор був розположений в густому зрубі поблизу лісового хутора „Діденки". Прогалина, до якої вела ледви помітна стежка, була застелена соломою. У відрах, які висіли на чумацьких триніжках, хлопці варили їжу — пшоняний куліш з салом, часом барана або пару десяток курей. Продуктів достарчали околичні селяни через знаного в тих околицях діда Шевченка, старого борця за українську справу, який побував на царській каторзі. Склад трупи знаний мені був ще з Холодного Яру, за винятком кільканацяти хлопців з Бовтишки і Івангорода, які прилучилися до Холодноярців у цьому лісі разом із своїми сільськими отаманами Хоменком та Отаманенком. Від них я довідався, що по селах по цей бік залізниці розгулюють червоні частини та „вдарні групи" чека, а тому весь активніший елемент, який приймав участь у тогорічних повстаннях — переховується невеличкими гуртками по лісах, дожидаючи загального повстання.

Наша група жила неспокійним життям. Ліс був великий, але у червоних не було перед ним того страху, що перед Холодноярським. Відділи „по борьбе с бандітізмом" відважувалися заглиблюватися в ліс навіть в ночі. Багато допомагали їм кілька місцевих повстанців, добре обзнайомлених з лісами і звичаями „лісовиків", які перекинулися на службу до Чека.

Група виставляла варту на просіки й лісові дороги, провадила дальшу розвідку через лісників і селян. В „Чоті" було ще кілька груп „лісовиків", з якими ми тримали звязок. Отаманом відділу тимчасово, поки були в цьому лісі, лічився Отаманенко, як найстарший зі старшин і добре знаючий місцевість.

На другий день після мого прибуття, ми сиділи у вечорі гуртками, коло костирів і обсуджували останні політичні події.

Час від часу з лісу доносилося завзяте бекання диких цапів, у яких під цей час була „пора кохання".

Години коло одинадцятої бекання почулося десь зблизька. Отаманенко, який оповідав щось — підніс голову і приклавши до уст руки, крикнув стопроцентовим цапом. Крик знову повторився двічі по три рази підряд.

— Це наш старий цап харчі привіз. Ану, хлопці, шість чоловіка до діда на просіку.

Хлопці, захопивши порожні мішки, зникли в корчах. Через якийсь час повернулися з продуктами. Позаді йшов дід Шевченко з мисливською дубельтівкою на плечі. (З військової рушниці не добачав уже стріляти). Привітавшись, підсів до нашого вогню.

Оповів коротенько, де брав і з ким привіз харчі і глянув по костирах:

— З наших у Грабник ніхто не пішов?

— Ні. Без вартових — усі вдома — відповів Отаманенко. — А що?

— Якийсь чорт зі мною перекликався, як їхали. Чую, кричить цап, а тільки неначе двоногий. Кричу — відповідає. Тільки не тим знаком, що ми умовилися, а тогорічним. Думаю, може хто з Квашиних хлопців із Бовтиша. Прийшов, аж чую голос щось знайомий. Неначе Гриця Крамаренка із Соснівки, що до чекістів служити пішов. Ми з ним торік у Бовтиші ховалися. Може й причулося, але на всякий випадок кажу Степанові — гони коней! Назад другою дорогою поїхав. Казали мені на хуторі, що вчора коло сотні червоних за Харьковою могилою в житті лежало.

Отаманенко потер чоло до своєї рушниці.

— Завтра змінимо місце. Перейдемо в „Городок". Там, як що, то й бій можна приняти. Коло Херсонського шляху лісник кінноту більшовицьку у лісі зустрічав — про „бандітов" роспитували... В селі (назви не памятаю) загін „Вохра" стоїть... Діденка молодшого роспитували, чи не заходять за чим небудь на хутір „бандіти" з Холодного Яру, або місцеві. Собачі діти добре освідомлені...

Після вечері — костирі пригасили.

Коло півночі табор заснув. Ніч була темна. Перед світом прийшлося пережити кілька трівожних хвилин. Здурівший від „кохання" дикий цап вігнався стежечкою на прогалину, попік собі ноги в горячому вугіллі, яке ще тліло під золою, перекинув куняючого на пеньку вартового і скачучи через сонних, розбив Соловійові носа. Той зпросонку застрочив в глупу ніч з „Люїса". Вартовий теж дав постріл. Усі зірвалися і приготовилися до бою. Соловій і вартовий запевняли, що через них перескакував кіннотчик. Скінчилося все доброю порцією сміху, коли дід — старий мисливець — розшукав на попелі й на землі сліди цапових ніг.

На другий день по сніданні табор вирушив на нове місце. Перейшли до ліса по другій стороні „Діденків", кільометрів через три підійшли до вузенької гатки через непрохідне болото, зарослe осикою й корчами. З кільометр перебиралися тою гаткою, перескакуючи по струхлявілим деревам і проваленим місточкам.

За гаткою вийшли на високий острів серед болота, на якому була старовинна земляна фортеця, подібна розположенням валів і фортів до Мотриного монастиря. Заросла лісом і корчами, вона була дуже вигідним місцем для оборони. Це й був „Городок", про який я чув ще в Холодному Яру від Чорноти. Окрім гатки, по якій ми йшли, інших підходів до його не було. Гатку можна було чудово обстрілювати з виступаючого в її бік форту. Про те, щоби нас могли взяти тут наступом — не було мови. В разі потре-

Digitized by Google

би — можна було відійти вночі іншим, досить небезпечним шляхом, який був знаний лише місцевим мисливцям і старим „лісовикам". Це був покручений ланцюжок купок твердішого ґрунту серед глибоченних багн, перескакуючи по яких можна було вийти до ліса в протилежнім від гатки боці. На такий випадок ми мали двох провідників — діда і ще одного місцевого „лісовика".

Видрапавшись за другу лінію валів, розположені одна над другою, стали улаштовувати табор. Хлопці, які пішли за дровами, знайшли в корчах трохи (як для нашої компанії) соломи й деякі річі, покинуті за якийсь час перед тим іншою ґрупою „лісовиків".

Кухарі взялися до обіду, а ми з Отаманенком, дідом і ще кількома цікавими пішли оглядати „городок". Старий оповідав нам ріжні „чудасії", які мали тут творитися.

— Тут, діду, чорти мусять водитися, місце для них добре — глуш... багна... — звернувся до Шевченка холодноярець Жук, який „на своїм віку три рази чорта бачив".

— Як би, козаче, водилися, то я б досі хоч одного підстрелив. Не раз тут сам „на качок" ночував. Але мара його знає, що воно до чого... От візміть горбки оці, — торкнув дід ногою один з горбків, подібних до цвинтарних могилок, — є тут їх до лиха. А як послідкуєш за ними, то вони як прищі — один вискочить, а другий западеться.

Отаманенко почав поясняти з „наукової точки", та дід перебив його.

— Це душі татарські під землею бунтуються. Не мало їх тут — пятнацять тисяч!

Мене зацікавило: — Яких, діду, пятнацять тисяч?

— Отож старі люди переказували, як цей „городок" будувався, за татарів ще. Тут же за ліс тай степ уже. Як ішла татарва з Криму — то нашим селам не з медом було. І відбиватися треба було і ховатися по лісах доводилося, а татарня і в лісі знаходила. Так ото козаки й порішили для людей сховку на цих багнах зробити, щоби мали де від орди відсижуватись. Тай самим може фортеця така потрібна була. Ото пригнали сюда пятнацять тисяч полонених татарів і заставили оту гать до середини болота насипати, а потім і сам „городок". Ото бачили, як ішли сюда, яруги глибокі у лісі? — То там землю брали і у мішках сюда носили. Топилася татарва, гинула як мухи... А як скінчили роботу, то козаки усіх до одного порубали і потопили трупи у болоті. Це щоб кожний, як дістанеться до своїх — не показав орді, де „городок" і як до його підступати.

— Чи ж воно, діду, правда цьому? — одізвався хтось з хлопців.

— Так воно і буде, що правда. От переказували ще, що знайшовся був зрадник один із козаків, що за гроші татарів через багна повів, щоби ззаду зайти, бо на гатці пять днів битва йшла а не могла татарва нічого зробити. Та поміг Бог козакам — відбили і тих тай провідника-зрадника в руки вхопили. Присудили радою замурувати його живим у льох, дати жбан води, а їсти дати ті гроші, які він у татарів взяв. І мій дід мені про це оповідав — від свого діда чув, і другі оповідали, аж ото років з десять тому розкопував один пан отут попід вали — старих річей шукав. І я йому помагав. Провалився у нас під землю робітник. Розкопали ми далі те місце — льох, кругом дубом виложений, а посередині стовп і до нього ланцюгом кістяк прикутий. Так і сидів під стовпом, та як рушили його відразу розсипався. А перед ним стояв жбан глиняний, високий. У жбані на дні монета. Пан той глянув — каже — турецька монета. От вийшло, що правду старі люди переказували. Як підем на той бік, я вам і яму покажу.

Під вечір Отаманенко відрядив десять хлопців, щоби принесли з найближчого села околотів для спання. На гатку виставили варту з ручним кулеметом. В бік проходимої части болота теж поставили двох хлопців, на всякий випадок. Забезпеченість від несподіваного нападу створила у всіх веселий настрій. Костирі, на яких варився пшоняний куліш з салом, обсіли ґуртки, розмовляючи про минуле й майбутнє. Розмова пересипалася сміхом і жартами. Найвеселіше було коло нашого костиря, де зібралося кілька піджилих уже Чигиринців. Окрім діда Шевченка у відділі був ще дід Онисько зпід Холодного Яру, який бурлачив з молодшими по лісах, залишивши на господарці сина.

Цей дід, міцний ще і жвавий, завжди був „душею товариства". Маючи досить глибокий природний розум і чималий життьовий досвід, був він корисним і потрібним членом нашого лісового „братства". В усьому й кожному дід умів підмітити щось смішного і коли на хлопців від втоми чи небезпеки нападала нудьга — дід відпалював, щонебудь таке, що всі за животи бралися. Забувалася і втома і небезпека. Підрунювали й над ним хлопці, найбільш за те, що дід був закоханий у ручні ґранати, яких двигав з собою чималу торбу. По „службовому положенню" був він у нас „інтедантом" і старшим кухаром, ізза чого завжди точилася жартівлива „ривалізація" з дідом Шевченком, якого Онисько не допускав до „внутрішних кухонних справ", залишаючи йому „зовнішне постачання".

У діда Шевченка була дочка, яка родилася, як він був на засланні у Сибірі, від жінки, з якою він там одружився. Дружина померла, як дочці не було ще року і дід сам її винянчив, виховав, виучив у ґімназії і дуже нею гордився. Дівчина, як оповідали, була досить гарна, розумна і приймала активну участь у підпольній боротьбі, від чого її старий не стримував[1]).

Обсівши діда коло костиря, хлопці допитувалися, за кого він дочку віддасть.

— Хто більше ворогів убє — за того й віддам.

— А як не схоче за того?

[1]) Розстріляна в 1921 році.

Digitized by Google

— Схоче, бо ж то хлопець вже не аби який буде!

Дід Онисько плюнувши в пальці, енергійно пригладив сиві вуса.

— Г-е-е! Лихо його матері! Обявляю себе першим кандидатом! Де мої гусячі яйця?! — потягнувся дід за торбою з гранатами „мільса".

Дід був вдовець і на цю тему посипалися жарти.

Але час минав, куліш давно був готовий, а хлопці з села не верталися. Повечеряли без них і порішили, як до півночі не вернуться — йти цілим відділом довідуватись, що з ними.

Коло півночі на дорозі за гаткою почувся стук возів і пісні. Забекав, але невдачно, бо з сміхом, „дикий цап". Наші. Але чому на возах?

Через гатку перейшов холодноярець Федоренко, який ходив з хлопцями за старшого. Зустрічаємо його під валом.

— Пане Отамане! Привезли десять околотів соломи, два вози і бричку, три пари коней, два мішки муки, два крупи, мішок сала, із півсотні курей та гусей, пять баранів і чотирнацять „товаришів".

— Де ви у чорта стільки добра набрали?

— Прийшли за соломою, а у селі „товариші" з Упродкома развйорстку деруть. Так ми підождали вже поки вони відпочивати розбрелись. А тоді зібрали їх потихеньку — дядьки з села підпомогли — випустили тих, кого вони поарештували, роздали назад те, що зібрали в селі, а часть того, що привезли вже з собою з інших сіл — поклали на казьонні коні та разом з ними й доставили сюда. Був „упродком" і нема... Зібрав развйорстку і поїхав десь з села — хто знає куда?! — додав жартівливо Федоренко, якому не першина була чисто обробляти такі справи.

Отаман післав людей, щоби поносили через гатку привезене. Найбільше клопоту було з курами та гусями, які наробили страшного крику. Дід Онисько, який улаштовував повязану птицю в закутку між валами, „сварив" хлопців, що корму не набрали та вилічував, скільки в „городку" на весну курчат і гусят буде.

Захоплені підводи відправили з кількома хлопцями до своїх людей у протилежний бік. „Товаришів" привели до табору.

За винятком трьох червоноармійців-Українців були все москалі й жиди. Переляканий жидок — уповноважений розповів, що Упродком лічив ці села очищеними від „бандітізма", бо в цей район вислані військові частини. Тому вони так безпечно собі оперували. При уповноваженому були цікаві таємні розпорядження і постанови ЦК компартії про безоглядне стягування харчових продуктів з українського села для забезпечення армії і промислових центрів у Московщині.

Світанком, одно з віконець ненаситного багна проковтнуло ще чотирнацять трупів.

На другий день у „городок" прийшли гості з Холодного Яру — Микита Кононенко і Микола Гуцуляк. Привела їх Шевченкова дочка Тіна — симпатична, весела дівчина, років девятнацяти, яка серед „лісовиків" почувала себе „як вдома".

Хлопці принесли наказ від отамана Деркача, щоби наша група знищила в одну з ближчих ночей чоту червоноармійців, яка охороняла залізничний міст коло Соснівки і зірвала самий міст. Для цього принесли двадцять пачок пірокселіну і двадцять тротилю. Потім забравши з „Бовтиша" ще одну групу холодноярців, обєднатися з групою Кваші і чекати на дальші розпорядження в Бондурівському лісі.

Розвідку, як розположена та чота і як краще її напасти — зробила вже Тіна. Вона-ж принесла багато цікавих відомостей про інші червоні частини. „Товариші" збираються робити облаву в цьому лісі. Довідалася, до кого заходить за відомостями зрадник Крамаренко, який розїзжає з „вдарною групою" Чека. Як хочемо — вона у вечорі поведе. Сьогодня може він буде, бо був учора у вечорі, а раненько той чоловік поїхав до лісу ніби по дрова, а дров йому зовсім не треба — на розвідку поїхав. Вона все від дівчат довідується, яким доручила ту справу. Як не піймаєм у його Крамаренка, то все одно треба цього знищити. А того може ще в одному місці, у дівчини, до якої вчащає, застукаєм. Тільки мусимо дати їй мужеську одежу і малий німецький штуцер — іншого не хоче.

Лісовики весело усміхаючись, слухали цього „дівочого щебетання".

Хлопці надзвичайно здивувалися, зустрівши тут мене, бо в Холодному Яру залічили мене до загинувших. Чорнота поставив в Мотриному монастирі дубового хреста „на вічну память р. б. Юрієві" і споминаючи в розмові нераз очі кулаком витре. Не забуває вірний побратим. Гуцуляк теж „пустив сльозу", спімнувши свого краяна-побратима — Йосипа Оробка.

Перелічили мені без мене загинувших Холодноярців. Не багато, а всеж серце стиснулося.

У вечорі вісім хлопців під проводом Тіни пішли полювати на Крамаренка. Виправа удалася. Зрадника захопили в хаті його спільника якраз в час, коли вони писали до Чека звіт про місцевих повстанців, що переховувалися у лісах. Група Чека, при якій був Крамаренко, пішла виконувати якесь завдання під Ставидла, залишивши його розвідати про нас.

Рано багно проковтнуло ще двох, але вже живими.

На слідуючий вечір уся група вирушила з „городка" під Соснівку. Запас харчів віддали по дорозі на сховок лісникові. За провідника була Тіна.

Пройшовши кільометрів з десять лісом та зо два полями — підійшли до кількох хат поблизу мосту.

Тіна розглянулася в темноті.

(Далі буде).

Digitized by Google

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914-1921 РР.

Крик розшуки з італійського полону. „Укр. Прапор". Відень 1919, ч. 11/I 11/12.

Кренжаловський Дмитро, сотн. УСС. Львів в українських руках (1—21. XI. 1918). Камянець 1916. 16°, ст 54. Українські мемуари. Бібл. „Стрільця" № 13.

Крипякевич Іван. Волинські школи. „Крівавого року". Альманах. Відень 1917, м. 8°, ст. 211—216.

До історії Січ. Стрільців, освітня праця 1915—1916 рр.

Крипякевич Іван, др. Закордонна Україна в 1917 р. Кал. „Просвіти" на 1918 р. Львів 1917. в. 8°, ст. 231—264.

Між иншими такі уступи: Початки військової орґанізації, Полк. ім. Хмельницького, Фронтова Рада. Перший військовий зїзд, 18—22 мая. Український Військовий Ґенеральний Комітет, Протести селянського і другого військового зїздів.

Крівава книга ч. 1. Матеріяли до польської інвазії на Українські Землі Східної Галичини 1918—1919. Відень 1919, 8°, ст. 100. ч. 2. Галичина під окупацією Польщі в рр. 1918—1920. Відень 1923 8°, ст. 247. Вид. Уряду Зах. У. Н. Р.

Крівава розправа. „Розсвіт". Раштат 1917, ч. 58. ст. 1.

Напад кирасирів на полк Богд. Хмельницького.

Крівавий рік. Іл. кал. Канад. Українця на 1921 р. Вінніпеґ Ман. 8°, ст. 161—178.

Огляд подій 1920 р., в тім воєнних.

Кровавi жертви гнобителя України. „На руїнах" — збірник. Щепіорно-табор. 1922. 4°, ст. 50—60.

Диверсія 1921 р., також „Список растреляных" у Базарі.

Кривавого року. Віденський ілюстрований Альманах на 1917 р. Зладив Ярослав Весоловський. Видала Загальна Українська Рада. У Відні 1917. 8 м. ст. 224—IV.

Вміщено 36 позицій і 55 ілюстрацій. Присвячений головно УСС.

Крушельницький Корнило. Український жовнір-герой. Образки з життя інтернованих частин У. Ґ. А. „Праця". Прудентополіс (Бразилія). 1923, ч. 4.

К—ський В. Київські Січові Стрільці. Кал. „Просвіти" на 1922 р. Львів 1921. 8° в., ст. 149—155.

Коротка історія СС.

Кубанське й донське козацтво. „Вістник Союза Визв. України". Відень 1917. 4°, ч. 158, ст. 435—436.

Постанови Військової Ради Кубані.

Кужіль Стефан. Сумний причинок. Хто розвалював наш фронт в Галичині? „Укр. Прапор". Відень 1921, ч. 26.

Про станиславівський залізнодорожний курінь і пор. Ів. Сіяка. 1919 літо.

Кузьма Олекса. (Катрич Л.). З листопадових боїв. „Діло". Львів 1928, чч. 152—155.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ.

До цього числа залучуємо почтові складанки та просимо прислати ними негайно в перших днях січня залеглу й біжучу передплату на 1934 рік.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VI. річник / Число 1. / Січень 1934.

ЗМІСТ:

Літопис „Червоної Калини" Ф. Невестюк . . . 1
Від Видавництва . . . 2
„Як підростете, то пригадаєте їм"... Спомин. Ів. Шелестинський . . . 3
Іван Богун, полковник винницький Теофіль Коструба . . . 5
На віденських бульварах Спомин. Остап Лисак . . . 7
Укр. село в часи національної революції М. Михайлик . . . 10
Стежі Ф. Невестюк . . . 14
Соняшний фраґмент Михайло Островерха . . . 15
З українського самостійницького руху на початку минулого століття Ігор Лоський . . . 16
Повстанчий рейд з Кишенева П. В. . . . 19
Холодний Яр говорить Юрій Горліс-Горський . . . 21
Бібліоґрафія . . . 24
Від Адміністрації . . . 24

Редаґують: *Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

Digitized by Google

ПОВІТОВІ СОЮЗИ І КООПЕРАТИВИ
купуйте високовартостевий
ЧАЙ Висоцького, какао і чоколяди Anglas
через
„ЦЕНТРОСОЮЗ“

НА СВЯТА!
найкраще приладите всяку їду, якщо всі потрібні приправи і вино купуватимете тільки в найстаршій українській кооперативі
„НАРОДНА ТОРГОВЛЯ“

НАЙСТАРША ФАБРИКА УЛЬТРАМАРИНИ В ПОЛЬЩІ
ЗЕЦЕР І ВЕРНЕР, Сп. Ак.
ВАРШАВА, ВУЛИЦЯ СОЛЄЦ Ч. 39.
витворює найкращі роди ультрамарини до білля, вапна і промислових цілей. — Просимо добре уважати на фабричну марку »КОН«, тому що появилися на ринку фальсифікати дуже подібні до нашого опакування.

Жадайте МИЛО, НИТКИ, ЕЛЄКТРИЧНІ БАТЕРІЇ виробу української коопер. фабрики «Центросоюз«
Львів, вулиця Зіморовича ч. 20-22.

Купуйте і уживайте **СИНКУ** з фабрики Плоцький, Вассерман і С-ка в Каліші з маркою „Слонь“. До набуття у всіх Пов. Союзах і кооперативах

Найбільша в краю паківня чаю
„E. W. I. G.“
Сп. Акційна, Варшава, Лєшно 10.
Поручає в оригінальнім опакованні свої добірні роди
ЧАЮ і КАВИ
які всіх вдоволяють видайністю, смаком і ароматом. — Безпосередний імпорт з плянтацій і власна палярня кави.

АЛЬОЕ
найкраща паста до зубів. Крем, що консервує церу. Незрівняні косметичні вироби української фабрики „Альое“. Купуйте і домагайтеся усюди!

ТЕКТУРОВІ ПУДЕЛКА звичайні і люксусові „Декоро“, Львів, Потоцького 58.

Н. ВОЛЬОХ торговельний дім і імпорт товщів і хемікалій **Бюро: Львів, Краківська 8.** Магазини: вул. Кентшинського ч. 11а. — — Телєфон 13—43.

Digitized by Google

Навіть найбідніші можуть тепер набути видання

„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ВЕЛИКА ЗНИЖКА ЦІН НА ЗИМОВИЙ СЕЗОН!

Найкраща нагода доповнити читальняні, кооперативні та приватні бібліотеки.

	ЦІНИ перше	тепер
Антін Вільшенко: Життя й пригоди Цяпки Скоропада, Віршована історія про пор. У.С.С. Цяпки, ст. 270	4·50	1·50
М. Голубець: Історія Львова від найдавніших часів, ст. 179	3·00	1·25
Богдан Лепкий: От так собі, ст. 131	1·50	0·70
Слота, ст. 27	0·90	0·30
Зірка, повість ст. 181	4·00	1·75
Вадим. повість ст. 227	4·50	2·00
Василь Софронів: Грішник, ст. 112	1·50	0·60
Халіда Едіб: В огні, повість ст. 184	4·50	3·50
Берестейський мир — спомини і матеріали ст. 320	8·00	3·50
Роман Купчинський: У зворах Бескиду	3·90	3·90
Федір Дудко: Чорторий, ст. 180	3·50	3·00
Квіти і кров, ст. 192	4·00	2·00
На згарищах, ст. 168	2·00	2·00
Глум, оповідання, ст. 56	1·20	0·50
Ґен. Всеволод Петрів: Спомини з часів української революції.		
I. До Берестейського миру, ст. 180	3·50	1·50
II. До заняття Києва, ст. 184	3·50	1·50
III. Кримський похід, ст. 164	3·50	1·20
IV. Доба Гетьманщини. ст. 117	3·00	1·20
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих, пригоди з воєн. часів ст. 262	5·00	2·00
М. Брилинський: Хрестний огонь воєнні нариси, ст. 184	3·50	1·50
В. Лопушанський: Перемога, повість в 2-х т. з визв. війни	6·00	2·75
Д-р Степан Шухевич: Спомини:		
II. Від квітня 1919 до липня 1919	4·00	2·50
III. Від липня 1919 до січня 1920	4·00	2·50
IV. Від січня 1920 до квітня 1920	4·00	2·00
V. Від квітня 1920 до серпня 1920	4·00	2·00
Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед У.С.С.)	4·50	2·00
Микола Галаган: З моїх споминів.:		
I. 80-ті роки до світової війни ст. 203	4·00	1·90
II. Світова війна — розвал парату — українська революція ст. 196	4·00	1·90
III. 3-тий військовий зїзд — делєгація на Кубань — більшовицька навала — прихід німців ст. 176	4·00	1·90
IV. Дипльоматична місія в Румунії. — Дипломатична місія на Угорщині. ст. 296	6·00	2·00
Д. Дорошенко: Мої спомини II, III, IV том по 1·50		4·50
Олена Степанівна: На передодні великих подій Переживання і думки 1912—1914	2·00	0·70
Михайло Костів: Джін-гісхан гр. де. ст. 102	3·00	1·20
Д-р Андрій Чайківський: Чорні рядки. Спомини за час від 1.XI. 1918—13.V. 1919	3·00	1·20
Д-р Іван Максимчук: Кожухів. Трагічна доля решток УГА., ст. 100	2·80	1·10
Микола Мельник-Матіїв: На чорній дорозі оповідання	3·50	1·50
А. Крезуб: Партизани, спомини, ст. 358, т. I. і II.	8·00	3·50
Евген Чикаленко: Щоденник (1907—1917), ст. 496	14·00	6·00
Д-р Ганс Кох: Договір з Денікіном. Причинки до трагедії УГА на Вел. Україні від 1.XI.—17.XII. 1919	1·80	0·80
Ілько Борщак: Великий Мазепинець Григорій Орлик, генерал Людвіка XV., ст. 208	7·00	5·00
І. Калічак: Записки четаря. Спомини з Хирівського фронту 1918—1919	2·80	1·20
Д-р К. Левицький: Великий зрив, ст. 150	6·00	2·50
Т. Г. Масарик: Світова революція I. II., ст. 540	21·00	8·00
В. Приходько: Під сонцем Поділля, ст. 250	6·00	2·50
В. Юрченко: Шляхами на Соловки	5·00	4·00
Пекло на землі	5·00	4·00
В. Леонтович: Хроніка Гречок	3·50	1·70
О. Бабій: Перші стежі, повість зі стрілецького життя	6·00	2·80
І. Борщак: Мазепа. життя і пориви великого Гетьмана	5·80	4·50
О. Попович: Відродження Буковини	2·60	1·20
А. Крезуб: Нарис історії українсько-польської війни		3·50
Календар-Альманах на 1914 рік		2·00

Продажа книжки тільки за готівку. При замовленні комплєту омішуване оплати. Гроші слати переказом або чеками П.К.О. 152.514.

„ЧЕРВОНА КАЛИНА“
ЛЬВІВ, вул. ЗІМОРОВИЧА ч. 3

Digitized by Google

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1925

Ч. 2. ЛЮТЕНЬ

Digitized by Google

ПЕРЕДПЛАТА

„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

НА 1934 РІК

Річна передплата 13·— зл., піврічна передплата 7·— зл., чвертьрічна 3·50 зл. Ціна числа 1·20 зл. — Для членів „Червоної Калини“ чвертьрічно 3·— зл.

За кордоном приймають передплату на „Літопис Червоної Калини“ та впис членів: В Сполучених Держ. Північної Америки: Myron Surmach, 103. Avenue A, New-Jork, N. J. USA. — В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121. — В Чехословаччині: Ukrainskyj Hromadskyj Vydavnycyj Fond, Praha-Vrsovice, Brožikova ul. č. 390.

Конто П. К. О. ч. 410.185.

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, Львів, Зіморовича 3.

Почт. скр. ч. 43.

ХЛІБОРОБИ, розвиток молочарського промислу поратує Вас у теперішній господарській скруті. Але тямте, що тільки справжній молочарський промисл під фаховою кермою і в звязку з сильною, центральною молочарською орґанізацією, якою є Краєвий Молочарський Союз „МАСЛОСОЮЗ“ поратує Вас у злиднях. Зле поставлене діло без сильної орґанізації може нанести більше шкоди як пожитку.

Звертайтесь за порадою вказівками на адресу „МАСЛОСОЮЗ“ Львів, Бартоша Гловацького 23, Телефон 43-86 і 81-04.

або до Відділів „Маслосоюзу“; Стрий, Шевченка 5, тел. 26. — Станиславів, Собіського 24, тел. 654. Перемишль, Косцюшка 3, тел. 340. — Самбір, Косцюшка 11а, тел. 43. — Коломия, Косцюшка 11, тел. 38. — Дрогобич, Пілсудського 14, тел. 285. — Тернопіль, Міцкевича 41, тел. 234. — Луцьк, Ягайлонська 25, тел. 239. — Катовиці, Шопена 11, Бельск, 3-го мая 1а. —:—:—:—:—:—

У наших руках розвій рідного промислу!

ПАПЕРЦІ і ТУТКИ повноватки

„КАЛИНА“

є найздоровші і з найкращого сирівця

ЛИТАЙТЕ У КОЖНІЙ ТРАФІЦІ!

Digitized by Google

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VI. Річник

ЧИСЛО 2 ЛЮТЕНЬ 1934

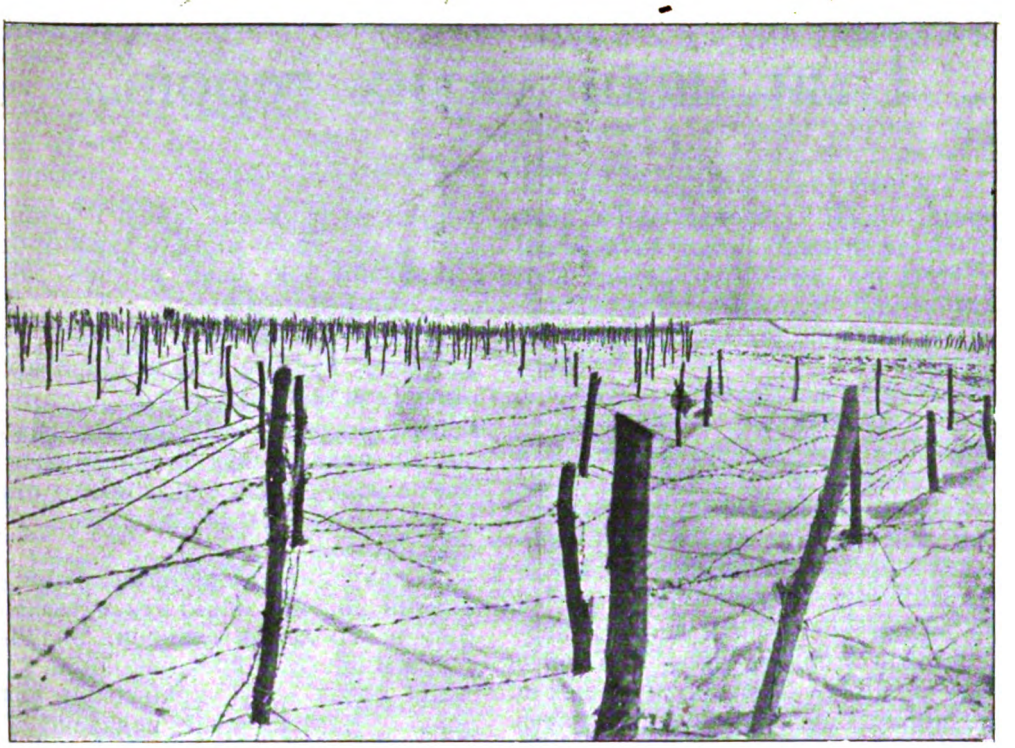

ПОЛЕ ДРОТЯНИХ ЗАСІКІВ НАД СТРИПОЮ, ДЕ СТОЯЛИ УСС 1915 Р.

Digitized by Google

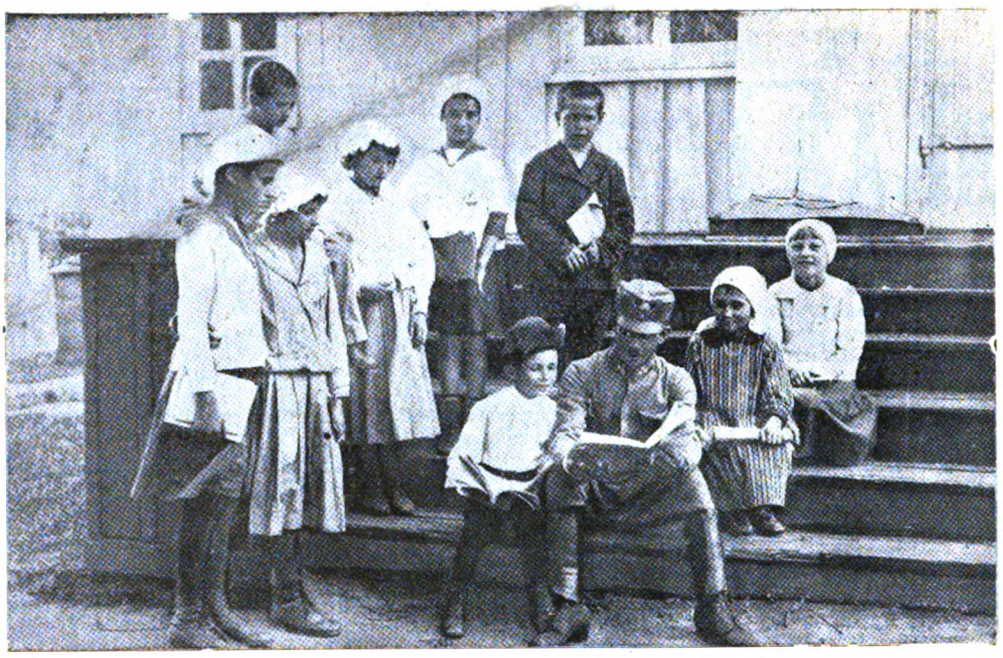

Українська школа у Володимирі Волинськім 1916 р., основана заходом Січових Стрільців. Учить підхор. У. С. С. Степан Придун.

І ми мали малих героїв...

Спомин.

Написав: *Степан Лисяк.*

В минулім році, одної листопадової суботи відбувся в Празі величавий похорон. Ховали наймолодшого чеського леґіонера французької Армії. Пятнацятилітний молоденький доброволець поляг в 1915-цятім році від ворожої кулі на французькім фронті.

Називався — Люмір Бжежовскі.

Тлінні останки — наймолодшого рядовика — добровольця—привіз в літаку до Праги найвищий вояк Франції — ґенерал Веґан. Урну з попелом везли на ляфеті, прикритій квітами й вінцями, з довгими лентами, кольористими, ріжноманітними... Перед ляфетою йшли струнко в шеломах сотні війська і чети старих вояків.

За нею йшли високі достойники влади і церкви, біля них ґенерали з начальником головного штабу. За ними підходив повільно й поважно дипльоматичний корпус, висланці чужих держав і народів.

Наймолодшого леґіонера — Люміра Бжежовского положили побіч ґенерала Чечка в народнім Пантеоні. Про нього будуть знати. Про нього та його смерть будуть в читанках вчити дітей у школі.

Перед маєстатом — Люміра Бжежовского і я склонив голову. В туж хвилину пригадав я собі нашого ще молодшого героя.

*

Українська Галицька Армія ще раз напружилась, ще раз наставила свої сталеві штики, ще раз махнула своїми підтятими крилами.

З вузького подільського „хвоста" підсувалась вперед — окрилена вірою в побіду — здобуваючи рідні села й міста, в тяжких боях з ворогом. По тяжкім бою наші війська заняли Бурштин. Здобули й Рогатин!

В розстрільній йшли на Черче. (Черча наші незабудуть; тут нас витали щиро й славно; дорогу квітами встелили).

На шляху Черче-Підкамінь, лежав кілька кроків від рова десяти - одинацятилітний хлопчик. Він не жив. Лежав супокійно ,з отвореними дітячими очима, його скривлені уста і груди були заляті кровю.

Лежав горілиць, простоволосий з розкиненими босими ногами, міцно стиснутими пальцями рук. Біля нього лежав глиняний збанок.

В нім ще була краплина води.

Він носив воду українським воякам на боєву лінію... Ворожа куля недалеко Підкаміня, під ліском розірвала його молоденькі груди. Я виляв із збанка останню краплину води на долоню і утер його кровавi уста. З блюзи виняв кусок платини і прикрив його молоденьку голову.

Ще раз поцілував в чоло і побіг за своїми.

— — — — — — — —

Наш молоденький хлопчик не носив на голові мазепинки, він не мав кріса, він не був вояком. Але поляг на боєвищі, серед граду куль, як правдивий вояк. Був героєм. Він нас знав. Він нас любив. Його молоде серце відчувало, за що ми бємося.

Ми не повинні забувати за наших дітей-героїв.

Прага, листопад 1933.

Digitized by Google

Дещо з історії „1-го Гуцульського полку морської піхоти“

Подав: *пор. Іван Петренко*

Переглядаючи „Літопис Червоної Калини“ прочитав я прохання подати відомости про „Гуцульський полк Морської піхоти“. З великою охотою подам ті відомости про полк, в якому я служив від сформування аж до останньої хвилини його істнування, як окремої частини. Ці відомости будуть занадто коротенькі, неповні й недокладні, — чому й прошу щиро старих „гуцулів“, які остались в живих тут, особливо п. Рябокіня-Розанова доповнити й спростувати зауважені тут недокладности, як рівнож і п. Семирозума.

Один з найповажніших моряків, бувший морський міністр за Гетьмана, бл. п. старший лейтнант Михайло Білінський, цілий час носився з думкою сформувати частину для охорони в будучому чорноморського побережжа, а сьогодня — для боротьби з зовнішніми ворогами, для боротьби за державність. Бл. п. ст. лейт. Білінський мав замір зібрати полк козаків виключно гуцулів і, наскільки правдиві були розмови, Національна Рада й Військовий Секретаріят ЗУНР погодилися на те. Й от з початку 1919 р. бл. п. ст. лейт. М. Білінський почав зреалізовувати свої думки-мрії, почав формувати частину, яку й назвав „1-им Гуцульським полком Морської Піхоти“. Формування розпочали в Станиславові, а далі перенесли до Бродів в лютому чи березні 1919 року. Командантом полку був призначений сотник Гемпель (старший), а М. Білінський — командантом дивізії Морської піхоти. Почалося найперше поповнення старшинського й підстаршинського складу й більшість старшин попала з гетьманських полків, найбільше з 34-го Лубенського пішого полку.

Нас, 7 старшин з 34-го Лубенського полку, волею й наказом Вищої Влади відряджено з полку до Винниці, Волочиськ, Фридрихівки й до Бродів, де на власне бажання ми були перенесені до 1-го Гуцульського полку Морської піхоти. Гуцульський полк Морської піхоти знаходився в стадії формування аж до Оскілківського заколоту. В той час уже полк майже мав повну кількість старшин, підстаршин і козаків на 1 курінь. Командант полку сотн. Гемпель був десь у Рівному в часі Оскілківського заколоту й ми телеґрафічно одержали наказ від нього заладуватися до ваґонів і виїхати цілим полком до Рівного. Наказ команданта полку полк виконав негайно й заладувався на ст. Броди. Але в цей час інформує нас команда двірця в Бродах про стан річей, про Оскілківське повстання й що Оскілківщина майже зліквідована. На наші запити в Штабі Дієвої Армії: „Що далі нам робити?“ — одержали ми наказ розладуватися й вернути до місця свого постою. Пізніше виявилося, що сотн. Гемпель приймав участь в спробі захоплення верховної влади отаманом Оскілком у свої руки й мав замір втягнути в ту історію й 1-ий Гуцульський полк Морської піхоти. Сам же к-т полку, сотн. Гемпель, втік разом із от. Оскілком до Поляків по зліквідуванню повстання. Довго вже нам у Бродах не прийшлося бути, бо незабаром одержали ми наказ від к-та дивізії, аби полк виїхав до Станиславова, де, наказ говорив, мали ми одержати тих 1900 гуцулів, обіцяних Військовим Секретаріятом ЗУНР, й тоді рушити на фронт.

Це було десь у квітні, коли обставини обох Армій „УНР“ і „УГА“ погіршали й обидві, стікаючи кровю, відступали до Збруча. Тяжкий і грізний то був час! У виконанні наказу полк заладувався до ваґонів і рушив на Станиславів. На ст. Тернопіль ми стрінулися з „Запоріжською Січчу“ от. Божка, який, по переході через Румунію, їхав на фронт. От. Божко нас затримав і наказав влитися до Запоріжської Січі. Між іншим мушу зазначити, що по сотн. Гемплеві призначили к-том полку поручника Петра Сича. К-т полку, по нараді зі старшинами полку, відповів, що виконуємо наказ к-та дивізії й перше мусимо порозумітися, чи з к-том дивізії ст. лейт. Білинським, чи з відділом (департаментом) морським при міністерстві військових справ. По порозумінню одержали ми наказ „підлягати Запоріжській Січі тільки в оперативному відношенні й зберігти окремішність внутрішнього життя, як цілком окремої частини“. Всі були щиро задоволені, що нарешті скінчиться нудне, непотрібне сидження в запіллю й з радістю вирушили на фронт. Знову ми повернулися до бойового життя!

Відібюся трохи в бік, а власне хочу трохи написати про однострій старшин і козаків 1-го Гуцульського полку Морської піхоти. Старшини були зодягнені в чорні штани на випуск (до черевик) з малиновими кантами, чорний френч рівнож з малиновими петлицями й кантами на манжетах й ковнірі френча з відзнаками ранґи на рукавах, жовті галуни, плащ рівнож з чорного сукна з малиновими кантами й петлицями. Кашкет звичайний сукняний чорний з дашком і кокардою з тризубом, як і в решті частин Української Армії. Озброєні мали бути в пістоль і „кортик“ чи баґнет. Козаки ж також одягнені були в чорний френч, чорні штани до черевик, шинеля чорна, а кашкет чорний сукняний без дашка зі стрічкою, як у матросів з написом „1-ий Гуцульський полк Мор. піхоти“, а кінноточики (бо була одна сотня кінноти при полку) штани до чобіт і кашкет звичайний чорний, як у старшин з дашком. От так виглядав одяг старшин й козаків полку. Сукно чорне видала інтендантура, але пошила чи властиво замовила, коли пішли в наступ, у кравців у Камянці Подільському.

Зверну знову на просту дорогу й буду продовжувати історію полку.

Digitized by Google

1-ий Гуцульський полк Морської піхоти перше бойове хрещення одержав, як непомиляюся, дня 5. травня 1919 р. при переправі через Збруч з Галичини в боях з більшовиками. То був час, коли Галицьку Армію поляки відіпхнули майже до Збруча, а Армію УНР більшовики загнали аж за Збруч і армії одна до другої стояли плечима 18—25 км. В той час ми кинулися на більшовиків через Збруч, а Галицька Армія на поляків і відразу почали поширювати свою територію, — пас, на якому опинилися з волі наших ворогів. А далі пішли бої за боями: Ярмолинці, Копайгород, Фельштин, Глодоси, Бар, Коростовецький ліс, пост Подільський (здається так називався пост перед ст. Жмеринка), й знову назад нас відпихали, а потім знову ми набирали духа й добиралися аж в Жмеринку й знову відпихали нас більшовики назад. Цікаві й дорогі для нас бої були: під м. Фельштином, де нас більшовики оточили й з великими стратами вирвалися ми — гуцули (так нас називали), Штаб Запоріжської Січі (який цілком з початку був стратив голову з от. Божком на чолі) й куріні Січі. Ми стратили свого полк. лікаря Яковенка, декілька забитих і ранених, а крім того чимало полоненими, а майно чи обоз І. порядку цілком попав до більшовиків. Одного галичанина (прізвища не памятаю), який втікав разом із лікарем Яковенком й який боронився, не хотячи здатися, покололи багнетом (щось 10—11 легких ран), та він притягнувся до полку й вигоївся. Лікар Яковенко здався й більше до полку не повернув.

Далі під м. Баром товклися довший час, аж нарешті скочили аж до Жмеринки. Вуличні бої в Жмеринці. Більшовики випхали нас не тільки зі Жмеринки, а й з Бару. Знову починай спочатку. Був то може найтяжчий час для Армії... Кожна бійка давала страти убитими й пораненими, бо до полону майже ніхто не попадав, усіх забивали; відпочинку частини не мали, бої без перерви, поповнення не було, а по кожному новому бою набоїв рушничних і гарматних все меншало й меншало, доходило по 10—15 набоїв на кожного козака. Ці явища не підносили настрою, а впливали пригнічуючо. Це метання, це бігання взад та вперед, ця показна безсилість перемогти червоних і погнати їх — важким тягарем лягла на нас усіх і душила, тиснула нас... Були хвилі, коли чекали смерти від ворожої кулі, як вибавлення, то знову хвилі, коли хотіли битися до загину, перемогти московських більшовиків, вигнати зі своєї кровю власною й дідів й прадідів орошеної землі... А знову були хвилі зневіри, бо гурток борців був дуже малий.

Підняв настрій, підбадьорив і підсилив трохи прихід повстанців з отаманом Ю. Тютюником. Не дуже багато їх прийшло, але в час, бо саме ми вибивалися зі сил, бо саме в нас, як кажуть, витекала остання кров... Почули ми, що не тільки нас горсточка бореться за Державу, але й решта народу спішить помогти по можливості нам і душею та думкою разом з нами... Зміцнилася віра й надія на остаточну нашу перемогу над ворогами й з подвійною силою й енергією кидалися на ворогів і знову почали гнати до Бару й до Жмеринки.

А далі прихід до нас Галицької Армії цілком змінив уклад сил: перевага одразу помітна стала на нашому боці й червона армія покотилася й покотилася... В цей час от. Божка усунено від командування київською ґрупою, в яку входив наш полк, а командування обняв отам. Ю. Тютюник. Ми наступали в напрямку на ст. Цвітково, де наткнулися на добровольчу армію ґен. Денікіна. Спочатку не билися, але на другий чи третій день, коли пертрактації ні-до-чого не привели, знову почали свою мову рушниці, кулемети та залізні пащеки гармат. Війна з армією Денікіна була тяжка. Вони озброєні, одягнені, їм і Англія й Франція помагали, вони мали танки, а ми — босі, роздягнені, майже голодні, не так добре озброєні, ніхто нас не підтримує й не підсилює, а ще в додаток і хорі на тиф майже на 50 процент... Почався відворот, наскоки добровольчої кінноти на нас... відступ... відбивання кінних атак... Тут дуже добре стала в пригоді нам наша кінна сотня з сотн. Новиковим на чолі. В часі відступу „гуцули", чи наш полк, як здисциплінований, тримався добре, чому й занадто великих страт ми не понесли, а що найголовніше, що не було втікання до добровольчої армії ні старшин ні козаків, — чим не всі частини в той час могли похвалитися. В цей час уже був сформований і 2-ий полк Морської піхоти й навіть приймав участь в де-яких боях. Далі відворот, чи навіть розгром армії УНР по переході до Денікіна УГА, відхід до Староконстантинова й далі до Любара. Наказ після реорґанізації Армії під командуванням ґен. Омеляновича Павленка й от. Ю. Тютюника вирушити в запілля добр. армії. В Любарі 6. грудня 1919 р. рушили в перший зимовий похід і 1-ий Гуц. полк Мор. піхоти ввійшов до складу 5-го збірного полку Київської дивізії, як сотня, а кінота влилася до збірного кінного полку, куди багато пішло й піхотинців з полку.

З початком зимового походу стали ми відчувати велику страту в людях: багато хорувало на тиф, а багато й втікало. З початку в сотні було багато старшин на посаді козаків, а по новому році к-т сотні, б. к-т 1 гуц. полку пор. П. Сич з братом І. Сичем захорували на тиф і спробували пробратися на Полтавщину кіньми. Це їм по чуткам не вдалося: більшовики їх злапали й розстріляли. Перебули зимовий похід в пішій сотні зі старшин: сотн. Михайло Піддубний, пор. Іван Петренко і пор. Петро Коротун, а в кінній сотні: сотн. Новиків, сотн. Цегельниченко і хорунжий Горецький. Здається, всі, а може про кого й забув. Козаків збереглося чоловіків 30 в піхоті й стількиж, а може й більше трохи в кінноті. В складі Збірного полку Київської дивізії приймали участь у всіх боях з добр. армією й з червоними. Вознесенськ (поповнення зброєю й набоями), Балта, Вапнярка й перехід через фронт до 3-ої залізної дивізії в Мясківці, Савчині в районі Ямполя на Поділлю. Цей самий гурток „гуцулів" перебув кампанію року 1920, як окрема 1 сотня 29 стрілецького куріня. Були інтерновані в таборах Олександрів. Каліш, Щепюрно. І 2-ий зимовий похід ґенерала Ю. Тютюника в листопаді 1921 р. з таборів інтернованих нас не минув. Пішли знову всі й чимало залиши-

Digitized by Google

лося там під Базаром і входять в рахунок „359“ розстріляних більшовиками. В цім поході брав участь і творець 1-го Гуцульського полку Морської піхоти бп. п. ст. лейт. М. Білінський, який був ранений в ногу й по перемозі кінноти Котовського під М. Миньками, не бачучи можливости втекти, застрілив себе сам. Згинув без вісти сотн. Піддубний М., а раненим вернувся з походу пор. Петренко. А тепер розсіялися по цілому світі й сліду не залишили.

Найбільший склад полку був у вересні чи жовтні 1919 р., бо доходив до 700 чоловіка по реєстрам, бойовий склад піхоти 200—300 баґнетів, а кінна сотня — до 50 шабель.

Де-які відомости й більш докладніші дати та назви місцевостей посідає історія 4 Київської дивізії, членом історичної комісії якої я був і памятаю, що подавав де-які дані. Цей документ не знаю де є, але доручений він був ґенер. Ю. Тютюникові перед переходом його в 1922 чи 1923 р. до більшовиків.

Українське село в часи націон. революції

(Спомин з часів боротьби за визволення одного села.)

З рукописів бл. п. пор. М. Михайлика.

(Докінчення).

ПОВСТАННЯ ПРОТИ ГЕТЬМАНА

Незабаром вибухло повстання проти гетьмана. Орґанізоване козацтво відіграло тут чільну ролю в цілім повіті і стало знане далеко поза межі його. Українська частина, що почала формуватися в Єлисаветі, на половину мала „глодосян“ і перша виступила проти загону та добровільчих відділів, які були роззброєні в одну ніч. Цілою справою в місті проводив Національний Союз, але на відповідальних посадах стояли глодосяни, що роззброїли ворогів уночі. Так державним інспектором (хоч тоді ще Державної Інспектури не було запроваджено) став Ф. Мелешко, якому по праву належить видумка інспектури. Начальником міліції став Хоменко, той, що за часів наступу червоних москалів на Глодоси, був начальником штабу Козацтва. Його помічником був Т. Молдаваненко, помічником Мелешка був Березняк, повітовим комісарем поставлено Д. Хоружого і т .д. Все це були особи без відповідної освіти, без життєвого досвіду і в справах їх нових постів, і зрозуміло, що більше псували справи орґанізації, ніж творчо причинялися до її утривалення та удосконалення. Деякі з них при такій нагоді простісенько почали дбати про власну кишеню.

Тоді то переведено багато арештів не лише серед поміщиків, а й між своїми українцями, що той чи інший мали дотик до гетьманської влади, або просто не були дома під час гетьманщини.

Рядове козацтво під проводом старшин не дармувало. Так частина його під командою пор. Недайкаші (до 80 людей) обїхала половину Єлисаветського повіту і частину Олександрівського, провадила бої то з німцями, то з махнівцями. Друга частина під командою сотн. Власова побувала навіть в Одесі, де розпочала бійку з добровольцями.

Коли повстала небезпека на північному фронті і частини армії почали відступати на правий беріг Дніпра, наше козацтво якраз повернуло з походів і перебувало в Глодосах.

Перетомлене воно відпочивало. Місцеві опозиційні елєменти (до 25 людей), зачувши про посування червоних москалів, заарештували вночі до 12 провідників козацтва. При тій нагоді й скоростріли попали їм до рук. Це була вражаюча несподіванка. Підступно полонені в такий спосіб Ф. Мелешко, А. Березняк, Недайкаша, Хоменко і інші опинилися в великій небезпеці. Їм загрожував розстріл вразі як би остаточна перемога показалася на боці большевиків.

Але не спали рядові козаки. Козак Б., довідавшися, що недалеко переходив Штаб Запорізького корпусу, сповістив його про нагоду, і нежданo-негадано показався в Глодосах один курінь Дорошенківського полку. Курінь не тільки звільнив заарештованих, а ще заарештував 12 більшовиків і вивіз із собою.

ЗА ДИРЕКТОРІЮ.

Козацтво приходило до думки про недоцільність нерегулярної боротьби: держави не можна було рятувати без армії. Майже всі інтеліґентні сили місточка і кращі козаки зорґанізувалися у відділ і разом з Дорошенківським полком вийшли у січні 1919 р., щоби прилучитися до Дієвої Армії.

Від того часу при Дорошенківському полку заіснувала окрема Глодоська сотня під командою сотн. Скрипки. Оскільки мені доводилося чути про сотню від командного складу полку, це була дуже бойова сотня в полку, але ніяк не можна було прищепити їй принципів регулярщини. Вся сотня — старшини й козаки — жили своїм осібним життям, незрозумілим для регулярного корпусу, життям „Вільного Козацтва“. В бою сотник був начальником, навіть бив козаків, а поза боями товаришем рівним зі всіма. Тут не було недовіря до старшини, як то бувало в деяких інших частинах: досить уже козаки добре знали свого сотника Василя, що був страшний для ворогів в бою, страшний і вимагаючий для козаків у службі і товариський, співливий поза службою.

Нажаль мені не довелося бути в сотні і не можу подати докладніших відомостей про її життя, а особливо про бої, але з оповідань людей, що були тоді в сотні, довідуюся, що сотня нераз

Digitized by Google

Вид на арсенал у Київі на Печерську від памятника Іскри та Кочубея.

рятувала положення в боях. Вона між іншим брала Чорний Острів від червоних у 1919 р.

Не було в сотні тих, що завжди вносили політичний ферм'єнт в козацтво. Хоменко постільки скомпромітував себе в Єлисаветі, що не вступив до сотні, а пристав до Козубського на панцирник. Та й Козубський його вигнав і він пізніше заступав посаду коменданта в Ялтушкові і деінде, аж поки не попав під суд. (Ще пізніше його розстріляємо.

Потім як повстала сотня глодосян і брала участь в боях в регулярній армії, до Глодос прибуло ще кілька старшин. Ситуація так уложилась, що самостійно провадити акцію було замало сил, а сидіти і вичікувати склавши руки, коли земля під ногами горіла, було злочином. Лишився один борець проти москалів Григоріїв. Через звільненого з вязниці Березняка і коменданта одної з григоріївських бригад сотн. Мосенка (родом з Глодос) звязалися глодосяни з штабом от. Григоріїва. Розпочалася знову праця, маючи на ціли підпомогти Григоріїва.

Коли вже згуртовано всіх козаків, що залишилися по відході Дорошенківського полку, пляновано виступ спочатку проти своїх більшовиків. Місцеві більшовики по розстрілі 12-ох з них дорошенківцями згрупувалися в поважну військову організацію до 60 людей, приєднавши до себе і невдоволених з Петлюри за те, що „забрав миколаївські гроші". Саме в цей час прибуває до місточка бригада Мосенка і робить сама порядок, забиваючи до 20 більшовиків в селі. Той же Мосенко повідомив, що Григоріїва розбито під Катеринославом.

В тім часі прибули також звязки від регулярної армії і решткн зорганізованих під проводом Т. Березняка козаків довідалися, що армія недалеко. Час був приступити до конкретної праці. На сходках проголошено було владу Української Народної Республики. Промовці виступали різко проти армії Денікіна, що вже зайняла Єлисавет. Козацтво спішно підготовилося, щоби дати бій новому ворогові і чекало розпоряджень з армії У. Н. Р.

МАХНО І МАХНІВЦІ.

Тоді саме прибув до Глодос з Чорного лісу Махно, маючи до 700 кінноти і одну гармату. Незабаром до нього прилучилося до 2.000 піхоти, що лишилася по забитім Григоріївi. Спочатку вона була без зброї, але вже перед першим боєм, який мав Махно в Глодосах з більшовиками, половина піхоти отримала зброю.

На Махна тоді наступало до 300 піхоти при 3-ох гарматах. Можна було дивуватися тому спокоєві, з яким махнівці збиралися до бою. В той час як набої рвалися в 40 кроках, махнівці вмивалися, зачісувалися і чекали наказу. А скільки показувалося військового хисту у провідників і у козаків!... Якої ваги сам Махно надавав справі вистудійовання місцевости, де стояв постоєм! І першим ділом Махна, коли він десь зупинявся, було дослідити місцевість. Це помогло йому й тепер. Через дві години половину ворогів зарубано, а гармати й половину людей взято до полону. Так Махно на очах глодосян почав збільшувати свої сили і взивав населення прилучатися до нього.

Але для населення Херсоніцини Махнівщина була не тільки чужою, але й явищем незносним, навіть ворожим. Призвичаєне бачити порядок в козацтві, населення не могло знести сваволі махнівців. Напр., забирали у селян коні, або міняли, але ніхто не входив цілком в інтереси самого селянина: давали взамін всілякий непотріб, коні, що не могли ходити, а не один селянин залишався і цілком без коней.

Відходила тоді з Одеси на північ червона армія. Махно зустрів її на ст. Нова Українка — Одобаш. Велику поміч дало йому місточко Ровно, що повстало під проводом сотн. Могили. Воно виставило на позицію до 6.000 людей і обеззброїло два комуністичні полки. До тої більшовицької голоти, що без памяти тікала з Одеси, належали також і полки, що попередньо були частиною війська Махна підчас його протиденікінських операцій. Ці теж полки, без всякої задуми перебили комісарів і прилучилися до Мах-

Digitized by Google

на. Розгром цих московських частин був страшний. При них, крім військового майна, був цілий селянський достаток Катеринославщини.

Махно пустив бронепотяги в повітря, а військо направив в район Пісчаного Броду і Глодос. За ним посунули отари овець, скоту і все інше.

Війська у Махна було тоді до 15 тисяч при кількох батеріях. Обслуговувалося військо телефонами.

Далі Махно розбив повстанців з Ровно, що йому стали в такій допомозі перед тим, за те, що ті не віддали йому зброї і полонених більшовицьких полків, а скерували останні до Денікіна.

Ввесь час протягом місяця Глодоси були табором Махна. В таких умовах опинилася горстка козаків, що оголосила владу У. Н. Р.

Нічого більше не залишилося, як порозумітися з Махном, бо вже й кілька козаків було ним заарештованих. Умови до порозуміння були досить сприятливі. В місточку перебувало кілька місцевих учительок, що разом з жінкою Махна (Ганна Кузьменко) покінчили учительську семинарію в Добровеличківці, в 12 верстах від Глодос. Кількоро старшин так само були з нею знайомі. Через учительок і жінку Махна удалося дістати від нього запевнення безпеки, і провідники козаків, формально визнавши його, дістали відповідні посвідки.

Натрапляючи на добрий ґрунт для аґітації за У. Н. Р. в таборі, козаки розвинули аґітаційну працю. Але скоро про це довідався „батько“ і козакам треба було тікати з табору.

КИЇВСЬКА ҐРУПА.

Зорґанізувавши відділ з 35 людей і захопивши з собою на памятку про Махна дві тачанки і скорострїл, козаки виступили в напрямку Умань—Липовець. В дорозі зустріли Київську ґрупу (кінець липня 1919 року). Тут 14 полком Низових Запорожців командував добре знаний уже козакам Михайло Вербицький. При нім було багато козаків з Глодос, що підчас відходу були в Січі, а опісля з бунчуковим курінем відійшли і орґанізували 14-ий полк.

З прибувших і тих козаків, що прийшли з Січі, зорґанізувалося в 14-ім полку дві сотні: кулеметна під командою пор. В. Недайкаші і піша. Таким чином в Армії У. Н. Р. проти Денікіна воювало три „окремі Глодоські сотні“.

Вербицькому з Глодоською сотнею повелося захопити батерію в с. Охримово. Це була перша бійка і перша здобич Київської Ґрупи у Денікіна.

Так і далі сотні творили славу полку, аж доки армія не розпочала відворот. В тім часі комендант дивізії полк. Вовк, людина наскрізь військова, вихований в дусі „дисципліни російської армії“ зауважив, що в полку Низових Запорожців діється щось для нього незрозуміле. Він не розумів ні товариської дисципліни, ні вдавався в оцінку того, як повстав полк, з яких елєментів, і почав запроваджувати „принципи реґулярности“. Застосував наказ про „нема власних коней“ і почав їх козакам відбирати. В наслідок всього того звільнено командента полку Вербицького і призначено на його місце недосвідченого старшину Янишевського. Далі державний інспектор заарештував Ф. Мелешка, що титулував себе тоді самовільно помішником командента полку, але ще тоді мав впливи на глодосян. Все це привело до того, що майже весь полк опинився в обозі. В додаток до того розпочався тиф, на який захворувало до половини глодосян. Полк перестав існувати. Хорі козаки розбрелися по Поділлю. Решта тягалася в хвості армії.

З м. Ольчадаєва отам. Тютюник післав пор. Недайкашу і з ним пять старшин а пізніше і Ф. Мелешка (звільненого зпід арешту) в вороже запілля на Херсонщину підіймати повстання.

Від тифу загинуло лише кілька старшин, а решта, що були в дорошенківськім та 14-ім полках, до Різдва 1919 р. були вже дома і поволі віджившювалися від тифу.

ПОВСТАНЧА АКЦІЯ.

Денікінська армія починала відворот. Більшовики в січні 1920 року уже зайняли Лівобережжя, а армія У. Н. Р. посувалася на Умань—Звенигородку. Конечно було виконати завдання — повстати проти Денікіна і очистити дорогу армії та захопити зброю. Козацтво почало знову орґанізуватися, але зброї вже було мало, скорострілів зовсім не було, бо все це діставалося до рук Денікіна ще в полках.

Почали орґанізувати збройні виступи проти Денікіна і місцеві більшовики під проводом М. Колька. Їх було до 50 людей з скорострілом. Почали вони шукати звязку з козаками. Але до порозуміння не дійшло.

На Різдво 1919 року більшовики таки виступили проти куріня денікінських військ, що розмістився в південній части місточка. Їм удалося захопити скорострїл, декого роззброїти і навіть приневолити цей курінь вийти з місточка. Але на другий день сюди прийшов полк і всі більшовики залишили місточко. Денікінці спалили десятку хат знаних їм більшовиків, на ціле місточко наложили контрибуцію і знову стали постоєм у Глодосах.

Відважніші з більшовиків появлялися в місточку, „крали“ вартових, навіть при церкві, виводили за місточко і забивали. Були випадки, що роздягнені до розстрілу денікінці вирівалися з рук більшовиків і зимою голі бігли-тікали до своїх.

Це наводило жах на денікінців, які завдяки дезертирству не могли провадити рахуби своїм і не знали, де діваються їх люди, а населення додавало охоти до боротьби, — тим більше, що поведінка денікінців, грабування населення денервувало його все більше і більше.

При цих обставинах провідники повстання Недайкаша, Мелешко, Березняк, всі місцеві старшини та ті, що залишилися в Глодосах від денікінської армії, почали збирати козаків і просто всіх незадоволених.

В початку січня 1920 року командування зібраних трьох сотень (четверта була без зброї) постановило зробити наступ на с. Фурманівку, де стояв штаб московського полку. Малося на меті захопити штаб, майно, гроші, розігнати охорону — один курінь, а опісля зліквідувати

Digitized by Google

курінь в Глодосах та здобути зброю для дальшої акції.

Але в самій половині успіху, коли половину куріня вже роззброєно і частину штабу взято в полон, надіспіла з другого кінця села старшинська сотня і змусила повстанців відступити.

Неуспіх задуманого підприємства треба поставити в вину виключно керовникам повстання, які повели справу неорганізовано, самі кинулися на штаб, щоби захопити гроші, і не керували боєм. Тут ранено одного з керовників, Ф. Мелешка, після чого всі майже провідники сіли на коней і виїхали, а козаків лишили на призволяще. Підчас цього нападу було багато обморожених завдяки лютому морозові.

У КІТЛІ ЗРАДИ.

Керовники повстання опинилися на хуторах Каракозеліва, де укривалися також провідники різдвяного більшовицького повстання в Глодосах. Опинившися в однакових умовах переможених, керовники ворожих одна одній течій найшли спільну мову.

По всіх взаємних докорах і обвинуваченнях обидві течії дійшли до порозуміння і заключили договір (!), відомий в Глодосах, як Каракозелівський.

Договір цей містить в собі слідуючі спільно постановлені пункти.

1. Більшовики і козаки на терені місточка не провадять ніякої збройної боротьби між собою, а також аґітації проти тої влади, яка запанує тут (більшовицької чи української).

2. Більшовики і козаки не здають своєї зброї і ні ті ні другі не звертаються в цім за допомогою до влади.

3. Одні і другі не видають владі своїх противників, коли їх влада запанує.

Обом сторонам вільно брати участь в рядах реґулярних армій, більшовицької чи української, і особа, що бере участь в реґулярній армії, попавши на терен місточка, не переслідується за цю участь.

5. Обидві сторони забезпечують свободу культурно-освітної праці незалежно від влади.

6. Спільно виступати проти Денікіна.

7. Коли би більшовики порушили угоду і вимагали видачі зброї, то козацтво буде захищатися збройно.

8. За кожного забитого козака, козацтво буде забивати 10 більшовиків.

9. Незалежно від влади, від вислідів боротьби обидві сторони зобовязуються не порушувати прав кревняків своїх ворогів і їх майна.

Такі були головні пункти цього договору.

Між обома частинами населення, вороже настроєними взаємно до себе, установилася ніби згода. І справді, коли наблизилася армія У. Н. Р. і заняла місточко, більшовики користали з недоторканости особи і майна і вільно ходили між рядами армії, бо їх козаки не видавали і навпаки за них вступалися. Так саміcько було, коли до місточка приходили більшовицькі частини. Козаки тоді почували себе безпечно.

Але так було недовго. Провідники козаків занадто вже були знані на цілий повіт, тому вони мусіли бути завжди обережними, з огляду на інші позамісточкові більшовицькі орґанізації, для яких договір був неважний і навіть незнаний.

Ще на Великдень 1920-го року козаки пили разом самогон і вільно ходили по місту.

Аж ось через місточко Злинка переходили частини 60-ої дивізії в догонку за армією У. Н. Р., що була вже під Вознесенським. Злинка, що в 12-тьох верстах на схід від Глодос, виступила проти 60-ої дивізії і затримала її на два дні, ведучи завзяті бої.

Злинка зверталася за допомогою до Глодос, але козацтво відмовило. Злинка, це було цілком кацапське село, заселене 50 літ назад виходцями з Московщини, тому воно стояло завжди проти Української Влади, а тепер виступило на ґрунті економічного незадоволення.

Козацтво було зацікавлене в тім, щоби кацапи як найбільше сварилися і билися між собою і нищили одні одних, тому для збільшення упорности Злинки спочатку обіцяло допомогу, післало одного козака, а пізніше не виступило.

Однак ціль осягнено, населення Злинки, що вороже ставилося до української армії, виступило проти 60-ої дивізії і по дводенним бою з застосованням артилерії з обох сторін Злинка була переможена. Червоні спалили 80 дворів і забили 200 селян. Правда, багато й червоноармійців було забитих.

Завдяки цьому боєві дивізія не наспіла до Вознесенська, де армія У. Н. Р. провадила свої акції.

Провідники повстання в Злинці з пімсти за відмову в допомозі звернули вину на Глодосян і заявили, що в повстанні брали участь і козаки з Глодос.

Дивізія рушила на Глодоси, і не зустрівши опору з боку козацтва, вступила до місточка. Не маючи до чого причепитися лише пограбувала батьків козацьких провідників Недайкашу Мелешка, Березняка і інших, а також місцевим більшовикам поставила вимогу рішучих заходів проти козацтва.

Згідно з умовою, місцеві більшовики спершу заступалися за батьків козацьких провідників, але отримавши рішучі вимоги, як від 60-ої дивізії так і з повіту, де сидів повітвоєнком більшовик з Глодос Колько, брат тутешнього голови більшовиків, про роззброєння козацтва, не зважаючи на договір, почали вимагати від поодиноких козаків здати зброю, переслідувати їх, арештувати старшин.

Козацтво сходилося вночі на збори, де обмірковувало своє положення і способи боротьби.

Надіспіли відомости, що армія У. Н. Р. прилучилася до польського фронту. Більшовики почули себе господарями. А коли дістали інструкції з центру про терор над українцями в звязку з акціями на українсько-польськім фронті, застосовували їх охоче не числячись з договором. Терор зробив життя козаків неможливим і примусив шукати виходу.

Особливо таке тяжке становище відчувалося в північній частині місточка, в так званому „Пятому“ та „Четвертому“ і в східній частині південної половини села, що звалася „Салівкою“ та „Хоружівкою“ (поділ місточка на південну

Digitized by Google

і північну частини беру по річці Сухому Ташлику, що протікає через місточко зі сходу на захід і втікає в р. Синюху, поділ же на східню і західню від шляху, що йде через Глодоси з Н. Українки на Хмельову). В Глодосах тепер більшовики запанували цілком, переслідуючи „Петлюрівську", як вони її називали, половину місточка[1]).

Чи тільки випадки?

Подав: *В. синь Бачинський*, сот. УГА.

Нераз доводилось нам чути, як деякі люди завсіди виходили щасливо з ріжних небезпек. І так хочу я передати кілька таких випадків. Всі вони відносяться до цього часу, в якому небезпек було аж надто богато, а саме до часу всесвітньої та української війни.

Було це на італійському фронті. Австрійська та німецька армія проломили на прикінці 1917 року ворожий фронт, та рушили з над Сочі над Пяву. Полк. у якому я служив, стояв перед самим Герцом. Ми вмашерували до Герцу, та тут приділено нам квартири, в яких ми мали переночувати. Я, та один мій тов. поручник Ворончак дістали кватиру в ринку, в камяниці на першому поверсі. Мешкання було чотирокімнатне, вповні уряджене. Ми були так перетомлені, що булиби поснули і на камяній долівці, а не то на чистій, вигідній постелі. В інших кімнатах спали наші чури, телєфоністи, вістові. Усі поснули твердим сном.

Десь коло півночі, приснилось мені аж надто виразно, що хтось мене сильно термосить за рамя, та каже вставати. Я мусів напружити усю силу волі, щоби збудитись. Це мене коштувало великих зусиль, бо пробудившись я був утомлений, наче по важкій, фізичній праці. Я встав, засвітив електричну ліхтарку, та побачив у промінях світла смуги диму. Заносило димом наче зі згарища. Негаючись вискочив я з постелі, та відкрив двері на коридор, а з коридора на сходи. Сходи були деревляні, а долішня їх частина стояла в полуміни.

В цьому щойно моменті пригадав я собі, що входячи до камяниці, помітив в брамі тільки вузький перехід. Решта брами зглядно переходу, були заставлені великими мінами. Те саме бачив я і на подвірю камяниці. Це освідомлення було аж надто прикре. Вмить вбіг я до кімнати, де спав ще мій товариш, опісля відкрив двері, де спали чури, телєфоністи та вістові і голосним криком усіх розбудив. Самий я прискочив до вікна, та почав спускатись в низ. Придержуючись ґзимсу, вчепився я фризієрського шильду, а там був вже на землі. За мною скакали інші. Усі ми вискакували так, як позривались з постелі. Хто вже був на долині, тікав що сил від горіючого дому. Декого провадили товариші попід рамена. Це були ті, яким скок з першого поверху не дуже то вдався.

В кілька хвилин по нашім „випровадженні" з вигідних кватир, бухнув в гору стовп полуміни та диму, а оглушаючий гук та дощ каміння, говорили нам аж надто переконуючо, що в тій камяниці вже більше кватирувати не будемо.

— — — — — — — —

В кілька місяців після цього випадку я виїхав

[1]) На цім на жаль обривається рукопис бл. п. пор. Миx Михайлика. Колиб випадково хтонебудь мав другий його примірник, того Редакція ласкаво просить надіслати до неї кінець того скрипту для вміщення в „Літописі".

Старшини 2. п. п. в 1919 р. після переходу на Чехословаччину.

Digitized by Google

на відпустку. Коли вже кінчився час моєї відпустки, я написав до мого заступника команданта сотні, щоби на день, в якому я мав вернути, вислав на означену стацію підводу. Однак приїхавши, я підводи не застав. Не було іншої ради, тільки треба було глядіти якоїсь автомобілевої чи кінної валки, які їхали на фронт. На розшуки пішов мій чура, а я мав на нього ждати в одному домі, де містилася військова кантина. В кантині сиділо чотирьох старшин, двох сотників, один отаман, та один підполковник. Самі артилеристи. Я купив дещо зїсти та засів до стола. Посидівши десять-пятнайцять хвилин, я почав безпричинно непокоїтись. Вкінці встав та відійшов. На відхіднім попросив я стрільця, який був занятий в кантині, щоби справив мойого чуру, як поверне, в недалеку липову алею, яку було видно крізь вікна.

У віддалі кількохсот кроків від кантини, у липовій алеї, я підложив під голову свій наплечник та свобідно положився. Мої думки тікали до найближчих, яких я ще вчера бачив. Не дуже манив мене італійський фронт, бо отсе я починав третій рік свойого побуту на ньому.

Та мої думки перервав мені влізливий „капроні". Я його не бачив, але слухом я вже так точно пізнавав гудіння літаків, що і цим разом не помилився. Могучий „капроні", а біля нього кілька малих, звинних літаків, уже висіли над оселею. Ще кілька хвилин і характеристичний свист та переразливий гук свідчили про відвідини ворожих літаків. Затарахкотіли скорострільні і почався у воздушних просторах двобій, бо в міжчасі надлетіли австрійські літаки. Ворожі літаки почали завертати на полудневий захід.

З дому, в якому містилась військова кантина, сторчали тільки розвалені мури, та поломані крокви. Не вийшла живою ні одна душа, бо перша бомба, яку скинув ворожий літак, попала саме в цей дім.

— — — — — — — —

Над Пявою стояв наш полк на самому лівому крилі цілої австрійської армії. Ми притикали нашим лівим крилом безпосередно до моря. На ліво від нас робили службу морські баталіони.

III. курінь V. Бриґади у вересні 1919 р. кмдт. сот. Чайка, адют. чет. Іван Сокіл.

Ішла звичайна окопова війна. Ми били ручними ґранатами рибу в каналах, та були вдоволені, що не голодуємо. Вечером сходились до землянки нашого курінного лікаря, та грали в карти. Землянки були повикопувані у насипах, які ішли здовж обох берегів Пяви. Ці насипи хоронили великі простори урожайних піль перед виливами.

Це було коло 7. год. вечером. В землянці лікаря сиділо чотирьох старшин ,а між ними і я, та грали в карти. На фронті був повний спокій.

Та нараз я встав і заявив, що мушу відійти до сотні. Мої товариші протестували, бо цей, який мав сісти на моє місце, був, як вони казали, „лєцтий пацер". Але я таки відійшов, приобіцявши ще вернути. Перевізник перевіз мене човном на другий беріг Пяви і я був у своїй землянці. Мій чура смажив рибу та варив каву. Я писав листи до дому, бо незабаром мали приїхати кухні та пошта, а я хотів передати вже написаного листа.

Та нараз далися чути голосні вибухи. Я знав „напамять", що це стріляють Італійці із своїх морських гармат. Терен, в якому ми стояли, не дозволяв нам будувати ні лисячих ям, ні інших схоронищ, якіби хоч частинно хоронили перед ворожими гарматніми стрільнами. Була тільки одна рада: переждати...

В якої чверть години після стрілянини, „забекав" телефон. Курінний адютант передав мені сумну вістку. В землянку курінного лікаря попала ворожа ґраната. Трьох старшин та двох чу-

Digitized by Google

рів тяжко ранені, а цей „пацер", який сів на моє місце, убитий.

— — — — — — — —

По переході нашої армії за Збруч, ми через якийсь час не стрічались з ворогом. Курінь, яким я командував, входив в склад VII. бригади УГА. Ціла бригада враз з артилерією та обозами машерувала на схід. Одного вечора станули ми в селі Макарів лісний, чи Макарів пільний. Кругом села, а зокрема від сторони, відкіля міг надійти ворог, виставлено пільні застави.

На дворі стояла гарна літня ніч. Команда мого куріня містилась при кінці села, з цеї сторони, з якої можна було сподіватись наскоку більшовиків.

Я довго не міг заснути. Вкінці одягнувся, та вийшов на двір. Під шопою стояли верхові коні, та хрупали обрік. Біля коней на соломі спали вістові. Я довго стояв на подвірю, та вслухувавсь в таємну тишу села. Я вже не вертав до хати, але збудив одного вістового, та казав сідлати коней. Хотів з одним вістовим обїхати застави. Через кілька хвилин коні вже були готові. При відїзді я сказав телефоністови, який робив службу, куди їду.

Ми пустились чвалом в напрямі застав. Коні бігли жваво, скінчились сільські загороди, а перед нашими очима простягались темні, безкраї лани. З села неслось голосне лаяння собак. Ми їхали кроком та наслухували.

Ми почули сильну крісову та скорострільну стрілянину, яка неслась з села, себто нам за плечима. Я в мить наверпув коня, та пігнав в село. За мною гнав вістовий. Понад нами свистали крісові кульки. Селом гнались якісь кінпотчики з ручними скорострілами. Ми схоронились в бічну вуличку. В селі клекотіло та неслись якісь крики.

В село вскочили ненадійно більшовики. Самі кінпотчики. Наші застави нічого не знали про те, що в селі ворог. Більшовики заїхали в село в обхід, полями. Перед кількома днями вони стояли в цьому селі і добре орієнтувались!

Незабаром виперто ворога з села, але наші частини мали значні втрати. Було кількох убитих, а між ними пор. Найда, чи Найдан, та ранений четар Степан Федак. А мій чура, який спав разом зі мною на кватирі, лежав мертвий на порозі хати з простріленими грудьми.

З українського самостійницького руху
на початку минулого століття

Написав: *Ігор Лоський*

(Докінчення)

II

Правобережна Україна.

В першій частині цієї статі (гл. ч. 1. Л. Ч. К.) ми розглядаючи діяльність В. Лукашевича, згадували за можливі звязки його з так званими українофілами зпосеред польської, а певніше спольщеної шляхти з Правобережної України. Розвиток суспільно-національних відносин на Правобережжі ішов цілком відмінним від Лівобережної Гетьманщини шляхом. Обумовлена була ця ріжниця тим, що на Лівобережжі до останніх десятиліть попереднього XVIII ст. існувала у формі Гетьманщини власна українська державність. Хоч і не повна була ця державність, і з кожним роком суверенність її урізувано, але всетаки її більш як столітнє існування підтримувало і не давало вгасати національно-державницькій традиції. На Гетьманщині існувала своя власна привілейована старшинська верства. Навіть перелицювавшись у „благородне російське шляхетство" ця верства, бодай в своїй ліпшій частині залишалася вірна своїй традиції. Слава минулого навіть після того, як припинився політичний чин, продовжувала жити в родинній традиції і була зафіксована в літературних творах доби, в першу чергу „Исторіи Русов". Ця традиція була тим містком, що лучив колишні змагання з політичним і культурним відродженням нового XIX століття.

Не було всього цього в Правобережній Україні. Вже давніше відлучена від політичного осередку — Гетьманщини Правобережжя вело далі кольоніяльне істнування окраїни конаючої Річи Посполитої. Цілковита темрява політична і культурна, що настала після Палія, освітлювалась лише зловіщими пожежами гайдамаччини. Безоглядний соціяльний і економічний визиск з боку спольщених суспільних верхів і безглузда, бо не осяяна жадним внутрішнім змістом, реакція низів на цей визиск, наповнювали собою соціяльно - політичне життя країни.

Лише поволі в самім кінці XVIII ст. починає серед місцевої спольщеної шляхотської верстви пробуджуватись дуже спорадично з початку, місцева українська традиція. Пробудження це прибирає часто досить карикатурних форм, можна подумати, що воно є лише одним з проявів панського дивацтва. І лише в перспективі часу, після того, як це дивацьке українофільство правобережної шляхти дало нам зрештою Володимира Антоновича, Тадея Рильського і зрештою в наші вже часи Вячеслава Липинського, після цього ціла та „козако — і хлопоманія" їх предвозвістників з попередньої доби набирає для нас глибшого значіння і змісту.

Одним з перших тих своєрідних українофілів з посеред правобережної шляхти, не рахуючи приналежнього до попередньої доби поета шляхтича Данила Братковського, був кн. Август Яблоновський, знаний в народі під іменем князя Миколи. Син воєводи Йосипа Яблоновського

Digitized by Google

вченого геральдиста, дуже гордого на ордери, які він одержав особисто від французького короля, молодий Август цілком не поділяв симпатії і нахилів свого батька. Найулюбленішим приятелем його молодечих років був парубок з маєтностей його батька Степан Матушенко. Своїми оповіданнями про Україну, козаччину, про вільне степове життя він будив мрії про відродження козаччини в цім вихованці найліпших європейських професорів. Ця козакоманія так захоплює його, що він вже в молодім віці тікає з родинного палацу, щоби на батьківщині свого улюбленця в Стеблові коло Корсуня, заложити „Січ". До складу її він записує селян, яких звільняє з кріпацтва. Звичайно не можемо брати цілком поважно цього „зкозачілого" князя, який так легко змінив французький камзол на козачу свитку і перуку на оселедець. Але хочаби той факт, що він аби інтимніше зблизитись з українським народом — переходить на східній грекокатолицький обряд, вказує на те, що ця козакоманія, нащадка польських гетьманів, була рефлексією якихось глибших процесів, які почали нуртувати в психиці правобережної шляхти.

Европейський романтизм, з його замилуванням до народнього побуту, звичаїв, місцевої історії приходячи на Правобережжя, ще більше зміцнив паростки місцевого україножільства. Воно находить свій яскравий вияв в етнографічних працях такого Зоріяна Доленга - Ходаковського і в поетичній творчости поетів приналежних до так званої „української школи". Не треба перецінювати тих в першу чергу культурницьких проявів, які не перешкоджали всім тим Мальчевським, Гощинським, Залеським залишатись польськими патріотами. Але рівнож не можна не добачити того, як до того чисто культурницького руху приміщуються поволі і елементи політичні. Взяти хочаби такого Богдана Залеського. Не кажемо вже про те, що його літературне українство було не менш, як-що не більш глибоке як в лівобережного Гоголя. (Порівняти хіба відношення Залеського до Мазепи або його оцінку Шевченкової творчости). Але часом у Залеського чуються нотки дійсного українського патріотизму. От хочаби взяти той факт, що коли якийсь польський літерат назвав українців гайдамаками, то Залеський, що перебував тоді на німецькім Шлеську, писав до свого приятеля з цього приводу: „Дякувати Богу не знаходжусь вже в країні варварів. Тут літерати читають Шерера, Енгеля і знають, що таке Україна. Знають, що шість міліоновий нарід, який має свій побут, права, звичаї, пісні, своїх героїв, істориків не вільно називати гайдамаками". Свій виступ в обороні України Залеський пояснює тим, що він не може „залишатися байдужим для країни, в якій народився, яку люблю і яку зобовязаний є боронити[1]). Однак найяскравішим представником цього україножільства був без сумніву Тимко Падура. Він, як знаємо, виріжнявся від інших своїх побратимів по перу і музі тим, що писав свої поезії українською мовою. Не місце тут звичайно займатися оцінкою літературної творчости Падури, варто хіба лише зазначити, що новіші українські дослідники української літератури оцінюють цю творчість далеко більш позитивно ,аніж їх попередники як Єфремов, що бачили в Падурі лише „дворецького поета". Тут натомісць нас цікавить політична діяльність Падури.

Народжений 21. грудня 1801 р. в селі Лінцях на Київщині, одержуючи освіту в місцевій парафіяльній школі, а пізніше у гімназії у Винниці, Падура вже з дитячих років знаходився під впливом української національної стихії. В тих школах панувала українська мова, співалися українські пісні. Сам Падура вже на гімназіяльній лавці любив розважати товаришів співом українських пісень. Він з замилуванням слухав, де тільки міг історичні перекази в балачках все і завжди уживав української мови. Вже у Винниці почав він займатися поезією .Продовжував він ці свої улюблені заняття вступивши 1820 року до Кремінецького ліцею .Ліцей цей заснований Тадеєм Чацьким, мав на думку свого фундатора, бути опорою польської культури в Правобережній Україні. Але це не перешкоджало тому, що і сюди знайшло собі шлях україножільство. Вказує на це хочби той факт, що якраз у Кремінці Падура став цікавитись більш поважно українською історією і той відгук, який знаходила його творчість в місцевім громадянстві, серед професорів і товаришів. Серед останніх бачимо кількох, що належали пізніше до згаданої україножільської школи, як Спиродон Осташевський, Маврикій Гославський, Фр. Ковальський .

Як вже згадувано, початок двадцятих років минулого століття був добою найбільшого поширення в Росії і на Україні ріжних таємних, революційних товариств. На Правобережжі серед тих товариств переважали польські. Поза численними масонськими ложами, бачимо тут філії Варшавського Патріотичного Товариства, одним з головних провідників котрого тут був гр. Петро Мошинський, волинський губ. маршалок. В нього за секретаря був рідний брат Падури Йосип.

В роскватированих по Правобережжю російських полках рівнож ,як вже згадувано в першій частині цього нарису, існували таємні товариства. Немає отже ничого дивного, що польські і російські змовники зустрічались і що серед них велися балачки про співпрацю. Ці балачки мали, як вже рівнож згадувано, більш теоретичний характер, бо занадто відмінні цілі були в польських і російських революціонерів. Варто тут навести характеристику тої польсько - російської „співпраці", яку дав Адам Міцкевич в II. томі своєї

[1]) J. Tretiak, Bohdan Zaleski T. I. ст. 331 — 332.

[2]) Найповніше опрацював творчість Падури проф. Володимир Гнатюк „Тимко Падура, критично - біографично - літературний нарис" Харків 1931.

Digitized by Google

„Літератури Словянської". „Польські змовці, каже Міцкевич, присилали своїх делегатів до російських і в цих розмовах обдурювано з обох боків. Поляки не таїлися перед близькими, що їм треба було тільки піднести заколот у Росії й скористуватись з доброї нагоди; росіяне теж звірялися приятелям, що хоч вони й обіцяли незалежність полякам, однак скинувши у себе династію, подумалиб зараз же про затримання Польщі в своїх руках"[43].

Спільні збори однак відбувалися і на одних з них взяв участь Падура. Мабуть ще на шкільній лавці брав він участь в життю політичних гуртків. Після ж закінчення ліцею запрошено його на польсько - російські збори ініційовані згаданим Мошинським. Ось як розповідає про ці збори оден з пізніших українських діячів К. Михальчук, що сам належав до так званих „хлопоманів". По його словам зїзд цей відбувся у 1825 році у Василькові (на думку інших зїзд цей мав місце в Житомирі). Присутні на ньому росіяне, учасники будучого грудневого повстання хотіли, щоб на зборах було як найбільше представників од ріжних словянських народів і крім поляків — закликали якогось чеха винокура, щоб репрезентував чеську націю, розшукали десь серба чи хорвата, а за інших словян вони й самі гаразд не знали. І от, коли хтось з головних проводирів декабристів — Трубецький чи хтось інший, — одкриваючи збори, сказав ,що зійшлися тут усі словяне ,Падура попрохав собі слова. „А знаєте, панове, обернувся він до присутніх, ми забули про один великий словянський народ"! Всі переглянулись між собою і задумались, який же то справді народ? „Та про господаря цієї хати ,де ми зібралися ,забули — про український народ!" І от усі згодились з Падурою і він заявив себе представником українського народу[4]). Більш менш подібно росповідають про ці збори і виступ Падури і інші джерела .

Падура не обмежився на тім заклику, перебувши щасливо грудневе повстання, він відправляється в 1827 році в мандрівку по Україні, з метою закликати українців до повстання спільно з поляками проти Росії. На жаль про подорож цю маємо відомості від біографів поета, що писали під його безпосереднім впливом і тому за багато є там „поетичної" фантазії. Ймовірним однак є, що йому дійсно довелось, як подає біографія, побувати на Чорноморі серед козаків, нащадків Запорожців. Мав він підчас тої подорожі побувати і в Полтаві, де звірився в своїх плянах старому Котляревському. Цей же останній мав на це сказати „Херувимий твій глас! дії наші в твоїх піснях загомонять, та не воскреснуть! Сказавши твоїм словом: „прошлість в сльозах ,з памяток прах, а дії сном! Анатема! будь проклят, хто їх гноєм присипає". Мав Падура підчас тої мандрівки бути у хаті, до якої заходив Мазепа незадовго перед Полтавою[5]). Але повторюю, тяжко серед того всього визнатись, де кінчиться правда, а починається фантазія поета.

Мандрував так Падура аж до 1829 року. Коли вибухло повстання 1831 року, він відправився на лівий беріг ,щоб заохочувати населення до підтримки повстання .Але вже по дорозі його арештовано і тим арештом скінчилась всяка його політична діяльність. Саме невдача повстання мусіла показати Падурі і іншим українофілам з посеред польської шляхти, як далека дійсність від їх мрій про польсько - українську згоду і побратимство. Цей досвід показав шлях їх пізнішим нащадкам, які трицять років пізніше на чолі з Володимиром Антоновичем рішуче порівають з польським громадянством. Але за Падурою, в першу чергу, залишається те ,що він найбільш рішуче зі своїх сучасників і земляків ставив українську справу і чинно змагав до її вирішення, бодай в тих рямцях, в яких він собі можливість цього вирішення уявляв.

---

[3]) **Literatura Słowiańska**, т. II, Познань 1865, ст. 312.

[4]) Д. Д-ко: З споминів про К. Михальчука. Л. Н. В. т. ЛХVI, 1914, ст. 238.

[5]) **Prawdziwy życiorys Tymka Padury**, Познань 1875.

БОГДАН НІЖАНКОВСЬКИЙ

І ЗНОВ...

І знов важка земля — й налиті бронзом лиця
і вечорі німі при страві у хатах:
незгашений обрій ще ватрою іскриться
і пожар відбива у примкнених очах...

І день, як по жнивах в полудне на стерниську
де тиша — у безкрай на крилах комашок:
а в грудях щось повзе і підкрадаєсь близько
і аж до болю рве — накровлений шматок...

Часом у буряні десь сталь в куску іржава,
як картка — де рядком стоїть рисунок дій...
І дрож тече струмком — і ледве чутно: »слава!..«
і ряд штиків на мент проколюєсь з під вій...

Digitized by Google

У кліщах двох фронтів

Написав: *С. Даушков*

Гук гармат приспішував і без того чималий рух. Хоч і так панувало на стації Смига від самого ранку велике оживлення, але після кожного нового гарматнього стрілу, що доносився з півночі, кроки і рухи кожного чоловіка робилися швидші, а таємна жахливість проймала всю істоту: Надходили червоні!

Прорвавши боєву лінію біля Здолбунова (весна 1919 р.), більшовики швидко посувалися в бік Дубна, прочищуючи собі дорогу панцирними потягами. Українська Армія відходила в сторону Кремянця і там встановляла сильні батерії. Але ще не було вирішено, де саме зведеться бій і попробується спинити ворога... Тимчасом і на всяк случай, з Дубна і околиць забирано все цінніше і везено до Кремянця. Таким чином перевезено в Кремянець всі запаси поживи, зброї та одягів з Дубенських складів, забрано з Дубна всі склади потягів, які тільки там знайшлися, а на затримку ворога пішов панцирний потяг, котрий зараз за Дубном зустрівся з більшовицьким потягом і розпочав бій. Два дні потяги стояли майже на своїх місцях і засипували один другого шрапнелею без великої шкоди з обох сторін, лише по боках їх провадилися значні сутички нашої і більшовицької кінноти, котрі наскакували нечайно одна на другу.

Українська Армія не мала рації пробиватися вперід. Було завданням протриматися, як можна довше на місці, поки вирішиться справа. А ситуація була доволі зла! З правої сторони вже більшовики заходили далеко, аж наче в зад Української Армії; вони вже захопили містечка Мізоч і грозили, що ось-ось захоплять Острiг і відріжуть відступ до залізничих вузлів. З заходу знову надходили Поляки і їх гарматні стрільна вже залітали до Бродів... Колиб можна було втриматися на заході, то рівночасно можна булоб відпихати червоних на північ. В противнім разі залишився ще один прохід: залишати Волинь і через Поділля тягтися на Київ...

Але події приспішилися. Західній наш фронт почав тріщати і треба було опорожнити Броди та Радивилів. Як на те лихо в Бродах тоді було богато залізничих возів з ріжними припасами і їх звідти нікуди було забрати, бо Здолбунів вже зайняли червоні... А ті всі річі, що були в залізничих ваґонах, були вартісні і їх треба було рятувати!...

Вирішено нарешті так: все, що тільки вспіється, забрати до Кремянця і тут боронитися. Згодом відперти червоних на північ, очистити залізничий шлях і вже тоді переправити те все в Київщину.

В день, про котрий оповідаю, цей плян почали переводити в життя. Від самого ранку з Бродів безперервно через Камяницю і Смигу проходили один за другим потяги і уставлялися на торах Кремянецької стації. З гуком і з поспіхом проїзджали через Смигу платформи з навантаженими возами, зброєю, харчами то що. Вскорі всі тори на Кремянецькій стації були заставлені ваґонами і вже не було де їх ставляти; вже ставлено їх на торі аж під само сільце Березину, а паротяги їхали не спереду потягу, а пхали ззаду, а підіпхнувши до стоячої вже довгої низки ваґонів, відчіплювали їх, а самі повертали за другим складом...

Пять паротягів, що були на цім відтинку в посіданні Української Армії, бігали мов божевільні. Вони влучно розминалися у Смизі, Камяниці, Вербі та Почаївській Рудні і від ранку вже встигли повернутися по чотири рази, за кожним разом привозячи доволі ваґонів з господарським та військовим майном. Але як на те лихо Антанський літак, що піднявся в гору, наглянув збільшений рух і скоро, повернувшися назад, повідомив про це Поляків... За пару хвилин пішов на всім фронті божевільний наступ ...

Тепер кожна хвилина була дорога. Булоб велике щастя, якби протриматися до вечора... Тепер вже паротяги перевозили, що лиш вдалося врятувати, тільки на Смигу,

Була третя година по полудні. Під сильним напором Українська Армія залишила Броди, а ворожі стрільна вже обстрілювали Радивилів. З півночі знову наспіли погані вісти: панцирний потяг, що затримував червоних, був сильно ушкоджений і відїхав в зад, залишаючи ворогові Дубно. Ще година — і вже Камяниця підлягла червоному обстрілу. Затеж вже все було перетягнено на Смигу.

Наш панцирний потяг минув Камяницю і прибув на Смигу. По своїм відході, він позаду себе чомусь не взірвав мосту через Ікву і червоні мали вільний доступ до Смиги. Рівночасно Поляки зайняли Радивилів...

Вечоріло. Зі Смиги вже забрали всі ваґони і вони уставлені по торі, займали залізничі рейки аж по село Велика Андрума. На Смизі тільки залишився один санітарний потяг, що складався з десяти ваґонів, в котрих було 83 (вісімдесять три) хорих стрільців. Чомусь цей потяг з хорими не забрали з самого початку, а тепер вже було запізно, бо все одно його прийшлосяб поставити десь на відкритому торі, може в місці ще гірш небезпечному. Зновуж у Кремянці годі було примістити хорих...

Таким чином ці хорі — нещасні жертви долі залишилися на ласку і неласку надходячих подій...

Пару слів про цей санітарний потяг:

Звідки він був привезений сюди — не знаю. Знаю тільки, що він вже тут стояв цілий місяць. Як його сюди привезли і запхали на самий куточок тору, так він і стояв одиноко забутий усіма. Хорі лежали в восьми ваґонах, а в позісталих двох були харчі, призначені для тих-же хорих.

Digitized by Google

Там була більша скількість цукру, меду, сухарів то що, зате майже зовсім не було ніяких ліків. Враз з хорими на Смигу прибув один фершал родом з Житомира. Він одинокий доглядав хорих і я ще й тепер подивляю його витривалість. Але по кількох днях постою на Смизі, до помочі йому прийшов один селянин з села Нової Миколаївки, 62-літний старичок, котрий допомагав фершалові в догляді хорих.

Весна 1919 року була гарна, тепла. Тому хорим було вигідно. Хоч оті вагони, це були тягарові, так звані російські „теплушкі", однак користуючися теплою погодою, хорі могли лежати без ніякого огріття. Ніхто ними не цікавився, не було ніколи ніякого лікаря; один тільки фершал часами виїзджав до Кремянця і привозив найнеобхідніших харчів, котрих був брак і на тім всім кінчилася вся турбота суспільства...

Тут між ними не було зовсім поранених. Це були переважно хорі на цингу ((скорбут) з обезсиленими ногами. Багато було нінащо нехорих, а так попросту обезсилених і знеможених. Як вже воно не було, але їм тут ще не було зовсім зле; хоч було не зовсім вигідно, зате спокійно. Вина Української Армії лише в тім, що в такий критичний час, цих нещасних залишали на поталу долі...

Але я повернуся до отого дня, з котрого розпочав спомин.

Вже зовсім смерком, з під Кремянця на Смигу приїхав панцирний потяг і потихо поминувши стацію пішов під Камяницю наче на звіди. Він без перешкод пройшов повз міст на Ікві і тихесенько ввійшов на стацію. Тут ще не було червоних. Від наших розвідчиків довідався, що червоний панцирний потяг вже стоїть у Дубні

Військова повітова команда в Косові 1918 р.

і скоро буде в Камяниці. Наш панцирний потяг був дуже ушкоджений і зовсім не міг протиставитися ворогові. Зате командант потягу, наглянув під самою рампою, де навантажуються вагони, чотири вагони, котрі по якійсь причині залишилися там. Не зважаючи з чим вони, а використовуючи свій відхід, постановив їх забрати. Жваво підїхав під них і вчепивши, поволік в зад. Саме в той час показався червоний панцирний потяг і обсипав наш відходячий панцирний зліпок скорострільним вогнем. Це вже була дуже

Гостина старшин придніпрянців у Вишколі У. С. С. в Грузькім на степовій Україні біля Єлисаветгороду 1918. (В середині, в білій блюзі, кмд. Вишколу от. Коссак, праворуч полк. Вільчинський, визначний діяч Єлисаветградчини).

Digitized by Google

близька віддаль і тут вже не користувалися гарматами.

Наш потяг швидко почав відходити. Хоч він вже і не міг боронитися, але ще спромігся висмикнути з під обстрілу. Зате вслід гнався ворожий потяг.

І на цей раз комендант потягу мав завдання зірвати міст через Ікву, але цього вже не встиг зробити, бо якби затримався, доставсяб в полон; кожна хвилина була дорога!

Міст через Ікву дістався ворогові цілий.

Потяг приїхав на Смигу. Як на те лихо в паротязі щось рішучо зіпсувалося і він відмовляв послуху. Вимагалося якоїсь направи окремих частин, а на це не було часу: кожної хвилини міг надїхати ворог.

Залишивши згаданих чотири ваґони на торі, потяг з великим зусиллям рушив. Зараз поминувши Смигу, зірвано за собою невеличкий залізничий міст. Таким чином, на Смизі залишився одиноко санітарний потяг з хорими стрільцями і чотири ваґони з невідомим вантажем.

Тим часом, червоний панцирний потяг недоїзджаючи пару кільометрів до Смиги, зупинився, а згодом почав відходити назад. Це ще було полоса, в котрій були українські стійки та стежі і він боявся, щоби не зірвали моста і не відрізали йому відступ...

Ніч над Смигою пройшла тихо, без стрілянини і подій. Був тільки неспокій в серцях хорих стрільців і вони очікували своєї долі... Ех, якби вони могли піднятися на ноги, може сами подбалиб за свій рятунок!... Лише один стрілець почувся на силах і в ночі, залишивши потяг, пішов в найближче село. Він був з Полтавщини. По кількох місяцях, піддужавши і переховавшися в селян, він потягнувся до Полтави, не знаю тільки, чи дійшов...

Був ранний ранок. По опущеній і пустій стації ходили громадки людий. Це були селяни з найближчого села Старої Миколаївки. Їх без міри цікавили чотири ваґони, що стояли на торі без ніякої сторожі. Вони були переконані, що тут саме нема ані Українців, ані червоних, і що ваґони доля призначила для них... Згодом, мов на кивок якоїсь чарівної палочки зявилися люди з Марцинівки, Ситарів, Бущі і Нової Миколаївки. Більше як сотня людий оглядали запльомбовані ваґони і подавали ріжні здогади.

Нарешті один чоловік подав гадку, щоби ваґони розбити; може там є щось цінне, то варто забрати, бо всеодно заберуть червоні... Про це вже думали всі і цю пораду прийнято з захопленням. Вмить виважено двері і цікавим очам представився ласий вид: цілий ваґон був навантажений цукром!

Розпочалася оригінальна і незабутня картина. Чоловіки скидали з себе сорочки і верхні штани, баби спідниці і то все навантажували цукром. Але домів нести було годі; два чи три клм. дороги забралиб богато часу... Несено те все в поблизький ліс і там цукор сипано в ями і накривано листям. Кожний, старанно приховавши свій цукор і докладно запримітивши місце, скоро повертався за другою ношею, задоволений зі своєї хитрости.

Але були ще й хитріші! Одні обливалися потом, носячи цінний предмет, а інші тільки сиділи в корчах і придивлялися, де хоронить сусід принесене. Скоро тільки добрий кум або сусід повертався до ваґону, цукор переховувався в інше місце, а хитрець знову приглядався до праці другого...

За годину ваґон був пустий. Виважили двері в другому. Тут була мазь до господарських возів (смир) і чистий березовий дьоготь.

Тепер пішли в рух пуделка з консерв, ріжні пачки то що. Вишукували по смітниках всілякі черепки, бо за посудком було ніколи іти... Народу чимраз ставало більше і другий ваґон вже за короткий час спорожнів.

В третім ваґоні було залізо в ріжних штабах, якесь залізне клиння, ломи і один ковальський міх. Міх був, добрий і коштував більший гріш. Двох молодців схопили його мов жемчужину і поперли до ліса. Позістала громада розбирала залізо, на місці оцінюючи, як то довго буде ходити пятка в плузі з того то а того лому і т. д. В четвертім ваґоні були зашиті мішки зі шевськими кілками. Знайшлися і на це охочі... Зате ніхто не заглянув до ваґонів, в котрих лежали хорі стрільці...

Тимчасом якісь підозрілі люди час від часу виглядали зза близьких дерев. Вони були з крісами, але стояли отдалік і нікому не робили ніякої перешкоди. Аж тільки пополудні, вони, в числі чоловік пятнацять, прийшли до громади, що забирала останні мішки з кілками, показали своє справжнє обличчя і скомандували: „Разойдісь"!...

Повторювати не треба було! Всі дали драпу, а залишився біля хорих тільки фершал і отой старичок з Нової Миколаївки. Але до його наблизився один червоний і наглянувши по його сільській одежі, що він є місцевий, порадив, щоби його за пару хвилин тут не стало, бо „будет плохо"... Очевидно, що він зважив на свій вік і на сімю і мусів відійти...

Ще громади люду зовсім не залишили стації, а тут нараз вкотився панцирний червоний потяг. Він зразу причепив ваґони з хорими і поволік взад не давши нікому з хорих ані виглянути на двір. На пострах утікаючим людям ще пару разів затріскотів скоростріл і потяг зник з очей...

Оце і є все, що я можу знати про долю отих нещасних. Ходили вскорі поголоски, що отих стрільців завезено аж десь під Рівне і там всіх розстріляно. Чи правда цьому і де направду поділися вони — не знаю. Зате яскравою і геройською постаттю є згаданий фершал, що до самого краю ділив долю жертв долі...

Українська Армія стала під самим Кремянцем. Слідуючого дня на Смигу прибув більший відділ червоних. Зладжено на скоро зірваний міст і панцирний потяг два дні обстрілював Кремянець. Але вхопитися в само місто не спромігся. Зновуж західній фронт наладився і ворог там відступився взад. Несподіваним і вмілим наступом вдалося червоних також відбити взад і У-

Digitized by Google

країнська Армія поволі здобувала доступ до залізничих вузлів...

Більшовики відступали. Зате, коли вже наші війська були під Здолбуновом, вони пустилися на хитрість: послали взад більший відділ, щоби зайти частину нашого війська ззаду. Цей загін попід Остріг і повз Шумськ скоро і неспостережно наблизився до Кремянця і напав на місто з південної сторони.

Тоді то більшовики вчинили в Кремянці відомий, кількадневний погром, про котрий вже в нашій пресі появилися ріжні спомини... Але по кількох днях, здушені зі всіх сторін, відступили і висмикнули з рук Української Армії, поносячи великі страти...

Зтихло на деякий час тоді коло нас все. Українська Армія подалася на схід, лише невеликі частини затримували Поляків у луцькім повіті. На Кремянеччині Українська Армія не мала роботи, бо тут кілька сіл, а саме: Круки, Валіґури, Підзамче і інші, протягом цілого пів року, сами озброївшись, затримували надхід Поляків аж до приходу армії Галера. Колиж збільшена галерчиками польська армія повела рішучий наступ — і то ще згадані села спромоглися встояти!... Аж по злуці Української Армії з Поляками, отсі незанотовані в українській історії оборонці рідного краю, покинули кріси, з котрими протягом майже пів року орали, косили і сіяли... Ці події може колись опишу при нагоді...

Українські полководці

Написав: *М. А.*

На Україні вже у заранні історії були полководці, що своєю воєнною тактикою вміли здобути славу серед инших народів. Тим чужим народам і завдячуємо вістки про воєнні подвиги перших наших князів-полководців. Першим таким полководцем, якого імя записано в історії, був Бравлин, що на початку IX. ст. пішов був воєнним походом на південне побереже Криму.

Оружна сила на Україні в початках княжої доби мала незвичайно сприятливі обставини до розвитку. Її засилили ватаги войовничих варязько-норманських вікінґів, від яких принялася й воєнна тактика. Полягала вона на далеких походах, ціль яких була: осягнути корисні для держави торговельні умови з краями над Чорним та Каспійським морями. Полководцями в цих походах були самі князі: Олег, Ігор, Святослав та Володимир Великий. Очевидно мали вони до помочі провідників поодиноких військових відділів — дружин, про яких маємо згадки і в староруських билинах.

Крім таких зачіпних походів були й оборонні. Наші князі мусіли захищати Україну від нападів східних кочовиків. І в цих сухопутніх боях відзначилося багато князів-полководців, як от Мстистав Володимирович у боротьбі з касозьким ханом Редедею, а пізніше, вже в часах поділу київської держави на удільні князівства, великий князь київський Володимир Мономах у боротьбі з Половцями. Походи на кочовиків не все вдавалися нашим полководцям. От наприклад молодий та хоробрий князь новгородосіверський, Ігор Святославич, з иншими сіверськими князями запустився задалеко в степи й тому попав у половецький полон.

В часі розпаду київо-руської держави Україні грозила від західніх сусідів Поляків та Мадярів більша небезпека, ніж від східніх кочовиків. Те, що наші західні сусіди не посунулися на схід у тому часі, завдячуємо енергійним полководцям, якими були князі — нащадки Ростислава, внука Ярослава Мудрого. Між Ростиславичами (1084—1199) вславилися як полководці такі князі: Володар і Василько Ростиславичі та Володимирко Володаревич. Син Володимирка, Ярослав Осьмомисл (1152—1187) славлений та поважаний між усіма українськими князями, мав серед своїх бояр добірних полководців. Про нього читаємо в „Слові о полку Ігоревім", як то він сидить у Галичі „високо на своїм золотокованім престолі. Підпер гори угорські своїми залізними полками, заступив шлях королеві, зачинив Дунаєві ворота, мечучи труднощі через хмари, суди судячи до Дунаю. Його погрози по всіх землях течуть: відчиняє київські ворота, стріляє із батьківського золотого престола султанів за землями далекими".

Про воєнну славу князя-самодержця та зединителя всіх українських земель, Романа Мстиславича (1199—1205), говорить уривок народньої пісні в галицькому літописі ось що: „Кинувсь він на поганих (Половців) як лев, сердитий був він як рись і губив їх — як крокодил, переходив їх землю — як орел, а хоробрий був він — як тур...". То знов з приводу його походів на Литву: „Ой, Романе, Романе, лихим живеш, Литвою ореш!".

Незвичайно особисті прикмети полководця мав його син, король Данило (1245—1264), якого батько (що згинув у битві з Поляками під Завихостом 19. VI. 1205), покинув малолітним. Опущений всіми Данило зумів серед ворожих сил стягнути собі військо та з ним поволі відбирав ворогам город за городом, село за селом, — аж доки не відзискав усієї своєї батьківщини. Татарські напади, що вперве навістили Україну в часі його панування, спонукали його будувати могутні твердині-городи. І завдяки цій його фортифікаційній роботі Галицько-володимирська держава перетривала ще й страшне татарське лихоліття і встоялася ще кругло сто літ по нім.

Цю працю Данила для зміцнення оборони держави продовжували і його нащадки: Лев I., Юрій I. та вкінці Лев II. та Андрій (1308—1323), яких навіть чужі володарі називали „непобори-

Digitized by Google

мими щитами для християнського світа" від Татар. Очевидно, й серед галицьких бояр були також в той час визначні полководці. Тому то після вимертя княжого роду (1340) славний боярин, Дмитро Детько, ще майже десять літ боронить незалежности Галицької держави, а по його смерти продовжують це діло инші ще пів сотні літ.

З поміж нащадків українських князів вийшов славетній Дмитро Вишневецький, оспіваний в народніх піснях під іменем Байди; він збудував у половині XVI. ст. твердиню на Дніпровім острові Хортиця і так створив осідок Січи. Вишневецький ходив походами на пограничні кримські твердині, а шукаючи воєнних пригод, вмішався до молдавської усобиці; через зраду попав до турецької неволі і згинув мученичою смертю.

Походи Вишневецького на Татар та Турків стали напрямними для діяльности пізніших запорізьких полководців. Те саме роблять його наслідники кн. Богдан Ружинський та Іван Підкова. Останній водив козаків навіть до Молдавії, де захопив владу (господарство). Та Полякам вдалося його вхопити і йому стяли голову у Львові (1578).

Згодом козацькі полководці воюють не тільки Татар і Турків, але виправляються на польських панів на Україні. Перші козацькі походи на польських панів маємо вже з кінцем XVI. ст., а проводять ними Христофор Косинський, Северин Наливайко та Григорій Лобода. Очевидно не устають і запорізькі сухопутні та морські виправи на Татар та Турків; з початком XVII. ст. вславилися в цих походах оспіваний в козацькій думі Самійло Кишка та Михайло Найманович.

Походами на Татар та Турків вславився також Петро Конашевич-Сагайдачний (1616—1622), який крім того, що зорґанізував Січове військо на найкращий тогочасний лад, — звернув увагу козаків, що їх обовязком є заступатися не тільки за свої станові права, але й за права української церкви та народу. Від Сагайдачного почавши козаччина стає справжньою заступницею сучасних українських народніх інтересів перед польським урядом.

Через те, що Польща ігнорувала козацькі домагання, по смерти Сагайдачного (між р. 1622 і 1638) вибухає кілька повстань під проводом Марка Жмайла, Тараса Трясила, Івана Сулими, Карпа, Павлюка, Бута, Яцка, Острянина, Дмитра Гуні та инших. Повстання не вдавалися задля козацької нестійности та невиробленности полководців. На десять літ перед повстанням Богдана Хмельницького вдалося Полякам завести на Україні т. зв. „золотий спокій" (1638). Походами на Татар після смерти Сагайдачного займається Михайло Дорошенко, що гине в боротьбі під Бакчисараєм.

Найвизначнішим козацьким полководцем був гетьман Богдан Хмельницький (1648—1657), що виявив незвичайний стратеґічний талант. Його порівнують з найбільшими стратеґами XVII. століття. Свої перші побіди над Поляками завдячував він сміливій офензиві. Тим і ріжнилася його тактика від тактики усіх давніших козацьких полководців, що звичайно уступали в степи перед польським військом і боронилися замкненим табором. Хмельницький навпаки — старався випередити рухи польських військ. Крім того зумів він зорґанізувати велику козацьку армію з напливаючої до нього маси народу, поділив її на полки, призначив тим полкам територію, з якої і в якій мали жити, та мимо незвичайних труднощів (брак власних фабрик зброї та фахових людей) узброїти. Зумів також гетьман дібрати собі до помочі добрих полководців, з яких слід згадати Івана Богуна, Івана Золотаренка, Данила й Івана Нечаїв, Максима Кривоноса, Михайла-Станислава Кричевського та Станислава Морозенка-Мрозовицького.

Після Хмельницького прикмети доброго полководця мав гетьман Петро Дорошенко (1665 до 1676) та залишила його старшина серед змагань утворити українську державу під турецьким протекторатом. За його гетьманування відзначається здібностями доброго полководця запорізький кошовий Іван Сірко, що вславився своїми вдатними походами на Татар. (Умер 1690).

Серед козацької старшини в часах Руїни здебільша заникають всякі аспірації до воєнної слави, певно тому, що московські царі щораз більше обмежують і вяжуть рухи козацьких сил. Тому гетьман Іван Мазепа (1687—1709) завів у себе наємні відділи охотників т. зв. сердюцькі або компанійські полки. В походах на Татар вславився в тих часах охотницький полковник Ілля Новицький; зновжеж Батурин довго боронив по геройськи і згинув у битві полковник Чечель (1708).

На Правобережжі в часах Мазепи вславився хвастівський полковник Семен Палій. Він заселив знов козаками значні простори опустілого в часі Руїни Правобережжя, укріпив Хвастів та Білу Церкву і довгі часи був пострахом для польської шляхти та Татар. Палій просив Мазепу прилучити Правобережжя до Гетьманщини. Але цар, що потрібував тоді Польщі до війни зі Шведами, — не тільки заборонив Мазепі попирати Палія в протипольськім повстанні, а ще й казав Палія арештувати. Мазепа, що ще тоді мусів удавати вірного цареві, виконав царський наказ; через те стягнув на себе гнів козацтва і це заважило пізніше на невдачі Мазепи в часі зриву з Москвою.

На Запоріжжі в часах Мазепи вславився кошовий Кость Гордієнко. Він був не тільки добрим полководцем, але й орієнтувався також добре в сучасному політичному положенні. Ще кілька літ перед задумом Мазепи, зірвати з Москвою. Гордієнко спостеріг небезпеку, яка грозила Січі з боку Москви. Тому навязав приязні зносини з Кримом і перешкаджав фортифікаційній роботі Москалів, що ставили на запорізькій землі свої твердині.

Після нещасного для України Полтавського бою (1709) Запоріжці опинилися в таких несприятливих обставинах, що їхні провідники не могли виказати своїх полководських здібностей. Та воєнний хист був все серед Запорожців і перейшов опісля на їхніх нащадків Чорноморців,

Digitized by Google

названих в останніх часах Кубанцями. Серед провідників Чорноморського війська слід згадати його організаторів Антона Головатого та Харка Чепігу. В половині минулого століття вславився як енергійний полководець приятель Тараса Шевченка й український письменник — наказний отаман Чорноморського війська, Яків Кухаренко († 1862).

Будування відродженої української держави при кінці світової війни дало змогу українській історії збільшити реєстр своїх полководців. У першому році революції виказали організаційні здібности полководців ґен. Павло Скоропадський (1918), що опісля як гетьман виказав замало самостійницької стійности, ґенерал Натіїв та полковник Петро Болбочан († 1919). У пізніших партизантських боях з більшовиками вибилися зпоміж инших Юрко Тютюнник, Михайло Омелянович-Павленко, бувший вождь УГА, та Олекс. Удовиченко. Енергійними вождами УГА були: шеф ґен. штабу Галичанин Віктор Курманович (син уніятського священика-утікача з Холмщини) та Придніпрянець Олександер Греків, другий начальний вождь УГА. Крім того слід згадати теплим словом чужинців, що з посвятою боролися в рядах УГА. З їх імен найбільше відомі: ґенерал Антін Кравс, полковник Альфред Шаманек († 1920), ґен. Арнольд Вольф, підполк. Альфред Бізанц, Альфред Льобковіц та Фердинанд Льонер.

Холодний Яр говорить

Написав *Юрій Горліс-Горський.*

(Продовження)

— Ота, найбільша хата під бляхою. Господарів вигнали — поміщаються самі. Псів нема ні в одній хаті — вистріляли всіх. Вартовий або на ґанку сидить, або ходить коло хати. Плота нема кругом — спалили. Тепер якраз добре. У дванадцятій годині зміну варти на мості зробили і певно сплять усі. Як би вартового без галасу забрати — то можна просто до хати ускочити і не дати їм опамятатися. Стрівайте... Хто зі мною піде у трьох — зараз вартовий буде наш. А решта най ляже і чекає. Як сірника запалимо — тоді просто до хати.

Здогадуючись про плян Тіни, штовхаю ліктем Отаманенка: — Ідемо.

Коли підійшли до ожереду соломи позаді вартівні — Тіна наблизивши своє лице до наших. шепнула:

— Заховайтесь за солому і чекайте. Я його зараз приведу сюда. Як трохи забарюся — то нічого. Я з ним поромансую і запрошу перейтися кругом хати. Але ви хапайте відразу за горло, щоб не крикнув.

Тіна зникла в темряві.

Через якийсь час від хати в нашому напрямку стала наближатися приглушена московська розмова.

— Слишь, ти только тіше, штоб начальнік не услишал... Слишь, я тебя відал, как ти вчера к нам масло на соль менять пріносіла, начальнік всьо к тєбє подсипался... Ти, слишь, єму не верь — йон жонатой. Я вот как увідал тібя — так сразу палюбіл, вот ей-богу — палюбіл. Пайдьом, слишь, пасідім на соломкє...

Тіна соромливо відмовляючись — простувала до соломи.

Дійшовши до ожереду, червоноармієць потягнув її сідати, але вона шарпнулася, щоби підвести ближче до рогу, за яким ми притаїлися. Подумавши певно, що хоче тікати, „таваріщ" кинув рушницю і вхопивши Тіну поперек — жбурнув нею на солому.

— Малчі, стерва, а то заколю!...

Поки він розпалений „готовився до наступу" — Отаманенко зашморгнув на його шиї пояса.

Тіна, зірвавшись з соломи, вихопила мисливського ножа, що висів на моїм поясі і тричі прошила ним груди червоноармійця.

— Вот ей-богу, я тібя сразу палюбіла!... — прошепотіла з люттю і віддавши мені ножа — витягла ізза пазухи револьвер.

— Світіть сірника і йдем до дверей, щоб не вискочив на двір ніхто.

Зійшовши на ґанок — стаємо по обох боках відчинених дверей у сіни. З хати чути храп сонних. Нечутними тінями замаячіли коло хати постаті хлопців.

Через пару хвилин в хаті попід стіни сиділо двадцять сім обезброєних червоноармійців. Двадцять хлопців з Отаманенком побігли на долину до мосту, на якому стояла варта — три чоловіка з кулеметом. З мосту розляглася стрілянина. Забравши своїх полонених — виходимо в поле.

На мості стихло. Значить усе в порядку.

За десять-пятнадцять хвилин з долини стали наближатися постаті наших, що повертались назад. В цей час розлягся вибух. В короткому блиску світла промайнула арка мосту.

Вийшовши на дорогу і відвівши по ній захоплених у протилежний від нашого маршу бік — скидаємо у рів двадцять сім трупів. На мості одного убили, а двох втікло, покинувши кулемет.

Отаманенко турбується, чи добре вдався вибух, бо трохи поспішили при закладанню міни.

Прощаємося з дідом Шевченком і Тіною, які йдуть до дому і вирушаємо в напрямку Бовтиша.

Дід стоїть на рові, махаючи нам шапкою:

— Бувайте, хлопці! Як завітаєте ще в наші краї — сповістіть зараз же. Буду вас знову годувати, чим Бог пошле. А якщо той... то ми вас з дочкою і в Холодному Яру знайдем!

Коли ми відійшли вже три-чотири кільометри,

Digitized by Google

на залізниці розляглося кілька гарматніх стрілів. Просвистіло в бік лісу і розірвалося десь далеко кілька стрілен. Почулася приглушена віддалю кулеметна стрілянина. Здогадуємося, що то вартовий панцирник, який кружляв у ночі і супроводжував потяги на цій лінії, підійшовши до підірваного моста — відкрив вогонь по невидимому ворогові.

Ідемо якийсь час попід лісом. Дійшовши до рогу, де границя лісу круто завертала вправо, посилаємо трьох хлопців розшукати в Бовтиші другу ґрупу „лісовиків" і передати їм наказ отамана, а самі рушаємо далі полевою дорогою.

Коли переходили одну балку, Отаманенко показав мені рукою на височезну могилу, яка залишалася праворуч від нас.

— Читав, або чув може пісні та перекази про запорожця-„характерника" Харька? — Так ото його могила. Добру насипали... Як гетьманові якому...

По дорозі оповів кілька переказів про фактичні чини козака-„характерника", який і „кулі від себе відвертав", і „шаблі заговорював", і з сотнями ворогів сам у бій вступав і побивав їх.

Вже починало світати, коли ми пройшли полями між селами Івангородом та Бовтишкою і полем взяли напрямок на Бондурівський ліс. Зайшовши по дорозі до одного з лісників — дістаємо сьогодняшну „адресу" Квашиної ґрупи лісовиків. Провідника не треба було, бо Отаманенко й цей ліс знав, як своїх пять пальців.

Поснідавши коло лісничівки хлібом і салом, яке мали з собою, ідемо розшукувати „дуб, на якому в минулому році трьох большевицьких комісарів лісовики повішали". За інформаціями лісовика Кваша переніс вчора свій табор в його околиці. Через годину ходу лісом Отаманенко зупинив нас.

— Полежіть трохи тут, а я піду сам, бо хлопці, чого доброго, з просоня ще кулями привітають...

Через кільканацять хвилин, трохи вбік від напрямку взятого Отаманенком, розляглося бекання диких цапів. Ще через кілька хвилин між деревами показався Отаманенко і Кваша в накинутій на опашки студентській шинелі. (Кваша був студентом аґрономічної школи).

За якийсь час ми були вже в таборі Кваші, розположеному між деревами в старому, але зарослому дрібними корчами, лісі.

Ґрупа ця налічувала около трицяти чоловіка. Розположуємось поруч неї. Хлопці поділилися з нами запасом продуктів на обід. Відра ми мали з собою. Запалили вогнища.

Один з Квашиних козаків приніс нам дикого цапа, якого застрілив на світанку.

Мене здивувала надзвичайна фізична сила хлопця, який ніс величезного цапа, якби то був заяць.

Розбалакались. Хлопець оказався одним з тих старих лісовиків, які від 1918 року більше прожили в лісах, як в хатах. Звали його всі „бугайом", а як було його правдиве прізвище — нікого не цікавило. Він на цей досить немилозвучний „псевдонім" зовсім не ображався. Коли я спитався його, чи це його назвище — „бугай" з усмішкою потиснув медвежими плечима й добродушно махнув рукою.

— Та ні! Це братва мене так прозвала. А мені що!... Як бугай, то й бугай, — аби большевиком не називали.

В розмові довідуюся, що це він в минулому році повішав на дубі трьох комісарів.

Оба табори змішалися. Хлопці ділилися новинами і враженнями. Бородатий лісовик оповідав, як минулого тижня робила на них облаву ворожа кінnота.

— Вони ще тільки рано в ліс збиралися, а нам вночі вже передали. Два полки їх — значить... Отаман каже — ну, хлопці, роби гнізда на старих дубах! Як місяць зійшов, ми й пішли отуда під Кучургани. Дуби там старі, високі та гилясті. Вибрав собі кожний дуба, щоб густий був та до гиляк високо, а тоді бугай шнура на гиляку закине і підсадить кожного. Він у нас, бач — завжди з шнуром ходить — каже — щасливий, бо вже одинацять „товаришів" на йому повішав, а ні разу не увірвався. Слухачі глянули на Бугая, який стояв коло мене. Той добродушно усміхнувся, погладив рукою міцного льняного шнура, який був намотаний наукіс через плече і груди.

— Та воно, дядьку Петре, шнур — штука хороша. Чи в господарстві, чи в лісі — завжди придасться...

— Та хіба я кажу, що нехороша!... Так ото кожний виліз на самий вершок, посплітав гиляки і ліг собі як дитина в колиску. Лежиш — тільки вітрець тобою погойдує. А навкруги тільки й видно, що небо та море зелене. Ані тобі у низ, ані тебе знизу — ні чорта не видно. Раненько „товариші" — лавами у ліс. Свистять, кричать, стріляють, — як би хто заяців полохати наняв їх... Звісно — кацапня дурна — думали „хахли" від одної лави на другу тікати будуть. А воно тут ще баландинських хлопців сім по лісі путалися. Почули, тай позаходили у тернину густу. Туди конем не поїдеш. Лава перейшла, а хлопці руки в кишені тай пішли собі у протилежний бік.

Попід наші дуби із сотня перейшла. Кричать:

— Го-го-го! Сдавайса бандіти! — А ми собі лежимо та пуза на сонці вигріваєм.

Один „товариш" відстав від лави тай сів під деревом, по „своїй надобності" значить... Та на нещастя своє, попав під Бугаїв дуб. Сидить, значить, коня в руках держить за повід, кавалок ґазети читає і „яблучко" поспівує... А Бугай слухав-слухав, та тихенько спустився на нижчі гиляки, зашморгнув „товариша" своїм шнуром за шию і потягнув на дуба як яструб курча. Слухачі засміялися.

— То штука ризиковна... А як би був промахнувся?! — відізвався один із наших.

— Хто? Бугай промахнеться?! Він у нас майстер арканом орудувати! Каже — як війни вже не буде, піду до міста і запишусь у гицлі — собак ловить на „смичок"...

Хлопці вибухнули реготом.

Бугай соромливо зачервонівся.

— Не видумуйте, дядьку! Я тоді оженюся і господарювати буду...

Digitized by Google

До Отаманенка, який лежав під деревом, підійшов Кваша з середніх літ чоловіком, одягненим у захисне вбрання і сиву смушову шапку.

Підходжу до них. Кваша представляє свого товариша.

— Це наш „кошовий" поет — пан Чайченко. Все поеми пише про лісову братію...

Лягаємо усі на траву.

У Чайченка, як і личить поетові, мрійні сірі очі, якими він закохано оглядає нас.

— Знаєте, дійсно... Миж тиняючись тепер по лісах робимо велике діло для визволення Батьківщини від ворога. Але коли ми досягнемо свого, то одні вже загинуть, другі підуть на мирну працю невідомі нікому, і визволена Україна навіть не буде знати імен своїх лісових лицарів. Я, знаєте, поставив собі за ціль писати поеми, в яких фіксую прізвища учасників, характерні риски кожного, події, в яких він приймав участь чи відзначився... Це, знаєте, для майбутньої історії визвольної боротьби буде дуже важливим матеріялом.

Я усміхнувся.

— Якщо ви до прізвищ, характерних рисок, вчинків, додасьте ще й адреси, а потім з своїми поемами попадетесь в руки Чека — то це дійсно буде важливим... і для чекістів і для нас і для наших родин...

— Але-ж Боже борони! Цього ніколи не може статися. Адрес я звичайно ніде не зазначую, та їх не тяжко буде устійнити і потім. Те, що я пишу, це є своєрідний літопис боротьби... Матеріял що певний час можемо заховувати в безпечному місці у своїх надійних людей, де він буде собі чекати перемоги над ворогом. А чекістам я живий взагалі в руки не дамся, бо єлисаветська Чека заочно присудила вже мене до розстрілу за працю, яку я провадив у Херсонщині. Товариш пана Кваші знає це... він порадив мені рятуватися до його в загін...

Завязалася розмова про загальне положення й перспективи.

Чайченко висловлював наївні оптимістичні думки, над якими ми в душі усміхалися.

Чайченко перевів розмову на особи.

— Отаманенко — це певно ваш псевдонім — звернувся він до Отаманенка.

Той (це було його дійсне прізвище) затверджуючо кивнув головою. — Звичайно, псевдонім.

— А ваше, пане Залізняк, — звернувся до мене. — Теж певно псевдонім?

— Ні, це моє дійсне прізвище.

— Ви не з Катеринославщини часом? У нас багато є Залізняків по селах.

— Ні. Я з Бесарабії.

— В вашому відділі багато Холодноярців... Мене, знаєте, Холодний Яр дуже цікавить. Хотів би побувати там.

— Будемо ще — завважив Кваша.

— Маю охоту написати трохи... Піду, приглянуся до ваших хлопців. Знаєте, цікаві типи є. Як дивишся — так і пригадується старовина, бурлачня запорожська...

Чайченко встав і пішов до розмовляючих коло вогнищ гуртків.

Отаманенко глянув на Квашу.

— Де він у тебе взявся?

— Один наш чоловік з-під Ново-Миргорода з листом прислав. Пише, що його розшукує по селах Чека і щоб я його приняв до себе.

— Щось він мені з своїм „літописом" не подобається...

— Та... у його просто семої клепки в голові бракує... Видається собі поетом. Думає, що робить велике діло для історії... Щоби підозрівати в йому аґента Чека — для цього він задурний. Колиб він записував прізвища з якоюсь іншою ціллю — то робив би це потихеньку, щоб ніхто не знав...

Але я теж такої думки, що треба йому сказати, щоби він краще спалив свої „поеми". Поки ще пишемо історію кровю — з прізвищами треба обережніше...

Через годину я сидів з Бугайом коло костиря і уплітав за обі щоки кавалок смаженого цапа. Бугай оповідав мені цікаві подробиці з інтимного життя лісу: про звичаї і характери звірини, про те, як по поведінці дикої птиці відгадувати, чи є хто близько в лісі й то чи лісовик чи „чужий" („лісовик ніколи птиці кривди не зробить, вона його знає і не боїться").

До нас підійшов сяючий Чайченко.

— Ну, знаєте, я дуже задоволений. Сьогодня я багато написав. Отут і про вас є..

Перекинув кілька списаних карток.

— От...

„Наш загін, хоч невеликий
ворог не злякає.
Бо він собі, як залізо —
Залізняка має.
Не старого, що на весь світ
славою лунає,
а нового, молодого,
що слави здобуває.

Щоби відчепитися від „поета", хвалю „вірша" і лягаю спати.

Пробудившись через пару годин, шукаю води напитися і вмитися. Більшість табору спала.

Відра всі були порожні.

Бугай, який сидючи під деревом витісував з кавалка липи ложку — піднявся.

— Напитися хочете, пане Залізняк?

— Напитися тай умитися добре булоби.

— Випили хлопці всю воду після цапа. Як хочете, перейдемося до кринички. Там вдолині в корчах є така, що тільки звірі та ми її знаємо.

Я люблю отак на розсвіті полежати в корчах коло неї, подивитися, як дикі кози та лиси прибігають воду пити.

Захопивши відро ідемо лісом.

Кроків із сто Бугай задумливо мовчить, потім обертається до мене.

— А знаєте, пане Залізняк, отой писака, що до нас підходив у обід — то більшовицький шпигун. Я казав Кваші, а він сміється.

— А чому ви так думаєте, що він більшовик?

— Я не думаю, а знаю напевно. Чому я знаю, то я, правду сказати і сам не знаю, але голову дам собі відрізати, що це так. Він у лісі не по своїй охоті... Ліса він не любить і його ліс не любить...

Digitized by Google

Я усміхнувся.

— Як то, хіба ліс може любити?

— А ви думаєте, що ліс мертвий? Ліс живий. Він теж знає, хто свій, а хто ворог...

Я йшов задумавшись, машинально зламуючи по дорозі гілки кущів.

— От відразу видно, що ліс для вас ніколи не був хатою і родиною... Як би я попав у лісі на ваш слід, то відразу здогадався, що то пройшов не лісовик... На що ви ломаєте ці гилячки? І кривду лісові робите і слід за собою залишаєте. Отам, як ішли ви, на муравлиско наступили... квітку оту синеньку ногою зломали...

Настоящий лісовик завжди переступить, без потреби найменшої гілочки не зламає...

Ми йшли вже зрубом.

Нагло Бугай пристанув і пильно глянув понад корчі. Трохи вбік від напрямку, яким ми йшли, на дереві, яке здіймалося трохи над корчами, завзято цокотала сорока викручуючись на всі сторони.

— Чого це вона розцокоталася?

— От цокоче собі... може нас побачила...

— О — ні! Я їх натуру добре знаю... Там хтось сидить або лежить. Бачите — вона все на нього поглядає — боїться, щоб гнізда її не зачепив... Хтоб це міг бути? Може і з наших хто — та підем поглянемо на всякий випадок.

Поставивши відро — витягнув револьвер.

Витягаю свого і тихенько крадемося корчами до наміченого Бугайом місця. Сорока втікла з дерева і цокотала десь на корчах.

Через якийсь час Бугай, який йшов попереду, став і стиснув мені руку.

Дивлюся в напрямку, який він показав мені пальцем.

На пеньку між корчами плечима до нас сидів „поет" і видно писав щось на колінах.

Углубився в „хвилю натхнення" — майнула думка, але відразу ж відлетіла. На землі коло його лежав скинутий чобіт. На йому револьвер.

Через якийсь час він поклав револьвер на коліна, підняв чобіт і запхавши між холяву і піднаряд зложений папір — став зашивати розпорене. Щоби попасти голкою в старі дірки — підносив чобіт до сонця.

Нема сумніву...

Але що робити? Чи схопити його зараз, чи підождати поки вернеться до табору...

Бугай дав мені знак, щоби я заховався добре за корч, а сам рачки зник.

Через пару хвилин „поет", обкручений добре Бугайовим шнуром лежав на землі коло пенька.

Беру чобіт і витягаю з незашитої до кінця холяви кілька списаних карток паперу.

Прізвища, імена, короткі біографії, головне „злочини проти совітської власті", домашні адреси лісовиків, родичі, прізвища людей, які доставляли харчів...

Сьогодня дописував наших, здобувши за короткий час чимало відомостей, розмовляючи і підслухуючи.

Бугай відшукав в списку себе з зазначенням села і правдивого прізвища.

— Бач — записав, що я одинацять його братів повішав... Не турбуйся, браток, — будеш дванацятим... (Далі буде).

Музей Визвольної Боротьби України

Незабаром сповниться десять років, як у столиці Чехословаччини, у Празі, повстала одна з найважніших українських культурних установ: **„Музей Визвольної Боротьби України"** (1925 р.).

Не будемо розводитися над тим, яку велику вагу для культури кожної нації має музей; числом таких установ, між иншим, міряють у світі звичайно ступінь культури народів. Музей Визвольної Боротьби України зібрав великі культурні скарби, і значіння його тим більше, що таких скарбів, серед теперішніх умов, не має й не може мати ні одна подібна народня установа в Краю. Не тільки архівні матеріяли з часів великого народнього здвигу рр. 1917—1920, не тільки памятки з боротьби за наше визволення, але ж усе, що в різних часах давало свідоцтво про нашу національну працю на всіх полях, — знайшло місце в зборах Музею. Вже тепер, коли Музеєві, з браку коштів, ще далеко до повного упорядкування своїх скарбів, збори його можуть сповнити гордощами кожного члена нашої нації. Наш Музей міг би відіграти в нашому національному життю ту саму ролю, що її мав і все ще має для поляків швайцарський Раперсвіль, покликаний до життя після впадку польського повстання 1863 р., але тепер переведений вже до столиці відновленої польської держави. Кажемо, міг би, якщо б тільки широкі кола українського громадянства звернули на нього належну увагу та усвідомили собі ту його величезну вагу для культури нашого народу.

Правда, нам важко мірятися з іншими націями, які у тяжких хвилинах свого життя розпоряджали більшими матеріяльними засобами, що на довгі часи забезпечували існування Музею. А отже, хоч і не дуже багаті, ми, знаючи вагу такого одинокого в нас українського Музею, мусимо його підтримати й своїми пожертвами забезпечити йому його існування, поволі підготовляючи для нього ґрунт під його власну домівку.

Товариство Музей Визвольної Боротьби України, що завідує справами Музею, добре усвідомлює собі, що й культурні установи Краю вимагають від українського громадянства великої пожертвованости. А проте, маючи на увазі виняткове значіння Музею Визвольної Боротьби України, Управа Музею звертається до Української Громади з гарячою просьбою та з закли-

Digitized by Google

ком: не забувайте і про нашу установу і щедрими датками допоможіть Музеєві вести своє діло, стати на власні ноги, утримувати в належному ладі його збори — всю внутрішню важку працю Дирекція Музею та її співробітники виконують без ніякої винагороди, — й дати Музеєві змогу чим-скоріш у своїй власній, хоч і скромній хаті розмістити скарби, щоб їх могли бачити і свої, і чужі, та щоб ними могли користатися наукові дослідники... Збудований для потреб Музею „Український Дім" у Празі не тільки збере всі багатства Музею, але стане осередком українського життя на чужині та дасть притулок і иншим культурним установам та орґанізаціям у Празі.

Ласкаві датки просимо слати на адресу Директора Музею проф. Д. Антоновича: Проф. Д. Антонович ПРАГА-Нусле, 245. Чехословакія. або на конто Музею в поштовій щадниці в Празі: 80.940 Прага.

Хто пришле на рік 25 доларів на Музей, той, із ухвали Загальних Зборів Товариства Музей Визвольної Боротьби України, стає Добродієм Музею, його імя вписується в Золоту Книгу Добродіїв Музею й тим стає повік незабутнім.

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914-1921 РР.

Кузьма Олекса. З історії одного куріня (З боїв під Львовом). Кал. „Просвіти" на 1926 р. Львів 1925. 8°, ст. 96—107.

Листопад—грудень 1918. Ґрупа „Схід". Другий курінь укр. п. ім. кн. Льва (від січня 9. кур. 4-ої Золоч. бриґ.).

Кузьма Олекса. З листопадових боїв. „Свобода" Львів 1926, ч. 42.

Кузьма Олекса. З листопадових боїв. Бої за почту у Львові. „Свобода", Львів 1928, ч. 45.

Кузьма Олекса. Листопадові дні 1918 р., Львів 1931. 8°, ст. 440—444.

З 34 розділів перші три присвячено загальній ситуації перед упадком Аавстрії, четвертий укр. військовій орґанізації, пятий-шестий державному переворотові, семий польській боєвій орґанізації, восьмий-шіснадцятий боям у Львові під ком. Вітовського, Коссака і Стефанова, сімнадцятий справі допомоги знад Дніпра, вісімнадцятий-двадцять другий військовій справі і взагалі ситуації поза Львовом, 23—26 операціям на крилах, 27—28 мировим спробам, 29—30 переломові і заключенню перемиря, 31—32 рішаючій розправі, 33 відворотові зі Львова, 34 кінцевим підсумкам.

Додано українські і польські джерела, 13 шкіців, 67 знимок-портретів, 1 групова знимка, 14 знимок з місць боєвих ділань і 5 знимок з воєнних епізодів.

Кузьма Олекса. На розпутті. Причинок до історії УГА. Кал. „Просвіти" на 1928 р. Львів 1927. 8°, ст. 182—199.

1919. УГА під червоними москалями. Херсонщина, злука галицьких військ з моск. червоною армією.

Кузьма Олекса. Переворот у Львові. „Свобода". Львів 1925, ч. 45.

Кузьма Олекса. Після перевороту. Перший день українського Львова. „Свобода". Львів 1928, ч. 45.

Кузьма Олекса. Чому ми програли. Підсумки листопадових боїв за Львів. „Свобода". Львів 1928, ч. 45.

Кузьма Олекса. Як відбувався державний переворот. Акція української військової орґанізації. „Свобода", Львів 1928, ч. 45.

Кузьмович В. Українці в Середній Азії. „Український Інвалід" — кал. на 1924 р. Львів 1923. 8°, ст. 71—79.

Є про діяльність полонених галичан. Висилка на фронт української сотні.

Кулик А. і Пташинський П. До історії збройної спілки української буржуазії та польських поміщиків для боротьби проти пролетарської революції. „Архів Радянської України". Харків 1932. 8°, ч. 4/5, ст. 184—236.

Формування польських легіонів на Поділлі та Волині. 1918. 41 документів.

Кульчинський. Громадянське вихованнє армії.

Куровський Володимир. Зі споминів Синьожупанця. Кал. „Черв. Калини" на 1931 р. Львів 1930. 8°, ст. 30—36.

Синя дивізія в переході з Полісся до Київа в лютім 1918 р. З ілюстраціями.

Куровський Вол(лодимир). На окупованих німцями землях Холмщини, Підляшша й Полісся (Із споминів Синьожупанника). Кал. „Дніпро" на 1931 р. Львів 1930. 8°, ст. 81—86.

1918 рік.

Куровський В. У материому Київі. (Зі споминів Синьожупанця). „Вісти з Лугу". Львів 1930. 8°, ч. 12, ст. 3—6.

Синя дивізія у Київі. Охорона уряду і установ. Похорон Крутян. Склад Синьої дивізії і парада на Софійській площі. Роззброєння Синіх 24. IV. 1918.

Кухар Василь Панасюк боронить кухні перед денікинцями. Кал. „Черв. Калини" на 1925 р. Львів 1924. 8°, кал.-жовтень.

І. X. 1919 під Уманем. Гер. вчинок. З іл.

Кучабський В. Війна прогаяних можливостей. „Літопис". Берлін 1924, ч. 9, ст. 136—137. 4°.

Рец. на спомини ґен. Гофмана під тим самим титулом.

Кучабський Василь. З ілюстрацій до повстання проти Гетьмана Скоропадського. Кал. „Черв. Калини" на 1923 р. Львів 1922. 8°, ст. 39.

Кучабський Василь др. Зовнішно-політичне положення обєднаних українських армій у „Чотирокут-

Digitized by Google

нику Смерти" в липні—серпні 1919. „Літопис" „Черв. Калини". Львів 1931. 4°, ч. 11, ст. 7—10; ч. 12, ст. 15—18.

Кучабський В. Картина з дневника. „Шляхи". Львів 1916. 8° в., ч. 3—4, ст. 110—112.

Спомини, без зазначення місцевости і дат.

Кучабський В. Молода українська армія. „Літопис". Берлін 1924. 4°, ч. 6, ст. 89—90.

Рец. на „Табор".

Кучабський В. др. Польська дипльоматія і східньо-галицьке питання на паризькій мировій конференції в 1919 р. „Дзвони". 8°. Львів 1931, ч. 1, ст. 35—45; ч. 2. ст. 109—122.

Узгляднюється воєнне ділання укр. армії.

Кучабський В. др. Українська дипльоматія і держави Антанти в році 1919. „Дзвони". 8°. Львів 1931, ч. 6, ст. 380—395; ч. 7, ст. 456—469; ч. 8, ст. 541—553; ч. 9, ст. 607—615.

Узгляднюється воєнне ділання української армії.

Кучеренко В. Ще про „Громаду Старшин 6-ої Стр. дивізії". „Нове Життя". Олександрів 1921, ч. 73, ст. 3—5.

Кущ В. М. Вступ до скороченого курсу стратегії. „Табор". Каліш 1924. 8°. ч. 1, ст. 1—14.

Кущ В. Два блиски. Кал. „Черв. Калини" на 1929 р. Львів 1928. 8°, стор. 105—107.

Заняття Київа і напад денікинців IX. 1919.

Кущ В. 21-е листопаду 1920 року. (Уривок із споминів). „Табор". Варшава 1930, 8°, ч. 14, ст. 110—111.

Збруч. Перехід армії на інтернацію.

Кущ В. Дух чи матерія? „Літ.-Військовий Вістник". Каліш. 8°. 1921, ч. 1, ст. 32—38.

Про військову техніку і маневрову здатність армії.

Кущ. В. „Дух чи матерія". „Табор". Каліш 1924 8°, ч. 1, ст. 24—32.

Кущ В. Серпневі дні. „Табор". Варшава 1930. 8° ч. 14, ст. 96—97.

VIII. 1920, колія Станиславів—Копичинці. Ре[illegible]кси.

19—21. XI. 1920. Укр. Армія і Перемикинці.

Кущ В. Слід памятати. „Табор". Каліш 1928, 8°, ст. 32—34.

Кущ В. Сторінка боротьби (Переправа 21 листопада 1920 року). Календар „Дніпро" на 1929 р. Львів 1929. 8°, ст. 39—45.

Кущ В. Три спомини. Збірник памяти Сим. Петлюри. Прага 1930, в. 8°, ст. 223—224; Листки із споминів.

1) Серпень 1919. Запоріжська група. Триумфальна зустріч жидами С. Петлюри в Білилівці коло Козятина. 2) Листопад 1919. С. Петлюра на фронті в Ярмолинцях. 3) Листопад 1920. Теж.

Кущ В. Рец. на Даїн Олександер др.: Воєнно-санітарні начерки українського лікаря. Каліш 1926, ст. 140.

„Табор". Каліш 1927. 8°, ч. 3, ст. 73—74.

Лавина. „Гром. Думка". Вецляр. 1918, ч. 10, ст. 1—2.

Самовільна демобілізація на фронтах.

Лазаревський Гліб. Гетьманщина. (Проф. Дмитро Дорошенко. Ілюстрована історія України 1917—1923 рр. II том. Українська Гетьманська Держава. 1918 р. Ужгород 1930. Ст. 424). „За Державність". Матеріяли до історії Війська Українського. Каліш 1930. 8° в., ч. 12, ст. 197—216.

Рецензія.

Лазаркевич Борис. Зубенко Ів. Лицарі і Мученики. Зб. 2. Каліш 1923. 8°, ст. 33—34.

Село Савинці камян. пов. на Поділлі. Смерть 1921 X.

ХТО ЗНАЄ, ЩО СТАЛОСЯ З Б. СТАРШИНОЮ УГА ЮРКОМ КУДРИКОМ, РОДОМ З РОГАТИНА, ПРО ЯКОГО ВІД ПЕРЕХОДУ УГА ЧЕРЕЗ ЗБРУЧ НЕМА ВІСТКИ, НЕХАЙ ПОДАСТЬ ДО РЕД. „ЛІТОПИСУ".

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VI. річник / Число 2. / Лютень 1934.

ЗМІСТ:

Іми мали малих героїв
Степан Лисяк 2

Дещо з історії „1-го Гуцульського полку морської піхоти"
пор. Іван Петренко. 3

Укр. село в часи національної революції (докінчення)
пор. М. Михайлик 5

Чи тільки випадки?
Василь Бачинський. 9

З українського самостійницького руху на початку минулого століття
Ігор Лоський 11

І знов...
Богдан Ніжанковський 13

У кліщах двох фронтів
С. Даушков 14

Українські полководці
М. А. 17

Холодний Яр говорить
Юрій Горліс-Горський 19

Музей Визвольної Боротьби України . . 22

Бібліографія 23

Редагують: *Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

Digitized by Google

Запросини до передплати.

Видавництво „Світ Дитини“ у Львові видає від 1. січня ц. р.

„ДІТОЧУ БІБЛІОТЕКУ”

щомісячними випусками в дорозі передплати, щоби в той спосіб улекшити пропаганду дитячої літератури по шкільних, читальняних та парохіяльних бібліот. у цілому краю.

В РОЦІ 1934 ВИЙДЕ 12 КНИЖЕЧОК:

1. Лепкий Богдан: „Казка про Ксеню і 12 місяців“, з 20 образками Михайла Фартуха.
2. Середа Михайло: „Петрусь Шкода“ — іст. оповідання з часів Дорошенка, (з 10 образками М. Фартуха).
3. Таранько Михайло: „Тарасовим Шляхом“. — Збірка деклямацій, дитячих рефератів та промов на Шевченківські Свята).
4. Коковський Франц: „За рідний Край“ — (збірка оповідань про геройські діти з недавно минулих днів (з 20 образками Петра Андрусіва).
5. Вільшенко Ярослав: „Мандрівка Мишки-Гризикнижки по Львові“ — з образками Мих. Фартуха. (Це незвичайно інтересний опис усіх наших інституцій і установ).
6. Хронович Володимир: „Іванків день“ — цікаве оповідання з життя сільського школярика з численними образками.
7. Магир Микита: „Казка про Золоту Рибку“ — віршована перерібка Пушкінової поеми, з образками Романа Чорнія.
8. Чмелик Олесь: „Богданчик-Пустунчик“ — весела казочка віршом про сільського пустія, з образками Антона Манастирського.
9. Таранько Михайло: „Малий Декляматор“ — перший збірник деклямацій на всякі торжества для дітей.
10. Історія України для дітей — І. Княжі часи.
11. Історія України для дітей — ІІ. Галицько-Володимирська держава.
12. Історія України для дітей — ІІІ. Козаччина.

Кожна книжечка матиме найменше 4—5 аркушів друку (це є: 64—80 сторінок), формату 16⁰ і буде обильно ілюстрована.

Передплата: **цілорічна** на 12 книжок лише 5 зол.; **піврічна** на 6 книжок лише 3 зол.; **квартальна** на 3 книжочки лише 2 зол.

Для Чехословаччини — 25 корон; для Румунії — 150 леїв; для Америки й Канади — 1½ доляра на цілий рік.

Замовлення слати на адресу:

Видавництво „С В І Т Д И Т И Н И“

Львів, вул. Зіморовича 3.

Конто чекове П. К. О. Львів ч. 503.330.

Хто посилає гроші переказами — нехай виразно зазначить:

НА „ДІТОЧУ БІБЛІОТЕКУ“.

ХТО ХОЧЕ навчитися доброї української літературної мови, пізнати історію своєї мови, довідатися, як де говорить український нарід — той мусить передплатити

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

РІДНА МОВА

присвячений всебічному вивченню української мови.

Головний редактор і видавець: проф. д-р Іван Огієнко

Передплата виносить 6 зл. річно, 3 зл. піврічно, 1·50 зл. чвертьрічно. За границею 1 американський (не канадійський) доляр або його рівновартість в іншій валюті (35 корон чеських, 180 леїв румунських, 5 німецьких марок, 30 франків французьких, 65 динарів). — — ЗРАЗКОВЕ ЧИСЛО 50 ГРОШЕЙ.

Конто чекове П. К. О. 27.110.

Адреса Редакції й Адміністрації:

WARSZAWA, ULICA STALOWA 25 m. 10.

Телєфон 10-24-05.

Національну єдність всіх земель України найкраще пропаґує

другий річник Українського Економічного Бюра

з календарем на 1934 рік

ЗМІСТ: Україна в числах. Народнє господарство. Покажчик української культури. Адреси українських установ в цілім світі.

Ціна одного примірника тільки 1·40 зл.

Продають українські книгарні в краю та закордоном. — Головний склад: Книгарня Наукового Т-ва ім. Шевченка, Львів, Ринок 10. Книжка обіймає 208 сторін друку та має український і англійський тексти.

Digitized by Google

Навіть найбідніші можуть тепер набути видання

„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ВЕЛИКА ЗНИЖКА ЦІН НА ЗИМОВИЙ СЕЗОН!

Найкраща нагода доповнити читальняні, кооперативні та приватні бібліотеки.

	ЦІНИ перше	тепер
Антін Вільшенко: Життя й пригоди Цяпки Скоропада, Віршована історія про пор. У.С.С. Цяпки, ст. 270	4·50	1·50
М. Голубець: Історія Львова від найдавніших часів, ст. 179	3·00	1·25
Богдан Лепкий: От так собі, ст. 131	1·50	0·70
Слота, ст. 27	0·90	0·30
Зірка, повість ст. 181	4·00	1·75
Вадим, повість ст. 227	4·50	2·00
Василь Софронів: Грішник, ст. 112	1·50	3·60
Халіда Едіб: В огні, повість ст. 234	4·50	2·50
Берестейський мир — спомини і матеріяли ст. 320	8·00	3·50
Роман Купчинський: У зворах Бескиду	3 90	3·90
Федір Дудко: Чорторий, ст. 180	3·50	3·00
Квіти і кров, ст. 192	4·00	2·00
На згарищах, ст. 168	2·00	2·00
Глум, оповідання, ст. 56	1·20	0·50
Ґен. Всеволод Петрів: Спомини з часів української революції.		
I. До Берестейського миру, ст. 180	3·50	1·50
II. До заняття Києва, ст 184	3·50	1·50
III. Кримський похід, ст. 164	3·50	1·20
IV. Доба Гетьманщини. ст. 117	3·00	1·20
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих, пригоди з воєн. часів ст. 262	5·00	2 00
М. Брилинський: Хрестний огонь, воєнні нариси, ст. 184.	3·50	1·50
В. Лопушанський: Перемога, повість в 2-х т. з визв. війни	6·00	2·75
Д-р Степан Шухевич: Спомини:		
II. Від квітня 1919 до липня 1919	4·00	2·50
III. Від липня 1919 до січня 1920	4·00	2 50
IV. Від січня 1920 до квітня 1920	4·00	2 00
V. Від квітня 1920 до серпня 1920	4·00	2·00
Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед У.С.С.)	4·50	2·00
Микола Галаган: З моїх споминів,:		
I. 80-ті роки до світової війни ст. 203	4·00	1·90
II. Світова війна — розвал апарату — українська революція ст. 196	4 00	1·90
III. 3-тий військовий зїзд — делеґація на Кубань — більшовицька навала — прихід німців ст. 176	4·00	1·90
IV. Дипльоматична місія в Румунії. — Дипльоматична місія на Угорщині. ст. 296	6·00	2 00
Д. Дорошенко: Мої спомини II, III. IV том по 1·50		4·50
Олена Степанівна: На передодні великих подій Переживання і думки 1912—1914	2·00	0·70
Михайло Костів: Джін-гіскан гряде. ст. 102	3·00	1·20
Д-р Андрій Чайківський: Чорні рядки. Спомини за час від 1.XI. 1918—13.V. 1919	3·00	1·20
Д-р Іван Максимчук: Кожухів. Трагічна доля рештків УГА., ст. 100	2·80	1·10
Микола Мельник-Матіїв: На чорній дорозі оповідання	3·50	1·50
А. Крезуб: Партизани, спомини, ст. 358, т. I. і II.	8·00	3·50
Евген Чикаленко: Щоденник (1907—1917), ст. 496	14·00	6·00
Д-р Ганс Кох: Договір з Денікіном. Причинки до трагедії УГА на Вел. Україні від 1.XI.—17.XII. 1919	1·80	0·80
Ілько Борщак: Великий Мазепинець Ґригорій Орлик, ґенерал Людвіка XV., ст. 208	7·00	5·00
І. Калічак: Записки четаря. Спомини з Хирівського фронту 1918—1919	2·80	1·20
Д-р К. Левицький: Великий зрив, ст. 150	6 00	2·50
Т. Ґ. Масарик: Світова революція, I. II., ст. 540	21·00	8·00
В. Приходько: Під сонцем Поділля, ст. 250	6·00	2·50
В. Юрченко: Шляхами на Соловки	·00	4 00
Пекло на землі	5·00	4 00
В. Леонтович: Хроніка Гречок	3·50	1·70
О. Бабій: Перші стежі, повість зі стрілецького життя	6·00	2·80
І. Борщак: Мазепа. життя і пориви великого Гетьмана	5·80	4·50
О. Попович: Відродження Буковини	2·60	1·20
А. Крезуб: Нарис історії українсько-польської війни		3·50
Календар-Альманах на 1914 рік		2 00

Продажа книжки тільки за готівку. При замовленні комплєту обліковуємо сплати. Гроші слати переказом або чеками П.К.О. 152.514.

„ЧЕРВОНА КАЛИНА“
ЛЬВІВ, вул. ЗІМОРОВИЧА ч. 3
Почт. скр. ч. 43.

Digitized by Google

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1954

Ч. 3. БЕРЕЗЕНЬ

Digitized by Google

ПЕРЕДПЛАТА

„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

НА 1934 РІК

Річна передплата 13·— зл., піврічна передплата 7·— зл., чвертьрічна 3·50 зл. Ціна числа 1·20 зл. — Для членів „Червоної Калини“ чвертьрічно 3·— зл.

За кордоном приймають передплату на „Літопис Червоної Калини“ та впис членів: В Сполучених Держ. Північної Америки: Myron Surmach, 103. Avenue A, New-Jork, N. J. USA. — В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121. — В Чехословаччині: Ukrainskyj Hromadskyj Vydavnycyj Fond, Praha-Vrsovice, Brožikova ul. č. 390.

Конто П. К. О. ч. 410.185.

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, Львів, Зіморовича 3.

Почт. скр. ч. 43.

ХЛІБОРОБИ, розвиток молочарського промислу поратує Вас у теперішній господарській скруті. Але тямте, що тільки справжній молочарський промисл під фаховою кермою і в звязку з сильною, центральною молочарською орґанізацією, якою є Краєвий Молочарський Союз „МАСЛОСОЮЗ“ поратує Вас у злиднях. Зле поставлене діло без сильної орґанізації може нанести більше шкоди як пожитку.

Звертайтесь за порадою вказівками на адресу „МАСЛОСОЮЗ“ Львів, Бартоша Гловацького 23, Телєфон 43-86 і 81-04.

або до Відділів „Маслосоюзу“; Стрий, Шевченка 5, тел. 26. — Станиславів, Собіського 24, тел. 654. Перемишль, Косцюшка 3, тел. 340. — Самбір, Косцюшка 11а, тел. 43. — Коломия, Косцюшка 11, тел. 38. — Дрогобич, Пілсудського 14, тел 285. — Тернопіль, Міцкевича 41, тел. 234. — Луцьк, Ягайлонська 25, тел. 239. — Катовиці, Шопена 11, Бєльск, 3-го мая 1а. —:—:—:—:—:—

Нема над свої рідні

ПАПЕРЦІ і ТУТКИ

„КАЛИНА“

кооп. фабрики „БУДУЧНІСТЬ“ в Тернополі.

Digitized by Google

Оплата pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
VI. Річник

ЧИСЛО 3 БЕРЕЗЕНЬ 1934

УКРАЇНСЬКИЙ ПІХОТИНЕЦЬ
Рисунок, поміщений на обгортці німецького журналу „Illustr. Feldzeitung der k. u. k 4. Armee“ з березня 1918 р. Підпис: Ukrainischer Infanterist.

Digitized by Google

Ф. НЕВЕСТЮК

ПРОЛОМ

Крайнебо в усміхах світанку...
Поля... Загони... Ліс і ниви...
Село у млистому серпанку
І пригірки у перспективі...

За пригірками, десь у сховку
Гудуть сталеві громомети...
Летять в повітрю без уговку
Незримі птахи-бистролети...

Летять... Скиглять... Падуть на ниви
І грузнуть мягко в чорноземі...
Димляться ниви у розривах...
Розриви криються у димі...

Клекочуть кріси без перерви...
Бють скорострільні раз за разом...
Наглять телєфонічні нерви:
»Гальо! Команда! Ждем наказів«!...

Під ритм пекольної орхестри,
Під фурії огненних тонів
Пливуть акорди по загонах,
Щоби в обіймах дружніх сплести
Кантату смерти й похорону.

У божевільнім танку смерти
Регоче жах на чорних скибах...
Встає... Летить селом обдертим
І черкає крилом об шиби.

— — — — — — —

Вже мовкнуть тут і там помалу
Останні удари фіналу,
А над заляканим селом
Побіднорадісне: Проломі...

Листопадовий переворот в Белзі

Подав *С. Г.* на основі оповідань б. булавного М. Гараха.

Було це 2. або 3. листопада 1918. року. Коло одинадцятої години в полудне прийшов до булавного австрійської армії М. Гараха в Белзі, старший мущина, здається сокальський міщанин і повідомив, що є післанцем Української Повітової Національної Ради чи Повітового Народнього Комітету в Сокалі та приніс для Гараха, як члена Народнього Комітету важні доручення. В дальшій розмові розказав він про події в краю, а саме про те, що Українська Національна Рада з 31. жовтня на 1. листопада, при допомозі українських старшин і вояків — австрійської армії перебрала владу у Львові і краю. Слідами Львова і інших міст у краю пішов Сокаль і тут наші перебрали владу попереднього дня*). Тому, що в Белзі ще формально переворот не відбувся, він передає доручення Гарахови підготовити і перевести перебрання влади в імені Української Національної Ради. Згідно з наказом він має зібрати відповідну скількість людей, головно бувших військових австрійської армії, повідомити командантів військових частин стаціонованих в Белзі про переворот і нову владу, візвати їх передати все військове майно до диспозиції української влади, а на випадок опору зі сторони австрійських — точніше мадярських — старшин, виконати приказ при допомозі зібраних військових. На випадок, якби показалось, що бувших військових буде замало, мав він зібрати ще хлопців зі сусідних сіл, які ще не служили при війську. В той час в Белзі стаціонувала Етапна команда і військовий шпиталь.

Підчас цеї розмови післанця з Гарахом, надійшов ще Теодор Ліськевич з передмістя Заболоття та Аєрс з Виткова. Тому, що вони обидва, разом з Гарахом, брали живу участь в національнім житті Белзчини, головно перед світовою війною, післанець переповів їм доручення до Гараха, щоби вони йому помогли перевести це важне завдання. Одначе, тому, що вони не чулися вповні на силах перевести цю акцію успішно, просили передати в Сокалі прохання, щоби до Белза приїхав бодай один старшина. З тим післанець відїхав до Сокаля.

Тимчасом не було часу довго думати. Гарах, Ліськевич і Аєрс, поділили найближчі села на три райони і пішли кождий в інший район збирати підмогу. Це їм легко вдалося зробити, бо селяни їх знали ще з перед війни. Аєрс пішов до Виткова і Тушкова, Ліськевич до Жужеля, Цаблова, Мицева, а Гарах на передмістя Замочок, до села Гори. На Замочку Гарах зайшов до Володимира

*) В „Голосі знад Буга" ч. 1. з 12. XII. 1918 р. читаємо „...Також в нашім місті Сокалі скинено 2 падолиста с. р. старосту Зачка, а вибрано повітовим комісарем суддю Евгена Тисовського". Значить описана тут подія мала місце 3. і 4. XI. 1918. С. Г.

Digitized by Google

Жарського та просив його, щоби пішов до Прусинова. Тут Гарах стрінув ще Михайла Жарського, У. С. С-а. Підчас розмови з ним, Жарський обіцяв поїхати до Рави Руської і привезти кількох У. С. С-ів, „бо що „стара война“ то не збиранина“. В селі Горі поступив Гарах до „фельдфебля“ Малка Теодора, який саме збирався в дорогу з відпустки. Гарах зірвав йому з шапки „ружку“-гузик з цісарськими ініціялами, що Малка дуже здивувало. В розмові Гарах розказав, що привіз посланець зі Сокаля і Малко залишив збиратися в дорогу.

— — — — — — — — — —

Печатки українських державних установ у Белзі.

Коло шестої години вечером до Белза почали сходитися звербовані добровольці. — Певно всі вони не здавали собі справи з того, що саме вони створять завязок „Запасного Коша“ в Белзі — частини Армії Західної Української Народньої Республики, який в лютні 1919. р. переорґанізовано в III. курінь, V-ої бриґади, I-го корпусу Української Галицької Армії, тоді вже Західної Области Української Народньої Республики — Армії, яка полишила по собі такі славні подвиги — як чортківський наступ, наступ на Київ і багато інших.

Перед вечером приїхав зі Сокаля пор. Ковальчук, який опісля був якийсь час комендантом міста. З Рави Руської приїхали з Жарським М. 5 чи 6 У. С. С-ів. Із сусідніх сіл ішов кождий, хто розумів вагу хвилі. Ішли бувші австрійські вояки і хлопці, а між ними багато членів „Січей“ і „Соколів“. Кождий мав зі собою, що йому попало в руки, кріс, шабля, багнет а го і голіруч. Помимо зимного осіннього дощу, в місті зібралося досить людей.

Першим завданням було провірити, що діється на постерунку. Коли на постерунок прийшов Гарах ще з кимсь другим (може пор. Ковальчуком) застав тут тільки одного „фірера“ українця. Очевидно тут вже першого дня знали, що діється в краю, і тому жандарми розійшлися домів, а остав тільки цей „фірер“. Він заґровадив Гараха до пивниці і показав зложені там ручні ґранати і малу скількість крісової муніції. Так відбулося перебрання постерунку.

Аєрс і Гарах цілу ніч ходили по місті та пильнували, щоби не допустити до грабежі населення місточка.

На другий день пішли вони на кватири мадярських старшин, повідомили їх про переворот та заявили, що коли будуть відїздити домів, не можуть нічого з військового майна забирати, бо воно є тепер майном української влади і ним може диспонувати тільки представник цеї влади. Старшини робили враження заскочених подіями і довго треба було їх переконувати, щоби остаточно повірили. Можливо, що вони дійсно не були поінформовані про події, але можливо, що це була їх ґра на щось обчислена. Один з них просив дозволу забрати власну бричку чи коні. Остаточно мадяри поїхали, залишаючи всі — зрештою невеличкі — запаси військового приладдя у великій божниці і небогату обстановку лічниці та малий обоз. Все те перебрала опісля команда „Запасного коша“ в Белзі. Так відбулося перебрання влади та майна на постерунку і військових частинах.

Перебрання влади в цивільних, державних установах відбулося в той спосіб, що до кождого уряду ходила делеґація, зложена з представників місцевої української інтеліґенції і міщанства, а в деяких урядах і військового представника, яка заявляла, що владу в краю перебрала Укр. Нац. Рада, і делеґація, як представник українського народу, на терені округи, який Укр. Нац. Раду визнав своєю найвищою владою, взивала передати владу на свої руки. Всюди урядники остали на своїх дотеперішних місцях і сповняли свої обовязки як урядники української держави.

Щож сталося з тими, які прийшли, щоби, на випадок активного опору, зі сторони війська або урядників, перевести переворот силою?

Старшини і підст. по перенятю влади в укр. руки в Перемишлянах. Світлив дес. Левко Войчак д. 10.12. 1918.

Digitized by Google

Велика частина їх розійшлася домів, бо не було для них ані приміщення, ані кому зладити прохарчування. Зрештою вони і так думали, що їхнім завданням буде перевести перебрання влади і розійтися домів.

Мала тільки горстка остала, яка, як було сказано, стала підставою „Запасного Коша" в Белзі. Кіш почав організуватися вже кілька днів після переходу влади в українські руки.

Дещо про стан Армії УНР. на переломі 1918-19 р.

(На марґінесі звіту ґен. Грекова).

Написав *А. Крезуб.*

Політична і соціяльна реакція внутрі та недалека катастрофа Осередніх Держав, супроводжена гучними кличами нового порядку світа, опертого на самовизначенню націй, назовні — створювали для акції Українського Національного Союзу сприятливі умовини. Підняти українські народні маси прийшлося У. Н. С., зглядно його еманації Директорії в тих умовинах доволі легко.

Українське село хоча і ущухло під обухом австро-німецької окупації і жахливих карних експедицій, хоча знизилось полумя його активного пориву, не було склонне примиритися з істнуючим станом, зрезиґнувати зі здобутків 1917—18. рр. А провокаційні засоби русотяпської і ворожої адміністрації для його успокоєння викликали на тлі вже істнуючого невдоволення ще більше огірчення, злоби та жадоби пімсти і відплати.

Впливові цих останніх емоцій широкі маси піддавалися найбільше; супроти їх навіть політично-соціяльні постуляти українського села відступали на заднє місце. На тому психольоґічному моменті строїли свій плян ініціятори листопадового повстання. Вони слушно вичули і зрозуміли, що почування маси, а не конкретна політична програма, не певні соціяльно-політичні кличі стануть найсильніщим двигуном задуманого перевороту і що від розпалення тих почувань буде залежати його розмах. Тут інспіратори і орґанізатори повстання не помилились, їхній рахунок справдився скоріще як вони того надіялися. На Мотовилівський сиґнал (18. XI.) ціла Наддніпрянщина спалахнула, як колись за Хмельниччини, одним великим пожарищем. За короткий час цілий край перемінився в один узброєний табор.

Зі заняттям військами Директорії Київа 14. грудня начався його другий період, що висунув на начальне місце категоричне домагання передовсім заспокоєння все ще високо йдучих революційних хвиль і невідкладне творення нових основ і форм української державности. Тепер щойно Директорія станула лице в лице з тими великими завданнями, в імя котрих піднесено прапор повстання. Успішне виконання другої то є державної частини праці залежало стисло від полагодження першої справи. Успокоїти революційну стихію, уняти її в означені орґанізаційні рами, перетворити узброєну масу на інструмент державної влади і звернути її енерґію туди куди її найбільше було потрібно в тій хвилі, то є на оборону границь. Традиційна українська bella sine capite, отта велика частина повст. елемету, дотепер йдучого і ділаючого автономно аж до границь ототожнювання себе з державою мусіла бути заховстана, мусіла бути приведена до резону. В інтересі нормального ходу дальшої праці стало необхідним або перевести його на „мирну стопу" або уняти в карби певної орґанізаційної системи, в котрій та рознуздана подіями стихія почулаб над собою кермуючу волю і руку настільки виразну, тверду, щоб в ній а не в собі добачати жерело суверенности, щоб беззастережно признати її авторитет і першенство державних інтересів над своїми партикулярними. Туди мали звернутися в першій мірі заходи державного проводу.

Директорія і її правительство на жаль з тими задачами справитися не зуміли. Правда, що обєктивне положення річей: брак в широкій масі глибшого зрозуміння для ідей української державности а в інтеліґенції роздвоєння її лже-наукою інтернаціоналу, чисельна слабість українських інтеліґентських кадр здібних до державної праці а зокрема до праці в армії, а врешті і факт, що мимо пройдених вже етапів збройної боротьби з Московщиною значна частина українського загалу ще не відмежувалась від неї духово, що леґенда про спільний котьолок задержала подекуди ще свої вальори — клало найлучшим інтенціям українських відвічальних чинників величезні перешкоди. Психічний перелім в відношенню до Росії, перелім в розумінню цілковитого визволення українського громадянства з під суґґерованих їй віками російською обєдинительною політикою ідей (необхідність єдности руських племен і їх великого післанництва) безперечно доконувався, робив поступи, але його темпо оставало поза темпом революції в інших областях. Думка про необхідність і корисність повної духово-культурної і політично-фізичної сепарації від колишньої Московської метрополії хотяй і пробилась вже в світогляд загалу української інтеліґентної верстви, та закріпитися вона

Digitized by Google

ще не успіла, що очевидно утруднювало їй шлях до заволодіння умами і почуваннями взагалі української маси.

З другогож боку Директорія і її правительство виявили надто мало зрозуміння реальних державних потреб, за мало здібностей для творення нового державного життя. Їх внутрішня політика ганялась не то за демократичними не то за більшовицькими ідеалами, мало надавалась на опанування розбурханої революційної стихії, навпаки вона підсичувала тільки ідейний хаос і росхитувала основи, на яких після гетьманщини мала повстати нова державна будівля. Не міг всьому зарадити і Головний Отаман Петлюра, його запалу, меткости і роботящости не вистарчило для викування з повстанчих загонів міцного, споєного інструменту всякої державної політики, її ultima rati-ї армії. В кожному випадку те, що імпровізувалося під тою назвою, в своїй більшій частині не відповідало сутті поняття війська. Головний Отаман підійшов до творення армії з надто ліберально-демократичними категоріями і поглядами, котрих примінення до дійсности ще взагалі нігде не практикувалось а принайменше з деяким позитивним вислідом. Подібні менше-більше експерименти в ділі організації збройної сили навіть більшовики закинули по кількох місяцях. Навіть для них прінціпи пролетарської „сознательности", товариської дисципліни і обезправлення командного складу, звуження і обумовлення його авторитету і прав показалися невідповідними. На червоній практиці виявилося найкраще, що всякі декларації права людини і горожанина за воротами казарми не дадуться застосувати в повному обємі. На цьому місці годі аналізувати ті ідеали, які присвічували Петлюрі при праці творення української збройної сили, про них слід сказати тільки коротко, що вони відривалися від реального ґрунту. Для будуччини вони мають однак своє значіння а саме як осторога, як зразок: „в який спосіб не можна творити армії".

Невідповідні організаційні основи та брак провідної думки а може більше брак снаги провести її в життя в згаданому ділі уявились на Наддніпрянщині на загал скоро. Вже під кінець 1918 р. кермуючі верстви не могли сказати, якими розпоряжають вони реальними силами. Котрі частини повстанчої маси можна вважати за військо і за свої, а котрі захопив розклад до тої степені, що вони не представляли вже ніякої вартости або могли вирнути денебудь як анархічний осередок чи перекинутися на сторону насуваючихся більшовиків. Характеристичним до цього причинком є заподання двох в центрі тодішних подій стоячих людей а саме ґен. Капустянського і Голови Директорії Винниченка. Після першого[1]) армія Директорії чи радше та маса, що станула на її заклик до боротьби з гетьманщиною, винесила більше як 300 тисяч, другий же[2]) оцінює її на 100.000 люда.

Щож означають такі великі росходження в їхніх заподаннях? Чи те, що один або другий автор користувався мильними інформаціями? Без сумніву ні, бо і Винниченкові мусіло бути відомим, що в повстанню взяло участь дійсно більше як 300.000 люда. Причини ріжниці в їхніх заподаннях лежать отже деінде, а саме в мірі оцінки вартости повст. війська. Ґен. Капустянський навів його абсолютний чисельний стан. Винниченко знову подав число, на яке можна було розтягнути (принайменше в половині грудня в хвилі заняття Київа) поняття української армії, признаючої безастережно авторитет Директорії і в загальному розумінню виконуючої накази Головного Командування. Значить 2/3 війська, яке приняло участь в боротьбі з гетьманщиною, вже тоді як по своєму орґанізаційному степені так і льояльности оказалось дриглястим тілом, на яке не можна було спертися ані поставити його в рахунок плянy державного будівництва як певну позицію. Осторожність Винниченка в тім випадку впрочім зовсім на місци. От прим. Дніпровські Дивізії, щоб тільки їх згадати — „свідоме" революційне військо—скільки на нього покладено надій, а вистарчило тільки малої притоки (не впустити його в Київ) і воно враз повернуло фронт проти Директорії. А таких частин і таких випадків начислялося на десятки. Не до рідких явищ належали також частини, які хоть і стояли на становиську самостійности України але видвигаючи заведення в ній такого чи іншого (звичайно радянського) державного устрою обусловляли своє відношення до Директорії її дальшим політичним курсом.

Така ґенеза ріжниці в заподаннях ґен. Капустянського і Голови Директорії Винниченка. Директорія, стоячи в зеніті своїх успіхів, роспоряжала дійсно не 300 тисячною а дещо більше як 100 тисячною армією. По ступені своєї зорґанізованости і внутрішнього споєння це військо (сюди зачисляємо передовсім Осадний Корпус С. С., Запоріжський корпус, Сірожупанську дивізію, 2-ий подільський корпус і частини ґрупи от. Оскілка) підходило зовсім близько до типу реґулярної армії. Його сила для заведення внутрішнього ладу і спокою при відповідному, доцільному та енергічному керовництві з верху могла вистарчити.

Та заки державний провід успів приступити до упорядкування внутрішніх відносин в краю, московсько-большевицькі орди осягнули глибину Лівобережа і кожний день приносив їм нові успіхи. В парі з тим пішла нагальна пропаґанда добровільних і платних аґентів як серед населення так і серед війська. Ясні і прості большевицькі кличі, треба признати, рідко миналися зі своєю ціллю, а цілою силою свойого примітивізму вдаряли в почування мас, опановували їх, настроювали на свій тон, а що найменше дезорієнтували їх, підкопували довіря до державного проводу і сіяли зневіру у власні сили. Спроби тамувати

[1]) Похід української армії на Київ—Одесу. Ч. I і II, стор. 16.

[2]) Відродження Нації. Том III, стор. 244.

Digitized by Google

розливаючийся по Наддніпрянщині особливо на Лівобережу яд більшовицької демагогії, наскільки підпринимались такі державною адміністрацією, не давали майже ніяких наслідків. Національно-політична думка українсько-наддніпрянського загалу замісць кристалізуватися біля ідеалу своєї державности, сходила чимраз дальше на бездоріжжа, анархізувалась і втілившись в ріжні большевицько-махнівського типу отаманії святкувала дійсні оргії хаосу і руйнації.

Все це розуміється не могло пройти безслідно біля вірного Директорії війська. На йому мусів відбитися цей безпотішний стан краю. Щораз частіщі бунти проти Директорії мусіли викликати в йому вражіння, що ні воно саме ні справа, для оборони якої воно покликане, не покривається зі змаганнями і бажаннями більшої частини українського загалу. Словом воно втрачало віру в правоту ідеї, на сторожі котрої його поставлено — найгірше, що може стрінути армію, що є найпевнішим залогом її розкладу. Бо коли такі факти як виступ Дніпровських Дивізій не оставали відокремленим випадком а тільки вступом до серії подібних-же виявів рознузданности менших чи більших повстанчих частин, то на них не могла не зареаґувати психічно українська армія. І коли дальше множилися випадки, що вчорашні товариші зброї сьогодня виступали проти своєї влади і з розвиненими прапорами переходили в ворожий стан, коли на допомогу ворогові вперед підносилося в запіллю власне село, то тільки чудо могло оберегти армію від того, щоб вона не здеморалізувалася і не втратила своєї фізичної і моральної стійкости та боєвої відпірности[3]).

Кожна навіть незначна воєнна невдача в такій атмосфері подвоювала, потроювала своє психольоґічне ділання на настороженій, підзорливій уяві укр. вояка. Супроти такого стану запілля українська армія не мала змоги використати навіть тих деяких вигід, які давало їй її дефензивне становисько. Всі її починання звернені на здержання большевицького вальця параліжувались ворожою активностю того сільського елементу, що знову воскресив найгірші традиції голоти XVII в. Та нігде правди діти, що і хаотичність в думках та безпляновість в намірах українського Головного Командування відіграли тут також чималу ролю.

А наслідки звісні: відворот Запоріжського корпусу на Полтавщину і Катеринославщину, Сірожупанців на Волинь а частин Осадного Корпусу С. С. на передпілля столиці. Поразки українського війська чергувались за поразками, одно місто за другим переходило в руки Москвинів і їх наємників. Латишів. Китайців. Мадярів та таких своїх „клясово-свідомих" хахлів. Ворог підбадьорений успіхами пер з подвоєною силою до Дніпра. Під кінець січня 1919 р. було втрачено майже ціле Лівобережа за винятком трикутника Остер—Прилуки—Золотоноша, який держав ще Осадний Корпус. Та його проріділі ряди давали вже мало запоруки на успішність оборонної акції тим більше. що Запоріжський корпус не задержався на Дніпрі а потягнувся дальше на Захід на Єлисавет і Умань. З тої вже хоча би причини не можна було покладати ніяких надій, що Осадному Корпусові вдасться розбити ворожу навалу перед Київом. З півдня стояла большевикам відкрита дорога на його зади.

Про координування боєвих дій і взаїмну піддержку корпусів при доволі низькому авторитеті Головного Командування годі було й думати. Оперативне керовництво армії заімпровізоване в половині падолиста 1918 р. так і осталось на рівні пристосованому до ведення „малої війни". Тепер-же малося до діла з великим, добре зорганізованим і доволі добре веденим противником. Український фронт не відчував властиво істнування авторитетного верху, не відчував ні його волі ні замислів; воєнні дії не достосовувалися до якихось вищих стратеґічних міркувань і планів а просто до потреб хвилі. І коли їх, як це було в більшости не диктував противник, то диктував припадок або розуміння ситуації командантами поодиноких частин.

До тогож не було найнеобхіднішого в такому положенню — єдности на верху. Відносини між Директорією та її правительством з одної і Головним Командуванням з другої сторони за мало сказати, оставляли багато до бажання. вони просто були таки невиносимі. Зі Сходом з большевиками чи з Францією і її союзниками проти більшовиків? — отце питання, питання „орієнтації" розєднувало їх найбільше. Бо коли Голова Директорії Винниченко і премієр Чеховський склонювалися до першої концепції та робили все можливе, щоб замиритися з червоною Москвою, військові круги виявились рішучими прихильниками другої концепції — кооперації зі Заходом з метою повалення більшовизму.

Всі періпетії боротьби між тими обома ґрупами дотепер мало звісні. Але її методи до певної міри принайменше може схарактеризувати звіт ґенерала Грекова про тодішний чисельний стан Української Наддніпрянської Армії.

„За тиждень чи півтора до виганання нашого з Києва[4])—пише Винниченко (Відродження Нації, Том II, стор. 245) — Директорія захотіла точно знати, скільки було нашого війська на **всій** Україні. І військовий міністр Греков дав точну і докладну відповідь: на всій Україні. на всіх фронтах, з усіми ґарнізонами й резервами було 21.100 чоловік. Для неймовірних подаю в деталях доклад міністра Грекова. На Чернигівському напрямі. Ґрупа Роґульського: 1-й січовий полк — 1700 чоловік; Білоцерківський полк — 1700; 1-ий січовий кінний полк — 400 ч. Всього 4.400 чоловік. На Полтавському напрямі. Ґрупа Сушка: 5-ий січовий п. — 1700; Чорноморський п. — 1000 ч.; 2-ий Одеський п.—1300 ч.; Лубенський кінний п. — 400 ч. Всього 4.400 ч.

[3]) В годині такої слабости зродилась пізніще Декларація С. С. (Стрілецької Ради) і довершився перехід Запоріжського корпусу на „радянську платформу".

[4]) Київ опустило укр. військо 4. лютого.

Digitized by Google

Кременчуцький напрям. Ґрупа Думіна. 6-ий січовий п. — 1100 ч.; Гайдамацький п. — 1700 ч.; Дорошенківський п. — 500 ч.; Республиканський п. (бувший Болбочанівський) — 800 ч. Всього 4.100 ч. У Києві і. 1-ий Окремий Січовий Курінь — 300 ч.; 2-ий січовий п. — 1300 ч.; 3-ий січовий п. — 1700 ч.; 1-ий синежупанний п. — 1700 ч.; Залізничий п. — 1700 ч.; Технічний залізничий курінь — 600 ч.; Ударний курінь Ковенка 400 ч. Всього 7.700 ч. А разом скрізь: 21.100 чоловік"[4].

Побіжний вже погляд вистарчить, щоб цей звіт схарактеризувати як недостаточний і неправдоподібний. А в людині хоча дещо ближче обзнакомленій з тодішнім дійсним воєнним положенням Наддніпрянщини, мусить він викликати підозріння якоїсь скритої тенденції. Якої саме, про це пізніще, наразі слід проаналізувати його конкретні заподання.

Перше, що в цьому звіті кидається у вічі, це брак згадки про цілий Запоріжський корпус. Сірожупанну дивізію, Ґрупу от. Оскілка і інші значніші боєві обєднання, які безсумнівно визнавали над собою — принайменше під той час — Директорію і на тій основі мусіли числитися в складі Української Наддніпрянської Армії. До основних його недостач належить також промовчання артилерії, хоча прим. сам Осадний Корпус С. С. начисляв шість гарних і вповні боєздатних гарматних полків. Не згадані в ньому подібнож самостійні скорострільні формації як от Скорострільний Кіш С. С. (під командою військового старшини В. Соловчука), далі ріжні харчові, етапні, запасні. санітарні і т. д. відділи та установи. Та навіть без цих останніх цифра 21.100 ч., що мала виражати тільки боєвий стан Армії У. Н. Р. є рішучо за низька.

Заперечити не дасться, що з наближенням більшовиків до Києва військо Директорії почало нагально зменшатися, деякі його частини топніли прямо на очах (ізза масової дезерції), та всеж таки його чисельний стан навіть чисто боєвий не був так малий як то представлено в звіті ґен. Грекова. В тому часі Осадний Корпус С. С. враз з підчиненими йому в оперативному відношенню частинами на території бувшого Київського Воєнного Округа роспоряжав якими 10—12 тисячами крісів.

Виходилоб, що ґен. Греків, котрому як військовому міністрові мусіли бути знані справжні цифри, свідомо представив українську армію менше чисельною, як вона була в дійсности. Супроти повищих хочаби і таких загальних фактів таке допущення зовсім оправдане. Та йдім дальше, перегляньмо склади поодиноких вичислених ним ґруп.

І так на Кременчуцькому напрямі заімпровізував звіт ґрупу названу моїм іменем. Кажу заімпровізував, бо в дійсности я ніколи не стояв на чолі такої ґрупи і такої ніколи не було. На початку 1919 р. мені взагалі не було відомо, чи такі полки, які нібито входили в склад моєї ґрупи, істнують. В другій половині січня я справді вийшов був з Києва в Трипільський район з задачею ліквідувати повстання от. Зеленого, та склад експедиційного загону, яким я тоді командував, був зовсім інший і він числив всего 1480 люда[5]). Гайдамацький, Дорошенківський і Республиканський полк, про які згадує ґен. Греків, становили Запоріжську Дивізію, котрою до 23 січня командував от. Болбочан а опісля от. Волох. 6-ий п. п. С. С. наскільки мені відомо, під той час (то є коли складався звіт) перебував в Київі.

Подібнож фантастичний склад Полтавської ґрупи, якою командував полк. Сушко. Вона обнімала такі частини і відділи: II-ий курінь 1 п. п. С. С.; 4-ий п. п. С. С.; Лубенський кінний дивізіон (не полк!); 2-гу батерію С. С.; 1-шу гавбичну батерію С. С., технічний курінь і якісь відділи Сердюків та Дніпровців. Її чисельний стан виносив: 1800 чол. піхоти і 200 шабель. Опісля, десь між 24—28 січня, прилучилося до неї ще кілька інших відступивших перед більшовиками частин[6]). Та тоді вона не була так сильною, як її зробив звіт військового міністра.

Не менше хибно подано в звіті склад і чисельний стан Ґрупи Чернигівського напряму під ком. полк. Рогульського. Між 24—31 січня її становили: I і III курінь 1-го п. п. С. С., один курінь галицьких новобранців, піша розвідка, школа підстаршин, дві скорострільні сотні, одна чи дві батерії полевих гармат і два кінні полки а саме полк. Аркаса і полк. Козира-Зірки[7]). По втраті Києва щойно увійшла в її склад Білоцерківська кінна сотня (звіт говорить про Білоцерків. Піший полк!). Не було в ній також „Січового кінного полку"; корпус С. С. мав тільки кінну сотню С. С. та вона в часі від 22—29 січня брала участь в експедиції проти збунтованого Трипілля.

Зокрема заслугує в звіті на увагу аж сім полків зі станом 1700 ч. Звідкіля взялася ця сакраментальна цифра, коли в тім часі частини української армії були доволі слабі і полк в 1000 чоловік належав до рідкостей? Його походження найправдоподібніще таке: по штатам мабуть кождий полк повинен був мати 1700 крісів і от ґен. Греків чи цей старшина в воєнному міністерстві, якому доручено складання звіту, щоб не завдавати собі багато труду, вписав туди цифру, що „полагалася по штату"[4].

Докладніщий розбір цього документу виявивби ще більше його похибок. Та щоб не розширяти обєму статті ограничимося на повище сказаному. Загальний вивід щодо його формальної сторони короткий: звіт складений прихапцем, як то говориться на коліні, просто так щоб позбутися. Йогож зміст дає оправдані основи для гіпотези, що ґен. Грекову не залежало на точ-

[5]) Гл. мою статтю: Повстання от. Зеленого проти Директорії УНР в січні 1919 р. „Літ. Наук. Вістник". 1927. Кн. V.

[6]) Гл. Р. Сушко, полк.: Брат на брата. Календар „Черв. Кал." на 1827 р.

[7]) Гл. мою статтю: Ґрупа полк. Рогульського. Календар „Черв. Кал." на 1919 р.

Digitized by Google

ному поінформуванню Голови Директорії і правительства а навпаки, щоб питання справжньої сили армії затемнити. Цього допущення факт, що військовий міністр представив фронтові групи сильніщими, як вони були в дійсности, не ослаблює. Між заподаннями звіту і його тенденцією істнує тільки позірна противорічність. Звіт причислив дійсно кождій з трьох груп по більше як 4000 крісів і шабель (яких вони не мали), але зате, як вже згадано, промовчав більшу скількість великих військових обеднань і звів цілу армію до 21.100 чоловік.

Щож мало на меті неправдиве представлення чисельного стану українського війська, зменшення його сили? Які цілі переслідував ґен. Греків своїм звітом? Безперечно, що не інші, як ті, на які вказав Винниченко (Відродження Нації, Том III, 254) тобто „залякувати Директорію і правительство більшовиками і змусити її зробити рішучий крок для порозуміння з Антантою і увійти в кооперацію з командою французько-грецького десанту в Одесі[8]). Що після цього Франція прийде Україні в її боротьбі з більшовицьким хаосом, з широкою допомогою, ніхто в українських військових кругах не сумнівався.

Та справа порозуміння з французами в Одесі не наладнувалась. Там жеж було відомо про ті великі зусилля, які робив Винниченко і правительство в особі премієра Чехівського для того, щоби дійти до згоди з більшовиками. Українські правлячі круги це в Одесі незвичайно компромітувало. (Винниченко, Петлюра, Чехівський і т. д. мали там марку більшовиків або майже-більшовиків); їх необхідно було спонукати зірвати з Москвою всякі балачки. В тих двох загальних напрямах вів свою політику ґен. Греків; звідси його тактика уявнена почасти його звітом почасти його заявами про катастрофальний і безнадійний стан української наддніпрянської армії, на Трудовому Конґресі.

І коли признати, що становисько ґен. Грекова в відношенню до цеї негідної комедії, що називалася переговорами з більшовиками вповні оправдане, то не можна не відмітити, що модус процеденді, щоб їх зірвати, надто зручним не був. Публичне розголошування власної немочі і підношення переваги противника на український загал ділали деприміючо а підбадьорували ворожі елементи на Україні, укріпляли в них віру своєї скорої побіди і певности і штовхали їх до що раз інтензивніщого ділання в запіллю української армії. Заяви про власне слабосилля тимбільше коли вони виходили від таких авторитетних осіб як військовий міністр прямо визивали явних і тайних ворогів на активність. Їх психольоґічне ділання в такій атмосфері, яка затягнулась на початку 1919 р. над Наддніпрянщиною, мусіло бути катастрофальне.

Взвязку з акцією ґен. Грекова не від речі буде згадати і про от. Болбочана. Його як відомо обвинувачувано в тому, що він навмисно будьтоби віддав більшовикам Лівобережа, щоб тим робом змусити Директорію до угоди з Антантою. Годі сказати, чи це обвинувачення має під собою хоча якінебудь основи, але безперечно в особі от. Болбочана орієнтація на Антанту та співпрацю з Францією знайшла собі енергічного поборника.

В одному зі своїх звітів (складеному між 10—20 січня) от. Болбочан писав: „В своїому докладі Отаманові Петлюрі я прохав Директорію порозумітися з Антантою і стати з нею в реальні відношення. Може треба буде піти на компроміс, але нам потрібно найменше три дивізії французів і з (їх) допомогою очистити Україну від ворогів“[9]). В тімже напрямі працювала і партія хліборобів-демократів; в її імені з французами в Одесі переговорював С. Шемет і Любарський — Письменний.

Чи акцію кругів біля ґен. Грекова, от. Болбочана і хліборобів-демократів на тлі зовнішно і внутрішно-політичних питань звязувало яке між ними порозуміння, на це, на основі відокремлених вказівок (як переговори хліборобів-демократів з ґен. Грековим і місію М. Міхновського до от. Болбочана[10]), годі щось певного сказати. Здається всеж таки, що колиб цим ґрупам вдалося було на початку 1919 р. вплинути на курс політики Директорії і її правительства а зокрема колиб були перемогли їхні погляди на справу орґанізації української збройної сили, наша визвольна боротьба булаб позначилась іншими етапами...

Кеніґсберґ, 17 червня 1933

---

[8]) Слід однак завважити, що договір, який нібито заключили ґен. Греків і ґен. Матвіїв з ґен. Д'Ангельмом (Відродження Нації, Том III, стор. 252 3) сфальшований більшовикам в провокаційних цілях.

[9]) С. Шемет: Полк. П. Болбочан. Хліборобська Україна, кн. IV, стор. 222.

[10]) В. Андрієвський: З минулого. Том II, частина 2; а також: С. Шемет: Микола Міхновський. Посмертна згадка. „Хліборобська Україна“. Кн. V.

Digitized by Google

Під Стриєм

Перший бій У. С. С. сотні Дудинського.

Написав: *М. Горбовий.*

Гарний, погідний осінний день 1914 р. При гостинці в с. Синевідсько вижне, І. Сотня У. С. С. (сотник Дудинський) ладиться брати обід. Кухарі звиваються біля котлів, щоб швидше доварити. Стрільці — гуртками, то одинцем розсипалися при гостинці, декотрі посідали на наплечники, инші прямо на землі, гуторять весело, співають, обговорюють пережите, висказують сподівання про майбутні події.

Та ще не доварився обід, як автом пригнав шеф штабу 129 бриґади, сот. Кватернік і з місця закричав:

— Москалі опускають Стрий! Стрільці навздогін! — і покотився дальше автом.

порожніми руками: цукорки, лакоминка, чи таки сам хліб, — тільки, щоб хоч цим-тим обдарувати гостей.

— Якби ми були сподівалися вас, то не так булиб принимали — оправдувалися.

Нічого. Для стрільців багато ціннішим було тепле, щире слово, вияви зрозуміння ідей, за які боремося. Тож за короткий час, настала така дружба, начеб це сама рідня зійшлася.

Декотрі, головно зі стрільців-львовян, стали в балачці вже й фантазувати. Маньківський оповідає, як то „ми" недавно в одній битві добули 6 гармат, кільканацять скорострілів (він ще й одного правдивого московського не бачив), — сот-

Підстаршинський курс У. С. С. у Верені коло Стрия.

Короткий приказ сотника, й сотня вже в збірці. „Гусаком" підходять стрільці з їдунками до котлів, беруть недоварений обід і на ході таки пробують їсти. Але затверде мясо було на молоді стрілецькі зуби, бож крім юшки, — мясо й пенцак опинилися в рові...

Зараз за мостом скрутила сотня на поперечні стежки й рушила в напрямі Стрия. Поспішний хід цілу ніч. А досвітком, при сходячому сонці, показався стрільцям прегарний вид на місто Стрий, що тільки пробуджувалося зі сну і ждало на нових господарів.

Короткий відпочинок і в дорогу. Перед полуднем розтаборилася сотня під самим містом, а кухарі взялися знову ладити обід.

Громадянство Стрия, довідавшись, що то за гості зближаються, гуртами стало надходити, щиро витаючи стрільців. Мало хто прийшов із

ки полонених і т. ін. Який то страх напав на москалів, коли вперше побачили перед собою „грізних" стрільців, — розуміється з Маньківським на переді...

Ясна річ, що такого „юра" крутилося перед панночками, що з запертим віддихом слухали цих „геройств"... Бо зі старшим громадянством говорилося інакше. Стрільці в усьому міру знали. А пожартувати з рівними собі, чиж то гріх? Не знали тільки жартуни, як ці жарти („правда про геройства") близькі до сповнення.

Бо і тут сотн. Кватернік не дав по людськи зїсти обіду... Вже з полудня було, як обід видано. Стрільці, не перериваючи бесіди зі стрийщанами, обідають, та й їх припрошують „покушати". Але не встигли добре й самі розкушати, як знову налетів автом Кватернік і — стоячи таки в авті —

Digitized by Google

став видавати приказ про підготовку до бою й обсаду міста. А сам поїхав назад.

Сотня, таки на очах стрийського громадянства розвинулася в розстрільну, перейшла через залізничі рейки, що — мабуть — на Дрогобич ведуть й рушила вперед бадьоро, пращана сердечно стрийщанами.

Зараз таки де не взявся пор. Воєвідка зі своєю батерією („гармати" ще з часів Марії Тереси...) і для задокументування, що в нас є й артилерія, пустив чотири шрапнелі в напрямі москалів. Більше не було амуніції. Не довезли в час...

Пізніше ми довідались, що саме в той час недалеко в одному місці, був великий московський обоз. Батерійні зорці бачили його, але не було чим розбити. Воєвідка з люти волосся рвав собі на голові.

Ми обсадили пішу дорогу, що веде на Дрогобич; і так, в напруженню просиділи в розстрільній до півночі. Москалі не підходили. Тоді перейшли в місто і розмістилися в касарнях — здається — 33 п. п. Тут мали троха проспатися.

Але про спання не було й мови. Скрізь бруд, паскудство, вікна повибивані, обстановка й домівка знищені. Пізнати, що господарили тут москалі.

Десь біля години 4 досвітком — тривога! Відразу зборка на дворі. Там дістали по пів комісняка, консерву і тихцем рушили з міста, в напрямі дрогобицької дороги. Місто залякане, причаїлося й жде, що новий день принесе. По вулицях не видко ні живої душі.

Йдемо стежками, полем, зайшли в ліс. Перед веде чет. Устіянович з першою четою. За ним четарі: Кравз, Тучапський і Ковалик зі своїми четами. Короткий відпочинок і дальше в дорогу. Входимо в якесь село. Якось дивно в ньому... Вже видніє, а не стрічається людей на дворі, тільки денеде крізь вікно виглядають.

Тут лишається чет. Устіянович зі своєю четою в запасі, а решта сотні йде дальше. Як перед селом, між лісом і селом, так і тепер йдемо мочарами, перескакуючи з купини на купину. Котрий добре не попав на купину багнової трави, або вибрав за маленьку, той і провалився в багно. Витягаючи, рятуючи одні других, за якийсь час добрили до ліса. Місто було на право.

Сотня розвинулася в розстрільну, баґнети на кріс і — вперед! Подальше з ліва і права чути вже поодинокі стріли. Хтось передав розстрільною, що перед нами в гущавині москалі. Рівночасно починається стрілянина. Хто стає за бука, а хто таки так клякає собі й стріляє вперед себе. Відтак з крісами в руках перебігаємо гущавину і входимо в другий, рідкий ліс. Пізніше довідались, що тут саме й були москалі, як охорона гармат, але від нашої стрілянини зараз відступили.

Після інформацій, переданих у ночі австр. командою, на право й ліво від нас мали рівночасно наступати австр. війська. Сотник приказує кільком стрільцям вилізти на дерева й оглянути околиці. Переказують, що за лісом, проти нас, недалеко стоять якісь гармати. На ліво подальше видко кінних. А на право якесь піше, сіре військо. Стрілянина змагається.

Приказ — і розстрільна посувається вперед лісом. Обзиваються гармати й засипують нас шрапнелями. Денеде перепадає й граната. Але ми радуємося, що то „наш Воєвідка" так пражить у москалів... Ранених ще якось нема.

Зближаємося до краю ліса. Перед нами поле, очерет, а дальше рядок смерек, за котрими стоїть дві батерії гармат і пражуть через нас, скільки влізе. Стрільна вже нас переносять, бо за близько підійшли. Цілу „роботу" батерій видко як на долони. Не буде дальше, як 200—300 метрів. Аж тепер пізнаємо добре, що це московські. Сотня рванула вперед. При батеріях ладяться відступати. Нас обсипає „охорона" градом куль. Крісовий і скорострільний вогонь з переду і з ліва. Починають густо тріскати кулі „дум-дум". На силу вдається старшинам вдержати стрільців ще таки під охороною ліса. А то на полі пропалиб ні за цапову душу... У не одних із нас були ще й старі „вернлі" на один набій.

Зате починаємо віддячувати з ліса. Кожний стріляє, скільки влізе. Москалі як заяці скачуть на полі. Гук, тріскіт, лопіт. — У декого затинаються кріси. Є вже й ранені. Їх зараз відвозять назад.

То з ліва, то з права передають по розстрільній, що нас заходить сила москалів. Сотник вислав звязкових, але ті вернули без нічого: нігде не видко жадного австр. вояка. Сотня відтята. Гармати залишились і пражуть у нас картачами. Сотник приказує поодиноким четам змінювати напрям, відповідно до обходячих москалів і прати їх скорим вогнем. З ліва, по заду нас чути вже густу стрілянину. Кількох смільчаків лізе на дерева й доносять, що на ліво, не так уже й далеко обходять нас козаки.

Перейшло вже полудне. Коли й з права подали, що переважаючі сили москалів починають нас обходити, сотник дає приказ: відступати!

Забираємо своїх ранених і відходимо. Наша чета криє відворот. Сильно перетомлені, добиваємося врешті через ліси на якісь поля, звідки видко місто. З права, зі села дістаємо сильний вогонь. Криємося між скибами й відкриваємо сильний вогонь на село, а рівночасно роями відступаємо трохи дальше. Пізнаємо, що це теж саме село, де остав чет. Устіянович із четою в запасі. Дивно! Що сталося?

Пізніше довідалися, що це кацапське село. (На жаль, не тямлю вже назви). Коли ми проходили, то по хатах вже були поховані москалі. Вони то напали на чету, й хоч як по геройськи відбивалася, то — ранивши деяких — решту всіх забрали в полон. І то аж тоді, як нашим не стало набоїв. Саме ту стрілянину ми чули, будучи ще в лісі, в бою.

Згодом, вирівнавши розстрільну, відкриваєво сильний огонь на згадане село. Тимбільше, що доставлено нам кілька пачок набоїв.

Помало смеркає.

Нараз, несподівано дістаємо вогонь зі заду. Зі здивованням бачимо, що це чета чи сотня австр. гонведів, ще й у темних одностроях, стріляє нас. Тут уже лють огортає всіх. Зриваємося, сотник на переді, впадаємо на мадярів. Мадярський старшина відтак перепрошував за помилку.

Digitized by Google

Фронт цей держимо до пізної ночі. Сотник по довгій біганині, віднайшов нарешті якогось австр. старшину і виклопотав зміну для нас. Підходимо до міста. Проти нас вийшли міщани і гостять хлібом та молоком. Не треба й додавати, що всі були голодні, як вовки.

верх і всі, крім стійок, засипляють отак мертвецьким сном. До рана вода покрилася тонким ледом, а ноги так і ночували під ледом... (Хто зна, чи не один на старші літа не згадає цеї ночі)...

Ранком зі сну збудили московські ґранати, що стали дзвеніти по шинах. Роями відступаємо

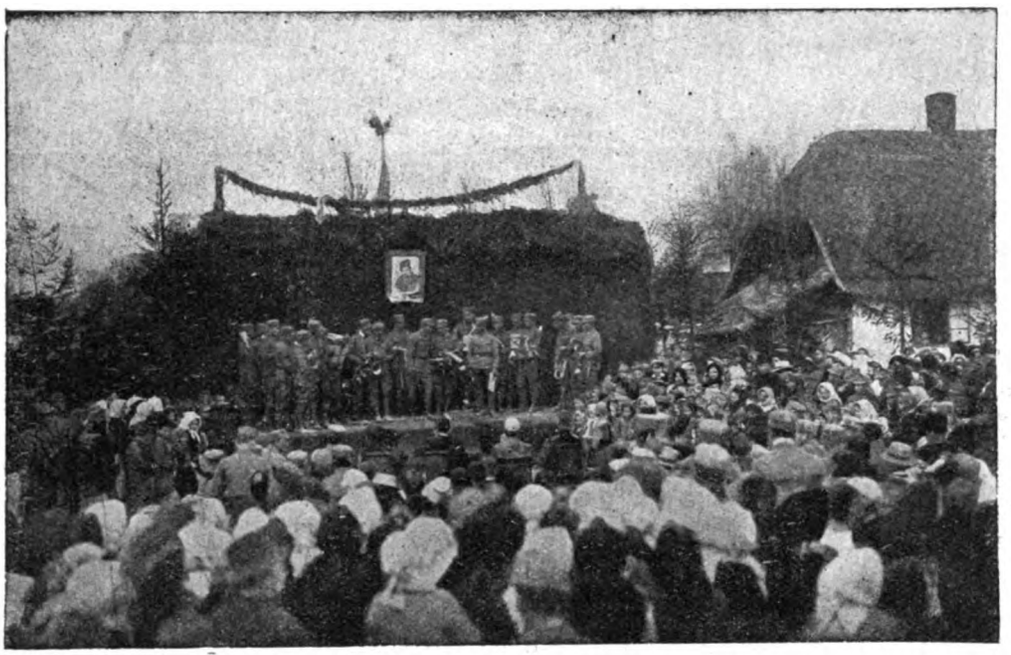

Шевченківський концерт У.С.С. в Рудниках 1917 р. Музика на сцені.

На заліз. дорозі біля будки стрічаємо гурт австріяків, що аж тепер, по майже півтора доби, привезли Воєвідці трохи набоїв до гармат. Трохи за пізно...

Ніч ясна, мороз бере парубоцький... Відходимо на приказ якоїсь австр. команди обсадити дрогобицьку заліз. дорогу. Приказ: держати її за всяку ціну доки вдасться, а бодай до рана.

Попри дорогу рів із водою. Треба критися в рові, в боєвому поготівлю, а тут через воду нема як протягнутися як слід. Більшість радить собі так, що загортає плечі в шатро, ноги пускає по коліна у воду, щоб голова не виставала понад шкарп залізної дороги. та щоб москалі не побачили, бо ніч місячна. Дводобова перевтома бере в напрямі якихось цеголень. Австрійського вояка не видко нігде на лік... За цегольнями короткий відпочинок. Якийсь цивільний німець виносить нам по куску хліба і чарці руму.

Московські шрапнелі кажуть відступати дальше. Подаємося на Грабовець. Тут можна вже якстак упорядкуватися і краще відпочати. Ночуємо в Уличнім. Тут находиться якась перелякана австр. команда, що дуже дивується, яким чудом сотня вирвалася з того пекла. Все це нам байдуже. Коби швидше на призначену стоянку. А там уже цілий світ не вартує більше від околота соломи в хаті на долівці. По майже чотиродобових трудах, сон у повні заслужений.

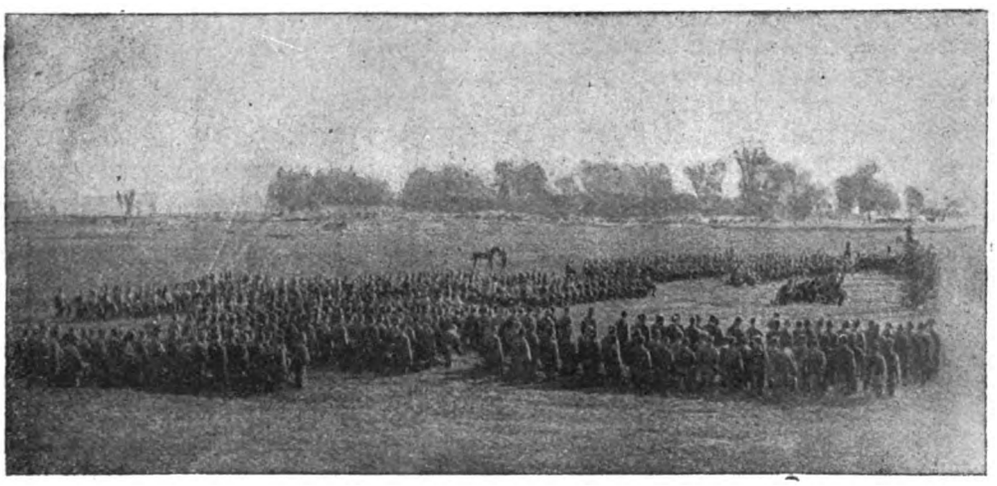

Полева Служба Божа між Веринем а Надітичами. Оба курені У.С.С. 1917.

Digitized by Google

Авдієнція у Гетьмана

(Уривок із роману „Мазепа").

(Написав: *Федір Дудко.*)

Царський посланець прибув до гетьманського замку з десятьма чоловіками свого почоту.

Прийняття відбулося в малій портретній салі.

Після урочистих привітань і виразів шаноби гетьманові, а також квітчастої відповіди Мазепи в якій він дякував його пресвітлій величности московському цареві за високу монаршу милость до нього, а також до всіх членів реґіменту гетьманського й війська запорожського, — до Веневітинова підійшов ґенеральний осавул Іван Скоропадський і з чемним уклоном заявив, що його милість ясновельможний пан гетьман висловив бажання переговорити з високим царським резидентом віч-на-віч у дальніх гетьманських покоях.

Тонка гетьманова упередливість приємно здивувала Веневітинова. З ґречним усміхом він відклонився й відповів, що сам хотів просити про це пана гетьмана.

Коли Мазепа з царським посланцем, відпроваджувані ґенеральним осавулом Скоропадським, відійшли до дальніх апартаментів, Орлик, який перебрав на себе ролю господаря, запропонував прибічникам Веневітинова оглянути гетьманський палац. Він відчинив двері до сусідньої салі, увішаної зверху до низу ріжною дорогоцінною зброєю, й чемним жестом запросив туди гостей.

— Велика оружна саля, — пояснив Орлик. — Пан гетьман має збірку старовинної зброї, яка, як запевняють чужинці, є найбагатшою з усіх подібних збірок в Европі.

І справді, зброї в салі було так багато й вилискувала вона такою масою всяких оздоб і ріжного кольору й відтінків самоцвітного каміння, що очі буквально розбігалися навколо, не знаючи, на чому зупинитися.

Орлик підвів гостей до найближчих міжвіконь, на яких була розвішана ріжна ручна гостра зброя: шаблі, палаші, мечі, тесаки, ножі, кинджали, бердиші, списи, рогатини, раніри. Серед цих ріжної форми, походження й виробу сталевих лез висіли ріжнородні піхви, чехли й покрівці, обкладені золотом, сріблом, оксамитом, єдвабом, шкірою й усипані ріжним камінням.

Увагу всіх звернула коштовна старолитовська шабля із золотою насічкою на криці й золотим крижем, який міцно сидів у багато різьбленому з червоного золота держаку, всипаному по різьбі альмазами, ізумрудами й бірюзою.

— Шабля литовського князя Витовта, — пояснив Орлик.

Побіч висіла чудова кавказька шабля із срібним держаком і срібною, черню оздобленою піхвою.

—Шабля, як кажуть, грузинського царя Іраклія! — сказав Орлик.

Далі на надвіконнях і міжвіконнях висіли ріжних виглядів пістолі з золотою й срібною насічкою на цівках, замках та есадах і ріжними оздобами на держаках із моржевої й слонової кости, з міди, коралів, бірюзи, емалі, срібла, бронзи й золота.

За ними були розміщені всяких видів порохівниці з різаного дерева, буйвулячого рогу, шкіри, золота й срібла з черню, а далі величезна збірка ріжних рушниць: московські піщалі, німецькі ґвинтовки, турецькі янчарки, донські мушкети, польські й литовські карабіни — із шкоцькими, руськими, пруськими, турецькими, ґішпанськими й іншими замками й ріжного роду курками.

Поперечна стіна була обвішана блискучими панцирями, кірасами, оправленими в золото щитами й ріжними шоломами, а вся величезна площа стіни напроти вікон блищала багатими оздобами всяких форм і ріжного виробу булав і перначів, козацьких, польських, литовських, турецьких і татарських бунчуків і, наприкінці, багатющої колєкції старовинних сагайдачних приладь.

Тут, серед ріжних луків, багатих, обтягнених атлясами, оксамитами, парчею й ґаптованих золотом лукових покрівців і дорогих, усипаних камінням колчанів із стрілами висіло дуже коштовне золоте сагайдачне приладдя, яке, як пояснив Орлик, належало одному з турецьких падишахів і дісталося до козацьких рук по одній із битв з невірними.

Саля була оглянена.

— Це ще не все! — сказав Орлик і відчинив двері до другої салі, також зверху до низу увішаної зброєю.

А в цей час у протилежному кінці великого гетьманського дому, в „таємній" луданній салі наріжної прямокутної вежі над урвищем, провадилася при зачинених дверях секретна розмова гетьмана з довіреним царським послом.

З самого початку, як тільки Веневітинов опинився насамоті з Мазепою, він вийняв із кишені свого золотом тканого каптана залякований царський пакет і з низьким уклоном передав його гетьманові.

Мазепа взяв із його рук пакет, розломав печать і, вийнявши царську, писану на грубому синьому гербовому папері грамоту, почав читати.

„Божіею поспѣшествующею милостію отъ Пресвѣтлѣйшаго и Державнѣйшаго Великаго Государя, Царя и Великаго Князя Петра Алексѣевича, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи Самодержца и прочая, и прочая, и прочая.

„Нашего Царскаго Величества подданому, лѣваго берега Днѣпра й Войска Запорожскаго Гетману и славного чина Святого Апостола Андрея

Digitized by Google

Первозваннаго Кавалеру со всѣмъ Войскомъ Запорожскимъ Наше, Царскаго Величества, милостивое слово.

маршемъ ко владѣніямъ Нашимъ спѣшитъ, того ради заблагоразсудили Мы, дабы вы, вѣрной подданный Нашъ, мало что при себѣ войска оста-

Василь Масютин. Гетьман Іван Мазепа.

„Понеже Намъ, Великому Государю, Нашему Царскому Величеству, вѣдомо стало, что непріятель Нашъ, Король Шведской, въ дерзновенномъ намѣреніи противу скипетра Нашего зѣло своимъ

вивши, наискорѣе всю свою конницу, одначе въ числѣ отнюдь не менѣе 12 тысячъ, съ добрымъ командиромъ изготовивъ налегкѣ, въ походъ выслали, чѣмъ непріятелю немалую дивер-

Digitized by Google

сію можете учинити. Мы бы зѣло желали, дабы вы сами, Господинъ Гетманъ, съ тою конницею были, но нудить васъ къ тому не можемъ и для того сіе предкладаемъ на ваше розумное гетманское разсмотрѣніе. Однако-жъ сіе немедленно надлежитъ учинити, вѣдая Нашу великую и зѣло ощутительную въ томъ потребу.

„Пребывая и надалѣе съ неотъемлемою Нашею Монаршею милостію къ вамъ, вѣрному подданному Нашему, къ Генеральной Старшинѣ съ Полковниками и всему Войску Запорожскому съ народомъ Малороссійскимъ за вѣрную и радѣтельную службу, съ каковыми и впредь вамъ со всякимъ усердіемъ служить Намъ подобаетъ, и обнадеживая васъ, что Мы, Великій Государь, никогда въ милости Своей къ вамъ не отступимъ, объ исполненіи сего черезъ Нашего гонца и уполномоченнаго посла, Государственнаго Посольскаго Приказа дяка Анисима Веневітинова ждемъ немедленнаго отъ васъ увѣдомленія.

„Данъ въ главномъ Нашемъ станѣ, въ лѣто отъ Рождества Христова 1700, мѣсяца Декабря 12 дня, а государствованія Нашего въ лѣто 19-е

Петръ".

Мазепа поклав лист на стіл, сів і, дивлячися задумливими очима на золотий камзол Веневітинова, почав говорити.

— Сам Бог на небесному престолі свойому є свідком того, з якою пильністю ми в такому короткому часі вислали вже сімнадцять тисяч війська з двома наказними гетьманами до Ліфляндії. Щоб військо було струнківше, останній відділ у числі 14 тисяч ми вислали під командою нашого гетьманського сестринка, ніжинського полковника Івана Обидовського. Нема мови про те, щоб ми не подбали про вислання третього, а коли буде треба, то й четвертого, козацького відділу на допомогу царським, його монаршої милости, ратним людям, але...

І, тяжко зітхнувши, Мазепа почав жалуватися на те страшне лихоліття, яке переживає тепер Україна.

На Запоріжжі ворохобня. По цілій гетьманщині вештаються запорожські посланці й підбивають народ до непослуху гетьманові й на бунт проти Москви, до якого треба бути всякої хвилини готовим. Він, гетьман, не має ніякої певности, що одного ліпшого дня його самого не скинуть з гетьманства за дуже ревне виконування наказів із Москви й не оберуть на гетьманське становище якогось пройдисвіта в роді Петрика, який піднесе одверте повстання проти московських порядків на Україні. При таких обставинах висилати негайно козаків на північ, та ще в такому числі, як хоче цар, було-б великим ризиком. По-перше, зібрати якийсь, навіть невеликий відділ під цю пору ледве чи вдасться. Народ почне масово втікати на Запоріжжя або на правий беріг до полковника Палія й тільки збільшить колотнечу. А що це буде так, він, гетьман, готовий заприсягнути на цьому місці. По-друге коли-б якимсь чудом той відділ і вдалося зібрати, то дуже велике питання, чи буде він здатний на якісь операції проти шведів і чи не почне масово переходити на ворожий бік, як це вже було з відділом полковника Іскри. Не треба забувати, що до цього часу, за рідкими винятками, козаків не посилали в далекі краї. Козак знав свою Україну й поблизькі з нею степи. Це завжди треба мати на увазі. А, по-третє — й чи не буде це найголовнішим з усього, — як може він, гетьман, у такий момент внутрішньої ворохобні на Україні й по близькости татарської Орди, що одного ліпшого дня може підійти до українських границь, залишитися зовсім без війська! І він, гетьман, бажаючи всіма силами допомогти цареві, просить переказати його пресвітлій величности, щоб він усе це добре зважив і трохи перечекав. Думка його, гетьманська, така. Коли-б можна було якось обійтися без військової допомоги з України, то на літо він збере поважні сили, значно більші, як просить тепер цар, і виступить з ними в похід сам.

Мазепа пильно подивився на царського посланця й продовжував.

А тепер становище таке, що ось він, реймментар, який має дати наказ про збірку війська в похід на допомогу царським полкам, сидячи тут, зовсім не знає, чи не зібралася вже десь там голота й чи не йде на Батурин, щоб скинути його й почати різню московських людей.

Мазепа на хвилинку замовк і сумно схилив свою сиву голову.

— Що діється тепер на Вкраїні у нас, про те найліпше говорять самі факти, з якими я зовсім не буду критися. Не далі, як учора, сюди, до нашої гетьманської резиденції, прибула, як це щороку водиться, делеґація від Запорожської Січі, щоб привітати гетьмана із святом Христового народження. Запорожці довідалися, що тут є резидент його пресвітлої величности московського царя й виїхали назад. Мало цього — ось зараз мені донесли, що по дорозі запорожська делеґація зустріла маленький відділ московських ратних людей і одного московського драґона порубала шаблями. Вислав я в погоню за харцизами компанійців своєї гетьманської корогви, але хто може знати, чи не поїхали ті компанійці у протилежний бік! Одверто кажу — сьогодні становище таке, що я не маю довколо себе нікого, на кого міг-би покластися.

Веневітинов знав про цей випадок. Перед тим, як виїздити з стрілецького полку до гетьманського дому, йому, з наказу Ломиковського, оповів про це представлений до його особи ґенеральний осавул Скоропадський.

Царський посланець мовчки подивився на старого засмученого гетьмана й його обійняв страх при думці про поворотну дорогу до Московщини. Ну, й край! Це — якийсь котел із кипучою смолою, а не країна тихих верб, задумливих пісень і блискучого місяця в небі, про який він стільки наслухався в Москві.

А Мазепа, помічаючи, що слова його роблять враження на царського посла, говорив далі, до-

Digitized by Google

водячи небезпечність рекрутування тепер людей на Україні.

— Подумати й те, — говорив гетьман: — з наказним гетьманом Обидовським, моїм небожем, вислав я 4000 козаків ніжинського полку, стільки-ж людей полку чернигівського з полковником Юхимом Лизогубом, по 1000 козаків із полків київського, прилуцького, миргородського й стародубського при полковниках і чотири компанійські полки полковників Чечеля, Шульги, Степановича й Пашковського. Та раніш перед тим вирядив полковника Іскру з 3000 полтавських козаків. Хочу спитати, з яких полків я тепер набиратиму військо й з ким його вишлю? Відправити решту моїх компанійських полків? Але тоді мені й з хати вийти неможна буде! Ні, ні, я дуже прошу переказати цареві, що вирядженням ще одного козацького відділу тепер я тільки запалю порохову бочку, на якій сиджу. Дайте трохи часу перечекати.

Приказний дяк слухав, згоджувався з гетьманом і твердо постановив собі вияснити це цареві. Гетьман, не зважаючи на ті упередження, які Веневітинов мав проти нього, дуже подобався йому своєю щирістю, простотою й тонким розумом, і Веневітинов був цілковито на його боці.

Мазепа тонкістю своєї спостережливости помітив це. Він скористав з моменту, щоб нагадати Москалям про їх кривди.

— При тій нагоді прошу переказати його пресвітлій величности про причини, які викликують ворохобню серед козацтва й посполитого люду в нашім краї. Січ бунтується тому, що на землях Запорожського Війська почали будуватися московські городки й фортеці. Вона вбачає в цьому посягнення на її старі військові права, а цих прав вона береже свято й ретельно. Щодо козацтва реєстрового й поспільства, то перша причина невдоволення — це неможливе поводження з нашими людьми царських ратних людей і всякого роду чинів як у Лівонії, так і тут, на гетьманщині. Я маю цілий ряд жалоб від полковників на місцях і від Обидовського зпід Нарви на великі кривди нашим людям. І козаки й поспільство — всі злостяться на мене й підносять крик: Гинемо під Москалями! У всіх одна думка в голові — переходити на правий беріг до Палія. Про це я написав уже й ще раз писатиму його величности цареві — і з цим треба негайно дати якусь раду. А друга причина — це недавня заборона вивозу тютюну й горілки до московських міст з України, а також заказання приватного промислу селітри на наших землях. Доки не буде якихось полекш у цьому, доти годі сподіватися на втихомирення нашого люду, а, не втихомиривши його, годі посилати козаків у походи. Говорю це, як рейментар, якому добре відомі всі сторони життя в нашому краї й настрої нашого люду.

Слова Мазепині зробили на Веневітинова враження й остаточно переконали його, що забирати козаків з України тепер неможна. Він обіцяв порушити перед царем усі ці справи й перейшов до іншого, дрібнішого, але дуже дражливого для Москви питання.

Стародубським полком командує полковник Михайло Миклашевський. Московське правительство дуже незадоволене з порядків, які він завів у своїому полку, й просив гетьмана замінити Миклашевського кимсь іншим. Він, наприклад, рішуче забороняє людям свого полку брати шлюби з людьми московської сторони, не дає постою московським служилим людям, обсадив кордон з Московщиною своїми козаками й нікого не пускає на Україну і т. д. і т. д.

В Мазепі аж підскочило все в душі від внутрішнього задоволення. Ага, — значиться, не дається в московський аркан! Молодчина, пане полковнику! Це-ж його, Мазепина далекозорість підказала йому поставити на чолі стародубського, найбільш висуненого у московські володіння полку людину з найяскравіш виявленою ворожістю до всього московського!

Мазепа вислухав жалобу й зробив дуже скорботну міну на своїм обличчі.

Так, так — він уже думав про це. На становищі стародубського полковника перебуває трохи може невідповідна для цього людина. Миклашевський — польського виховання чоловік, пропитаний до шпику кісток польським духом. Але що зробиш: він не є в особливій рейментарській обороні й протекції чоловік, але в полку вже довгий час і всі до нього там звикли. До того-ж він є незвичайно хоробрий і в боях відзначений козак і має шалену популярність серед тамошнього козацтва й поспільства. Рушати тепер його з місця з огляду на загальний настрій на Україні — не знати, чи було-б добре. Хай ліпше він якийсь час іще посидить там, а прийде слушний момент — і він, гетьман, забере його звідти.

Таємна розмова на цьому скінчилася.

Гетьман висловив жаль, що Веневітинов погордував його скромною гетьманською оселею й зупинився в стрілецькому полку, побажав його бачити в числі своїх почесних гостей на завтрашньому різдвяному традиційному бенкеті й обіцяв рано вислати до помешкання царського резидента гетьманські коні, які відвезуть його на святочну службу до церкви.

Зачарований гетьманською ввічливістю, простотою й щирістю обходження, посланець подякував гетьманові, відкланявся й, заявивши, що вважатиме за честь для себе бути на завтрашньому бенкеті, покинув гетьманський двір.

Digitized by Google

Історія 8-ої Галицької Бриґади

(давнішої „Ґрупи Рудки“ або „Ґрупи Ґофмана“).

Написав: *Д-р Іван Карпинець.*

III.

ВІД ТРАВНЕВОГО ВІДВОРОТУ ДО ПЕРЕХОДУ ЗА ЗБРУЧ (15. V. — 17. VII. 1919 Р.).

а) Від березневої катастрофи до 15. V. 1919.

1. Вступ. У. Г. А. по березневій катастрофі не змогла в короткому часі подвигнутися. Вона стала пасивно дивитися на те, що роблять, чи задумують робити Поляки, доки не прийшов поновний удар, ще сильніший за березневий, що властиво остаточно вирішив українсько-польську війну у користь Поляків. А що поновний удар наступить, це можна було передбачити; відомости про армію Галєра, та про скріплювання інших польських частин приходили часто; тому Начальна Команда, як і Уряд і Укр. Нац. Рада, та вся українська суспільність, якщо хотіли оборонити свою державу, повинні були напружити всі сили в тому напрямі, щоби фронт і Армія були як найсильніші. Клич: „Все для фронту й Армії“ повинен був стати наказом і програмою у всіх починаннях так уряду, як і партій, установ та цілої суспільности. Але так не сталося; про будучність майже ніхто не думав. Фронтом мало журився уряд, а політичні партії, установи та загал української суспільности ним майже не цікавилися. Тому прийшла катастрофа.

Інакше було у Поляків. У них не тільки уряд і начальна команда думали про вояка, фронт та корисне закінчення війни; у них найшлися поодинокі люди, ґрупи, партії й установи, які все цікавилися фронтом та ходом операцій і в разі потреби порушували всі пружини, щоби або поправити ситуацію, або щоби прискорити корисний для них вислід війни. На цьому місці хочу вказати тільки на постанови першого пол. сойму, та на заходи деяких польських угрупувань, що мали поважний вплив на хід подій на українсько-польському фронті. Справу українсько-польської війни в Галичині порушила в першім польськім законодатнім соймі (скликаним в лютім. 1919 р.) народова демократія (ендеція). І вже на 7. засіданню дня 26. II. 1919 р. ухвалив сойм значною більшістю голосів внесок посла Адама і тов. з 25. II., в справі помочі для Львова, що звучав так: **„Wzywa się rząd, aby bezzwłocznie poczynił jak najenergiczniejsze zarządzenia przez wydatne wzmocnienie załogi miasta Lwowa posiłkami i amunicją, celem skutecznego odparcia wroga i spacyfikowania zalanej bolszewizmem ukraińskim części kraju“. (Sprawozdanie stenograficzne z posiedzeń Sejmu Ustawod., 273).**

Цей внесок мав на ціли не тільки спонукати уряд до сильнішої акції проти Українців, але передовсім мав показати перед світом, що український рух — це більшовизм. а через те здобути апробату та поміч цього світа у воєнній акції проти Української Армії.

Другим разом. коли надійшла до Варшави вістка про успіхи української березневої офензиви. та про те. що Львів відтятий. сойм знову приняв наглий внесок послів: Адама, Скарбка й тов. в справі помочі для Львова (тамже, стор. 682—683).

Сойм забрав голос в справі українсько-польської війни ще третий раз, про що згадуємо в слідуючім уступі.

2. Повстання пляну польської травневої офензиви. Плян польської травневої офензиви мав зродитися в половині березня, саме тоді, коли Івашкевич робив останні приготування до знищення здобутків української офензиви. Именно 16. III. предложив шеф польського ґенерального штабу меморіял про використання військ Галєра; польська начальна команда приготовляла цю офензиву на травень, хоч вигляди на скоре прибуття військ ґен. Йосифа Галєра з Франції до Польщі були ще дуже сумнівні. Але ґенеральний штаб став думати над плянами тієї офензиви; в половині квітня задумували використати до неї 4 дивізії Галєра в 2 ґрупах по дві дивізії; одна ґрупа мала наступати від сторони Замостя й Грубешова, а друга ґрупа від сторони Ярослава й Перемишля. **(Hupert: „Zajęcie Małopolski Wschodniej i Wołynia w r. 1919“,** стор. 31 і 40).

Спочатку ці пляни офензиви проти У. Г. А. розбивалися о спротив держав Антанти, які узалежнили армію Галєра від диспозицій ґен. Фоша, а ці диспозиції заборонювали їй всякої акції на терені Східної Галичини, що комплікувало Полякам всі пляни. Але вкінці вдалося їм дістати дозвіл на ужиття принайменше двох дивізій і то тільки на Волині. **(Hupert: „Zajęcie Małopolski“ 40).**

Остаточно, як це дальше побачимо, плян офензиви став можливим до переведення щойно з хвилиною прибуття до Польщі частин армії Галєра, що здійснилося в третій декаді квітня 1919 р.; тоді то, 30. квітня, повстала докладна диспозиція операцій. Заки тією диспозицією займемося, мусимо зазначити, що невдача українських військ в березні, яка сталася внаслідок нерозумно поведеної акції, заохотила Поляків до операцій, які мали на ціли цілковите викинення українських військ з Галичини. Авторови цих стрічок здається, що перед березневою невдачею польська начальна команда цінила Українську Галицьку Армію значно вище й не думала тоді про можливість викинення У. Г. А. з Галичини навіть при помочі армії Галєра. Щойно наглядне невміння деяких командантів У. Г. А. задержати побіду, що по хвилевій натузі, майже сама приходила до рук, показало польському ґенеральному штабови, що такого противника зможе легко знищити й витиснути з Галичини.

Офензиви в Галичині домагався польський сойм. Дня 11. квітня 1919 р., на 30. засіданню ухвалив наглий внесок ендецьких послів: Адама, Дубановича, Ґломбінського, Скарбка й тов. в справі підсилення галицького фронту. що звучав дослівно так: „Zważywszy, że sytuacja wojsko-

Digitized by Google

wa w Galicji wschodniej, mimo jednomyślnej uchwały Sejmu z dnia 25. lutego r. b. dotychczas nie doznała istotnej poprawy, podpisani wnoszą: Sejm wzywa Rząd ponownie i Nacz. D-two, aby dla przeprowadzenia stanowczego zwrotu na froncie galicyjskim, a w szczególności dla skutecznego odwrócenia od miasta Lwowa grozy ciągłego ostrzeliwania i niebezpieczeństwa ponownej inwazji ukraińskiej, skierowały w najbliższym czasie na ten front nowe i odpowiednio poważne siły".

Цей внесок умотивовували на тайнім засіданню, яке зараз на внесок Ґломбінського й Скарбка заряджено. В часі цього тайного засідання, з якого звіту не подано друком, промовляли за цим внеском: Скарбек, Баґіньскі, Адам, Морачевскі, Домбскі й міністер військових справ Лєсьнєвскі. (Sprawozdanie stenograficzne z posiedzeń Sejmu Ustawod. st. XXX/113—114).

Ця постанова сойму, як подає Гуперт, відповідала замірам польської начальної команди („Zajęcie Małopolski"... 31), а тому можна думати, що її ухвалено по порозумінню з нею.

Дальше Гуперт пише, що офензиви домагалися політичні справи; подає, що Українці дуже старалися, щоби Рада Амбасадорів вмішалася в українсько-польську війну, та що підтримували їх в цьому дуже заграничні капіталісти, що мали нафтові терени в Галичині, а які мали всюди величезні впливи. „Тільки" — пише він — „заняття нафтового басейну, й скоре покінчення боїв, могло усунути напасти з тієї сторони" (тамже, ст. 5—6).

Які би мотиви цеї офензиви не подавано, одно є певне, що слабість У. Г. А., яку вона виявила в березні, була одною, а прибуття до Польщі добре вишколеної й вирядженої армії Галєра, другою найважнішою причиною польської травневої офензиви.

Опрацювання подрібного пляну задуманої офензиви доручила польська начальна команда дня 22. квітня ґен. Йосифови Галєрови, який прибув до Варшави попереднього дня. Плян операцій мав бути так уложений, щоби польські війська осягнули получення з Румунією. А що польський ґенеральний штаб числився тоді з дальшими трудноцами зі сторони Антанти, то начальну команду в Східній Галичині мав обняти Пілсудський, а Галєром мав послугуватися тільки на Волині. Але в цьому випадку осягнення получення з Румунією ставалося сумнівним. Тому польська начальна команда, не хотячи передвчасно відслонювати перед Антантою своїх пляннів, отягалася майже до останньої хвилі з віддання команди в Східній Галичині ґен. Галєрови, числячи на те, що евентуальні спротиви дипльоматії прийдуть запізно. В польськім штабі рахували на успішний а передусім дуже скорий перебіг офензиви, а до такої думки причинювалися також найсвіжіші відомости про побіди більшовиків над Українцями на Волині, та відомости про упадок духа й про розклад українських військ в Галичині. (Hupert: „Zajęcie Małopolski"... 40—41).

Остаточний плян офензиви випрацював ґен. Йосиф Галєр дуже скоро, використовуючи до нього дотогочасні пляни Нач. Довудзтва. Цей плян, предложений Нач. Довудзтву, зістав принятий тим же Довудзтвом з малою зміною у виданій ним 30. квітня (1919. р.), „Диспозиції", про яку мова буде дальше. (Гуперт, тамже).

3. Події на рудецькім відтинку від 18. до 28. III. 1919. р. Коли таке задумували й плянували Поляки у звязи з неуспіхом української офензиви, події на рудецькім відтинку представлялися так: У хвилині, коли частини Івашкевича, випираючи українські відділи на північ і на полудне від залізничого шляху Львів-Перемишль доходили 18. III. до Городка і вдаряли на зади „Ґрупи Городок", то ця ґрупа, а передовсім „Дніпровська Гарматна Бриґада" стала відступати на полудне. Обози й батерії тієї бриґади відійшли аж до Рудок, викликуючи переполох та заколот серед Українців, а радість у місцевих Поляків. Автор брошури: „Rudki pod okupacją ruską" пише у звязку з тією подією таке: „Noc z 18. na 19. III.

Гості на Шевченківськім концерті У. С. С. в Рудниках 1917.

Digitized by Google

spędzilismy w oczekiwaniu wypadków pomyślnych dla nas (себ-то для Поляків — І. К.). Ruch po drogach niezwykły. Rabunki i rewizje. Wojsko z Hoszan cofnęło się do Rudek. Pełno wszędzie koni, wozów, armat... Żyliśmy wiarą. że w dniu św. Józefa nastąpi zmiana"... (стор. 21).

Та тимчасом українські частини, що находилися на полудне від залізничого шляху Львів-Перемишль, задержалися, як подало ситуаційне звідомлення українського ґенерального штабу з 19. III., на лінії: Поріче Ґрунтове — Угерці Незабитівські — узгіря на полудне від Годвишні — Путятичі — Никловичі і Заріче на полудне від Судової Вишні, а тому батерії й обози відїхали з Рудок ближче фронту. І автор згаданої вище брошури писав: „Ukraińcy wrócili do równowagi, a urzędy spakawane do ucieczki rozpakowały się znowu. Pogotowie jednak trwa w dalszym ciągu" й додає, що українська влада наказала арештувати 2 рудецьких Поляків, які вже варили зупу для сподіваних польських легіоністів (тамже).

Згадану вище лінію фронту обсадили тільки чотири курені, які творили й надалі, І. ґрупу 8. Самбірської Бриґади" (званою також „Ґрупою Гофмана" або „Ґрупою Рудки"), в цей спосіб: І. курінь пор. Тарнавського, скріплений останками з розвязаного III. куреня сот. Ліськевича, заняв відтинок від Никлович до Путятич включно; на право від нього через Добряни аж до Долинян (?) виключно, якийсь курінь пор. Лукіянова, що десь тоді там зявився; Долиняни (?), Ебенав і Угерці Незабитівські заняв II. курінь сот. Станіміра, а Нойгоф і Мальованку обсадив курінь пор. Ліщинського. IV. курінь У. С. С. пор. Струця, який зістав розбитчй в часі наступу на Довгомостика дня 17. II., находився в запасі і орґанізувався наново. Інші курені Бриґади У. С. С., що зістали відрізані від ручецького відтинка й цілої ударної ґрупи. та находилися на північ від залізничого шляху Львів — Перемишль. відійшли в розпорядження Начальної Команди. А курені: чет. Голинського й пор. Левицького відійшли до своїх ґруп[1]). Що сталося з 24. курінем чет. Ясінчука, не знаємо.

Задачею ґрупи Конаржевського, яка спільно з ґрупою Александровича розбила була українські частини на відтинку Судова Вишня — Городок Ягайл., було не тільки привернути залізниче получення Львова з Перемишлем, але також мала вона забезпечити цей шлях від обстрілу. Тому Конаржевський старався відсунути частини „Ґрупи Гофмана" як найдальше від залізничого шляху й тому кілька днів робив сильні наступи на ґрупу, передусім на відтинку Добряни — Угерці Незабитівські, але без успіхів. Ситуаційні звідомлення Українського Ґенерального Штабу подають про ці наступи такі відомости:

Звідомлення з 20. III. 1919. „...Між Городком а Судовою Вишнею відперто ворожий наступ на лінії Путячичі — Добряни..."; звідомлення з 22. III. 1919. .....На південний захід від Городка: Поляки наступали на Добряни й Годвишню, були одначе кріваво відбиті..."; звідомлення з 23. III. 1919. „...На південний захід від Городка в протягу минувшої ночи ударили Поляки більшими силами на Добряни, одначе після завзятого бою відкинуто їх на давні їхні становища. при чому вони потерпіли великі втрати. Богато Поляків потопилося в болотах..."; звідомлення з 24. III. 1919. „...Польський наступ на Угерці Незабитівські, на південний захід від Городка... відбито з кровавими стратами для ворога..".

Гуперт за ці наступи не згадує; може це длятого, що вони були для Поляків безуспішні й не змінили ситуації. Тільки раз зазначує, що ґрупа Конаржевського відперла сильні українські наступи з Добрян (дати не подає), при чому польський курінь втратив 24 людей, мимо того, що 20 полонених втікло з українського полону й вернуло до своєї частини. Дальше пише Гуперт, що частини ґрупи Конаржевського в Ебенав находилися в сильнім огні української артилерії. („Валкі...", 233).

АНАТОЛЬ КУРДИДИК

НАС БУЛО СІМ

Гей, де ви всі, старі друзяки зброї
(так часом хочу викути ці дні...)
— чи ви такі, як в ту епоху боїв,
чи вже вам скрані припорошив сніг?
Де ви? Живі, чи вже по тому боці?
(а стільки в мене запитів до вас
і в ті морозні, ясні й довгі ночі
болить на згадку днів тих голова...).
Нас було сім: десятник Деревянко,
Прозора, Війло, Струнів Гринь і Крет
і той такий (вже прізвище забув) Іванко
і я — сміхун найменший, бо... поет.
Котилися пробої, ґрім і грохіт
шалів по степу партизанський гул,
з нас кожний мав зимовий похід,
по Жмеринок десять і по пять Бірзул...
Сьогодні тямлю: Той пішов у вечір
і не вернувся (знаєте той ліс?)
а той дістав шрапнелі приск у плечі
і залишився десь там у селі —
і тямлю ліс у пеклі вогневому,
де всю команду крили ми грудьми
і де Прозора з камяного злому
з розбитим лобом злетів у комиші —
і Крета там, на тім розбитім возі,
що з тифу почорнів на тлань —
і Деревянка ноги відморозив
і лахи в нього кров пересякла...
А де Іванко? Цеж тоді в долині
пішов по воду вирвою в яру,
а з боку коні (тямлю це до нині:
бліді обличчя і шаблі в гору —).
Де нині всі ви? Всі бойкі, крилаті,
стрункі і юні, буйні ніби сміх,
що могли скелю на плечах підняти
і розмісити в руках кремізних?
...Нині сиджу в морозні, ясні ночі
і вяжу думи: Ви живі чи ні?
— і чую скло побите дивно в оці
і маю в серці щось таке, як ніж...

Digitized by Google

Холодний Яр говорить

Написав *Юрій Горліс-Горський.*

(Продовження)

В таборі „поет", роблячи наївну міну, виправдувався, що він боявся, що будуть лаяти його і через те записував потайки — звичайно... „для історії"...

При детальному обшуці знайшли захована в закаблукові чобота полотняну посвідку:

„Совершенно секретно" „удостоверяється, что предъявітель сего т. Ніколаєв єсть дєйствітельно секретний сотруднік Особого отдєла 1-ой конной арміі, отдєла борьби с політіческім бандітізмом. Всєм орґанам Чека і Особим отдєлам воінскіх частей, в случає обращенія т. Ніколаєва — предлаґається оказивать єму всємєрное содєйствіе".

Начальнік Особого отдєла 1 к. арміі (підпис).

Після відповідного допиту, „поет" під вечір повис на дубі „трьох комісарів".

В ночі, поблизу нашого табору, розляглася у лісі стрілянина. Приготовилися до бою. Бугай, який пішов на розвідку, привів з собою ґрупу лісовиків, яка з Бовтиша прийшла на зєднання з нами.

Виявилося, що вона в темноті у лісі зустрілася з ґрупою баландинських хлопців, які не знали наших паролів і вступили з ними в бій. Обійшлося на щастя без жертв.

На другий день весь табор перенісся в урочище Кучургани, частину лісу, яка своїми горами і ярами вкритими густим зрубом нагадувала околиці Холодного Яру. Оповістили лісника про „зміну адреси".

На слідуючий ранок прийшов з Холодного Яру Чорнота з двома козаками.

Побачивши мене, Андрій остовбурів. Потім обхопивши, мало не задушив в своїх медвежих обіймах.

Був той самий. Кубанка, черкеска, срібний кінджал і шабля... З жалем згадую свої, які попали в руки ворога під Капитанівкою.

Андрій потішуючо поплескав по плечі.

— Нічого, Юрку, достанем... і коня для тебе маю доброго. (Мій „Абрек" окалічів, коли вирятуваний ним від смерті Гриб нагодував його на радощах через міру ячменем). Я „там" побував вже після того. Христа над хлопцями поставив, хлопця, який тоді „товаришів" привів на лісничівку — повішав... За тебе мстив, а ти — живий... Андрій передав Отаманенкові і Кваші наказ від отамана Деркача.

Штаб Холодного Яру постановив переходити до активної роботи. Почавши з дрібних нападів на ворожі осередки — запалити вогонь великого повстання на Чернигівщині. Досягнуто відповідне порозуміння з ватажками Черкаського повіту і Задніпровя. Приходили звязки з Звенигородщини і з Херсонщини. Від Українського Уряду приходив Красовський. Червона армія витратила багато сил на українсько-польському фронті. Врангель посувається вверх по Дніпрі. Треба бути готовими до боротьби ще й з цим ворогом. Рішено, що як би Врангель раніше від українського війська заняв нашу місцевість — залишатись в лісах і не ослаблювати боєвої готовості. Як білі захочуть, щоби здати їм зброю — вступати в боротьбу. Події насуваються.

Через три дні вночі ґрупа Холодноярців робить напад на Олександрівку.

В цю саму ніч Кваша і Отаманенко мають зробити по цей бік залізниці напад на три пункти і зруйнувати часть залізниці.

Занявши Олександрівку. Холодноярці перейдуть теж на цей бік і приєднавши до себе цю ґрупу — разом повернуться до Холодного Яру.

Після наради Андрій йшов з лісу до табору зі мною.

— Ну, Юрку, я ввечорі назад. Ти теж підеш зі мною. Завтра в ночі „в Отамановій долині" під Мельниками збирається братня з усіх Холодноярських сіл. Буде кілька тисяч люда. Це поки-що пробна збірка і нарада. Розмітимо наново куріні і сотні. Там будеш потрібніший.

Під вечір ми з Чорнотою і двома козаками вирушили до Холодного Яру.

Перейшовши ліс вздовж Камянської дороги, вийшли на поле. Йшли межами між дозріваючими хлібами. Зліва, зовсім близько засвітилися вікна с. Юрчихи.

Йшли обережно, бо це село, недалеко від Камянки, було улюбленим місцем постою карного загону Лопати.

Місцеві грабіжники й конокради під проводом, теж місцевого, злодійського „батька", що став вірним слугою Чека — були для нас небезпечніщі від червоних частин.

З села доносилися пяні викрики і пісні. „Карателі" — розважалися.

Виходимо на горб і оглядаємо місцевісць.

За Юрчихою світилася Камянка, до якої не було більше чотирьох кільометрів. Правіше простяглася довга смуга світел с. Косарки. Коло неї маємо переходити.

Спускаємося в балку і виходимо нею на луги. Хлопці пильно розглядаються, щоби не зблудити з напрямку на брід через річку. Через якийсь час, лігши в лозах, оглядаємо і „обслухуємо" протилежний беріг.

Чорнота сідає і починає стягати чоботи.

— Цікаво, чи скоро „товаріщі" здогадаються засідку тут зробити. Через цей брід все сполучення наше через залізницю йде... Взявши чоботи в зуби, а в руки револьвери та ґранати, по черзі, тихо ступаючи в воду, переходимо на другий бік. Збільшивши ще чуйність, посуваємося вперед до залізниці, по якій ходили в ночі патрулі залізничої охорони.

Digitized by Google

В кількадесятьох кроках замаячіли телеґрафічні стовпи. Лягаємо в житі і оглядаємо лінію.

Почувся шум наближаючогося зі сторони Знамянки потягу.

Із за горбка висунулося світло паровозу.

В „теплушках" гамір пісні.

Переважають сумні українські мотиви.

Андрій зітхнув.

Коли червоне світло на останньому ваґоні віддалилося, переходимо через залізницю.

Полями між Косарами й Новою Осотою, беремо напрямок на Грушківку.

Після півночі спускаємося з гори в село недалеко лісу. На вулиці, якою йдем, мертва тиша.

— Хто?! — розлягається оклик невидного вартового.

— Дуб! — відповідає Чорнота.

— Чорний Яр! Це ти Андрію?

— Я. Вилізайте но на дорогу.

З поміж дерев на окопі вискакують три чоловіки з рушницями і наближаються до нас.

— Свят-свят! Залізняк! — скрикує один із вартових, приглянувшися в темноті до мого обличчя.

— Вернувся з того світу... За Холодним Яром зіскучився... Задоволено буркнув Чорнота.

— А що ж наш, Зінкевич, чи правда, що загинув?

— Не знаю, хлопці. Ми були разом в одиничному корпусі Єлісаветської тюрми, ізольовані один від одного. Мене в ночі повели розстрілювати на пустарі, незвязаного, і я висмикнув їм з рук. Ми оба числилися за Будьоновським Особотдєлом — один вирок мусів бути. Як раніш його від мене забрали, то видно вбили, і як після мене брали — то напевно вже звязали. Хлопці сумно схилили голови.

— А мати його не хоче вірити, що загинув. Живий — каже — Гнат і тільки. Сни їй такі сняться...

Чорнота позіхнув.

— Другим разом собі побалакаєте. Тепер давайте нам їсти і десь заснути трохи до світу.

— Ходіть до мене. — Запропонував один, — в клуні свіже сіно — кращої постелі не може бути.

Поївши сала з зеленим часником, лягаємо спати.

Раненько, поснідавши, занурюємося в гущавину Холодноярського лісу.

Завертаємо понад Холодним Яром на Мельничанські хуторі. Величава тиша й темнозелена безодня Яру робить враження сильніше від зимового.

Отамана Деркача на хуторах не застали. Пішов з Ханенком і ще кількома хлопцями у село.

* * *

В лозах на Чучупаковій леваді, розляглися на траві кільканацять чоловіка бурлаків і місцевих повстанців. Отаман лежач горілиць, а на ньому верхи сиділа маленька Ліда і щось жваво оповідала. Зустріли нас весело, тим більш, що всі присутні були переконані що мене нема вже на цім світі.

Міцно стискають руку Олекса та Семен Чучупаки, Ганна Ерестівна, Деркач, Ханенко, Кононенко й інші.

Ліда, з якою ми колись горячо приятелювали, якийсь час недовірливо дивиться на мене в іншому одягові, потім обіймає за ноги і тягнеться на руки.

Сівши в кружок на траві ділимося новинами.

Ганна була з Лідою у Києві, коли його займало польське і українське військо. Під час відвороту залишила місто. До Фастова добралася з обозом якоїсь польської частини. Оповідала свої враження.

Всіх приємно здивувало, що українські частини, які були в Києві, мали із анґлійського сукна військові однострої з пагонами й відзнаки на петлицях. Майже всі присутні були минулого року в Українській Армії, коли на фронті, старшини і козаки носили „однострої" згідно зі смаком та поглядами командірів частин, а то й своїми власними, без усяких ранґових відзнак.

Увагу притягнуло оповідання Ханенка, що повернувся недавно із звязкової поїздки за фронт, про його розмову з „дідусем" Омельяновичом-Павленком.

Було якось дійсно дивно, що „дідуся" тепер величають не отаманом, а ґенералом, а він до Ханенка звертався: „пане поручнику".

На леваду прийшов старий Чучупака із Чучупачихою.

Стару трудно упізнати так пригнобила і знищила її смерть синів. Обличчя бліде. Руки і голос дріжать.

— Дітки, чи обідати до хати підете, чи може сюди най дівчата принесуть?

Більшість погодилася обідати на вільному повітрі.

Кілька дівчат, що помагали Чучупачисі варити обід, принесли на леваду горшки з борщем та макітри з варениками.

Після обіду надійшло ще кільканадцять чоловік. Прийшов бувший коцурівський командант куріня та член „ревкому" Юхим Ільченко, чигиринець — старшина Хвещук, бувший курінний Запоріжської Січі Ковальцов (Орлик), Василенко, Заяць і др.

Під вечір вирушаємо всі на Отаманову долину. Піднявшись на високу гору над селом, заходимо на цвинтар. Могила Василя Чучупаки гарно прибрана муравою й квітами. Постоявши хвилю коло неї, йдемо далі.

Вже темніло, коли ми прийшли над глибоку круглу долину. На схилах її темніли плями поодиноких дерев. Спускаємося трохи вниз і розташовуємося під високою могилою, що стояла на уступі. Через півгодини на горі розлігся свист: спочатку короткий, потім протяжний. Семен Чучупака відповів тим самим свистом.

Із за обрію виткнулася довга валка людей. То йшли Медведівчани. За кілька хвилин, з протилежної сторони засвистали Лубенчани. Надійшли Мельничани. До одинацятої години вся долина заповнилася озброєними людьми. Зібрався активніший повстанський елемент із Медведівки, Мельників, Грушківки, Лубенець, Замятниці, Го-

Digitized by Google

ловківки, Івковець, Новоселиці, Полудніевки, Янівки, Матвіевки, Худоліевки, Трушівець.

Мамай привів Шабельники, Боровицю, Погорільці та Мудрівку.

Ґрупа Суботовців прибула під командою Леваднього. Від недавньої ворожнечі двох „республик" не було вже й сліду.

Всі ґрупи трималися по селах відповідаючи за свій склад. Ніхто чужий, або й свій, до якого не було повного довірря, — не міг попасти в Отаманову долину. За обрієм долина була оточена низкою вартових.

До штабу коло могили зібралися ватажки окремих ґруп.

По короткій нараді Деркач піднявся на могилу. Сильним голосом з'ясував загальне положення. Червоні осягнувши хвилеву перемогу на західньому фронті спішаться із „приведенням" до порядку запілля. Підсилено здирають развьорстку. Переводять мобілізацію і відсилають забраних Українців до Сибіру та Середньої Азії. На півдні успішно розвивається наступ війська Врангеля. Положення на українсько-большевицькому фронті що хвилі може змінитися. Буде залежати від того, чи зможе Україна вдарити по ворогові своїми повстанчими силами. Наближається рішаюча хвиля боротьби. Холодний Яр мусить підносити зброю.

З юрби виступило кілька промовців.

На мобілізацію не підем. Як гинути — то захищаючи свої хати, а не московські інтереси в Азії. Ворогові не піддамося. Хліба йому не дамо. Треба готовитися до боротьби. Най штаб Холодного Яру переводить підготовчу орґанізацію, — підемо всі. Треба лише до широкого виступу виграти трохи часу, бо поспіли жнива. Зібрати хліб — і за зброю!

Зібравши знову ватажків, отаман на швидку руку „переводить реорґанізацію" за вказівками, що їх привіз Ханенко із за фронту.

Бувший полк Холодного Яру переформовується в бриґаду, трьох-курінного складу.

1-ий курінь складається із ближчих до Холодного Яру сіл. Він буде основним ядром збройних сил. Покищо, до розширення операцій, командує ним сам Деркач, а штаб його є одночасно і штабом бриґади. Має у своєму складі три піші сотні, кінну і кулеметну. Першою сотнею командує сотник Василенко. Другою сотник Вишневецький. Третьою сотник Темний. Кіннотою командує Чорнота. Кулеметами Левадний. Я дістаю наказ приступити до виповнення обовязків курінного осаула (фактично — ад'ютанта).

2-ий курінь — Дніпрове побережжа з Мамаєм. 3-ий — села із за залізниці, які на цьому зібранні представлені не були. Села мусять поспішити з жнивами і готовитися до повстання.

Гуртки тихо покидали долину поблискуючи під місяцем зброєю. Коло сотні хлопців з ріжних сіл та всі „бурлаки", зарання попереджені отаманом, залишилися і пішли доночовувати до Мельників.

Отаман, Чорнота, Ільченко, Семен Чучупака, Левадний, Василенко і я, повернувшись світанком до села, сідаєм в одній із хат за мапу. Обговорюєм деталі пляну сьогодняшнього нічного нападу на Олександрівку. Ціль операції проста і практична. Треба зробити для бриґади запас цукру, солі, сірників. Все це є в Олександрівській цукроварні та двох „госбазах" у містечку. Цими днями до каси цукроварні привезено вісім мілионів карбованців, які теж нам здадуться. Караульна рота та міліція — дадуть пару кулеметів і чимало набоїв.

Коли червоні не будуть знати хто зробив напад, то він не притягне їх уваги до Холодного Яру. Після нападу перейдем на один день за залізницю і повернемося зробивши обманний маневр відходу на Херсонщину. Сьогодняж в ночі, ґрупа наших хлопців із Бондурівського лісу зіпсує залізницю між мостами на річці Косарці та Осотяпці і перейде до холодноярського лісу. Це забезпечить нас від бронепотягів з боку Камянки. Кваша з половиною останніх людей одночасно зіпсує залізницю з протилежного боку, між Олександрівкою та Малими Бірками. Отаманенко з рештою зробить напад на с. Великі Бірки і налякає звідти продовольчий загін. Виповнивши свої завдання, ідуть на з'єднання з нами до лісу „Нерубай".

На слідуючу ніч перейдем назад через залізницю під Соснівкою і на Цвітну, Любомирку, Матвіевку — вертаємо до Холодного Яру.

(Далі буде).

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

† Сотник У. Г. А. **Михайло Федик**

Уроджений дня 8. березня 1890 року в Кліцьку, коло Комарна, повіт Рудки, помер 1. січня 1934 року на Соловках.

Від 1. листопада 1918 року боровся на українськім фронті як командант ґрупи Негрибка, а потім командант відділів, які стояли під Новим Містом, Нижанковичами і Добромилем, опісля командант III-ої ґрупи Глибока, яка входила в склад VIII-ої Самбірської Бриґади. Незвичайно чесний чоловік, з золотим серцем зєднав собі як командант ґрупи у всіх старшин та стрільців велике довіря та пошану. Його становиско як команданта ґрупи лучило в собі віру в нашу непобідимість та кращу долю для народу.

В травні 1919 року переходить з Гірською Бриґадою на Чехословаччину та тут в таборі в Німецькому Яблінному своєю чеснотою та розумом здобуває собі пошану тих, котрі його не знали. Опікувався всіми стрільцями та давав їм раду та розраду.

В 1921 році назначено його командантом українського робітничого відділу в Празі, на котрій то посаді перебував до року 1924., слухаючи в тім часі викладів з фільозофії на університеті Карла

Digitized by Google

Бл. п. Михайло Федик, сотник УГА.

та продовжуючи у приватних учителів знання французької мови.

Не можучи легальною дорогою дістатися на Велику Україну та стрінутися з рішучою відмовою радника Совітської Місії в Празі Калюжного, шукає дороги окружної, щоби лише там дістатися та бути помічним нашому народові в його горю та злиднях, щоби постояти за ним та хоронити його душу перед червоним заливом. За свої національні думки засуджений на 5 років тюрми був засланий на Соловки, звідки більше не вернув.

Хай Тобі, мій Команданте, земля буде легкою!

З. Й. П.

Сотник У. Г. А. Володимир Гойванович

Уродився 1882 р. в Милятині, Камянецького повіту, де його батько був парохом. Ходив до академічної ґімназії у Львові і покінчив в ній науку в 1902 р. Потім відбув однорічну військову службу при тяжкій артилерії в Перемишлі. По війську записався на університ у Львові на фільозофічний виділ. Любив спів та музику і багато часу посвячував тій ділянці: підбирав ноти, компонував, дириґував і як такий був свого часу широко і симпатично знаний. Якийсь час був головою Львіського Співацького Т-ва „Бандурист". — По скінченню фільозофії в р. 1914 обняв посаду в українській приватній ґімназії в Долині, звідки покликали його як резервового старшину при першій мобілізації до війська. Служив цілий час війни в твердині Поля, де набрався тяжкого ревматизму. По розпаді Австрії вернув до Галичини калікою, що ледви з палицями в руках міг пройти через хату. — Перші дні листопада 1918 р. застають Його в с. Ульгівок, в Угнівщині, де його жінка бл. п. Ольга з Артимовичів була учителькою. — Тут разом з шваґром підхор. Василем Артимовичем орґанізують сильну міліцію, що несе не лише охорону села, але також займає на Холмщині с. Жерники, де містилася добре загосподарована авст. господарська військова команда і вивозить ті маґазини з початку до с. Ульгівка, а потім до м. Угнова для українського війська. — В половині грудня 1918 р. підлічивши трохи ревматизм, куляючи, переїздить до Угнова, де стає комендантом „Стаційної Команди У. В. в Угнові". Як один з найстарших віком, побіч сотника Володимира Стафіняка, старшин в грядучі в той час великі дні на відтинку Угнова. — По уступленню з Угнова українських військ служить молодшим, де треба радою і повагою обіймає команду Булавної Сотні IX. Угнівської Бриґади і ділить долю тої частини аж до часів реорґанізації тої бриґади в „Червоний Галицький Стрілецький Полк ч. 4", коли то в перших днях квітня 1920 р. приділено його до Запасового Коша II. Бриґади Ч. У. Г. А. — Знайшовшися з ними незабаром в полоні в Фридрихівці коло Проскурова, захорів там на тиф, що його щадив в часі зимових місяців і помер там 29. травня 1919 р. — Подібна доля незабаром по смерти сотника Гойвановича стрінула його дружину бл. п. Ольгу з Атимовичів, що разом з двома малими дітьми від Унова аж до Фридрихівки товаришила по волі і неволі свому мумеви. Набравшись тифу у Фридрихівці, померла вона разом з молодшою дитиною в шпиталі в Сокалі. З цілої родини остав лиш один син Мирослав, що у великі дні 1919 і 1920 року, як наймолодший шістьлітний „вістун" IX. Угнівської Бриґади переїхав її шляхом слави від Угнова аж до Чечільника, а вертав до дому вже круглим сиротою через Фридрихівку...

Бл. п. Володимир Гойванович, сотник УГА.

Вічна память поляглим борцям!

Подав **Др. С. Б.**

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914-1921 РР.

Лакуста С. Др. Андрій Чайковський: Чорні рядки. Львів 1930. „Самостійна Думка", Чернівці 1931, ч. 4, ст. 24.

Реценз. замітка.

Лакуста С. Ґен. Всеволод Петрів. Спомини. Чч. I—III. Львів. „Самостійна Думка", Чернівці 1931, ч. 3, ст. 23—24.

Реценз. замітка.

Лакуста Святослав. Микола Галаган: З моїх споминів. Чч. I—III. Львів. „Самостійна Думка", Чернівці 1931, ч. 2, ст. 23—24.

Лакуста С. Олена Степанів: На передодні великих

Реценз. замітка.

Digitized by Google

подій. Львів. „Самостійна Думка". Чернівці 1931, ч. 4, ст. 22—23.

Реценз. замітка.

Лантух С. Ф. На „ковбасі". Оповідання Кубанця. "Літопис Черв. Калини", Львів 1931, ч. 11, ст. 11—14.

На змійковім бальоні. Побутове.

Л. В. Др. Лука Мишуга. Його життя і діяльність. Кал. Сірітського Дому на 1924 р. Філядельфія Па. 8° в. ст. 101—106.

Л. В. Юрко Васильович Отмарштейн, полк. ґен. штабу Армії УНР, лютo забитий в ніч з 2 на 3 травня. „Укр. Сурмач". Каліш—Щипіорно. Ф°. 1922, ч. 3, ст. 7.

Некр., біоґраф. дані.

Львів в перших днях листопада 1918 р. З дневника УСС Дмитра Кренжаловського. „Стрілець". Камянець под. 1919, ч. 89, ст. 1—3.

Левицький Кость др. Великий зрив. (До історії української державности від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів). Львів 1931. 8°, ст. 152.

Військові чинности під політ. кутом зору. З портретами.

Левицький Кость др. Історія визвольних змагань Галицьких Українців з часу світової війни 1914—1918. З ілюстраціями, на підставі споминів і документів. Ч. 1. 1929. Львів. 8°, ст. 1—288; Ч. 2. Львів 1929. 8°, ст. 289—496+4; Ч. 3. Львів. 8°, ст. 497—776+4.

Богато матеріялів до історії війська, освітлення політичне.

Левицький Кость др. Наші визвольні змагання в часі світової війни 1914—1916. (Причинок до матеріялів). „Кривавого Року". Альманах. Відень 1917. 8°, ст. 17—26.

Політичне тло, на якім снувалася справа леґіонів УСС.

Левицький Кость др. Перед роком. (Статті і оповідання наочних свідків про переворот в Галичині і борби українців з поляками в падолисті 1918). Кал. Канадійського Українця на 1920 р. Вінніпеґ Ман. 8°, ст. 191—192.

Передрук з „Укр. Пранора". Відень.

Левицький Кость др. Перші дні нашої державности. (Спомини). „Укр. Прапор". Відень 1923, ч. 44.

1—8. XI. 1918. Дм. Вітовський, Гр. Коссак, Ос. Букшований, Гнат Стефанів.

Левицький Кость др. Українські Січові Стрільці для рідного народу. „УСС в Карпатах". Збірник. Відень 1915, м. 8°, ст. 5—7.

Українське Стрілецтво як прояв спільної політичної народної думки.

Левицький Микола сул пор На переломі 31-го жовтня 1918 р. у Львові. „Стрілець". Камянець под. 1919, ч. 90, ст. 1—2.

Левицький Осип. Галицька Армія на Великій Україні. (Спомини з часу від липня до грудня 1919 р.). Українські мемуари. Відень 1921. 16°, ст. 194.

Рецензія на цю працю, див.: „Книжка", Станиславів 1921, ч. 3, ст. 57—58.

Лев Іван Савойка. „Укр. Ґолос". Перемишль 1920, ч. 20, ст. 3.

† VII. 1919. Некрольоґ.

Лев Мікош. „Літопис Черв. Кал." Львів 1931, ч. 4, ст. 23.

Дес. УСС і УГА. Некрольоґ. З порт.

Левченко. Козаччина (іст. нарис). Полтава 1917. Вид. „Полтав. Спілки Спожив. Товариств".

Леонід Наркізович Дороцінковський. „Тризуб". Париж 1932. 8°, ч. 7, ст. 20.

Повідомлення про смерть. Уряд. АУНР.

Леонтович Володимир. Спомини утікача. Берлін 1922. 16°, ст. 154.

В. Україна 1918—1921. Є дещо і про воєнні події.

Лепкий Л. В річницю смерти полк. Дмитра Вітовського. (8 липня 1919). „Літопис Черв. Кал.". Львів 1930, 4°, ч. 7—8, ст. 3—4.

Короткий огляд життя і діяльности. З порт. і ґруповою знимкою.

Лепкий Л. Осінь 1918 р. Календар Черв. Калини на 1927. Львів 1926. 8°, ст, 85—98.

Подорож до Камянця под. і враження від свята відкриття університету.

Лепкий Л. Стрілецьким шляхом. „Світ". Львів 1927. 4°, ч. 13—14, стор. 10—12.

Лепкий Левко. Про однострій нашої Армії. Кал. Черв. Кал. на 1922 р. Львів 1922. 8°, ст. 133—141 2) Приятель Укр. Жовніра. Календар на 1923 р. Львів 1922. 8°, ст. 137—145.

(Лепкий Микола). З воєнних записок. „Діло". Львів 1916, ч. 189—201.

Лесь Перфецький. Кал. Черв. Калини на 1922 р. Львів 1922. 8°, стор. 123—124. 2) Приятель Укр. Жовніра. Кал. на 1923 р. Львів 1922. 8°, ст. 123—124.

Характеристика. З порт.

Летун-зорець чет. Ів. Соколовський і водир бул. Василь Джура ратуються з розбитого літака і приносять вірні вісти до своєї команди. Кал. Черв. Калини на 1924 р. Львів 1923. 8°, кал. — серпень.

Проти червоних моск., в околиці Жмеринки. 1919. УГА. Гер. вчинок. З іл.

Летун полк. Джам Булат-Кануков в бою під Озірною. Кал. Черв. Калини на 1927 р. Львів 1926. 8°, календарієм — травень.

І. Гал. Корпус. V. 1919. Гер. вчинок. З іл.

Лещишин Д. Д. Памяти Головного Отамана Симона В. Петлюри. „Православний Вістник". Вінніпеґ Ман. 1926, м. 4°, ч. 6.

Лещук О. Американська військова місія. Кал. Черв. Калини на 1927 р. Львів 1926. 8°, ст. 104—107.

Епізод на протипольськім фронті.

Л—ий І. Крути. Уривок зі споминів. „Літопис Черв. Калини". Львів 1932. 4°, ч. 2, ст. 2—5.

Л—ий О. Українські Січові Стрільці на Запорожжі. „Вістник пол., літ. й життя". Відень 1918, ч. 18, ст. 275.

IV. 1918.

Липа Іван. Михайло Білінський. (Сильвета). Календар-Альманах „Дніпро" на 1924 р. Львів 1924. 8°, ст. 135—137.

Огляд діяльности. Мін. Морських Справ. Гуцульські полки морської піхоти. Смерть під Базаром 1921 р.

Digitized by Google

Липовець. Десятиліття української революції. „Розбудова нації". Прага 1928. 8°, ч. 12, ст. 423—424.

Липовець З. Большевицький наїзд на Україну. „Вільне Слово". Зальцведель 1918. 4°, ч. 16, ст. 2.

Липовець З. На дорозі мира з Україною. „Вільне Слово". Зальцведель 1918. 4°, ч. 8, ст. 1.

Липовець З. 22 січня (1918—1928). „Розбудова нації". Прага 1928. 8°, ч. , ст. 3.

Липовецький І. і *Прохода В.* Памяти полк. М. Ф. Фролова. „Тризуб". Париж 1930. 8°, ч. 31—32, ст. 33—36.

Причинки до біографії ком. 3-го кінного полку АУНР. Тамже: Панахида по полк. Фролову, ч. 42, і Панахида по М. Фролову в Варшаві, ст. 45—46.

Липовецький І. Похорон бл. п. І. Золотницького. „Тризуб". Париж 1930. 8°, ч. 44, ст. 16.

Б. Голова Вищого Військоовго Суду, полк. АУНР. Оповістка про його смерть в ч. 43, ст. 26.

Лисак Остап. На віденських бульварах. Спомин з 1919 р. „Літопис Черв. Калини". Львів 1934. 4°, ч. 1, ст. 7—9.

Подорожні враження зпід Хирова до Відня. Укр. Збірна Станиця в X. округу у Відні.

Лисак Степан. Перша ніч на Галицькім фронті. „Літопис Черв. Калини". Львів 1933. 4°, ч. 3, ст. 2—3.

4. Коломийський курінь. 1918. XII. Проти поляків.

Лисак Степан. І ми мали малих героїв... Спомин. „Літопис Черв. Калини". Львів 1934. 4°, ч. 2, ст. 2.

УГА. Черче—Підкамінь.

Лисецький Пилип. Як виглядає просвітно-орґанізаційне життя в українськім таборі у Вецлярі. „Вістник пол., літ. й життя". Відень 1918. 4°, ч. 3, ст. 36—38; ч. 7, ст. ; ч.8, ст. 117—119; ч. 9, ст. 132—133.

Лисонські містерії. „Нов. Час". Львів 1932, ч. 271, ст. 4.

Боротьба за хрест і могилу.

Листа втрат І-ої бриґади УСС (1919 р.), подана б. пол. духовником У. С. С. о. М. Карівцем, який недавно повернув з Великої України. „Літопис Черв. Калини". Львів 1930. 4°, ч. 5. ст. 21—22; ч. 6, ст. 22; ч. 7—8, ст. 34—37.

Серпень—грудень 1919 р., січень 1920 р.

Лист Головного Отамана до Начальника Речі Посполитої, Головного Вождя польських військ, Голови Ради Оборони Панства Іозефа Пілсудського. „Козацька Думка": Штадармія. 1920, ч. 3.

1920 рік. В справі Галичини.

Від Адміністрації.

Минулого місяця вислано всім П. Т. Передплатникам рахунки з проханням вирівнати залеглости. Тому, що не всі П. Т. Передплатники сповнили це наше прохання, вдруге прохаємо негайно справу поладнати.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VI. річник / Число 3. / Березень 1934.

ЗМІСТ:

Пролом
Ф. Невестюк 2

Листопадовий переворот в Белзі
С. Г. 2

Дещо про стан Армії УНР. на переломі 1918-19 р.
А. Крезуб 4

Під Стриєм
М. Горбовий 9

Авдієнція у Гетьмана
Федір Дудко 12

Історія 8-ої Галицької Бриґади
Д-р Іван Карпинець 16

Нас було сім
Анатоль Курдидик 18

Холодний Яр говорить
Юрій Горліс-Горський 19

Посмертні згадки 21

Бібліоґрафія 22

Редаґують: *Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

Digitized by Google

Запросини до передплати.

Видавництво „Світ Дитини“ у Львові видає від 1. січня ц. р.

„ДІТОЧУ БІБЛІОТЕКУ”

щомісячними випусками в дорозі передплати, щоби в той спосіб улекшити пропаганду дитячої літератури по шкільних, читальничих та парохіяльних бібліотеках у цілому краю.

В РОЦІ 1934 ВИЙДЕ 12 КНИЖЕЧОК:

1. Лепкий Богдан: „Казка про Ксеню і 12 місяців“, з 20 образками Михайла Фартуха.
2. Середа Михайло: „Петрусь Шкода“ — іст. оповідання з часів Дорошенка, (з 10 образками М. Фартуха).
3. Таранько Михайло: „Тарасовим Шляхом“. — (Збірка деклямацій, дитячих рефератів та промов на Шевченківські Свята).
4. Коковський Франц: „За рідний Край“ — збірка оповідань про геройські діти з недавно минулих днів (з 20 образками Петра Андрусіва).
5. Вільшенко Ярослав: „Мандрівка Мишки-Гризикнижки по Львові“ — з образками Мих. Фартуха. (Це незвичайно інтересний опис усіх наших інституцій і установ).
6. Хронович Володимир: „Іванків день“ — цікаве оповідання з життя сільського школярика з численними образками.
7. Магир Микита: „Казка про Золоту Рибку“ — віршована перерібка Пушкінової поеми, з образками Романа Чорнія.
8. Чмелик Олесь: „Богданчик-Пустунчик“ — весела казочка віршом про сільського пустія, з образками Антона Манастирського.
9. Таранько Михайло: „Малий Декляматор“ — перший збірник деклямацій на всякі торжества для дітей.
10. Історія України для дітей — І. Княжі часи.
11. Історія України для дітей — ІІ. Галицько-Володимирська держава.
12. Історія України для дітей — ІІІ. Козаччина.

Кожна книжечка матиме найменше 4—5 аркушів друку (це є: 64—80 сторінок), формату 16⁰ і буде обильно ілюстрована.

Передплата: цілорічна на 12 книжок лише 5 зол.; **піврічна** на 6 книжок лише 3 зол.; **квартальна** на 3 книжочки лише 2 зол.

Для Чехословаччини — 25 корон; для Румунії — 150 леїв; для Америки й Канади — 1½ доляра на цілий рік.

Замовлення слати на адресу:

Видавництво „С В І Т Д И Т И Н И“

Львів, вул. Зіморовича 3.

Конто чекове П. К. О. Львів ч. 503.330.

Хто посилає гроші переказами — нехай виразно зазначить:

НА „ДІТОЧУ БІБЛІОТЕКУ“.

Вже вийшла

Накладом
С-ки „ТИПОҐРАФІЯ“
Львів, Вірменська 16

НОВА КНИЖКА
В. ЮРЧЕНКА

ЧЕРВОНИЙ ЧАД

Живими описами радісних та сумних картин, героїчними пригодами та повними небезпек ситуаціями й жахною розправою Чека — —

книжка, як на екрані, розгортає фільми національної боротьби одного повіту на Великій Україні.

291 сторінок друку! Коштує тільки 3.15.

Для Читалень та Товариств: Хто вишле готівку за п я т ь примірників, ш о с т и й дістане даром. — Книгарням окремий опуст.

Продають усі книгарні!

З а м о в л я т и чековим переказом:
ЛЬВІВ, П. К. О. конто 503.685.

Все актуальний — для всіх необхідний — найкращий і найдешевший

другий річник
Українського Економічного Бюра

з календарем на 1934 рік

ЗМІСТ: Україна в числах. Народнє господарство. Покажчик української культури. Адреси українських установ в цілім світі.

Ціна одного примірника тільки 1·40 зл.

Продають українські книгарні в краю та закордоном. — Вистарчить вплатити належність з пересилкою зол. 1·75 на конто П.К.О. ч. 4.423 (Е. Чехович, Варшава) і Ви отримаєте негайно цю необхідну книжку, яка обіймає 208 сторін друку та має український і анґлійський тексти.

Digitized by Google

Навіть найбідніші можуть тепер набути видання

„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ВЕЛИКА ЗНИЖКА ЦІН

Найкраща нагода доповнити читальняні, кооперативні та приватні бібліотеки.

	ЦІНИ перше	тепер
Антін Вільшенко: Життя й пригоди Цяпки Скоропада, Віршована історія про пор. У.С.С. Цяпки, ст. 270	4·50	1·50
М. Голубець: Історія Львова від найдавніших часів, ст. 179	3·00	1·25
Богдан Лепкий: От так собі, ст. 131	1·50	0·70
Слота, ст. 27	0·90	0·30
Зірка, повість ст. 181	4·00	1·75
Вадим, повість ст. 227	4·50	2·00
Василь Софронів: Грішник. ст. 112	1·50	3·60
Халіда Едіб: В огні, повість ст. 234	4·50	2·50
Берестейський мир — спомини і матеріяли ст. 320	8·00	3·50
Роман Купчинський: У зворах Бескиду	3 90	3·90
Федір Дудко: Чорторий, ст. 180	3·50	3·00
Квіти і кров, ст. 192	4·00	2·00
На згарищах, ст. 168	2·00	2·00
Глум, оповідання, ст. 56	1·20	0·50
Ґен. Всеволод Петрів: Спомини з часів української революції,		
I. До Берестейського миру, ст. 180	3·50	1·50
II. До заняття Києва, ст 184	3·50	1·50
III. Кримський похід, ст. 164	3·50	1·20
IV. Доба Гетьманщини. ст. 117	3·00	1·20
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих, пригоди з воєн. часів ст. 262	5·00	2 00
М. Брилинський: Хрестний огонь, воєнні нариси, ст. 184	3·50	1·50
В. Лопушанський: Перемога, повість в 2-х т. з визв. війни	6·00	2·75
Д-р Степан Шухевич: Спомини:		
II. Від квітня 1919 до липня 1919.	4·00	2·50
III. Від липня 1919 до січня 1920	4·00	2 50
IV. Від січня 1920 до квітня 1920	4·00	2 00
V. Від квітня 1920 до серпня 1920	4·00	2·00
Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед У.С.С.)	4·50	2·00
Микола Галагани: З моїх споминів,:		
I. 80-ті роки до світової війни ст. 203	4·00	1·90
II. Світова війна — розвал парату — українська революція ст. 196	4 00	1·90
III. 3-тий військовий зїзд — делеґація на Кубань — більшовицька навала — прихід німців ст. 176	4·00	1·90
IV. Дипльоматична місія в Румунії. — Дипльоматична місія на Угорщині. ст. 296	6·00	2 00
Д. Дорошенко: Мої спомини II, III. IV том по 1·50		4·50
Олена Степанівна: На передодні великих подій Переживання і думки 1912—1914	2·00	0·70
Михайло Костів: Джін-ґісхан гряде. ст. 102	3·00	1·20
Д-р Андрій Чайківський: Чорні рядки. Спомини за час від 1.XI. 1918—13.V. 1919	3·00	1·20
Д-р Іван Максимчук: Кожухів. Трагічна доля решток УГА., ст. 100	2·80	1·10
Микола Мельник-Матіїв: На чорній дорозі оповідання	3·50	1·50
А. Крезуб: Партизани, спомини, ст. 358, т. I. і II.	8·00	3·50
Евген Чикаленко: Щоденник (1907—1917), ст. 496	14·00	6·00
Д-р Ганс Кох: Договор з Денікіном. Причинки до трагедії УГА на Вел. Україні від 1.XI.—17.XII. 1919	1·80	0·80
Ілько Борщак: Великий Мазепинець Ґригорій Орлик, ґенерал Людвіка XV., ст. 208	7·00	5·00
І. Калічак: Записки четаря. Спомини з Хирівського фронту 1918—1919	2·80	1·20
Д-р К. Левицький: Великий зрив, ст. 150	6 00	2·50
Т. Ґ. Масарик: Світова революція, I. II., ст. 540	21·00	8·00
В. Приходько: Під сонцем Поділля, ст. 250	6·00	2·50
В. Юрченко: Шляхами на Соловки	·00	4 00
Пекло на землі	5·00	4 00
В. Леонтович: Хроніка Гречок	3·50	1·70
О. Бабій: Перші стежі, повість зі стрілецького життя	6·00	2·80
І. Борщак: Мазепа. життя і пориви великого Гетьмана	5·80	4·50
О. Попович: Відродження Буковини	2·60	1·20
А. Крезуб: Нарис історії українсько-польської війни		3·50
Календар-Альманах на 1914 рік		2 00

Продажа книжки тільки за готівку. При замовленні комплєту облекшуємо сплати. Гроші слати переказом або чеками П.К.О. 152.514.

„ЧЕРВОНА КАЛИНА“
ЛЬВІВ, вул. ЗІМОРОВИЧА ч. 3
Почт. скр. ч. 43.

Digitized by Google

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1924

Ч. 4. КВІТЕНЬ

ПЕРЕДПЛАТА

„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

НА 1934 РІК

Річна передплата 13·— зл., піврічна передплата 7·— зл., чвертьрічна 3·50 зл. Ціна числа 1·20 зл. — Для членів „Червоної Калини“ чвертьрічно 3·— зл.

За кордоном приймають передплату на „Літопис Червоної Калини“ та впис членів: В Сполучених Держ. Північної Америки: Myron Surmach, 103. Avenue A, New-Jork, N. J. USA. — В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121. — В Чехословаччині: Ukrainskyj Hromadskyj Vydavnycyj Fond, Praha-Vrsovice, Brožikova ul. č. 390.

Конто П. К. О. ч. 410.185.

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, Львів, Зіморовича 3.

Почт. скр. ч. 43.

ХЛІБОРОБИ, розвиток молочарського промислу поратує Вас у теперішній господарській скруті. Але тямте що тільки справжній молочарський промисл під фаховою кермою і в звязку з сильною, центральною молочарською організацією, якою є Краєвий Молочарський Союз „МАСЛОСОЮЗ“, поратує Вас у злиднях. Зле поставлене діло без сильної організації може нанести більше шкоди як пожитку.

Звертайтесь за порадою і вказівками на адресу

„МАСЛОСОЮЗ“

Львів, Бартоша Гловацького 28. Телєфон 43-86 і 81-04

або до Відділів „Маслосоюзу“: Стрий, Шевченка 5, тел. 26. — Станиславів, Собіського 24, тел. 654. Перемишль, Косцюшка 3, тел. 340. — Самбір, Косцюшка 11а, тел. 43. — Коломия, Косцюшка 11, тел. 38. — Дрогобич, Пілсудського 14, тел. 285. — Тернопіль, Міцкевича 41, тел. 234. — Луцьк, Ягайлонська 25, тел. 239. — Катовиці, Шопена 11, Бельск, 3-го мая 1а. —:—:—:—:—:—

Digitized by Google

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
VI. Річник

ЧИСЛО 4 КВІТЕНЬ 1934

ВЕЛИКОДНА СПОВІДЬ

Digitized by Google

ЯРОСЛАВ КУРДИДИК

ВОЯКИ.

Через поле кучеряве
На підбій нового світу
Вояки йдуть — сірі, прості —
Закосичені у цвіти...

І простори перед ними
Ароматом ткані з низу
...В одностроях, — кріс на плечах —
Мазепинка, багнет, тризуб...

І гукають десь з далека
Золоті лани пшениці: —
— »Добровольці — пращавайте!«
...І цілунками до криці...

Вояки йдуть, в кутих сотнях
Попід ліс — зелену кригу,
Що шлях в боки розгортає,
Як грубезну, білу книгу...

СТРІЛЕЦЬКА ЗНИМКА.

Ґранати рвали чорнозем,
Що тонув геть в заграві,
Остання стежа мовчки йшла
Збиваючи куряву...

І тоді тямиш? — День горів...
Ґ був від сонця пяний,
З коня, до тебе, нахилився —
На пращання коханий...

Слова, як тихий плиг ножа:
»Не плач — поверну скоро...«
Ніч до дороги прилягла
За стальним семафором...

— — — — — — —

І не вернув. А на стіні
Стрілецька знимка в крепі —
...І боз з китицями до шиб
Снує солодкий шепіт...

Весна 1920 року

Подав: *Василь Бачинський, сотн. УГА*

Весна 1920 року несла на своїх легких крилах нові сподівання, свіжі бадьорі надії. Одні, яким доля не судила оглядати весняного сонця, лежали сном вічним на розлогих степах України. Їхні могилки почали вже вкриватись зеленою травою, та весняними квітами. Другі, які перейшли щасливо люті бої та пошесті, не випускали з рук кріса, одинокої надії борців за волю батьківщини.

Ріжні переходи, а з тим і почування переживала тоді Українська Галицька Армія. Одні „перехрещені“ боролись враз з большевиками на польському фронті, других вивезли ті самі „союзники“ в глубину Московщини. А ще інші в злуці з повстанцями, давались добре в знаки московським наїзникам.

В місточку Немирові, положеному на шляху Винниця—Балта та в його найближчій околиці, було значне число старшин та стрільців УГА. Це були переважно виздоровці з немирівських, вороновицьких та тульчинських лічниць. Мешкали вони або в самому місточку, або в поблизьких селах та хуторах.

Усі ці виздоровці мали голоситись у збірній станиці ЧУГА (Червона Українська Галицька Армія) у Винниці. Командантом станиці був сот. Шобер. Та ніхто з немирівських виздоровців до збірної станиці не зголошувався. Кожний знав, що зі збірної станиці, це лиш один крок на польсько-большевицький фронт. А загал стрільців та старшин був за збереженням давного стану Галицької Армії. Кожному стояли ще свіжо та живо перед очима світлі подвиги нашої армії в поході на Київ.

До нас прийшла вістка, що Винницю зайняли вже війська У. Н. Р. враз з частинами польської армії. Таких, та й подібних вісток було тоді безліч. Та отсій ми повірили. На наших очах тікали большевицькі установи, чи всякі комісарі. А це був найпевніший знак, що з большевиками зле.

Ми самі не знали, чи маємо радіти, чи сумувати. За яку ціну помагає польська армія воювати большевиків? Отсе питання мимоволі насідало чорною хмарою на кожного із нас. Ми рішили вислати до Винниці кінну стежу, яка мала як мога найскорше про все розвідати. Нас двох старшин та чотирьох стрільців, виїхали в напрямі на Вороновицю. Ми їхали пільними дорогами, а оминали биті шляхи. Так видавалось нам краще. Уже починало сонце западати, як ми побачили вороновицьку цукроварню. Заїхали в збіжжа та позлазили з коней. Нас трьох почало рачкувати в напрямі цукроварні. У вікнах забудовань бачили ми світла, та чули людські голоси. Ясного плану у нас не було. І ось ми вже біля паркану, який окружав цукроварню та будинки. Біля паркану стоїть припнятих пять верхових коней. Самі, без вартового. Двох з поміж нас остає коло коней, а двох повзе дальше під вікна будинку, з якого бє світло, та чути голосну розмову. Там гостять польську стежу. — „Za kilka dni będziemy w Kijowie. Idzie cała armja Hallera“.

Ми почали повзти назад до своїх. Прийшли та росказали, що бачили та чули. Готовились від-

Digitized by Google

їздити. Ті, що вартували в збіжжу біля коней, не видержали.

—Пане сотнику, ми хоч здалека з кукурудзи подивимось.

І двох стрільців поповзло в напрямі огорожі. За кілька хвилин вони вернули. Оба провадили за поводи по верхівцеві. Придадуться — сказали.

Ми повискакували на коней, та мовчки почвалали на схід. Навіть не счулись, як проїхали около пядесять верств. Ми вже в Немирові. Серед ночі розбудили наших товаришів, та росказували про все, що знали. Уже рання роса блестіла самоцвітами, а ми все ще не росходились. Що робити?

Одні радили оставати на місці та ждати, що події принесуть, другі були за тим, щоби прилучитися до повстанчого відділу от. Волинця, який був у цих сторонах.

— А ми йдемо до Лисогора або до Голуба. — Вониж недалеко — говорили ще інші.

— А я на місці ні за що не остану, заберуть як горобців — горячився якийсь молодий стрілець.

Рішили скликати на полудне усіх старшин та стрільців — та справу остаточно вирішити. В полудне в місцевому парку, біля палати княгині Щербатової гуло мов на млинських лотоках. Поприходили не тільки з Немирова — але й зі сіл. Селянський бездротний телеґраф справлявся добре.

Я росказав зібраним ще раз те саме, що росказував в ночі нашим товаришам. Рівночасно подав я плян, щоби ми всі утворили осібний повстанчий відділ. Зібрані погодились. „Повстанчий відділ брацлавського повіту" зеднав усіх у боєву одиницю. Було нас стокількадесять люда. Усі узброєні, невеличкий відділ кінноти, три скорострільні, та дві полеві кухні. Обозу кількинацять возів. І ті два верхівці, які ми „позичили" в Вороновиці. Але їх так „перелицювали", що і рідна мама їх би не пізнала.

Наш відділ заняв палату княгині Щербатової, а з вежі палати повівав гордо та бадьоро жовто-блакитний прапор. Відділ ночував в господарських будинках біля палати, а в самій палаті містились канцелярії та штаб враз з командою. Так нас застала в Немирові вісімнацята польська дивізія, під командою ґен. Краєвського.

Про дальшу судьбу нашого відділу, я вже свого часу росказував на сторінках Літопису Червоної Калини.

Спомини розвідчого старшини 1919-23 рр.

Галичина — Україна — Еміґрація

ВІЙСЬКОВА РОЗВІДКА Н. К. Г. А.

Написав *І. Вислоцький*

Військова розвідка Галицької Армії — це одна з тих її установ, про які дотепер майже ні слова не було написано. Це зрозуміле — хоча-би вже тому, що святим обовязком кожного розвідчого старшини є мовчати про свою працю та службу завжди — при всяких обставинах. З другого боку — хто не брав активної участи в гал. розвідці — не може нічого сказати, бо вся праця розвідки — як це є загально відомо — є строго довірочною, скритою не тільки перед своїм загалом — але і перед вищими командантами своєї армії. Навіть шефи штабів не знають, хто інформує розвідчих старшин — а особа розвідчого старшини є знана лише вузькому кругови — членам вищого оперативного штабу.

15 літ, майже повних, ділить нас сьогодня від дня ліквідації Гал. Армії — отже часть інформацій можна оголосити. Все подати до загального відома не можу — зі зрозумілих причин. Також не можу наводити більшої скількости назвиськ, а особливо назвиськ наших розвідчиків, точних дат, назв місцевостей і т. п. З другої сторони — за 15 літ де-що затерлося в моїй памяті. Однак підношені закиди і то з боку поважніших осіб — примушують мене подати факти, серед яких наша розвідка працювала і як працювала — до загального відома.

В 1919 році весною найшовся я випадково з рештками моєї охоронної сотні корпусу С. С. (київських) на території Галицької Армії, в постою Нач. Кмди Гал. Армії. Тут стрінув мене на вулиці детектив Головного Розвідчого Відділу Н. К. Г. А. — який мене знав з австр. армії. Слово за словом — предложив мені, щоби я повернув до розвідчої служби — представив мене шефови Розв. Від. Н. К. Г. А. — і моя судьба в Гал. Армії була рішена. Я був службово приділений до Розв. Від. Н. К. Г. А. — де моя служба тривала до січня 1920 р., що дало мені можність бачити і справедливо оцінювати працю усього відділу Н. К. Г. А.

Відділ цей стояв на чолі всеї розвідки і офіціяльно мав з початку назву В. В. — вивідчий відділ, пізніше і аж до кінця свого істнування Р. В. — розвідчий відділ. Йому підлягали „Р. П. В." — розвідчі старшини при командах бриґад та окружних доп. командах в Галичині — відтак розвідчі старшини стаціоновані на поодиноких важних місцях по обох сторонах тодішнього українсько-польського фронту і пограничу з румунами. Збруч був відкритий.

Внутрішня орґанізація Р. В. (при Нач. Кмді) мінялася після потреби і можности. В моменті повного укомплетування були відділи: шеф розвідки пор. Р. Ковальський провадив особисто відділи офензивної і дефензивної розвідки і відділ детективів та розвідчиків. Його адютант хор.

Digitized by Google

Вол. Комаринський помогав йому у всім. Хор. Яремчишин мав реєстрації ворожих сил. Я початково був для особливих доручень, відтак мав відділ листової цензури і відділ пашпортовий. Пятий старшина пор. Ничка був так званим пропаґандистом — завідував відділом пропаґанди. Після нього був на тім місці четар Лисий.

Отже старшинський склад був зложений з 2 поручників, 2 четарів і 2 хорунжих. Підстаршинський склад був ще менший: один старший десятник Старух і десятник Борис — котрих праця була виключно канцелярійна. Стан детективів — дуже пестрий під оглядом національним — і стан розвідчиків — мінявся постійно.

Корпусні Р. П. В. мали лише по одному старшині і 1—2 підстаршин з відповідним числом детективів та розвідчиків.

Працю розвідки треба поділити на 2 головні періоди: період галицький — війна в Галичині : другий період придніпрянський — бої з більшовиками і добровольчою армією Денікіна та Врангля.

Оба періоди ріжнилися діяметрально від себе, відбувалися серед ріжних обставин на ріжних територіях, в боротьбі з іншим противником.

ГАЛИЦЬКИЙ ПЕРІОД.

В Галичині ми були у себе, вдома. При меншій затраті енергії добували інформацій лекше — але персонал був мало вправлений.

Головний кадр розвідчиків складався переважно з молоді довійськового віку, зі шкільної молоді до 16—17 літ, так хлопців ґімназистів як і кількох дівчат.

З рідкою самопожертвою, з погордою смерти, йшли ті діти на певну загибіль, яка в 95% випадках була наслідком повного браку фахового вишколення. Тяжко було дивитися як ті діти 14—15 літні, тільки-що вирвані батькам і матерям йшли служити Вітчині, йшли в морози, дощі пішки до Львова і назад. Околиці Львова мають цілий ряд незнаних могил — тих нашому загалові незнаних героїв.

На вишкіл не було часу — тому й не було вправленого розвідчого персоналу. Стан детективів представлявся вже краще, були фахові сили — але чужі — не українці. Найстарший детектив п. Іммерглік був словацький німець. Були чехи, пару Галичан, був і поляк, були жиди. Доповнити стан не було змоги — був брак людей і тут.

Крім браку фахово вишколених розвідчиків, був брак і фахових старшин. З цілого стану розвідчих старшин, який доходив до числа 30 — було лише 5—6 старшин вправлених а були 2 (пор. Кузьмин) такі випадки, що старшини, які працювали в австр. розвідці — відмовилися працювати в нашій розвідці — через ті обставини, в яких наша розвідка працювала. Обставини ті були просто жахливі — брак фахового персоналу, брак грошевих середників і брак зрозуміння не лише у нашого загалу, але й у урядів і у декотрих вищих старшин, котрі не могли помиритися з істнуванням розвідки та її конечністю. Всюди розвідчий старшина був підозріваний, що вся його праця полягає на слідженню вищих та нижчих старшин. Був це наслідок повної непоінформованости і наслідок того, що наші старшини не стрічалися в австр. армії з розвід. старшинами — тому, що займали нижчі старшинські степені, а австрійська розвідка була докладно законспірована, що у нас із-за браку фахового вишколення було неможливе.

Вже в перших тижнях моєї служби в Р. В. я стрінувся з прикладом браку зрозуміння ваги і значіння розвідки.

Як розвід. старшина для окремих доручень, я одержав одну задачу за польським фронтом — а це викрадення актів у делеґатів ворожої армії, які їздили на стрічу з румунською делеґацією — і верталися відтак до своєї начальної команди чи уряду. Була повна спромога це перевести на залізничій лінії Станиславів—Стрий. Була можність переодягнути нашого розвідчого старшину за кондуктора, який в дорозі міґби потрібні акти викрасти. Така акція, буденна у всіх розвідок, є легка до переведення, коли мається відповідні средства, напр. усиплюючі папіроси і т. под. Тих у нас не було — не було у нас і свого хеміка, була лише можність заступити папіроси хльоро-формом — якого я жадав у мого шефа розвідки пор. Ковальського. Цей не мав хльороформу у себе і я просив санітарного шефа галицької армії видати його мені. Санітарний шеф відмовився дуже енергійно, заслоняючися приписом, що хльороформ видається лише на рецепту шпиталям. Не помогла й інтервенція шефа штабу Н. К. Г. А., — а час летів — потяг з повертаючою ворожою делеґацією не буде чекати до часу, коли я захочу приїхати, а я без хльороформу нічого не зроблю.

Зробити напад на місцеву аптику було діло занадто ризиковне, було це в Бучачі, де того часу находилася Н. К. Г. А. Стратив я час на пошукування хльороформу по шпиталях — де я ходив з таким самим успіхом як мій шеф у саніт. шефа. В ночі вломився мені приділений розвідчик до місцевої аптики — але хльороформу не роздобув. Вкінці роздобув я хльороформ ранком слідуючого дня у старшого лікаря проїжджаючого шпиталю, жида — котрий, переконавшися, що я розвідчий старшина — видав мені майже чверть літри хльороформу без усяких зайвих балачок.

Не було потім авта — для скорого перевезення мене з Бучача над Дністер, прийшлося їхати сільським возом — в результаті опинився я в Станиславові кілька годин по відході потягу з делеґацією. Прошу представити собі, які були мої почування і яку нагоду пізнати теми нарад і договору між двома, нам ворожими арміями — стратила наша держава.

Серед яких тяжких обставин працювала наша розвідка, свідчить другий випадок — з тогож часу — на яких пару днів пізніше:

Наші розвідчики принесли зі Станиславова інформації, що в Станиславові появилося кількох кінних старшин ворожої нам армії — та що вже три вечері підряд, ті старшини перебувають в каварнях Станиславова. Ясним було, що в околиці Станиславова перебуває нова ворожа кінна частина, та що вона там довго не буде — що було поважною загрозою для гал. армії — бо Дністер

Digitized by Google

не був нами обсаджений — все було на фронті при нашім другім наступі на Львів.

Дістаю наказ подивитися, хто і що це за кінnота. Доїхав я знову на сільськім возі до Дністра — тут стрінувся з нашим розвідчиком — 14-літнім гімназистом, який приніс точну вістку, що це старшини польського кінного полку, який находився коло Єзуполя — на нашім лівім, нехороненім крилі фронту. Моя дальша задача була: очікувати привезення апарату для підслухування (Horchsaparat) — якого одначе не було в розпорядженню Р. В. — а який мав у себе штаб корпусу. — Відтак я мав телєфонічно інформувати Нач. Кмду про події у ворога по другій стороні Дністра, куди пішло кількох наших розвідчиків. Телєфон мала вибудувати якась телєфонічна сотня. Приходили зза Дністра дуже неспокійні вістки — кінний полк докінчує комплєтування а в Товмачі появився цілий ворожий курінь і 2 батерії. Телєфон ще не був вибудований (а дні минали) — прийшлося кінним посланцем пересилати голошення розвідчиків на значну віддаль. Апарат до підслухування прийшов — щось на 1—2 години перед переходом Дністра ворожою кінnотою — коли мій дальший побут над рікою Дністром був цілком зайвий. Телєфон так і не був вибудований. При стрічі з командантом тел. відділу довідався я, що телєфон не був вибудований тому, що він без приказу свого команданта бриґади цього не міг зробити — а ком. бриґади знову не знав, що справа була така дуже пильна.

Вислід: крилова бриґада стратила 3/4 свого стану убитими, раненими і полоненими.

Розв. Від. не мав тоді в своїм розпорядженню ані телєф. матеріялу ані телєфоністів.

Тяжко, майже неможливо було працювати серед таких обставин і вповні розумію тих старшин — котрі відмовилися працювати в розвідці, а брали участь в боях, як команданти сотень чи курінів. Однакож тимбільше муситься цінити працю організатора галицької розвідки пор. Род. Ковальського, котрий серед крайно трудних обставин зумів осягнути відносно дуже значні успіхи, зберіг персонал розвідки, постепенно фахово його заправляв і витворив не лише кадр розвідчих старшин, але і розвідчиків та детективів, котрий сповняв свій обовязок супроти вітчини за всіх обставин без перерви, зі щораз більшим успіхом.

В Галичині розвідка мала одного вірного помічника, який йшов своєю поміччу далеко дальше, як це було в його обовязках, а це наша жандармерія. Я за час моєї служби в розвідці не стрінувся ні один раз з відмовою в помочі або з вимівкою, що нема часу або нема людей — я все. при всіх обставинах находив у наших жандармів всяку поміч. Наведу один характеристичний приклад:

В часі постою Н. К. Г. А. в Бучачі, в часі обох вище наведених випадків з хльороформом і телєфоном, мав я серед інших справ, ще задачу вияснити, де находяться можливі до переходу броди на Дністрі для переходу гал. армії в Карпати, де є відповідні місця для будови мостів, а де є лодки і скільки їх — та де можна булоби ті лодки

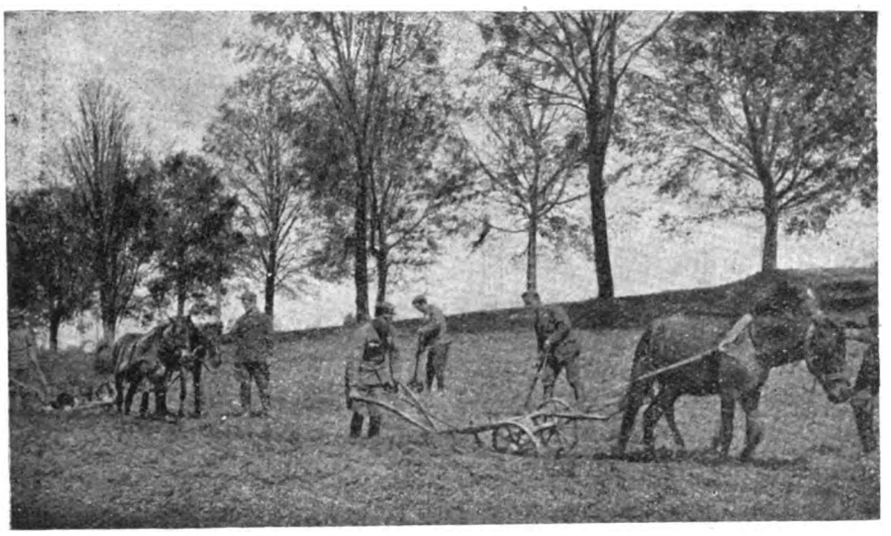

Стрільці веснують. Соснів над Стрипою 1916 р.

тайно зібрати в більшім числі. Була це доба пляnованого переходу нашої армії через Дністер в Карпати, — плян оскільки собі пригадую, ґен. Курмановича.

На виконання цього наказу мав я три дні часу, з приказом до 24 годин подати першу інформацію. Для помочі мав я 2 людей — один мій чура, а другий гімназист 15—16-літний. Віддаль Дністром виносила понад 70 км. Не було іншого виходу, як звернутися до станиць нашої жандармерії за поміччу і я її на терені від Галича аж до Заліщик одержав без одного слова відмови. У дьох місцях жандарми-люди жонаті і маючі дітей, добровільно переходили зі мною Дністер в ночі, щоби викрасти лодки на полудневім березі Дністра, занятім румунами. Один жандарм був там пробитий баґнетом румунського вояка. Було це близько Заліщик. Мушу згадати, що я находив по селах добровольців хлопців дуже легко, котрі також ніччу викрадали румунським сторожам лодки. (Румуни передтим завчасу позбирали всі лодки з обох берегів Дністра у себе на полудневім березі), причім згинуло 4 хлопців разом зі згаданим жандармом, були це діти — 12 до 15 літ.

Подав я тут не тільки мої спостереження — але також погляд і інших розвідчих старшин гал. армії, котрі довше працювали в гал. розвідці. Загально у нас, розв. старшин, панував тоді настрій не найліпший — праці було забагато — робітників замало. (Далі буде).

Digitized by Google

Невже тільки випадки?

Написав *М. Горбовий*

Під таким наголовком у Л. Ч. К. за лютень ц. р. помістив сотник У. Г. А. В. Бачинський кілька „випадків" про те, як то нераз він інстинктовно рятувався від неминучої смерти на фронті.

Що воно є правдиве, не підпадає найменшому сумнівові. Знаю це з особистих переживань, як і з переживань деяких моїх співтоваришів-стрільців. І бувби вже давніше описав те, але якось не було „відваги". Ще чого доброго, хтось скаже: дивись — мовляв — який із нього віщун...

Але тут нема жадного „віщунства" чи хитрування. Просто, у відповідний мент людина лишає все інше, а робить це чи те, чого перед хвилею і в гадці не мала. Або в який інший спосіб дістає „авізо", що треба це чи те зробити. Аж згодом переконується, що зроблено добре. Тоді другі осуджують: „мав нюх"...

* *
*

1914 рік, місяць листопад. Наш І. рій, І. сотні У. С. С. — згідно з дорученням — переходить на зади московських застав, до села Фліссенталю, на розвідку. Щасливо оминаємо подвійну московську заставу, що саме відбувала зміну (80 салдатів і 2 старшин) і хоч є тільки одна стежка, добиваємося до села. Тут, у млині розвідавши, що треба, вертаємо назад, обдаровані мельничкою хлібом та салом. Заходимо в ліс.

Розум наказувавби чимшвидше видістатися з матні, тимбільше, що незабаром зачне смеркатися. А то ще раз треба проходити біля московської застави.

Та щось внутрі говорить: скрутім у бік за смерічки, сядьмо на колоду, от хочби задля того, щоб хлібом поділитися. І рівночасно, як на команду скручує цілий рій у згаданім напрямі, та криється за густими смерічками.

Та не встигли ще добре розгоститися, як почулася з гори пісня й тою самою стежкою надійшла змінена чета москалів. Колиб не той „внутрішній приказ", над котрим у даній хвилі ніхто глибше не застановлявся, булиб не багато дальше стрінулися на одинокій стежці, око в око — нас 10 чи 12 — зі 42 москалями. І якщо не смерть кожного, то що найменше полон ждав усіх.

* *
*

Квітень 1915 р. Наша сотня У. С. С. (Дудинського) на Маківці. Ліве збіче гори обсаджене не одноцілою розстрільною, але заставами що кількадесять кроків, у силі одного роя. Кожна застава містилася в землянці, мала кусок рова і кілька смерік, що служили за охорону підчас евентуальної стрілянини. Кожна застава мала своє порядкове число і що пів години висилала лучників до сусідних застав. Це для піддержання звязку, щоб часом — мимо виставлених стійок — не вдерлися прогалиною москалі на наші зади, або щоб не забрали ніччю по тихо якої застави.

Ніч тиха, темна, хоч око виколи. На зверх нічо не заповідає якоїсь напасти. Часом у низу на узбіччю трісне якийсь патичок, але наші попередники на цій позиції, чехи, казали, що тут часом ходять олені, то щоб ми не безпокоїлись. Тільки сичі по деревах, своїм поганим голосом навіюють на душу якийсь неспокій.

На моїй заставі — третя від ліва — остав я самий; тільки ще на переді стоїть за смерекою стійковий стрілець. Двох стрільців пішло на лучбу до правої застави, інших послав по скриньки набоїв і харчі, до недалеких складів таки в лісі. Бо всякі достави й комунікація відбувалися тільки ніччю.

Нараз рішаю піти для певности звязку до лівої застави трохи в низ. Дарма, що тільки перед хвилею була звідтам звязкова стежа. Подумав — зробив, повідомивши перед тим стійкового.

Не дійшов я ще до землянки застави, як лісом рознеслися сильні вибухи ґранатів. Біжу в гору, тут надходять стрільці, що вертали саме з набором, стаємо за смереки й відкриваємо сильний вогонь. Рівночасно відзиваються інші застави, приходить чет. Никорак і освічує ракетами. Перед собою бачимо втікаючих москалів, що встигли вже густо вкрити цілий узбіч гори.

Наступ відпертий. Вертаємо до землянки, котра сильно ушкоджена ручними ґранатами. Стійковому плечі посікані дрібними відламками ґранат, що вибухали при землянці, себто йому за плечима. Оповідає, що все сталося нагло. Перед собою і по боках чув деякі слабі рухи, але нікого не тривожив, думаючи, що це „олені". Діставши вибух зі заду, ще стрілив кілька разів, але побачивши москалів, притаївся, бо відступати не було часу. Це і вратувало його, бо сіканці в плечі не були надто грізні.

* *
*

Червень 1915 р. Бої ведуться в околицях Болехова. Найзавзятіші мабуть під Лисовичами (чи Лисятичами). На зміцнення приходить під Болехів сотня У. С. С. Цяпки. У ній четарі: Гаврилко (мистець-різьбар), Мацюрак і др. Сотня відпочиває в садках на передмістю. На позицію піде аж ніччю. З позиції доходить відголос бою.

Стрільці розбрилися по садку. Гарний, літний день. Одні провірюють свої запаси набоїв і харчів у наплечниках, чистять кріси, другі проти сонця пороздягалися і бють насікомих, інші гуртками поставали, балакають, співають. Згодом більшість порозверталася в холодках, під пахучими деревами і спить безжурним сном. До обіду й так ще година-дві часу.

Не знаю скільки там спав, коли нараз приходить дуже виразний сон: приходить хорун. Степанівна й рішучо приказує: „товаришу вставайте, бо тут ґраната зараз упаде". Хоч чую дуже виразно — в сні — ці слова, не можу ще встати відразу. Але хор. Степанівна бере мене за руку і не-

Digitized by Google

терпеливо й ще більше рішучо кричить: „товаришу приказ! вставайте з цього місця". Я зірвався і просто полетів скритися за шопу. І за хвилю в те місце зі страшним гуком врилася ґрената „дурного Івана", вивертаючи з корінням яблінку. Опісля товариші оповідали, що я зірвавшися. біг за шопу з зажмуреними очами і крикнув якось дивно „тікайте. бо ґрената летить". Це якось так подїлало на всіх, що усі нути, можна сховатися і в пивницю. А з гармат у той час москалі ще не обстрілювали Маркови. Тож нам жилося не зле.

Одного дня, як і всякого іншого, рушила наша „пачка" до „нашої" хати. Попід плоти, поза клуні, кукурудзами, випрактикованими хитрощами добилися ми нарешті за одну стайню, звідки по черзі перескакували відкрите подвірє до „нашої" хати. Черги все держалися. Та цим

Свячення пасок. УСС. Соснів 1916 р.

вмить розскочились, хоч ще ні вистрілу ні шуму не було чути. І це вратувало всіх, бо ніхто не був ранений.

Зараз почався обстріл Болехова „Іванами", а сотня дістала приказ: негайно рушати на позицію. В ночі, від обозників довідались ми. що саме в тім часі. день чи два назад. москалі взяли в полон під Лисовичами кількох наших старшин, а між ними і хор. Степанівну (котра й до нині не знає, що сном рятувала стрільців).

*

Згодом. позиційна боротьба над Золотою Липою. Наша сотня в с. Маркові. Ніччю в окопах і на стійках, а в день блукають стрільці по хатах, порядкують собі понищений однострій, варять і печуть кукурудзи. що повно росло їх кругом.

Недалеко за річкою. над самим беріжком у корчах, сидить московська застава. У нас переконання таке. що там самі спішені козаки сидять, бо добре цїляють. Даром не стріляють; але кого взяв на мушку, той його.

То ж ми цілий день скачемо поміж хати, наче заяці. Отак збереться нас пару за яким окопом чи стіною, помічуємо собі за ціль: дістатися до цеї чи тої хати. назначуємо чергу і перебігаємо „попід мушку козакови", відкритим місцем. Заскочив один у хату. чи на інше намічене місце, хвильку причекаємо і біжить другий. Москаль пацне часом, але запізно.

Одну хату таку вигідну ми вибрали собі, де найкраще було нам варити і пекти кукурудзи. Мала дві кімнати й пивницю. До другої кімнати, крізь три стіни жадна кулька не пробється. Від ручних ґранат, якби часом котрий встиг доки-

разом я чомусь вискочив перший навперед вістуна Далекурака і вскочив у хату. Чому це так сталося, ніхто не застановлявся. Цим разом вістун пустився за мною, а не як звичайно, перед мене. Пацнула кулька і Далекурак протягнувся на подвірю. Прибігли санітарі, занесли до хати: дістав у сам живіт. На другий день похоронили за горбом.

*

В офензиві 1915 р. загналися куріні У. С. С. аж на ріку Серет. Але незадовго мусіли відступити на Стрипу, бо мадяри не вдержали позиції.

І-ший курінь обсадив зразу мостовий причілок у Соколові, котрий держав довший час. Були там теж частини 308. чи 309. полку гонведів. У вільну хвилю, як стрільцям збиралося на спів, гонведи любили прислухуватися. Згодом стали запрошувати стрільців до партії „очка" чи „фербля", або й самі впрошувалися на „третього" чи „четвертого". Кождий мав доволі гроша, не мав де пускати, тож грав у карти, забиваючи вільний час

Раз сидимо ми недалеко мосту і граємо „очко". Трьох мадярів і я. (При картах усі мови зрозумілі)... Я саме держу „банк" а мадяри „гопають" і „гопають". а все програють. У „банку" вже чимала сума і кождому ясно, що „банк" припаде мені. Але я нараз, не чекаючи кінця, складаю карти, лишаю все й іду на недалеке попівство. Мадяри дивуються. Не встигли встати, як зза Панталихи надлетіла ґрената і по мадярах, картах і грошах, остали куски й велика яма. Товариші жартували, що „дурний Іван" зробив „гоп за все"...

І чи одні ще подібні випадки пережилося...

Digitized by Google

Шляхом слави 9-ої Бриґади УГА.

I.

ТРИ МІСЯЦІ НА ВІДТИНКУ УГНОВА.

(Листопад і грудень 1918 р. і січень 1919. в Угнівщині).

Написав: *Др. Стєпан Божик.*

ОГЛЯД ПОДІЙ.

З присвятою славній памяти Івана Пушкара, Стефана Васкана, Юрка Мельника, Анатоля Гусева і Івана Закали — героїв четарів У. Г. А. поляглих на відтинку Угнова.

1.

ЛИСТОПАД 1918. Р.

1. і 2. листопада 1918. — В Угнівщині, т. є в угнівському судовім повіті, що входить у склад політичного повіту Рава-Руська, роззброєно всі станиці австрійської жандармерії (в с. Вербиця, Корчмин, Річиця, Хлівчани і м. Угнів) та перенято комісійно в імени Української Національної Ради всі уряди, а з окрема почти, телеґрафи, телефони, залізничні, податковий уряд, повітовий суд та скарбову сторожу.

3. листопада. — Перенято військове майно від австрійських військових частин, стаціонованих в Угнові на двірці — один з більших саперських маґазинів (K. u. K. Mob. Schanzzeugsdépot nr. 1) з великими запасами екразиту, динамону, світляних пістолів і ракет, сотки прирядів до копання та забезпечування стрілецьких окопів, десятки ссучих помп, велику масу кільчастого дроту, панцирів, залізно-бетонових стовпів і т. п. матеріялу, котрий опісля вчасно евакуований з Угнова служив частинам І. Корпусу У. Г. А. в цілій його кампанії.

Тогож дня перенято т. зв. „Heimkehrlager“ на фільварку Биків коло Тарношина, забезпечений на зиму в живність та медикаменти.

4. листопада. — Зорґанізовано так названу „Окружну Команду Українського Війська в Угнові“, що під тою назвою проіснувала до кінця листопада. Пізніше названо її „Команда У. В. в Угнові“, а вкінці „Стаційна Команда У. В. в Угнові“; — назви змінювано в міру того, як меншали її компетенції. Найстарший ранґою на місці старшина, четар Семен Трусевич, обняв команду[1]).

7. листопада. — Заприсяжено згуртованих коло „Окружної Команди Українського Війська в Угнові“ — старшин, підстаршин і стрільців. Присязі проводив місцевий сотрудник о. Марко Ґіль.

10. листопада. — Міліція зорґанізована в с. Ульгівку поручником Володимиром Гойвановичем[2]) і підхорунжим Василем Артимовичем заняла маґазини австрійської військової господарської команди в селі Жерники на Холмщині й перевезла їх до с. Ульгівок.

12. листопада. — Міліція з с. Василева Великого зорґанізована підхорунжими Ґнатом Барилою[3]) і Іваном Вітиком привела до Угнова двох польських полонених, з котрих один був раненій в руку. Оба з відділу П. О. в Лащеві, прослідкували терен між Ульгівком а Василевом.

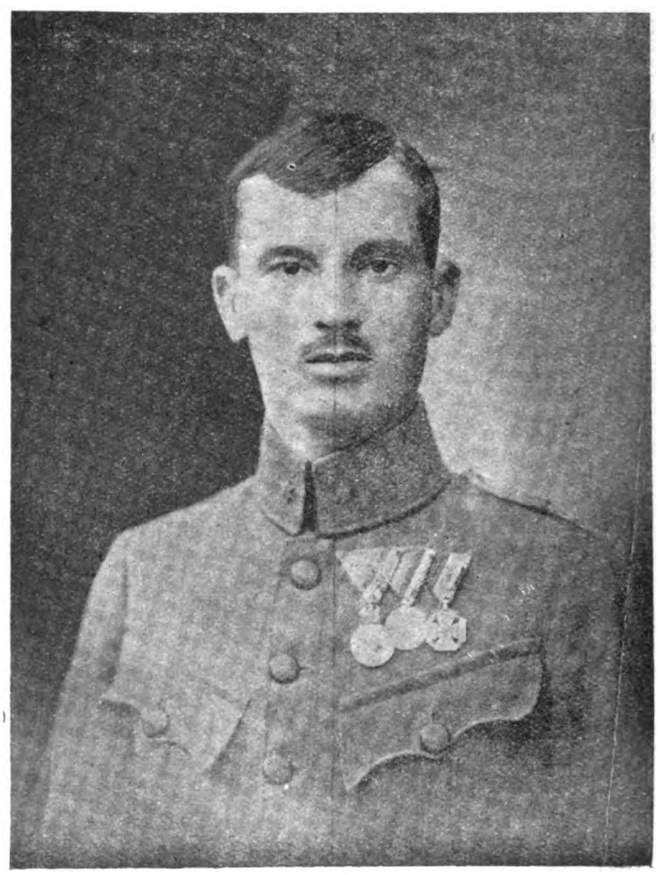

Пор. Іван Пушкар

14. листопада. — Окружна Команда Українського Війська в Угнові, щоби утруднити місцевим полякам конспіраційну роботу, назначила місцевого латинського пароха о. Соколовського[4]), секретара суду Лопацького та бувшого леґіоніста Лозінського, замешкалих в Угнові — чільніших польських діячів, закладниками, від-

[1]) Пор. „Перші дні листопада 1918. року“. Спомин. Написав: інж. Корнель Целевич. Літопис Черв. Калини ч. 11. з 1933. р. стор. 9—12.

[2]) Поручник, потім сотник У. Г. А. Володимир Гойванович — родом з Милятина, пов. Камінка Струмилова, — проф. ґімназійний, помер 29. V. 1920. р. в таборі полонених в Фридрихівці коло Проскурова. В Угнові комендант „Стаційної Команди У. В. в Угнові“, опісля комендант булавної сотні IX. Бриґади.

[3]) Підхор., потім четар У. Г. А. Ґнат Барила — родом з Василева Великого, відїхав 17. листопада 1919. р. під Ярослав разом з другими і вступив до ґрупи Клея, потім VI. Раво-руської бриґади, помер в січні 1920. року в Черноміні коло Ольгополя.

[4]) Пізніший римо-кат. парох при костелі катедральнім у Львові.

Digitized by Google

повідальними життям за всяку конспіраційну діяльність місцевих Поляків проти української державности. Понадто заведено обмеження в подорожуванню так місцевої як і дооколичної людности і заряджено зложення мисливської зброї.

15. листопада. — Переїхали через Угнів в сторону Рави Руської останні поїзди — транспорти повертаючих до дому з Волині австрійських і мадярських роззброєних вояків.

17. листопада. — Майже ціла відрухово зорганізована в перших днях листопада військова ґрупка в силі 35 люда з чотирма старшинами відповідно узброєна з одним скорострілом відїхала поїздом на фронт під Ярослав (до Сорохова), де злучилася з ґрупою поручника Клея, пізнішою VI-тою Равською Бриґадою. — Угнів лишився без старшин. Охорону бараків і військового майна та публичного спокою переняли на себе ґімназисти і студенти, котрі в перших днях листопада всі до одного віддалися до диспозиції „Окружної Команди У. В. в Угнові".

19. листопада. — Команду „Окружної Команди У. В. в Угнові" — обняв поручник Володимир Хронович. — Видано мобілізаційні зарядження.

21. листопада. — Польський відділ майора Вечоркевича вирушив з Люблина на Раву Руську. Відділ зложений з двох піхотних сотень в силі коло 300 люда, відділу кавалєрії около 50 шабель, двох піхотних пушок, 6-ти тяжких машинових карабінів та обозу з 14 возів і 2 полевих кухонь. — В одній зі сотень пробоєвий відділ з давних леґіоністів. Частини ті знаменито виекві̆повані, заосмотрені в амуніцію по 200 набоїв крісових на голову, живности на тиждень і по двіста набоїв до арматок, мали одержати завдання продертися через Раву Руську і Жовкву до Львова[1]).

24. листопада. — Після короткого бою в Белзі зі слабим нашим відділом, висланим з Рави Руської, — польський відділ майора Вечоркевича заняв Любичу Королівську. Потверджуються вістки, що наші опустили Львів.

25. листопада. — В наслідок мобілізаційних заряджень до Угнова напливають з дооколичних сіл покликані до війська. — Тому, що не було їх чим узброїти, поручник Володимир Хронович поїхав по кріси і амуніцію до Радехова. — Команду

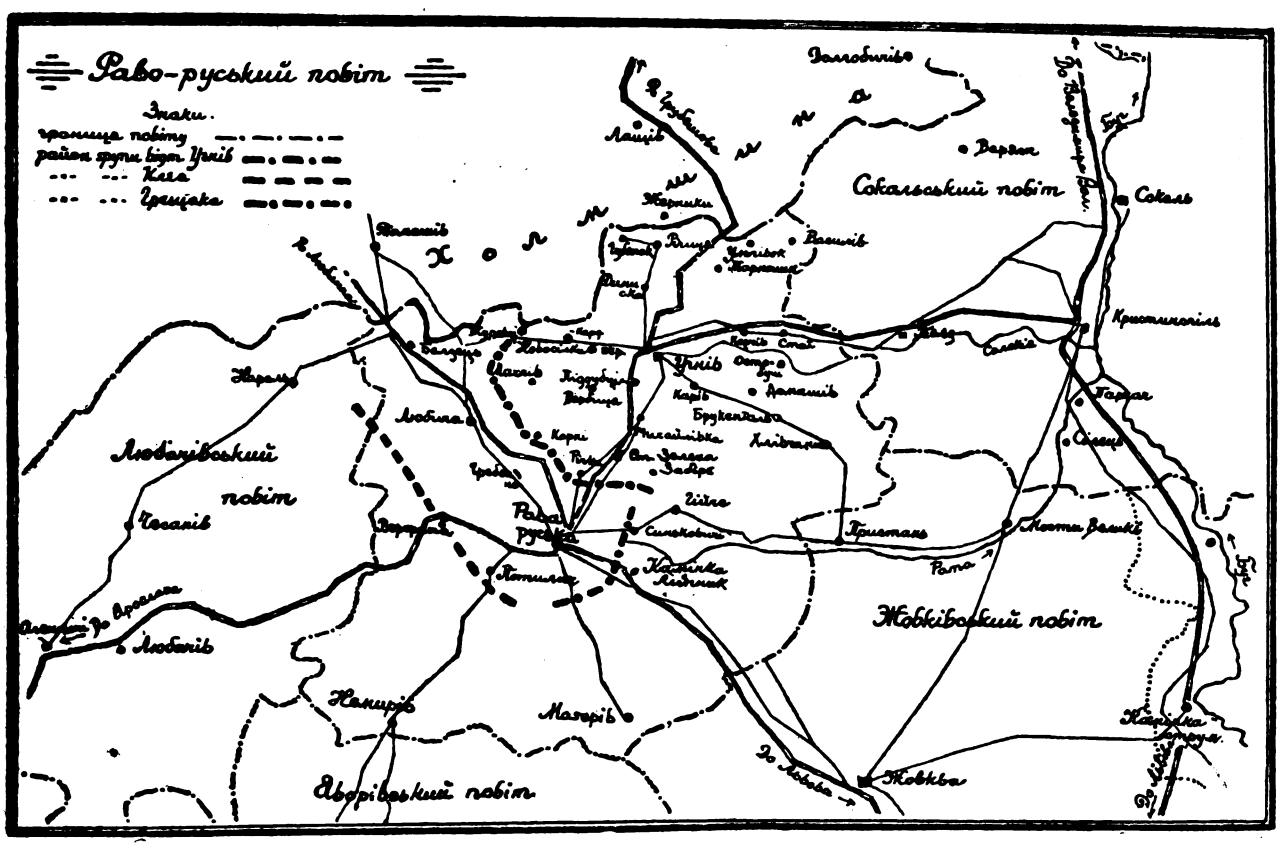

У. В. в Угнові обняв переходово поручник Лев Дорожинський.

26. листопада. — Ґрупа майора Вечоркевича заняла с. Гребенне коло Рави Руської і зближається до Рави. Під Равою ідуть бої.

27. листопада. — Відділи майора Вечоркевича заняли о годині 12-тій Раву Руську. (Як голосить польський військовий комунікат з того часу по 22 годинним завзятім бою).

Наша залога з Рави Руської уступила на Камінки.

До Угнова з кількома старшинами прибув четар Іван Пушкар і приступив до орґанізації двох сотень зі змобілізованих з околиці до протинаступу на Раву Руську від сторони Угнова. —

[1]) „Відомости про рухи і склад польських військових частин в листопаді, грудні 1918. р. і січні 1919. падаємо при узглядненню польських джерел".

Digitized by Google

29. листопада. — Хмарно. Гниле повітря. Ніччу приморозки. Ідуть останні приготовання до походу на Раву Руську ніччу з 29. на 30. листопада. — Власне поручник Володимир Хронович привіз трохи крісів і амуніції, котрими обділено більшу часть стрільців, поважне число стрільців має іти на Раву Руську невідповідно узброєне. — Наступ має початися над ранком дня 30. листопада о годині 4-тій. Угнівські сотні наступають від півночи і північного сходу двома групами, з котрих одна мала заняти монастир Реформатів і відти наступати на місто, а друга заняти двірець і навязати сполуку з жовківськими частинами, що рівночасно наступали на Раву від полудня і полудневого сходу.

30 листопада. — Угнівські частини під командою четара Івана Пушкара заняли в час свої позиції під Равою Руською і в означеній годині були готові до бою. Стежі вислані в сторону жовківських частин (тих, що мали наступати від сторони Жовкви і були там організовані) — не могли найти звязку з ними. Тому по годиннім очікуванню четар Іван Пушкар дав приказ до наступу частині, що разом з ним була проти монастира Реформатів, а щойно на гук стрілів у тій стороні рушила друга частина на двірець. Наступ не вдався. Хоч двірець здобуто, ранком мусіли угнівські частини відступати. Було багато ранених, між ними четар Йосафат Сідельник (що тяжко ранений в руку і остав з того часу інвалідом).

Жовківські частини, що мали спільно і рівночасно наступати о годині 4-тій ранком, розпочали наступ щойно по відвороті угнівських сотень, а відтак питали Команду У. В. в Угнові: чому не наступає...

Ситуація: Польській групі майора Вечоркевича, котра з дня на день тепер кріпшає, дістаючи поповнення від місцевих поляків в Раві Руській і з Люблинщини, таки не вдалося передістати до Львова; зістала в Раві Руській, атакована від тепер і від сторони Жовкви і від сторони Угнова і Немирова та Магерова. Від сторони Жовкви з нашої сторони оперує група Грещака, від сторони Угнова організовані тут сотні під командою Івана Пушкара, а від Немирова і Магерова група партизан сотника Клея.

В свято мира і української державности в Угнові 1918 р. — Відділ Соколів на конях перед церквою.

2.

ГРУДЕНЬ 1918. Р.

1. грудня 1918. — До Угнова прибув начальник Раво-руського повіту Др. Микола Чайківський і його заступник бувший суддя Любомир Охримович і тут почали урядувати. Від тогож дня Угнів майже через 1½ місяця був осідком українського старости Раво-руського повіту — Повітового Комісаріяту. По двох днях побуту в Угнові виїхав др. Микола Чайківський, покликаний на катедру математики в Університеті в Камянці Подільськім, а старостою став суддя Охримович, що і був ним аж до ліквідації, стараючись всіми силами цивільної влади повітової помогати фронтові[1]).

3. грудня. — Повітовий Комісаріят Раво-руський рескриптом з дати: Угнів, дня 3. грудня 1918. Ч. 6. У. проголосив, що на території цілого Раво-руського повіту заводиться воєнний стан і воєнні суди, підчеркуючи виразно, що під воєнний суд підпадають злочини: 1) головної зради, 2) шпигунство, 3) ворожі дії проти збройної сили Західно-Української Народньої Республики, 4) повстання, 5) бунту, 6) злосливого ушкодження залізниць, доріг, телеґрафів і телефонів, 7) допомоги в дезерції, 8) убійства, рабунку і підпалу. Всі ті злочини загрожено виразно карою смерти. Рескрипт той проголошено в спосіб в громадах уживаний (вибубнення, оголошення в церкві і друком) в усіх селах угнівського судового повіту і в м. Угнові.

4. грудня. — Ніччу з 3. на 4. грудня в Угнові і в околиці переведено арештування визначніших польських діячів. Деякі з них вспіли втічи в сторону Рави Руської. Арештованих відіслано вечером поїздом до Сокаля, де декотрих звільнено за кавцією. Інших інтерновано, зглядно конфіновано в запіллю, щоби охоронити їх перед можливістю колізії з воєнним станом.

5. грудня. — Приступлено до пляновой мобілізації в Угнівщині. — З браку лікаря функції того ж при поборі сповняє санітарний хорунжий магістер фармації Володимир Целе-

[1]) Бл. п. Любомир Охримович. Після свойого приїзду з України був довший час арештований за свою урядову минувшину, а потім вернув до Янова коло Львова, де пробував до своєї смерти. Від часу приїзду до Янова аж до кінця життя брав живу участь в життю Янівських товариств: Був головою Філії „Просвіти", надзірної ради кооперативи „Народний Дім", Повітового Комітету Трудової Партії і інш. Помер у Львові 12. VII. 1924., похоронений на Личаківськім цвинтарі.

Digitized by Google

Любомир Охримович повітовий комісар Раво-руського повіту від 2. грудня 1918 р. аж до ліквідації тогож.

вич[1]), що рівночасно зорґанізував поміч хорим і раненим.

6. грудня—Польські відділи увійшли до с. Корні і с. Махнів; стягнули контрибуцію з місцевих селян в натураліях і одежі — (кожухах) та вернули до Рави Руської[2]).

7. грудня. — Над ранком прибуло поїздом зі Сокаля 45 т. зв. „вольних козаків" Шурмяка — „Шурмяківці". В Угнові провадиться дальше мобілізацію і орґанізацію піхотних сотень і півсотні кавалерії. Перша угнівська сотня під командою четара Дмитра Бречки в силі около 150 людей обсадила с. Корні, с. Махнів і с. Новосілки Кардинальські. Команда сотні в Махнові.

8. грудня. — „Шурмяківці" над ранком поїхали на Клебани, Гірку, Потилич і Зелену Гуту. Мали там знищити залізничий шлях і через Річки, Забірє, Хлівчани вернути в Сокальщину.

Повітовий Комісаріят розвязав по всіх селах „міліції". Службу охорони публичного спокою мали нести від тепер виключно скріплені станиці жандармерії — народної сторожі в Угнові, в Річиці. в Вербиці, в Корчмині і Хлівчанах.

Мобілізація все поступає вперед

9. грудня. — До Угнова прибув поручник Олександер Перфецький і сотник Володимир Стафіняк. Перший. легітимуючись призначенням з Державного Секретаріяту Військових Справ на Окружного Команданта Округи Рава Руська. мав продовжати орґанізацію Окружної Команди Рава Руська[3]), а другий обняти команду ґрупи боєвого відтинка „Угнів".

Приступлено до реорґанізації „Окружної Команди У. В. в Угнові". Ще кілька днів має вона істнувати під назвою „Команда У. В. в Угнові", а відтак має бути зліквідована. З боєвих частин її утвориться 1. угнівський курінь під командою четара Івана Пушкара. дальше виділюється „Стаційну Команду У. В. в Угнові" під командою поручника Володимира Гойвановича, виділюється інтендантуру і підчиняється її (під командою поручника Льва Дорожинського) Окружній Команді Рава Руська. утворюється Ратунковий відділ Окружної Команди (з двох свіжоіменованих воєнних хорунжих Григорія Салюка і Мельничука) Переходовий відділ і Стійкову сотню. Між ті команди, відділи, підвідділи і установи розділені зістали аґенди „Окружної Команди У. В. в Угнові".

10. грудня. — Ніччу угнівські сотні вирушили на Любичу Королівську і Гребенне.

11. грудня. — В Любичі наші частини висадили по півночі залізничий міст на лінії Рава Руська—Белзець.

В с. Гребенне по тригодиннім бою з польськими уланами наші сотні мусіли уступити зі стратами. Між іншим ранено в ногу четара Івана Закалу (родом з Камінки Старе Село коло Рави Руської) — ідейного фронтовика. що незабаром помер від одержаної рани з причини ґанґрини в шпиталі в Сокалі.

12. грудня. — В ночі з 11. на 12. грудня вибух пожар бараку на стації в Угнові. де були примищені стрільці стійкової сотні. В згарищах найдено трупи чотирьох стрільців: Яцка Базилики. Андрея Домініцкого. Олександра Стирка і Івана Солодухи, що їх вогонь застав спячих. Попаленим

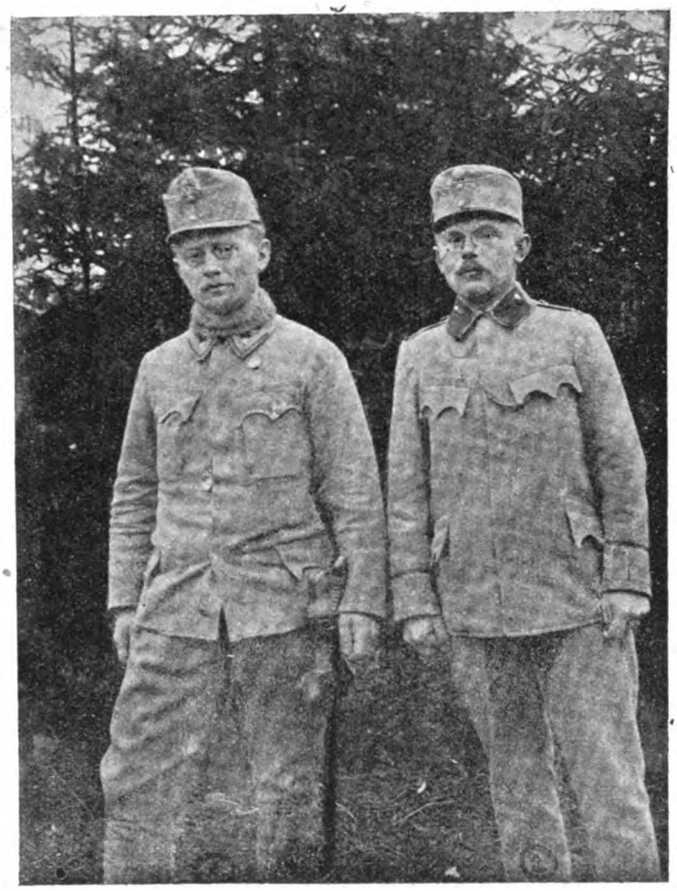

(1) Йосиф Целевич — пор. (австр. Oberleutnant) кмдт 2-ої сотні полку ім. кн. Льва сот. Черевка (гляди кал. „Черв. Калини" з р. 1922 стор. 124). (*24. XII. 1891 †24. IX. 1919).

(2) Володимир Целевич, маґ. фармації, саніт. хорунжий (австр. Fähnrich) при відтинку „Угнів", опісля при І. гал. корпусі, опісля при аптичнім складі Нач. Команди УГА полк. Копистянський), пом. в Винниці на тиф в березні 1920 (*31. V. 1890 † 31. IV. 1920).

[1]) Сан. хорунжий Целевич Володимир — магістер фармації з Угнова, помер в Винниці зимою 1920. р.

[2]) Докладний опис цього заняття с. Корні і Махнів та слідуючих знайде читач в часописи „Голос з над Буга", що виходить в Сокалі, а де появилися докладні репортажі пера Слави Яремової.

[3]) Гляди: Некрольоґ-спомин про Леся Перфецького в календарі Червоної Калини з р. 1922. стор. 123. — Родом зі Львова, сан. пор. У. С. С., помер як заступник команданта полевої лічниці Бригади У. С. С. у Ялтушкові в грудні 1919. року.

Digitized by Google

уряджено величавий похорон при участи війська і угнівських міщан.

13. грудня — Ніччу з 12. на 13. грудня відрухово зорганізований з Любичан партизантський відділ під проводом хорунжого П. заняв залізничу станцію в Любичі Королівській, забрав до неволі 6 полонених і ранком прибув з ними до Угнова.

Тогож дня йшла битва в с. Корні. Польські відділи наступали під охороною броневика. Вкінці наші сотні були змушені відійти до с. Вербиця. Польський відділ заняв село Корні, перевів реквізиції і забрав до Рави Руської 46 селян.

200 до 300 людей, відділу телєфоністів і харчевого обозу. Разом числив харчевого стану около 850 людей. Сотнями проводили високоідейні фронтові старшини четарі Стефан Васкан, Юрко Мельник, Микола Арсенич, хорунжий Лемішка, хорунжий Чубатий, хор. Пилипюк і другі. Харчевий обоз вів взірцево четар Сава Никифоряк, котрий попри те вкладав багато праці, авторітету і знання в виконання боєвих завдань куріня.

Польські відділи скріплені свіжоприбувшими силами заняли села Махнів, Забіре, Гійче і Синьковичі.

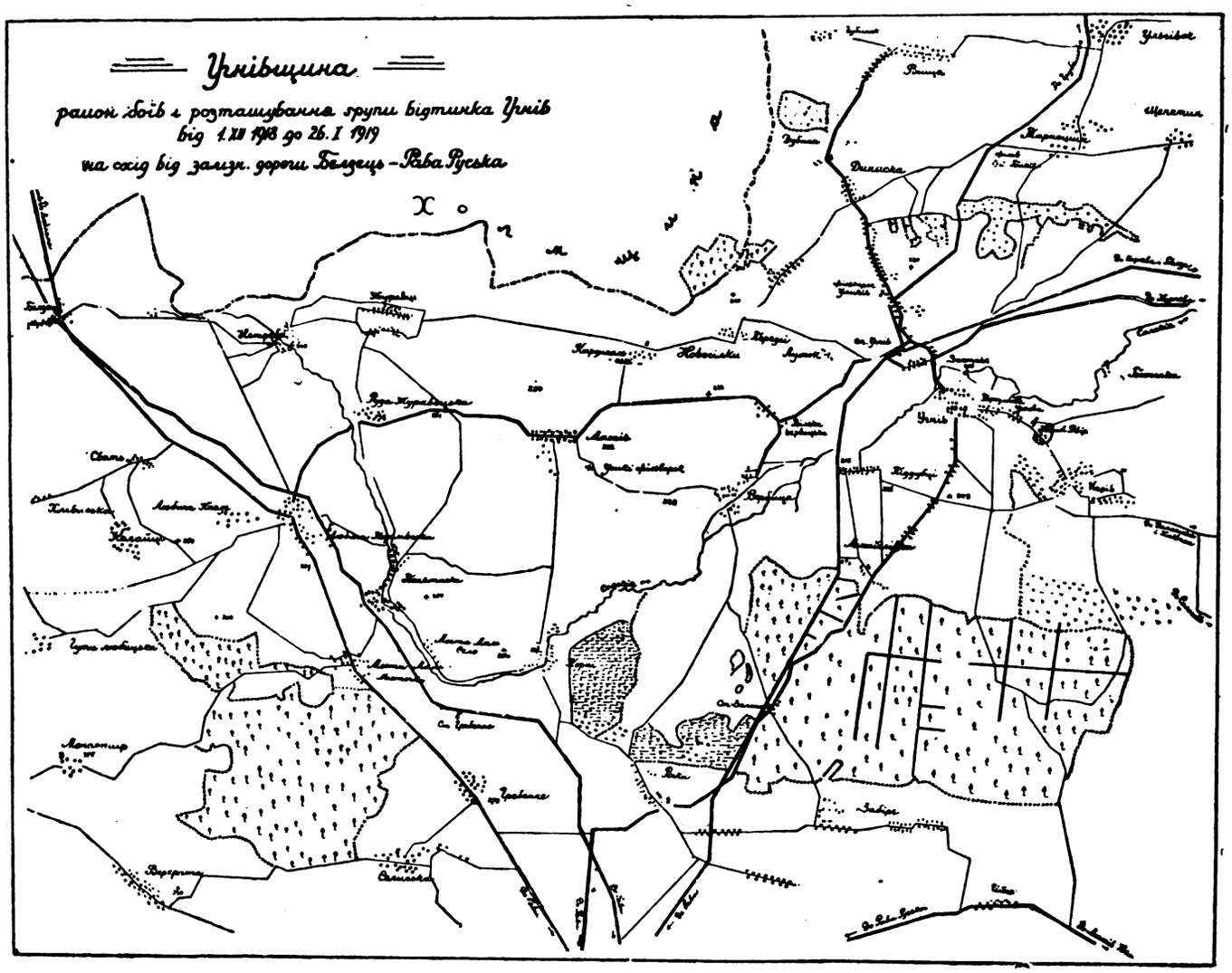

З Радехова приїхала т. зв. радехівська півсотня під проводом хорунжого Стефана Павлюка.

14. грудня. — До с. Карів прибуває сотня полевої жандармерії зорганізована на Камінках по уступленню наших частин з Рави Руської.

15. грудня. — Прибув до Угнова поїздами гарно виекві́пований 3. похідний курінь піхотного полку імени Гетьмана Івана Мазепи, зложений переважно з гуцулів, під командою поручника Шлемкевича. Організацією, поставою і вирядженням пригадував той курінь перші австрійські баталіони з початків війни. Складався з чотирьох піхотних сотень, одної скорострільної сотні по

17. грудня. — Зорганізовано Команду групи відтинка „Угнів", котрій підчинено 1. угнівський курінь і 3. курінь п. п. ім. Гетьмана Мазепи (гуцульський). Команду обняв сотник Володимир Стафіняк, адютантом його став четар Мирон Матюк і хорунжий Іван Лемішка.

Гуцульський курінь відійшов до Річок. В Угнові зукраїнізовано назви вулиць та написи крамничних вивісок.

19. грудня. — Погідна, морозна днина. Ішов бій в Річках. Поляки наступали під охороною броневика, з котрого засипали наші сотні артилерійським і скорострільним вогнем. Наступ відперто. Ранено курінного коменданта поручника

Digitized by Google

Шлемкевича. Команду 3. куріня п. п. імени Гетьмана Мазепи обняв четар Стефан Васкан.

20. грудня. — Команді відтинка „Угнів" підчинено безпосередно зорґанізовану при 1. угнівським куріні чету кавалерії під командою воєнного хорунжого Палюшка.

Прибув зі Станиславова приділений на наш відтинок лікар сотник Др. Юда Симеон і обняв ведення полевого лазарету.

21. грудня. — В ночі з 20. на 21. грудня ішли бої в Річках і Корнях. З Річок наші частини уступили, бо противник старався окружити їх лісами. В Корнях віднесли наші побіду. Поляки зі стратами утікли до Рави Руської.

22. грудня.—З 21. на 22. грудня ясною морозною ніччу угнівські сотні впали до Белзця, висадили міст. спалили маґазини. а над ранком вернули до с. Корнів. Вербиця, Махнів і до Угнова.

До служби полевого духовника відтинка „Угнів" зголосився о. Михайло Твердохліб[1]).

24. грудня. — Хмарно. відлига. Поляки з панцирки острілюють Корні.

25. грудня. — Польські Різдвяні Свята. Цілий день слота. В Корнях зведено завзятий бій, у якім гуцульський курінь під проводом геройських четарів Стефана Васкана і Юрка Мельника відніс велику побіду над польськими частинами. Десятки польських трупів вкрили поля довкола с. Корні. Бій ішов цілий день.

26. грудня. — Від години 5-ої до години 11-тої сильний артилерійський вогонь на Корні з польської сторони, що вчора відступила з великими втратами. — Наші сотні відійшли на ліпше укріплені позиції до Вербиці.

27. грудня. — В Угнові відбувся величавий похорон 3 убитих, зглядно померших від зранення стрільців: Андрія Грицини. Івана Граблюка. і одного незнаного імени.

28. грудня. — До Піддубець через Угнів в полудне поїхала приділена на відтинок Угнова батерія („6 канонів" — як казали угнівські міщани) під командою поручника Івана Околота. На відтинку Угнова вперше в тій війні заграли українські армати.

29. грудня. — До полудня слота. Ніччу ясно і вітер. Наші частини заняли с. Корні, що їх відтак запалив уступаючий ворог.

30. грудня. — Наша батерія острілювала Раву Руську; згоріла Шабельня. присілок коло Рави.

31. грудня. — Ситуація: Польські сили, зґруповані в Раві Руській роблять наступ в напрямі Угнова — на відтинок „Угнів". Ґрупою тою командує підполковник Зажицький. Диспонує около 1.200 людьми, в тім 6% старшин та около 200 кавалеристів, панцирним поїздом, 28 скорострілами та 6 арматами.

Українські сили. що держать відтинок „Угнів". зґруповані в Забірю — Михайлівці — Вербиця — Махнові — Новосілках — Піддубцях — Карові і в Угнові. Складаються на них: 1. гуцульський курінь під командою четара Івана Пушкара та 3 пол. курінь п. п. ім. Гетьмана Івана Мазепи (гуцульський) під командою четара Стефана Васкана, разом 9 сотень боєвих піших. кожна сотня з одним або двома скорострілами, пів-сотні кавалерії під командою воєнного хорунжого Палюшка, 6 армат під командою поручника Івана Околота. одна сотня полевої жандармерії, одна стійкова сотня, одна запасна, переходовий відділ та два відділи телефоністів.

В Угнові: Команда ґрупи відтинка „Угнів", Окружна Команда Військової Округи Рава Руська. Стаційна Команда У. В. в Угнові. Рахунковий Відділ О. К. В., Інтендантура. З чинних цивільних установ: Повітовий Комісаріят і Харчевий Уряд. Уряд податковий, Станиця державної сторожі (станиця жандармерії).

Українські сили зґруповані на відтинку „Угнова" в другій половині грудня 1918. р. обчислюємо на около 1000 людей харчевого стану, а в тім около 40 старшин. один лікар. один хорунжий фармацевт, півсотня кавалеристів, 16 скорострілів і 6 армат. **(Д. б.).**

[1]) Гляди: Некрольоґ-спомин про о. Михайла Твердохліба в календарі Червоної Калини за р. 1922. стор. 120. Полевий духовник при команді відтинка „Угнів", потім при IX. Белз. Бриґаді, XXI. Бриґаді, а вкінці при вишколі II. Гал. Корпусу. Помер 29. листопада 1919. в Летичові в 32 році життя.

Михайло Чайківський і Україна

Написав: *Ігор Лоський.*

Михайла Чайківського, або Садика-Пашу, як став він називатись після того як прийняв магометанську віру, знаємо ми всі як польського письменника. Значно менше натомісць відома його спроба в своєрідних. що правда. формах українсько-польських відродити стару козаччину, як рівнож його симпатії до України і її визволення.

Годі. звичайно. тут давати вичерпуючий нарис діяльности Чайківського звязаної з Україною. Хочу тому звернути лише увагу на деякі менш відомі моменти тої діяльности.

Народжений у 1808 році в Гальчинці на Поділлю. Чайківський вже з молодих років. так як його старші сучасники — Богдан Залеський, Тимко Падура, і інші, цікавиться Україною і її минулим. Під час повстання 1831 року, в якому Ч. нарівні з іншою шляхетською молодю Правобережя приймає участь, бачимо його в рядах полку Ружицького — так званих Волинських козаків. В цім полку існували певні українські традиції. бо і за пісню мав він український вірш, так звану „рухавку" написану Падурою. що починався словами „Гей козаче на врага". Змушений разом з іншими повстанцями еміґрувати, Чайківський опиняється у Франції, де починає писати. В своїх романах, колись таких поширених

Digitized by Google

Михайло Чайківський. Садик Паша.

а тепер цілковито забутих, бере Ч. сюжети з українського минулого, надолужуючи свої досить поверховні історичні відомості, фантазією. Хоча своєю літературною формою, як рівнож свідомим насвітленням минулого в дусі польсько-українського ідилічного співжиття, твори Ч. мало до нас чим промовляють, вони однак відограли свою досить позитивну ролю на Україні. Такі видатні українські діячі з поміж правобережної шляхти як Володимир Антонович, Кость Михальчук, а пізніше Вячеслав Липинський завдячують, за їх власним признанням, своє зацікавлення Україною, яке привело їх пізніше в ряди свідомого українського громадянства, у великій мірі повістям Чайківського, читаним у молодечих роках.

Але головним полем діяльности Ч. стає швидко політика. Як знаємо польська еміґрація розбилася на кілька таборів, з яких найголовніші були: аристократичний навколо старого князя Адама Чарторийського, якого ця частина еміґрантів проголосила королем „де факто", далі демократично поміркований з проф. Лелевелем на чолі і зрештою радикально-демократичне обєднання з нахилом до соціялізму. Чайківський прилучається до монархічного табору і стає досить швидко довіреною особою у Чарторийського. З доручення останнього він відбуває кілька подорожей до Риму, Німеччини, Швайцарії аж у 1841 році вирушає, яко дипльоматичний аґент Чарторийського до Туреччини, куди все частіше звертає свої погляди польська еміґрація.

Треба мати на увазі, що після перемоги над Туреччиною і заключення в 1829 році Адріянопольського трактату Росія продовжує змагати до цілковитого пригорнення під свій вплив Балканського півострова й звязаної з тим ліквідації Отоманської Імперії. Микола І. не раз виступає перед іншими урядами Европи, в першу чергу англійським, з пропозиціями на зразок зробленої їм в році 1848 про те, щоб „улаштувати похорон" для Туреччини. Знов же таки европейські держави — в першу чергу Франція, не рахували можливим допустити до зросту російського впливу на Балканах. Загалом весь час від Адріянопольського миру до Кримської Війни становище на близькому Сході було напружене і завше можна було сподіватись конфлікту. Все це змушувало польську еміґрацію, а особливо ґрупу Чарторийського, яка основувала свою акцію на міжнародній інтервенції, з великою увагою слідкувати за розвоєм подій на Сході. Не мало сприяло надіям, які покладали поляки на Туреччину, прихильне відношення останньої до польських змагань, маніфестоване хоч би тим, що Туреччина не признала офіційяльно поділу Польщі.

Таким чином Туреччина була найсприятливішим місцем, де поляки могли б зосередити свою працю проти Росії. В Чайківському мала ґрупа Чарторийського як найліпшого виконавця для своїх планів, бо він приступаючи до співпраці з Чарторийським, в своїй програмі відвів поважне місце налагодженню звязків з Туреччиною.

Прибувши до Царгороду Чайківський відразу розвиває гарячкову діяльність. На цілому півострові від Добруджи до Босні організує він свої аґентства. Одночасно уводить поляків до французьких консулятів і аґентств, одержуючи таким чином вплив на їх працю. Зрештою організує для польських еміґрантів кольонії. Відносно турецької влади Ч. завойовує собі становище майже посла, з ним рахуються і до голосу його прислухаються.

Програма діяльности, яку собі закроює Ч., надзвичайно широка і в деяких своїх частинах може навіть фантастична, але певні успіхи в її здійсненню він без сумніву має. Головним своїм завданням рахує Ч. — увійти в звязок з усіма силами, що так чи інакше ворожі до Росії.

Такими силами були в ті часи кавказці, що на чолі зі своїм вождем Шамілем, вели героїчну боротьбу з московським наїздником. Але головну свою увагу звертає Чайківський на донських і українських еміґрантів, які перебували в межах Туреччини.

Що-до українців, то основу їх становили рештки запоріжців, які після зруйнування Січи виселились до Туреччини і після довгих блукань осіли над Дунаєм, творячи тут так звану Задунайську Січ. У 1828 році, кошовий Задунайських Запорожців Гладкий перейшов, як знаємо, на російський бік. З ним перейшла більшість козаків. Але скоро після переходу частина їх повтікала назад, до тих що залишилися в Туреччині. До них прилучались кріпаки, що постійно тікали з України. Так що хоча Січ, після переходу Гладкого була скасована, але українські кольонії в Добруджі і над Дунаєм лишилися.

Серед цих еміґрантів роспочинає Чайківський гарячкову діяльність. Він обїздить всі козацькі осели, завязує особисті стосунки з їх провідниками, надсилає туди своїх аґентів для аґітації

Digitized by Google

В інструкції одному з них Ілінському, він доручає серед дунайських українців вести агітацію в такому напрямі: в Польщі серед шляхти немає ненависти до православної віри і коли б існувала знов Польща, то була б найбільша толеранція. Оскільки б зайшла мова про погане ставлення панів до селян, то Ілінський має в усьому обвинувачувати російський уряд. Такою агітацією сподівається Ч. „привязати українське населення до польських змагань і на прищеплення тих думок на Україні".

Свою діяльність серед еміґрантів Чайківський стремить поширити рівнож на територію України. В Царгороді друкує він відозви українською мовою, які його агенти доставляють на Україну. В тих відозвах звернених до „панів отаманів, полковників і сотників, старших і панів чорноморського люду" Чайківський пропонує їм піднятись проти Росії в союзі з поляками.

Діяльність Чайківського не могла звичайно не звернути на себе пильної уваги петербурзького уряду. Після придушення за російською помічю повстання в Угорщині, польські повстанці на чолі з ґен. Бемом, які брали участь в повстанню, опинилися у великій кількости в Туреччині. У відповідь на вимоги австрійського і російського урядів видати повстанців, ці останні перейшли на іслам. Тим самим, згідно з турецьким правом, турецький уряд не міг погодитися на видачу їх. В цілій цій справі багато допоміг повстанцям Чайківський. Це так обурило російський уряд, що його представники стали як найрішучіше вимагати від турків, ліквідації польської агенції і видалення Чайківського. Ціла справа закінчилася тим, що агенція, що правда неофіційно, продовжувала своє істнування, що ж до Чайківського, то він мусів зробити те, що незадовго перед тим зробили Бем з товаришами, прийнявши іслам під іменем Мехмет Садика. Від безпосереднього керування агенцією він мусів усунутись, але ж певний вплив на її діяльність продовжує мати. З того ж часу помічається певне росходження поміж Чарторийським і його резідентом на Сході, головно завдяки дорадникови першого гр. Замойському. Що правда Чайківський продовжує листування з Чарторийським і схоронює до останнього на завше великий пієтизм, але політичну свою діяльність веде більш самостійно, маючи на увазі в першу чергу інтереси Туреччини. Крім того у теперішнього Садика повстають якісь власні плани відносно України. Сам він це, і багато іншого в споминах своїх замовчує, але сучасники його згадують досить недвозначно про мрії Чайківського відограти якусь велику ролю, як що не в Польщі, так бодай на Україні. Москаль еміґрант Кельсієв, що познайомився з Чайківським у Царгороді, каже в своїх споминах про наміри останнього „стати українським гетьманом".

Обставини немов би сприяють плянам Чайківського і польської еміґрації, бо відносини поміж Туреччиною і її спільниками з одного боку і Росією з іншого загострюються все більше. Зрештою на весні 1853 року приходить до офіціяльного зірвання дипльоматичних зносин. Відразуж Чайківський виступає перед турецьким урядом з проєктом утворення полків козацьких, польських легіонів, аби прихилити на свій бік всі народи пригнічені Росією. Турки поставились прихильно до плянів Чайківського і він дістав дозвіл на формування козацьких полків. Самому йому признано гідність „міріміра-паші", якою давніше наділювано запорожських гетьманів, які приймали турецьку протекцію. Для своїх полків він одержує прапор гетьмана Петра Дорошенка, що переховувався в Царгородській патріяршій церкві.

Чайківський дуже енергійно береться за організацію свойого „українсько-польського" козацтва. Але сувора дійсність, як і все, так і тим разом, насміялась з романтичних фантазій Садика. Йому вдається притягти до себе трохи колишніх повстанців з 1831 року на старшинські посади. Але вже на звичайних козаків доводиться йому, як сам він каже, набирати всяку голоту з поміж болгар, сербів, турків. Багато перешкоджає Садикови і його давніший ворог і конкурент, Замойський, який і собі береться за організацію польських військових частин.

До часів початків організації козацьких полків відносяться документи, які Садик немов би одержав з України і на які він посилався перед турецьким урядом, бажаючи прихилити його до своїх плянів.

В перших з тих паперів (опубл. повністю Є. Рудницьким в Збірнику „За сто літ" кн. I, Київ, 1927, ст. 64—65) якийсь „секретний патріотичний комітет України і Бесарабії", звертається до „козаків турецько-запоріжських". Він пригадує про те, що „ми колись носили героїчне імя козаків і мали своїх власних гетьманів", для того, щоб „запалити гордістю" серця еміґрантів, і щоб вони побажали повороту своєї колишньої слави і свободи „нашої спільної батьківщини". Во імя цього комітет закликає українських козаків, що знаходяться в Туреччині „сполучитись з ним для спільної справи" в порозумінню з турецьким урядом. В другім документі той же комітет звертається до турецького уряду з проханням прийняти під свій протекторат Україну і Бесарабію, дозволити обєднатись з запорожцями в Туреччині і погодитись на вибір гетьмана. Підписані під тими паперами ґенерал кн. Дабіжа, ґен. Фрайченко, статський совітник Образа і інші, між ними як окремий делеґат України фіґурує Петренко. Не можемо не добачити в тих документах великих суперечностей. Так Україна трактується там окремо від „Малої Росії", як дві окремі провінції. Ближче займатись аналізом їх тут звичайно годі. Не виключено зрештою, що сам Чайківський прийняв діяльну участь в складанню цих документів. З другого боку однак треба підкреслити, що про заходи Чайківського було відомо на Україні. Свідчить про це поезія Падури „Гетьманці", написана їм з цієї нагоди: „Ми чесні рівні вільними станьмось, до нас гетьмани озвались. Чим були вчора в собі пригляньмось, чим нинька і як зісталися". — Але захоплення вистарчило як видно, лише на перші рядки, бо далі вже звучать інші настрої. „За годин кілька — а час уходить. Кінчитись чесним в безславі. Все нас цуралось, а

Digitized by Google

сонце сходить так як сходило у Полтаві", цим натяком на полтавську трагедію кінчає Падура свою поезію.

З початком кримської війни Садик Паша вирушив зі своїми козаками на фронт і мав кілька сутичок з російськими військами. Але позатим йому у військових подіях не довелося відограти якоїсь визначнішої ролі.

З кінцем кримської кампанії закінчується фактично політична діяльність Чайківського. Він лишається на турецькій службі зі своїми козаками, як звичайний турецький ґенерал. Тут переходить він важну еволюцію. Зневірений в колишніх ідеалах, він звертається до царя Олександра II з проханням про амнестію і у 1872 році вертає на Україну. Тут покинутий усіма, напятнований своїми колишніми товаришами зрадником, закінчує він у 1882 році своє життя самогубством.

Повернемо ще до головного питання, яке нас цікавить — відношення Чайківського до української справи. І тут мимоволі повстає питання, чи була ця справа для нього чимось дійсно рідним і близьким, чи дивився він на неї лише як на один з помічних тактичних засобів, в своїм головнім завданню — визволенню Польщі. Як згадувано вже, Кельсієв каже нам про пляни Чайківського „стати українським гетьманом". Про ці пляни його звязані з Україною говорить рівнож син його ґен. російської служби Адам Чайковський, в написаній їм біографії свого батька. Він підкреслює там бажання Садик-Паші підняти на Україні повстання во імя незалежности останньої. „Вступ в межи російської Бесарабії — стоїть далі в цій біографії — заповідав загальне повстання на Україні во імя вольностей козацьких". І далі автор біографії все згадує про наміри батька звязані з „українською справою".

Цікаве світло на наставлення Чайківського кидає видана їм у 1857 році у Парижи книжка польською мовою (з окремими місцями писаними мовою українською) — „Козаччина в Туреччині" Книжка ця, як і вся інша творчість її автора, зраджує велику фантазію, яка допомогає йому по своїй уподобі перекручувати факти. Особливо це стосується до історичної частини цього твору, де автор займається історією козаччини і України. Але одночасно цікава ця книжка тим, що відбиває наставлення Чайківського до української справи. За помічю, що правда апокрифічних, матеріялів хоче він звязати свою акцію в Туреччині, з акцією Мазепи і Орлика. В інших уступах Чайківський з великою симпатією згадує про стремління України до незалежности: „Військовий дух народу (українського), клімат і плідність землі, ґеографічне положення... предназначили цій землі бути самостійною державою". Він жалкує, що українці не зуміли цього осягти „хоч більше мали перемог і більше пролили мужньої крови, аніж Рюрик і Романови на їх поневолення". Лише Хмельницький, який „у Київі по монаршому приймав послів від чужих дворів" думав деякий час про незалежність, але обставини змусили його звертатися за протекцією до Москви. В невдачі Гадяцької угоди обвинувачує Чайківський „сліпоту" тодішніх правлячих польських кол і анархізм польської шляхти.

Як бачимо навіть з наведених цитатів погляди Чайківського на українське минуле, далеко відбігають не лише від утертих поглядів тодішніх польських істориків, але і від поглядів прихильників історичного польсько-українського співжиття зпосеред поетів польсько-української школи. Треба додати ще, що і за сучасними йому українськими змаганнями слідкує Чайківський і з глибоким співчуттям згадує про мучеництво Шевченка і його друзів.

Хто знає як би саме українство в часи Чайківського, мало в собі більше войовничих політичних моментів, як би не сходило воно на манівці культурницького народництва, то може і такий Чайківський не лишився би поза межами українства. А так він, кажучи словами Вячеслава Липинського, „носячи в души своїй привязаність до Матери своєї України, блукав з нею в сутінку розсвіту від Польщи до Туреччини, від Туреччини до Росії і залишився в історії українського відродження лише предвозвістником ліпшої будуччини — Вернигорою шляхти української — втіленням її буйного духа, що шукав своєї правдивої —колись в історії давно втраченої Батьківщини".

Оскілківщина

Написав: *Сотник Петро Проценко.*

Приступаючи до опису чинів „Оскілківщини", я змушений заздалегідь зазначити, що деталі цих чинів, з тягом літ, затерлися в моїй памяті, а з другого боку, всі документи, завдяки ріжним умовинам військового життя, або згубилися, або знищені ворогами, в руки котрих вони попали. З цих причин, я хочу зазначити тільки те, що ще яскраво держиться в памяти, та додати до інших, скажу, скупих споминів про „Оскілківщину", котрі до цього часу фігурують в нашій літературі.

Не вступаю наразі в полеміку, але хочу тільки в коротких рисах висвітлити правдивий стан цього виступу, проти Уряду Української Народньої Республики, — властиву назву котрому зможе дати в майбутности історія.

На підставі наказу, я мав зявитися до Штабу Північної Групи 28. IV. 1919 року в м. Рівному, на військову нараду, та для отримання директив щодо спільних бойових акцій проти большевиків, на випадок пролому фронту, та загрожуванню Кремінецькому повітові. Мушу зазначити,

Digitized by Google

що в ті часи, через бойові обставини, я не міг наладнати звязку з Губерніяльною Комендантурою Волині, котрій безпосередньо підлягав. Через те я яко кремінецький повітовий комендант, з підлеглими мені сотнями пішими, кінною та кулеметною ватагою, в оперативному відношенню згідно з наказом, підлягав Штабові Північної Ґрупи, на чолі котрої стояв отаман Оскілко, а начальником його штабу був ґенерального штабу ґенерал-хорунжий Агапіев.

О годині 17-й 28 квітня 1919 р. я прибув до м. Рівного, де на двірці знаходився в потягах ввесь військовий апарат Штабу Ґрупи. Зявившись до штабу, я ніяк не міг стрінутися, як з отаманом Оскілком, так і з його начальником штабу — ґенералом Агапіевим, а штабові старшини давали якісь дивні відповіді...

Давши свою адресу, я пішов до Рівенського повітового к-та сотника Демидовича, де я чекаючи на повідомлення зі Штабу заночував. Ділючись своїми спостереженнями та враженнями про тогочасний стан бойових акцій на фронті проти більшовиків, з сотником Демидовичем, ми інтуітивно відчули рівнож і згущену політичну атмосферу, котра запанувала в той час в м. Рівному. Однак не маючи конкретних даних ми хочне-хоч змушені були чекати аж до того моменту, коли ця атмосфера розрідиться. Дійсно, вона розрідилася в ніч 28—29 квітня 1919 року.

Як грім з ясного неба, упала відомість про те, що отаман Оскілко заарештував премієра міністрів Уряду У. Н. Р. — Мазепу, військового міністра отамана Сиротенка та інших.

Опинившись в такому досить прикрому положенню, я в товаристві Рівенського пов. к-та, ранком вийшов на вулицю, аби засягнути більш певних інформацій від самого коменданта Ґрупи отам. Оскілка, або його нач-ка штабу ґенерала Агапіева.

Всі наші старання стрінутися з ними, не дали пожаданого наслідку. По вулицях міста ходили військові патрулі, а тому за всяку ціну ми мусіли вистаратися перепустку, котру видавалося в комендантурі міста, як також я довідався і гасло від одного штабовця, котрий поінформував мене про стан річей та зазначив, що уже призначений провізоричний „Всеукраїнський Контрес", де „отаман Оскілко сам себе проголосить Головним Вождом всіх збройних військових сил на Україні", а тому: „всі накази по війську, од нині мусять виконуватися тільки по затвердженню отаманом Оскілком, а не бувшим Головним Отаманом С. Петлюрою". Тодіж був виданий наказ про зняття одної дивізії з району фронту та пересунення її в м. Рівне для підтримки цієї акції...

Зпочатку ми ніяк не могли знайти підстави цього чину, але не вдаючись в деталі його у мене станув перед очима в першу чергу фронт, котрий міг бути цілком знищений, а з другого боку — братоубивча боротьба. Ці міркування і заставили мене всіми силами старатися як найскорше видістатися з м. Рівного до Ставки Головного Отамана С. Петлюри, котра на той час знаходилася в м. Здолбунові.

Розрахунок мій був той, що інформації мої про стан в м. Рівному, зможуть допомогти зліквідувати, на той час так некорисний для Української Держави виступ, піднятий отаманом Оскілком.

Отож дізнавшись про гасло, котре було до 12 години „Стріла", я виїхав у товаристві державного інспектора по авіації, сотника Кривенка з м. Рівного на с. Басів-Кут через кордон війська, котре оточило місто заставами.

Не описуючи детально цієї подорожі, зазначу лише те, що нам, з великим трудом, удалося дістатися до Ставки Головної Команди о годині 17.30. Потяг Головного Отамана стояв на станції Здолбунів. Коло потягу проходжувався Головний Отаман С. Петлюра, в товаристві одного штабового старшини.

На підставі нашого зголошення, ми були приняті в вагоні самим Головним Отаманом С. Петлюрою, котрий довідавшись про ціль нашого приїзду — сказав: „Сумно і боляче, що в той час, коли на фронті лється кров наших дорогих борців, за дорогу нам всім Українську Державу, знаходяться люди, котрі своїми чинами, нищать ці титанічні змагання за наш Ідеал Самостійности та Незалежности Нашого Краю". Далі Головний Отаман зазначив: „Цей чин виступу проти Уряду У. Н. Р., зробив один тільки ґенерал Агапіев, бо отаман Оскілко замолодий і був оруддям свого помішника, якого здібности ніхто не може відмовити. Сталося! Однак не хочу піднімати кривавої боротьби проти війська, котре знаходиться в руках отамана Оскілка. Треба знайти інший вихід!..."

Тут похиливши голову, він смутно додав: „Самостійники пропонують мені диктатуру, але цього на себе я не хочу брати"... В току цієї розмови, я звернувся до Головного Отамана з проханням, аби він дав мені писемний наказ до військових частин м. Рівного, про припинення виступу проти Уряду Української Народньої Республики, а також потвердження для мене, що я командірований Головною Ставкою, для зліквідування цієї авантури, котру підняв отаман Оскілко.

Такий наказ я одержав, як також і посвідчення, якого оригінал є в мойому посіданню і тепер.

Одержавши документи, я з сотником Кривенком о 19 годині вирушив з Головної Ставки, та не доїзжаючи с. Басового-Кута злізли з фіри та стали пробиратися через кордон війська до казарм, так званих „Соляний городок" в м. Рівному.

Зявившись у казармах о 22.30 годині, я звернувся до полковника артилерії Бошинського (пізніше ґен.-хорунжий), полковника Омемосіка, полковника Душенка, полк. Тихого і інших з наказом Головного Отамана, аби цей виступ негайно зліквідовано, в противному разі, всі будуть віддані військово-полевому судові як зрадники Української Держави.

З приводу цього наказу — жадних суперечок не було, а навпаки з великою охотою, зараз же складено ліквідаційний військовий штаб, на чоло котрого обрано мене.

З огляду на те, що точних інформацій про чини Штабу Північної Ґрупи не було, „Військовий

Digitized by Google

ліквідаційний штаб" видав такий наказ: „Берестейському стрілецькому полку вислати дві сотні, одна по залізничому торі на Сарни, а друга в напрямку на Ківерці — на віддалі від м. Рівного $1^1/_2$ — 2 клм., та загородити дорогу виїзду потягів зі Штабу Північної Ґрупи. Полевій жандармерії — вести наступ на штаб ґрупи, тоб-то на залізничий двірець Рівно (штаб ґрупи був в потягах). Артилерію скерувати на штаб ґрупи. Решта війська в резерві".

Перед 24 годиною 29. IV. 1919 року, без жертв, Штаб Північної Ґрупи був в руках Уряду Української Народньої Республики. Всі заарештовані Оскілком на чолі з міністрами, були звільнені з під арешту.

Що-до отамана Оскілка та ґенерала Аґапіева, то як пізніше виявилося, вони ще перед захватом м. Рівного, виїхали потаємно о 18 годині автом в напрямку Польщі, а перейшовши кордон — там і залишилися, а з часом були інтерновані.

Доконавши ліквідації виступу отамана Оскілка проти Уряду У. Н. Р., — „Військовий ліквідаційний штаб" — повідомив про це Головного Отамана С. Петлюру, котрий приїхав з Головної Ставки броневим потягом до м. Рівного, в котрому з того часу пішла нормальна військова праця в змаганню з ворогами Української Держави.

Історія 8-ої Галицької Бриґади

(давнішої „Ґрупи Рудки" або „Ґрупи Гофмана").

Написав: *Д-р Іван Карпинець.*

III.

ВІД ТРАВНЕВОГО ВІДВОРОТУ ДО ПЕРЕХОДУ ЗА ЗБРУЧ (15. V. — 17. VII. 1919 Р.).

Стан тієї ґрупи Конаржевського, що занимала в цьому часі відтинок напроти „Ґрупи Гофмана", був 21. III. такий: 5 куренів (з того 3 познанські), 76 скорострілів, 14 гармат, 4.248 вояків (Hupert „Walki", 230). Отже чисельно, а навіть якостево мала вона перевагу над рудецькою ґрупою (познанські курені були добре вишколені та добре засмотрені); тільки під зглядом скількости гармат була слабша. „Ґрупа Гофмана" могла числити тоді найбільше 3—$3^1/_2$ тисячі людей з малою скількістю скорострілів; тільки гармат було більше (може з 24), які однак не дуже то брали живу участь в боях, бо серед Наддніпрянців, які їх у великій скількости обслуговували, почався фермент (про це буде мова далі).

Та не тільки наступами частин ґрупи Конаржевського на частини „Ґрупи Гофмана" зазначилися тодішні боєві операції на цьому відтинку. Починаючи з 21. березня, стали проявляти ожвлену діяльність на фронті й поза фронтом рудецької ґрупи польські літаки; вони стало кидали на місточко Рудки бомби, які забирали багато жертв передусім з-посеред мешканців міста, Поляків і Жидів. Отож 21. III. появилися над Рудками аж 3 літаки та кинули бомби, з яких цікоди Українці не мали. Автор згадуваної брошури про Рудки пише про це так: ..„Radość była wielka (серед Поляків, як побачили 3 польські літаки, I. K.), bo powszechnie znana była zapowiedź trzech aeroplanów, jako znak końca ukraińskiej niewoli. Radość zmieniła się w smutek. Z aeroplanów padły bomby na miasteczko. Dwie osoby zabite, rannych ośm. Przygnębienie zapanowało w mieście. Jaki cel mieli lotnicy, rzucając bomby na polskie miasteczko? Ukraińcy nie ponieśli żadnej szkody" (стор. 21).

28. III. українські вояки робили приготування до приміщення скорострілів на костельній вежі в Рудках, певно з метою острілювати польські літаки (M. W. „Rudki pod okupacją ruską", 22).

Якаж ціль була наступів Конаржевського на частини „Ґрупи Гофмана" в днях 20—24 (зглядно може 19—23) березня? Бо певно не сама тільки охота відіпхнути українські частини дальше на полудне від залізничого шляху Львів-Перемишль грала тут ролю, але щось іншого. Доказом може бути приказ Нач. Довудзтва Ч. 5.400/I. до Івашкевича, який 19. III. перебрав вже команду над всіми польськими військами у Східній Галичині Do wództwo Wschód) від ґен. Розвадовського. Цей приказ був такий: „Найвища Рада Мирового Конґресу в Парижі дала приказ, щоби заперестати воєнних кроків. Відповідні депеші відходять рівночасно. Щоби використати полишений до завішення зброї час, схоче п. ґенерал перепровадити акцію в цілі заняття простору Краковець-Яворів - Добростани - Янів - Немирів. Дальше був би бажаний удар в напрямі полудневім, в цілі заняття Рудок. Успіх однак повинен бути запевнений. Нач. Довудзтво (Hupert: „Walki"... 228; підкреслення моє — I. K.). Отже бажання заняти крім Яворівщини, Краковеччини й Янівщини, також і Рудки й Рудеччину перед сподіваним завішенням зброї і перед перемирям, був певно причиною цих безуспішних наступів ґрупи Конаржевського.

4. Справа поновного завішення зброї й перемиря. Коли У. Г. А. в березневій офензиві проломила залізничий шлях Львів-Перемишль і загрожувала знищенням польських частин в Східній Галичині, державний секретар заграничних справ З. О. У. Н. Р. Панейко, використовуючи це корисне положення на фронті, звернувся 13. III. 1919. р. з відповідною нотою до америк. президента Вільзона. На цю свою ноту одержав Па-

Digitized by Google

нейко відповідь, датовану 17. березня, такого змісту: „Президент Вільзон одержав Вашу телеґраму з 13. березня, в якій говориться про відносини між Україною та Польщею й про місію ґен. Бертельмі. Президент хоче, щоби Ви були певні, що він вповні здає собі справу про положення й через те негайно буде вислана на місце окрема місія коаліції, щоби перевести доходження про цілу ту справу. Президент є певний того, що в ожиданню приїзду цеї місії і в загальнім інтересі — Україна негайно здержить мілітарну акцію. Президент сподіється, що Україна матиме довіря до доброї волі коаліційних правительств, привести до вдоволяючої угоди між Польщею й Украною та через справедливу розвязку усунути конфлікти поміж обома народами". Цю ноту передав Панейкови, який перебував тоді в Льозані (Швайцарія), американський посол в Берні (Швайцарія); Панейко зараз виїхав до Парижа, передавши цю ноту галицькому урядови. Ця нота прийшла до Станиславова 22. III. 1919. р. („Стрілець" ч. 13. з 26. III. 1919., вид. в Станиславові, стор. 8.).

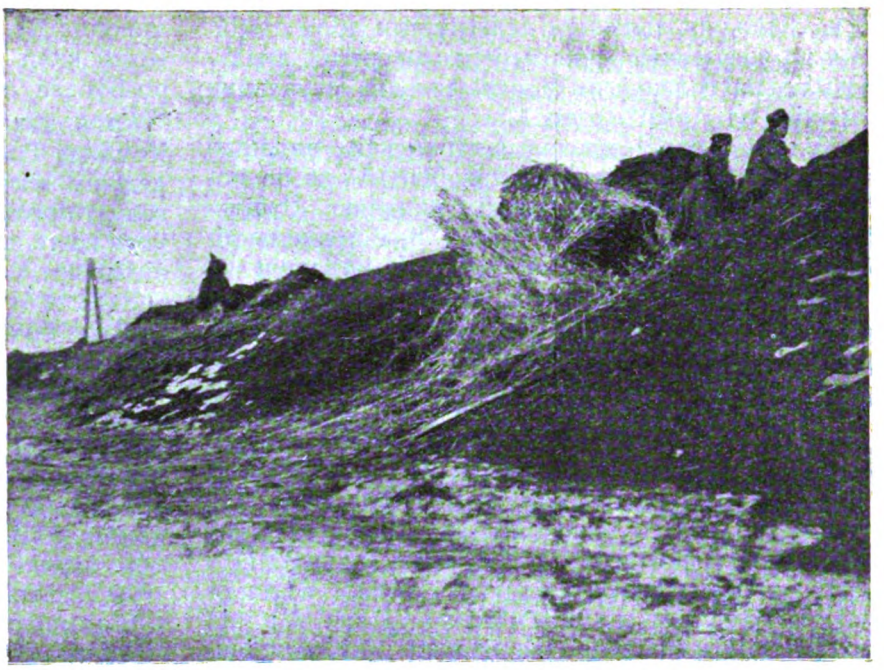

Окопи під Городком Ягайлонським. Сотня Гачкевича 3 бриґади У. С. С. Березень 1919 рік.

Цьогож 22. березня передполуднем привіз до Станиславова курієр від нового коменданта польських військ в Галичині ґен. Івашкевича, лист, в якім він подавав до відома, що переняв команду від ґен. Розвадовського та залучену до цього листа телеґраму у французькій мові від Найвищої Ради Мирової Конференції що в дослівнім перекладі звучала так: „Ґен. Павленко — комендант українських сил перед Львовом. 20. III. 1505. Дуже пильне! З Парижа ч. 44. в. 240. в часі засідання 19. березня Найвища Рада Мирової Конференції рішила запросити обі сторони, що стоять під Львовом, заключити завішення зброї в хвилі одержання цеї депеші. Наслідком того голови держав антанти й союзників звертаються до ґен. Павленка з закомунікованням просьби Найвищої Ради Мирової Конференції здержати негайно з його сторони ворожі кроки перед містом і в околиці Львова, котра то просьба вислана рівночасно до польського ґен. Розвадовського, коменданта Львова. В часі тревання завішення зброї війська обох сторін остануть на своїх позиціях. Комунікація залізницею між Львовом і Перемишлем лишається на всякий випадок свобідна в міру конечної потреби для щоденного заосмотрення міста Львова. Найвища Рада подає, що вона готова вислухати предложення щодо територіяльних претенсій обох сторін спірних і посередничити в Парижі між деле ґаціями українською і польською, або також через посередництво такої відповідно кваліфікованої репрезентації, до котрої вибору обі сторони рішаться зобовязатися, а то в цілі переміни завішення зброї на перемиря. Вислухання української й польської репрезентацій щодо їх суперечних претенсій є також зависиме від формального услівя безпосереднього негайного заперестання ворожих кроків. Водров Вільзон, Льойд Джордж, Клемансо, Орляндо". („Стрілець", ч. 13. з 25. III. 1919. р., вид. в Стрию, ст. 1).

Як зареаґувала на цю пропозицію завішення зброї Начальна Команда Галицької Армії? Про це довідуємося з обох видань 13. числа часопису „Стрілець" (стрийського й станиславівського)[1]). І так в стрийськім виданню з дати 25. III. находиться під текстом телеґрами таке повідомлення: „Начальна Команда уважала за свій обовязок повідомити про це фронт з візванням приняти це до відома та заявити свої погляди відносно цеї справи. В слід за тим старшини та козаки фронту зложили заяву, що вони відносяться з повним довірям до Начальної Команди та полишають її поглядови остаточні рішення відносно перерви операцій. Начальна Команда рішилася тимбільше прийти назустріч візванню 4-ох найбільших державних мужів світа, що антанта не має вже більше наміру накинути Українцям некорисної демаркаційної лінії, лише полишає усталення точок завішення зброї безпосереднім переговорам в Парижі через висланих обома воюючими сторонами уповновласнених заступників. До цього часу буде тревати перерва в операціях на умовах, що обі армії полишаються на їхніх становищах. Переговори відносно точок операцій відбудуться

[1]) Часопис „Стрілець", починаючи з 13. числа, став виходити в Стрию, як орґан для війська; перше станиславівське видання під ред. В. Пачовського закінчилося на 13. числі. Так отже ч. 13. „Стрільця" є подвійне, станиславівське й стрийське, але вони ріжняться і змістом і датою й форматом.

Digitized by Google

в найближчих днях між делеґаціями обох армій. Аж до часу заключення перерви операцій, тревають воєнні ділання на фронті дальше. Начальник Штабу Гал. Армії" (стор. 1.).

Коли це повідомлення в стрийськім виданню „Стрільця" є досить повздержливе, то за це повідомлення в станиславівськім виданню „Стрільця" з 26. III. 1919. р. (ч. 13, стор. 8) є повне необосноваої радости й надії. Воно, подавши на вступі телеґраму Вільзона до Панейка а відтак зміст депеші Найвищої Ради Мирової Конференції голосило: „На основі цих телеґрам рішилася Начальна Команда Галицької Армії в порозумінню з Радою Державних Секретарів приступити до часового завішення зброї після лінії, яку визначують наші нинішні закопи. Комунікація між Львовом і Перемишлем лишається виключно тільки до довозу конечних для Львова харчів. Славне Козацтво! Це вже не услів з останніх переговорів, на які відповіла Начальна Команда Гал. Армії виповідженням перемиря і успішним бомбардуванням Львова! Граничною лінією лишається лінія нашого фронту, яку Ти Українська Оружна Сило держала власними геройськими грудьми! Антанта просить підписами президентів: Вільзона (Америка), Льйод Джорджа (Анґлія). Клемансa (Франція), Орлянда (Італія). щоби рівночасно з Поляками здержати воєнні операції і торжественно прирікає вислати нову місію та безсторонно розслідити українсько-польську справу й просить прислати українську делеґацію до Парижа, яка мала би вести переговори з Поляками, щоби закінчити криваву війну межи обома народами. (Таку саму депешу про завішення зброї післала Антанта до команданта польського війська ґен. Розвадовського). Славне Козацтво! Твоїм геройським пожертвованням добуло Ти признання Антантою: Української Народньої Республики. Від сьогодня можуть заступники Укр. Нар. Республики говорити як рівні з заступниками польської держави. Це Ваша праця і Ваша вірність Україні!! Але справа ще не скінчена! Україна жадає ще надальше Вашої праці, а Рада Державних Секретарів разом з Начальною Командою, оперті на Ваші свідомі і карні ряди, сповнять з вірою в будучність Укр. Нар. Республики всю працю й поборють всі перепони, які стануть по дорозі скріплення й могучости нашої молодої держави. Начальна Команда Г. А. і Рада Держ. Секретарів, признаючи зміну поведення Антанти до Укр. Нар. Республики, готова заключити тимчасове завішення зброї, але взиває Вас. Славне Козацтво, пильнувати фронту, з таким самим пожертвованням і карністю, як до сьогодня й наказує рівночасно: Як довго справи дальше не розвинуться, здержатися від всяких зносин з ворогом, на якого мусимо й на дальше мати чуйне ухо й все готові батерії і скоростріли на захід і схід!!! Постій, 22. березня 1919. За Начальну Команду Г. А.: Омелянович-Павленко, ґен. хорунжий в. р., Курманович Віктор, полковник, шеф штабу в. р. За Державний Секретаріят Військових Справ: Петро Бубела, от. в. р."[2]).

Коли таким оптимізмом була перенята Нач. Команда Г. А., то вояцтво, принайменше на рудецькім відтинку було, оскільки собі автор пригадує, противне всяким переговорам і обурювалося на те, що Н. К. Г. А. дається вічно водити за ніс іншим.

Радість Начальної Команди Г. А. вкоротці розвіялася, бо коли вона, згідно з зазивом Найвищої Ради, звернулася до польської команди з предложенням переговорів, то польська команда не спішилася й почала проволікати справу. Аж щойно за посередництвом америк. ґенерала Кермена[3]), який був тоді у Варшаві і дістав з Парижа доручення занятися справою завішення зброї, прийшло 27. березня до переговорів в Хирові (Др. Мих. Лозинський: „Галичина в рр. 1918 до 1920.", стор. 86).

В цих переговорах брали участь слідуючі делеґати: ґен. Ґембачев, підполк. Фідлер, майор Долежаль, пор. Малецький, др. Михайло Лозинський та о. Бонн (як перекладчик), з української сторони, та полк. Кулінський, майор Маріянський, капітан Розвадовський, пор. Короткевич і ґраф Скарбек, з польської сторони (Лозинський, як вище, ст. 86—87: Hupert: „Walki".)

Про перебіг переговорів написав др. Лозинський дослівно таке: „Ці переговори були для нас несподіванкою. Ми були пеьні, що Поляки так само як ми готові сповнити волю Найвищої Ради, і тому заключення завішення зброї піде зовсім гладко. Тимчасом вони заявили, що польська сторона може заключити завішення зброї тільки під умовою, що наше правительство до трьох днів від заключення завішення зброї заявить готовість заключити перемиpє на основі проєкту комісії Бертелємі, який Поляки вважають єдиною основою дальших переговорів. Ми на це відповіли, що для нас є міродатне становище Найвищої Ради, отже тепер ми готові заключити завішення зброї, а про перемиря будемо говорити в Парижі. На це польська делеґація заявила, що на заключення завішення зброї на основі нашого предложення не має повновластей і мусить звернутися до свого правительства за новими інструкціями. Про вислід повідомить нас через парляментаря. Так переговори в Хирові скінчилися нічим і війна велася далі („Галичина...", стор. 87.).

Гуперт, згадуючи за ці переговори, пише, що до порозуміння не дійшло тому, бо Українці домагалися перемиря при задержанню тогочасної боєвої лінії, а висліду переговорів не змінила й телеґрафічна конференція, яка відбулася 28.

[2]) Це повідомлення наводить в цілости й ґен. Омел. Паленко в своїм спомині п. з. „Українсько-польська війна 1918—1919.", на стор. 55—56.

[3]) Др. Вас. Кучабський подає в своїй праці п. з. „Українська дипльоматія і держави антанти в р. 1919.", друкованої в „Дзвонах" в 1931. р., що цей ґенерал називався Ф. Й. Кернан. (Ч. VI., 389).

Digitized by Google

III. 1919. р. між америк. ґенер. Керменом і ґен. Павленком, а яку Кермен провадив з Перемишля („Walki..." 233-34).

Про вислід переговорів в Хирові повідомила Начальна Команда Г. А. Найвищу Раду радіотелеґрамою, зазначуючи, що вина за дальшу війну паде на Поляків. А галицьке правительство заявляло всюди, що готове заключити завішення зброї. Однак парляментар, який мав передати польське предложення про дальші переговори, не являвся. „Замість того — пише Лозинський — являлися познаки, що Поляки готовляться не до завішення зброї, але до нової военної акції" („Галичина...", ст. 87).

Це відкинення Поляками українських пропозицій відносно завішення зброї дуже здивувало Лозинського. Він думав, що Поляки певно знають, що це їм перед Найвищою Радою Мирового Конґресу не пошкодить і тому такі певні себе. Цю думку потвердив Скарбек в приватній розмові, яку мав з Лозинським. Він казав, що Львовови вже нічо не грозить, та що Українці повинні відступити на лінію Бертельмі, бо за місяць викине їх армія Галера. Коли Лозинський переказав слова Скарбка в Станиславові, то там в це не вірили, та назвали це звичайним залякуванням противника (Лозинський: „Галичина...", 89).

Ми умисне переповіли ширше справу завішення зброї з кінцем березня, бо з цього видно, що: 1) Поляки вже з кінцем березня 1919. р. думали й приготовляли ширшу военну акцію в Східній Галичині; 2) що в цьому часі галицький уряд і Начальна Команда Г. А. жили ілюзіями й надіями на антанту, зглядно Найвищу Раду Мирової Конференції в Парижі. А тимчасом ця антанта, як це ствердив Лозинський на основі актів перед своїм відїздом до Парижа (десь зараз по цих переговорах в Хирові), інтервеніювала до того часу тільки тоді, коли Поляки були в скрутнім положенню й так, як це Полякам було потрібне. Аналізуючи телеґраму Найвищої Ради з 20. III. 1919., зазначує він, що причиною також тієї останньої інтервенції Найвищої Ради було положення польської армії у Львові, а ціллю — зберегти Львів в руках польської армії. Та заки рішення Найвищої Ради прийшло до обох воюючих сторін, Поляки для оборони Львова вже його не потребували („Галичина..", ст. 89).

(Далі буде).

Холодний Яр говорить

Написав *Юрій Горліс-Горський.*

(Продовження)

Увечорі двісті „бурлаків" і місцевих повстанців зібралися коло сільської управи. З Мельників і Медведівки прибуло сорок підвод на кращих конях. Десять підвод мали взяти по дорозі в Матвіївці.

Кінноточиків брали лише десять, для розвідки і розїздів по дорозі. Ґрупа була розбита на чотири части, при кожній один ручний кулемет. Цілі маршу, з місця ніхто не знав окрім штабу.

Головківку перейшли не затримуючися. У Матвіївці приєдналися підводи, які вже чекали, замовлені ще за дня. Матвіївських хлопців, які теж приготовилися „до походу", чекало розчарування, бо ґрупи не збільшували, щоби не зробити її неповоротливою. Польовими дорогами обминувши Триліси, підїхали після півночі під Олександрівку. Залишивши підводи позаду, розположуємося на краю лісочка під самим містечком і посилаємо двацять чоловіка обійти з двох боків місток, через який ми мали вірватися і тихо зняти, а як не вдасться, то збити з нього заставу.

Приділивши до кожної ґрупи людей, які добре знали містечко, Деркач вияснює кожній зокрема її завдання.

Залогу і місцевих комуністів сподіваємося захопити нечайно, бо від того часу як отаман Богдан поліг весною в бою із сотнею Будьоновської кінноти — Олександрівка вже відвикла від нальотів.

На містку, до якого було не більше трьохсот кроків, розляглося кілька стрілів, — потім наш умовний свист.

Пускаємося бігом туди. Один із висланих наперед хлопців, зустрівши пояснює, що застава зауваживши їх дала кілька пострілів і втікла до містечка. Наш „авангард" погнався за нею.

Добігши до містечка, окремі ґрупи розбігаються кожна на свою „роботу".

Через місто вже гуркотіли підводи. Про невдачу нападу не могло бути мови, бо озброєних ворогів було в Олександрівці не більше сотні. Треба було лише скоріше справитися, щоби не надіспіла їм підпомога з Камянки або Знамянки, якщо Кваші чи Жукові не вдалося якслід зіпсувати залізниці.

Взявши з собою кінноточиків заскакую у пошту де був телеґраф і телефон. Застаю там лише дві панни: дижурну телеґрафістку та телефоністку, які трохи злякано, але з цікавістю приглядаються до нас.

Питаю, чи сповіщав хто Знамянку чи Камянку про напад на містечко. Відповідають, що Камянка від одинадцятої, а Знамянка від дванадцятої години не відкликуються. Є сполучення тільки

Digitized by Google

зі стацією Олександрівкою, яка сповістила теж, шо звязок на оба боки має перерваний.

Значить, з обох боків наші хлопці своє діло зробили. З направкою залізниці у „товаришів" діло скоро не йде. Боючись засідки, майже завше — чекають дня.

Забравши оба апарати, виїзжаємо на площу до штабу. Отамана не застали — поїхав на цукроварню.

Через якийсь час на площу стали зїжджатися підводи навантажені цукром, сіллю, сірниками і ріжним потрібним для нас крамом із склепів „Госбази". Дядьки жартують, що добре „ярмаркувалося".

Групи Василенка і Чорноти прибули з підводами, на яких два кулемети, рушниці і набої захоплені в міліції і караульників. Вбити удалося не багато, бо все порозбігалося покидавши зброю.

Отаман приїхав заводською бричкою. На брички чимала валіза з совітськими грошами. За півтори години — робота була скінчена.

Запаливши „Госбазу" виступаємо в напрямку Івангорода. Залишивши його праворуч прямуємо до лісу „Нерубай".

Групи Кваші і Отаманенка дожидали вже нас у тому лісі.

Увечорі вирушаємо назад за залізницю, перейшовши її коло Соснівки. Отаманенко з Холодноярцями і своїми хлопцями приєднався до нас.

Кваша перебалакавши з Деркачем, повернувся до своїх лісів. Його люди мали розпустити у селах чутку, з тим щоби вона дійшла до червоних, що нальот на Олександрівку зробив якийсь переходячий партизанський загін, що „пішов на Херсонщину".

Перейшовши залізницю без жадних пригод, перед Цвітною звертаємо на польські дороги. Обминувши також Любомирку, світанком вїжджаємо у Матвіївку.

По повороті до Мельників, все привезене поступило на „склади" в розпорядження господаря. Частина грошей була призначена на розходи по розвідці і інші витрати поза межами Холодного Яру. Гроші призначені для „внутрішних" розходів відіслано до Одеси, щоби через своїх людей обміняти їх на українські гривні та карбованці. В Одесі українські гроші розцінювалися вже дуже низько, а коло Холодного Яру, селяни зовсім не хотіли приймати совітських, лише українські і „миколаївські".

Через кілька днів, в звязку з чуткою, що в напрямку Черкас зявилися нові червоні частини, около трьохсот Холодноярців виведено у табор в самому Холодному Яру. Там же був і штаб. Останні були в поготівлі не відриваючись від праці.

В перших днях серпня прибув до нас звідкись, здається із Повстанкому Правобережжа, Дігтяр-Хоменко, бувший „державний інспектор" української армії. Здивувався, що у нас досі немає місцевого повстанкому (повстанського комітету). На цю тему відбулося в штабі декілька дискусій і нарешті постановили, „щоб не відставати від других", — вибрати і собі повстанком. Завданням його, як заявив Дігтяр, має бути тримання звязку з центральним комітетом, агітація та політична орґанізація селянства. На одному із схилів Холодного Яру відбулися збори, на які прибули представники із сіл. До комітету вибрали Деркача, Ільченка, Отаманенка, Микитенка та Терехова — бувшого політичного референта котрогось із українських міністерств.

Коли багато голосів викрикнуло кандидатуру Чорноти — той розсердився.

— Моє діло ворога бити, а не в засідання ґратися. І взагалі на сім чортів здався нам той комітет! Звязки і штаб може тримати. Агітувати у нас нікого, а туди, де „товариші" панують — пан Дігтяр агітувати напевно не поїде. Досі у нас одна голова була, яку всі слухали. А то штаб буде казати — я старший, а повстанком — я старший. І почнуть воду в ступі товкти. Коли хочеться вже вам так повстанкома, то най отаман буде і головою повстанкому.

(Дальше буде).

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

ПАМЯТИ Д-РА ЕВГЕНА ОЛЕКСІЯ

Написав сот. Василь Бачинський.

Це було тоді, як кривава стрілецька слава примеркала, як грізна хуртовина лютої пошесті білим козацьким тілом степи устеляла.

На камяних долівках лічниць, на клантиках соломи по селянських хатах та хуторах, на обозних возах догоряли ті — які ще недавно бурунним вихром несли на своїх баґнетах волю та славу...

Частини семої бриґади УҐА стояли в місточку Немирові та його околицях. Усі лічниці та монастир були переповнені хорими. Я лежав в монастирі, перебувши пятнистий та поворотний тиф, та ожидав тої хвилі, коли буду міг відїхати назад до свого куріня.

До мене заходив лікар Др. Коцовський. Та одного дня він не прийшов. Люта пошесть і його не оминула. А за кілька днів грізна вістка — що і його не стало між живими.

— Степанку, уважай, як приїде з міста лікар, то попроси його до мене —

І мій чура Степан ждав терпеливо на монастирській брамі. Надїхав лікар і оба прийшли до мене.

Біля моєї постелі сидів покійний Евген Олексій. Його добрі очі, тихий, рівний голос додавали свіжих сил, нових надій. Ми говорили, а я бачив

Digitized by Google

знову стрункі ряди рідного війська, лискучі дула гармат, широкі шляхи курявою вкриті...

— Ви ще полежите кілька днів — а я буду до вас заходити. А відтак поїдете зі мною до Немирова. —

Я щиро, з душі дякував нашому лікареві. Лічив тіло і душу. Він дружньо стиснув мені руку, та

Др. Е. Олексій

відійшов. Ждала Його важка праця — боротьба. Сотки хорих, а Він один. Брак ліків, потрібних середників до боротьби із цим страшним ворогом — це все утруднювало працю. Скільки мусіла перетерпіти Твоя чутлива душа у цьому незабутньому чотирокутнику смерти? — —

Одного морозного, ясного дня увійшов знову Др. Олексій. За ним ішов стрілець, та ніс великий кожух.

— Це для вас сотнику, бо ваша шинеля вітром підшита, то буде вам холодно. —

Мене щось за горло стиснуло. Я не промовив ні слова, тільки довго довго стискав Його благородну руку.

Ми їхали до місточка. Свіжий, степовий вітер розганяв чорні думки. Вливалась сила, кріпшала надія.

— А я і кватиру для вас найшов. —

Я глянув на Олексія, а Його добрі очі материним добром усміхались. Обтулював кожухом мої ноги, дбав мов про рідного брата.

Грядучі події роскинули нас мов степовий вітер осіннє листя... Прийшли важкі роки боротьби за життя, за буденний прожиток. Холодні мури чужинних міст, підземні штольні копалень, праліси заморських країн приняли недобитків... І Тебе люта доля не пестила. Скитальське життя на чужині, мандрівка у безкраї степи Канади, а вкінці туга за рідними, близькими — і поворот на рідну землю.

І нераз в розмові з товаришами, як сходила балачка на дні нашої слави і падало з наших уст Твоє імя — то завсіди ставало мені на душі ясно, тепло, в очах сльози блестіли, щось за горло стискало...

І тому така велика рана у нас, тому така велика прогалина у рядах семої бригади...

† *ВОЛОДИМИР КИПРІЯН*

четар У. Г. А.

10. III. ц. року помер в санаторії Каси Хорих у Львові на грудну недугу Володимир Кипріян б. четар У. Г. А. ревізор Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові.

Покійний уродився в Ярославі 1896 р. Походив з урядничої сімї. Перед покінченням середної школи вступив в 1914 р. до УСС-ів, де служив як боєвик до 1916 р. Опісля працював як помічник ліквідуючого старшини І. полку УСС-ів. В міжчасі здав іспит зрілости у Відні. По перевороті в 1918 р. став самостійним ліквідуючим старшиною в українській армії, і в тім характері працював аж до квітня 1920 р. Під Козятином попав у полон та зазнав усіх злиднів таборового життя у Фридрихівці, Стрию та Тухолі. В тім часі набавився тяжкої грудної недуги. В липні 1920 р. утік з Тухолі спершу до Німеччини, а дальше до Чехословаччини. Побут на еміґрації використав на докінчення студій. Рівночасно не занедбував громадянської праці. Багато зусиль та трудів вкладає Покійний в Т-во „Студентська Поміч" в Празі, а опісля як секретар українських кооперативних курсів табору в Юзефові на Чехословаччині.

Від 1925 р. стає кооператив. працівником у краю, спершу як скарбник Щадничо-кредитової кооперативи „Праця" в Бучачі, опісля як службовик і член Управи кооперативи „Народний Дім" в Перемишлянах. В липні 1927 р. перейшов з Перемиш-

Др. Володимир Кипріян, четар У.Г.А.

лян до ПСК Рогатин, а звідси в 1928 р. до Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові, де працював як ревізор аж до смерти.

Натхнений великою любовю і вірою в майбутність народу, віддав Покійний ціліське життя, всі свої сили для Нього. Ще як молодий вісімнацятилітний хлопець вступив до УСС-ів, щоби у великій світовій заверусі боротися зі зброєю в руках.

З українською армією пережив всі ясні і прикрі хвилі великого минулого. А коли „встоятись не було сили", то зневіра не охопила Його молодечої душі. Загартований в тяжкій нерівній борні бачить, що тільки дальше змагання, дальша праця наблизити може обездолений нарід до кращого завтра.

Digitized by Google

Смерть бл. п. Володимира Кипріяна відчуло болюче й наше Видавництво. Був Він одним з найкращих членів, якому доля Ч. К. завдно лежала на серці. Невтомно і при кожній нагоді приєднував для Ч. К. нових членів, збирав уділи, вкладки та пренумерати, кольпортував видання, словом — не жалів ні трудів ні часу для тієї установи, яку цінив високо й любив горяче, уважаючи її єдиним вогником над спопелілим багаттям Великого Минулого, в якого книгу вписав Він і своє добре заслужене імя.

Дня 13. березня в год 3½ попол. відпроваджувало українське громадянство Покійника на вічний спочинок. За Його домовиною йшли товариші праці і товариші війни. Похоронний похід перейшов попри домівку Р. С. К. У., де з балькону промовив О. Луцький, прощаючи Покійника від установи. На кладовищі говорив Др. З. Петрів від Товаришів праці, а ред. Гр. Гладкий від Тов. „Молода Громада“ і „Супруга“.

Вічна Йому Память!

В. ЮРЧЕНКО — »ЧЕРВОНИЙ ЧАД«.

Поява споминів цього автора, про жахливе пекло Соловок була дійсною ревеляцією на книгарському ринку років тому три назад.

Спомини Юрченка протягом кількох місяців розійшлися до одного примірника й діждались другого накладу завдяки не лиш самій темі, але й хистові і талантові незнаного тоді ще, для загалу читачів, автора, який так ярко й таким темпераментним та кольоритним пером зумів розгорнути перед читачем всі ці дантейські картини пережитого.

„Соловки“ це й досі найкраща і наймаркантніша з тих повоєнних літературних появ, що завдно не тратить вартости, та може й повинна бути перекладена на всі мови. Дебют Юрченка випав під літературним оглядом понад сподівання, а скільки прислужився народові — саме в роках, коли так поширювалась большевицька зараза на наших землях — зайво підчеркувати.

Цим разом появилась нова річ цьогож автора: „ЧЕРВОНИЙ ЧАД“. Це свого роду фільмовий репортаж подій на Великій Україні з 1917—1919 років неменше цікавий і неменше вдатний.

Юрченко і тут виявив свій талант, темпераментність, легкість стилю та кольоритність у змальованні подій, типів та настроїв. Все це як на яві пересувається перед читачем, що може, немов на екрані, зачитуватись без напруги в цікавому сценарі.

Новий твір Юрченка сміливо можнаби назвати доповненням попередніх споминів. Події вяжуться тут зі собою як історична цілість, лише „ЧЕРВОНИЙ ЧАД“ розснований на повістевій мережі, де героєм не автор, як у попередніх споминах, тільки його добрі знайомі, тоьариші зброї, односельчани і сіра повстаньча маса.

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД.

П. Осип Марків, Станиславів, зол. 10.—.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ. До цього числа залучуємо почтові складанки та просимо прислати ними біжучу передплату на II. чвертьрічча 1934. — Залягаючих передплатників просимо вирівнати залеглости конечно впродовж квітня! Передплату просимо присилати чеками, тому, що цього місяця не вишлемо зовсім по збірку передплати наших інкасентів.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VI. річник / Число 4. / Квітень 1934.

ЗМІСТ:

Вояки, Стрілецька знимка
Ярослав Курдидик 2

Весна 1920 року
Василь Бачинський 2

Спомини розвідчого старшини 1919-1923 рр.
І. Вислоцький 3

Невже тільки випадки?
М. Горбовий 6

Шляхом слави 9-ої Бриґади УГА
Др. Степан Божик 8

Михайло Чайківський і Україна
Ігор Лоський 13

Оскілківщина
Петро Проценко 16

Історія 8-ої Галицької Бриґади
Др. Іван Карпинець 18

Холодний Яр говорить
Горліс-Горський 21

Посмертні згадки 22

Рецензія 24

Від Адміністрації 24

Редаґують: *Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

Digitized by Google

НАЙСТАРША ФАБРИКА
УЛЬТРАМАРИНИ В ПОЛЬЩІ

ЗЕЦЕР і ВЕРНЕР

Сп. Акц.

Варшава, вул. Солец 39.

витворює найкращі роди ультрамарини до білля, вапна і промислових цілей. — Просимо добре уважати на фабричну марку „КОН", тому що появилися на ринку фальсифікати дуже подібні до нашого опакування.

Зайденфрау Броня

ЛЬВІВ,
пл. Голуховських 1.

ГУРТІВНЯ
ШКЛА - ПОРЦЕЛЯНИ
КООПЕРАТИВАМ
доставляємо тільки через
ЦЕНТРОСОЮЗ

Хто хоче бути певний, що його праця не пропаде а видасть гарні плоди, той купує все потрібне

НАСІННЯ лише НАРОДНОЇ ТОРГОВЛІ
в ІІ насінному Відділі та у
тридцятьох складах у Львові і в краю.
Жадайте скрізь пакованого насіння лише НАРОДНОЇ ТОРГОВЛІ.

ФАБРИЧНИЙ СКЛАД
артитулів технічних і господарських,
хемікалія. фарби і матеріяли

МАВРИКІЯ ГАКА ВДОВА

ЛЬВІВ, Ягайлонська 20. Тел. 13-139.
Філія: Жовківська 10.
ДОСТАВЕЦЬ „НАРОДНОЇ ТОРГОВЛІ".

Купуйте і уживайте **СИНКУ** з фабрики Плоцький, Вассерман і С-ка в Каліші з маркою „Слонь". До набуття у всіх Пов. Союзах і кооперативах

ЯКІВ ҐОТЛІБ ВАПІНЯРКИ і КАМЕНОЛОМИ
Глинна Наварія

бюро: Львів, Кохановського 26. Тел. 10-55. ПКО Варшава 151.171. поручає: вапно будівельне, вапно вибране торговельне і вапно палене, мелене для навозних цілей.

Н. ВОЛЬОХ торговельний дім і імпорт товщів і хемікалії **Бюро: Львів, Краківська 8.** Магазини: вул. Кентшинського ч. 11а. — — Телєфон 13—43.

Нема над свої рідні
ПАПЕРЦІ і ТУТКИ
„КАЛИНА"
кооп. фабрики „БУДУЧНІСТЬ" в Тернополі.

Digitized by Google

Навіть найбідніші можуть тепер набути видання

„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ВЕЛИКА ЗНИЖКА ЦІН

Найкраща нагода доповнити читальняні, кооперативні та приватні бібліотеки.

	ЦІНИ перше	тепер
Антін Вільшенко: Життя й пригоди Цяпки Скоропада, Віршована історія про пор. У.С.С. Цяпки, ст. 270	4·50	1·50
М. Голубець: Історія Львова від найдавніших часів, ст. 179	3·00	1·25
Богдан Лепкий: От так собі, ст. 131	1·50	0·70
Слота, ст. 27	0·90	0·30
Зірка, повість ст. 181	4·00	1·75
Вадим, повість ст. 227	4·50	2·00
Василь Софронів: Грішник, ст. 112	1·50	3·60
Халіда Едіб: В огні, повість ст. 234	4·50	2·50
Берестейський мир — спомини і матеріяли ст. 320	8·00	3·50
Роман Купчинський: У зворах Бескиду	3 90	3·90
Федір Дудко: Чорторий, ст. 180	3·50	3·00
Квіти і кров, ст. 192	4·00	2·00
На згарищах, ст. 168	2·00	2·00
Глум, оповідання, ст. 56	1·20	0 50
Ґен. Всеволод Петрів: Спомини з часів української революції.		
I. До Берестейського миру, ст. 180	3·50	1·50
II. До заняття Києва, ст 184	3·50	1·50
III. Кримський похід, ст. 164	3·50	1·20
IV. Доба Гетьманщини. ст. 117	3·00	1·20
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих, пригоди з воєн. часів ст. 262	5·00	2 00
М. Брилинський: Хр стний огонь, воєнні нариси, ст. 184	3·50	1·50
В. Лопушанський: Перемога, повість в 2-х т. з визв. війни	6·00	2·75
Д-р Степан Шухевич: Спомини:		
II. Від квітня 1919 до липня 1919.	4·00	2·50
III. Від липня 1919 до січня 1920	4·00	2 50
IV. Від січня 1920 до квітня 1920	4·00	2·00
V. Від квітня 1920 до серпня 1920	4·00	2·00
Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед У.С.С.)	4·50	2·00
Микола Галагаи: З моїх споминів,:		
I. 80-ті роки до світової війни ст. 203	4·00	1·90
II. Світова війна — розвал парату — українська революція ст. 196	4·00	1·90
III. 3-тий військовий зїзд — делеґація на Кубань — більшовицька навала — прихід німців ст. 176	4·00	1·90
IV. Дипльоматична місія в Румунії. — Дипльоматична місія на Угорщині. ст. 296	6·00	2·00
Д. Дорошенко: Мої спомини II, III. IV том по 1·50		4·50
Олена Степанівна: На передодні великих подій Переживання і думки 1912—1914	2·00	0·70
Михайло Костів: Джін-ґісхан гряде, ст. 102	3·00	1·20
Д.р Андрій Чайківський: Чорні рядки. Спомини за час від 1.XI. 1918—13.V. 1919	3·00	1·20
Д-р Іван Максимчук: Кожухів. Трагічна доля решток УГА., ст. 100	2·80	1·10
Микола Мельник-Матіїв: На чорній дорозі оповідання	3·50	1·50
А. Крезуб: Партизани, спомини, ст. 358, т. I. і II.	8·00	3·50
Евген Чикаленко: Щоденник (1907—1917), ст. 496	14·00	6·00
Д-р Ганс Кох: Договор з Денікіном. Причинки до трагедії УГА на Вел. Україні від 1.XI.—17.XII. 1919	1·80	0·80
Ілько Борщак: Великий Мазепинець Григорій Орлик, ґенерал Людвіка XV., ст. 208	7·00	5·00
І. Калічак: Записки четаря. Спомини з Хирівського фронту 1918—1919	2·80	1·20
Д-р К. Левицький: Великий зрив, ст. 150	6·00	2·50
Т. Г. Масарик: Світова революція, I. II., ст. 540	21·00	8·00
В. Приходько: Під сонцем Поділля, ст. 250	6·00	2·50
В. Юрченко: Шляхами на Соловки	·00	4 00
Пекло на землі	5·00	4 00
В. Леонтович: Хроніка Гречок	3·50	1·70
О. Бабій: Перші стежі, повість зі стрілецького життя	6·00	2·80
І. Борщак: Мазепа, життя і пориви великого Гетьмана	5·80	4·50
О. Попович: Відродження Буковини	2·60	1·20
А. Крезуб: Нарис історії українсько-польської війни		3·50
Календар-Альманах на 1914 рік		2·00

Продажа книжки тільки за готівку. При замовленні комплєту обліковуємо сплати. Гроші слати переказом або чеками П.К.О. 152.514.

„ЧЕРВОНА КАЛИНА“
ЛЬВІВ, вул. ЗІМОРОВИЧА ч. 3
Почт. скр. ч. 43.

Digitized by Google

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1934

Ч. 5. ТРАВЕНЬ

Digitized by Google

ПЕРЕДПЛАТА

„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

НА 1934 РІК

Річна передплата 13·— зл., піврічна передплата 7·— зл., чвертьрічна 3·50 зл. Ціна числа 1·20 зл. — Для членів „Червоної Калини“ чвертьрічно 3·— зл.

За кордоном приймають передплату на „Літопис Червоної Калини“ та впис членів: В Сполучених Держ. Північної Америки: Myron Surmach, 103. Avenue A, New-Jork, N. J. USA. — В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121. — В Чехословаччині: Ukrainskyj Hromadskyj Vydavnycyj Fond, Praha-Vrsovice, Brožikova ul. č. 390.

Конто П. К. О. ч. 410.185.

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, Львів, Зіморовича 3.

Почт. скр. ч. 43.

ХЛІБОРОБИ, розвиток молочарського промислу поратує Вас у теперішній господарській скруті. Але тямте що тільки справжній молочарський промисл під фаховою кермою і в звязку з сильною, центральною молочарською орґанізацією, якою є Краєвий Молочарський Союз „МАСЛОСОЮЗ“, поратує Вас у злиднях. Зле поставлене діло без сильної орґанізації може нанести більше шкоди як пожитку

Звертайтесь за порадою і вказівками на адресу

„МАСЛОСОЮЗ“

Львів, Бартоша Гловацького 23. Телєфон 43-86 і 81-04

або до Відділів „Маслосоюзу“: Стрий, Шевченка 5, тел. 26. — Станиславів, Собіського 24, тел. 654. Перемишль, Косцюшка 3, тел. 340. — Самбір, Косцюшка 11а, тел. 43. — Коломия, Косцюшка 11, тел. 38. — Дрогобич, Пілсудського 14, тел. 285. — Тернопіль, Міцкевича 41, тел. 234. — Луцьк, Ягайлонська 25, тел. 239. — Катовиці, Шопена 11, Бєльск, 3-го мая 1а. —:—:—:—:—:—

Digitized by Google

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VI. Річник

ЧИСЛО 5 ТРАВЕНЬ 1934

В ЗАПІЛЛІ НА ПОСТОЮ

Digitized by Google

Ф. НЕВЕСТЮК

ПОСТІИ

Село... обшарпане, розбите
І поруйноване війною...
В хатах соломою пошитих
Військо вітає на постою...

Там з поля десь прибігли дроти
І зачепилися під стріху...
Лишила іграшки дрібнота...
В очах і подив і утіха...

Веселий сміх діточий никне
І слухає дрібна громада,
Як задзизчить і голос кликне:
»Гальо!... Тут сотник!... Там бриґада?...«

У добродушнім недовірю
Виходить сивий дядько з хати...
Проходжується по подвірю
І доглядає свій достаток...

Десь у повітці кінь військовий
Об землю копитом стукоче...
В садку притишені розмови
І срібні розсміхи дівочі...

І слухає вечірній сумерк
Ніжного брязкоту ґітари
І жде, коли об небо вдарить,
Грімке, бадьоре: »Хлопці, алярм«!..

І ранку жде... А ранком збірка...
Уставиться за чвірку чвірка
І знову шлях... Рови... Вибої...
— — — — — — — —
Чи памятаєте постої?

Одна картина

(Уривок із праці „Визвольні рухи на Лемківщині“)

Написав: *Ф. Коковський*

I.

Височани враз із присілком Кожушне — це невелике село сяніцького повіту. Числять вони разом понад 600 душ, а належать до парохії в Полонній. Ці села лежать майже при самому залізничому шляху Загіря—Лупків, до залізничої стації Щавне—Куляшне з Височан усього 4 км., а до стації Мокре 3 км.

Тепер село враз із присілком занедбане та опущене, нема там людини, що вмілаби селян освідомити та повести.

А давніше, хоч і не так давно, інакше бувало. І Височани й Кожушне дали себе пізнати в часі визвольних змагань 1918—1919 р. як дійсні українські громадяни, підпомагали по змозі т. зв. „Команчанську републику“, обстоювали своє.

Про ці події від листопада 1918 до кінця січня 1919 р. хочу якраз розповісти, а опираюся на тому, що мені росказували учасники цих подій, Іван Сухин та Павло Качала.

II.

З початком листопада 1918 р. комендант станиці української жандармерії в Щавнім, колишній австрійський „штабсфельдфебель“ Володимир Курка та капраль Василь Свистун, що їх прислало з Будапешту до краю враз із іншими підстаршинами наше посольство на прохання о. Пантелеймона Шпильки, творця та організатора „Команчанської републики“, скликали для Височан та Кожушного збори, щоби пояснити людям ситуацію.

Треба було конче зорґанізувати ці села, щоби вони враз з іншими боронили залізничий шлях Загіря—Лупків, а саме на відтинку Мокре—Щавне та не допустили противника до стації Команча, де був військовий осередок акції „Команчанської републики“, бо як що війська противника заволоділиби цею лінією та стацією Команча, ціла полоса на захід від Команчі, отже ціла майже Лемківщина тратилаб звязки зі сходом. Томуто часті були наскоки противника на Команчу.

На скликані Куркою та Свистуном збори, зійшлися майже всі мужчини з Височан та Кожушного з війтом Миколою Очищом. Зібраним пояснив Курка, що Австрія вже розпалася, що тепер народ має сам право становити про свою державну приналежність та зясував дотеперішнє положення. Всі зібрані заявилися за приналежністю до української держави.

Для оборони та вдержання ладу рішили зібрані створити міліцію. До міліції мав належати кожний, хто здібний носити збрую. Командантом міліції настановлено Івана Гайдоша, на становищі війта залишено Миколу Очища. Міліцію узброїли в австрійські та російські кріси, а було їх чимало в селі. Також і муніції призбиралося троха.

На зборах рішено також порозумітися із сусід-

Digitized by Google

німи селами, щоби, як прийде небезпека, взаїмно собі помагати.

III.

Як сказано, Височани лежать у віддалі від стації Мокре 3 км. а від стації Щавне 4 км. — Через ці стації мусіли переїзджати польські добровольці та військові відділи, якщо хотіли дістатися залізницею до Команчі. Селяни з Височан та Щавного мали поручене не пускати поїздів, що й робили, або обстрілювати поїзди, або при помочі нищення залізної дороги. Особливо у Щавному приходило часто-густо до перестрілок, бо там була станиця української жандармерії. Нападаючі відділи, відбиті зпід Щавного вертали до Загіря, а по дорозі старалися переводити по селах, отже й у Височанах реквізиції, особливо тоді, як впали до села нечайно.

Дня 19 грудня 1918 року відбулася атака польських добровольців на Команчу, Щавне й Куляшне. Відбиті відділом селян з Прелук та Команчі ці добровольці вертали до Загіря, впали під вечір до Височан та окружили церкву, де на вечірні було зібране все населення. Заносилося на те, що розпічнеться стрілянина поміж польськими добровольцями, а височанською міліцією та завдяки енергійній поставі пароха о. Коленського справа збулася мирно й напасники спокійно вицофалися зі села.

Дня 22 січня 1919 р. польські війська зробили наступ з трьох сторін на Команчу, Прелуки та Вислік. Той відділ, що через Щавне та Куляшне прямував на Прелуки, а проводив ним Анджей Кухарскі, впав до села та почав обстрілювати височанську міліцію. В часі перестрілки був ранений із міліції Дмитро Шеремета, а чудом спасся від смерти другий член міліції, Павло Качала. Сама міліція, не маючи допомоги із сусідних сіл, пішла в ростіч, у селі зачалися ревізії, арешти.

Під загрозою арештувань втікло із села та перебувало на еміграції багато людей, між іншими Дмитро Кроляк, Іван Гайдаш, Микола Сахар Данилів, Микола Сахар Лучків, Очищ Дмитро, себто найдіяльніший громадянин. На другий день польська військова влада арештувала та забрала на Домбє Миколу Сахара, Андрія Грицка, Михайла Грицка, Лучку Качалу, Івана Левицького, Гриця Овада, Михайла Качмара та Д. Лукача.

Інші, діяльніші громадяни, як Іван Шеремета, Васько Грицик, Андрій Грицик та Дмитро Кроляк мусіли спершу скриватися, а показалися явно в селі, як настали спокійніщі часи.

Відворот УГА за Збруч

ПРИЧИНКИ

Написав: *Віктор Курманович,* ґен. шт. ґен. хор.

Пару разів уже доводилось мені читати на сторінках нашої преси критичні погляди про нездатність пляну Н. К., згідно з яким УГА. повинна була свого часу — відступати замість на схід себто за Збруч, — на південь, себто за Дністер і в Карпати.

Як бувший Шеф Штабу при Н. К. УГА., беру отсе в цій справі голос. Хочу заподати пояснення, а власне аргументи, котрими я покористувався при оцінці та обмірковуванні тодішної стратегічної ситуації, а то тих, що привели мене до прийняття пляну відступу УГА за Дністер, можливо і в Карпати. Піднятий мною плян був випрацюваний спільно з моїм співробітником от. Льонером і був в цілости апробований Командантом УГА, ґен.-пор. Омелянович-Павленком.

Для стратегічних рішень військового проводу міродатним є: власне і вороже положення, як теж і політичні відносини. 22. березня 1919 р., наслідком інтервенції Антанти, наступає припинення наших операцій і кінчиться остаточно наша бравурна офензива на відтинок Судова Вишня—Городок Ягайлонський.

УГА стояла проти західного ворога (Польщі) на широко розтягнутім, для оборони несприятливім т. зв. отвертім відтинку, без яких небудь природних перешкод. Що правда ліве крило опиралося на Карпати — Гірська Бригада дуже слаба численністю, але праве крило під Сокалем висіло зовсім у повітрю, бо „Холмська Група" не виявляла в той час сливе ніякої активности. Широкий фронт, незабезпечені крила, надавалися до прориву чи до обходового наступу. Таким ворожим акціям годі було щось протиставити, бо не було в нас частин в запасі. А навіть колиб вони і були, то за недостатком відповідних шляхів та перевозових засобів, годі було їх по потребі перекинути. Коли наше запілля не спромоглося в часі нашої офензиви посилити фронтові частини задля завершення успіху, то трудно було сподіватися і в найближчому часі таких резервів, які би були в силі не тільки поповнити проріджений боєвий фронт, але і влити йому нову пробоєву силу для дальших операцій. Не краща була справа і з матеріяльним заспокоєнням фронтових частин.

Щодо ворога західного, то Антанта вже при першій інтервенції заповіла нам перевіз зорганізованих у Франції і модерно виряджених польських військ, з котрими нам треба було числитись в найближчому часі. Бож як перша так і друга інтервенція Антанти прямувала лише на зискання часу посилення нашого ворога. До цеї пори мали ми перемогу та ініціятиву в наших руках. Та зі заломанням нашої березневої офензиви, що була кульмінаційним пунктом нашої

Digitized by Google

активности, ставав ворог з дня на день сильнішим, а тим самим перебирав теж і ініціятиву в оперативних акціях. Він мав за собою Антанту і її допомогу під кожним оглядом. Треба додати, що відносно підвозу своїх військ був ворог в дуже корисному положенні, бо мав в своїх руках залізниці: Новий Санч—Хирів, Краків—Львів, Люблин—Рава Руська, Хирів—Ярослав—Рава Руська. Він тим робом міг зосереджувати війська по вподобі.

Зі сходу підходили до Збруча більшовики. Армія УНР відступала за Горинь в околицю Сарни—Рівне—Кремянець, відкриваючи наші змушена — хоч як це тяжко було, — організувати фронт проти большевиків, відводючи туди зади над Збручем. Н. К. була наслідком цього частини зі західного фронту. Мабуть большевики напирали більшими силами, коли Армія УНР. мусіла залишити цілу територію. Згідно з одержаними тоді відомостями стан Армії УНР. числив 14.00 багнетів, але її боєздатність наслідком безнастанних відступових боїв була сильно вичерпана.

Якіж були загально політичні відносини? — Майже ціла Европа була в революційному стані. а зі сходу загрожував їй більшовизм. Покищо боролися проти нього деякі царські генерали, а на чолі Армії УНР стояв Гол. Отаман Петлюра. Та він не знайшов у Антанти відповідної підтримки. У неї Польща мала бути тим заборолом, що поставить опір дальшому походові більшовизму на захід, що в той час вже мав свій зародок в осередку Европи. Беля Кун на Угорщині. — Курт Айснер у Баварії. Польща сама, як ново утворена держава в нутрі несконсолідована, мала на зовні крім нас богато до полагоди ще й зі своїми сусідами як Чехами, Німцями, та Литовцями. За посередництвом Антанти прийшло на цих відтинках до частинного перемиря, одначе з нами мусіла Польща спір вирішати збройно; виходило ясно, що молода Польща, підсилена військами Галєра. докладатиме всіх зусиль, щоби виказатись перед Антантою якимись успіхами, та зліквідувати наш фронт. Большевики підходили вправді до її границь, та були ще здержувані Армією УНР. І Полякам йшло про те, щоби час, коли їм доведеться змірятись з большевиками, відсунути, а зіпхати тимчасом на інші плечі це завдання.

До найголовнішого завдання військового проводу належить заздалегідь оцінити якслід ситуацію, та вивести армію з несприятливого положення в ті райони, — зберігаючи її цілість і внутрішні вартости, — в яких вона матиме спромогу під кориснішими умовинами продовжувати боротьбу, поставивши зате ворога в положення для нього несподіване, ненадійне і непригоже.

Начальна Команда УА передбачувала близький наступ Поляків і ясно здавала собі справу, що той наступ буде сильний, та що наш фронт серед тодішних умов не вдержиться на довший час. Передбачалась конечність відступу.

Той відступ під ворожим натиском чи з фронту чи з крил. міг взяти загальний напрям тільки на схід, в райони, які ні з тактичного ні з оперативного огляду не надавались до затяжного оборонного бою. Щоправда ліве крило — полудневе, по переході групи Кравса (Хирів—Самбір) через Дністер коло Нижнева на півночі, опиралосьби о Дністер. зато праве крило — північне, висілоби дальше в воздусі і могло бути обхоплене ворогом в кожнім новім нами занятім боєвім відтинку. Це примушувало би нас до дальшого відвороту. Притім також не було виключене, що і большевики (маючи проти себе над Збручем тільки підрядні наші відділи, — Наддніпрянська Армія стояла в околиці Рівного, — які ледви чи в силі були видержати сильніший ворожий натиск), підуть у наступ з ціллю зреволюціонізувати своїми крикливими кличами галицький терен та через Карпати подати помічну руку Белі Кунові. Були відомости, що над Збручем появилися мадярські частини сформовані большевиками з полонених Мадярів.

І тому вижидати польського наступу значило би стільки, що піддатися Н. К-ді з гори всякому диктатові ворога. УГА не малаби іншого напряму руху як тільки на схід, отже прямувалаби між молот і ковало т. зн. до своєї ліквідації, а у всякому випадку до цілковитого опущення власної території. А це хіба не сміло бути ціллю Н. К-ди.

Н. К. рішила в ціли переведення пляну — ще перед загальним польським наступом — скріпити як найбільше ліве крило і групу „Рудки" перекинувши скорим темпом відділи з інших фронтів, та зосередити Армію за Дністром. Звідси офензивними акціями, чи оборонним способом продовжувати боротьбу рідної землі до останнього. Тим чином ми задержували в наших руках хоч частину нашого краю. — Ніхто не заперечить. що район за Дністром а ще більше Карпати був дуже пригідний до ведення затяжних, упертих боїв, чого найкращим доказом приміри зі світової війни. Перед фронтом Дністер з великим болотом, як поважна природна перешкода — не вимагав такої сильної обсади. Ліве крило оперте о гористий терен, більше надається до оборони чим рівнина на північ від Дністра. Праве крило. як довго Румуни не були активними, не було загрожене.

На наших задах Чехи були нам радше прихильні як ворожі. Армія могла скоротити свій дотеперішний фронт на цілу одну третину, а зліквідувавши Окружні Команди зі запасовими кошами і приділеними відділами, на північ від Дністра. могла в неабиякий спосіб скріпитися фізично і матеріяльно. Залізничий шлях Самбір—Коломия. з відногами, уможливлював скоре пересування запасових частин. Два залізничі шляхи, Самбір—Ужгород, та Стрий—Мункач лучили нас зі закордоном, а нафтовий басейн в наших руках давав змогу матеріяльного обміну головно амуніції з закордону. Спеціяльні старання треба було підприняти відносно прохарчування армії. Одночасно з відступом намічено зорганізувати

Digitized by Google

партизанську війну в найширшому розумінні на терені на північ від Дністра. Оминаючи рішаючого бою з західним ворогом через своєчасне відтягнення власного фронту з півночі на південь від Дністра, була армія в змозі з мінімальними втратами відірватися від ворога і заняти пригіднішій район для наступових чи оборонних чинів в затяжних боях. Там її зліквідувати не вдалосьби, а в кожному разі колиби і вдалось, то не так вже скоро як це сталося. Тим потягненням, що наша армія відступилаби за Дністер, найшовбися ворог у зовсім несподіваній ситуації. Поляки булиби приневолені спрямувати свої війська на Збруч, щоби загородити большевикам їх дальший евентуальний похід на захід. Це могли Поляки зробити тільки частинним ослабленням тих сил, що стояли проти нашого фронту. В той час коли ми позбувалися одного ворога, — большевиків — з наших задів, то саме Полякам той ворог прибував і вони змушені булиби боротися на два фронти. При чому ми з нашого становища за Дністром загрожували Поляків з крила і задів. Сумніваюся чи Поляки з подібним маневром нашої армії числилися. В такім випадку головний наступ їх травневої офензиви повиненби був бути спрямований на наше полуднене крило. Можна припускати, що і на той випадок ми булиби приготовані, бо Н. К. передбачувала скупчити в районі Хирів і на полудне від нього головні свої сили.

В ніякому разі не числила Н. К., при вирішуванні того пляну на якунебудь підмогу з боку Антанти як про це доволі часто пишеться в пресі, бож було очевидним, що Антанта була по боці нашого ворога. Антанта огірчена на нас, що ми не хочемо мати до неї довіря та надіємось без неї виборoти свої права, допомагала всебічно Польщі, щоби нам дати добру школу. Антанта і Польща числилися зі скорою ліквідацією нашого фронту, з ціллю зискати вільну руку проти більшовицької загрози Европі. При нашім пляні повставала зовсім нова ситуація: УГА висмикувалася незліквідована, стоїть за Дністром чи в Карпатах, та уявляє зі себе чинник з яким всякий мусів числитись. А в той час більшовики над Збручем не маючи проти себе ніякого опору, бо, як сказано, армія УНР стояла в околицях Рівного і Кремянця, могли йти в глуб краю Польщі, що ставило Поляків перед конечністю творення нового фронту.

Н. К. мала на меті таким чином не благати ласки в Антанти, але зберігаючи цілість УГА, оставати як найдовше на своїй території, боронячи її до останньої каплі крови. Бо тільки тим робом могла вона представляти той могутній чинник, котрий мав при вирішуванні чужими нашої долі відповідно заважити.

Твердження, що цей „нездатний" плян знайшов прихильників в рядах наших політиків, мушу опрокинути і навести, що власне тодішний політичний провід, а саме премієр міністрів др. Голубович спротивився сильно тому пляновi, бо — мовляв — армія за Дністром чи в Карпатах згине

Віктор Курманович, ґен. шт. ґен. хор.

з голоду. Це відкинення наміченого маневру спонукало вкінці Команданта Армії ґен. Омеляновича-Павленка і мене як Шефа Штабу, зрезигнувати з наших становищ. Бож ми добачували в пляні відступу на схід початок кінця УГА, того фізичного носія незалежности Великої Української Держави. Відвічальности за загибіль УГА ми свідомо не могли взяти на себе.

Під натиском переважаючих польських сил, що сильно тиснули рівночасно на наші крила і на відтинок Мостиська—Судова Вишня, приневолена була УГА відступати на схід, а вкінці за Збруч на територію Великої України. Слід підкреслити, що Поляки старалися всіми силами представити перед Антантою, нашу в той час гарно здисциплінованy армію як „більшовицьку банду". Це їм вдалось перед всемогучими тоді Французами, наслідком чого і зискали вони дозвіл ужити галєрівську армію проти нас.

Підчас відступу УГА над і за Збруч відкидає Наддніпрянська Армія своїми протинаступами більшовиків в район Староконстантинова, і тим уможливлює нам відступ без поважніших боїв рівночасно і з поляками і більшовиками. Злучені тоді Наддніпрянська і Галицька Армії, перево-

Digitized by Google

дять відтак успішну офензиву проти більшовиків в напрямі на Київ і дальше.

Проаналізуймо, які користи виникали для Поляків через наш відступ на схід за Збруч та нашу офензиву на Київ. Нашим відступом за Збруч стають Поляки панами західних українських земель. Галицька Армія для них зліквідована і це їх перший мілітарний успіх. Той успіх підносить високо престіж молодої польської держави в очах Антанти-Европи, та зміцнює її вагу на світовому форумі як „одиноке" забороло проти більшовизму. — Блескучі скорі успіхи злучених Українських Армій в напрямі Винниця—Бердичів, приневолюють більшовиків скупчити проти нас всі ті сили, які до тепер були звернені на захід — отже і проти Польщі. Таким чином перебираємо ми на себе перед більшовиками захист не тільки Галичини і Волині, але і районів дальше на північ т. є фронту польського. Тим самим захищаємо ми і Польщу перед більшовицькою навалою. Ми йдемо нашому західному ворогові силоміць руку, так начеб ми виконували директиви польського ґенерального штабу. Зліквідувавши Галицьку Армію, забезпечений нами перед більшовиками, він дістав спромогу вивести частину сил, що стояли на фронті проти нас чи проти більшовиків на інші відтинки. оспорювані другими сусідами. Він у спокою переводив внутрішню консолідацію корінної Польщі та зайнятих чужих країн.

Стоїть трівко і ніким не може бути опрокинуте твердження, що на період 1919 р. тільки ми Українці оборонили Европу — в тім і саму Польщу — перед більшовицькою навалою.

Який перебіг малиби воєнні події по відступі УГА за Дністер і в Карпати, важко тепер ствердити. Оцінку того пляну треба оставити зовсім обєктивним критикам, яким будуть доступні так наші, як теж і ворожі архіви тої доби. Але напевно можна твердити одно, а саме, що галицька справа в її цілому не булаби так скоро зліквідованим епізодом, як це мало місце. Це доказують досвіди Світової Війни, коли то бої в Карпатах відограли таку визначну ролю.

У вище наведених рядках спрецизував я коротко оба пляни можливих відступів Української Галицької Армії, з точки погляду чисто мілітарної. З окрема хочу ствердити, що Н. К. весь час руководилась при своїх рішеннях фактами і мотивами не іншими, як що лиш стремлінням збереження інтересів армії в повному розумінні того слова. Бо буття чи небуття її повірено було в наші руки. Цим твердженням хочу збити всі ці безпідставні закиди, начебто Н. К. попри своє військове провідництво, вела щей якунебудь льокально-патріотичну політику.

Спомини розвідчого старшини 1919-23 рр.

На Великій Україні

ВІЙСЬКОВА РОЗВІДКА Н. К. Г. А.

Написав: *І. Вислоцький.*

(Продовження).

Період придніпрянський проходив в зовсім інших умовинах для нас, хотяй на українській землі, але серед чужих обставин, часто ворожо проти нас настроєного населення. Зі всіх гал. розв. старшин лише я один був перед тим довший час на Великій Україні, головна причина, чому мені, з переходом Збруча, віддано команду над транспортом персоналу Розв. Відд. Тепер я мав повну можливість і обовязок ближче пізнати наш розвідчий персонал.

Перейшли ми Камянець Под., де задержалися коротко, щось 3—4 дні і відтак відійшли дальше. В тім часі приділено мене до розвідки III. гал. корпусу, де командантом Р. П. В. був четар Померанц. В коротці міняється і ця диспозиція, приходить підготовка наступу Гал. Армії на Жмеринку—Винницю і я одержую наказ вияснити сили і розположення ворога — більшовиків. Приділено мене до XI. бриґади як другого Р. С. Звідти я провадив свою працю якийсь тиждень, при чім зайшов у запілля більшовиків аж до Гнівані (між Жмер. і Винницею). В Жмеринці були тоді штаби 2 більшов. дивізій — одна з них „інтернаціональна" зложена переважно з полонених мадярів і німців австрійської армії. В перебранню старшини цеї дивізії був я зовсім безпечний, був в Жмеринці. навязав знакомства зі старшинами цеї дивізії, наслідком чого був мій перший більший успіх: при заняттю Жмеринки я арештував ціле гніздо більшовицьких шпіонів.

Цей факт причинився до мого повороту до Р. В. — але вже в коротких годинах дістаю нову задачу: обійти південне крило більшов. фронту, зайти в запілля, придивитися відступному маневрові більшовиків — та головно провірити: чи мають більшовики танки, де і куди вони прийдуть на фронт проти нас. Побічне завдання — роздобути більшовицьку інструкцію про оборону проти танків.

Виконання цього наказу забрало около 2 тижнів часу, — нагородою моєї праці було іменування мене з степеня хорунжого до четара: більшовики танки везли — але завернули проти військ добровольчих, інструкцію я привіз.

Після ряду дрібніших праць, призначено мене провідником відділу листової цензури і відділу перепусток-пашпортів.

Digitized by Google

Цей період моєї праці дав мені можність пізнати богато наших політичних діячів галичан, які перебували при гал. армії, старшин і стрілецтва — я мав довший час в руках всю важнішу кореспонденцію — яка йшла за межі території занятої гал. армією, за границю і до Польщі, без огляду чи письма йшли почтою, чи курієрами, третими особами і т. д.

Наша розвідка точно слідила за приїзджаючими до нашої армії, як і за відїзджаючими, котрі все мали масу чужої кореспонденції. Завжди перед самим відїздом даної особи зявлявся у нього хтось з нашої розвідки і дискретно жадав видачі чужих листів для цензури. Це давало мені можність пізнати всю чільнішу нашу галицьку інтеліґенцію — так старшин як і т. зв. „цивілів", пізнав я її справи родинні, маєткові, звязки, життя і т. д.

Маючи заразом відділ паспортовий, пізнав я місцеву інтеліґенцію придніпрянську — українську, російську і польську — яка старанно використовувала кожду можність виїзду на захід — до Польщі, Румунії і дальше.

З цього часу датується моє глибше пізнання української душі, її добрих і злих сторінок в обох відмінах: галицькій і придніпрянській.

В тім часі прийшов повний розвій орґанізацій Розв. Відд. Н. К. Г. А. Шефом є дальше пор. Родіон Ковальський, його адютант хор. Волод. Комаринський, пропаґанда четар Лисий, пор. Ничка. Реґістрація: хор. Яремчишин. Я зістаю дальше для особливих доручень, відтак цензура і відділ паспортовий. Це є повний комплєт старшин Розв. Відділу Н. К. Г. А. в моменті найновішої орґанізації. В деякі часи фунґували при Нач. Кмді ще так звані розвідчі реферати, в останнім часі гал. армії був це сотн. О. Левицький. Шефом розвідки був іменований в один час німець майор В., з котрим службово я мало стрічався, технічне діловодство все було в руках пор. Р. Ковальського.

З корпусних „РПВ" найдіяльнішим був РПВ першого корпусу, котрий вів розвідку у більшовиків за фронтом. Мушу тут згадати найдіяльнішу силу цього РПВ, котрою була дівчина. Керівник цього РПВ четар (не тямлю назвища) був убитий більшовиками, був це найздібніший наш розв. старшина, виявив масу енергії і спеціяльних здібностей і галицька армія завдячує йому богато, дуже богато. Його праця заощадила богато нашої крови, уможливила легкий наступ на більшовиків по переході через Збруч. Його розвідчики доходили глибоко за большевицький фронт, аж до Гомеля, в часі коли фронт був під Коростенем.

Я частіше мав можність подивляти точність і правдивість його інформацій, звітів, неосягнених жадним іншим нашим розв. старшиною.

В часі дуже тяжкім для 1. корпусу водив він більшовиків довгий час і то по майстерськи за ніс. Колиб не він, то Нач. Кмда Г. А. і Винниця давно булаби опинилася в більшовицьких лапах.

Мушу згадати про одну справу в Винниці, котра тоді наробила богато шуму, а котра внесла неспокій і до нас — РВ. Це був приказ диктатури арештувати ґен. Тарнавського і акція кількох старшин, котрі старалися, щоби диктатор покликав ґенерала Тарнавського до Камянця. Однакож стихійно ріс спротив не лише в армії, але і в нас кількох розв. старшин. Не знаю, чи відомо сьогодня, що тоді помешкання і особа полк. Тарнавського находилася не лише під опікою Нач. Кмди, але була зорґанізована охорона з рамени Розв. Від., офіціяльно нашим шефом, та ще неофіціяльна, котра перешкодила би всякій спробі вивезти полк. Тарнавського з Винниці і зі зброєю в руках. З поведінки нашого шефа я виніс повне вражіння, що цій неофіціяльній акції не мав заміру противитися.

Подібних випадків, коли ми будьто службово, або неслужбово мусіли виступати активніше — було більше, одну з цих акцій визвав ще скоріше факт надіслання нам до наших частин „інспекторів" зі сторони уряду УНР.

Була це „напасть", яку однакож вдалося нам параліжувати завдяки нашій праці, зібранню доказів, що панове „інспектори" в значній скількости були більшовиками в повнім і точнім розумінню цього слова. Були і більшовицькі шпіони.

Мушу згадати факт застрашаючого числа більшовицьких шпіонів в армії „УНР" і її установах, урядах і т. п. „Сестри милосердя", якими придніпрянські частини, особливо обози аж кишіли — були в 99% на більшовицькій службі. З нашим переходом через Збруч ця маса „сестер милосердя" хлинула до нас, однакож енергічна і рішуча акція наших розвідчих старшин в короткім часі зліквідувала цей приплив більшовицьких шпіонів з червоним хрестом на рукаві. Лише в одній Жмеринці на другий день після її заняття від більшовиків, було 7 „сестрам милос." доказана шпіонажа на користь більшовиків, за що вони понесли кару на місці. З них одна мала документи австр. сестри милос., доньки мадяр. офіцера. Вона говорила дуже добре по українськи і російськи.

Другим дуже діяльним і частинно успішним розв. старшиною був пор. К. Його меткість дозволила йому злапати одного визначнішого чужого розвідчого старшину, який зложив дуже обширний матеріял про звязки, того часу, гол. от. Петлюри з польським урядом, як також про звязки полк. Чеботарева.

По переході Збруча прийшла пекуча потреба для Н. К. Г. А. пізнати докладно придніпрянську армію. Я був тоді одиноким розв. старшиною, який знав відносини на Великій Україні і серед чергових завдань одержав я наказ зіставити точний звіт про придніпрянську армію. Прийшлося знову скитатися частинно на возі, частинно верхом по цілій території занятій тоді військом Дієвої Армії (УНР), по всіх частинах, штабах, установах і т. д. Після повороту я віддав обшир-

Digitized by Google

ний, докладно зіставлений звіт. За 2—3 дні закликано мене до оперативного штабу Н. К. Г. А., до шефа штабу полковника Шаманека. Тут застав я окрім полк. Шаманека ще одного старшину, здається мені сотн. Гузара, який перекладав мій звіт по німецьки полк. Шаманекові.

Полк. Шаманек спитався мене, чи це я писав цей звіт, що я потвердив. На це полк. Шаманек зворушено поставив мені друге питання: чи це правда, що тут написано, чи це все можливе? „Адже ті люди, сказав Шаманек, або божевільні або злочинці". І справді тяжко було не признати правду полк. Шаманекові. Ці отамани Божки. Босі, Волохи, — був їх легіон — цеж були або божевільні або злочинці: допускалися найгірших вчинків на мирнім населенню: грабіжи, насильства, підпалів, розстрілів невинних. Цілі десятки а й сотні таких злочинів лежало на совісти кождого з них. В боях з більшовиками засадничо участи не брали, а уряд УНР видавав їм величезні гроші на „організацію". Ці гроші пропивали. Частини ці були чисельно невеликі, мали стільки людей, скільки було треба для охорони і безпеки самого „отамана" і його особистого „штабу", який був чисельно мало меншим як сам штаб відділу. Наведу лише один примір:

Приїхав я до міста Бару, недалеко Жмеринки, пізним вечером. Найшов нічліг в хаті на краю міста, мав зі собою 2 кінних козаків гал. армії і 2—3 стрільців, в тім мого чуру. Над раном будить мене крик, хтось добивається до будинку. Відчиняю сам двері, питаюся в чім діло, на що одержую коротку відповідь, що на приказ отамана Б. я арештований. Взяв я це за якесь непорозуміння, питаюся за що, але не помагає, показується, що маю іти до „штабу". Пішов я туди з 2 кінноточиками, бо це було в моїм інтересі побачити отамана Б. і його штаб, задля того я приїхав сюди до Бару. Однак по дорозі я пригадав собі, що це може скінчитися для мене не весело, і на всякий випадок придумав я собі на скору руку байку для „отамана", чого приїхав до Бару, котра, як показалося пізніше, врятувала мені життя. Привели мене до „штабу", була це погана, жидівська корчма. Тут стрітив мене „адютант", високий брунет, з оголеною головою і оселедцем — підпитий. Кинувся на мене з лайкою, як я смів без дозволу отамана Б. ночувати в Барі. Я відповів, що я приїхав до Бару пізно в ночі, хотів виспатися і вже рано прийти до них, до штабу, та що я маю місію до отамана Б. від Нач. К. Г. А. — Це трохи застановило „адютанта", все таки слово „галичанин" тут було в пошані, близько були галицькі частини. Тимчасом моїх кінноточиків розоружено, стрільців також, коней зарабовано, також і віз зі всім, що на возі було.

Увійшов до кімнати сам „пан отаман" Б. Прошу собі представити чоловіка середнього росту, добре підпитого, з булавою в руці. По мені пішов мороз, маю діло з божевільним, та в додаток пяним чоловіком.

Я зачав перший говорити, що я приїхав як гість від гал. армії, а мене тут обрабовано і арештовано, що це так легко не піде, що жадаю, щоби мені все негайно віддано, що я негайно мушу вертати до своїх, які на мене чекають. Це моє нахабство спасло мене і моє майно, крім дрібниць віддано мені все, але кінноточики дістали інші коні. Зачалися перепросини, відтак приготовано обід, на якім горілка текла рікою. Все для обіду мусіли місцеві жиди дати безплатно. Обід, себ-то піятика, тревала до пізної ночі. Я обсервував все, в тім штабі, на мій погляд крім злодіїв і бандитів, не було здається ні одного чесного чоловіка. Піятика, спів, крики, биття посуди, тревало до ночі, я вже не міг більше витримати, бачив серед цього всього кілька розстрілів. биття шамполами на смерть і т. д., і рішив піти спати. Відведено мене до призначеної кімнати, де застав заплакану дівчину. Показується, що це була „мобілізована", одна з тих, кождої ночі „мобілізованих" місцевих жінок і дівчат, якими в ночі „штаб" потішався. Також і моїм кінноточикам і моїм стрільцям призначено такі „мобілізовані" подарунки. І таким „штабам" уряд УНР давав десятки а то і сотні тисяч гроша на „організацію народньої армії", такими штабами і отаманами будували державу.

Таких отаманів було більше, такі штаби були розсіяні по широких полях Поділля, Волині і т. д., не було руки і сили, котра би хотіла і могла здусити отаманську гниль, яка руйнувала все те, що придніпрянська армія як запоріжці, січові стрільці, залізничники і інші геройські частини своєю кровю добували в тяжких боях. І я вповні розумію зворушення полк. Шаманека. він бачив і розумів, що тими методами уряд УНР державу не збудує, що ті методи будівництва потягнуть до загибелі і нашу галицьку армію.

Крім частин менше-більше регулярних, як запорізький корпус, січовострілецька дивізія, залізнича дивізія і ін., котрі сповняли свій тяжкий обовязок, серед таких обставин, яких би інші европейські війська не видержали, мала армія УНР ще кілька так званих „дивізій". Мусів я і тим приглянутися. Були це майже виключно штаби з обозами ріжного майна. Памятаю одну „дивізію", здається осьму. Ціла „дивізія" числила 287 чоловіка, з того около 60 належало до штабу дивізії, а решта це обоз.

Сумний образ представляла ця армія, але ще більше суму насуває така організація армії. Уряд УНР на такі частини викидав сотки тисяч гроша, на руки „отаманів" Волохів, Божків, Босих і т. п. в часі, коли дійсних фахових організаторів боєздатних частин, як прим. полк. Болбочана, невинно розстрілював.

З весною 1919. р. брав я участь з моєю охоронною сотнею С. С. в розоруженню загону отамана Біденка, який зі загоном покинув фронт і рушив на Кремянець, щоби звести свої порахунки з Урядом УНР. По розоруженню його загону, який числив щось понад 200 кінноточиків, мав я довшу

Digitized by Google

балачку з отаманом Біденком, котрий виложив мені і сотн. Герчанівському свої зізнання.

Військової розвідки, в повні мтого слова розумінню Уряд і Армія УНР не мали, лише поодинокі частини мали свою розвідку, звану „каер", скорочене слово „контр-розвідка". Як ця розвідка виглядала, видко зі слідуючого приміру: запоріжський корпус мав розвідку, якої персонал складався з 2 старшин та собаки „Дієти". Час, якого оба старшини мали аж забогато, скорочували собі тресованням „Дієти", щоби навчилася їсти — огірки. Це не є видумка, а сумний факт, знаний загалови. Для довершення зла, розвідка ця, всюди в місцях постою мала точно означену свою кватиру написом „Каер запор. корпусу".

А в тім часі в штабі корпусу сиділи більшовицькі шпіони, як приміром полк. Стефанів (не галичанин а придніпрянець) і сотник Чорненко-Чорний, котрі всі прикази видавані цьому корпусові, моментально передавали більшовикам, на що доказів було більше як досить.

Однакож ворогів ми мали тоді ще і інших, а це більшовиків і денікінців. Більшовиків водив за ніс шеф розвідки І. корпусу УГА., але головно водив наш шеф пор. Р. Ковальський, котрий вів переговори з більшовиками впрост. Був це маневр, о котрім знала Н. К. Г. А., щоби більшовиків з держати якнайдовше від напору на нашу армію, яку в тім часі зачав тиф десяткувати. В тім часі завязався гурток наших гал. старшин комуністів, котрі зачали закладати т. зв. ячейки, які на щастя тиф десяткував також і параліжував їх підкопну працю. Офіціяльні переговори Н. К. Г. А. з більшовиками зачалися трохи пізніше.

Другим нашим ворогом була розвідка т. зв. денікінської добровольчої армії. Перша візіта цеї розвідки у нас була в особі рос. поручника, котрий вилеґітимувався як пор. Кравзе, нібито з німецької родини.

Ми, після договору Н. К. Г. А. з добровольчою армією, мали кооперувати з розвідкою добр. армії, відділом в Одесі, шефом котрої був рос. полковник Коновалов, з котрим мені прийшлося в Одесі познайомитися в січні 1920. р. В Одесі, при виїзді за кордон з України, прийшлося мені запізнатися не лише з російською розвідкою полк. Коновалова, але і з французькою, бо без згоди її не можна було одержати дозолу на виїзд за границю. Але про те все точніше напишу в слідуючій частині моїх споминів.

Договір наш з добровольчою армією і замір заключити договір з більшовиками, мав на меті допомогти нам до повороту зі зброєю в руках до Галичини. Цей плян зарисовувався досить докладно і жадав деяких приготовлень з боку Н. К. Г. А., тому Н. К. Г. А. вислала мене в службових розвідчих цілях за кордон України.

Моя задача була така: осісти на території держави сусідуючої з Польщею і звідти навязати зносини з нашими розвідчиками, які при нашім переході через Збруч, були залишені в Галичині, а це в Станиславові, Тернополі, Львові і інших містах. Треба було найти ще нових розвідчиків, що було легко зробити, використовуючи поворот галичан полонених з Італії через Відень до Галичини, як також поворот придніпрянців полонених з Австрії і Німеччини через Польщу на Україну і до Росії. Мав я ще і інші можливости.

В половині грудня 1919. р. одержав я цей наказ, але мій виїзд через ріжні події і службові обставини задержувався. Прийшлося мені ще виконати деякі поручення, відтак призначено мене знову комендантом транспорту потягу персоналу Р. В., котрий я вивіз з Винниці і довіз до Роздільної. Тут я розлучився з моїм шефом пор. Р. Ковальським і вже окремо виїхав дальше зі жінкою і чурою.

Одержаний наказ Н. К. Г. А., мав число 587 з дня 23. XII. 1919. р.

Перед виїздом з Винниці прикликав мене шеф штабу Н. К. Г. А. ґен. Ціріц і тут ще раз точно означив мені задачі моєї праці закордоном і дав свої письма.

Його приказ звучав: Мою акцію я маю вести в порозумінню з військ. канц. Диктатора З. У. Н. Р. як довго там є др. Петрушевич і майор Селезінка. Однакож руководитися маю його, ґен. Ціріца, приказом і якщо би в нашім гал. уряді наступили зміни, або уряд ліквідував свою діяльність, то я маю вести мою працю зовсім самостійно аж до дня повної ліквідації Гал. Армії і інтернованих частин в Чехословаччині, евентуально аж до часу, коли буду мати я сам повну певність, що збройна акція в Галичині є неможлива.

Мені заборонено інформувати нові політичні уґрупования чи то повстанчі орґанізації, які би мали характер партійних боївок.

Цей наказ повторив мені ще і ґен. Микитка, тодішний наш Начальний Вождь, який так як і ґен. Ціріц та і мій шеф. пор. Р. Ковальський, дав мені ряд писем до рідних і знакомих. Крім цього я мав письма від пор. Р. Ковальського до наших розвідчиків в Галичині.

По приїзді до Одеси зголосився я у нашого звязкового старшини при штабі російських військ в Одесі, сотн. Григ. Олесницького, котрому віддав приказ Н. К. Г. А., щоби мені допоміг у виїзді з Одеси за границю. Не було це легке діло виїхати за кордон, бо наші українські пашпорти не мали ніякої ціни, жадна европейська держава, які мали конзуляти в Одесі, не давала візи на українські пашпорти. Прийшлося мені пуститися на спеціяльну комбінацію і я протягом короткого часу вистарався про чужий пашпорт, на який я одержав візу російську, французьку, болгарську і сербську. Всюди треба було перейти довгу процедуру випитування, слідства і всяких трудноіщів не лише з боку конзулятів чужих держав, але і зі сторони розвідок добровольчої російської і французької армії, бо я мав переїзджати через Болгарію, тоді окуповану французькою армією. Всі вони і розвідки і конзуляти відносилися крайно підозріло і ворожо до всіх виїзджаючих з Одеси, які не мали назвиська зна-

Digitized by Google

ного російським штабам. На скільки знаю, я був одиноким гал. бувш. старшиною, котрий пройшов цю дорогу і через Одесу виїхав до Европи Найменше підозріння вистарчило би, щоби опинитися під воєнно-полевим судом добровольчим або французьким в Болгарії, який закінчився би шнурком або кількома кулями. Молода моя жінка не мала найменшого підозріння, в якій небезпеці находився я тоді і вона зі мною, судьба її булаби однакова з моєю судьбою.

Від сотника Олесницького а властиво отамана Оробка я одержав наказ зголоситися в добровольч. рос. команді міста, що я мусів зробити вже длятого, що був загальний приказ голошення всіх приїзджаючих до Одеси. Інакше я не міг одержати кімнату в готелі. Пішов я туди, а там вже чекало на мене писемне, на моє ім'я адресоване завізвання з боку розвідки полк. Коновалова, що я маю негайно у нього особисто ставитися.

Така скора інформація російської розвідки мене заскочила, бо мій виїзд був знаний лише кільком особам, вищим старшинам Н. К. Г. А. а моя задача лише 4 особам а це ген. Микитці, ген. Ціріцові, сотн. Левицькому і мойому шефові пор. Р. Ковальському, та мені. Моя жінка знала лише стільки, що їдемо до Відня. Не було іншої можливости, як лише послухати і я явився у полк. Коновалова, котрий мене негайно приняв і на моє велике здивування, дуже прихильно віднісся до мене, бо видав мені посвідку на руки, що мене не має права в Одесі задержувати ні поліція ні розвідка. Поручив мене, окремим письмом, команді міста Одеси, щоби мені ця команда дала кімнату в ліпшім готелі в центрі міста. Все це було зроблено в цілі якнайлекшого обсервования мене розвідкою і поліцією доброволь. армії. Добре це було, бо я міг спокійно спати і ходити по місті в часі, коли в Одесі грабіжі та убійства на головних улицях Одеси були буденним явищем.

Полк. Коновалов ні одним словом не спитався мене, куди і чого я їду, заявив мені, що йому вистарчає факт, що я приїхав до Одеси службово. Також згадав, що коли я захочу виїхати дальше, то він мені не буде стояти на перешкоді, що він нашу галицьку армію цінить високо, та що в великій війні він був в Галичині, знає її дуже добре і т. д. І справді, з його боку я не мав ніяких перешкод, навіть тоді як я з чужим пашпортом прийшов (із-за конечности) до його розвідки по дозвіл на виїзд з Одеси. Мене там моментально пізнали, моя фотографія була разом з фотографіями Ковальського і інших наших галицьких розвідчих старшин, в окремім альбомі, разом з більшовицькими і придніпрянськими розвідчиками, і я знову опинився в канцелярії полк. Коновалова. Він попросив мене сісти і сказав, що мені поставить лише одно питання: як я дістав цей чужий пашпорт. Я відповів, що на жаль відповісти йому не можу. — На це полк. Коновалов встав, подав мені руку і заявив, що колиб я йому сказав, як я цей пашпорт роздобув, то він би з місця казав мене арештувати, бо не вмію вдержати навіть такої дрібниці за зубами, та що відіслав би мене до Гал. Армії. Однакож при такій відповіді він каже дати мені візу і що доручує своєму адютантові, щоби у випадку потреби допоміг мені дістати ще візу французьку. Однакож на щастя не потребував я цеї помочи, не дуже мені симпатичної. При відході з його канцелярії предложив він мені приняти поручаюче письмо до російського атташе в Білгороді, яке мене виратувало з поважної біди в Нішу у Сербії в часі подорожі через Сербію до Відня. Болгарську візу я дістав дуже легко, здається завдяки помочі сотн. Олесницького.

В січні сів я на парохід, в день захоплення Одеси більшовиками і доїхав до Варни в Болгарії.

Тут зачинається третий період моеї розвідчої служби. (Докінчення буде).

АНАТОЛЬ КУРДИДИК

НАД СТАВОМ

Як з пробитим наскрізь серцем
захлипаючись, Ти впав,
шумів тихо очеретом
(десь друзі далеко — летом...)
став.

Гей, шуміли очерети
в ту годину весняну —
віти верби понад воду
(ніби мати: »Сину, де ти?«)
хтось нагнув.

Тихо хвилі в даль зелену
буйний вітер покотив:
»...вже я, нене, не повернусь
не повернусь, моя нене,
до розцвілих, житних нив...«

Полетіли друзі летом — журавлі...
»Не повернусь, моя нене...«
(Нагнулися очерети
до землі...)

»Не повернусь, моя нене, до тих нив,
що любив їх так шалене,
так жагуче їх любив...«

Digitized by Google

Бій за Калинівку

Написав: *Михайло Островерха.*

Початок серпня 1919 року.

По здобутті міста Виниці наш III курінь X Бригади У. Г. А. стояв супочинком у заведенні для божевільних під самим містом. Коротко ми тут відпочивали — либонь два дні. Настрій серед наших козаків був бадьорий: до воєнних успіхів долучився ще один — хліб, сіль, чого ми досі (стоячи в селі Стара Гута, потім Гоголі) не мали.

Ходили ми й до міста Винниці. Брали участь у могутньому похороні героїв, що згинули в кігтях московської чека у Винниці. Тут уперше бачив я гол. отамана С. Петлюру. Пригадую собі, як йшов він у супроводі нашого уряду. Мою увагу прикували риси його обличчя героя фанатика, його очі, що палали вогнем віри.

З цього заведення ходили ми до міста також — співаки. — співати шлюб сотникові Климкевичеві.

Здається третього дня перед полуднем наш курінь рушив у похід у напрямку стації Калинівка — залізничий вузол на Козятин—Бердичів—Янів.

День був погідний. Надивившись на ті забризкані кровю наших козаків мури чека у Винниці, ми покидали це місто, як осоружний сон, і йшли на широко отворене поле бою. За нами гляділи то цікаві, то здивовані, то задумані очі міщан.

За Винницею, у половині дороги на Калинівку, зустріли ми по дорозі Чорних Запорожців, які вертали з боєвої лінії і яких ми зміняли. Ми йшли повз себе: наш курінь уперше ішов у боєву лінію змінити рідних братів. Помічалася в нас усіх як ніколи краще — єдність крови і гордість: ми там були! Ми туди йдемо!

Хтось із Запорожців спитав:

— Що це за частина?

— Курінь III X-ої бригади.

— Хай вам! Більший, як наша дівізія! — відповів запорожець, регочучись вдоволено.

Заходило сонце як ми поромами переправлялися на той бік ріки Бугу. Сумерк котився близькими лісами, як ми вже були в якомусь невеличкому, небагатому селі. Це вже по тому боці ріки в сторону Калинівки. Яке це село — ніяк не пригадую собі. Тут ми, в острому поготівлі, лишилися на нічліг.

У хатах світили, замість лямп, скалками, які горіли біля печі. Нафти не було. Дим застилав хату. В димній темині хати, яку розблимлював кволенький блиск світла щипки, притахала бадьорість усього дня. Вчувалися в душі муки наших у підземеллях чека, непевність цих людей, що глядять у цю задимлену темряву. Стомлене походом тіло западало в сон.

* * *

Ще сонце не зійшло, ще роси блестіли раннім небом, ми подалися лісом у сторону ст. Калинівки. Пройшли декілька верств і зупинилися.

Баня неба повніла, вщерть сонцем наливалася. Ліс гомонів таким співом пташні, аж той спів хвилював, як пречисті простори подільських піль.

Три сотні і кулемети пішли вперед. Сотня, у якій я був, лишилася в боєвому запасі. На право від нас IX Бригада У. Г. А. В переді заторохкотів кулемет. Гримнули гармати большевиків.

Гарматній полк отамана Карася — (згинув у 1920 р. під Проскуровом), що ніччю прибув сюди, розташувався нишком серед лісу. Сам отаман Карась пішов уперед і, закравшись до вітрака, телефонічно прилаштовує доціл своїх гармат. Большевики — шукають своїми гарматніми стрільнами по лісу: просто видно, що шукають.

Пташки замовкли, а сонце пливе по блакиті, радіючи нами.

Біля одніської хати сидить наш бригадир сотник Кондрацький. Безнастанно слідить за мапою: що разу підходять із боєвої лінії вістуни, що приносять звіти.

Ми підійшли до наших гармат. Приготовляються. Врешті — наказ: вогонь. З початку — з рідкими зупинками — кожна гармата жбурнула стрільно. По кількох хвилинах — бомбардний вогонь!

Вихилясом ходить ліс. Гомін стелиться коврами і єднає небо, сонце, нас.

Це по Тернополі — був другий правдивий бомбардний вогонь наших гармат.

По сорок пяти хвилинах гармати втихли. Підійшов от. Карась. Його завсіди розсміяні, щасливі сині очі виявляли повне вдоволення.

— Вечором — ми в Калинівці! — сказав. — Гармати вже не мають що там робити: тепер піхота просто побіжить вперед! —

Справді — з боєвої лінії нісся безнастанний крісовий вогонь більшовиків і, глухіший, наш. Приводили полонених. Були між ними Мадяри. З ними, на очах Кондрацького, суворо рахувалися ті, що їх приводили, що до них мали право.

Сонце хилилося до заходу. На переді вогонь рідшав, слабнув, притих.

Де-де, несміливо, крадькома, мов із під листка, визирав тихий-тихий цвіркіт птахи. Питалася одна в одної, як сусідки: „а виглянь, серце, чи не пора дальше співати?“

Ще ми збірки не зробили, як ліс передвечірним співом аж двигтів! І в нашу молоду кров наливалося молоде, простірне, пахуче літо самостійної України. Кров упавших Братів дальше горіла в наших жилах і вони жили в нас.

Вечором ми були в Калинівці. Тут ночували.

А поля в місячному сяйві пахли спілими ланами, та полукіпками.

Рим, весна, 1933.

Digitized by Google

Шляхом слави 9-ої Бриґади УГА.

ТРИ МІСЯЦІ НА ВІДТИНКУ УГНОВА.

(Листопад і грудень 1918 р. і січень 1919. в Угнівщині).

Написав: *Др Степан Божик.*

— СІЧЕНЬ 1919. Р. —

1. січня. — Наша артилерія від години 1-шої до 3-ої в ночі обстрілювала надходячі до Рави Руської поїзди — з транспортами.

2. січня. — Батерія поручника Околота, що кілька днів стояла постоєм в Піддубцях, переїхала до Карова.

Година 10.30 чути арматню стрілянину в околиці Камінки Липник.

Перед вечором польський відділ від сторони Лащева надїхав до Губинки і звідти повів наступ на с. Річицю. Скріплена станиця жандармерії під командою булавного вахмістра жандармерії О. Процева, відважною поставою і протинасту-

Печатки, уживані українськими командами в Угнові і Раві Руській.

пом відперла противника, що зі стратами подався в Холмщину. По нашій стороні був один убитий стрілець Н. Н. родом з Василева Великого.

3. січня. — До Рави Руської приїзджають що раз більші польські сили. Сподіваний наступ на Угнів. — На алярми Річицької станиці жандармерії, що відпертий нею вчера зі стратами противник готов поновити напади більшими силами, вислано з Угнова до Річиці одну піщу угнівську сотню під командою четара Михайла Чіха.

4. січня. — Ніччу з 3. на 4. січня польський відділ під командою майора Ліса-Кулі наступом від сторони с. Руда Журавецька і с. Новосілок заняв Махнів, а опісля с. Новосілки Кардинальські, розбив першу угнівську сотню (під кмдою четаря Бречки) і забрав в полон 30 стрільців. Сотня стратила тоді 4 скорострільці.

Перед полуднем протинаступом обох курінів відтинка Угнів мимо сильного опору, який ставив противник, острілюючи наші частини з двох армат і численних скорострілів, занято Махнів і Новосілки. Боєва лінія тягнулася отвертим полем від с. Вербиця аж під граничний ліс, що є під Новосілками. — Польський відділ розбито. На полі бою остало 80 убитих польських вояків, здобуто одну армату і 6 скорострілів та кількана йцять полонених. Понадто звільнено полонених в ночі 30 стрільців, що їх поляки держали замкнених в церкві. Між полоненими було 2 польських старшин. Один з них підпоручник Сікора помер у Полевім лазареті в Угнові. — По нашій стороні упав в тім бою один стрілець Кирило Вербовий з Корнів і було кількох ранених. Ранених відвезено тогож дня до шпиталю в Камінці Струміловій.

(Мимо того польський комунікат з того дня голосить, що відділи майора Ліса-Кулі заняли м. Угнів. Тимчасом вони лише хотіли заняти).

5. січня. — Сонішня погідна днина. Ніччу ясно і вітер.

Від сторони Рави Руської чути сильну арматню стрілянину в напрямі Жовкви.

Наша сотня в Вільці Вербицькій покопала сильні окопи і одротовує їх колючим дротом від сторони Махнова.

Дислокація українських частин на відтинку Угнова того дня представляється так:

1. Угнівський курінь під командою четара Івана Пушкара. Місце постою: Вілька Вербицька. Тамже в запасі: 2. угнівська сотня під командою четара Андрея Шустикевича. 1. угнівська сотня (під кмдою четара Бречки). 3. угнівська сотня (під кмдою чет. Табаки) і 5. угнівська сотня під кмдою хорунжого Маґури стоять в Махнові. — 4. угнівська сотня окремо під командою хорунжого Микуловича в с. Забірю, копає окопи і забезпечує дротами.

3. курінь п. п. Мазепи (ґуцульський): під командою четара Стефана Васкана. Місце постою команди в Вербиці. — Сотні: в Вербиці, на Михайлівці і на Зеленій.

В Карові: Сотня полевої жандармерії.

В Угнові: Півсотня радехівська під кмдою хорунжого Павлюка в мужеській школі, на двірці в бараках стійкова сотня під командою Ю. Гіля, переходовий відділ під командою хорунжого М. Гнідеця, чета телефоністів під командою хор. Слуки, чета кавалерії під командою хорунжого Палюшка та чета полевої жандармерії. Позатим

Digitized by Google

стоять тут команди і установи, як в дні 31-го грудня.

6. січня. — Хмарна, але погідна днина. На фронті спокійно через день. В Святий Вечер около години 23-тої поляки розпочали наступ на цілім відтинку Угнова. На Махнів ішов їх наступ від сторони Руди Журавецької та Новосілок, а навіть обходом від сторони Вербиці. Залога Махнова по перестрілці завернула на Вільку Вербицьку. Між Махновом а Вербицею впав на стежі курінний командант четар Іван Пушкар, про що лискавкою рознеслася сумна вістка по всіх частинах і цілій Угнівщині[1]). Рівночасно ішов наступ на стацію Зелена. Наша залога стації відступила до Михайлівки. З панцирки, що задержалася під ст. Зелена, поляки острілювали с. Забірє. З фільварку в Забірку на с. Забірє посувався відділ польської кінноти, а з с. Гійче наступала польська піхота, однак їх відперто. В Угнові цілу ніч строге поготівля.

7. січня. — Рано ситуація поліпшилася. З полудня прибула з Луцька придніпрянська сотня під командою сотника Єрощука і одна сотня сокальська під командою четаря Павла Лаха. Щойно перед вечором наші позиції захиталися Команда групи „відтинка Угнів" зарядила евакуацію Угнова і загальний відворот всіх сотень та концентрацію в напрямі Карова—Домашева—Прукентала і Хлівчан. Відворот більшости фронтових сотень не пішов поза село Карлів.

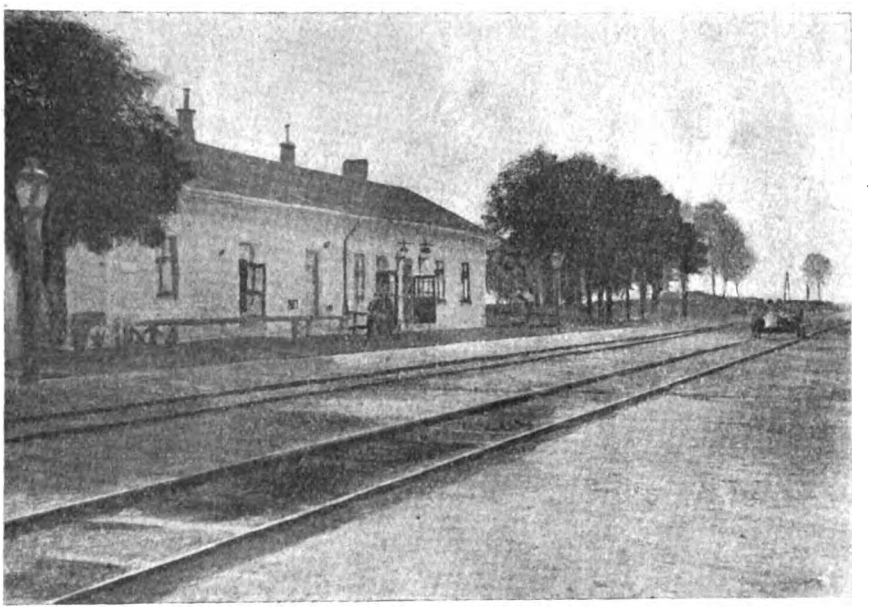

Стація Угнів. Напроти неї за залізною дорогою стояли бараки, серед котрих в бравурнім наступі в дні 21. січня 1919 р. впав курінний четар Степан Васкан.

8. січня. — Хмарно. Погода. Рано увійшов до Угнова кінний польський відділ (зі списами). Був тут цілий день, а на ніч уступив. З кінним польським відділом утікло кількох угнівських хлопців-поляків. З шевської школи забрав польський кінний відділ около 300 крісів, що їх там переховувала Команда відтинка Угнів, а котрих в часі евакуації Угнова не вспіла вивести. Дивним збігом обставин цього дня дістався в полон полякам хорунжий М. Гнідець.

9. січня. — Хмарно. Погода. Після уступлення польського кінного відділу з Угнова рушили вперед сотні обох курінів на Піддубці, Михайлівку, Корні і Махнів. Наступ на Махнів заскочив там майора Ліса-Кулю зі штабом так нагло, що він сам ледви утік в сторону Журавець. Ціла його канцелярія враз з дневником власноручно ним писаним впала в руки наших частин. З дневника того довідалися в Угнові між іншим, що позволено українському старшині Максимові Гнідецові, який дістався попереднього дня в полон, бачитися в Любичі з його рідною. В Махнові забрано полякам три армати та три скорострільні.

Того самого дня пополудні перша угнівська сотня під командою четара Дмитра Бречки і придніпрянська сотня сотника Єрощука заняла Річки і вислала стежі під Раву Руську. Були поголоски, що тогож дня група сотника Клєя заняла Раву Руську і посувається в сторону с. Гребенне. Поголоски ті не справдилися, тому ті наші сотні відступили на ст. Зелена і в с. Михайлівку.

В Угнові переведено арештування серед місцевих поляків, шукаючи винних гощення польських патруль і видачі сховку 300 крісів захованих в шевській школі.

10. січня. — Майже всіх арештованих попереднього дня поляків випущено на вільну стопу. Серед місцевих жидів паніка — беруть масово перепустки і виїздять з Угнова.

Наші частини стоять знову в Забірю—Зеленій—Михайлівці—Піддубцях—Вільці Вербицькій—Махнові і Новосілках.

11. січня. — Хмарно. Мрака. Вертають до Угнова прифронтові цивільні і військові установи. Заряджено новий побір до війська. Евакуовано більшу скількість вибухових матеріялів, а надто оборонних до Камінки Струмілової і Сокаля, яких польські відділи не вспіли забрати. — В Вербиці відбувся величавий похорон першого курінного коменданта четара Івана Пушкара.

13. січня. — В ночі з 12. на 13. січня польські відділи старалися вдерти до Новосілок Кардинальських, однак їх відперто. Довідуємося, що в днях між 6. а 11. січня через Жовкву і Куликів продиралася з боєм до Львова сильна польська група під командою полковника Кулінського, зложена з 7 баталіонів піхоти, трьох батерій і 2 швадронів кінноти. Наші частини жовківської округи

[1]) Гляди: Некрольог-спомин про четара Івана Пушкара в Календарі „Червоної Калини" за 1932. р., стр. 121. Четар Іван Пушкар, родом з Вербиці коло Угнова, урод. 1891., син свідомої селянської сім'ї, студент медицини.

Digitized by Google

заняли відтак Жовкву і Куликів, забираючи в полон 50 полонених та здобуваючи 5 авт, 17 скорострілів, 4 вагони з артилерійськими знарядами, тягаровий поїзд з харчами, арматами і інше. Угнів атакували від тепер від сторони Рави Руської і Любичі відділи новоформованої ґенералом Ромером польської ґрупи „Буг". Надто від півночі заганялися в Угнівщину бічні відділи польської кінної бриґади полковника Беліни, зложеної з одного баталіону піхоти, 6 швадронів кінноти і одної батерії, що посувалася в перших днях січня на Долгобичів, Варяж в напрямі Сокаля.

Поля перед Угновом.

19. січня. — Між 14. а 19. січня на відтинку Угнова було відносно спокійно. — Час той зужито на виловлення дезертирів і поповнення сотень.

В сам день Йордану відбулося водосвятіє коло читальні „Просвіти" в Угнові з великою парадою. В параді брало участь українське військо, котрого відділ віддав почесні стріли.

20. січня. — Хмарно, але погода. Ідуть приготовання до наступу на Раву Руську, про що заголосно говорять. Вечором около 18-тої години фронтові стежі приловили двох шпіонів, що перетинали телєфонічні дроти.

21. січня. — Ніччу з 20. на 21. січня з понеділка на вівторок більший польський відділ напав на нашу залогу на Зеленій, а виперши його звідтам, по зведенім бою на Михайлівці примусив першу угнівську сотню, що там стояла, відступати в сторону Карова. Візвана на поміч з Підубець друга угнівська сотня мимо поспіху застала вже Михайлівку заняту поляками, а їх відділи спішно посувалися гостинцем і полями понад гостинцем в сторону Угнова. Згідно з приказом друга сотня вицофалася в сторону Вільки Вербицької. На зустріч польським відділам вийшла з Угнова вишкільна сотня скорострільна під кмдою хор. М. Е. і кінна півсотня під кмдою пор. Палюшка, а міжтим заряджено спішну евакуацію Угнова гостинцем коло млина в сторону с. Корчева. — По перестрілці, що тревала добру годину, українські частини, котрі боронили Угнова, подалися в сторону Корчева і Карова, а польські відділи з криком „гура, гура..." заняли Угнів, по нім с. Заставє і стацію Угнів. — В цей спосіб польські відділи опинилися поміж українськими сотнями згрупованими в Карові (першою угнівською сотнею і сотнею полевої жандармерії), і сотнями гуцульського куріня і другого угнівською сотнею, що під командою курінного коменданта четаря Степана Васкана стягнулися на Вільці Вербицькій, а звідси попід Новосілки передісталися до Диниск.

Ранком в с. Динисках курінний комендант четар Степан Васкан зробив збірку старшин, на якій зорієнтувавши всіх в ситуації видав наказ до наступу на бараки коло стації Угнів, на стацію Угнів, на Заставє і м. Угнів, де відпочивав власне противник. — Сотні рушили в сторону Угнова.

Четар Андрій Шустикевич, що як комендант другої угнівської сотні брав участь в наступі, описує: „...коли стали нам видні бараки, курінь розвинувся в розстрільну, на переді якої ішов сам курінний: „стріляй, це поляки", а за тим посипались стріли на ворога, що спокійно сидів в бараках і не ждав такого привіту. Між бараками счинилась метушня. Поляки вибігають з бараків і відстрілюються. Курінний командує: „хлопці, слава — вперед!" і з соток грудей роздається грімке „слава" і відбивається десь далеко відгомоном в угнівськім лісі. Мов вихор летить розстрільна і окружає півколом бараки. З великими втратами втікають поляки на стацію. В наші руки попадає богато полонених, зброї, скорострілів і амуніції. Зі ст. Угнів і від с. Заставє сиплеться на нас град куль. Десь ще в бараках вибухають наші ручні ґранати. Перебігаючи одинцем вперед залізничу дорогу, посувається наша розстрільна до стації. Нараз розноситься вістка: „курінний, четар Васкан убитий!" Впав між бараками поцілений кулею в голову. Мимо того розстрільна суне серед граду куль вперед. Ось добігає до стаційного будинку: кілька ручних ґранат кинених через вікна — вибух і стація Угнів в руках наших. За тим по довшій перестрілці занимаємо і с. Заставє. Ворог втікає через покриті снігом сіножаті до міста. Мало хто з них добіг до перших домів. Навздогін їм летять наші кулі, за хвилю поля вкрилися численними трупами".

Закипів завзятий і кровавий бій, що тревав більше як 5 годин. Стягнені в сторону млина з міста польські резерви ставлять завзятий опір; доступ до міста утруднює захований в млині їх скоростріл. Мимо того наші наступають. Падуть

Digitized by Google

забиті, відходять ранені. — Між тим сотня полевої жандармерії, що була в Карові і перша угнівська сотня, що там уступила ніччу з Михайлівки, рушили від сторони Карова через передмістя. Тепер польська ґрупа мусіла розділитися і зачала вицофуватися з над Солокії. Мимо того ставить завзятий опір, хоч наступаючі з двох сторін наші сотні завдають їй дуже великі шкоди. Щойно в ночі опускає польська ґрупа місто, забираючи з собою богато підвод наповнених убитими і раненими. Наші понесли також дуже поважні страти і не мали сил по двох днях і ночах боїв переслідувати уступаючого в сторону Рави Руської противника.

22. січня. — Рано увійшли до Угнова наші передні стежі, а за ними сотні. Вернули Окружна В. К. Рава Руська, Команда ґрупи відтинка Угнів і Стаційна Команда, що опинилися були аж в Корчеві. Тогож дня відбулися величаві похорони убитих наших героїв. Четаря Степана Васкана і часть поляглих стрільців переведено на цвинтар в Вербиці, решту поляглих похоронено в Угнові. Мов рідних синів пращали угнівці і вербичани поляглих в бою за волю батьківщини, скроплюючи їх могили сльозами[1]).

23. січня. — Хмарно. Наші сотні обсадили Михайлівку—Піддубці — Карів — Вільку Вербицьку. Сподіваний новий наступ поляків. В місті Угнові від тепер стале поготівля. Дотеперішний коман-

На стрілецьких могилах в Угнові. — Під памятковим хрестом стоїть ґурток тих, що могили упорядкували.

дант ґрупи відтинка Угнів сотник Володимир Стафіняк одержав відпустку, команду перебрав сотник Василь Хромяк[2]).

25. січня. — Ситуація: В Раві Руській поляки ґрупували більші сили: „ґрупу Буг" — зложену з 3 свіжих баталіонів під командою полковника Бербецького і 2 баталіонів підгалянських стрільців з трома панцирними поїздами. Ґрупа та диспонує в другій половині січня 5.600 людьми і як видно з її наступу на Угнів в ночі з 20. на 21. січня поставила собі за ціль усунути з Угнова і околиці українські сили. Завдання то при своїй чисельній перевазі і далеко кращім узброєнню могла осягнути тепер легко, бо в Угнові і околиці є вже тепер лиш сильно перемучені, здекомплєтовані, зле приодіті сотні двох ще тому $1^1/_2$ місяця сильних українських курінів, що доси стратили двох, а властиво трьох курінних командантів і мають за собою десятки убитих і ранених стрільців і підстаршин, десятки боїв і непроспаних ночей.

Дислокація українських збройних сил ґрупи відтинка Угнів того дня представляється так: В **Карові:** стоятъ: сотня полевої жандармерії, перша угнівська сотня і друга сотня гуцульського куріня; на **Михайлівці:** придніпрянська сотня (петлюрівська) сот. Єрощука і одна угнівська сотня під командою хорунжого М. Е.; в **Піддубцях:** дві угнівські сотні, одна під кмдою хор. М-и, а друга під командою четара Андрея Шустикевича; на **Вільці Вербицькій:** три сотні гуцульського куріня; в **Угнові** на двірці: стійкова сотня і інтендантура, а в місті: переходовий відділ, Окружна Команда Військова, Команда ґрупи відтинка Угнів з півсотнею кавалєрії, Стаційна Команда, а в **Корчеві** батерія під командою поручника Околота. — Сотні гуцульського курі-

[1]) Поляглого курінного четаря Степана Васкана (родом з Веренчанки коло Кіцманя на Буковині) поховано побіч другого курінного четара Івана Пушкара в могилі при вході на цвинтар в Вербиці. Решту стрільців перевезених до Вербиці поховано в двох братських могилах: в одній одинадцять стрільців, в другій сім. На могилах четарів родина Пушкарів поставила камінний памятник-хрест з написом, а на братських могилах невідомих стрільців (список затратився) поставило громадянство три великі дубові хрести з написами „Борці за волю України". — В м. Угнові на цвинтарі спочиває також часть поляглих в тім памятнім бою стрільців в північно-східній части цвинтара побіч погибших трагічною смертю в вогні в дні 12. грудня 1918. р. В Угнові в пятьох могилах лежить тринадцять наших оборонців Батьківщини, з яких знову 4 незнаного імени, 9 знаних назвищ виписали на хрестах в р. 1921. повернувши з війни товариші. Над усіма могилами панує памятковий симметровий дубовий хрест з вінцем з кільчастого дроту і написом на щиті голосить: „Слава Борцям поляглим за волю України". Торжественне посвячення памятникового хреста і перша панахида відбулася тут дня 24. липня 1921. Від того часу рік-річно відбуваються величаві панахиди так в Вербиці як і в Угнові, а на могили поляглих спішать тоді сотками, а в Вербицю на могили двох геройських курінних командантів тисячі поклонників. — Могилами опікується Філія Товариства Охорони Воєнних Могил в Угнові.

[2]) Сотник Василь Хромяк родом з Гузієва коло Долини, помер 2. лютого 1920. р. в Новій Ушиці.

Digitized by Google

Перша панахида на стрілецьких могилах в Угнові дня 24. липня 1921.

ня (3. курінь п. п. Імени Гетьмана Івана Мазепи) зачинають домагатися відпочинку.

26. січня. — Хмарно. Погода. Ніччу мороз. Від ранного ранку поготівля. Поляки всіми силами „ґрупи Буг" розпочали наступ на цілім фронті. На Михайлівці, що її три дні тому там спрямовані сотні вспіли на добре обдротувати і окопати, зачався бій о годині 7-мій рано. Коло години десятої (10) польські відділи заатакували наші сотні в Карові від сторони с. Салаші. — Около 16-тої години було видно, що тим разом збройні сили ґрупи відтинка Угнів не устоятьсяперед чотирократно переважаючими силами польських військ і команда ґрупи наказала відворот в напрямку с. Корчів. На Михайлівці бій тревав найдовше. Там геройська постава четара з придніпрянської сотні — славної памяти Анатоля Гусева, що аж до останньої хвилі життя мимо тяжких ран не переставав сіяти наступаючих поляків зі свого скорострілa, при котрім і впав, не давала там нашим сотням відлучитися від противника. В Корчів прибули вони найпізніше. — В Карові захитався фронт щойно після тяжкого зранення ворожими кулями (в живіт) коменданта II-ої коломийської сотні 3. полевого куріня піхотного полку Імени Гетьмана Івана Мазепи — славної памяти четара Юрка Мельника (родом з Яблонова коло Печеніжина). Винесений з бою в тяжких болях помер він в дорозі до шпиталю в Сокалі в 30-ім році життя з одною просьбою на устах, щоби його поховати в Яблонові. Це і сталося. В бою в Карові мали наші сотні більшу скількість ранених і пятьох поляглих. Поляглих поховали місцеві селяни на цвинтарі в Карові в одній братській могилі, на котрій в 1931 р. заходом місцевих ґімназистів станув памятковий хрест з вінцем з кільчастого дроту та відповідним написом. — Славної памяти четар Анатоль Гусев, студент прав родом з Київщини, упав і остав на Михайлівці (Михайлівка, це німецька кольонія). — Вечором батерія пор. Околота з Корчева, де здержалися відступаючі сотні, команди і установи, віддала неначе пращальні два стріли на занятий польськими військами Угнів. Один зі стрілів (ґранат) попав в будинок мужеської школи, де містилась ще вчора Стаційна Команда У. В. в Угнові, а де безпосередно по заняттю Угнова мала приміститись команда польських військ, однак ґраната не експльодувала, лиш нових гостей виполохала зі школи.

Около 22-гої години запанував спокій на фронті, хоч тут і там було чути стріли. Темна ніч розділила і поклала на спочинок противників: українські частини в Корчеві—Стаях—Домашеві, а польські частини в Угнові і Карові.

(Дожінчення буде).

ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ

В числі IV. Л. Ч. К. у першій частині статті на стор. 9. в другій шпальті в пятім рядку з гори надруковано **„в Белзі"**, а має бути **„в Белзці"**, на стор. 13. в другій шпальті в 21 рядку з гори надруковано: **1. гуцульський** курінь під командою четара Івана Пушкара", а має бути **„1. угнівський** курінь під командою четара Івана Пушкара", а також в 41 рядку надкруковано: „обчислюємо на около **1000** людей харчевого стану" а має бути „обчислюємо на около **1600** людей харчевого стану".

МИХАЙЛО ОСТРОВЕРХА

Коли за волю бились ми...

В повну ніч,
коли зорі росами набрякли,
соловій
в цих росах пісню напував.
В повну ніч,
коли яблонь квітом затужила,
соловій
цю тугу піснею сповняв.

І в цю ніч,
коли терням шлях слався перед нами,
вороття
з цього шляху ми не знали.
Зорі.
Квіт яблоні.
Горячий рев гармат.
:Наш світ!

Digitized by Google

Памятки минулого

Зібрав: *Василь Бачинський,* **сот. УГА.**

Читаючи недавно опис вражінь з подорожі по большевії, стрінув я між іншим опис музею зброї в Москві на Кремлі. Цей музей зброї заложений ще в 16-тому столітті Іваном Грізним. Від того, що там бачиться, подає очевидець, запирає віддих, мутиться ум. Є там славна „Шапка Мономаха" із литого золота, вибивана брилянтами. Це дарунок татарських ханів для Рюриковичів. Безліч всілякого роду рушниць, стрільб, пістолів, шабель, мечів, цілі відділи лицарів закутих у зброю. Козацькі чайки, якими славні наші предки крізь Дніпрове гирло пробивались, їх самопали та шаблюки, що об мури Царгороду щербились — -- —

Неодна цінна памятка нашого славного минулого криється в музеї на холодному Кремлі. Памятки наших Гетьманів, Запоріжжа, а зокрема памятки з недавно минулої боротьби за самостійність України.

Отсе передаю кілька стрічок опису шаблі гетьмана Мазепи, гетьманських клейнотів, та памяток Запорожців:

Шабля Мазепи.

Як подає тодішній очевидець, шабля славного гетьмана була зроблена із золоченого срібла, гарної та тревалої роботи. Рукоять шаблі обложена скірою з вужа. Похва з чорної скіри, з наконечниками та переймами для кільців теж із золоченого срібла. Ціла шабля довга приблизно на півтора метра. Клинок шаблі має такий напис: „Надежда в Бозе, а крипость вь руцеправому дилу конець. Мазепа". А на другій стороні такий знову напис: „На гибель супостата вь Сиче дерзающому смерть 1687. г." Письмо на шаблі рукописне, а форма така сама, яку ми бачимо в письмах Мазепи, приміром в універсалах. Цю шаблю подарував в 1836 р. граф Батурлін музеєві, який оснувався в Вороніжі в память Петра Великого. До року 1849 була ця шабля у міській раді міста Вороніжа. В цьому році російський міністер внутрішніх справ подарував шаблю цареві Миколі. Відтак находилась вона в царському музеї в Царському Селі.

Гетьманські клейноти.

Знаний дослідник нашої бувальщини Олександер Лазаревський найшов в архіві ґенеральної канцелярії опис гетьманських клейнотів, які оставив при виїзді гетьман Розумовський у Глухові. Опис цей споряджений в російській мові. Описом цим обнято такі річи та предмети:

1) Царська грамота на гетьманську гідність. При цій грамоті велика печатка із шнуром, та двома золотими китицями. Печатка у срібному, позолоченому покровці. Самаж грамота у покровці скірянім, виложенім в середині зеленим аксамітом.

2) Царська грамота на гідність ґрафа. Грамота та печатка виглядає так само, як грамота на гідність гетьмана, тільки що покровець на саму грамоту з червоної скіри, а в середині виложений червоним аксамітом.

3) Скринка на булаву, бунчук та печатку. Скринка ця виложена з верха зеленим аксамітом та золотою мережкою, місцями вибита срібною позолочуваною бляхою. В середині виложена теж зеленим аксамітом, вузко мережана золотом. У скринці булава виложена самоцвітами у золотій оправі. Бунчук та печатка теж у золотій оправі.

4) Пара срібних кітлів, до них два покривала із зеленого аксаміту, мережані золотом. Дванацять золотих китиць на шнурах. Дві малинові подушечки, та залізні підніжки, які належать до кітлів.

5) Деревляна скринка. В ній чотири срібні сурми із золотими шнурами та китицями. При шнурах чотири срібні мунштуки.

6) Дві хоругви. Одна біла, а друга жовта. На хоругвах сукняний покровець. При білій хоругві білий шовковий шнур. Три деревляні держаки. Один до хоругви, другий до бунчука, а третій до знамена (прапорця), який був при хоругві.

7) Деревляна скринка. З верху розмальована, а в середині вибита білою матерією. В ній срібна булава з ріжними дорогими каменями. В горі бракує три камені, а в долині сім каменів. Друга булава теж срібна, місцями визолочена. В горі бракує сім каменів. Третя булава срібна. Був там ще старий бунчук, та пять срібних та мідяних пірначів. Крім цього срібна печатка ґенерального суду.

Запороські памятки:

Ще перед кілька десятками років в запороській церкві св. Покрови в селі Нікополі над Дніпром, недалеко від пристані находилися такі памятки:

1) Євангелія в срібній оправі.

2) Плащениця з написом: „Сія плащеница раба Божія Іоанна Ґаркуши, куреня Тимошовського".

3) Чаша виложена монетами з років: 1592, 1593, 1594, 1595, 1596, 1598 і 1600.

4) Золота медаль, яку дарувала Катерина II. На медалі вибито: „Войска Запорожскаго полковнику Коленкѣ за отлично храбрые противу непріятеля поступки".

5) Срібна таблиця з хрестом на середині, та з написами: „У семь крестѣ животворящее древо" а також: „Сия таблица до храму Покрова Пресвятыя Борогодици сооружена коштомь всего войска Запороского а стараніемь Ктитора Павла за атамана Кошового Павла Козлицкого 1747 (?) году, мця октоврія Гдня".

6) Образ Покрови Матері Божої, в якого горішній частині зображений св. Микола, а на право Архангел Михайло. Під останніми двома поста-

Digitized by Google

тями в низу зображені дві групи Запорожців в повній святочній одежі. Очі Запорожців звернені на Матір Божу. Від уст одного з Запорожців тягнеться стяжка горі до образу Богородиці, а на ній написано: „Молимь, покрій нас честнымь Твоимь покровомь и избави нас оть всякого зла".

Що діється із усіми цими памятками нашої військової минувшини — невідомо.

Історія 8-ої Галицької Бриґади

(давнішої „Ґрупи Рудки" або „Ґрупи Гофмана").

Написав: *Д-р Іван Карпинець.*

III.

ВІД ТРАВНЕВОГО ВІДВОРОТУ ДО ПЕРЕХОДУ ЗА ЗБРУЧ (15. V.—17. VII. 1919).

5. Воєнна Рада в Начальній Команді в Ходорові. Тимчасом туман надій на Антанту та на успіх переговорів з нею й з Поляками не покидав українських політиків і військових ані на хвилю аж майже до самої катастрофи. Замість кинутися до праці над реорґанізацією Армії, та придбанням для неї доповнень в людях, оружжя, муніції й всего того, чого їй треба було (а ще, на півтора місяця перед травневою катастрофою, можна ще було зробити), тодішні представники Уряду й Армії надіялися на справедливість, милосердя й добру волю Антанти, радили й... майже нічого не робили. Що так з кінцем березня 1919. р. було, маємо доказ у відбутій тоді „воєнній раді" в Начальній Команді в Ходорові. Ця нарада, чи рада, відбулася цього-ж самого дня, що й стріча з польською делеґацією для переговорів в Хирові, це є 27. березня, о 18. годині. В ній, як Пресова Кватира Н. К. Г. А. подала, взяли участь слідуючі представники Уряду й Армії: Члени Директорії Андріївський і Швець, Президент Укр. Нац. Ради др. Петрушевич, командуючий Галицькою Армією ґен. Ом. Павленко, міністри У. Н. Р. Чопівський і Кривецький, президент Державних Секретарів др. Голубович, шеф штабу Гал. Армії полк. Курманович, полк. Капустянський, тов. Держ. Секретаря Військ. Справ от. Бубела, державний контрольор Сімонов, полк. Красінський, отаман Ерле й кількох інших визначних людей з Наддніпрянщини. Проводив нарадам член Директорії проф. Швець. Звідомлення Пресової Кватири подало, що нарада, на основі реферату полк. Курмановича й полк. Капустянського ствердила, ..що наша мілітарна ситуація на всіх фронтах скріпилася, настрій військ є добрий і значно внаслідок успіхів піднісся, орґанізація нових частин поступає, а селянство відноситься прихильно до українського війська. Обговорено плян дальшої мілітарної акції. Ухвалено зажадати від Антанти безпроволочної достави муніції, одежі, обуви й всяких технічних середників для Української Армії. Держава забезпечить жовнірам землю а їх родинам виплатить причинки. Стверджено, що міжнародне наше положення поліпшилося та що українська державність внаслідок внутрішної консолідації забезпечена. Ухвалено устроїти зїзд представників українських діячів, які схотять зєдинитися для будови Української Народньої Республіки" („Стрілець" ч. 14. з 28. III. 1919., стор. 1; підкреслення моє, І. К.).

Можна додумуватися, що звідомлення Пресової Кватири Н. К. Г. А. не відбігало від правди й що на цій „воєнній раді" висловлено дійсно такі оптимістичні думки що до стану Армії, міжнароднього положення української держави та такі дивні побажання під адресою Антанти. До певної міри могло тоді, 27. березня, дійсно здаватися українським політикам і військовим, що ситуація на фронті вже не буде погіршуватися а навпаки, буде навіть поліпшуватися, як це з дальшого опису побачимо; а дальше інтерренція Антанти в справі завішення оружжя а дальше й перемиря, яка допровадила до зустрічі української й польської делеґації в Хирові, цього ж 27. березня, була причиною надій українських політиків а навіть військових, що Антанта визнасть українську державу, допоможе їй морально й матеріяльно й вирішить справедливо українсько-польський спір. Цих надій не зморозило навіть сейчасове перервання Поляками переговорів в Хирові, бо вони зробили це так зручно, що ще довгий час потім українські політики сподівалися прибуття їх делеґації й навязання переговорів. Але саме ту довели тодішні українські державні керманичі, що вони є слабими політиками, бо ціхою добрих політиків є дар вичування ситуації й передбачування подій та достосування до них біжучих потягнень. І коли-б они були вміли передбачувати, то певно, замість ухвалювати ріжні побажання під адресою Антанти, були би напружили всі свої сили, щоби всі середники так моральні, як і матеріяльні пішли як найскорше на скріплення Армії, щоби цілий український нарід утворив узброєний і здисциплінований вал на фронті, який був би перенятий духом пожертвування аж до побіди. І коли би вони, починаючи свою працю в тому напрямі з кінцем березня, розвивали її енерґічно дальше, то цілком певно були би здержали упадок духа Армії, піднесли її боєздатність та скріпили її ряди так, що й впровадження Поляками до бою армії Галера, не було би нанесло їй катастрофи.

Digitized by Google

6. Загальна ситуація польських частин в Східній Галичині від 27. III.—14. IV. Послідним успіхом польської березневої протиофензиви було занятя 26. III. місточка Янова (на півн.-зах. від Городка.) Отже їх протиофензивна акція закінчилася не тільки приверненням полученя Львова з Перемишлем, але й опануванням Краковеччини, Яворівщини й Янівщини (без Магерова й обох Вишенок, за які то місцевости велися й дальше завзяті бої), що забезпечило їм тревало залізничий шлях Львів—Перемишль від півночи. Та однак ґен. Івашкевич вже не міг осягнути наказаної йому лінії Рава Руська—Добросин—Жовква—Куликів—Львів, з браку сил. Тому зголосив своїй начальній команді, що до осягнення тієї лінії треба йому 5 свіжих і повних куренів і 2 батерії. На це дістав він 30. III. відповідь від Пілсудського, що згаданої допомоги не буде міг одержати перед 15. кітня. Тому зараз наказав він своїм ґрупам окопатися й одротувати свої становища а шефові інженерії, майорові Домбровському фортифікувати дальше лінію Хирів—Перемишль, а дальше вже не здовж Сяну, але здовж полудневої сторони залізничого шляху Львів—Перемишль. Польські відділи в цьому часі дуже маліли; крім цього панувало в них протягом цілого квітня замішання, внаслідок формування дивізій і полків. Сам Івашкевич, з причини ріжних терть і непорозумінь був на відпустці від 10—16. квітня (Hupert: „Walki..." 234—240.

З цього представлення положення по польській стороні бачимо, що й у польських відділах в цьому часі не було добре, та що їх ситуація не була надто вдоволяюча, хоч осягнули значну територіяльну добичу та зліквідували всі успіхи української березневої офензиви.

7. Ситуація польських відділів напроти „Ґрупи Рудки" від кінця березня до половини квітня. По кількох невдалих наступах познанських куренів ґрупи Конаржевського на рудецьку ґрупу в днях 20, 22, 23. і 24. березня (або о день скоріше), про що вже ми згадали в березневому числі, наступив на фронті цього відтинка час позиційних, зглядно артилерійських боїв. Гуперт пише, що в часі від 27.—30. березня, коли то погода цілковито не сприяла жадній акції, бо падали безупинні дощі а навіть сніг і стан доріг був застрашаючий, познанська ґрупа Конаржевського, що окопалася на лінії Добряни—Стоділки, провадила тільки артилерійські бої з уфортифікованими напроти Українцями („Walki..." 237).

Окопи польських частин напроти „Ґрупи Рудки" йшли в такий спосіб: Полудневим берегом Стоділок, між Долинянами а Годвишнею до Генриківки (3 курені 1. п. п. Познанців) з позиціями артилерії в Братковичах і Вовчугах, дальше до двора в Добрянах (II./10. п. п.) і через Милятин (I/10. п. п.) по Довгомостиска, кота 304 (ґрупа полк. Ятельніцкого), Бліх, Кути аж на полудне від Судової Вишні, яка була сильно укріплена. (Hupert: „Walki..." 238).

Від 31. березня по 14. квітня, коли знову панувала сильна непогода, ґрупа Познанців не підпринимала жадної акції, тільки її летуни обкидували бомбами Рудки, Самбір і українські обози. Тоді стали появлятися в цій ґрупі випадки тифу. (Hupert: „Walki..." 245). Боєвий стан тієї ґрупи на 1. квітня виносив: 3.793 вояків, 14 гармат, 76 скорострілів (Hup.: „Zajęcie Małopolski" 14); тільки не знати, чи ту вчислені тільки сили самих Познанців, чи також і двох других куренів непознанських, які входили в склад ґрупи „Конаржевського.

8. Ситуація „Ґрупи Рудки" („Ґрупи Гофмана") від 28. березня до половини квітня[1]). В стані „Ґрупи Рудки" не зайшли в цьому часі якісь поважніші зміни. В склад ґрупи входило згаданих вже 5 куренів, з яких чотири, а саме: I. курінь пор. Тарнавського, II. курінь сот. Станіміра, курінь пор. Ліщинського (виділений часово зі складу VII. Бриґади й приділений до „Ґрупи Рудки"), і курінь пор. Лукіянова, держали фронт, а курінь пор. Струця (IV. кур. У. С. С.), що реорґанізувався, був в запасі. В склад ґрупи входила й дальше „Дніпр. Гарм. Бриґада" але серед гарматчиків Наддніпрянців розпочалися небажані ферменти. 29. березня були зі сторони деяких гарматчиків спроби рабункових виступів в Рудках, однак ці спроби вже в самім зародку зліквідовано. Але це дало причину аторови брошури **„Rudki pod okupacją ruską"** до поміщення в тій-же брошурі, такої нотатки: **„29. III. 919. Bunt kozaków, którzy nie chcą walczyć. Skonsygnowano w rynku wojsko, ustawiono karabiny maszynowe. Od dłuższego czasu dochodziły nas słuchy, że kozacy odmawiają posłuszeństwa, chcą opuścić Galicję, bo nie widzą celu wojny z Polakami. Przyszło do otwartego buntu. Część kozaków rozbrojono, resztę zesłano ułagodzić (? — I. K.) obietnicami"** (стор. 22). Однак ця відомість неточна й пересаджена. Цьогож 29. березня розброєно тільки декількох, що виявили охоту грабити Жидів, а бриґада існувала ще якийсь час. Інша річ, що в зв'язи з такими ферментами й неохотою Наддніпрянців до війни взагалі, а дальше зі згляду на спеціяльне упривілеювання тихже козаків у формі великанських платень, що деморалізувало вояків галицьких частин, вищі команди У. Г. А. носилися з гадкою розвязання тієї бриґади, але це наступило дещо пізніше; хвилево проявляла ще ця бриґада боєздатність і острілювала польські становища. Зате курені ґрупи (за винятком одного куреня, а саме пор. Лукіянова) трималися дуже добре й хоча самі не були в силі зробити якоїсь більшої акції, то сам факт, що відбили кількакратні наступи ґрупи Конаржевського в днях 20.—24. березня, а відтак загородили цій ґрупі дорогу так сильно, що вона не могла рушитися ні кроком вперед, свідчить про добрий стан цих куренів. Відтинок фронту, який курені ґрупи занимали, тягнувся тепер від Мальованки (недалеко перехрестя доріг Самбір—Львів, Городок—Комарно) аж по с. Никловичі (на полудн. схід від Судової Вишні) включно. В Мальованці стикалися з рудецькою ґрупою чистини VII. Бриґади Бі-

[1]) На основі: 1) Рукопису о. др. Вергуна, 2) інформацій п. Омеляна Верхоли, 3) власних спостережень автора, 4) згаданої в уступі брошури.

Digitized by Google

занца (ту стояв відділ скорострілів чет. Верхоли, що передтим належав до залоги панцирного поїзду ч. 2; хор. Верхола підлягав вже команді VII. Бриґади.) Своїм лівим крилом притикала „Ґрупа Рудки" до „II. Ґрупи 8. Самбірської Бриґади" званої також „Ґрупою Крукеничі", якою командував полковник Шепель. Отже фронт „Ґрупи Рудки" був тепер дещо коротший, як в початках повстання ґрупи, бо тоді тягнувся на правім крилі аж поза Верешницю до с. Піски. Команда ґрупи, до якої в половині березня додано шефа штабу, пор. Олександра Трача, приміщувалася в Рудках; установи ґрупи, помічні технічні відділи й т. д. існували в подібнім складі, як у хвилі організування й приміщувалися в Рудках, що оставали й надалі базою ґрупи. На фронті частини ґрупи, подібно як і противник, не підпринимали в тому часі жадної акції; тільки артилерія острілювала від часу до часу польські становища.

9. Бомбардування Рудок польськими літаками в першій половині квітня, 1919. р. Ґрупа Конаржевського мала кілька літаків. В часі, коли її піхотні частини не проявляли майже жадної діяльности, ці літаки стали для мешканців Рудок правдивим пострахом. Від початків українсько-польської війни, аж до квітня, появилися були польські літаки над Рудками два рази: раз в лютім а другий раз 21. березня. За першим разом кинені літаком бомби не потягнули жертв, за другим разом, як вже згадано, було жертв досить богато й то з-поміж польського й жидівського селення місточка. Та починаючи з 6. квітня аж включно до 17. квітня, ці літаки стали правдивим нещастям для мешканців. В цьому часі було аж 7 налетів на місточко, що майже все потягали за собою жертви передусім з-поміж самого населення. От що писав про ці налети автор брошури **„Rudki pod okupacją ruską":**

„Żyjemy w ciągłej obawie o życie. Aeroplany bujają każdego dnia nad miastem i rzucają bomby. W niedzielę 6 kwietnia padły bomby obok kościoła" (це викликало велику паніку серед зібраних в костелі на відправі). **„Na plebanji zniszczenie od bomby, ranna jedna osoba. Rzecz niewytłumaczona, dlaczego polski lotnik rzucał bomby na polski kościół i to w niedzielę podczas nabożeństwa. Nie dziw, że wypadki wywołują ironję u Ukraińców[2]), bo dotąd żaden Ukrainiec nie poniósł szwanku. Grono obywateli uchwaliło wysłać pismo do Komendy Polskiej w Gródku z przedstawieniem** (стор. 24.).

Отже на основі записок автора тієї брошури, налети польських літаків на Рудки були:

6. квітня — 1 особа ранена;

7. квітня згинула 1 особа;

8. квітня здається без жертв;

10. квітня забитих 5 осіб, ранених 14 осіб, переважно Жидів;

11. квітня забиті 3 особи, ранені 2 особи;

15. квітня забита 1 особа, ранені 2 особи, всі Українці; забитий це український вояк;

17. квітня без жертв, бо люди вже пильнувалися; бомба впала коло дівочої школи, недалеко (Стор. 25).

Про налет з 15. квітня написав автор згадуваної брошури таке: **„...Tym razem trafił dobrze Zabity żołnierz, dwóch Ukraińców rannych, między nimi uriadnik Feszczyn, który zmarł z ran odniesionych.** (стор. 25).

На вислання Поляками делеґації до польської команди в Городку, щоби летуни не бомбардували міста, українська команда, як подає автор брошури, не згодилася.

Українські ситуаційні звідомлення згадують тільки два рази про налети польських літаків на Рудки. І так:

Звідомлення з 6. IV. 1919. р. подає: „...В районі Городка спокій. Ворожі літаки кинули бомби на Рудки й на місцевости за нашим фронтом. Шкід не було жадних".

Звідомлення з 11. IV. 1919. р.: „...На Рудки кидали два польські літаки бомби, причім вбито дві особи, а чотири ранено. Військової шкоди нема жадної".

(Звідомлення з 13. IV. 1919. р. говорить тільки загально: „...Жива діяльність літаків та артилерії").

Коли зчислити жертви цих сімох налетів польських літаків на Рудки в квітні, 1919. р., тримаючися даних автора брашури **„Rudki pod okupacją ruską"**, то вони винесли:

вбитих 10 осіб, ранених 19 осіб (з цих ранених кілька осіб відтак померло).

Коли до цих жертв в квітні додати ще жертви налету з 21. березня, а це 2 особи вбиті, а 8 осіб ранених, то жертвою 8 налетів польських літаків весною 1919. р. на Рудки впало 12 осіб убитих відразу а 27 осіб ранених (з яких кілька вмерло з ран пізніше), разом 39 осіб, що при тодішнім населенню місточка, яке могло доходити до 3 300 мешканців, виносило около 1.2%. Поміж ними жертвами було 3 Українців, а саме: вбитий відразу один стрілець, а ранених двох; поміж ними був урядник Повітового Комісаріяту в Рудках, учитель Фешин[3]), що помер від ран в шпиталі в Самборі. Що до другої раненої особи української народности, то здається, що це був вояк. Інші жертви налетів на Рудки — це Поляки й Жиди, так мужчини, як і жінки.

Матеріяльних шкід у формі знищених будівель чи запасів, крім незначних ушкоджень, не було.

Чи кидали польські летуни бомби в цьому часі й на села рудецького повіту, зглядно на прифронтову полосу ґрупи, не знаємо.

10. Загальна ситуація У. Г. А. від половини квітня до 1. травня 1919. р. Представлений нами

[2]) Про цей налет появився тоді вірш Івана Черемхи (псевдонім) в рудецькім часописі: „Громадська Думка" (ч. 10. з 15. IV. 1919.) під загол. „Літак над Рудками". Вірш кінчиться тим, що від польських літаків мають шкоду тільки Поляки й Жиди.

[3]) Бл. п. учитель Фещин співпрацював також в редакції рудецького часопису; писав гуморист.-сатиричні фейлетони під псевдонімом Івана Причепи.

Digitized by Google

вище час від кінця березня до половини квітня 1919. р. був часом деякої рівноваги сил на фронті в Галичині, який надавався до переведення далекойдучої мобілізації матеріяльних і моральних сил українського народу й галицької держави, що спричинило би піднесення боєздатности Армії. Та на жаль цей час проминув без більших зусиль з боку відповідальних керманичів і цілої української суспільности а це вкоротці відбилося фатально на оборонній силі держави й цілого українського народу. Сподівання й надії на чиєсь милосердя, справедливість і ласку ніколи не можуть заступити праці а ще до цього витревалої. енергійної й плянової.

Починаючи менше-більше з половини квітня, стала ситуація У. Г. А. застрашаючою скоро погіршуватися а й відносини поза фронтом лишали багато до бажання. Передусім шалено скоро зростали дезерції вояків з фронту та падав дух частин Армії; поповнень із запілля не було, стан Армії сильно зменшувався. Поляки використовували сприятливі хвилі й щораз розпочинали якусь боєву акцію, що звичайно кінчилася для них досить великим успіхом, а це ще більше деморалізувало частини Армії. А внутрі краю приходило до небажаних і сильно шкідливих виступів.

Дрогобицький бунт. Нещастя зачалося здається від виступу проти української влади деяких елементів в Дрогобичі, що мав місце на один день перед більшою польською акцією зі Львова на бриґади Шухевича й Тінкля під Львовом.

Сам бунт, званий комунізуючими партіями й їх органами „дрогобицьким повстанням" стався вечером з 13. на 14. квітня. Як до цього прийшло? Отож на основі статті в комунізуючім органі „Сяйво" (виходило у Львові), ч. 8—9. з 15. IV. 1930. (стор. 19—21), справа представлялася так:

Ще в грудні 1918. р. повстала в Стебнику (коло Дрогобича) якась „Робітнича Рада". Недовго потім повстала в Дрогобичі підпольна військова ґрупа, яка ввійшла в звязок з „Робітничою Радою". Ця військова ґрупа, хоч і не була соціялістичною (але чого ж вона хотіла, та хто до неї належав?), відіграла однак деяку, як пише „Сяйво", революційну ролю. Вечором з 13. на 14. квітня виступили заговірники отверто й заволоділи містом. В Дрогобичі повстали „Жовнірські Ради". Однак вже на другий день заговірники здалися відділам Української Армії, що приїхали зі Самбора. Селяни Доброгостова, на відомість про заговір, розброїли в своїм селі жандармерію. Епільогом цього бунту були адешти й суд. „Сяйво" пише про терор і насилля, подає, що було арештованих 1.200 людей. та що 18 селян Доброгостова засуджено на смерть, з яких 3 зараз розстріляно. Але з браку опису цих подій в інших орґанах, та з браку офіційного звідомлення про цю подію, не можемо нині сказати напевно, як з цими засудами було. Знаємо тільки[4]), що в привернення порядку в Дрогобичі брав участь „Гуцульський курінь чет. Голинського, що тоді був в запасі, здається коло Самбора, та панцирний поїзд ч. 2. під командою чет. Швеця, приділений давніше до рудецької ґрупи. а в цьому часі до VII. Львівської Бриґади Бізанца. Цей панцирний поїзд поїхав до Дрогобича дорогою на Стрий.

„Сяйво" писало, що це „повстання" „було не іграшкою якихось осібняків, а стихійною самочинною пробою трудящих, скинути владу української буржуазії й встановити владу „Робітничих, Селянських і Жовнірських Рад", а скінчилося трагічно з браку вождя та з браку опертя о міцну партію (стор. 20—21.). Однак нам здається, що якби там не було, о щоб там ініціяторам не йшло, це „повстання" було ударом у спину У. Г. А., і то якраз перед більшими операціями Поляків.

(Далі буде).

[4]) На основі інформацій п. Омеляна Верхоли.

Холодний Яр говорить

Написав *Юрій Горліс-Горський.*

(Продовження)

Ця заввага. не на жарт зачіпила Дігтяревого соціял-демократичного коника і він накинувся на Андрія з цілою промовою. Зазначив, що повстанком це основа будучої демократичної влади України, наговорив цілий оберемок про контролю політичної лінії отаманів, про їх відповідальність перед масою.

Коли комітет почав між собою вибирати голову і хотів Деркача, Дігтяр зазначив, що це неможливо, бо отаман є військова влада і не може бути одночасно політичною. На пропозицію Деркача, вибрали головою Дігтяра-Хоменка.

Після зборів ми з Чорнотою лежали на бурці і балакали, як до нас підсів нововибраний голова Повстанкому.

— Ви, пане Чорнота, може добрий вояка, але з вас дуже кепський політик. Ви не знаєте нових засад...

Андрій перервав його вдаривши рукою по плечі.

— Слухай-но, братку, ти свої нові засади тримай для себе. Попав до Холодного Яру — дивися та вчися, як боротися треба. А почнеш тут „внутрішню політику" з інтриґами та демаґоґією заводити — так от тобі святий хрест — повішаю тебе на першому дубі і нікого питатися не буду.

Digitized by Google

Збентежений таким поворотом дискусії, голова Повстанкому мовчки відійшов.

На другий день, 6 серпня, було Спаса. В цей день в Мотриному монастирі що року був великий здвиг народу.

У нашому таборі, за два-три дні до того розповсюдилася кинута кимось думка, щоби в цей день, коли будуть у монастирі святити квіти та овочі — посвятити свою зброю. Чутка ця передалася на села і на Спаса, разом з жінками та дівчатами, що принесли святити яблока та квіти — прийшло чимало дядьків та хлопців з рушницями.

Наш табор пішов на Богослуження до монастиря майже увесь. Залишилися лише кухарі коло кітлів та кулеметники коло станкових кулеметів.

Коло церков велика товпа народу, що не вмістився у храмі. Виставивши на дороги варту, змішуємося з юрбою. Вітаємося зі знайомими, ділимося новинами. Коли наблизився час хрестного ходу, народ став великим кругом навкруги нової церкви, розставивши кошики та миски з овочами, медом, вінками і букетами із колосків збіжжа і квітів. Хрестний хід провадив старенький манастирський священик, Українець не тільки з походження (здається, отець Іван), про якого я вже споминав.

Коли розпочав вже посвячення, на траву, як по команді, лягли сотки рушниць, ручні кулемети; між яблоками та грушками — зачорніли ручні ґранати.

Побачивши це, священик схилив на груди сиву бороду і задумався неначе нараджуючися із своїм сумлінням. Потім підніс до неба очі і широко махнув кропилом:

— Благослови Господи на враги і супостати!

Отаман, з яким ми стояли проти могили сотника Компанійця, став на коліно. За ним хвилею преклонила коліна лава народу.

Після посвячення ми стояли гуртом коло могили розмовляючи з селянами.

До нас підійшла і почастувала свяченими яблоками старенька жінка. Це була матір Солонька, боровицького отамана, що загинув весною разом з Петром Чучупакою у Черкаській Чека. Вона прийшла до манастиря пішки із Побережжя, щоб відправити молебен за сина.

Постановлюєм, після Служби Божої відправити на Компанійцевій могилі панахиду за всіх поляглих Холодноярців.

По повороті до табору, зустріла нас приємна несподіванка: Холодний Яр зацвів вишитими сорочками і біленькими хустинками. Це Мельничанські дівчата принесли нам святочний обід і свячені у селі овочі.

Між деревами на терасі, де „містився" штаб, застаєм священика одного із великих сусідніх сіл, типового козарлюгу, якого повстанча „інтеліґенція" жартівливо називала отцем Мельхіседеком. (Натяк на Мельхіседека Значко-Яворського, що святив гайдамакам зброю). Привіз від своїх прихожан на кількох возах — „трохи перекусити". Здогадливий пан Отець не забув захопити також і того, після чого „перекусується", а овочевий самогон, який гнали в Холодноярських селах — був знаменитий. Після кількох чарок і козацьких пісень, які він, до речі, співав артистично, — Отець „Мельхіседек" розчулився:

— Ех — братчики! Як би мені не попадя, та не пятеро попенят, — попросив би я у Бога прощення, зняв би рясу, взяв би рушницю — тай пішов би з Вами ворога бити.

Співав весь табор. По „страшному яру" котилися луною мелодійні дівочі голоси. Група дівчат „заатакувала" штаб і так обгодувала нас свіжим медом, що Андрій нарешті заявив, що йому „на живіт вже вилазить".

Після обіду із села стали приходити старші віком гості, чоловіки і жінки. Пришкандибало кілька дідів. Майже столітний дід Гармаш, який видно добре „потягнув собі" ще вдома, зібравши круг, став оповідати — „що йому дід оповідав" про гайдамаків і Холодний Яр.

Пізно у вечері, коли гості розійшлися, ідемо з Андрієм наверх, перейтися лісом. Згори яр виглядав фантастично. Табор був розположений недалеко від входу в старих гайдамацьких, чи козацьких укріпленнях, що спиналися поверх над поверхом по протилежному схилі. Палаючі в таборі костирі здавалося висіли один над одним в повітрі. Мимоволі захоплений тою „асоціяцією" старого і нового — я почав деклямувати із Шевченка „як ножі святили". На Андрія теж напав „поетичний" настрій. Плеснув мене по плечі, що аж кістка хруснула.

— Здається, Юрку, цієї осені, не на жарт „повіє вогонь з Холодного Яру"...

В наступні дні, в селах відкрився новий вид торгівлі. За одну свячену рушницю — давали дві несвячених. Приїжджали міняти із дальших сіл. Додавали револьверами, набоями, грошами, та не знаходилося багато охотників випустити з рук — „свячену".

Чутка про те, що будуть святити, не вспіла належно розповсюдитися і посвятили зброю може 600—700 чоловіка в тому числі наш табор. Штаб, який перед тим не придавав цій урочистості великої ваги — тепер шкодував, що не перевів цієї акції в ширшому розмірі. Повторювати було якось ніяково.

З Холодного Яру наш табор перенісся на другий край лісу, ближче до села Лубенець, щоби на якийсь час перенести на нього обовязок достави харчів.

Роботи у полі кінчалися і до табору стало прибувати більше людей. Прибули із дальших сіл. Прийшла ґрупа хлопців із Жаботина, у якому існувала вже совітська влада.

Одного дня, двоє селян привели до табору якусь дівчину у напів мійському убрані.

Зайшовши до Мельників, вона розпитувала селян про повстанців, скільки їх та де вони тепер стоять. Селяни ті стали за нею стежити, коли вона із села пішла до лісу.

Зайшовши до Мотриного монастиря, вона уважно оглянула там всі закутини і вирушила на Жаботин. Тоді вони її притримали.

Жаботинські хлопці упізнали, що це Паша Пєскова, коханка жаботинського военкома, се-

Digitized by Google

стра кацапчука Федька Пескова, якого ми весною повішали за те, що привів до Мельників червону кінноту, завдяки чому загинули Василь та Петро Чучупаки.

Притиснута на допиті у штабі, Паша призналася, що її вислали на розвідку воєнком та уповноважений камянської Чека, що чекає на неї у воєнкома.

По короткій нараді штабу, два хлопці повели Пашу до ліса. За пару хвилин, два постріли сповістили, що Паша пішла услід за братом.

Через пару днів повернувся із села Соловій і заявив, що тільки що застрілив бувшого холодноярця Запорожця, який залишився був з большевиками, коли ми відходили із Камянки.

Йому сказала у селі дівчина, що Запорожець, зайшовши на Кресельці, де його знали як холодноярця, сказав, що прийшов шукати своїх. Тим часом уважно розпитує, що робиться у Мельниках та в монастирі, а головно добивається, чи ходили хлопці із Мельників у нальот на Олександрівку.

Коли Соловій зайшов до хати, де був Запорожець, то той змішавшись почав оповідати йому, що тоді як ми відходили з міліції, його притримали були у містечку червоноармійці і він не міг прилучитися. Потім не мав нагоди втекти, аж оце прийшов. Згодився іти разом з Соловієм до табору. Та по дорозі, той „нюхом" відчув, що Запорожець має в кишені зброю і хоче уживши її утекти. Застрілив його в хвилі коли Запорожець став витягати із кишені револьвер. Розпитавши про все Дігтяр-Хоменко накинувся на Соловія, що той зле зробив, бо може Запорожець дійсно прийшов з щирою душею, зрозумівши свою помилку. Може Соловієві видалося, що той хоче стріляти чи тікати. Треба було забрати у нього револьвера ще на лісничівці.

Повстанкомові заопонував Чорнота.

— На твоє маленьке „може" у мене є велике „може", що Запорожця послали на розвідку, коли не вернулася Пескова. Колиб він прийшов із щирою рушою, то він краще від тебе знав, до кого і куда треба йти.

Для мене, як для „судді" — вистарчить, що Запорожець питав, чи ходили Холодноярці на Олександрівку.

(Далі буде).

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914—1921 РР.

Лист до Редакції. „Поступ". Львів, 1929. 8° в., ч. 5, ст. 188—189.

13. III. 1929. Спростування сотн. Олександра Тимченка, що то не він був ком-ром Київського Студент. Куріня в бою під Крутами.

Лист до Редакції (М. Кочергинського) і від Редакції. „Син України". Варшава 1920, ч. 5, ст. 6.

Спростування смерти сотн. Ляш-Гусарова.

Лист до Редакції. „Син України". Варшава. 1920, ч. 4, ст. 8.

Пор. І. бриґ. 6-ої укр. стр. дивізії С. Г.: Про діяльність і акції 6-ої стріл. дивізії.

Лист Командуючого Армією У. Н. Р. Отамана Омеляновича-Павленка до Головного Отамана С. В. Петлюри. „Наше Слово". Могилів на Поділлю. 1920, ч. 2.

Опис воєнних подій від 17. IV. до 7. V.

Лист Начальника Держави до Голов. Отамана Військ Української Народньої Республики. *Лист* ґен. Галера до Головного Отамана Військ Української Народньої Республики. „Син України". Варшава. 1920, ч. 14, ст. 11.

Бельведер 18. X. 1920; 26. X. 1920.

Лист повст. атамана Голуба до Головного Отамана Військ Української Народньої Республики Симона Петлюри. „Син України": Варшава. 1921, ч. 4, ст. 7. Вістки з України.

Лист про „Лицарів без ордена". „Укр. Сурмач". Каліш-Щипіорно. 1922, ч. 41, ст. 3—4.

Про учасників Зимового Походу.

Лист Ясновельможного Пана Гетьмана до В. Липинського (і два листи відповіди). „Бюлетень Гетьм. Управи". Берлін. 1930, ч. 3, ст. 1—3.

Листи до Редакції. „Тризуб". Париж, 1930, 8°, ч. 39, ст. 30—31.

Два листи укр. ґенералітету в справі статей Крушинського, уміщених в „Укр. Голосі". (Перемишль).

Листи до Редакції. „Тризуб". Париж, 1930. 8°, ч. 43, ст. 32.

Лист полковників, що спростовують наклепи А. Крушинського в „Укр. Голосі".

Листи з Хирівського фронту. (З листів стрільця Степана Венгриновича). „Літопис Черв. Калини". Львів, 1931. 4°, ч. 2, ст. 14—16.

Городовичі—Станиславів. II—III. 1919.

Лисятинський Зин. Яку поміч мають наші інваліди. „Укр. Інвалід" — календар на 1924 р. Львів, 1923. 8°, ст. 81—87.

Литвицький М. Перша зустріч з С. Петлюрою. (Спогад). „Студ. Вістник". Прага, 1926. ч. 7/8, ст. 30—32.

Лицарський вчинок коменданта. Календар Черв. Калини на 1929 р. Львів, 1928. 8°, календарієм — січень.

Подав Д. Паліїв. Пор. Купчинський УСС. 4. XI. 1918. Перзенківка. Гер. вчинок. З іл.

Лібкнехт Карло. Німецька окупація на Україні. (З тюремних записок). „Вперед". Львів, 1921., ч 140/630, ст. 2—3.

Методи Айхгорна-Мумма (початок мая 1918).

Ліпко П. ґен. хор. Дещо про „Наступ Армії УНР в листопаді 1920 р. та бій 4 Київської стрілецької дивізії у с. Обухово 12 листопаду" ґен. штабу підполковника Лушненка. „Укр. Стрілець", Військ

Digitized by Google

журнал. Олександер Куявський. 8° в. 1921, ч. 3, ст. 27—40.

Ліпко И. ген. шт. ген. хор. Критико-бібліографічний нарис. — „До Зброї". Зб. І. Львів, 1921. „Укр. Стрілець", Військ. журнал. Олександрів Куявський. 1921. 8° в., ч. 3, ст. 70—75.

Рецензія.

Літературно-військовий Вістник. За грудень (1919.). Ч. І. Каліш. Табор інтернованих. Видання культурно-освітнього відділу при 2-ій Волинській дивізії. 8°, ст. 80 плюс 2.

Вміщено 20 артикулів і поезій.

Л-кий Л. От. Др. Ярослав Воєвідка. „На вічну память героям". Збірник. Львів, 1921. 8° в., ст. 17.

Характеристика.

Л-кий Л. Полковник Альфред Шаманек. „На вічну память героям". Збірник. Львів, 1921. 8° в., ст. 18.

Кор. характеристика.

Л-кий Л. Федько Черник. „На вічну память героям". Збірник. Львів, 1921. 8° в., ст.16.

Характеристика.

Л-ко О. Місяць в повстанчій армії. „Укр. Трибуна". Варшава, 1921. ч. 189, ст. 2; ч. 190, ст. 2.

Л-ко сотн. Біля Чорного Острова. „Гром. Думка". Львів, 1920, ч. 164.

Опис бою і смерть полк. Мишківського.

Л-ко сотн. Біля Чорного Острова. „Укр. Слово". Львів, 1920, ч. 164. Теж.

Л. Л. В чотирокутнику смерти (передріздвяні спомини з 1919 р.). „Літопис Черв. Калини". Львів, 4°, 1930, ч. І, ст. 3—4; ч. 2, ст. 3.

У. С. С.

Л. Л. Де наші памятники минулого? „Літопис Черв. Калини". Львів, 1929, ч. І, ст. 13; ч. 2, ст. 15

В ч. 2 титул: Де ділися наші памятники.

Л. Н. Дороцінковський. „Тризуб". Париж, 1932, ч. 15, ст. 29—30.

Некрольог. Пор. АУНР.

Лозинський Мих. др. Галичина в рр. 1918—1922. Українська революція. Розвідки й матеріяли. Відень. 1922. 8°, ст. 228. Вид. Укр. Соціольог. Інституту.

Узгляднено військові чинности.

Лозинський Мих. др. Польська окупація Східної Галичини і міжнародне право. Іл. Календар Сиріт. Дому на 1923 р. Філядельфія На. 4°, ст. 72—75.

Лозинський М. Спомини про Дмитра Вітовського. „Воля". Відень, 1919, т. 3, ч. 3, ст. 106—110.

Кривава книга. Ч. І. Матеріяли до польської інвазії на українські землі Східної Галичини 1918/1919 року. Відень, 1919. 8°, ст. 100. Видання Уряду З. У. Н. Р.

Рецензії на неї: Поніжек в „Народні Листи", Прага, 1920, з 25. VIII.; Б. О.: Голос чеха про „Криваву Книгу" в „Гром. Думці". Львів, 1920, ч. 205.

Кривава Книга. Українська Галичина під окупацією Польщі в рр. 1919—1920. Ч. II. Відень, 1921, 8°, ст. 244. Вид. Уряду З. У. Н. Р.

Ломакин полк. Армата. Київ, 1918. 8°, ст. ?

Від Адміністрації!

Тому що в квітні, першім місяці II-го чвертьрічча 1934., припадали свята, богато передплатиників не прислало ще передплати за це чвертьрічча. Також є ще такі передплатники, що не вирівнали передплати й по кінець 1933 року. Прохаємо вирівнати залеглу й біжучу передплату негайно по отриманні цього числа.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VI. річник / Число 5. / Травень 1934.

ЗМІСТ:

Постій
Ф. Невестюк 2

Одна картина
Ф. Коковський 2

Відворот УГА за Збруч
Віктор Курманович, ґен. шт. ґен. хор. . . 3

Спомини розвідчого старшини 1919-1923 рр.
І. Вислоцький 6

Над ставом
Анатоль Курдидик 10

Бій за Калинівку
Михайло Островерха 11

Шляхом слави 9-ої Бриґади УГА.
Др. Степан Божик 13

Коли за волю бились ми
Михайло Островерха 16

Памятки минулого
Василь Бачинський 17

Історія 8-ої Галицької Бриґади
Др. Іван Карпинець 18

Холодний Яр говорить
Горліс-Горський 21

Бібліоґрафія 23

Редаґують: *Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

Digitized by Google

Все актуальний — для всіх необхідний — найкращий і найдешевший

другий річник
Українського Економічного Бюра
з календарем на 1934 рік

ЗМІСТ: Україна в числах. Народне господарство. Покажчик української культури. Адреси українських установ в цілім світі.

Ціна одного примірника тільки 1·40 зл.

Продають українські книгарні в краю та закордоном. — Вистарчить вплатити належність з пересилкою зол. 1·75 на конто П.К.О. ч. 4.423 (Е. Чехович, Варшава) і Ви отримаєте негайно цю необхідну книжку, яка обіймає 208 сторін друку та має український і англійський тексти.

Вже вийшла

Накладом
С-ки „ТИПОҐРАФІЯ"
Львів, Вірменська 16

НОВА КНИЖКА
В. ЮРЧЕНКА

ЧЕРВОНИЙ ЧАД

Живими описами радісних та сумних картин, героїчними пригодами та повними небезпек ситуаціями й жахною розправою Чека — —

книжка, як на екрані, розгортає фільми національної боротьби одного повіту на Великій Україні.

291 сторінок друку! Коштує тільки 3.15.

Для Читалень та Товариств: Хто вишле готівку за пять примірників, шостий дістане даром. — Книгарням окремий опуст.

Продають усі книгарні!

Замовляти чековим переказом:
ЛЬВІВ, П. К. О. конто 503.685.

Нема над свої рідні
ПАПЕРЦІ і ТУТКИ
„КАЛИНА"
кооп. фабрики „БУДУЧНІСТЬ" в Тернополі.

Друкарня і Переплетня Наукового Т-ва ім. Шевченка
у Львові, вул. Чарнецького ч. 26, телефон 53-57,
ВИКОНУЮТЬ ВСІЛЯКІ ДРУКАРСЬКІ Й ПЕРЕПЛЕТНИЧІ РОБОТИ СКОРО ТА ДЕШЕВО

Digitized by Google

Навіть найбідніші можуть тепер набути видання

„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ВЕЛИКА ЗНИЖКА ЦІН

Найкраща нагода доповнити читальняні, кооперативні та приватні бібліотеки.

	ЦІНИ перше	тепер
Антін Вільшенко: Життя й пригоди Цяпки Скоропада, Віршована історія про пор. У.С.С. Цяпки, ст. 270	4·50	1·50
М. Голубець: Історія Львова від найдавніших часів, ст. 179	3·00	1·25
Богдан Лепкий: От так собі, ст. 131	1·50	0·70
Слота, ст. 27	0·90	0·30
Зірка, повість ст. 181	4·00	1·75
Вадим, повість ст. 227	4·50	2·00
Василь Софронів: Грішник, ст. 112	1·50	3·60
Халіда Едіб: В огні, повість ст. 234	4·50	2·50
Берестейський мир — спомини і матеріяли ст. 320	8·00	3·50
Роман Купчинський: У зворах Бескиду	3 90	3·90
Федір Дудко: Чорторий, ст. 180	3·50	3·00
Квіти і кров, ст. 192	4·00	2·00
На згарищах ст. 168	2·00	2·00
Глум, оповідання, ст. 56	1·20	0·50
Ґен. Всеволод Петрів: Спомини з часів української революції.		
I. До Берестейського миру, ст. 180	3·50	1·50
II. До заняття Київа, ст 184	3·50	1·50
III. Кримський похід, ст. 164	3·50	1·20
IV. Доба Гетьманщини. ст. 117	3·00	1·20
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих, пригоди з воєн. часів ст. 262	5·00	2·00
М. Брилинський: Хрестний огонь, воєнні нариси, ст. 184.	3·50	1·50
В. Лопушанський: Перемога, повість в 2-х т. з визв війни	6·00	2·75
Д-р Степан Шухевич: Спомини;		
II. Від квітня 1919 до липня 1919.	4·00	2·50
III. Від липня 1919 до січня 1920	4·00	2·50
IV. Від січня 1920 до квітня 1920	4·00	2·00
V. Від квітня 1920 до серпня 1920	4·00	2·00
Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед У.С.С.)	4·50	2·00
Микола Галаган: З моїх споминів,:		
I. 80-ті роки до світової війни ст. 203	4·00	1·90
II. Світова війна — розвал парату — українська революція ст. 196	4·00	1·90
III. 3-тий військовий зїзд — делєґація на Кубань — більшовицька навала — прихід німців ст. 176	4·00	1·90
IV. Дипльоматична місія в Румунії. — Липльоматична місія на Угорщині. ст. 296	6·00	2·00
Д. Дорошенко: Мої спомини II, III. IV том по 1·50		4·50
Олена Степанівна: На передодні великих подій Переживання і думки 1912—1914	2·00	0·70
Михайло Костів: Джін-гісхан гряде. ст. 102	3·00	1·20
Д-р Андрій Чайківський: Чорні рядки. Спомини за час від 1.XI. 1918—13.V. 1919	3·00	1·20
Д-р Іван Максимчук: Кожухів. Трагічна доля рештків УГА., ст. 100	2·80	1·10
Микола Мельник-Матіїв: На чорній дорозі оповідання	3·50	1·50
А. Крезуб: Партизани, спомини, ст. 358, т. I. і II.	8·00	3·50
Евген Чикаленко: Щоденник (1907—1917), ст. 496	14·00	6·00
Д-р Ганс Кох: Договір з Денікіном. Причинки до трагедії УГА на Вел. Україні від 1.XI.—17.XII. 1919	1·80	0·80
Ілько Борщак: Великий Мазепинець Григорій Орлик, ґенерал Людвіка XV., ст. 208	7·00	5·00
І. Калічак: Записки четаря. Спомини з Хирівського фронту 1918—1919	2·80	1·20
Д-р К. Левицький: Великий зрив, ст. 150	6·00	2·50
Т. Г. Масарик: Світова революція, I, II., ст. 540	21·00	8·00
В. Приходько: Під сонцем Поділля, ст. 250	6·00	2·50
В. Юрченко: Шляхами на Соловки	4·00	4·00
Пекло на землі.	5·00	4·00
В. Леонтович: Хроніка Гречок	3·50	1·70
О. Бабій: Перші стежі, повість зі стрілецького життя	6·00	2·80
І. Борщак: Мазепа. життя і пориви великого Гетьмана	5·80	4·50
О. Попович: Відродження Буковини	2·60	1·20
А. Крезуб: Нарис історії українсько-польської війни		3·50
Календар-Альманах на 1914 рік		3·00

Продажа книжки тільки за готів ку. При замовленні комплєту обле кшуємо сплати. Гроші слати переказом або чеками П.К.О. 152.514.

„ЧЕРВОНА КАЛИНА“
ЛЬВІВ, вул. ЗІМОРОВИЧА ч. 3
Почт. скр. ч. 43.

Digitized by Google

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1934

Ч. 6. ЧЕРВЕНЬ

Digitized by Google

ПЕРЕДПЛАТА

„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

НА 1934 РІК

Річна передплата 13·— зл., піврічна передплата 7·— зл., чвертьрічна 3·50 зл. Ціна числа 1·20 зл. — Для членів „Червоної Калини“ чвертьрічно 3·— зл.

За кордоном приймають передплату на „Літопис Червоної Калини“ та впис членів: В Сполучених Держ. Північної Америки: Myron Surmach, 103. Avenue A, New-Jork, N. J. USA. — В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121. — В Чехословаччині: Ukrainskyj Hromadskyj Vydavnycyj Fond, Praha-Vrsovice, Brožikova ul. č. 390.
Конто П. К. О. ч. 410.185.

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, Львів, Зіморовича 3.
Почт. скр. ч. 43.

ХЛІБОРОБИ, розвиток молочарського промислу поратує Вас у теперішній господарській скруті. Але тямте що тільки справжній молочарський промисл під фаховою кермою і в звязку з сильною, центральною молочарською організацією, якою є Краєвий Молочарський Союз „МАСЛОСОЮЗ“, поратує Вас у злиднях. Зле поставлене діло без сильної організації може нанести більше шкоди як пожитку

Звертайтесь за порадою і вказівками на адресу

„МАСЛОСОЮЗ“

Львів, Бартоша Гловацького 23. Телефон 43-86 і 81-04

або до Відділів „Маслосоюзу“: Стрий, Шевченка 5, тел. 26. — Станиславів, Собіського 24, тел. 654. Перемишль, Косцюшка 3, тел. 340. — Самбір, Косцюшка 11а, тел. 43. — Коломия, Косцюшка 11, тел. 38. — Дрогобич, Пілсудського 14, тел. 285. — Тернопіль, Міцкевича 41, тел. 234. — Луцьк, Ягайлонська 25, тел. 239. — Катовиці, Шопена 11, Бєльск, 3-го мая 1а. —:—:—:—:—:—

Digitized by Google

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VI. Річник

ЧИСЛО 6 ЧЕРВЕНЬ 1934

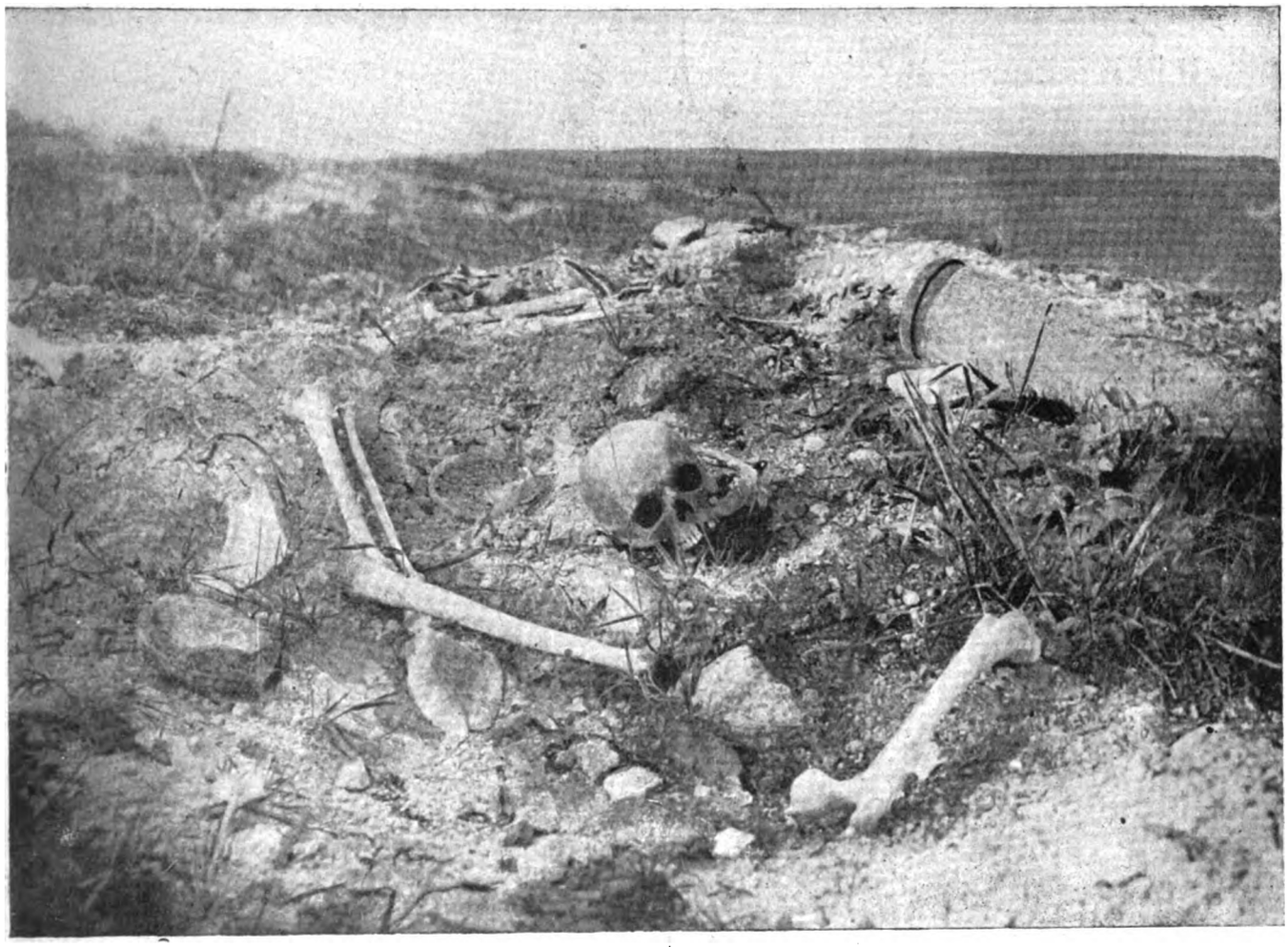

НЕВІДОМИЙ СТРІЛЕЦЬ НА ЛИСОНІ. Світл. Ів. Іванець 1928 р.

СКЛАДАЙТЕ ЖЕРТВИ НА ОХОРОНУ ВОЄННИХ МОГИЛ!

Digitized by Google

ЯРОСЛАВ КУРДИДИК

БАТЕРІЇ

Ідуть гармаші, на буланих баских
Ідуть так, що аж дзвонять етери —
Дудонить по шляху, важко гаркіт коліс,
Через місто їде валка батерій...

Пяні коні — о так! Бо піняться, що крок
Гордо форкають в право і ліво —
Стогне дико земля, та не знати чому,
Чи то з жаху, чи з люті, чи гніву?...

Риплять шлиї нові, а сідла, як бурштин,
І як з білого мармору коні —
До кривавих шликів, злотом тризуб приляг
Не хтобудь служить там в ескадроні!

Вулицями луна повзе вюнко, як змій
Всьому світу стає чогось лячно і дивно
»Почекайте ще мент — розпічнемо жнива!...«
— Грозять тіла гарматні, масивні...

Технічна сотня УСС на Лисоні

Написав: *Іван Шатерин*, стрілець тех. сот. УСС.

Бої за Лисоню застали технічну сотню на квартирах в селі Посухові.

Через цілу ніч ми були в строгім поготівлю. Коли ранком дня 2. вересня почала російська артилерія острілювати Посухів, ми попритулювались попід хати і оглядали узгіря Лисоні під лісом, за залізничим тором, котрий веде з Бережан до Потутор.

Узгіря позарізувані в сторону залізничого тору глубокими ярами, котрими в слотливі дні стікає вода. Над тими узгірями розривались сальви російських шрапнелів.

Стрільці збирались у тих ярах і малими розстрільними виходили в сторону ліса. Тарахкотіли російські скоростріли, падали ранені та убиті стрільці. В лісі були москалі.

Нам заповіли збірку, ми вийшли під горбок та станули в лаві. За кілька хвилин прийшов комендант сотні четар Сіяк від бригади з приказом.

Справник закомандував позір і четар Сіяк заговорив такими словами:

— Стрільці! Москалі заняли перші і другі становища, йдемо до протинаступу як останній запас. Не сміємо сплямити стрілецької слави. Йдемо в бій з віджвічним ворогом України.

Ми зложили своє технічне приладдя на купу. Коротка команда: „Двійки в право в бік!“ — і ми рушили в напрямі моста на Золотій Липі. Третя чета осталась доставляти нам набої.

Вуличка вузенька, з одної сторони городи загороджені хворостяним плотом, а з другої рядом старі верби. далі сіножать аж до передмістя Адамівки.

Вуличкою від сторони моста з поспіхом їдуть кухні та вози полкової канцелярії 35. австрійського полку. Затарахкотів з Лисоні російський скоростріл і коні, що тягнули кухню, повалились на землю.

Всі вози станули, зробилась метушня, хтось, мабуть з підстаршин, крикнув: „Скинути кухню до рова“. Збіглися стрільці, перевернули кухню, вози рушили скоро вперід а ми гусаком в сторону моста.

Як тільки перед „гусака“ почав зближатись до моста, грянула з горба російська сальва і старший стрілець Боєчко впав на землю, ранений в труди. Ми залягли попід пліт. Четар дав приказ одинцем перебігати міст і критись зараз за мостом в рові. Кільком стрільцям удалось перебігти.

Видно зауважили це москалі і почали острілювати міст зі скорострїла.

Ми виразно бачили, як на краю ліса пахкав скоростріл, а з дощок та поруча мосту відскакували тріски.

Дальший перехід був неможливий.

Попід ліс маневрували малі відділи москалів.

Попід насип тору від сторони Потутор підсувались стрільці з двома скорострілами. Пристанули на догідньому собі місці, поставили скоростріли на торі — залопотіли — і російський скоростріл замовк. Також зникли москалі з під ліса.

Ми чимскорше переправились через міст і розвинули розстрільну бігом в ліво в перед у напрямі ліса Лисоні.

На торі вирівнали розстрільну і вже помалу пішли під тору. З нами разом хорунжий Черник зі скорострілами.

З тори одинцем збігали австрійські вояки і стрільці, та стогнучи йшли лекше ранені.

Ми ранених пропускали, а здорових навертали з нами і наша розстрільна згущувалась. Так ми підійшли на яких 20 метрів від ліса.

Москалі стріляли мало і не цільно; нас заслонював горбок.

Передали нам з правого крила, що підем протинаступом на окопи. Москалі в рові під лісом. Ми наложили багнети на кріси і з криком „гурра“ рушили бігом на Москалів.

Москалі не чекали кінця: часть піддалась. а часть почала втікати. Ми за втікаючими стріляли. Наша розстрільна залягла в рові під лісом.

Digitized by Google

У воздусі туркотіли та з лоскотом розривались шрапнелі. Ми кілька хвилин полежали і помалу рушили далі.

Ліс представляв страшний вид: дерева пообби-вані з поломаними гиляками, на землі лежали убиті, та стогнали ранені Австрійці, Москалі, та Стрільці.

Он лежить бородатий Москаль, порозпинана блюза, в руці тримає розпаковану перевязку, з під блюзи стекла і застигла кров; вже не живий. Другий не далеко сидить під грубим дубом, зняв свою рубашку, на грудях три рани рядком мабуть від скорострїла, з них стікає кров, він стогне голосом, що проймає жахом і просить води.

Переходимо, ніхто ним не займається, довкруги порозкидані набої, кріси, торністри, та російські „сумки".

Входимо в австрійські запасні окопи. В перших ще досі Москалі. Відпочиваємо хвильку, підстаршини розставляють перед окопами стійки, засипаємо злучні рови, котрі провадять до перших окопів, та направляємо дроти.

Коло мене лежать два убиті Москалі, молоді хлопці, оглядаю їх листи та папери. Видно недавно прийшли на фронт.

Почало смеркати, похолодніло, небо затягнулось хмарами. Заносилось на бурю, розривались кульки дум-дум, трапляючи по дорозі в дерева.

Я відчував страшну спрагу, в уяві переходили образи пережитого дня. Що хвиля переходили лучні та телєфонічні стежі.

Стійки острим тоном, півголосом затримували їх: стій, хто там!

Десь по півночі принесли кухарі обід, такий висмажений та солоний, що як ч. Сіяк покушав, то наказав сейчас вилляти на землю і принести каву. Та дарма: робився вже ранок і це було неможливо, ми зїли запасну консерву.

Як почався робити день, мряка так вкрила ліс і перед нами долину, де були Москалі, що перед нами кільканацять кроків не було нічого видно. На правім крилі десь напроти села Шибалина почалась сильна крісова стрілянина, і посувалась в нашім напрямі ближче і ближче. Коло мене затріскотів скорострїл і ми почали всі самі без ніякого приказу на перед себе стріляти, такий був шум, що ледво удалось старшинам свиставками здержати стрілянину.

Мряка почала підноситися; четар Сіяк вислав стежу з трох стрільців перед окопи.

Вони мали приглянутись, де є російська розстрільна.

Ледви стрільці зійшли кілька кроків поміж дерева, як ранили в живіт стрільця Максимюка. Четар дав знак стежі завернути. Російська розстрільна лежала перед австрійськими давними першими окопами.

На праве крило нашої сотні прийшли Німці, здорові, чисто вимиті вояки, в руках кріс, через рамя звішений звинений плащ; при боці хлібник.

Наша розстрільна згустилась, ми вийшли перед окопи і помалу почали сходити в долину, Німці також. Почалась з обох сторін страшна стрілянина. Російська артилєрія засипала ліс градом куль. Ми йшли нездержуючись. Російська розстрільна піддалась разом з трома скорострілами. В перших окопах ми не могли вдержатись. Вигнали нас гранатами, ми поховались поза дерева, вкопатись було неможливо.

На ліво від нас 310 полк гонведів, на право Німці. Гонведи почали відступати до резервових окопів, на місце, звідки вийшли рано, те саме зробили Німці; на останку те саме зробили і ми.

Москалі стріляти перестали і ліве крило, якого Москалі не атакували, почало окопами посуватись перед нас. Ми остали як резерва за ними.

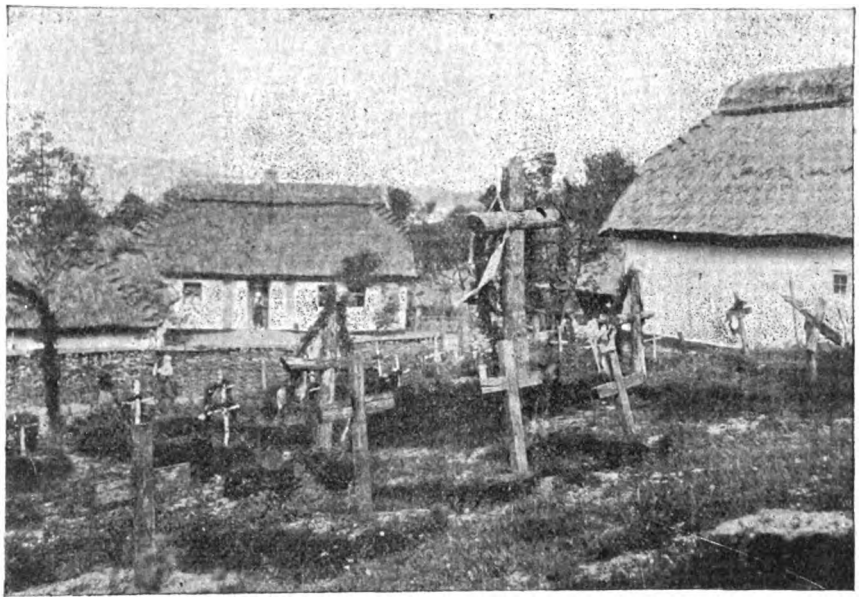

Стрілецький цвинтар в Посухові коло Бережан.

Напроти нас були заняті втрачені тому два дні окопи.

На правім крилі напроти Шибалина в австрійських перших і других окопах на верху Лисоні держались Москалі. Коло полудня дістав четар Сіяк наказ пересунути сотню на праве крило Німців, де вони лучили з чеським полком.

Ми йшли помаленьку густою розстрільною, терен непевний і кождої хвилі можна було стрінутись з ворогом.

Поміж дерева було видно край ліса, звідтам падали стріли. Наша розстрільна лягла вздовж лісової доріжки, що провадила в сторону Шибалина.

Стрільці взяли в полон російського вояка, мабуть старшину, котрий віддав хорунжому Климови револьвер з червоним шнурком на шию.

Ми приготовлялись спільно з Чехами до наступу на верх Лисоні. Старшини спільно порозумілись, команда „вперед" і ми з криком „гурра" вибігли з ліса на Москалів з боку. Москалі піднесли руки

Digitized by Google

до гори, а також скорострільні спрямували дулом до неба.

Та не ціла лінія рушила вперед. Чехи зовсім з ліса не рушались.

Ми зауважили, як на правім крилі Москалі заходили в ліс. Ми скоро завернули назад, а Москалі за нами почали стріляти. Впали убиті стрільці і кількох попало в полон.

Я зачепив за корч ліщини і впав на землю, горою свистали крісові кулі. По хвилі надуми дав скок і вернув на своє давне місце.

Наша розстрільна зрідла і до другого наступу йти не було з ким.

Сонце хилилось на захід, ми копали собі кождий для себе сховок перед крісовими кулями.

Четар Сіяк дістав повідомлення від курінного сотника Лесняка, що ще перед заходом сонця буде загальний наступ на верх Лисоні. Наступ приготовить артилерія.

Ми втішились, як почали нагально стріляти гармати, всіляких калібрів; тріскали переразливо, здавалось тут майже під лісом бють полеві гармати малого калібру. Шуркотіли кулі тяжких гавбить, а зрідка басував 30,5 мерзер.

Його вибухи були такі сильні, що відломки заліза і каміння летіли поза нас.

На верху Лисоні зробилося пекло. Крісових стрілів майже не було чути. З землі і диму зробилась курява мов хмара, ми притулились до землі.

По кількананцяти хвилинах переставали вибухати гранати, а почали розриватись у воздусі сальви шрапнелів.

Ми зрозуміли, що Москалі утікають, їх косять шрапнелі.

Ми рушили на край ліса. Був приказ не виходити з ліса, щоб непопасти на чистім полі під обстріл ворожих шрапнелів. Я набрав землі до порожної скринки від набоїв, сховався за неї і оглядав, що діялось на переді.

Між Лисонею а Шибалином широка долина, якою втікали в неладі Москалі. Село горіло.

На долині під лісом стоять копи збіжа. Стогне під копою ранений російський салдат.

Почало шаріти, стрілянина утихла. Як зробилося цілком темно, рушила рідка розстрільна з світляними ракетами до окопів. Підсувалися одинцем вистрілюючи перед себе ракету. Як почали вже ракети вилітати з перших становищ, рушили ми всі до окопів.

Стрілецькі рови не глубокі. Тверда опока, трудно вкопатись. Невиносний сморід.

Тут трівав три дні бій, і побиті почали вже розкладатись.

Викотився срібнолиций місяць. Якось повеселішало на душі. Жолудок домагався свого.

Дехто зі стрільців вискочив з рова до поблизького наплечника, що ще не був розвязаний, а лежало їх довкруги повно. Не мав щастя стрілець Пелехатий. Тріснув ворожий шрапнель і поломив йому ногу. Він повалився з криком на землю. Ми забрали його до рова і хорунжий Клим приказав занести його на край ліса. Там мали бути наші кухні. Післали мене і ще одного стрільця.

Дорога була дуже тяжка, повно вибоїв від гранат, порозтягались дроти. Ми шпортались і падали, то один, то другий. Ранений кричав нелюдським голосом.

Допитались ми до курінної управи, страшно помучені. Ранений стогнав з болю та просив, щоб його добити. Почув це сотник Лесняк і крикнув на раненого: чи ви стрілець чи баба? Ранений успокоївся.

Нам дали провідника і ми зайшли до возів, що привезли харчі.

Віддали на віз раненого, взяли 120 порцій хліба і вернули над ранком до своїх.

Сотня вже була повідомлена, що прийдуть на зміну Мадяри. Прийшла зміна. Ми рушили рідким гусаком в сторону ліса.

Довкруги лежало багато всякого воєнного матеріялу, кріси, наплечники, та скринки від набоїв. Прикре враження робили окровавлені шмати, де перевязували ранених.

На краю ліса від сторони Бережан відділ старих ополченців хоронив убитих. Одні копали два довгі рови, а другі складали один коло другого трупів та засипали землею в спільну могилу.

Зійшло сонце, озолотило ліс, а він шумів під подув вітру, неначе співав пісню: спіть хлопці, спіть.

У воздусі крякало гайвороння.

Ми одинцем збігали в яр. Як збігли всі, пішли до Посухова. Там чекав на нас теплий обід.

Ми посідали по обох боках дороги. Надїхав бриґадиєр Банковіч з адютантом. Команда позір. Ми зірвались на ноги, ґенерал дав знак рукою сідати.

Підносив то спускав руку до дашка звертаючи головою в ліво то в право.

Серед села на горбку хоронили стрільці старшин та стрільців, які впали на Лисоні.

Digitized by Google

Причинки до історії Українського Червоного Хреста на З.У.З.

Написав: *Степан Олеськів.*

Червоний Хрест, це могуча, всесвітня орґанізація, заснована 7. вересня 1915. (Дата заснування Центрального Комітету в Америці), якої завданням було і є лікувати хорих і ранених, опікуватися полоненими, вишукувати пропавших без вістки, захищати запілля (опіка над вдовами і сиротами) і т. і. Місії Червоного Хреста розкинені по всьому світі.

З початком світової війни Українці працювали в Австрійській Місії Ч. Х., головно по таборах. (Ґмінд, Ґредіґ к/Зальцбурґа, Унґаріш Ґрадіш—Куновичі, Хоцен, Вольфберґ і інші). Щойно на переломі 1918/19 р. засновано самостійні Філії Українського Червоного Хреста. У Львові 28. липня 1919 р., як вказує на це один звіт звернений до Філії Ч. Х. в Тернополі. З нього довідуємося, що з початком українсько-польської війни засновано Відділ у Львові (Руська 3/2 пов.). В склад президії увійшло 9 членів з головою Др. Олександром Барвінським. Делеґати звиділи всі табори в Західній Галичині, в яких було кілька тисяч полонених, шпиталі Західної Области У. Н. Р. передаючи їм 71.000 корон і 4.900 штук білля. Відділ співпрацював з Горожанським Комітетом і Міжнародньою Місією Ч. Х. в напрямі головно виміни та звільнювання полонених, інвалідів; вертаючих із фронту, дальше старців, жінок, дітей. Заходи ці припізнила польська травнева офензива 1919 р. Делеґатки поборювали пошесні недуги, засновуючи епідемічні шпиталі (в Микулинцях—Струсові), при допомозі відпоручниць тернопільської філії і придніпрянського Ч. Х., який дав ліки та білля.

Праці усіх філій йшли по вказівкам „Зарядження державного Секретаріяту внутрішних і військових справ, видане 16. лютого 1919 в порозумінню з причасними Державними Секретаріятами в справі виконання умови заключеної дня 2 лютого 1919 у Львові між українсько-польською воюючою стороною, що до усталення засад обопільного трактування ранених, полонених та інтернованих". В цьому „зарядженню", виданому в Станиславові, підписаному Др. Голубовичем, Др. Макухом, І. Мироном і Бубелою, опрацьовано 20 постанов. Арт. І. про релігійну опіку над раненими і полоненими польськими вояками (...Окружні команданти мають поручити її найвідповіднішій особі зпоміж місцевого латинського духовенства та зобовязати Духовника... що своєї діяльности не надужиє особливо при сповіди і проповіди на шкоду Української Держави та її армії). Арт. II, III, обговорює спосіб достави харчів, то що; IV. установлює цензурний відділ; V. дає постанови щодо звільнювання інтернованих і конфінованих. Арт. VI—XIV обговорює справи адміністрації, виживлювання, поміщення і т. і. XV до XX, детайлічні постанови: сторожа таборів, видавання леґітимацій, управа таборів, справа посилок. Приміщення , харч, лікарська та релігійна опіка на кошт держави. Державні повітові комісаріяти були обовязані зладити до 10. кожного місяця спис інтернованих в двох примірниках. Один для Секретаріяту внутр. справ і фінансів, другий для Укр. Черв. Хреста (арт. VII).

Після вказівок цього зарядження пішла і праця. Делеґації Укр. Черв. Хреста звиджували табори польських полонених, несли поміч інтернованим і полоненим Українцям в Польщі, старалися за матеріяльну поміч для Львова, вели аґітаційну роботу над зорґанізуванням жінок, які перенялиби опіку над жертвами війни.

Як виглядала акція У. Ч. Х., бачимо із звіту провірки „відносин, в яких живуть польські полонені та інтерновані в Тернополі". Вертаючі з фронту заволікли до Тернополя тиф. Опіку над полоненими (в бою під Микулинцями) передано Полякам. „Стверджено однак пізніше, що лікарі по 3 дні не відвідували інтернованих, а коли появилися перші случаї занедужань, не поставили ніяких конкретних жадань". Орґанізація Народова, до якої звернувся комісар Др. Білинський, помочі не дала, часопис „Глос" підносив, що акція ця йде пиняво. Комітет видавав 700 обідів і молоко... „Члени Комітету Поль. Пань (п. Левандовска і Фрідріхова) зізнали, що ніяких знущань ні брутального поведення зі сторони сторожів не було... конфіновані з власної ініціятиви підчеркували, що були завсігди людяно і культурно трактовані"...

„В шпиталях є польські сестри. Латинські священики мають теж приступ. Переписка дозволена".

При помочі українських властей і Угорського Черв. Хреста перевожено вертаючих із фронту Поляків. (В Польщі рівночасно задержано в Осьвенцімі 5.000 Українців).

Взагалі українська влада руководилася гуманністю. „З інтернованих 300 старшин і вояків, які приготовляли 21/22/XII. боївку, звільнено цього самого дня 187" по словам Звіту.

Документи, котрі збивали неправдиві поголоски, як теж посвідки звільнених із таборів, що їх переслано, як прилоги до цього звіту — затратилися.

Дуже цікавий є обширний звіт з праці У. Ч. Хреста на території Зах. Обл. Укр. Нар. Републ. з датою Станиславів 11 квітня 1919 р., згадкою, між іншим, про Київський Ч. Хрест. Відпоручниці звиділи табори у Вадовицях і Домбю, роздали 21.000 корон (від Горожанського Комітету), закупили мило, дезинфекційні середники, в Домбю роздали 10.000 к., календарі, книжки, зібрали спи-

Digitized by Google

ски полонених і перевезли кілька тисяч листів. В Українській Республиці передали через Швайцарську Місію 50.000 корон для полонених старшин, з того 20.000 на шпиталі, 4.700 штук білля... „Делеґація старається за дальше здобуття білля. З Придніпрянської України має ґенерал Осецький прислати 1.000 ґарнітурів білля отаманом Павлюком. Делеґація хоче запевнити інтернованим сталу грошеву поміч в квоті 20.000 корон місячно від Київського Червоного Хреста. В тій справі відбула кілька конференцій в Тернополі з головою Київського Черв. Хреста п. Вязловом, який робить старання за признання цеї квоти Придніпрянським Міністерством Здоровля". — На поміч для Львова призначив Секретаріят фінансів у Станиславові 200.000 корон, які передано Горожанському Комітетові. Делеґація звиділа всі шпиталі в Станиславові, Тернополі, Краснім, Золочеві, Камінці і Струсові. 126-ий Придніпрянський шпиталь утворено в Сокалі, де було „90 хорих на тиф Поляків, завела Делеґація порядок, здобувши збуваючі в Придніпрянських шпиталях сінники, простирала, коци"... В Микулинцях і Струсові, відносини, як зазначено в звіті — жахливі... „Стрільці зчорнілі від гарячки, хорі на тиф лежали на соломі, або і на землі, майже без опіки, під командою жида, без ліків, білля і приписаного шпитального харчу"... В Микулинцях засновано шпиталь на 70 хорих при помочі повітової влади, військової Інтендантури і Евакуаційного Пункту (який дав ліки). Рівночасно засновано в Микулинцях Комітет Червоного Хреста, що переняв кухню. В шпиталі приміщено теж і Поляків. При помочі тернопільської представниці Чер. Хр. п. Конрадової засновано комітет Ч. Хреста в Струсові. Інтерновані мали епідемічний шпиталь в палаті Борковських на 100 кількадесять ліжок. Станиславівські шпиталі мали запевнену опіку цивільного населення. Для запевнення цеї опіки вийшла п. Старосольська в контакт із „Комітетом опіки над Хорим жовніром" при Молодій Громаді. Улаштовано збірку, яка принесла 5.800 корон. Заходи коло заснування дому для виздоровців в Тисьмениці розбилися через великі кошти адаптації будинку (500.000 к.!). Делеґація мала намір заснувати такий дім в Устю Зеленім.

Українська Місія Ч. Х. вела конференції із міжнародніми відділами. Від Угорської Місії — У. Ч. Хрест в Тернополі дістав посвідку, що Українська Держава не спинювала вертаючих з фронту Поляків,. домагаючись на цій основі, щоби місія Швайцарського Черв. Хреста жадала в Польщі звільнення вертаючих з фронту Українців. (На конференції із п. Фріком, президентом Швайцарської Місії).

Крім того співпрацювала ще із „Австрійським вивідним орґаном з метою пошукування за пропавшими в полі жовніраміи" зорґанізованим за почином Австр. Черв. Хреста та його центральними бюрами у Відні, Берліні та Будапешті.

Листопадовий рейд 1921 р.

Через польсько-український кордон.

(Спомин з II. Зимового походу в листопаді 1921).

Написав: *Петренко,* сотник.

В жовтні 1921 р. вирушила з табору інтернованих в Олександрові 4 Київська дивізія під командою ґенерала хорунж. В. Янченка й бриґада 6. стрілецької дивізії під командою полк. Сушка залізницею до Костопільського повіту. Прибуло нас до 1500 чол. Кождий з нас, старшина й козак, знали ціль нашої поїздки. Мета цього походу була своїм чином порвати Україну проти червоних окупантів, роздмухати повстання, наш виступ мав бути ґаслом для всіх орґанізацій на Україні до загального повстання.

Їхали ми з Олександрова, у вантажних ваґонах. Одяг наш був жалю ґідний: черевики старі, порвані, часто босі сліди залишали, одяг і шинелі кропивяні, старі.... Прибули ми в прикордонну смугу, не памятаю до якого села, Костопільського повіту. Тут уже був і Штаб Повст. Армії з командуючим ґенер. Ю. Тютюником і начальником штабу полк. Ю. Отмарштейном. До відділу, що складався з Київської дивізії під командою ґенер. Янченка, входили: частина 4. к. д., бриґада 6. стріл. див. й один курінь 3-ої Залізної дивізії під командуванням полк. Лисогуба й поодинокі особи з інших частин Армії У. Н. Р. Крім того були: міністр інж. Тимошенко, бл. п. ст. лейт. М. Білінський, цивільне правління, скарбниця й постачання. По відпочинку по подорожі, скликав ґенер. Ю. Тютюник нараду старшин, починаючи від к-рів сотень і вище. Висвітлював ситуацію ґенерального штабу пполк. Лушненко, н-к штабу 4 Київської дивізії, потім з короткою промовою виступив і ґенерал Тютюник. В рожевих барвах ні один, ні другий не змальовував ні ситуації, ні походу, ні сприяючих умовин до здійснення своєї мети.

В ніч з 3-го на 4-го листопада 1921 р. маємо перейти польсько-український кордон з Польщі на Радянську Україну. Частина старшин, а за ними й козаків (до 200 чоловік) узнали неслушним ризикувати своїм життям, йти на певну смерть, й залишилися на місці, а пізніше зголосилися до польської влади, яка їх одправила до Калішського табору інтернованих.

Рушили ми, а навіть усім рушниць не старчило... Мали декілька кулеметів „Кольта", які за браком коней, посадили на вози з волами. Уяви-

Digitized by Google

ти собі сутичку з червоними з кулеметами на волах! Крім того мали ще зброю: два вози (на волах) зі списами.... Так ми були озброєні! Стало сіріти... Ми на кордоні... Зняли заставу червоних з кулеметом... Взяли й політрука... Говорить, що й він „Петлюрівець" і що служить у червоних з конечности. Його і решту полонених одправлено до сот. Очеретька, к-та штабу дивізії. Був посланий відділ забрати й сусідню заставу, але повільність начальника відділу дала можливість утекти червоним. Далі рушили в напрямку Коростеня. По дорозі злапали к-ра куріня червоних і декілька червоноармійців. Прибули на нічліг в одно село. Люди радо витали й приймали нас... розпитували про мету нашого приходу.... оповідали як господарюють червоні.... як жорстоко розправляються зі своїми ворогами.... Скрізь бив страх перед червоними панами.... Оповідали ми про свою мету, але, не бачучи великих сил, не дуже спішили вступати до нас... Далі рушили до Коростеня....

На Коростень.

Радісно було і весело всім, і віра в здобуття Коростеня, а там — так потрібних для цієї кампанії зброї, амуніції й теплого одягу — була непохитна!... А нам так треба було зброї, зброї й зброї!.. Набоїв, набоїв!... Одягу!... Це ми могли тільки придбати на „наших складах" в Коростені. Подібна ситуація була в І. Зимовому походові 15—16/IV. 1920 р.

6/XI. в ночі вирушили ми на Коростень, при чому відділ наш був поділений на два: 1-ий — вся піхота на чолі з ґенер. Ю. Тютюником — мав напасти на стацію Коростень (о 5—6 год.) а 2-ий — 70—100 кінноточників з полк. Ступницьким мав з другого боку напасти в туж пору на місто. Рушили.... Нашому відділові треба було перейти 4 села, в яких були розташовані частини дивізії червоних. Наказ був пройти села, не перериваючи „товаришам" сну.... А чиж легко було витримати? В першій хаті дістали язика, а хтось, певно, скочив у другу хату в темноті й почав бити червоних... Хтось з червоних вискочив з хати... втік.... побудив своїх.. Минули село. Підходимо до другого. В дорозі часто підїзжає (в полі) до нас бл. п. полк. Отмарштейн веселий, співає... Наш 29 стр. курінь в авангарді. Йдемо ми, полк. Ю. Климач. сот. Піддубний і я, в передовій сторожі. Початок села. Чуємо: „кто йдьот"? Відповідю була мовчанка й рух без затримки. Хотіли ми питаючого схопити, — втік... навіть не стрілив... Розуміли, що він побудить і були приготовані до зустрічі з ними десь у темноті в селі. Засідка... Крик „слава!" й засідки нема. Минули ми майже без страт всі 4 села, але це нас майже на 3 години спізнило....

7/XI. — підходимо під Коростень. На дворі падає сніг лапатий, мокрий... Одяг мокрий, бє по ногах... заваджає. Ми наближаємося до стації. Хати, певно залізничників, рідко коло стації. Огорожені загородою з колючого дроту. Перелазимо. Мокрі шинелі чіпляються, рвуться. Бачимо стацію й залізничі шляхи, — на запасовім шляху стоїть якийсь товаровий потяг. Ми від нього кроків 75 — 120. Тихо все. — Аж чуємо: „а то що за армія"? й мельк-мельк!... скакають з вагонів на залізничий шлях. Почувши цю мову й побачивши ворога, ми дали одну-другу сальву. Вони по нас. По першій сальві червоних у нас декількох забитих і поранені: к-р куріня пполк. Ю. Климач, к-р кулеметної сотні бл. п. пор. Супруненко М. і я (к-р 2 сотні). Курінь залишився при 3 старшинах. В бій втягнувся весь наш відділ і билися під стацією до 14-ої чи 15-ої год. — то відпихаючи червоних, — то знову відходячи під натиском червоних. Бриґада 6 стр. дивізії під командою полк. Сушка доскочила була перону, але стративши забитими, здається, 2-х старшин відскочила назад.

Нас 3-ох поранених мусіло думати про свій порятунок. Ледви знайшли підводу для себе (сані) у селянина при стації, допомогли положити пор. Супруненка, сіли самі й поїхали за залізничий шлях до обозу, де був і шпиталь. Ми при шпиталі. — Перевязують наші рани, — аж — пік-пак!... пік-пак!.. коло нас свистять кулі. Напав на обоз якийсь невеликий відділ червоних певно застава з залізничого шляху. — В обозі суматоха... настрій тікати... Але куди? Боронити нема кому, а ще в додаток паніка. Врятував ситуацію бл. п. лейт. Білінський, який не розгубився й зорганізував охорону, яка відбила червоних.

Наші починають одходити до залізничого шляху, на дорогу, що йде рівнобіжно з залізницею. Аж з ліску бачимо висувається якийсь потяг й посувається до нас. А наші технічники мали підірвати залізн. шлях в бік ст. Чопівці. Або зле підірвали, або вже підчинили. Ми теж переїзжаємо через тор. Бойові частини теж минули переїзд. Аж той потяг (ворожий бронпотяг) послав нам зараз один за другим 2 подарунки в формі 2-х ґранат. Наше положення не було веселе... Дорога йде рівнобіжно з залізн. шляхом й під густим лісом, в ліс втекти не можна. Але з якихось причин були недолети то перелети — а й ті не всі рвались... Одна тільки ґраната попала якраз біля ґенер. Тютюника й його штабу, але й то на щастя, не розірвалася. Нарешті дорога скрутнула в бік і ми за нею й лекше відітхнули. І так під Коростенем нас спіткала поразка й ця поразка рішила й долю цього походу. Ні зброї, ні амуніції, ні одягу не дістали ми!... Не мали засобів до війни. Стратили ми віру в здійснення своєї мети, запалити Вкраїну повстанням, в свою перемогу... не бачили нізвідкіль собі підсилення. Їм ця перемога піддасть духа.. Вони мають резерви, — підтягнуть їх, оточать нас і зліквідують. А значить ми мусимо програти.

Прибули ми ввечері до якогось села в лісі, відпочили там день чи два й рушили далі в напрямку на Бородянку — Київ, де злапала й почала нас переслідувати червона кіннота (курсанти), нападаючи постійно в марші на хвіст кольони й виминаючи відвертого бою як також і наші засідки.

Кінний відділ полк. Ступницького був щасливіший, бо на дорозі йому не трапилося червоних

Digitized by Google

і він на час прибув до Коростеня (5—6 год.). Влетів до міста, потріпав трохи червоних, випустив з вязниці всіх вязнів (було там багато молодих українців, що не хотіли йти до червоної армії). Але не довго, бо скоро червоні виперли його з міста. А наш відділ попав уже на підсилених і приготованих до нападу червоних.

Так скінчилася спроба горячих сердець мрійників своїм поривом запалити Вкраїну повстанням проти червоних.

Коростень рішив долю цієї акції.

Населення не прийняло участи в боротьбі, було настрахане жорстокістю червоних, боялося, а тим більше що не бачило в нас великих сил.

Невикористана червоними можливість розбити нас при переправі через р. Тетерів.

Ми йшли з під Коростеня в напрямкові ст. Бородянки. То було між 10 — 14/XI. 1921 р. Червоні, як кажуть, наступали нам (нашій кольоні) на хвіст чи пяти, переслідували нас.. Поставили вони за мету не розбити нас, а вимотати, як у нас кажуть, жили, вимучити тяглими нападами на кольону, тяглими з цієї причини нашими стратами вбитими й раненими... Тільки ззаду стріляли, а за пів години чи годину дивися — з боку десь кулі свистять і то досить влучно. Найбільші страти були при наскоку ззаду, коли кулі вздовж кольони найбільші страти приносили. Це все деморалізувало наші частини, пригнічувало. На добу робили 60 — 80 верств. Стали на нічліг: їсти, спати... За годину-дві знову стріли. Уявити положення вимучених і голодних борців.

Маємо переправитися через ріку Тетерів, через міст. Ми боялися, аби червона кіннота не випередила нас і не захопила переправи. Кождий військовий так зробив би. Уже не так далеко міст на Тетереві. Дорога йде вліво від яру, який рівнобіжно з дорогою підходить до річки. Не дуже весело було б нам, якби червоні захопили були міст і криловим ударом наперли нас на той глибокий яр! Наша боєздатність з вищенаведених причин не була висока, тому й легко їм було нас розбити. Але інакше своє бойове завдання розвязав к-р червоних, який випередив нас і зайняв позицію за яром коло Тетерева, а міст був по другий бік яру. Підходимо ми ближче до мосту аж з боку яру з усіх боків кулеметна та рушнична стрілянина. Кулі свистять, як джмілі. Чути тріск: це рвуться кулі „дум-дум". Начинає темніти. Кулемети та рушниці червоних щиренько працювали. У нас метушня, суматоха... Всі майже розгубилися... Ми поранені проїжжали мимо тих, хто прикривав переправу й хто був на другім уже боці й мусів уможливлювати переправу пораненим та аріергардові. Переїжаючи я придивлявся до частин відділу. Не радувало мене, бо бачив тих людей, які мали добру славу — добрих бойовиків і начальників, не губилися в боях і тяжких ситуаціях, а тут безрадні були й час од часу бралися за голову. Я бачив це все й мені й сумно й боязно було... Ануж червоні натиснуть, зрозуміють ситуацію... Що буде з нами?.. Але ще трималися наші й боронилися вибиваючися з останніх сил, відбивали червоних, аж нарешті всі просмикнулися через міст, а значить і вискочили з цих тарапат. Коростень, похід до цієї переправи і ця переправа дала до 60 саней з пораненими, більше 100 чоловіка, вбитих вже ніхто не лічив... Переправившись рушили в напрямку Базару.

Шляхом слави 9-ої Бриґади УГА.

ТРИ МІСЯЦІ НА ВІДТИНКУ УГНОВА.

(Листопад і грудень 1918 р. і січень 1919. в Угнівщині).

Написав: *Д-р Степан Божик.*

(Докінчення).

27. січня. — Хмарно, потім погідна днина. Острий вітер зі сходу. На полях глубокий сніг. Поляки ведуть дальше наступ. Їх стежі вже з рана зближаються до Корчева. Відступ тепер відбувається під охороною одної придніпрянської сотні сотника Єрощука — тої самої, що вчера так довго держалася на Михайлівці. Сотні 3. куріня п. п. Мазепи перемішані і до краю перемучені жадають відіслання на спочинок. Стан сотень 1. угнівського куріня мало кращий. Новий комендант групи відтинка Угнів не в силі опанувати хаосу і ситуації. З Сокаля замість алярмованої допомоги прибув лиш сотник Петрик. В Корчеві нема з ким ставити дальше опору. Відворот майже в неладі іде дальше. Під вечір польські баталіони заняли Стаї—Брукенталь—Белз. Українські частини і команди та установи з відтинку Угнів на ніч спинилися одні в Кристинополі, а другі в с. Хлівчани.

28. січня. — Сонішна погода. Острий вітер зі сходу. Ніччу погідно. Більший відділ польської кавалерії заняв над раном с. Жабче, Острів, а дальше, поляки не стрічаючи більшого опору лиш сильний гарматний обстріл одної батерії пор. Околота і чети полевої жандармерії під командою хор. Козака, хоч з тяжкими стратами увійшли до Кристинополя. Українські частини, що найшлися в Кристинополі, перейшли мостом на правий бік р. Буг і задержалися за мостом на Бендюзі. Міст на Бузі остав в руках українських частин.

Digitized by Google

За Бугом в сотнях обох курінів привернено порядок.

Окружна Команда Рава Руська, Стаційна Команда У. В. в Угнові та цивільні установи переїхали до Корчина і Виткова, обози до Поздимира і Яструбич.

29. січня. — І соняшна і хмарна погода. Сильний мороз і вітер. Українські частини з відтинка Сокаль ударили обхідним несподіваним наступом на польський штаб і обози в Жужели і нанесли їм тяжкі втрати. Це примусило польську команду до спішного відвороту з Кристинополя і облекшило наступ частин групи відтинка Угнів, що вже прийшли до порядку і боєздатности, заняття Кристинополя і дальший наступ. Поляки відступили до Белза, Виткова і Замочка.

30. січня. — Від рана батерія пор. Околота острілювала польські баталіони в Белзі, около 14-ої години сотні з відтинка Угнів заатакували польську кавалерію у Виткові і примусили його опустити, заняли фільварок в Виткові, Гору, і підсунулися під Замочок коло Белза. Поляки противступом своїми переважаючими силами вечором примусили наші сотні відступити до Прусинова, Теглева і Владиполя.

31. січня. — Ніччу того дня поляки силою одного куріня з Заболоття (передмістє Белза) атакували наші сотні в Жужели, однак стрінувши сильний опір завернули зі стратами.

Ситуація: Польська „група Буг" укріплюється також у Белзі і в Угнові та своїми около

Четар Юрко Мельник, комендант II. коломийської сотні 3 куріня п. п. ім. Івана Мазепи.

сотнею І. баталіону резерву групи. Понадто в склад тої групи входять дві батерії армат і два швадрони кавалерії.

Українські частини групи відтинка Угнів і Сокаль провізорично зреорганізовані держаться в селах на схід від м. Угнова та в сусідстві істо-

Частина сотні Придніпрянців, під командою сот. Олександра Пилиповича Єрощука, яка брала участь в боях під Угновом в р. 1919.

5.600 людьми та трома парцирними поїздами держить у своїх руках залізничу лінію Рава Руська—Угнів—Белз.

В Белзі командує осадною групою полков. Бербецький. Група осадна складається з трьох курінів, а то: І. (пізніше названого VI./36. п. п.) баталіону стрільців, що обсадив Гору, Замочок і Витків, 2) II. баталіону 21. п. п., що обсадив східне Заболоттє, та 3) III. комбінованого баталіону, що обсадив західне передмістє Белза: Коморово. Той останній становить разом з однорічного города Белза. Їх оборонна лінія проходить від Будинина через Осердів—Перемислів—Цеблів—Жужель—Ванів—Владиполь—Прусинів і Хлівчани на Вільку Мазовецьку.

—+—o—

На тім вичерпуємо огляд подій на відтинку Угнова, в Угнівщині, що мали місце в місяці падолисті і грудні памятного 1918 року та в січні памятного 1919 року.

Огляд наш це витяги з наших щоденних записок з тих місяців і обширніших споминів опра-

Digitized by Google

цьованих нами в році 1924., що відай з причини обширности і докладности не будуть могли бути скоро видруковані.

Угнова, появляться мабуть незабаром друком, доповнюючи наш огляд.

Тут лиш ще на закінчення цього огляду пода-

Старшини 2-го пол. Куріня IX. Угнівської Бриґади І-го Гал. Корпусу У.Г.А. після фотографії в Бердичеві дня 25. вересня 1919. З ліва стоять: хор. Юрчишин М., четовий в сотні М. К., хор. Шостак Матвій, чет. Дудись, четовий, чет. Бродюк, сот. кмдт., чет. Матвіїв Іван, четовий, хор. Мелешкевич Маріян, четовий, хор. Михалюк, четовий, пор. Шустикевич Андрій, сот. кмдт.. З ліва сидять: чет. Микулович Евген, сот. кмдт., чет. Блюменфельд, сан. лікар, пор. Заворотюк Мирослав, курін. кмдт., чет. Чубатий Ярослав, курін. адютант, пор. Бречка Дмитро, сотен. кмдт., чет. Хаврона Михайло, четовий. З ліва на земли: хор. Сілинський, підхор. Кулинич Іван, курін. писар.

Огляд цей менше більше в тих самих розмірах, що тепер, в машиновій відбитці подали ми в серпні 1925. року до відома декотрих учасників

мо загально, що від останніх днів січня 1919. року розпочинаються тяжкі затяжні бої за Белз, що тягнуться майже день в день аж до 14. травня

Ґрупа старшин і підстаршин з бувшої IX. Угнівської Бриґади, інтернованих в таборі. воєннополонених в Туҳолі на Поморю.

боїв коло Угнова. При помочі того огляду мали вони можність свої спомини написати, а нам дали можність ті спомини, опис декотрих подій і їх дати провірити. Спомини ті, що найшлися в посіданню редакційного комітету видання історії

1919. р., які варті того, щоби в кінці діждалися окремого обширного огляду, хочби тому, що там в тих боях на історичних полях Белза полягло більше як 100 членів У. Г. А., а що найменше чотири рази стільки віднесло рани. В часі тих боїв

Digitized by Google

з частин бувшої ґрупи відтинка Угнів утворено в лютім полк сотника Хромяка, що злучений опісля з т. зв. ґрупою сотника Шашкевича, становив разом з бувшою ґрупою Грещака ядро IX. Бригади У. Г. А. названої IX. Угнівською Бригадою, опісля IX. Белзькою Бригадою від її починів і боїв в околици Угнова і Белза.

1. угнівський курінь в складі IX. Бриґади носив назву 2. угнівський курінь, а перша угнівська сотня, одержала під Белзом назву 5-тої. Прошім огляді лиш її фраґменти. Шлях слави IX. Бруґади У. Г. А., сотні того куріня разом з угнівськими сотнями верстати зачинали....

IX. Бриґада в складі І. Галицького Корпусу перебула цілу галицьку протипольську, протибольшевицьку і протиденікінську кампанію. Знайшовшись по т. зв. денікініяді у більшовиків зістала зреорґанізована в „Червоний Галицький Стрілецький Полк ч. 4.“, що його 26. квітня 1920 року вже як „Український Галицький Стрілецький

Останки членів У.Г.А. з повіту Рава Руська в українськім таборі в Юзефові на Чехословаччині.

істнував він як один з кращих курінів У. Г. А. аж до ліквідації, документуючи на всіх полях бою, що також Угнівщина сповняє в слушний час свій обовязок.

Славний третий курінь Піхотного Полку імени Гетьмана Івана Мазепи, котрий в більшости складався зі старшин, підстаршин і стрілецтва, походячого з Покуття, з кінцем марта 1919 року зістав приділений до X. Бригади і там продовжав свої славні дні рівнож в складі І. Галицького Корпусу. Славна історія того куріня, котрої початки такі живі і памятні в переказах населення Угнівщини, зрошеної так обильно кровю обох курінів, доси не переказана і не списана, а в на-

Полк ч. 4.“ розоружили і здемобілізували ті, з ко трими надіявся ще воювати проти більшевиків.

Дорогою через Проскурів, Фридрихівку, Стрий і Тухолю вернули на відтинок Угнова в Галичину лиш немногі, а з тих лиш одиниці сповнили свій обовязок і списали спомини. Славна історія IX. Угнівської Бриґади, подібно як VI. Равської Бриґади, які в початках в більшости складалися зі старшин, підстаршин і стрілецтва походячого з Раво-руського політичного повіту, котрі повстали з оперуючих тут ґруп відтинка Угнів, ґрупи Грещака, ґрупи Клея і Головінського, жде історика. Отсим нашим оглядом, як і дальшим хочемо працю історика облекшити.

Digitized by Google

З побуту в Тульщині

Написав: *С. Гайдучок.*

На пропале зіставляла мене 4. золочівська бригада з початком січня 1919 р. з тифозниками в Шпикові. Не дуже брав я собі це до серця. Я мав такі ситуації і над Сочею колись. І хоча І. корпус У. Г. А. ще сотку хорих мені зіставив, в роспуку я не попадав. Бо щож можна зробити понад те, що чоловік може.

За півтора місяця хорі виздоровлювали і вмирали. Легким коштом вирвався Дмитро Паліїв від тифозної смерти, тяжче приходилося отаманові Яквертові, якого чура обікрав і втік і т. п. За цілий час переїздила одна лише якась галицька делеґація з червоними стрічками до Винниці. Зі мною нерадо говорила. Сиротою сидів повстанський отаман і тільки діла мав, що воші бив та большевицька патруля вскочила. Звернувши кріс мені в груди випитувала хорих, чи дбаю за них.

А там в містечку люди самогон пили, ковбаси з решитиною продавали, батюшка пізною ніччу мусів померших хоронити. Поляк — директор цукроварні тихцем подався на Проскурів, а робітники стали головою свого комітету продукувати цукор. Ну й продукція була! Жовтий пісок-цукор приходився в коштах продукції 1000 карбованців за фунт тоді, як в містечку по 50 карбованців за фунт можна було цілими пудами купувати. Дотого біленький.

А ми з четарем Кравчуком, що вже виздоровів, тільки й клопоту мали, що наших дві сотні хорих.

Врешті остало їх 25 і тоді ми переїхали оба в Тульчин, обговорили з сотником Рудницьким наше незавидне положення, а з днем 17. II. переїхали туди з хорими і здали їх в його запасну лічницю та остали в ній на службі.

Про Тульчин в мене ще за свіжої памяти ось що записане: Розлізле містечко на Поділлі, 15 верств від славного Брацлава. Подібне до всіх інших зазбручанських містечок Поділля. Посеред обох ставків, серед бруду і сміття тулить до 20.000 мешканців. Був колись винокурний завод (горальня), стояв стрілецький кубанський полк, в палатах Потоцького пробував і славний вояка Суворов. Та все минуло. Під цю хвилю: запасна лічниця II. ГК, держиться ще український союз кооператив, українська гімназія тай красноармейці не змогли вибити на ново на містечку російського пятна. Навіть євреї (жид слово за Збручем обидливе) по українськи говорять.

Ми з Кравчуком стали кватирою у лісничого Николаєнка над ставом біля передмістя Нестерварки. Сам Николаєнко вже з третьою жінкою з ряду жив і ця його перед Великоднем покинула, чим він не дуже журився. Сам він дещо хорував, приходилося мені йому пораду давати, бо аніруш не міг вже потрапити пальцем до кінчика носа.

Службу приємно робилося в лічниці, яку провадив придніпрянець лікар Дринько з Ананієва.

Лічниця повстала з 1. І. 1920 р. Оснував її II. Г. К. а отаман Льонер шеф штабу II. Г. К. за час свого побуту нею піклувався. На команданта її зіставив сотника Івана Рудницького.

Ми застали хорих на ліжках, кімнати опалені, ліків і лікарської опіки доволі. До того дещо і я здав з мого санітарного матеріялу. З галичан робив ще там службу Др. А. Гаврилюк. Крім санітарів галичан були ще сестри жалібниці, в переважі жидівки. Виздоровці відходили до частин відживлені і добре одягнені.

Треба піднести, що дооколичне селянство не забувало про галицьку лічницю. Всі збірки з ріжних „тижнів фронту“ в збіжі, крупах, муці це все звозили для хорих. Чого не хотіли дати большевикам, це радо давали нашим хорим. На збірки виїздив мабуть інжінір Погорецький. З часом стали большевики в лічницю насилати своїх хорих (ранених обмаль). Ту в містечку стояв штаб 44 большевицької дивізії, яка стояла фронтом в околицях Жмеринки. Хірургічні випадки приміщувано в земській лічниці, куди то й пішов і старший десятник Підгайний з мого лазарету в 4 бриґаді. Ще за великої війни був вишколений в хірургічній допомозі. В самій лічниці були хорі на ріжні заразливі недуги не виключаючи віспи і скарлятини.

Щось 25 тяжких хірургічних випадків відослано до Одеси перед Великоднем. Відвозив їх санітар Юра Гнатюк-Гуцул, що ввесь час у мене повнив службу. В Одесі стрінувся він з лікарем Матуляком, колись санітарним шефом 4 бриґади. Послідний провадив галицьку лічницю.

Життя в містечку плило доволі супокійно. Дав кілька вистав театр і червоношличники гайдамаки, яких влучено в 44. дивізію, заспівали „Ще не вмерла“. Небавом їх нестало бо дивізія їх розділила в ріжні частини. Судили прилюдним судом спекулянтів, засуджуючи їх на примусові роботи. Розліплювали аґітаційні большевицькі часописи по місті, ми діставали галицьку червону літературу, я навіть старався пізнати тези III. Інтернаціоналу і не припадали мені вони до вподоби. Уладжували „суботники“ і „недільники“. Воно відбувалося так, що в суботу виганяли до спільної праці всіх жидів замітати, а в неділю християн рубати дрова. За деревом далеко не шукали, а зрубували в поблизькім парку. Так вчили спільноти праці.

В сусідній кімнаті (нас мешкало трьох в одній: я, Кравчук і Лев Крушельницький, що дальше аптикарював але вже в запасній лічниці) замешкав десь з початком березня новий комісар дивізії. Це був жид з Уманя й держав біля себе як шпіона 12-літнього хлопчину, що радо запускався в розмову з колишньою моєю обслу-

Digitized by Google

гою, що їх двох мешкало на лісничівці. Ті однак вміли держати язик за зубами. Мабуть перестеріг їх Данило, служачий на лісничівці, що то нам сповідав прерізні історії з повстань на Брацлавщині. З часта ходили ми на базар за салом чи тютюном. Дядьки брали лишень гривні і карбованці. Кепкували собі з большевицьких міліонів.

Між тим в відносинах до большевиків щось псувалося. Села почали повставати. Вже при кінці березня була карна експедиція большевиків на село Холодівку. До нас в містечко доходили глухі постріли армат. Як оповідали, то селяни перед атакою кавалерії повитягали довкруги села борони і плуги аби боронитися. По одноденній стрілянині наложили большевики на село контрибуцію півтора міліона карбованців.

З приходом весни робилося в воздусі якось таємно. В брацлавських лісах крилися повстанці. большевиків викурив з Немирова повстанець Голуб, в районі Вороновиці страшив своєю кавалерією Боровий (він свого часу під Львовом служив старшиною в 4. золоч. бригаді), а потіху мали ми, як в Тульчин завитав босий штаб 60. большевицької дивізії. В Гайсині роззув їх Волинець. Це було вже в половині квітня. Кількох полонених поляків щодня водили большевики на прохід через місто, мабуть більш для насміху. Полонені були босі, тільки в штанах і сорочці. Від них довідався я, що вони з армії Галєра.

В тому часі вимінався телефонічно за мною II. корпус аби я негайно їхав до Бершаді, де я мав обіймити службу в бригаді УСС. В мене охоти великої вже не було опинитися навіть при УСС (приділу до них в часі світової війни бажалось і я мордував своїми листами в тій справі нераз проф. Боберського) а сотник Рудницький запевнив корпус, що я йому конечно потрібний.

Переходив через Тульчин І. корпус на фронт, сформований вже на II. галицьку червону бригаду. Частина робила добре вражіння. В часі відпочинку я стрінувся з богатьома знакомими. Дехто був комісарем. Навіть зі шкільних товаришів.

От так говорю з Федем Вишиваним, говоримо щиро аж тут він до мене:

„Перестань бо ось надходить П. — Ну і що?— питаю? — Та він комісар куріня.

Всі ми три товариші зі шкільної лавки! Що за взаїмне недовіря! Всеж таки я нездержався і вже в розмові з комісарем став кепкувати собі з його чину. Був в тій бригаді і мій чура, що так ганебно мене покинув в Шпикові зі страху перед большевиками. Та нічого не міг я для нього тепер зробити.

В кілька днів пізніше поїхали ми з Кравчуком до Немирова. Мені треба було відвідати гріб жінки і поправити його. Дивувалися селяни, що ми „галічани“ так спокійно їздили і то без крісів. В Немирові заквартирувалися ми в жидів знайомих Кравчука. Жиди мали зорганізовану свою охорону і в ночі викрикували і вистукували проганяючи тим чином бандитів. В замку графині містилася українська гімназія. Учні професорам платили харчами. Влади жадної не було в Немирові, а на православному кладовищи показували нам могилу „Насті“, яка позбавила себе життя. Вона якийсь час трясла Немировом. Та про неї вже другі писали. — Цвинтар галичан вже зеленів муравою а я дав щось сто царських рублів сусідним хлопцям, аби піклувалися могилами. Знайомі наші ходили в сукнах пороблених з мішків. Без пригод ми вернулися в Тульчин.

Кравчук відтак приніс звідкись вістку, що постанця Ляховича, що то вчинив був погром в Печарі, вбили в Вороновиці і його тіло обвозять по місточках на показ. — Про нього оповідали, що це бувший царський хорунжий, якому витяли були большевики генеральські лямпаси на стег-

Ситуація з початком марта 1919 р.

З технічних причин не могли ми помістити цеї ситуаційної карти у статті ген. В. Курмановича «Відворот У. Г. А. за Збруч» в ч. 5. Л. Ч. К. Подаємо її додатково на цьому місці. Вона представляє боєву ситуацію перед відворотом У. Г. А. за Збруч.

нах. Одно і друге поголоски, тож не подаю цього за правду.

Відбули ми Великдень. Зібрались усі здорові в палаті, промовив теплими словами Рудницький, заспівали „Ще не вмерла Україна“ і розійшлися ждучи на непевне, бо повстання вже висіло у воздусі.

Десь в тім часі на вимогу населення большевицька команда дозволила Др. Дринькові і мені поглянути в большевицьку місцеву тюрму і провірити відносини. — Тюрма містилася в одній кімнаті касарень біля нашої лічниці. Яких 30 люда містилося в ній. Хорі на тиф всуміш зі здоровими. Жінки разом з дітьми і чоловіками. Бруд і нехлюйство. Було там й двох Галичан: булав-

Digitized by Google

ний Юревич родом з Поморян і якийсь міліціонер Михальський. Чи наша контроля помогла, не знаю. І ще одну вимогу населення дивізія сповнила.

В церкві було заборонено дзвонити, бо це перешкаджало дивізійній радіостації. Міщани вислали делеґацію до командування і воно дало дозвіл дзвонити на Великдень.

А раз на ярмарку нашим дядькам не повезло. Большевики, яким потрібно було коней, взялися виповнювати свій клич „граби награблене". Окружили ярмарок і позабирали найліпші коні. Не було що робити. Запрягався дядько з жінкою в шлиґ тай тягнули віз до дому.

Коло 24. квітня почалися труси між Галичанами. Та ті скорше пронюхали. Розбрилися по дооколичних дядьках. Часть сиділа в брацлавському лісі. — Мало нас остало в самому містечку, часть обслуги і хорі. Рудницький також виїхав з кількома фірами в напрямі на Брацлав.

Четаря Кравчука перевіз ніччу слуга лісничого Данило на другий бік ставу до Нестерварки. Крушельницький приніс з аптики лічниці ведро спірту на нашу кватиру побоюючись, аби большевики як туди впадуть на ревізію не попилися та не наробили бешкету між хорими.

Вечером 25. IV. прийшли на кватиру до мене з ревізією десь коло години 9. чотири червоноармійці з крісами, а між ними їх комендант, який свого часу хотів конечно в мене закватируватися а я його не впустив.

Питають хто мешкає. Кажу нас двох і Кравчук, що поїхав за набором в Вапнярку і ще не вернув!

Попросили закурити і посідали, курять мій „Месаксуді" тай випитують чи ми старшини. В просторій кімнаті півтемно, біліє під зеркалом череп голови, яку я з собою возив. Бачу, що звернули на неї увагу, та якось ніяково їм зробилося. А я потерпаю, аби не заглянули в куті бутлі зі спіртом. Та мабуть їх добрий тютюн більше заінтересував. Вже вмовляють в нас, що ми старшини. Не помагають вияснення, що я молодший врач, а Крушельницький „помошнік" аптикаря. Один з них вийшов у кімнату комісаря і чуємо висказане піднесеним голосом „що він певно вже наш як поїхав у Вапнярку".

А тютюну мало що остало і дальше в нас впирають, що ми старшини. Тоді я вже визвірився: „Маєте брати нас з собою то беріть, а ні то забирайтеся мені з хати. Я завтра маю службу при хорих і потребую спати".

Мій піднесений голос поділав на них. Мабуть задивувало їх, що я мав відвагу крикнути до них а може не мали приказу арештувати. Забралися. Ходили ми з Дриньком до санітарного шефа дивізії в справі евакуації. Він нас туди закликав та нічого з того путнього не виходило, бо він казав нам старатися за підводи для хорих.

Крутилися загадочні дядьки з байдужим на вид лицем а все вибирали дорогу вздовж телефонічних ліній.

Знов заскочили нас усіх в лічниці при обіді. Окружили його жидівськими недоростками з крісами. Попровадили нас в „особое отділеніе". Частину нас випустили а коло 30 люда забрали до Вапнярки. В тому „отділенію" якісь з вигляду молоді студенти роспитували нас по українськи і записували.

А ми вже ранком довідалися, що Юревича і Михальського чека в ночі розстріляла і біля вязниці похоронила. Все в большевиків було готове в дорогу а ми все мали наших хорих. Дриньо перестав показуватися в лічниці.

Якось навіть на 1. травня не відбувся ні „суботнік" ні комуністичне свято, до якого ніби готувалися про людське око. Готові були большевики до відвороту та мабуть фалшива телеґрама їх здержала.

В ясну повну синяви неділю 2. травня ранком збудив нас перший гарматній стріл. Котра година була, годі сказати, бо большевики своїм указом пересунули були вперід (дійсно добрий винахід, ранше йшлося спати але ранше вставалося).

Вдарила друга, десята граната, а все перед командою дивізії. Нагло затарахкотіли скорострільні навкруги міста, а по кількох хвилях неслися на конях чорношличники з грімким „Слава" і рубали все втікаюче на вулиці. Казкові постаті. Рукави позакочувані як до роботи, кремезні, жилаві обсмалені вітром.

Розбуджені большевики й не пробували боронитися. Полишали авта, підводи й втікали в сторону Журавлівки. Наш сусід комісар таки крізь вікно спасався. На улиці валялося кілька потятих шаблями большевиків.

В нашій лічниці начальник штабу повстанців інформує нас, що вони наступають рівночасно на Вапнярку й Кристинопіль. Не знали, що в тому часі Волинець наступав з другого боку на Тульчин. Тож мало що взаїмно до себе не стріляли. Вони самі з групи Павленка а Волинець з Галичанами йшов на Тульчин не порозумівшися з ними.

Скорострільні дальше бють за містом. Відозвалася большевицька артилерія з Копіївки. Їх частини, що подаються з жмеринського фронту, вступають в бій.

З хорих остало всього яких двайцять решта подалися до повстанців. Обслуга теж. Я вернувся на кватиру, бій продовжався. В якої пів години входить якась панунця.

— „Знаєте пане доктор там на місті ранений Галичанин лежить. А чи можна папіроску". Прошу, бере закурює й сідає. Хоч я хочу йти до раненого зачинає оповідати, як то билися в місті, що вона Галичанка родом з Рогатинщини. Зветься Цимбаліста. З батьком виїхала до Росії, покінчила ту вищепочаткову школу.

Бачу, що тут криється якась штучка, напираю, аби тільки йти до раненого. Може по годині ми пішли. — Та там навіть сліду крови не було.

За це в місті тихо як в гробі. Швиденько вона мене попрощала а я подався знову до лічниці і стрінувся з відділом кавалерії Котовського.

Digitized by Google

Зрозумів я чому панунця шукала за мною. Вона вже ревно сповняла свою службу.

— А ви з якої частини? — питає мене якийсь з кавалеристів. — З галицької лічниці, що тут міститься. — Поговорив щось з другими й поїхали дальше.

Непевно в місті до вечора, а ніччу хорих обібрали до сорочки. Казали хорі, що це большевики зробили. Могли так само зробити і місцеві.

Третього травня большевики забралися. Оставили сильніші стежі в місті, яке їх мусіло прохарчувати. Тай ці забралися за день.

Довго місто ждало хто прийде. В два дні по відступі большевицьких стеж появилася польська стежа від сторони Нестерварки і завернула. Аж на пятий день прийшов курінь польської піхоти й батерія. Ніхто їх не витав. Вони почувалися чужо. Повертало богато Галичан в місто. Кравчук мало що не пішов на другий світ. Його большевицька погоня арештувала в Немирові. Перевезли до Брацлава, де в тюрмі вижидав смерти. В смертну ніч визволив його Голуб зі своїм відділом. Комісаря жидка, з нашої таки Сокальщини, повстанці втопили в Бузі.

А відношення населення до Поляків? — Якесь зимно здержливе а між собою говорили, по Поляки не довго втримаються.

Повернувся й Рудницький. Лічницю з інвентарем здав Полякам, як того вимагали, хорих перевезли до земської лічниці. Розстріляних черезвичайкою хоронили ми при здвизі людий цілого міста. Навіть лікар-шеф 44. большевицької дивізії був на похоронах. Видко і йому не хотілося евакувати. Польські вояки німо приглядалися тим похоронам.

Кипів бій під Тростянцем і Ободівкою кілька днів. Вапнярка переходила з рук до рук.

Нас Галичан кликали афішами реєструватися, і казали нам, що йдемо до армії Петлюри.

Так і покінчився наш побут в Тульчині, бо ріжні дороги ми з нього вибрали.

Історія 8-ої Галицької Бриґади

(давнішої „Ґрупи Рудки“ або „Ґрупи Гофмана“).

Написав: *Д-р Іван Карпинець.*

III.

ВІД ТРАВНЕВОГО ВІДВОРОТУ ДО ПЕРЕХОДУ ЗА ЗБРУЧ (15. V.—17. VII. 1919).

(Продовження).

Операції польських частин в другій половині квітня. До погіршення загальної ситуації У. Г. А. в другій половині квітня причинилися й успішні операції польських частин, які вони підприймали, починаючи від 15. квітня, на фронті коло Львова; ця їх акція мала на ціли відтиснути українські частини настільки далеко від Львова, щоби українська артилерія вже не могла острілювати міста. І це їм вдалося. Першим їх кроком у тому напрямі був наступ на бриґаду отамана Тінкля в днях 15. і 16. квітня, отже якраз на другий день по „дрогобицькім повстанню“. Бриґада Тінкля, з браку достаточної скількости резерв, не змогла, мимо хоробрости й посвяти самого отамана Тінкля, зліквідувати успіхів поляків, які задержали здобуті становища а передусім Чортівську Скалу коло Львова[1]).

Заохочені успіхом, підприняли поляки кілька днів пізніше, бо на самі українські Великодні Свята, дня 19. і 20. квітня, новий наступ, а саме на бриґади: 6. Вольфа й 7. Бізанца, що сусідувала з „Групою Рудки“. До цього приготовилися вони старанно. Головний удар мав виконати полк познанців, що займав становище напроти „Групи Рудки“, а який числив понад 2.000 людей. Тому стягнено познанців з рудецького відтинку в ночі на 17. квітня та сконцентровано їх між Городком і Любінем. Їх становища заняла ґрупа полк. Ярош (I. і II./14. п. п., II./10. п. п. і II./28. п. п.). Про цю зміну команда „Ґрупи Рудки“ нічого не знала; це наглядно показує, якою нездарною була розвідка ґрупи й цілої У. Г. А. Наступ на обі українські бриґади розпочався 19. квітня, на телеґрафічний сиґнал „Язда“ й мав поважні успіхи та продовжувався й слідуючого дня. **(Hupert: „Walki..“ 249).**

Здається, що ще 19. квітня, на приказ команди III. Гал. Корпусу стягнула команда „Ґрупи Рудки“ зі свого фронту I. курінь пор. Тарнавського й відіслала його до розпорядимости команди 7. Бриґади. Курінь скорим походом дістався до Щирця, звідки потягом заїхав в околиці Глинної-Наварії, яку по невеликих боях легко опанував і осягнув первісні становища полку сот. Волощука, який поляки розбили. На цих становищах залишився курінь з 10 днів, аж доки полк сот. Волощука не зреорґанізувався. Тоді курінь стягнено зі становищ, заваґоновано й завезено до села Добрян коло Стрия, де залишився кілька днів, як резерва для особливих потреб. (На основі рукопису п. мец. Антона Тарнавського).

В ліквідації польського наступу на бриґаду Бізанца взяв участь і панцирний поїзд ч. 2., під командою ч. Швеця. Панцирник якраз в ході польського наступу вернув з Дрогобича, куди їздив ліквідувати „повстання“. Залоґу панцирника по-

[1]) На основі ситуаційних звідомлень укр. ґенер. штабу.

Digitized by Google

більшив у Щирці чет. Верхола зі своїм скорострільним відділом, якого команда 7. Бриґади зараз стягнула зі становищ в Мальованці, де 7. Бриґада стикалася з „Ґрупою Рудки". Панцирний поїзд, що несподівано для поляків зявився на фронті (вони знали, що панцирник в Дрогобичі), завдав у двобою одному польському куріневи тяжкі втрати. Зі залоги панцирника було кількох вояків легко ранених а поміж ними й чет. Швець. (На основі інформацій п. Омеляна Верхоли).

Серія польських наступів під Львовом закінчилася ударом на 4. Бриґаду Шухевича, яку також відтиснули значно від Львова; це сталося в днях 29—30 квітня.

Крім цих більших акцій під Львовом, опрацьовували ще поляки плян акції на Самбір, що мала розпочатися на сиґнал „Блото", але до неї не прийшло (Hupert: „Walki.." 249).

Ці польські наступи, підпринимані льокальними силами, характеристичні тим, що мали значний успіх, та що командантам українських бриґад тільки з великим трудом удавалося повздержати натиск, та сяк-так зліпити фронт. Перебіг цих акцій повинен був стати спонукою до того, щоби на фронті найшлися всі здорові люди зі запілля, які сиділи там непотрібно по ріжних командах і установах та творили тільки чинник розкладу й деморалізації самого запілля і фронту. Бож прецінь це були кпини, щоби в тому часі на фронті було якраз стільки людей, що ними можна було тільки з тяжкою бідою обсадити **тільки кордоново** деякі важніші становища; про обсадження фронту в глибину не можна було тоді навіть думати, бо не було ніяких резерв. Бо якої там сотні чи розбитого в боях куреня, який реорґанізувався, не можна прецінь поважно рахувати резервою для відтинка фронту, що числив з 20 або й більше кільометрів! Запасних частин повинно бути два рази стільки, що в першій лінії, а принайменше стільки само.

Скількість українського війська в половині квітня 1919 р. Як ми вже зазначили, кордонове обсадження фронту було слабе, бо фронт був довгий а війська мало. Українсько-польський фронт в Галичині, починаючи на півночі від ріки Буг, через Довгобичів, Белз, Магерів, Львів, Дроздовичі аж по Хирів, числив 240 км., а в продовженню до Лупкова ще дальших 60 км., разом 300 км. (Hupert: „Zajęcie Małopolski.." 39). До обсади такої довгої лінії треба було багато війська. Нажаль ми не маємо даних українських відносно чисельности Галицької Армії. Мусимо опертися тільки на тім, що подає Гуперт. Отже він пише, що боєвий стан У. Г. А. дня 17. квітня, на основі Тайного Денника ґен. Павленка ч. 27., виносив: 910 старшин, 37.057 вояків, разом 37.067 людей, 553 скорострілів, 201 гармат, 4 панцирні поїзди й 39 самоходів (63 і пів куренів, 7 швадронів, 40 батерій), а харчевий стан виносив: 1.412 старшин і 53.224 вояків, разом 54.636 людей. („Walki.." 241). З цього виходилоб, що на 1 км. було около 123 вояків - боєвиків, більше як 1 скорострил і менше, як 1 гармата, або 1 курінь занимав становища довжиною около 4 і пів км. а одна батерія припадала на відтинок около 7 і пів км. довгий, при чому курінь виносив би около 550 людей а батерія 5 гармат. Річ природна, що така слаба обсада фронту була невистарчаюча й з браку запасних частин тріскала за невеликим навіть ударом. Вправді подібний стан був і по польському боці (про чисельність їх армії буде ще мова), однак поляки перевищали українців уміннням маневрувати своїми частинами, перекидаючи їх з місця на місце у відповідну хвилю а при цьому ставали їм у поміч залізниці, здовж яких розвивали вони свої відтинки, та яких трималися цілою силою. Тому, щоби вирівнати недостачі, мусів би український фронт бути два рази так чисельно обсаджений, як польський. Та тимчасом саме тоді, коли поляки збирали сили до цілковитого знищення У. Г. А., сили українського фронту стали скоро зменшуватися. А причина цього? Дезерції, пошести, кровавi втрати, та брак доповнень із запілля, так у людях, як і в воєннім знаряддю, виекві пуванню і т. д.

Коли сили українського фронту стали так скоро зменшуватися, то зате запілля було горою! Самі здорові, придатні до бою, добре відживлені, убрані й узброєні люди, які нічого не робили, а яких число доходило щось до 50.000 людей! (Павленко: „Укр. польська війна", ст. 61). І цих галапасів ніяка сила не могла стягнути на фронт, бо всі запільні команди підлягали ріжним Секретаріятам і Начальна Команда нічого не могла вдіяти. От що пише про це ґен. Павленко: **„Ми хотіли злити запілля з фронтом в один мілітарний апарат,** щоби цим піднести відпорність фронтових частин. **Нажаль, це було переведене лише з формального боку".** („Українсько-польська війна", 61; підчеркнення моє І. К.). Отож зі запільним балаґаном не вдалося нічого зробити! Начальна Команда аж до часів ґен. Грекова не могла нічого зі запілля витягнути.

Дезерції, упадок духа Армії. Починаючи від березневого нещастя, стали вояки з фронтових частин втікати що раз більше й більше. А коли вже надійшли гарні, весняні дні, та дороги висохли, ці дезерції прибрали масовий характер. Їх причина: 1) Брак достачної скількости старшин у фронтових частинах; 2) брак достаточного заосмотрення стрілецтва в одежу, обуву й біля; 3) моральна депресія наслідком а) постійних програних, не так з вини стрілецтва, як вищої команди, б) вічного перебування на фронті, без зміни, коли багато здорових людей сиділо в запіллю, про що фронтовики знали, в) брак якого небудь виріжнення й нагороди за труди й г) безвиглядність боротьби; 4) ворожа аґітація; 5) брак карних санкцій; вояк був певний, що вдасться йому легко скритися, а як і винайдуть його, то не буде за це тяжко покутувати. Ґен. Павленко не рішився запровадити кару смерти за дезертирство. От що він сам про це пише: „...Від дезертирства й хороб армія все меншала. На засіданні окремої комісії я не відмовлявся від заведення найвищої кари в більше широких розмірах, але вважав таку кару надто жорстокою й запропонував старий, „козацький звичай". Мені на це

Digitized by Google

не дали остаточної відповіди й тим благословили розвинення ґангренових міязмів. Пізніше життя взяло гору: місцеві команданти, не питаючися наказів, карали винних „по козацькому". Начальна Команда робила вигляд, немов вона про це нічого не знала". А дальше додає: „Закономірність, що панувала в галицькім страшинськім корпусі, і почуття відповідальности за присуд, зробили з наших полевих судів апарат, який не відповідав вимогам часу". („Українсько-польська війна", 64). І щойно тоді, коли вже ситуація була не до опанування, бо ледви на кілька днів перед катастрофою на фронті, зачали полеві суди видавати присуди смерти, які й виконувано, а преса подавала про це звідомлення, щоби хоч в цей спосіб спинити дезерцію. Відомість про кілька перших присудів подав офіціяльний часопис „Республика" в 75. числі з 3. травня, 1919 р. Але це вже не помогло!

До деморалізації стрілецтва причинився у великій мірі брак достаточної скількости старшин на фронті та надмір їх у запіллю, де ще до того добре забавлялися. Дійшло до того, що комендант панцирного поїзду ч. 2., чет. Швець, здається за тихою згодою свого тодішнього зверхника, от. Бізанца, поїхав разом з чет. Верхолою, командантом полку піхоти 7. Бриґади, сот. Волощаком, командантом батерії пор. (чи сот.) Олексієм, та з лікарем Олексієм, яких забрав на свій панцирник, до Стрия, щоби силою забрати трохи старшин з каварень на фронт. Це було в неділю пополудні, здається десь у квітні. Остаточно скінчилося це на демонстрації без наслідків, але сам факт такої поїздки став голосний. (На основі інформацій п. Ом. Верхоли).

Про надмір старшин поза фронтом, в Стрию, та про приїзд панцирника по старшин, згадує й ґен. Павленко, описуючи свій побут в Стрию, так: „...Навідався я також і до старшинської „столової". Все виглядало цілком пристійно, **але надто... людно.** Я звернув увагу кого слід на велику кількість старшин. Це не було ні для кого таємницею: саме передтим комендант бронепотягу, що довго чекав на старшинські поповнення із Стрия, зявився до тоїж „столової" із „стійковим", вибрав собі потрібну кількість старшин і... відїхав. Я й полк. Курманович просто не знали, як бути з таким „переможцем". („Укр.-поль. війна", 63; підкреслення моє І. К.). Цей епізод характеризує, як не може краще, тодішній час.

Клопіт із запіллям, наради, що-раз ближче до катастрофи. Армія на фронті розпливалася, падав її дух, а стрілецтво, що ще осталося на становищах, було обдерте, босе, без відповідного узброєння, перемучене, часто голодне й без надії на краще. Ніхто ним не журився, ані уряд ані суспільність. Запілля ані не думало про якунебудь поміч для фронту, бо жило тільки для себе. Ріжні люди робили ріжні інтереси. Політики й політикани кричали; по відбутих з кінцем березня й початком квітня ріжних зїздах ріжних партій, угрупувань, фахівців і нефахівців, що чигали на товсті посади й на наживу, шуміло в запіллю як в улию. А на цих ріжних зїздах ніхто не підніс справи березневої катастрофи, та допомоги фронтови й Армії. Навіть на засіданнях Національної Ради нікому це до голови не прийшло. Не було в нас таких, як у поляків Скарбек, чи інші, про що ми згадали в березневім числі. Військові й цивільні установи запілля тільки дармо тримали багато здорових людей, зброї та припасів. Військові команданти запілля авансували відразу о кілька степенів, підчас коли з фронтовиків мало хто доступив вищого степеня. Поодинокі повіти запілля творили якби окремі республики й нічим не хотіли помогти фронтови, а уряд нічого не робив, щоби усунути такий ненормальний стан[2]).

Начальна Команда, яка не мала влади над запіллям, хотіла змінити цей еґоїзм запілля дорогою конференцій з повітовими комісарями та виднішими політиками поодиноких повітів, та в цей спосіб видобути зі запілля поміч для фронту. Здається, що така перша конференція відбулася в Стрию з членами Національної Ради від Стрийщини, Самбірщини, Калущини та ін. А здається друга така конференція відбулася 27. квітня в осідку Н. К. Г. А. в Ходорові з представниками повітових комісаріятів та діячів з повітів Рогатин, Підгайці, Бережани, Перемишляни й Жидачів.

Про конференцію в Стрию пише ґен. Павленко так: „...На моє здивування посли, що — як я це думав — мали би бути цілком в курсі військових подій, були дуже слабо поінформовані про положення". („Укр.-пол. війна", 63). Іншими словами, посли ані трохи не цікавилися фронтом і подіями на ньому!

Здається, що саме до тієї конференції в Стрию відноситься й згадка д-ра Андрія Чайковського, б. повітового комісаря Самбірського повіту, у його споминах, виданих п. з. „Чорні рядки". Читаємо там таке: „... Було це у квітні 1919, якраз по прориві нашого фронту під Львовом, коли то аж Стрий був загрожений. Тоді то до Стрия скликано зїзд усіх окружних комендантів стрийського відтинку і політичних повітових представників. На тій нараді Павленко видався мені таким немічним та безрадним дідусем, що я не міг здивувийти, як таку слабовиту людину можна ставити на таке важне становище. А ще більше немічним він показався у своїй промові, де він поставив до нас питання, чи вести нам далі війну, чи здатися на ласку ворога, бо далі війни серед тих обставин вести не можна, бо запілля відмовилося від усякої допомоги. Говорив крізь плач, а мене брала страшна лють за таке говорення. Команда, котра не може собі порадити з запіллям, не варта торби січки.... Мене аж розпирала досада на таку ґенеральську балаканину і на такі звіти і я теж обізвався менше більше так: Приходите панове тепер радитися нас, коли наша справа над пропастю? Хтож тому всьому винен?! Певно не ми, а центральне правительство. Самі розвели ви за-

[2]) На основі: 1. „Споминів" Шухевича, І. том; 2. Андрія Чайковського: „Чорні рядки"; — 3. тодішніх часописів (передусім „Республики"); — 4. власних спостережень автора.

Digitized by Google

пілля і всіх комісарів, а тепер жалуетеся, що із запілля не маєте допомоги. Треба було кількох панів комісарів повісити, а певно, що того всього не булоб. Чого нас радитесь, чи вести далі війну? Ми тут можемо говорити лиш за наш відтинок, а не за весь фронт..." (стор. 93—94). Отже зі слів д-ра Чайковського виходить, що до цього катастрофального й злочинного стану в запіллю причинилася передусім нездарність уряду й Начальної Команди. Нам здається, що вина лежала й по'однім боці й по другім, і по стороні уряду й Начальної й по стороні повітових комісарів, окружних комендантів, повітових діячів, послів, та цілої української суспільности (за певними, незначними винятками).

Друга нарада в Ходорові дня 27. квітня, мала, на основі звідомлення Пресової Кватири НКГА. такий перебіг. По промовах ґен. Павленка й полковника Курмановича, в яких вони зясували положення, та між іншим візвали присутних відпоручників устроювати по селах народні віча, на яких взивано би весь нарід зі запілля до несення моральної й матеріяльної помочі фронтови — отворилася дискусія на тему порушених ними справ. Обговорювано між іншим справу дизерцій, матеріяльний і моральний стан фронту й запілля, а вкінці й інші пекучі справи, яких полагодження мало би на ціли утворити взаїмну звязь і додатний вплив запілля на фронт. Наради зїзду закінчено відчитанням відповідно до порушуваних справ уложених резолюцій. („Република" ч. 73. з 30. IV. 1919., стор. 2).

Такі конференції, що кінчилися тільки пустою балаканиною й пустими резолюціями — причинялися ще більше до хаосу й замішання, бо їх учасники, видячи грізну ситуацію й зневіривши ся у провід, думали тільки за себе й своїх близьких а це ще більше деморалізувало окруження. Відомости про зміст ріжних промов на цих зібраннях доходили до поляків і вони довідувалися в цей спосіб, що в нас недобре, й ждали, аж доки ґанґрена не переїсть ще більше української суспільности, держави й Армії. А коли це сталося, тоді наступила хвиля їх удару.

Ще наради й проєкти. Десь в цьому часі відбув надзвичайне засідання й Державний Секретаріят. На засіданні були присутні ґен. Павленко, полк. Курманович, майор Бубела й полк. Ціріц. Про хід наради пише ґен. Павленко так: „Я не заховував перед присутніми правдивого стану річей. бо я хотів мати конкретну відповідь шо до засобів боротьби в далеко більш ускладнених умовах. Мало чим порадували нас Бубеля й Ціріц. Все проєктоване було паліятивом (це є ліком. що помагає поволи. або на хвилю, І. К.). Була мова. наприклад. уживати старих набоїв (виробництво майстерень могло дійти лише до кілька десятків тисяч денно[2]). Не відважувалися брати з села коней для важкої артилерії й кінноти, бо надходили полеві роботи. Черевики обіцяно з Великої України. Гроші теж". („Укр.-пол. війна", 62).

В цьому часі й Наддніпрянська Армія находилася в скрутному положенні а її частини разом з урядом і всіми установами були скупчені коло міста Рівного на Волині. (Над Збручем стояли вже більшовики, проти яких виставив галицький уряд ґрупу під командою от. Ляєра). І Наддніпрянці відбували наради. На одній такій нараді був і ґен. Павленко. Тоді говорилося там, що щоби ратувати положення, треба зліквідувати якийсь фронт. Наддніпрянці хотіли, щоби ліквідувати протипольський фронт. але це не сталося. (Павленко: „Укр.-п. війна" 65).

Отже загально, ситуація У. Г. А. в тому часі (в другій половині квітня) після слів ґен. Павленка представлялася так: „...Відношення Антанти до нашої справи гірко вразило цілу У. Г. А. Свідома могутности держав - переможців, наша армія болюче переживала дипльоматичний неуспіх. Політиканство в запіллі, брак матеріяльних засобів і звужування бльокади робило процес видужання неймовірно повільним. Ворог, дякуючи своїй іриденті, знав про це все й, використовуючи свою перемогу в Парижі, навмисне відсунув перехід до рішучих чинів. Він готував нам комбінований психольоґічно-військовий удар". („Укр.-п. війна", 64).

Однак ще дальше орієнтація не на свої сили а на Антанту. Замість орґанізувати оборону, (от хоч би тільки робити порядні окопи на фронті), замість поставити тверду руку на запіллю й запровади лад, говорилося, взивалося й... орієнтувалося на Антанту, а передусім на Францію, хоч було вже наглядним, що ця Франція — безапеляційно проти нас. Доказом такої викривленої думки, віри й надії є стаття О. Ковалевського в „Вільній Україні", яку офіціяльна „Република" передрукувала без застережень на першій сторінці в 66. числі з 19. квітня, 1919. р. В цій статті, що носить заголовок „Дві орієнтації" (це є або на більшовиків або на Антанту — І. К.) читаємо при кінці таке: „.... І треба визнати, що орієнтація на Антанту є найправильніша під нинішню хвилю. Зараз. коли провадиться боротьба з ворогами. необхідно одягнути й озброїти армію та поставити її в таке становище, щоб вона могла виконувати свої прямі завдання. Це може нам дати лише Антанта й тому, одкидаючи інші міркування. мусимо стреміти до негайної з нею згоди" (стор. 2.).

Такі вічні орієнтації й покладання надій на цю Антанту, параліжувало якунебудь працю через те, що давало тверду точку опертя нашим лінощам, байдужности й неробству. От Антанта нас визнасть. заборонить полякам з нами воювати. дасть нам все, чого тільки треба, а тоді буде.... вільна Україна. Отже не треба працювати, не треба жертв! Бо як Антанта не допоможе, то й так все пропало, отже, шкода праці й тих жертв. Не думали тоді наші чільніші люди й загал, що якраз сильна воля й усильна, плянова праця. навіть проти волі Франції — можуть створити вільну Україну. Подібно ж було і з Турец-

[2]) Треба було й це перепровадити в діло: все ж по кілька десятків тисяч денно. хочби тільки протягом кількацяти днів можна було працювати. дало би ½ — 1 мільона набоїв, а це при тодішніх умовинах було вже досить богато. Кожний фронтовик був би дістав з 20-30 набоїв більше. *І. К.*

Digitized by Google

чиною, що двигнулася з упадку проти волі Антанти.

Так менше-більше представлялася ситуація У. Г. А. й цілої З. О. У. Н. Р. від половини квітня по 1 травня 1919 р. Річ природна, що цей огляд тільки дуже побіжний, бо щоби його докладніше представити, треба би окремої праці. Про богато тогочасних явищ ми навіть не могли згадати.

Оцінка ситуації У. Г. А. полк. Гупертом. На закінчення цього власного огляду У. Г. А. перед травневою катастрофою, слід навести ще оцінку й положення У. Г. А., яку подав полк. Гуперт у своїй праці п. з. „Walki o Lwów". Отже читаємо там: „... Українське військо росло безперервно чисельно (? І. К.) в сили через побір новобранців, але рівночасно обнижалася шалено скоро його, і в початках війни не на високім степени стояча внутрішна вартість. Ідейні люди находилися серед них тільки майже між інтеліґентнішою частю дуже нечисленного старшинського корпусу; рядовики боролися нерадо, ведені часто охотою рабунків, при чому боялися страшенно боїв під Львовом. Їх команданти занадто втягалися в бої („Zapamiętywali się") якраз в цьому напрямі й не обзнакомлені достаточно зі загальною ситуацією, не використовували достаточно можливостей в напрямі ближчім до Перемишля Всіх рільників, а з них складалося укр. військо, тягнула весна до повороту до своїх загород, де ждала земля на управу. Супроти цього всього, укр. офензива в лютім і березні мала, на випадок корисного її висліду, заохотити військо до витревалости й охоронити в цей спосіб армію від розкладу. Окуплена однак тепер великими втратами, не дала достаточно ефектовного висліду, бо осягнена нею перерва залізничого тору була короткотревала, й для загалу вояків не представляла достаточно великого успіху. **Від тоді то моральний розклад укр. армії поступав скоро, зневіра у власні сили стала загальною, українське військо переставало бути спосібне до ініціятиви".** (Walki", 241; підкреслення моє — І. К.).

Ця оцінка, перебільшена в перших реченцях, правдива в дальших. Передусім бистра і влучна там, де підкреслює зневіру У. Г. А. у власні сили, через що наступив застій на фронті з української сторони; У. Г. А. думала тільки відбиватися й боронитися, а не думала про переведення якихось операцій для знищення, чи обезсилення польських частин. Добровільно випустила з рук ініціятиву, а це було вбійче для неї, як булоб й для кождої іншої армії .

(Далі буде).

З діяльности Т-ва Українських Січових Стрільців у Вінніпеґу.

Дня 18-го лютого 1934 року, о год. 3. пополудні відбулися звичайні загальні збори Укр. Січ. Стрільців ім. полк. Д. Вітовського у власній домівці при вул. Мекґреґор ч. 155, якими проводив Н. Урбанович, а секретарював О. Любчинський.

Засідання і сходини

Уступаюча Управа відбула 12 звичайних засідань. Сходин в цім часі відбулося 10.

Дебати і відчити

В порозумінню зі Старшиною Канад. Січової Орґанізації відбулася дня 5. березня 1933 р. спільна дебата на тему: „Рішено, що кару смерти треба знести". Афірмативну сторону заступали члени К. С. О., а негативну наші члени в складі п. Т. Стадника і Д. Микитюка. Як тема так і сама дискусія викликала була між присутними велике заінтересування. Виграла сторона афірмативна.

Відчитів, заходом членів Товариства, п. І. Савчука, учителя „Рідної Школи" і п. Д. Микитюка відбулося чотири.

Спільна Вечера

Разом з нашими членкинями, які гуртуються в своїм окремім Т-ві ім. М. Рудницької, відбулася дня 25. лютого м. р. з нагоди заснування нашої орґанізації Спільна Вечера - Річниця, на яку прибуло 20 делеґатів і гостей. Чистий дохід з цеї річниці в квоті 10 дол. вислано до Старого Краю.

Базар

Наша орґанізація разом з Канад. Українським Жіноцтвом, на чолі з панею А. Йонкер, устроїла в березні м. р. спільний Базар, який мимо тяжкого сучасного безробіття закінчився гарним успіхом, бо приніс біля 100 долярів, з якого половину чистого зиску Управа призначила на допомогу Рідному Краєві. За цей успішний Базар належиться щира подяка і признання Базаровому Комітетови а головно п. Елисаветі Брик і Марії Сивак.

Свячене

Завдяки нашим рухливим членкиням Жін. Товариства першого дня Великодних Свят о год. 11. передполуднем відбуто у власній домівці Стрілецьке Свячене. Того дня на зазив одного з членів Управи зложили члени разом з гостями 10. дол. на Українських Політичних Вязнів.

Річниця битви на Маківці

В ціли поширення традиції наших Визвольних Змагань і вшанування памяти 34. поляглих наших Героїв, Укр. Січових Стрільців, в славній битві на горі Маківці, відправилася в місцевій церкві, дня 30. квітня м. р. панахида за полеглих Борців, а по полудні в домівці Т-ва відбувся відчит Д. Микитюка на тему: „Битва У. С. С. на Маківці". Після довшого вступу, у якім бесідник пе-

Digitized by Google

реказав про чини й історію, які попередили повстання У. С. С., розповів докладно про славну битву на горі Маківці в Тухольщині, яка відбулася 29. і 30. квітня і 1. травня 1915 р., підчас якої Укр. Січові Стрільці вкрилися безсмертною славою і уратували австрійський фронт 55. Дивізії XXV. корпусу від російського прориву.

Пікнік

Уступаюча Управа устроїла була дня 30. липня 1933 р. народну забаву „Пікнік", який відбувся в гарній і здоровій місцевости за містом на „Морс Плейс". Мимо непевної погоди пікнік приніс гарний успіх, бо узискано 25 дол. чистого зиску.

Концерт в честь Вітовського

Дня 15. жовтня вечером відбувся в салі Т-ва Читальні „Просвіти" Свято-Концерт в честь трагічно згинувшого сотника У. С. С., а пізніше полковника Укр. Галицької Армії і першого міністра Військових Справ Зах. Укр. Республики Д. Вітовського, якого імя носить наша організація. Цей концерт увінчався повним моральним успіхом. На сім Святі Д. Микитюк виголосив 40-мінутовий реферат, з якого присутні перший раз довідалися про ідейне життя, про геройські діла підчас Листопадового перевороту у Львові і про лицарську смерть в палаючім літаку сего нашого першого Вожда воскресшої Укр. Галицької Армії Д. Вітовського.

По концерті відограли з гарним успіхом діти „Рідної Школи" при Читальні патріотичну штуку Левка Лепкого п. загол. „Сон Івасика".

Заряд Читальні „Просвіти" відступив свою салю задармо під се Свято, за що йому належиться щира подяка.

Чайні Вечерки і Забави

Чайних Вечерків устроєно пять, з яких чистий дохід все був призначений на якусь народну ціль, як: допомога укр. виставі в Шикаго, на святочний дар О. Кобилянській та на фонд будови памятника бл. п. Стецюка. Обовязки господинь на сих Вечерках повнили точно і старанно членкині нашого Жін. Т-ва ім. М. Рудницької.

В ціли придбання фондів на річні біжучі організаційні видатки і на допомогу Рідному Краєві устроювано що четверга і неділі (крім посту) для своїх членів і гостей товариські забави.

Співпраця з другими національними Товариствами

Наша Управа навязала з майже всіма націон. Т-вами тісні звязки і жиє з ними в якнайкращих взаєминах.

Наш Амат. Гурток відограв в Інституті „Просвіти", підчас Свята Державности, дня 26-го лютого 1933 р. з добрим успіхом „Козацькі Діти", які повторено на запрошення п. Ст. Скобляка в Читальні „Просвіти".

На припорученя Комітету Допомоги Укр. Виставі в Шикаго аматори відограли в Інституті „Просвіти", підчас спільного концерту на сю ціль, одноактівку „Перший голова Ревкому".

Наше Т-во взяло участь у святкуванню Спільного Листопадового Свята.

Делеґати нашої Орґанізації беруть активну участь в Комітеті Оборони Політичних Вязнів.

Наш делеґат на запрошення заряду Т-ва ім. Шевченка на Ст. Боніфас і в Трансконі виголосив підчас Листопадового Свята реферат про Листопадовий Зрив.

Допомога Рідному Краєві

З фінансового звіту збори довідалися, що за цей рік було 559 дол. обороту. З чистого зиску ухвалено і післано впрост на руки: 63 дол. на Укр. Інвалідів, 10 дол. для Політичних Вязнів і 5 дол. для Української Вистави в Шикаго.

Цьогорічна коляда принесла для Укр. Інвалідів 53.25 дол., а для Рідної Школи 11.85 дол. Всю цю коляду вислано прямо до Львова, з яким тримаємо сталий звязок.

Наша організація є членом-добродієм Укр. Інвалідів, яких членська грамота як члена-добродія виносить 100 дол. Дальше є членом Кооперат. „Червоної Калини", Матірного Т-ва „Просвіти" і „Рідної Школи" Львові.

Наші члени мають пять уділів (шерів) у місцевій кооперативі „Норт-Виннипеґ Кооператива", якої один уділ є 25.00 долярів.

З журналів і часописей передплачуємо: Літопис „Черв. Калини", „Сурму", „Укр. Націоналіст", „Канад. Фармер", „Укр. Голос", „Новий Шлях" і „Народнє Слово".

Редакція „Канад. Фармера" помістила безплатно на сторінках свого часопису 24 річних оголошень і дописів нашого Т-ва, за що складаємо їй на сім місци щиру подяку.

На внесок члена контр. комісії Брика, уділено одноголосно абсолюторію старій Управі, а вибрано нову на рік 1934. в такому складі: голова Брик; м. голова, Матвійчина; писар Микитюк; скарбник. Любчинський, господар, Кошівка. В склад Контрольної Комісії ввійшли: Мединський, Грицина і Сивак.

О. Любчинський, секр. зборів.

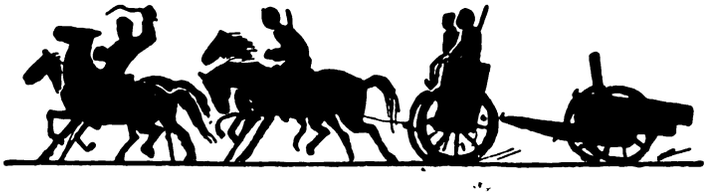

Digitized by Google

Холодний Яр говорить

Написав *Юрій Горліс-Горський.*

(Продовження)

На другий день хлопчина пастушок, який гнав коло табору корови, сказав, що чув у монастирі шум багатьох голосів. Отаман висловив припущення, що то привів свій відділ Отаман Петренко, бо він передавав, що довго вже коло Прус та Михайлівки не удержиться і збирається до Холодного Яру.

Левадний, взявши ще пятнацять козаків, пішов з двома ручними кулеметами на розвідку до монастиря.

Через якийсь час в напрямку монастиря розляглася стрілянина бодай із тисячі рушниць. Било кілька кулеметів. Рвалися гранати.

Розвинувши табор у бойовий лад підходимо лісом до монастиря і застаємо там лише сліди бою. На подвірі й між будівлями стояли і лежали перекинуті вози з кулеметами та бойовими припасами. Диміли похідні кухні, у яких готовився обід. По всьому монастирі було розкидано повно вбитих і ранених червоноармійців.

Від упійманих в лісі нашою розвідкою червоноармійців та від Левадного, який небаром повернувся до монастиря, довідуємося, в чому справа.

2 бригада дивізії „внутрішньої служби", яка тими днями прибула до Бобринської із Тамбовської губернії, дістала наказ стати гарнізоном у Мотриному монастирі і занятися „виловлюванням бандитів" в околишних лісах. Бригада приїхала через Жаботин на підводах не затримуючись, через що спізнилося попередження нас про її наближення. Прибувши до монастиря, бригада, яка мала у своєму складі до тисячі чоловіків, спокійно розташувалася там і стала готовити обід. Тимчасом „комісія" оглядала приміщення у монастирі і робила „ревізії" у черниць. Забрали у обох церквах з престолів дорогу утвар для Богослужень. Заявили сторожеві, який відмикав їм церкви, що поставлять до них вози з кіньми. Під час тих „оглядин" знасилували у келіях декілька черниць, в тому числі стареньку малпообразну карличку, що мала усі шанси дожити віка дівицею.

Тим часом під монастир підійшов Левадний з своїми хлопцями. Побачивши з поросло корчами валу, що діється у монастирі, розділив свій відділ по вісім чоловік з кулеметом і послав другу половину, щоби обійшовши лісом монастир відкрила по „товаришах" вогонь з валу із сторони Жаботинської дороги. Коли злякані несподіванкою червоноармійці кинулися юрбою в протилежну сторону — зустрів їх звідси кулями і гранатами. Бригада відкрила безтолкову стрілянину із рушниць і кулеметів, яка дезорієнтуючи червоноармійців в силах ворога, лише побільшила паніку. У висліді, бригада стративши до двохсот чоловіка, розбіглася у ріжні сторони в ліс через вали і необсаджений грушківський вихід.

Отаман сердиться і лає Левадного, що той не сповістив табору і не зачекав. Сім кулеметів, кільканасот покинутих рушниць, до сотні тисяч набоїв. це для нас неабиякий „подарунок", але можна було ту бригаду оточити і винищити до ноги.

На штабовій бричці знаходимо забрані з церков річі і віддаємо їх черницям. В покинутій канцелярії знаходимо наказ штабу дивізії про занятя монастиря. У ньому, дивізійне командування радило бригадному, щоби занявши монастир не дозволяло червоноармійцям ходити в одиночку у околишні села, особливо в ночі, бо за відомостями, які подала бобринська Чека, у тих селах сильно розвинений політичний бандитизм.

Призначивши відділи виловлювати у лісі заблуканих між ярами червоноармійців, та виділивши сотню закопувати вбитих, штаб зібрався на нараду.

Постановлюєм перенести табор до монастиря і стягувати сили. Більшовицька дивізія, набравшися досвіду — може розпочати більш небезпечні для нас операції.

Монастир знов зажив життям воєнної фортеці. На дорогах у бік Жаботина та Грушківки були викопані легкі укріплення передової оборони. На випадок ворожого наступу, для сотень були визначені ділянки на валах. Левадний розмітив місця для кулеметів та мінометів. Села були повідомлені про відновлення порядку бойової збірки за великим дзвоном Мотриного монастиря. Сама залога під цей час налічувала коло семисот чоловіка, але що дня прибувало поповнення.

У дальших селах понад Дніпром і в сторону Трилісів, де існувала вже „советская власть", червоні переводили мобілізацію. Групи новобранців організовано виступали із сіл з червоними прапорами направляючись до Черкас чи Камянки. Та потім „збивалися з дороги" і йшли до Холодного Яру. Деякі мали заготовлені потай жовтоблакитні прапори, які підносили на місце зірваних і знищених червоних. Деякі групи приводили із собою звязаних службовців воєнкоматів, що були вислані на переводження мобілізації. Дехто мав із собою зброю, але більшість треба було озброювати. Скоро — „подарованих" червоною бригадою рушниць не вистарчило. Добули частину зброї із захованого в печерах під валами запасу. Для збільшення харчових запасів висилани нами відділ забрав удень частину запасу цукру із Грушківської цукроварні, якого більшовики не мали змоги вивезти через близість Холодного Яру. Забрали у цукроварні здібних під верх коней та кілька бричок під кулемети.

Коло трицяти кінотчиків на кращих конях робили з Чорнотою дальші „прогульки" перейматі транспорти з „развьорсткою". Приганяли до монастиря підводи з зерном, мукою, печеним хлібом, салом, курами, свинями, яйцями. Села, які здавали „развьорстку", самі сповіщали нас, коли та по якій дорозі буде виїзджати транспорт. Збирали та охороняли „развьорстку" службовці

Digitized by Google

і червоноармійці „Продкомів", здебільшого жидки, боєздатність яких була нижче всякої критики.

Одного ранку прибув Петренко із трьомастами Прусівчан та Михайлівчан. Привів із собою пять камянських чекістів, яких його хлопці спіймали десь під Райгородом.

Користаючи з „мирних" покищо днів — натискаю на свої осаульські обовязки. Завів реєстри козаків, які на випадок виступу мали переховуватися у безпечному місці. Перевів реєстрацію старшин та підстаршин, яких у Чигиринських селах був здивовуючо великий відсоток. Залога збільшилася до двох тисяч чоловіка, хоч основна маса холодноярських селян перебувала ще вдома.

Одного дня, передова застава з Грушківської дороги привела до монастиря селянина із Камянки, який ніс пакет до штабу Холодного Яру із... Камянської Чека. Коли „парламентарові" розвязали в келії очі — пізнаємо бідного дядька, що під час першого побуту у Камянці носив там жидам воду. Він освідчив, що начальник Чека наказав здати пакет самому Отаманові Деркачові під росписку, інакше його по повороті розстріляють.

У пакеті відозва-наказ підписана повноважним представником Московської ВЧК на Правобережній Україні, який очевидно прибув до Камянки знайомитися з положенням на Чигиринщині Зверху грубими літерами надруковано: „Холодному Яру — безпощадний красний терор!" Дальше йшло вилічування всіх наших гріхів перед „рабоче-крестянской савєтской властю" та запевнювання, що вона є милостива. Тих, хто признає свою помилку, кається і йде з нею проти „иностранно-петлюровской буржуазії" — вона прощає і дарує їм життя.

Закінчувалася відозва категоричним наказом до трьох днів скласти зброю і зголоситися усім „на амнестію" до камянської Чека. В противному разі всі будемо знищені, а непокірні села спалені.

Селянин, діставши „за службу" обід і добру чарку, оповів боязливо озираючися, що сьогодні вранці, Чека, настромивши на списи відрубані голови двох пійманих в Косарах холодноярців — поставили їх на переїзді на грушківській дорозі, що вела до Холодного Яру. До списів привязані таблички з написами: „Холодному Яру — безпощадний красний терор!" та: „ето ждьот всєх бандітов!" Здогадуємося, що це голови двох наших хлопців із Косар, які три дні тому відпросилися піти вночі побачитися з батьками і не вернулися.

(Далі буде).

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

ВАСИЛЬ ТАРНАВСЬКИЙ
хорунжий У. Г. А.

24. І. ц. р. умер Василь Тарнавський, б. хорунжий У. Г. А., директор Повітового Союзу Кооператив у Борщеві.

Покійний уродився в селянській сімї в Мушкатівці, борщівського повіту, 13. ІІ. 1898 р. Після покінчення народньої школи вчиться в укр. гімназії в Станиславові, де й кінчить з відзначенням четверту клясу. Світова війна перериває дальшу науку. Як сімнадцятьлітний юнак вступає Покійний у ряди УСС-ів. Бере активну участь у останніх Визвольних Змаганнях, бореться підо Львовом, опісля ж остається вірним і щирим борцем за свободу Рідного Краю аж до останніх днів існування У. Г. А. Попавши в польський полон, дістається в табор у Тухолі, де переносить усі злидні таборового життя. Звідтіля втікає небавом до Німеччини, де й перебуває до осені 1922 р. Після повороту до Галичини забирається Покійний до покінчення гімназійних студій і в червні 1923 р. здає іспит зрілости в укр. гімназії в Станиславові.

Надхнений великою любовю до Батьківщини та сильною вірою в Її краще Завтра, постановляє Покійний посвятити всі свої сили на службу Рідному Краєві. Зрозумівши, що лише безупинною та витревалою працею, що лише працюючи з народом і серед народу, можна причинитись до сповнення нашого Найвижчого Ідеалу, Покійний ступає на важкий і відповідальний шлях народнього робітника. Незважаючи на значні труднощі та несприятливі умовини наших днів, Покійний береться виконувати оту незамітну, дрібну, чорну роботу, що не дає ні слави, ні почестей, ні особистої користи.

Від 1926. р. працює як орґанізатор-урядовець філії „Просвіти" в Борщеві. За Його вказівками та під Його вмілим проводом читальні Борщівщини розвивають незвичайно живу діяльність так, що вкоротці борщівська філія „Просвіти" належить до найкращих у цілому краю. Пізніше виконує Покійний і обовязки урядовця „Українбанку" в Борщеві. Бере активну участь у передвиборчій кампанії в 1928 р. і разом з д-ром Заваликутом обїздить села борщівського повіту.

Digitized by Google

В осені 1928 р. переходить до Пов. Союзу Кооператив у Борщеві, де до останньої хвилини свойого трудолюбивого життя працює як книговодець, не перестаючи — оскільки на це позваляли сили й час — цікавитись і іншими ділянками національного життя .

Щойно на цьому останньому становищі Покійний зміг проявити всі свої здібності та шляхотні прикмети свого небуденного характеру. Взірцева солідність і обовязковість у сповнюванні своїх завдань, незвичайна ввічливість, товаріскість і характерність, кожночасна готовість прийти другому з поміччю, непохитні національні переконання — вирізняли Його не лише між урядовцями П. С. К. у Борщеві, але й між робітниками цілого Р. С. У. К.

Тож і не диво, що коли нагло й несподівано, після семидневної, тяжкої хвороби запалення легенів, у силі віку, безпощадна смерть вирвала Його зпоміж живих, всі так болюче відчули Його втрату. Тому й не диво, що вістка про несподівану смерть Покійного покрила всіх, що Його знали, глибоким смутком і болем, що з неодних очей витиснула сльози щирого жалю, що з уст до уст пролітало — „не стало душі Союзу"...

Дня 26. І. в год. 11-ій відпроваджувало українське громадянство Борщівщини Покійного на місце вічного спочинку. У сумному похоронному обряді взяла участь кількатисячна маса народу, 9 священиків, представники Р. С. У. К. і Центросоюзу у Львові, П. С. К. в Чорткові, Теребовлі та Копичинцях, і делеґати культурно-економічних установ Борщівщини, два хори й дві читальняні орхестри. Над могилою прощало Покійного вісім промовців. На свіжовисипаному гробі зложено 33 вінки. І понеслись жалібні звуки „Видиш брате мій"..., звіщаючи, що не стало між живими ще одного з тих, що червону калину піднімали...

Покійний полишив молоду дружину й двомісячну донечку.

В. Й. П.

В. Ч-ий.

МИКОЛА ҐАЙДИЧУК.

То було в днях великої слави....

Після Чортківського пролому Армія йшла вперед. Без набоїв, невиспані, голодні Стрільці не йшли — а летіли вперед. Здається не було сили, що моглаб Їх спинити. Тай не диво, коли між ними було більше таких, як отой молоденький булавний 8. самбірської бриґади, 36. гуцульського куріня — Микола Ґайдичук.

Походив із селянської родини з Вербовець, пов. Городенка. Ще був тільки „підпарубочим", як упав приказ: Ставай в ряри Української Армії! Пішов без вагання зі своїми односельчанами — наймолодший між ними, але найбільше люблений; таку мав вдачу, що не можна було його не любити.

А що вже відважний був — відважний до безумства. Не знав, що то станути, задержатись, бо ворог сіє смерть; ні, летів вперед зі своїм скорострілом, підбігав, як мога найближче до ворога (щоб не тратити даром куль, бо й так було мало) і косив. А за ним ішли його друзі.

Вкоротці стає булавним. В тій ранзі застає його прекрасний червневий ранок 1919 р. під Монастириськами. Ворог засів у німецьких окопах від сторони Ковалівки. Микола взяв скорострїл на плечі і вперед... За ним його відділ. Ворог стріляє без упину. Микола каже своїм хлопцям прилишитись, а сам пускається бігом.

Недалеко ворожих окопів приклякає і зачинає сікти скорострілом. Хлопці зриваються і біжать в його сторону. Нечайно скорострїл вмовкає — не стало набоїв, ворог обскакує Миколу зі всіх сторін, що відстрілюється ще з бравнінґа. Останній стріл — і Миколу на очах його товаришів підняв ворог на штиках в гору.

Так згинув булавний Микола Ґайдичук.

„Ще цей раз, і будеш бунчужним" — казав до нього рано поручник Абель. Не довелось... Та Микола й так не дбав про славу і заплату. Заплатою була для нього розкіш боротьби за Батьківщину.

Спи спокійно. Колю, в малій могильці під Монастириськами і радій, що на леґенді Твойого геройства виховується молоде поколінне, що не бачило Великої Весни, а знає її тільки з оповідань твоїх друзів...

Слава Твоїй памяті....

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914—1921 РР.

Л-ський А. Ґенерал-хорунжий Олександер Меркурович Пилькевич. „Укр. Сурмач". Каліш-Щиіорно. 1922, ч. 38, ст. 3—4.

Коротка біоґрафія.

Лубенець. Київ підчас останньої революції. „Гром. Думка". Вецляр, 1917, ч. 91/92, ст. 3—4.

Луб... Іван. Знов кров за волю України. „Розвага". Фрайштадт, 1917, ч. 36, ст. 1—3.

Розстріл Богданівців у Київі.

Лукасевич Е. др. Перед пяти роками. (Спомини лікаря). „Укр. Сурмач". Каліш-Щиіорно, 1923, ч. 44, ст. 2—3.

Січень 1918.

Лу. Лу. Один день в Київі. „Укр. Слово". Львів, 1920, ч. 118.

Лу. Лу. Один день в Київі (Спомини). „Громад. Думка". Львів, 1920, ч. 118.

Digitized by Google

Лу. Лу. Як я став воєнним поетом. „Літопис Черв. Калини". Львів, 1929. 4°, ч. I, ст. 11—12.

1916—17. УСС над Стрипою. Побут.

Лулу Л. Десятиліття переходу Збруча. (1919. 16. VII. — 1929). (Спомин). Кал. Черв. Калини на 1929 р. Львів, 1928. 8°, ст. 76—81.

Лулу Л. На Україні. (Уривок споминів). Кал. Черв. Калини на 1928 р. Львів, 1927. 8°, ст. 90—98.

На Україну (16. VII. 1919.). Село, яке не бачило війська. На Київ (29/30. VII.). Парада перед Богданом Хмельницьким 31. VIII. З ворогом нема єднання. „Почесний полон". У Івана Івановича. Смерть от. Зеленого. В дорозі до трикутника смерти. З 2 ілюстраціями.

Лулу Л. Несподівана поміч. Кал. Черв. Калини на 1927 р. Львів, 1926. 8°, ст. 103—104.

Протипольський фронт на Гнилій Липі.

Лулу Л. Панцирний жид. Кал. Черв. Калини на 1927 р. Львів, 1926. 8°, ст. 112—114.

Під Жмеринкою. Побутове.

Лулу Л. Улюблена пісня полковника Дмитра Вітовського (Із воєнного записника). Кал. Черв. Калини на 1927 р. Львів, 1926. 8°, ст. 81—85.

Луцький Остап. Голгофта України. „Гром. Думка". Львів, 1920, ч. 81.

Про Галицьку Армію.

Луцький Остап. На Великім Лузі. Кал. Просвіти на 1926 р. Львів, 1925. 8° в., ст. 108—112.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ „ЛІТОПИСУ".

Адміністрація примушена вислати цього місяця окремі пригадки-рахунки для передплатників, що залягають з передплатою, тому що не всі вирівнали її за І півріччя 1934 р., а деякі і за 1933 р. Просимо заощадити Видавництву коштів на висилку тих пригадок і прислати залеглість негайно!

ВІД ВИДАВНИЦТВА.

В пропамятну 20-літню річницю виступу УСС (1914—1924) готовить „Червона Калина" до друку Великий Альбом світлин та ілюстрацій. Бажанням Видавництва є видати цю пропамятну книгу так, щоби вона стала документарною історією, повною щодо ілюстраційно-фотографічного матеріялу з життя УСС, який досі зберігся.

Всіх бувших УСС, їх рідню та знайомих, просимо надіслати світлини УСС в часів війни (поодинокі особи, групи, а також сцени з воєнного побуту) для використання в тому Альбомі. Світлини поодиноких УСС, зокрема тих, що полягли, важні тим, що в Альбомі буде також „табльо" поодиноких УСС.

Світлини з замітками (назви осіб, місцевостей, дати) просимо присилати на адресу „Червоної Калини" Львів, вул. Зіморовича ч. 20. почт. скр. ч. 43. з зазначенням „для Альбому". Всі світлини поверне Видавництво власникам неушкоджені негайно по зробленні кліш чи копій. З висилкою світлин просимо спішити, тому що принимання світлин до Альбому буде вже в найближчих днях закінчене і Альбом переданий до друку. Тоді будуть також проголошені умови передплати, замовлень примірників на кращому папері і т. п. Всякі побажання і завваги редакція візьме під увагу.

Управа і редакція „Червоної Калини".

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VI. річник / Число 6. / Червень 1934.

ЗМІСТ:

Батерії
Ярослав Курдидик 2
Технічна сотня УСС на Лисоні
Іван Патерин 2
Причинки до історії Українського Червоного Хреста на З. У. З.
Степан Олеськів 5
Листопадовий рейд 1921 р.
Сотник Петренко 6
Шляхом слави 9-ої Бриґади УГА.
Др. Степан Божик 8
З побуту в Тульщині
С. Гайдучок 12
Історія 8-ої Галицької Бриґади
Др. Іван Карпинець 15
З діяльности Т-ва Українських Січових Стрільців у Вінніпеґу 19
Холодний Яр говорить
Горліс-Горський 21
Посмерті згадки 22
Бібліоґрафія 23
Від Видавництва 24

Редаґують: *Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький* **Відповідальний редактор:** *Петро Пасіка*

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

Digitized by Google

Все актуальний — для всіх необхідний — найкращий і найдешевший

другий річник

Українського Економічного Бюра

з календарем на 1934 рік

ЗМІСТ: Україна в числах. Народнє господарство. Покажчик української культури. Адреси українських установ в цілім світі.

Ціна одного примірника тільки 1·40 зл.

Продають українські книгарні в краю та закордоном. — Вистарчить вплатити належність з пересилкою зол. 1·75 на конто П.К.О. ч. 4.423 (Е. Чехович, Варшава) і Ви отримаєте негайно цю необхідну книжку, яка обіймає 208 сторін друку та має український і анґлійський тексти.

Вже вийшла

Накладом
С-ки „ТИПОҐРАФІЯ"
Львів, Вірменська 16

НОВА КНИЖКА
В. ЮРЧЕНКА

ЧЕРВОНИЙ ЧАД

Живими описами радісних та сумних картин, героїчними пригодами та повними небезпек ситуаціями й жахною розправою Чека — —

книжка, як на екрані, розгортає фільми національної боротьби одного повіту на Великій Україні.

291 сторінок друку! Коштує тільки 3.15.

Для Читалень та Товариств: Хто вишле готівку за пять примірників, шостий дістане даром. — Книгарням окремий опуст.

Продають усі книгарні!

Замовляти чековим переказом:
ЛЬВІВ, П. К. О. конто 503.685.

Нема над свої рідні

ПАПЕРЦІ і ТУТКИ

„КАЛИНА"

кооп. фабрики „БУДУЧНІСТЬ" в Тернополі.

Друкарня і Переплетня Наукового Т-ва ім. Шевченка

у Львові, вул. Чарнецького ч. 26, телефон 53-57,

ВИКОНУЮТЬ ВСІЛЯКІ ДРУКАРСЬКІ Й ПЕРЕПЛЕТНИЧІ РОБОТИ СКОРО ТА ДЕШЕВО

Digitized by Google

Навіть найбідніші можуть тепер набути видання

„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ВЕЛИКА ЗНИЖКА ЦІН

Найкраща нагода доповнити читальняні, кооперативні та приватні бібліотеки.

	ЦІНИ перше	ЦІНИ тепер
Антін Вільшенко: Життя й пригоди Цяпки Скоропада, Віршована історія про пор. У.С.С. Цяпки, ст. 270	4·50	1·50
М. Голубець: Історія Львова від найдавніших часів, ст. 179	3·00	1·25
Богдан Лепкий: От так собі, ст. 131	1·50	0·70
Слота, ст. 27	0·90	0·30
Зірка, повість ст. 181	4·00	1·75
Вадим, повість ст. 227	4·50	2·00
Василь Софронів: Грішник, ст. 112	1·50	3·60
Халіда Едіб: В огні, повість ст. 234	4·50	2·50
Берестейський мир — спомини і матеріяли ст. 320	8·00	3·50
Роман Купчинський: У зворах Бескиду	3·90	3·90
Федір Дудко: Чорторий, ст. 180	3·50	3·00
Квіти і кров, ст. 192	4·00	2·00
На згарищах ст. 168	2·00	2·00
Глум, оповідання, ст. 56	1·20	0·50
Ґен. Всеволод Петрів: Спомини з часів української революції.		
I. До Берестейського миру, ст. 180	3·50	1·50
II. До заняття Київа, ст 184	3·50	1·50
III. Кримський похід, ст. 164	3·50	1·20
IV. Доба Гетьманщини. ст. 117	3·00	1·20
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих, пригоди з воєн. часів ст. 262	5·00	2·00
М. Брилинський: Хрестний огонь, воєнні нариси, ст. 184	3·50	1·50
В. Лопушанський: Перемога, повість в 2-х т. з визв війни	6·00	2·75
Д-р Степан Шухевич: Спомини:		
II. Від квітня 1919 до липня 1919	4·00	2·50
III. Від липня 1919 до січня 1920	4·00	2·50
IV. Від січня 1920 до квітня 1920	4·00	2·00
V. Від квітня 1920 до серпня 1920	4·00	2·00
Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед У.С.С.)	4·50	2·00
Микола Галаган: З моїх споминів.:		
I. 80-ті роки до світової війни ст. 203	4·00	1·90
II. Світова війна — розвал парату — українська революція ст. 196	4·00	1·90
III. 3-тий військовий зїзд — делеґація на Кубань — більшовицька навала — прихід німців ст. 176	4·00	1·90
IV. Дипльоматична місія в Румунії. — Дипльоматична місія на Угорщині. ст. 296	6·00	2·00
Д. Дорошенко: Мої спомини II, III. IV том по 1·50		4·50
Олена Степанівна: На передодні великих подій Переживання і думки 1912—1914	2·00	0·70
Михайло Костів: Джін-ґісхан гряде, ст. 102	3·00	1·20
Д-р Андрій Чайківський: Чорні рядки. Спомини за час від 1.XI. 1918—13.V. 1919	3·00	1·20
Д-р Іван Максимчук: Кожухів. Трагічна доля решток УГА., ст. 100	2·80	1·10
Микола Мельник-Матіїв: На чорній дорозі оповідання	3·50	1·50
А. Крезуб: Партизани, спомини, ст. 358, т. I. і II.	8·00	3·50
Евген Чикаленко: Щоденник (1907—1917), ст. 496	14·00	6·00
Д-р Ганс Кох: Договір з Денікіном. Причинки до трагедії УГА на Вел. Україні від 1.XI.—17.XII. 1919	1·80	0·80
Ілько Борщак: Великий Мазепинець Григорій Орлик, ґенерал Людвіка XV., ст. 208	7·00	5·00
І. Калічак: Записки четаря. Спомини з Хирівського фронту 1918—1919	2·80	1·20
Д-р К. Левицький: Великий зрив, ст. 150	6·00	2·50
Т. Г. Масарик: Світова революція, I. II., ст. 540	21·00	8·00
В. Приходько: Під сонцем Поділля, ст. 250	6·00	2·50
В. Юрченко: Шляхами на Соловки	4·00	4·00
Пекло на землі.	5·00	4·00
В. Леонтович: Хроніка Гречок	3·50	1·70
О. Бабій: Перші стежі, повість зі стрілецького життя	6·00	2·80
І. Борщак: Мазепа. життя і пориви великого Гетьмана	5·80	4·50
О. Попович: Відродження Буковини	2·60	1·20
А. Крезуб: Нарис історії українсько-польської війни		3·50
Календар-Альманах на 1934 рік		3·00

Продажа книжки тільки за готівку. При замовленні комплєту обліковуємо сплати. Гроші слати переказом або чеками П.К.О. 152.514.

„ЧЕРВОНА КАЛИНА“
ЛЬВІВ, вул. ЗІМОРОВИЧА ч. 3
Почт. скр. ч. 43.

Digitized by Google

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1925

Ч. 7-8. Липень-Серпен

Digitized by Google

ПЕРЕДПЛАТА

„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

НА 1934 РІК

Річна передплата 13·— зл., піврічна передплата 7·— зл., чвертьрічна 3·50 зл. Ціна числа 1·20 зл. — Для членів „Червоної Калини" чвертьрічно 3·— зл.

За кордоном приймають передплату на „Літопис Червоної Калини" та впис членів: В Сполучених Держ. Північної Америки: Myron Surmach, 103. Avenue A, New-Jork, N. J. USA. — В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121. — В Чехословаччині: Ukrainskyj Hromadskyj Vydavnycyj Fond, Praha-Vrsovice, Brožikova ul. č. 390.

Конто П. К. О. ч. 410.185.

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ", Львів, Зіморовича 20.

Почт. скр. ч. 43.

ХАІБОРОБИ, розвиток молочарського промислу поратує Вас у теперішній господарській скруті. Але тямте що тільки справжній молочарський промисл під фаховою кермою і в звязку з сильною, центральною молочарською орґанізацією, якою є Краєвий Молочарський Союз „МАСЛОСОЮЗ", поратує Вас у злиднях. Зле поставлене діло без сильної орґанізації може нанести більше шкоди як пожитку

Звертайтесь за порадою і вказівками на адресу

„МАСЛОСОЮЗ"

Львів, Бартоша Гловацького 28. Телєфон 43-86 і 81-04

або до Відділів „Маслосоюзу": Стрий, Шевченка 5, тел. 26. — Станиславів, Собіського 24, тел. 654. Перемишль, Косцюшка 3, тел. 340. — Самбір, Косцюшка 11а, тел. 43. — Коломия, Косцюшка 11, тел. 38. — Дрогобич, Пілсудського 14, тел. 285. — Тернопіль, Міцкевича 41, тел. 234. — Луцьк, Ягайлонська 25, тел. 239. — Катовиці, Шопена 11, Бєльск, 3-го мая 1а. —.—:—:—:—:—

Digitized by Google

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
VI. Річник

ЧИСЛО 7–8 ЛИПЕНЬ—СЕРПЕНЬ 1934

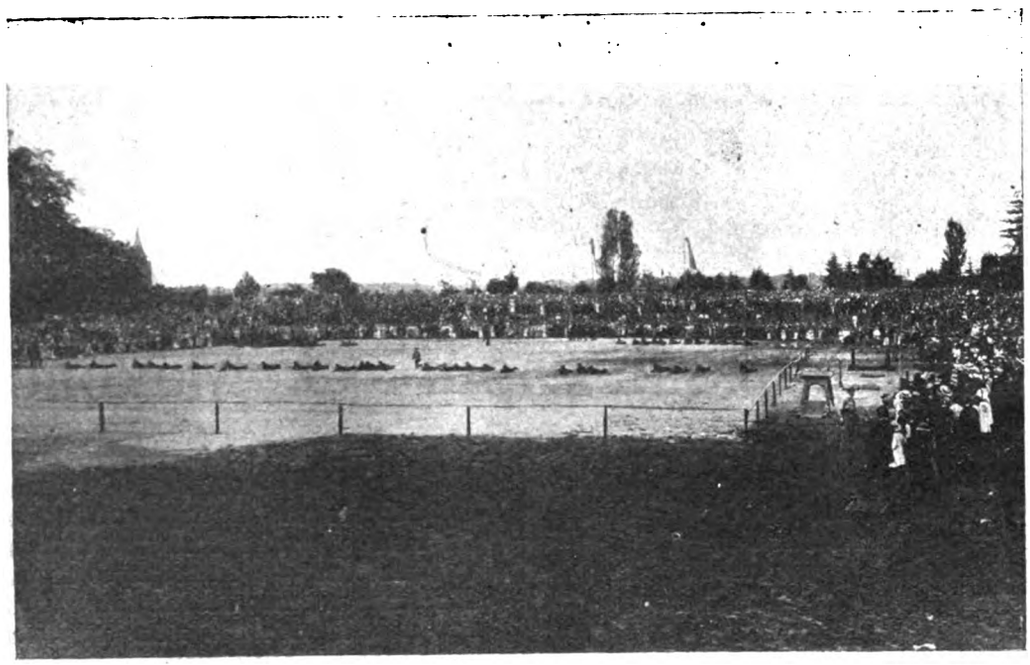

ЗДВИГ СОКОЛІВ І СІЧЕЙ У ЛЬВОВІ. 28.VI. 1914 р.
Бориславські стрільці вправляють на площі Сокола-Батька під проводом К. Ґутковського.

Digitized by Google

Ф. НЕВЕСТЮК

НАШІ ЙДУТЬ...

В ту ніч горобину гуло
І було пекло над землею...
Жахався ліс... Селом трясло...
Огнем кресало на обрію...

Там бій шалів... Окопи бурив...
Котився гул... Ширяв над фронтом...
І румянилась ніч понура
Загравою над горизонтом...

Ґранати рили лона нив,
Скакали зайцями у лозах...
Земля стогнала.... Ліс шумів
Од детонацій і експльозій...

Губився, тонув битий шлях
У шумі ніг, коліс, моторів...
І ворог був як на шпильках:
Нервові рухи, розговори...

Хтось спішно з придорожніх верб
Стягав телєфонічні дроти...
Хтось нишком кляв... Хтось біг вперед...
Хтось гнав конем поза ворота...

Ось гримнув розрив од ріки...
Ліс глухо одгукнувся стоном —
І міст розбитий у шматки
Паде у низ і в глибінь тоне...

Із хмар посіяло дощем...
За сутінками крався ранок...
Хтось перебіг... І ще... І ще...
І тихо... Мертво... Темінь пяна...

— — — — — — —

Конала, блідла, як фантом
Трівожна ніч грози і жаху...
Був сірий розсвіт над селом
І тихий шепіт за вікном:
»Стрільці«!... »Де, де«?... »Он, он на шляху«...

„Стрілецький марш“ О. Маковея

Написав: *М. Р.*

З кінцем 1915 р. одержала Команда Українських Січових Стрільців від д-р О. Маковея, що служив тоді як резер. старшина при австр. кавалерії, лист. датований 19. III. 1915, такого змісту:

„До Команди ц. к. полку Укр. Січових Стрільців.

Посилаю нашим Стрільцям новий марш. Слова мої, мельодія народня, з лемківської пісні „Я до ліса не пуйду“. Рефрен дороблений мною, але я не композитор і тому поправки, або й зміни можливі. Ви, при піхоті, скорше найдете капельмайстра, котрий би розложив пісню на голоси, бо для оркестри, на мою думку, ся пісня дуже надається. Мені, при кавалерії, трудно знайти фахового музика, а у Відні, куда я також сей марш вислав, можуть забавитися з тим, або й забути.

Буду тішитися, коли марш сподобається.

З високим поважанням

Д-р О. Маковей

19. III. 1915.

Доля цього „Стрілецького маршу“ О. Маковея відома. Не сповнилася мрія поета — марш цей ніколи дійсно стрілецьким не був, бо були інші. Оскільки мені відомо, ніхто зі стрілецьких музик тим маршом не заінтересувався, може і не знав, що такий лист до команди прийшов. Команда про нього забула, не звернула на нього уваги, лежав він між паперами, а може хтось забрав і держав його у себе. По війні лист той припадково найшовся у моїх руках.

Приходить мимоволі питання, чому так сталося. Команда Січових Стрільців діставала більше таких віршів-маршів з присвятою У. С. С., потрактувала цю справу легко, не уміла, а може і часу не мала такими літературними справами займатися. Зрештою серед Стрільців не впроваджувано „з гори“ ніяких пісень, повставали вони таки самі між Стрільцями, укладані і компоновані самими Стрільцями. Вони краще віддавали духа і настрої стрілецької братії. Дивним дивом найпопулярнішим стрілецьким маршем стала пісня, котрої початок взятий з давної козацької пісні, що повстала в часах Хмельниччини („Гей! у лузі червона калина“). Змінено лиш арію, бо пісня з часів Хмельницького має мельодію підхожу до кінного маршу, та дороблено дальші, актуальні стрічки.

Digitized by Google

Але „Стрілецький марш“ О. Маковея не загинув. Найшов саме відгомін там, де автор найменше сподівався. Як видно з листа О. Маковея, вислав він також текст і мельодію цього „Стрілецького марша“ до Відня. І тут йому краще пощастило, бо у виданнях з кінцем 1915 року у Відні „Воєнних квартетах“ Ф. Колесси находиться відповідно змінений і згармонізований на муж. хор „Стрілецький марш“ О. Маковея, хоч над нотами не зазначено, що не тільки слова, але і мельодію до слів підібрав О. Маковей.

З тієї доперва збірки Ф. Колесси став твір О. Маковея відомий ширшому загалові — хоч, як зазначую, ніколи популярним не був серед тих, котрим автор його дедикував — а також мало співано його взагалі.

Щойно спопуляризував його, як найкраще в чудовій інтерпретації Д. Котко зі своїм хором — та увіковічнив його на грамофонових плитах*).

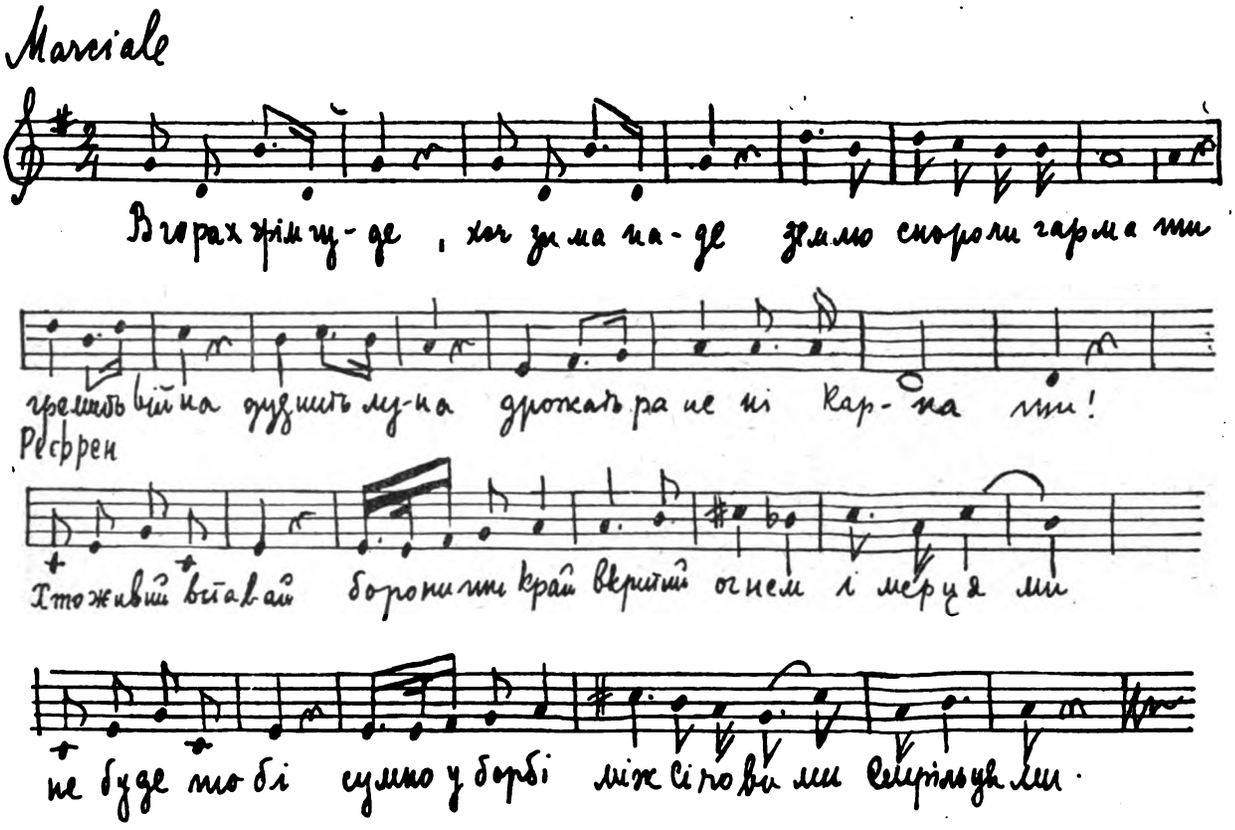

3. марта 1915. О. Маковей

В горах грім туде, хоч зима паде,
Землю спороли гармати,
Гремить війна. дуднить луна,
Дрожать ранені Карпати.

Хто живий, вставай, боронити край,
Вкритий огнем і мерцями,
Не буде тобі сумно у борбі
Між Січовими Стрільцями!

Лютий кат прийшов, проливати кров,
Взяти народ наш в неволю,
І море сліз у край приніс,
Розбій і смерть і недолю.

Та вступився кат, із верхів Карпат
Втік, наче вовк манівцями,
Або тут і впав, як у бій попав
Із Січовими Стрільцями.

Січові Стрільці, за Свій Край борці,
За всю рідню і свободу,
За них борба — се їх журба
І дорогого народу.

І ряди могил не возьмуть їх сил,
Ворог тут бється з серцями,
Лицаря убє, думка ожие
Між Січовими Стрільцями.

Хтож то там іде і перед веде?
Диво! се наші дівчата!
Личко, як мак! Кругом козак
Душа стрілецька завзята!

Не цілуйте їх! На війні се гріх**)
Ви уберіть їх вінцями!
Слава тим дочкам, щирим козачкам
Між Січовими Стрільцями!

Посвячую У. С. С.

Осип Маковей
3. марта 1915.

*) Лист О. Маковея находиться у музеї „Бойківщина“ у Самборі.

**) Тут нарочно крихітка жарту для настрою, бо вараз кінчу поважно“.

Digitized by Google

Перший стрілецький старшинський корпус

Написав: *М. Р.*

Затвердження стрілецького старшинського корпусу було досить пізно полагоджене австрійською Начальною Командою. В часах організації Стрілецтва у Львові 1914 р. організовано стрілецькі сотні на взір австрійських піхотних компаній, звичайно територіяльно — значить приходили і приїздили до Львова з цілого краю менші і більші гурти охотників, зорганізованих на провінції в чети, евентуально сотні, котрих провід находився в руках повітових організаторів добровольців. Найчастіше були це люди, що вже до війни працювали як провідники в ріжних стрілецьких, сокільських, січових та пластових організаціях. Отже командний склад стрілецьких кадрів в початках представлявся досить ріжноманітно. Були між ним люди більше, або менше обізнані з військовою справою, але богато попало там також людий, що з військом не мало властиво нічого спільного. Тодішна начальна команда Стрілецтва „Боєва Управа" також складалася здебільша з нефахових людей.

Розуміється, що наслідком таких обставин у Львові в початках світової війни панував в стрілецькім проводі розгардіяш, котрий збільшався в міру допливу щораз то нових гуртів добровольців. Після тодішних обчислень і інформацій Дзіковського мало бути у Львові біля 20.000 добровольців, однак це число сильно перебільшено, бо в опублікованих недавно в „Ділі" споминах М. Галущинського, тодішного начальника Стрільців, подає він число добровольців на пять тисяч.

Несправність та брак досвіду в кермуванні більшим числом людей, стрілецького проводу відбився передовсім на сірих масах голодних, голих, і босих добровольців до українського війська, котрі не мали навіть найпотрібніших річей, не говорячи вже про зброю, зглядно воєнний виряд.

Не було в нас ані досвіду, ані фахових сил, ані потрібних грошей. Що добровольці не знеохочувались цими перешкодами і таки остали в стрілецьких рядах, дасться пояснити лиш грандіозним зривом та великим запалом, що обхопив галицькі шари суспільности до боротьби за краще завтра українського народу.

Австрійська влада для кращого зорганізування цих гуртів майбутніх вояків дозволила перенести в стрілецькі ряди кількох резервових старшин австрійської армії, про котрих просила „Боєва Управа". В той спосіб опинились серед Стрільців пор. М. Галущинський (назначений начальником), пор. Гриць Коссак, хор. Р. Дудинський, пор. д-р Шухевич а згодом пор. д-р Н. Гірняк та інші). Провід над У. С. С. обняв як вище згадано Мих. Галущинський, директор приватної української гімназії в Рогатині, рез. поручник 35. п. краєвої оборони.

Але організація Стрільців у Львові ще не була закінчена. Це були лиш початки. Тимчасом прийшла евакуація. У воєнній суматосі богато майбутніх стрільців повернуло домів а решта, около 4.000 виїхала до Стрия. Однак число це збільшувалось щораз то новими гуртами, що в дорозі і в Стрию голосились до стрілецьких транспортів.

Відносини у Стрию не були кращі, ні кватир, ні одежі, ні харчів ні зброї (крім одержаних ще у Львові старих вернділів). Стрільці терпіли по геройськи, ждали, сподіваючись, що справа буде добре полагоджена. А тимчасом дошкульний голод, дощі, давались їм таки добре у знаки, а неодному молоденькому стрільцеві ці перші воєнні гаразди оставили памятку на ціле життя. Австрійська команда в Стрию нічого не знала про стрілецькі транспорти — серед тодішнього безголовя трудно було щось певного розвідатись, тоді Начальна Команда Стрільців віднеслась телєфонічно до Команди Львівського Корпусу по вказівки. Якеж однак розчарування огорнуло стрілецьких добровольців, коли нечайно прийшов зі Львова телєфонічно приказ, щоб оставити лиш 2.000 добровольців, інтеліґентів, певного елємента, а решту розпустити домів. Цікаво, що пізніше ніхто до авторства цього цікавого телєфону не хотів признатися і до сьогодня невідомо, хто його післав, — бо на письмі приказу такого ніколи не було.

Не будемо входити докладніше в причини, що попередили цей дивний безіменний приказ, бо це не входить в обсяг нинішнього нарису. Однак зауважимо, що вже тоді в Стрию, такби сказати, перефільтровано ряди добровольців, лишаючи у них здебільша інтеліґентний елємент, а також зорганізовано майбутній старшинський склад, у котрім залишились люди, що визначались в стрілецьких, передвоєнних організаціях, більш менш обізнані з військовою справою, а іноді навіть доволі добре вишколені, а решту доповнили згадані вище українці-старшини з австрійської армії, що ріжними заходами, уживаючи ріжних способів опинились у стрілецьких рядах.

Однак були це хаотичні, неспокійні часи відвороту австрійських військ, що покидали Галичину та гуртувались на лінії Сяну, а опісля Горлиць на заході і угорським боці Карпат на полудні. Стрільці опинились у Горонді, Страбичеві (Мезетеребеш) а далі у Варпалянці на Угорщині. Тоді щойно почалась властива організаційна праця серед добровольців. Помимо цього ще не зовсім зорганізовані Стрільці вже здавна брали участь в боях цілими сотнями та щедро устелили своїми трупами наші Карпати. Перші стрілецькі сотні відійшли на фронт під проводом ріжних провізоричних старшин, що хоч і повнили старшинську службу, то ніякого урядового затвердження ще не мали .Так само було пізніше з тими, що брали участь у божевільних (помислу австрійського пор. ґенер. штабу Петра Кватерніка) патруляхдвайцятках, що мали за завдання провадити пар-

Digitized by Google

тизантку (!?) в запіллі російської армії, а мимоходом кажучи були обраховані на цілковиту ліквідацію цеї не на руку деяким кругам стрілецької військової організації.

Так отже провізоріюм з затвердженням старшинського складу тривало дальше. Старшини відходили (ранені, вбиті і полонені), інші приходили, а все без властивого назначення і затвердження.

Щойно по кількох місяцях в березні 1915 р. прийшла нарешті з Начальної Команди Австрійської Армії затверджена ліста стрілецького старшинського корпусу та його службовий приділ.

Проєкт цеї організації подав в порозумінню з „Боєвою Управою" тодішний начальник У. С. С. Мих. Галущинський, що по довгих короводах, перемішаних ріжними інтригами та з деякими австрійськими військовими кругами поробленими змінами, прийшов затверджений 24. III. 1915. р.

Приказ цей зносив Начальну Команду Стрільців, котру перебирає на себе Корпусна Кмда (25. корпус). Дотеперішний номінальний начальник Стрільців Михайло Галущинський стає після цего приказу **„Hilfsorgan"** при Команді 25 корпусу — себто звязковий старшина, котрого роля від тепер ограничалась до полагоджування ріжних стрілецьких справ у корпусі. Розуміється було це радше підрядне становище і через те М. Галущинський був неначе відсунений від Стрілецтва і провідної ролі серед нього вже не відгравав. Є богато даних, котрі промовляють за тим, що сталося те почасти з вини самого таки М. Галущинського, але були й інші причини та інтриги.

Також від тоді остаточно як не відсунено то у всякому разі дуже ограничено вплив „Боєвої Управи" на Стрільців, як військовоої частини, що входила у склад австрійської армії.

З добровольців створено два самостійні курені; перший під проводом Гр. Коссака, з 4 сотнями (сотники: Р. Дудинський, О. Семенюк, О. Букшований і І. Коссак) приділено до 29. авст. бриґади — а другий під проводом С. Горука з 3 сотнями (сотники: В. Дідушок, Д. Вітовський і О. Будзиновський) приділено до 130 авст. бриґади 25 корпусу ґен. Гофмана.

Після того приказу цей перший старшинський корпус числив 48 старшин, а в тім числі 13 старшин або старшинських аспірантів австрійської армії — решта стрільці.

Розуміється, що зараз таки, заки цей приказ впроваджено в життя, між особовим складом, а зглядно в службовім приділі старшинського стрілецького корпусу пороблено деякі конечні зміни, бо за час його мандрівки по ріжних австрійських, військових канцеляріях богато змінилося серед стрілецтва. Війна поробила деякі зміни в старшинськім складі: змінилися сотники і команданти чет.

Нема також у цьому першому затвердженому списку стрілецьких старшин тих, котрі ще перед

Пластун 1913 р. Яримович, пізніше У. С. С.

зґаданим проєктом з якихнебудь причин убули зі стрілецьких рядів, як прим. от. Шухевича, сот. Барана, сот. Гутковського, хор. Суха, чет. Устіяновича й інших.

Але в приближенні таки подає він менш-більш вірно тодішний склад і сили Українського Лє-

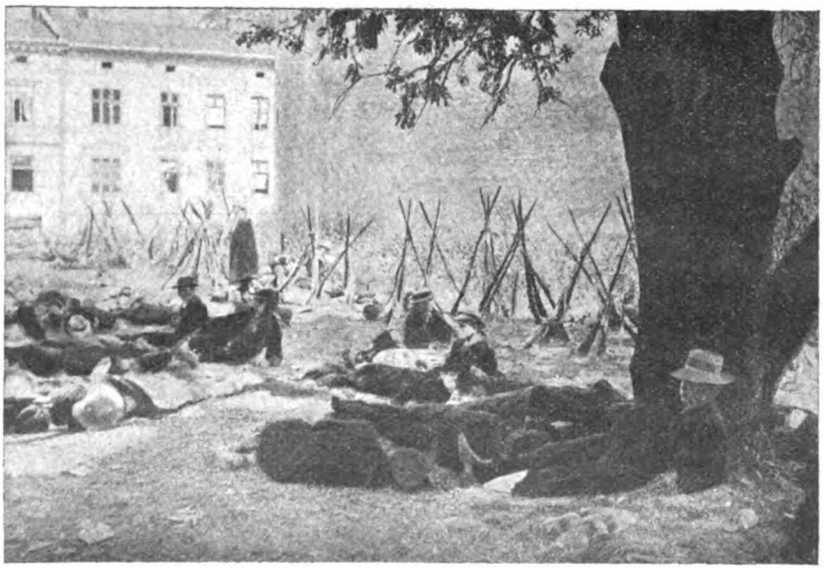

Добровольці до легіону У.С.С. перед Академічним Домом у Львові 1914.

Digitized by Google

ґіону напередодні весняного прориву австрійської армії 1915 р.

Для кращого перегляду наводжу в цілости цей цікавий документ після оригіналу у німецькій мові.

k. u. k. Korpskommand F. M. L. Hofman, Feldpostamt Nr. 71.
K. K. Ukrainische Legion
Kommando:
k. u. k. Korpskommand F. M. L. Hofman
Hilfsorgan: Michael Hałuszczyński K. K. Obrlt. in d. Ev. in der IX. Rgsklasse als Leg. Off.

I. Bataillon (129. Brigade.)

Diensteinteilung	Vor u. Zunahme Rgskl.
Baonskmdt	Gregor Kossak IX.
Baonsadj.	Nikolaus Stroński XI.
Baonsschefarzt.	Dr. Rychło Arzt.
Baonsrechnungsführer	Aleks. Melnykowycz XII.
Baonsprov. Off.	Wołod. Srokowskyj XI.
„ Trainkmdt.	Aleks. Iwańczuk XII.
Kompagnie komdt.	Rom. Dudyński X.
„ „	Josef Semeniuk X.
„ „	Jozef Bukszowanyj X.
„ „	Iwan Kossak X.
Zugs kmdt.	Zeno Noskowskyj XI.
„ „	Roman Suszko XI.
„ „	Petro Harysymiw XI.
„ „	Anton Artymowycz XI.
„ „	Josef Jaremowycz XI.
„ „	Juljan Bucmaniuk XI.
„ „	Paul Semyrozum XII.
„ „	Juljan Gojiw XII.
„ „	Wasyl Kossak XII.
„ „	Iwan Iwaneć XII.

II. Bataillon (130 Brigade.)

Dienteinteilung	Vor. u. Zunahme Rgskl.
Baonskmdt.	Simon Goruk IX.
„ adj.	Petro Diduszok XII.
„ rechnungsführer	Fr. Świstel XII.
„ Prov. Off.	Elias Ciokan XII.
„ Trainkmdt.	Nikefor Nikorak XII.
Kompagnie kmdt.	Bazil Diduszok X.
„ „	Demeter Witowskyj X.
„ „	Josef Budzynowśkyj X.
Zugs kmdt.	Dr. Omelan Lewyckyj XI.
„ „	Iwan Czmoła XI.
„ „	Andreas Melnyk XI.
„ „	Basil Kuczabskyj XI.
„ „	Gregor Truch XI.
„ „	Bohdan Hnatewycz XI.
„ „	Seweryn Jaremkewycz XII.
„ „	Iwan Ciapka XII.
„ „	Agaton Dobrjańskyj XII.
„ „	Konstantius Maciurak XII.
„ „	Iwan Tuczapskyi XII.

Ersatzkompagnie Varpalanka bei Munkács.	Bei der Zentralleitung in Wien
Kmdt. Dr. Nikifor Hirniak IX.	Dr. Stefan Tomaszewski I st. Lt. X.
„ Theodor Rożankowski IX.	Dmytro Katamaj XI.
Zugskmdt. Dr. Michael Wołoszyn X.	
„ Michael Hnatiuk XI.	
„ Julian Nestajko XII.	
Rechngsführ. Jar. Indyszewśkyj XI.	

Anmerkung. Dr. Rychło Arzt A. B. Milko Graz 2. vom 25/I. Z 1216 v Ers. Baon I. R. 41.
Iwan Kossak beim Brigadekmdo eingeteilt.
Rożankowskyj Teodor bis 28/2 1915 Kaderkmdt.
Dr. Nikifor Hirniak, bereits v. M. F. Ldv. in die IX. Rgskl. befördert.
Dr. Michael Wołoszyn, auf Grund einer Superarb. v. 11/X. Ldv. Erg. Bez. Kdo E. Nr. 332 zum Dienst bei der Ers. Komp.
Michael Hnatiuk K. K. Offiz. Rek. Sam. Stelle Nr. 5700/I. vom 24/2 1915.

Як видно отже з вище наведеного приказу, австрійська Начальна Команда затвердила перший стрілецький старшинський склад у слідуючому числі: 48 старшин, з того 5 у IX. ранзі (сотник); 9 — у X. (поручник) — 17 — у XI. (четар); 16 — у XII. (хорунжий).

На підставі цього виказу старшин можемо приблизно обрахувати також стан мужви в тих часах у Українськім Легіоні. — Отже рахуючи на сотню приблизно по 150 людей, то стан І. куріня винесе разом із обозом і канцеляріями около 900. — ІІ. курінь около 700. — Значить у полі було около 1.600—1.700 людей боєвого стану.

Остає ще кадра і інші організації в запіллі. Число людей у цих частинах трудно усталити, бо у кадрі стан часто змінявся, приходили вже до Варпалянки добровольці, але на провесні 1915 р. більше як 400 людей у кадрі здається не було.

Отже разом в приближенні числив тоді український Легіон 2.000 — 2.200 людей (старшин і стрільців — 48 старшин, решта підстаршини і стрільці*).

*) Оригінали цих копій (відбитих на синій кальці), з котрих користано при писанні цього нарису, находяться в музеї „Бойківщина“ у Самборі.

Інші подробиці взято з недрукованих споминів одного з організаторів стрілецтва п. В. М. (що находяться в приватних руках), а також узгляднено друковані праці у тодішних журналах „Шляхи“, „Календар-Альманах“ з 1917 року „Спомини“ М. Галущинського, друковані недавно у „Ділі“ (1934) а також на устних інформаціях учасників.

Digitized by Google

Матеріяли і документи

Інструкція для У. С. С., що їдуть на Україну, апробована Командою Коша У. С. С.

Написав: *О. Н.*

А.) Інформативна часть

На українських землях твориться рівночасно **держава і нація.** Держава полягає на 1., війську, 2., адміністрації, 3., скарбовости, 4., судівництві; нація полягає на освідомленім народі і зорганізованій інтеліґенції. Чим для держави висше вичеслені підвалини, тим для нації 1., школа, 2., преса, 3., бібліотеки, 4., культурні товариства (читальні, клюби, касина) ведені в національнім дусі.

В усіх тих напрямах мають вислані У. С. С. ділати творчо й організувати ті основи будівництва української нації й держави **під фірмою** Укр. Централ. Ради . . . . . повинуючися її приказам, а коли осягнення порозуміння з органами У. Ц. Ради не можливе то на власну руку.

На те треба **грошей і людей.**

Матеріяльних засобів муситься добути від місцевого населення (з буджетів городських дум, громад і т. д.) людий також відтам а почасти відси.

Б.) Способи

§. 1. Перша річ по приїзді на місце діяльности є, довідатися про місцеві й околичні відносини, то значить про імена, назвища й фах визначнійших людий (і чужинців), про домагання і матеріяльний стан населення в поодиноких громадах, про аґітаційні кличі, які там ширяться і про вислід тих кличів (настрій). Все те зараз списати собі (особливо назвища і стан визначнійших людий) і на свою память рішучо не спускатися. Інформацій засягнути найменше від трьох осіб.

§. 2. Списувати вільно лише при самих інтеліґентах, бо мужики підозрівають тих, що списують о погані заміри. При мужиках треба **тільки** одно списувати: їх кривди разом зі свідками.

§. 3. Старатися поможности скрізь виступати **по двох**, не поодиноко. Щойно по здобуттю знакомств можна виступати по одному. Оден має другому переповідати свої замітки. При чужих не перечитися **між собою** і навіть не дебатувати бо се обнижує вашу повагу.

§. 4. Міста й місточка се центри державного життя й обсадження їх важнійше чим обсадження сіл. Де в місті є український комісар (начальник цивільної власти) там піддати йому зараз потребу зукраїнізування городської думи (ради) через кооптацію і обсадження важнійших місць Українцями (також українською службою). Де такого комісаря нема постаратися о його заіменування й подати до відома найблисшій власти (евентуально самому іменувати його). В разі непослуху думи розвязати її та іменувати нову зі своїх людий.

§. 5. В порозумінню з комісарем визначити з буджету потрібні видатки на українську школу й місцеву міліцію (сторожу). Учитель чи учителька не мусять бути кваліфіковані. Евентуально вчити самому. Командант сторожі мусить бути безумовно Українець (православний як там кажуть), склад сторожі по можности також. Провадити книги видатків порядно!

§. 6. По якімсь часі скликати збір начальників. Бесіду до них мати добре приготовану. Зміст: 1). Хто є У. С. С. і чого тут прийшли? За дозволом Укр. Центр. Ради в ціли заведення ладу. 2). Лад буде коли всім поправиться доля. На те треба перевести приказ Укр. Центр. Ради в справі поділу земель панів і царських до ужитку селянам. 3) Укр. Центр. Рада пришле в тій ціли інжинірів, котрі поміряють по справедливости, щоб ніякий селянин не був покривджений і щоб **кожде** село було заспокоєне. 4) Германці й Австрійці завізвані Радою на поміч проти розбишак і грабіжників, не проти спокійних людий. Ті чужі війська прийшли тут не як вороги і від своїх властий мають приказ, поводитись добре з людьми. Якби де лучилася кривда від них, зараз донести свому українському урядови по правді й зо свідками, тоді винні будуть покарані, а шкода звернена. 5). Хто ширить інакші вісти, той хоче заколоту, щоб у мутній воді рибу ловити. 6). На заведення ладу й просвіту народа потребує Укр. Центр. Рада грошій, длятого хто може повинний добровільно і скоро заплатити податок своїй власти. 7) Ніяких насильств і борб не зводити, а суперечки полагоджувати покищо своїм громадським судом! Кара смерти знесена. Все те переповісти селянам.

§. 7. Більші городські думи ділити на секції (продовольчу, провіянтову, адміністраційну, судівничу). Всякі вироки перед виконанням переглядати.

§. 8. Не виступати в обороні дворів, не хвалити ні Галичан, ні себе, ні чужих військ, бо сим способом викликається до себе крайне недовіря. Не виступати гордо, поведенє з людьми має бути чемне, миле, але не фаміліярне. Ніщо так не підкопує повагу як бігання за дівчатами або скандали на тлі любовнім.

§. 9. По якімсь часі розвідатися про ворожих аґітаторів .Будуть се головно бувші царські чиновники й инші чужинці. Їх **безумовно** вивезти на захід і інтернувати. Своїх людий щадити все і скрізь боронити та старатися ділати переконуванем. Чужинцям не грозити на перед, тільки ділом робити неможливою їх бунтівничу акцію.

§. 10. Свої уваги списувати й раз на місяць при нагоді переслати Команді Коша разом зі статистичними даними й адресами наших певних людий та ворожих діячів. Такі звіти слати й до Київа Укр. Центр. Раді.

§. 11. Становища не опускати без конечної потреби або без заступника. Записки провадити так, щоб свого наступника зараз могти поінформувати.

§. 12. Давати виклади про українську історію,

Digitized by Google

про Шевченка, про ріжниці між Україною й Москвою, причім не лаяти нікого, навіть про хиби царату говорити.....

Не вдаватися в ніякі релігійні справи. Церкви хоронити і ходити до церкви правильно та хреститися тричі. Перед хрестами по дорозі здіймати шапки. В той спосіб позискаєте прихильність населення. Скрізь переводити українські написи (на вивісках і т. д.).

Вимінюватися книжками, спроваджувати часописи зі Львова, Київа, гуртувати молодіж у „Січі" і давати курси української мови, говорити тільки по українськи до населення, без огляду чи се жид чи польський дідич.

Спомини розвідчого старшини 1919-23 рр.

На Великій Україні

ВІЙСЬКОВА РОЗВІДКА Н. К. Г. А.

Написав: *І. Вислоцький.*

(Продовження).

Цей третій період моєї розвідчої праці — період еміґраційний, тревав около 5 літ і дав мені найбільше праці, вимагав найбільше енергії, та дав докладно пізнати не лише мій народ, його злі і добрі сторінки на еміґрації, його дальші конвульсійні змагання за державність. але пізнав я докладно всю низкість боротьби з нами нашого ворога.

Мушу тут кинути ще оком назад: мушу згадати, що колиб не особиста поміч сотн. Г. Олесницького в Одесі, то мій виїзд бувби правдоподібно неможливим. Таке зрозуміння ваги і значіння розвідки та почуття обовязку помогти розвід. старшині — як воно було у сотн. Олесницького, стрічав я у наших українців-старшин досить рідко, але у німців старшин гал. армії все я находив повну поміч. Особливо от. Шльоссер і от. Виметаль, перший вже на еміґрації, другий ще на Україні давав мені поміч, сягаючу далеко поза рями звичайности. От. Виметалеви я завдячую літом 1919. року виратовання з рук ворожої стежі — а що означає полон для розв. старшини — це звісно кожному.

Нижчі команданти частин, особливо в ранзі до сотника — майже поголовно — не любили розв. старшин. Вони всі були переважно в австр. армії поручниками, командантами сотень і не стрічалися ніде в австрійській армії з розв. старшинами, не знали розв. служби і тайну військову розвідку легковажили, а цінили лише боєву близьку розвідку.

У вищих старшин було вже зовсім навпаки — особливо ген. Курмановичеві має гал. військ. розвідка много завдячувати в своїм розвою.

Було ще одно лихо: гал. армія не мала окремої тайної військової поліції — цю службу фактично на свою шкоду несла військ. розвідка, що залюбки використовували декотрі команданти бриґад.

Служба військової тайної поліції є вправді зближена до служби дефензивної розвідки — але це є окрема галузь військової служби, яка вимагає окремих старшин-спеціялістів, знаючих кримінально-розшукову і слідчу працю. Таких старшин було у нас всего 3—4, тоді коли було потрібно що найменше 60—120 для служби на території, занятій тоді гал. армією на Придніпрянщині.

Відносно дуже легко можна було тому бракові фахових поліц. старшин зарадити іменованням старших вахмістрів жандармерії хорунжими — як це зробила при перевороті напр. Чехословаччина, але у нас це, з причин мені не знаних, не сталося, не зважаючи на просьби з рядів нашої жандармерії.

Полева жандармерія не є ніколи у змозі заступити і повнити службу тайної військової поліції — і ще вже длятого, що не має в тім напрямі ні теоретичного знання ні практично не є вишколена.

Мушу підчеркнути, що одна обставина була у нас в гал. армії дуже відрадна. У нас випадків зради майже не було, крім кількох комуністів. З розвідчих старшин не зрадив до кінця ніхто. Випадок з чет. Л. не торкається розвідчих старшин, цей пан був „пропаґандистом" і здезертирував з України.

З рядів детективів найгірший був випадок з дет. Воречком в Одесі, — однак його дуже скоро відкрили і зліквідували.

Чужі, нам ворожі розвідки, нашою розвідкою дуже цікавилися — найбільшим їх успіхом було викрадення у нас, з бюра розвідки, у Виннниці, цілого фасцикля еляборату про орґанізацію і стан польської армії. Цей документ пожичила нам одна зі сусідних держав, він містив дуже докладні дати про польську армію, озброєння, силу, деташування, персональний склад і т. д. Хто це украв — залишилося загадкою до сьогодні. Мені здається, що це була російська-добровольча розвідка, бо в тім часі добровольче командування дуже енергійно цікавилося польською армією і мало великий розвідчий апарат спеціяльно звернений проти Польщі. Пропажа цього акту мало що не коштувала життя одного нашого старшину, який мав акт в перехованню. Богато неприємностей мав і пор. Ковальський, але бистро назріваючі події на фронтах, відтак тиф і виїзд з Виннниці затерли все.

Скільки би не було темних сторінок у нашій

Digitized by Google

розвідці, однакож все залишиться світлим фактом, що у нас не було безсудових розстрілів, у нас не було катування і мучення арештованих і підозрілих, наша розвідка не зійшла до рівня катівень більшовицьких „Чека“ і добровольчих „Каер“. У нас і арештовані більшовицькі комісарі, котрим більшовицька праця була доказана, йшли під суд, котрий в богато випадках звільняв їх від вини і кари.

Ліквідація галицької розвідки прийшла дуже болюча — большевики дуже пильно хватали наш персонал і розстрілювали. Маю 11 назвиськ розстріляних розв. старшин і розв. нищого персоналу. Сам шеф розвідки пор. Р. Ковальський спасся втечею через вікно з потягу підчас їзди. при чім зломив собі ноги. Мимо цього через територію Польщі і Румунії перебралося 26 чоловіка розв. персоналу. з того числа четвертина розв. старшин. Найбільша скількість находиться в Чехословаччині, з того кілька осіб має сьогодня чехословацьке горожанство, решта в Німеччині. Австрії та Румунії. Нажаль є і такі, що залишилися до сьогодні на службі у більшовиків.

Большевицька розвідка: боротьба з большевиками була тяжка, не було полону, не бувало жадних оглядів у большевиків ні на вік ні на стан. Навпаки кожного інтеліґента т. зв. „буржуя“ залюбки розстрілювали, без судів, без доказання вини. За вину, для кари смерти через розстріл, вистарчало походження від родичів урядовців, священиків, старшин і т. д. Цього було досить.

Наша розвідка — головна установа Р. В. при Нач. Кмді Гал. Армії — поміщувалася в Винниці в будинку, де перед тим, до нашого приходу, поміщувалося славне „Чека“. Ми застали стоси трупів розстріляних в „Чека“, уложених стосами як сягові дрова. Ціла Винниця була тоді на похороні жертв большевицької катівні — бо майже не було дому і інтеліґентної родини, яка не оплакували би вітця. сина, брата. Були теж розстріляні і 15-літні хлопці — як приміром син аптикаря, поляка з Винниці. Це були жертви „Чека“ — політичної розвідки. Для нас, Галичан, було це несамовите явище бачити людей розстріляних, які мусіли собі самі перед смертю викопати гріб. Находилося розстріляних повязаних по два. плечима до себе, а звязаних кільчастим дротом. Жінки, дівчата перед смертю були знасилувані, кожна десятками красноармейців. Були це сільські учительки, жінки і доньки духовенства, купців, поміщиків і т. д. Я бачив місце розстрілу понад 200 осіб, розстріляних большевиками при утечі перед нашою галицькою армією в серпні 1918. року, під містом Гайсином. Розстрілювали скорострілами і боронили закопувати трупів і рятувати тяжко ранених. Я був на другий день на тім місці. Там були ще живі люде, тяжко ранені. Легко раненим і тим. що давали знаки життя — чекісти розбивали голови кольбами рушниць або кололи штиками.

Військовою розвідкою „Чека“ не займалася. на це кожний вищий большевицький штаб мав так званий „Особий Отдєл“, з яким мені прийшлося часто стрічатися в моїй праці розвідчого старшини гал. армії. Праця проти тих „особих отдєл“-ів не була весела, бо вимагала повного, аж до можливого максимум, напруження всіх фізичних і психічних сил. Мізок у чоловіка мусів горячково працювати. Большевики це був наш

Віктор Курманович, ґен. шт. ґен. хорунжий в однострою українського ґенерала.

ворог дуже енергійний, підприємчивий, але і до безконечности підступний у своїх способах боротьби. Наведу примір: я вже згадував, що в Жмеринці, при наступі гал. армії, відкрито ціле бюро шпіонажі, котре було скрите під позором шпиталю з червоним хрестом, раненими, лікарями і сестрами милосердя!

Відкрито це гніздо випадково. Було це так: Перед наступом 3. корпусу я одержав задачу розвідати сили і розміщення противника під Жмеринкою. В Жмеринці була тоді так звана інтернаціональна дивізія, зложена з мадярів, німців і інш. полонених в Росії. Я, переодягнений в мундур старшини цеї дивізії, був цілковито добре захований перед оком большевицької контр-розвідки і маючи гроші забавлявся в Жмеринці. Вечером на вулиці стрінув я турток дівчат, сестер мил., з котрими я трохи забавився. Через 3—4 дні я був знову в Жмеринці, вже залитій галицькими військами і тут стрінув я на вулиці одну зі знаних дівчат. Була це обосторонна несподіванка, з котрої я перший вибрався, приступив до дівчини і орієнтуючися, що на ділі є, сказав, що за нею шукаю. Тут в першім переляку дівчина призналася до всього, зрадила, що вона є на службі „особого отдела“ дивізії, що ще 6 інших сестер є також, що були до цього примушені. Дальше що з 4 лікарів був лише 1 правдивим лікарем а 3 були розвідчими старшинами. Негайна ревізія виказала, що це правда. що 2 сестри мали на своїх сороч-

Digitized by Google

ках зазначені досить докладні дати про наш 3. корпус, та що ті сестри мали вже виїзджати зі Жмеринки на Деражню-Літин до большевиків. Один з лікарів вже вспів з інформаціями виїхати. Решту ми захопили.

Раз — було це коло Фастова — при нашім наступі на Київ — розговорився я з одним арештованим і вже на розстріл засудженим большевицьким розв. старшиною, якому я обіцяв дарувати життя за повну зраду їх служби. Богато мені наговорив неправди але багато і правди і я пізнав тоді, що такі шпиталі, позірно ранені, позірні дезертири і т. п. були в пляні сталої праці большевицької шпіонажі. Про ріжного роду їх шпіонів-конфідентів, посиланих просто як добровольців до частин придніпрянської армії, вже не згадую. Наша галицька армія, на щастя, не мала таких

Ударний відділ Бориславської Округи під командою хор. Логіна.

гостей. Одначе в часі, коли галицька армія була червоною — було інакше, галицьку армію пересякли большевицькі шпигуни майже наскрізь.

Супроти нас мала большевицька шпіонажа тяжке становище, багато випробованих способів, які давали все большевикам добрі результати в боротьбі з армією УНР. — у нас завели. Наприклад: коли большевицька розвідка потребувала інформацій — то звичайно своїх 2—3 добрих, випробованих розвідчиків саджали на коней і висилали як делеґацію від повстанців такої, або другої волости — села. Штаби військ УНР дуже радо приймали таких повстанчих делеґатів, гостили у себе, давали зброю, а уряд УНР давав ще й гроші, помагав повстанцям. Ті делеґати добре все розглянули і приносили докладні інформації „особим отделам". З початку вдалося пару разів большевикам і нас так само, тими повстанцями, добре за ніс потягнути — але в короткім часі були всі наші розвідчі старшини по бриґадах добре поінформовані і такі „повстанчі делеґації" звичайно до закінчення слідства над ними, мандрували під ключ або віддавалося їх найближчим придніпрянським частинам. Чимраз частіше, в міру як наші розв. старшини пізнавали відносини на Вел. Україні, такі повстанчі делеґати, за доказану шпіонажу, кінчили життя під розстрілом.

Як тонко, а й майстерськи працювала большевицька розвідка, хай послужить доказом такий факт.

Було це в часі приготовань до наступу на Жмеринку. Я з 2 кінними розвідчиками найшовся пізно в ночі між Баром і Жмеринкою, а наші війська були коло Нової Ушиці. — Це значить, що я був у нейтральнім пасі, широкім около 30 км. Я побачив окрему хату, на краю села — і рішив там переночувати. Була це жидівська коршма. Коршмар приняв мене дуже здивовано але чемно, почастував і настирливо предкладав мені іти спати до другої кімнати. Я був сильно перемучений, зробив той день на коні що найменше 80—90 км., то розтягнувся на принесенім сіні і заснув. Розвідчики мали на зміну не спати. Коршмар дуже клопотався і частував горівкою—але ніхто з нас не пив. У ночі будить мене легко один розвідчик — чую звук фонічного телефонного визову. Ми апарату не мали, коршми на Україні телефонів також зі старого звичаю не мають. Що за біс — думаю. Всі три вхопили ми за браунінґи, діло не чисте. За коршмарем — витягнули його з ліжка — він про нічо не знає, нічого не чув навіть тоді, як ми всі три добре чули, що апарат телефонічний відзивається. Був схований в печі, в попелі заритий, дріт провадив до 7 км. віддаленої Жмеринки, цілий час чудово схований а і присипаний землею. Коршмар мусів телефонувати те, що я йому казав — але большевики скоро перервали балачку. Прийшлося міняти нічліг, бо з коршмарем я не міг потім ніяк договоритися, а коршмарка в ночі, неспостережено втікла.

Не цілий тиждень пізніше, після взяття Жмеринки, очутився я в дорозі за дальшою задачею в однім селі, на південний схід від Жмеринки ще заки надійшли наші галицькі війська. Здається мені, що це була Виметалева бриґада. Дивлюся — бриґаду стрічає на краю села православний священик у ризах. Селяни якось дивно відносилися до цього священика, на мої запити сказали, що це новий батюшка, який випадково задержався в їх селі. Мене дуже зацікавили ризи того священика, були прекрасні — дорогоцінні, але дивно знищені. Прим. очі мав Ісус Христос на ризах видовбані, на них був намальований цвікер. Придивився я добре. Це мене насторожило і я пригадав собі старий російський трік російських розвідчих старшин в 1914—15 році переодягатися

Digitized by Google

за священиків і в ризах стрічати на Волині побідні австрійські війська, служити богослуження, на котре являлися всі в даній місцевости старшини а батюшка-шпіон, старий вояка, легко після степенів і відзнак присутних старшин орієнтувався, скільки і яке військо є в селі та окопах і скритим телєфоном, передавав свої спостереження до свого штабу. Найцікавіше в тім було, що апарат телефонічний був скритий в підлозі і приспособлений до телєграфования ногою. А що до вишколу російських розвідчиків-старшин належала наука телефонования ногою, то про те в австрійській розвідці знав кожний розвідчик. Цей трік був добрий з початку — пізніше був так оклепаний — що зраджував москалів негайно.

В тім випадку було те саме — однакож показалося, що цього старшину большевицький „особий отдєл" формально примусив до шпіонажі на нашу некористь, що однакож його вини не зменшувало.

Галицькі розвідчі старшини не залишалися винні большевикам і платили тим самим. Дуже вигідним для розвідки нашої армії був факт, що з Австрії текла безперервно ріка полонених російської армії, а з глибокої Росії назад плили також пішки десятки тисяч полонених австрійської і німецької армії — обставина, яку використовувалося дуже енергічно через цілий час нашого побуту на Україні. Особливо розв. старшина першого корпусу — назвисько я забув — використовував цю обставину, але використовували і інші наші розв. старшини. Я знав 2 розвідчиків, які були мистцями в використовуванню всіх можливостей, які з цього випливали.

Як поворотці з російського полону йшло через цілу Галичину богато нашої старшини до Чехословаччини, Відня і т. д., йшли наші розвідчики по інформації до Галичини — верталися до нас назад на Україну як поворотці з російського полону. Ніяка контроля не була можлива ні з боку большевиків, ні поляків, ні нас і всі три сторони охоче пригрівали собі і свої справи. В один час прийшлося і мені цю комедію відбути — але це вже було на еміґрації. (Далі буде).

Гетьман Данило Апостол
(1727—1734)

У двісталіття смерти.

Написав: *Теофіль Коструба.*

I.

Данило Апостол походив із молдавського роду, що поселився в Україні за часів Богдана Хмельницького[1]). Батько пізнішого Гетьмана, Павло, був 1659 року гадяцьким полковником. 1670 року продає свою оселю в Гадячі, — й ми бачимо його як миргородського полковника[2]). Данило Апостол народився 4. (14.) грудня 1658 року; зараз після смерти батька його вибрано миргородським полковником, але через його малолітність обовязки полковника виконував Дубяга. Щойно маючи двадцять літ (1678 р.), обняв Данило Апостол сам полковництво.

Про те, яку пройшов школу майбутній Гетьман, не можемо сказати нічого. Застаємо його як активного учасника політичних подій по стороні Гетьмана Самойловича й тому з його впадком і приходом до влади Мазепи (1687) він був позбавлений уряду миргородського полковника. Та швидко він знаходить ласку в нового Гетьмана: 1689 року дістає універсал на села Хомутець, Бакумівку й Фідрівку, а 1693 року вже знову в характері миргородського полковника громить Петрика й 1697 року стає навіть наказним гетьманом із рамени Івана Мазепи. На приказ Гетьмана Мазепи йде на підмогу Обидовському на шведську границю (1700), в наступному році під Шереметьєвим бере участь у поході до Ливонії, а пізніше (1704) рушає в Польщу на підмогу Августові II. проти шведів, яких помагав виганяти з Варшави. Але звідти вирушив самовільно в Україну, бо не міг знести поганого обходження московського ґенерала Паткуля. 1706 року ішов виручати Мировича, що сидів у Ляховичах, але не поспів туди — по пляну Гетьмана Мазепи. Сам Мазепа в письмі до царя Петра характеризує його так: „Апостол з роду волоського, людина заслужена в війську, добрий вояк, із усіх полковників найдавніший, найстарший, знатний, що заслугує на честь і любов у всіх полках".

Підчас протимосковської акції Гетьмана Мазепи брав діяльну участь. Був одним із тих старшин, що, бачучи московські здирства і пляни на знищення України, разом із другими спонукував Мазепу до повстання. Як уже надужиття москалів досягали найвищого ступеня, Апостол разом із Горленком, прилуцьким полковником, виголосили до Гетьмана Мазепи оту відому промову: „Як ми за душу Хмельницького завжди Бога молимо й імя його блажимо, що Україну з ляцької неволі визволив, так противно й ми, й діти наші по вічні роди й душу й кості твої проклинати будемо, як нас після своєї смерти в такій неволі лишиш"[3]). Після побуту в Жовкві й розмови з ца-

[1]) Його біографія до часів Гетьманства: ст. Данило Павловичъ Апостолъ, у словн. Брокгавза-Ефрона, ч. 1, 1890; В. Л. Модзалевскій, Малороссійскій родословникъ, т. I., Київ, 1908; пор. А. Лазаревскій, Очерки малороссійскихъ фамилій. Апостолы, Русскій Архивъ, 1875, I., стор. 91—94.

[2]) В. Модзалевскій, Къ родословной Гетмана Даніила Апостола. Кіев. Старина, 1904, XII., док.

[3]) М. Костомарів, Мазепа, т. I. „Руська Іст. Бібл.", т. XVII., Львів, 1895, стор. 144.

Digitized by Google

рем, коли Гетьман повернувся збентежений і до краю розгніваний за пляноване Петром знесення Гетьманства, старшина була дуже обурена. Вона збиралася дуже часто то в обозного Ломиковського, то в Данила Апостола, радилася й навіть бралася за читання гадяцької умови Виговського з Польщею (1659 р.) — думаючи пірвати цілком звязок із Московщиною[4]). У березні 1708 року Апостолові грозила поважна небезпека. Саме з початком того року сумної памяти Кочубей послав уже другого післанця до царя з доносом на Гетьмана. Цар беззастережно вірив Гетьманові й рішив видати йому донощиків. Але разом із ними домагався в Мазепи арештування — Апостола. Цар знав, що між ним і Гетьманом були непорозуміння, а про їх поєднання не знав. До того Апостол був сватом Кочубеям — його дочка була замужна за молодим Кочубеєм — і це насувало цареві підозріння, що Апостол у спілці зі заговірниками. Доводилося Гетьманові виправдувати Апостола, — хоч москалі досить уперто впоминалися його видачі[5]). Іскра ж зізнавав на муках, мовби-то він чув від Кочубея, що в нього була рада проти Гетьмана враз із ґенеральним суддею Чуйкевичем і миргородським полковником Данилом Апостолом[6]); та це, очевидно, була неправда. У звязку з тим далі чеплялися Апостола й Гетьман боронив його як міг[7]). Це вдалося.

Але як прийшло до розриву, то Апостол став по стороні Гетьмана Мазепи. Щойно тоді, як було видно, що справа має дуже слабі вигляди на успіх, він кинув Гетьмана й разом із ґенер. хорунжим Сулимою втекли зі шведського табору (поч. грудня 1708 р.). Деякі дані вказують на те, що Апостол і інші поїхали на доручення самого Гетьмана. Це було після того, як цар оголосив амнестію для всіх, що покинуть Мазепу. Апостол поїхав у свою маєтність Сорочинці й зараз таки написав до нововибраного Гетьмана Івана Скоропадського (також мазепинця), щоби заступився за ним у царя[8]). Апостол був на авдієнції в царя в Лебедині й цар привитав його дуже ласкаво. Привернено йому універсалом Гетьмана Скоропадського всі маєтности й додано ще нові. Апостол разом із товаришами, що вернулися зі шведського табору, підписалися на „виборі" Скоропадського вряд із тими, що брали участь у виборі[9]).

Після того Апостол брав участь у внутрішніх справах краю, не виринаючи майже на політичному горизонті. Він прим. із десятьма тисячами козаків іде 1722 р. до Персії, де його відділ брав участь у заснуванні кріпости над р. Сулаком (Койсу, ріка на Закавказзі). Через рік Апостола замінено лубенським полковником Андрієм Маркевичем і відправлено на Коломак охороняти границю від запорожців і татар. Після повороту звідти покликано його до Петербурга, у звязку зі справою Павла Полуботка. Цариця Катерина І. (1725—1727) задержала старшин у Москві, не дозволяючи їм виїздити в Україну. Між цими задержаними в Петербурзі був і Апостол, про котрого в маніфесті з приводу цієї справи писалося: „А миргородському полковникові Апостолові, на котрого чолобитня від малоросійського народу в справі обид хоч і не вплинула, то всеж таки він, будучи на Коломакові, в чолобитні, присланій до нього старшинами, багато поправив і деякі точки додав, а прикладаючи сам до цього діла руку, заставляв і інших полковників і старшину полкову, — жити йому безвиїздно в Петербурзі". Дозволено йому виїхати в Україну щойно в травні 1726 року, після відібрання присяги на вірність і залишивши сина Данилового, Петра, як закладника в Петербурзі[10]).

II.

Після смерти цариці Катерини І. (померла 6(17) травня 1727 року) став царем внук Петра І., Петро II. (до 18. І. 1730 р.). За його панування довершився в Україні акт великої ваги: відновлено Гетьманат, а Гетьманом став Данило Апостол. Але сталося це не внаслідок якихсь спеціяльних потягнень в українських справах іменно того царя. Приготовлялося це діло вже від смерти Петра І. (1725).

В лютім 1726 р. основано „Верховний Тайний Совєт". Сюди перенесено закордонні справи й ті внутрішні, які вимагали рішення царя й були вийняті з-під компетенції Сенату. Вже в кілька днів після покликання до життя, Верх. Т. Совєт радив над відновленням Гетьманства „ради удовольствія и приласканія тамошняго народа". Плянувалося знесення неправно наложених податків і знесення московського судівництва в Україні. Але на одному з дальших засідань тому спротивився один із співробітників царя Петра І., Толстой. Він виступив проти відновлення Гетьманства, бо це було проти думки Петра І., який думав „Малую Россію къ рукамъ прибрать" і тому не допустив до вибору Гетьмана після смерти Скоропадського[11]). Але за відновленням дуже обстоював Меншіков, що, розсварившися з Малоросійською Колеґією, бажав її позбутися. Він мав тоді великі впливи — і перепер справу: рішено дозволити вибрати Гетьмана. Меншіков гарячо попирав Апостола, який крім того тішився загальною повагою й симпатією серед місцевих, українських кругів.

12. (23). травня 1727 року видано „іменний указ", царський маніфест. Він звучав дослівно так: „Пожаловаби Мы, милосердя о своихъ подданныхъ, малороссійскаго народа, указали: доходы

[4]) Там само, стор. 147.
[5]) Там само, стор. 179.
[6]) Там само, стор. 189.
[7]) Там само, стор. 192.
[8]) Костомарів, Мазепа, II., стор. 40.
[9]) Там само, стор. 41. До речі, в березні 1710. р. цар дав грамоту, за котрою Апостолові „закрѣплялись всѣ пустоти въ миргородскомъ и черниговскомъ полкахъ заселенныхъ имъ" (Русскій Біогр. Словникъ, т. II., СПб., 1900, під гаслом „Апостол").

[10]) Н. Василенко, Протоколы Верховнаго Тайнаго Совѣта, какъ матеріалъ для исторіи Малороссіи XVIII. в., „Кіев. Старина", 1900, IX., бібл., с. 108—109. Пущено його додому в Україну щойно 1730. р.
[11]) Там само, стор. 104.
[12]) С. М. Соловьевъ, Исторія Россіи съ древнѣйшихъ временъ. кн. IV., 2. вид. ст. 1051.
[13]) Там само.

Digitized by Google

съ нихъ денежные и хлѣбные собирать тѣ, которые надлежатъ по пунктамъ Гетмана Богдана Хмельницкаго, и которые сбираны при бытности бывшихъ потомъ Гетмановъ; а которые всякіе доходы положены съ опредѣленія Коллегіи по доношеніямъ генералъ - майора Вельяминова вновь, тѣ оставить вовсе, и впредь съ нихъ не сбирать, и о томъ въ Малую Россію къ тамошней старшинѣ и во всѣ полки послать наши указы изъ Сената, и при томъ ихъ обнадежить, что къ нимъ **въ Малую Россію Гетманъ и старшина будутъ опредѣлены впредь вскорѣ, какъ прежде было по договору Богдана Хмельницкаго;** а Малороссійской Коллегіи президенту Вельяминову съ приходными и расходными книгами быть въ С.-Петербургъ немедленно“[12]). Рівночасно з тим заборонено москалям купувати землю в Україні, „чтобъ оттого Малороссіянамъ не было учинено озлобленія“[13]).

Не входячи в питання, якими мотивами руководилося московське правительство при відновлюванні Гетьманства[14]) — напевно не був це сантимент до України! — сам факт мав величезне значіння. Перш усього вже в царському маніфесті сказано, що було нарушено договір із Богданом Хмельницьким, бо тепер має бути зміна, „як було передше“. Далі мало воно й велике моральне значіння. Гетьманщину вилучено з-під Сенату й віддано під „Колегію Іностранних Дєл“, як окрему державну цілість[15]). Українці мали те вдоволення, що таки „по пунктам Богдана Хмельницького“ оголошено вибір Гетьмана.

Указ царя Петра II. прийняли в Україні з великою радістю. Від усіх полків посипалися до царя адреси, в яких старшина, козаки, міщани й селяни дякували за обіцянку „держати малороссійський нарід по пунктам Богдана Хмельницького“ й за привернення Гетьманства, обіцяючи „**за те** вірно служити, не щадячи останньої каплі крови“[16]). Магістрати, прим. київський, „по полученіі сего (царського маніфесту) приказали для собранія публіки на котлах майстратових вибити гасло і так премощнійшую трамоту, яко і висоцеповажаний реймептарский універсал в кляр всенародно. раз пред ратушем, а в другоє при благодарственном молебном пінії в церкві соборной вичитали. і по дном ісполненіі чинить всегда долженствуєм“[17]). Врешті радість із відновлення Гетьманства відбилася й у тодішній шкільній поезії. **Яків Галяховський**, „з училищ кієвских славено-латинских ученик“, про якого, на жаль, не маємо ніяких відомостей, написав панегірик цареві в подяку. Цей панегірик, писаний після вибору, носить довжезну назву: „Ехо радости и привѣтствія и благодарствія на превожделѣнный, преславний и всемилостивѣйшій гласъ Богомъ даровaного. Богомъ вѣнчанного и Богомъ превознесенного благовѣрного и благочестивого и хрістолюбивого государя нашего Петра Второго. императора и самодержца всероссійского яко обще всему россійскому народу новымъ монархою всероссійския імперіи престола імператорской короны и священного помазанія воспріяніе обявившій, яко собственно малоросійскому народу ко удовольствованію своєму по прежнему обыкновенію имѣти гетмана повелѣвшій. азъ Малыя Россіи чрезъ всенайпослѣднѣйшаго раба и всенижайшіе ученика Якова Галяховскаго достодайный даръ. яко всемилостевѣшему государю своему Е. Ц. В. принесеся лѣта царя царствующихъ 1728, марта 10 дня“[18]). В цьому панегірику у прозовій частині розказується про відновлення Гетьманства. Найцікавіші місця з того панегірика говорять про Гетьмана як про голову України, як про Монарха:

„Намъ убо, малороссіяномъ, егда всемилостивѣйшій государъ нашъ по собственному благоволенію своему **благопотребнаго вождa Даніила Апостола** подати изволилъ, не токмо неудободостижнимъ благополучіемъ, но и превиличайшою ползою всѣхъ насъ обгогодѣтельствовалъ есть...“

„Болѣзновавше доселѣ великою болѣзнію Россія Малая и зѣло разорившися, егда себе **аки тѣло безъ главы, лишенна бывши обычного вождa**, и чада своя **аки овци безъ пастиря расточаемая** зряше...“[19])

Впрочім радість виявилася не лише в письмах. Ось на вістку про відновлення Гетьманства, переселенці з Гетьманщини на правий беріг Дніпра, яких не можна було спинити ніякою прикордонною сторожею, тепер самі верталися.[20])

Вибір Гетьмана призначено на 1. (11.) жовтня 1727 р. у Глухові, від Івана Скоропадського гетьманській столиці. Вже 22. липня (1. серпня) 1727 року видано указ про вибір Гетьмана і старшини, а для його переведення вислано до Глухова царського тайного радника Федора Наумова, що мав бути при Гетьмані царським міністром. В інструкції, даній Наумову, підкреслювалося м. ін., що старшина не може походити з жидів[21]).

Але побіч цієї офіціяльної інструкції Наумов дістав ще й тайну. Ця тайна інструкція вказує на ту дволичність московської політики в відношенні до України, яка маскувалася офіціяльно „всемилостивішими“ наданнями, а справді змагала до того, щоби Україну „прибрать къ рукамъ“. Тому не зашкодить привести тут цілу цю тайну інструкцію в українському перекладі:

„Хоч у грамоті його імператорського величества, з ним післаній малоросійському народові, і даній йому (Наумову) інструкції написано, що його імператорське величество наказав вибрати в Малій Росії Гетьмана по давньому звичаю, **то**

---

[14]) Про це ширше в Соловйова, ст. 1051, пор. І. Джиджора, Нові причинки до історії відносин російського правительства до України, с. 32.

[15]) Так це толкують і Соловйов (ст. 1052), і Василенко (с. 102—103).

[16]) І. Джиджора, Матеріяли московського „Архива Министерства Юстиціи“ до історії Гетьманщини, 1908, стор. 19.

[17]) Джиджора, Матеріяли „Архива Мін. Юстиціи“, стор. 19—20.

[18]) Джиджора, Матеріяли „Архива Мин. Юстиціи“, стор. 19.

[19]) А. И. Соболевскій, Панегирикъ 1728 г. „Чтенія Общ. Нестора Лѣтоп.“, т. XI (1896).

[20]) Джиджора, Матеріяли, стор. 20.

Digitized by Google

цей вибір написаний про око (для лица), а направду є волею його імператорського величества, щоб Гетьманом був миргородський полковник Данило Апостол; треба надіятися, що й нарід задля його віку (старшинству), заслуг і популярности серед них вибере на Гетьмана не кого іншого, а його. А якщо дехто з того народу мав би намір вибрати на Гетьмана когось іншого, то дбати про те й підготовити для того ґрунт, **щоб нарід вибрав неодмінно Данила Апостола, а не кого іншого.** А як до Глухова приїде Данило Апостол, то йому секретно заявити, що його імператорське величество **велів його, а не кого іншого, вибрати на Гетьмана,** і щоб він служив вірно й непохитно. А якщо, чого не треба сподіватися, старшина й малороссійський нарід не будуть вибирати на Гетьмана Данила Апостола, а будуть вибирати когось іншого **по своїй волі,** то він, Наумов, **має не допустити до того,** той вибір через якусь розумну причину (подъ какимъ пристойнымъ претекстомъ) задержати й писати до Колеґії Іностр. Діл"[22]).

III.

Вибір Гетьмана відбувся 1 (11) жовтня 1727 року у Глухові, куди приїхав Наумов уже 18 (29) вересня — щоби підготовити ґрунт для вибору згідно з таємною інструкцією. Правда, на цей раз опозиції не було. Наумов дав до зрозуміння, що цар бажає видіти на Гетьманстві Апостола. Хоч воно й не було цілком згідне з козацьким звичаєм (чужинець не міг бути Гетьманом, а батько Данила Апостола був молдаваном[23]), то кандидат мав симпатії у старшини й козаків. Адже він був старим мазепинцем, не бракувало його й ув афері Полуботка, за що, як знаємо, посидів у Петербурзі. Тому й не видвигнено було іншої кандидатури—і вибір Апостола на Гетьмана пройшов без спротиву й без контр-кандидата, того таки 1 (11). жовтня 1727 р. Наумов затвердив вибір у царському імені.

В інструкції Наумову говорилося і про вибір старшини. Наумов мав подбати, щоби вибрано певних людей, зокрема невмішаних у „справу Мазепи". Поки виборних затвердить Колеґія Загрян. Справ, повинні бути наказні з-поміж вірних Москві. Наумов пропонував, щоби на становище обозного дати відомого Галагана, „ибо онъ, хотя **и писать не умѣетъ,** однако отличался всегда вѣрностью Императорскому Величеству"....[24])

Після вибору, в лютому 1728. року, Гетьман поїхав до Москви, щоби „бити чолом" і просити „привернення пунктів Богдана Хмельницького", як це висловлювалося по тодішній етикеті. Гетьман подав відповідну просьбу[25]), на яку було по дано відповідь. Ця відповідь, яку видав Гетьманові „Верховний Тайний Совєт" 22. серпня (ст. ст.) 1728 р. рішала про кожну точку просьби Гетьмана. Таким способом повстало „Рѣшеніе, учиненное по Его Импер. Величества указу въ Верховномъ Тайномъ Совѣтѣ на поданное прошеніе Войска Запорожскаго обѣихъ сторонъ Днѣпра Гетмана Апостола", або, як його скорочено називають „Рѣшительные пункты гетману Данилу Апостолу"[26]).

„Рѣшительные пункты" були явним обмеженням прав Гетьмана й незалежности України. Це був, як каже дослідник, „документ засадничої ваги, де надано правне значіння всім тим виломам в українськім автономічнім устрою, які поробило російське правительство за Петра Великого а що найважніше, сформувано ґенеральний військовий суд так, що половина його членів (3) мала бути обсаджена великоросами"[27]. На основі „Рішительних пунктів" Гетьман не мав права зноситися з чужими державами, а привезені якимись послами листи мав відсилати до московського уряду. Лише з Польщею і Кримом міг зноситися в пограничних справах, тай то в порозумінні з царським резидентом. Кандидатів на старшин має вибирати старшина з-поміж себе, а одного затверджує Гетьман, подавши свої мотиви. Гетьмана підчинено під військовим оглядом „главнокомандующему украинскою армією", фельдмаршалові Ґоліцину. Щодо ґенерального суду, то він буде найвищою апеляційною установою; засідати в ньому буде трьох українців і стільки ж москалів; Гетьман буде його президентом. З інших справ змінено м. ін. заборону купувати москалям землю в Україні, а натомість заборонено лише селити московських селян у тих маєтностях, що їх набудуть москалі.

Таким чином незалежність України — Гетьманщини понесла нові удари. Гетьман після півріч-нього побуту в Москві вернувся в Україну й привіз із собою „пункти" і — дуже малі можливості для праці. Але вони були — й Гетьман прийнявся за них енергійно.

IV.

Саме вже відновлення Гетьманства містило в собі великі можливості — національно-культурного і престіжового характеру.[28]) І справді, Гетьман дбає про піднесення свого престіжу, при чому на нього могли мати вплив, як підкреслює дослідник, московські порядки.[29]) І справді, помітне піднесення поваги Гетьмана. Саме затверджування старшини, лишене Гетьманові, підносило його повагу. 1729. року лубенська полкова старшина в письмі до Гетьмана зі скаргою на Нау-

[23])На це звертав увагу кн. Шаховський у листі до кабінет-міністрів; хоч, із другого боку, вилім у цьому звичаю вже був, бо „измѣнникъ Мазепа и Скоропадскій были изъ поляковъ", пор. Соловьевъ, IV, ст. 1523

[24]) Соловьевъ, IV, ст. 1108.

[25]) Про цю поїздку докладно інформує „Краткій журналъ о поѣздкѣ въ Москву Ясневелможного Его Милости Пана Данііла Апостола, Войскъ Его Императорского Величества Запорожскихъ обоихъ сторонъ Днѣпра Гетмана року 1728 мѣсяця февруарія", вид. в М. Судієнка, Матеріалы для отечественной исторіи, т. I, Київ, 1853.

[26]) Друковані в Полн. Собр. Зак., № 5324. Бантышъ-Каменскій, Исторія Малой Россіи, IV, Москва, 1822, стор. 264—276, Маркевичъ, Исторія Малороссіи, т. III, Москва, 1842, стор. 390—406, і н. Пор. Соловьевъ IV, 1109—1110.

[27]) Джиджора, Нові причинки, стор. 11, нот. 3.

[28]) Пор. Т. Коструба, Гетьман Іван Скоропадський. 1932, стор. 4—6.

[29]) Джиджора, Матеріяли „Архіву Мін. Юстіції", стор. 21.

Digitized by Google

мова пише: „**от учрежденного над нами Божією** і високою монаршою **волею одного** регіментара вашой панской вельможности“ надіються помочі. А запорожці ще 1728. року зверталися до Гетьмана Апостола з чолобитнею про заступництво перед царем, дізнавшися „**о благополучном вашем панском** пришествії **на престол ваш** гетманскій і **малоросійскій**“[30]). Це саме помітне в вище приведеному панегірику Галяховського, з 1728. року, помітне й у титулятурі й загалом офіціяльних уже формулах зворотів до Гетьмана й Гетьмана до підчинених. До Гетьмана зверталися через „Ясневельможний мосці Пане Гетмане, ордина святого Александра кавалер, мой милостиво патронствующій Отче і всенадежний добродію“ (лист кандидата на полковника), а в тексті „вельможность ваша“; так титулує Гетьмана і старшина сумського полку („Яв. мосце пане, гетман і кавалер, наш премилостивійшій пане і великій добродію“), а в тексті: „о сіе рабски со слезами вельможности вашей упросивши, зостаєм вашея вельможности, нашего премилостивійшого пана і великого добродія, всенижайшіе слуги“. „Всенижайшій слуга“ чи „вірний і покорний слуга“ є стало в закінченнях листів. Зате Гетьман відповідає через „Ми“ (постійно), а поздоровлення засилає, так би мовити, „згори“[31]). Бачимо тут, як козацький демократизм і польські зразки поволі заступають тенденції автократичні й — московські зразки.

Звичайно, це лише що торкається форми. Бо по суті якраз Гетьман Апостол обстоював своєрідний, український побут і устрій. Врешті й у нас були змагання до зміцнення гетьманської влади — в Богдана Хмельницького, Івана Самойловича й Івана Мазепи. Данило Апостол побіч змагань до скріплення влади не забуває і про національну культуру — й висилає до Москви різні „пункти по нуждахъ малороссійского отечества“, „предложенія“ і „краткія изясненія“, в яких старається зберегти окремішність України — від „пунктів Богдана Хмельницького“ аж до „малороссійского нарічія“ і „малороссійского стиля“[32]). На жаль, ці документи не оголошені друком — і мусимо обмежитися до обговорення тих сторінок і актів правління Данила Апостола, про котрі збереглися вістки.

Закордонної політики Апостол не міг провадити, бо на це не позваляли „Рішительні пункти“. Одиноким звязком із закордоном були зносини зі запорожцями, що після впадку Гетьмана Мазепи опинилися в турецькій державі і становили кадри Гетьмана - еміґранта Пилипа Орлика. Але декому зі запорожців навкучилося пробувати далеко від України. Доки був кошовим Гордієнко, завзятий ворог Москви, вони держалися Туреччини. Але 1728. року його скинено й до влади прийшла партія, що обстоювала поворот до дому. З листом приїхав шляхтич Хмельовський, а підписаний був як кошовий Павло Федорович. Запорожці бажали вернутися „з агарянської землі“. Гетьман зробив їм надію, але нічого конкретного не обіцяв[33]). Та він мусів робити заходи, щоби запорожці вернулися, коли Пилип Орлик записав це доволі драстично у щоденнику: „Про моє Запорозьке Військо казав мені (син Григор), що хоч миргородський сліпий біс (Данило Апостол), дійсний ошуканець, волоський хлоп і тому нечесної совісти, ставши Гетьманом, присилав до Січі, намовляючи військо до підданства Москві, та запевнював, що йому виплатять за всі роки від того часу, коли військо перейшло на шведський бік та обіцяв привернути всі, які тільки забажає, вольності.“[34]) Знаємо, що запорожці в 1734. році перейшли під владу Москви — саме в час, коли Пилип Орлик, повний надії, їхав до Криму, щоби почати війну з Москвою. Знайшов — пустку на місці запорожців[35]). Отся незгармонізованість між краєм і еміґрацією вражає дуже прикро — й кидає тінь на гетьманування Апостола. Якже інакше було за його попередника, за Івана Скоропадського! Хоч Апостол і сам був мазепинцем, хоч і старшин попризначував із мазепинців, проте ширших плянів не мав — не подбав навіть про звязок і еміґрацією, не зважаючи на те, що емісари Орликові крутилися по Україні. Натомість ворогує з вдовою по Івані Скоропадськім, як і його приятель — Меншіков.

Зате більше уваги присвятив **внутрішній політиці.** Ініціятиву виявив на **економічному полі.** Сам знаменитий господар і колонізатор незаселених земель[36]), займався також торговлею. Він збував худобу й сирівці на широку скалю, а дбав також про розвій української торговлі[37]). Українське купецтво свідоме було того, що обмеження його прав, хоч ув економічній ділянці, має політичне значіння; що обмеження прав української торговлі, зокрема в ділянці експорту й загалом зносин зі заграницею, є наслідком обмеження прав цілої Гетьманщини. Тому воно звертається до Гетьмана з проєктом поліпшення свого положення. Гетьман підпирав справи купецтва, розуміючи, що чим більший буде рух, тим більші будуть приходи до гетьманського скарбу, а їх потребував для покриття видатків із каси Гетьманщини. Отже вже в просьбі, поданій у Москві 1728. року, була точка про вільність української торговлі. В відповідь у „Рішительних пунктах“ написано, що для того призначується окрему комісію, але вислідv її нарад Гетьман не дочекався й до смерти. Гетьман подавав просьбу за просьбою, але — безуспішно; московський уряд вів свідому політику протекціонерства московського напливового елєменту з покривдженням

[30]) Там само, стор. 21. і 22.

[31]) Збірка листів (16) із часів Данила Апостола у ст. А. Твердохлібова, Наслѣдственное полковничество, „Кіев. Стар.“, 1887, V.

[32]) Джиджора, Матеріяли „Архива Мин. Юстиціи“, стор. 20.

[33]) Соловьевъ, IV, ст. 1110—1111.

[34]) Борщак, Великий мазепинець Григор Орлик, 1932. стор. 40, 41.

[35]) Там само, стор. 104—105.

[36]) Е. Родакова, Гетманъ Даніилъ Апостолъ въ роли колонизатора, Кіев. Старина. 1891, VI; про маєтності Гетьмана пор. „Описаніе имѣній принадлежащихъ Гетману Даніилу Апостолу“, в М. Судієнка, Матеріали.

[37]) Про це точно І. Джиджора, Економічна політика російського правительства супроти України в 1710 до 1730 рр., 1911, зокрема стор. 100—130.

Digitized by Google

місцевих людей. Більше вже міг Гетьман зробити на полі внутрішнього торговельного життя. Він досить остро забороняє московським захожим людям торгувати, оскільки лише на це находить правну підставу. Далі вводить у загальну практику звичай, який щойно почався був за його попередника Івана Скоропадського — у справі регуляції кредиту. Виходячи з того факту, що купецтво, не маючи змоги платити зразуж повної суми довгу, до чого зобовязувано письменно (щось у роді векслів), Гетьман розкладає купцям платність на один до трьох років; правною підставою в цих потягненнях була для Гетьмана грамота на Гетьманство, за якою мав власть „усроєвати всякіе воїнскіе і гражданскіе порядки" і Литовський Статут (I, 27), що обовязував у Гетьманщині. Але це вже було все й воно не поліпшило долі українського купецтва. Наслідок був такий, що купці шукали протекції в Москві, або кидали торговлю й купували маєтності, дозваляючи чужому елементові розростатися в купецтві[38]).

Що торкається **церковної політики** за Гетьманування Апостола, то маємо вказівки, що між духовною і світською владою були деякі тертя. Можна сказати навіть, що загалом відносини були досить напружені. Походили вони звідти, що козацька адміністрація вмішувалася в церковні справи, а наслідок був такий, що українське духовенство скаржилося Синодові. Духовенство жалується, що Гетьман поза Єпископами безпосередно наказує духовенству чи то молебні в якихсь справах, чи загалом турбує його „світськими справами, що до нього не належать". Таку скаргу подали в Синод Архієпископ Чернигівський Іродіон Жураковський і Єпископ Переяславський Йоаким Струків, подібну збірно духовенство чернигівської єпархії під проводом Арх. Іродіона — обі в січні 1730. року. Крім того духовенство жалується, що Гетьман накладає і стягає з духовенства податки, яких за давніших Гетьманів не було. Просить отже Синод зарадити тому[39]). Не маємо більше вказівок, щоби Гетьман робив духовенству якусь кривду — щоб аж треба було апелювати до чужого Синоду. На всякий випадок Апостол не займається так церковними справами, як прим. Мазепа. Бачимо, правда, мовби один виємок — але цей нічого не доказує, бо не вийшов із почину Гетьмана. Именно у травні 1732. року Гетьман видав універсал до всієї старшини й усіх, у якому інформує про стан київських церков і шкіл і заохочує до жертвенности. Митрополит Рафаїл Зборовський і ректор Могилянської Академії, пишеться в універсалі, донесли, що треба поправляти церкву і школу. А що духовенство вже свої датки зложило, треба, щоб до цього діла причинилися і світські люди. Длятого будуть до полків післані збірщики з книжкою, в яку на вічну память будуть уписуватися жертводавці. А що це є згідне з царською волею, щоби відновляти церкви й засновувати школи, то Гетьман на просьбу Архієпископа (Зборовського) і „к вящшой чести і хвалі Всемогущого Бога" старається про це й заохочує до датків. Тому „жадає", „аби по обявленії сего нашего універсала панове генеральная старшина, сотники і всі тако войскового, яко і гражданского званія рейменту нашого обиватели, як кто пожелает, по добром ізволенію і возможности своєй, на вишпомянутую Кієно-Могилянскою(!) коллегіюм(!) Свято-Богоявленской церкви і школ репарацію тим особам, которії з сим нашим універсалом при пастирском Его Преосвященства писаніи с книгою для виписиванія імен подаятелей к тому доброхожного подаянія собиранію определені і в полки рейменту нашего ординовані будут, чинили оное доброхотное подаяніе. Доброхотна бо дателя любит Бог, от которого всяк творящій милость несумінно воспріймет невидимую милость, вічним же і временним воздаяніем награжден будет[40])".

Врешті Апостолове Гетьманування зазначилося в ділянці **кодифікації українського права.** Вже за Гетьмана Скоропадського мав бути зладжений український переклад збірників права, що обовязувало в Гетьманщині („Саксон". Статут В. Кн. Литовського й „Порядок" „з полского діялеку **на наше рускоє** виложити **нарічіе**"[41]), але цього тоді не зроблено. За Гетьмана Апостола праця провадилася далі, але вона була закінчена аж геть після його смерти. Покищо Апостол видав лише загальну інструкцію — як треба цю справу переводити[42]).

Як бачимо, Данило Апостол за свого Гетьманування зробив небагато. Але це виправдується головно тим, що московський уряд не допускав до нічого, як це видно зокрема в ділянці господарства. Система прошень до московського уряду не помагала нічого. Сам же Апостол не вмів радити інакше — ніколи не виступав різко, навпаки, нераз просив у своїх приватних справах (прим. лікаря на царський кошт) занадто вже „всепокірніше" й це не могло піднести його поваги.

Ще за життя Гетьмана московський уряд вирішив після Апостола не відновляти Гетьманства. Передсмертна хороба Гетьмана (параліж) дозволила цілком управляти Гетьманщиною резидуючому при Гетьмані царському намісникові. Смерть Данила Апостола (17 (28) січня 1734 року) справи не погіршила — бо в останні місяці він не виконував і тієї обмеженої влади, яку йому давали „Рішительні пункти" і ще більше рішуча — практика. Українцям довелося дочекатися ще одного Гетьмана, але аж за 16 літ. Це був Кирило Розумовський, останній Гетьман старої України.

[38]) Пор. ще універсали Апостола в Судієнка (зокрема чч. 7, 11, 16 — про запорожців, що осідають у Гетьманщині, 20 — автономія ніжинським грекам, 23, 119). Про діяльність гетьм. канцелярії в 1728. р. пор. М Є Слабченко, Протоколъ отпускныхъ писемъ за Гетмана Апостола 1728 года тутъ и по отездѣ Его Ведможности записки деяния при концѣ того ж года, Одесса, 1913

[39]) Вл. П-ко, Къ исторіи взаимныхъ отношеній малороссійскихъ свѣтскихъ и духовныхъ властей въ XVIII вѣкѣ. Кіев. старина, 1906, I (документи).

[40]) Судієнко, Матеріяли, універсал ч. 111.

[41]) Про це пор. „Матеріяли до історії українського права", т. I. „Збірник Соціяльно-економічного Відділу УАН", ч. 11.

[42]) Там само, у вступі акад. Миколи Василенка.

Digitized by Google

Зі споминів команданта батерії про дії на відтинку Угнова

Написав: *Д-р І. Околот.*

В перших місяцях визвольної боротьби (в січні і в першій половині лютого 1919 р.) брав я в ній участь в околицях Угнова. Але подавати по упливі стільки літ і по стільки пізніщих переживаннях характеристику місцевих комендантів, стрільців чи тодішньої цивільної влади в Угнові — це булоб нині доволі ризиковно. Ризиковно, бож не знаю, чи мій теперішний осуд тодішніх відносин бувби предметовим осудом тодішньої дійсности. А описувати мій побут в Угнівщині детайлічно — рівнож тяжко, не маючи під рукою жадних записок. Подробиці затерлися. Лишився у мене тільки загальний, але ніколи нестертий спогад:

— Мій побут в Угнівщині — найтяжчий, найприкріший для мене час з цілої так світової як і визвольної нашої боротьби. Це час до найдальше ідучих границь нервового напруження, час фізичної і душевної натуги.

До приходу ґенерала Микитки на північно-західний фронт, до початків організації ґрупи „Північ", а згодом першого Корпусу провадилась в околицях Угнова — в місяці січні і в першій половині лютого (оскільки собі добре пригадую) — звичайна партизантка. Формально існувала вправді команда відтинку Угнів, однак в суті річи кождий відділ творив сам для себе ґрупу. Спроби дійсної військової організації в тім часі щойно родились. Про утворення безпосереднього, одноцільного фронту на відтинку в даних обставинах ще й мови не могло бути. А на цім найгірше виходила батерія. Що правда її любили й шанували. Алеж бо й вимагали! Часом навіть надзвичайних, неможливих річей. Як одинока в тім часі батерія досить великого відтинку була вона просто розривана. Зразу гарматчики гордились цим виїмковим становиськом. Однак згодом почало воно їм „боком лізти". А всеж таки ніколи „не спускали з тону". Ще нині подивляю витревалість і карність батерійної обслуги, що складалась головно з Радехівців. Люди з перевтоми з ніг валилися. але кожний приказ команди, навіть кожна „просьба" поодиноких відділів піхоти була виповнена. — Чоловік далеко більше може видержати як інші сотворіння. Особливо тоді. коли зовнішний примус підгріває внутрішний вогонь до якоїсь справи. А як що до цього долучується ще пусте само по собі хотіння відзначитися серед свого окруження — то родяться надзвичайні вчинки.

Не було майже ночі, щоби батерія зі свого „сталого" місця постою в Піддубцях не їхала котромусь відділови піхоти, розміщеному в якімсь дооколичнім селі „на поміч". Підпомагати піхоту „далекими" стрілами в даних відносинах було дуже трудно. Ніколи не можна було знати докладного розкладу становищ поодиноких відділів. Що хвиля змінялись вони. Зрештою піхота не хо-

Угнівський міщанин.

Типи угнівських міщанок у святочних строях.

Digitized by Google

тіла вдоволятись далекими стрілами артилерії. Вона хотіла мати батерію таки близько себе. Хотіла бачити її. Старшини — піхотинці твердили, що стрільці цілковито інакше держаться, коли бачать батерію близько себе. Вже сама її присутність між ними була половина виграної. — І це в тодішних відносинах психольогічно було цілком зрозуміле. Алеж бо батерія була одна, а відділів піхоти кільканайцять. У кожнім вивязувалася часто „критична" ситуація. Щоби їх всіх „обслужити", мусіла бути батерія в безнастаннім русі. Люди цілими тижнями не розбиралися з верхної одежи. Про якийсь відпочинок ніхто й думати не міг. Якщо не в марші — то в строгім поготівлю. Навіть призвичаєні до найгіршого военного життя, так сказатиб, заправлені вже на ріжних фронтах вояки і старшини як бл. п. четар Ярошевич і хорунжий Мельничук грозили, що не видержать довше цього „темпа".

„Морфіною" для перетомлених гарматчиків було надзвичайно сердечне відношення українського населення Угнова і околиці. Навіть в часі нашої визвольної боротьби рідко доводилось стрічати в інших околицях таку душевну звязь, таку дбайливість і того роду зовнішні вирази признання цивільного населення до своїх стрільців. Не тільки що радо гостили і обгрівали перемерзлих гарматчиків, але — що дуже рідко у війні буває — остентаційно, без огляду на сусідські очі, давали зовнішні вирази свого пригноблення в часі наших невдач, а голосної радости по причині наших успіхів. Ніколи в житю не забуду ось такої сцени: Не знаю нині докладно дати дня, досить що в січні примушені були наші відділи хвилево опустити Угнів. По 24-ох годинах нашої відсутности вертали ми знову до Угнова. Вїзджаючи в Угнів давали гарматчики вираз свому вдоволенню піснями і грою на гармонійці. Хотяй була це дуже рання година, українське населення Угнова висипалось на вулицю, щоби нас повитати. Окрикам радости не було кінця. А дві якісь старенькі бабусі, котрим певно тяжко було десь зза печі вилізти, не могли здержатися, щоби в питомий собі спосіб не дати виразу й своїй радости. Під звуки гармонійки почали плескати своїми старенькими руками, а відтак з голосними викриками-співом: „А вже їдуть наші!" „А вже їдуть наші, наші!" пустились по дорозі в танець...

Виділ філії „Союзу Українок" в Угнові.

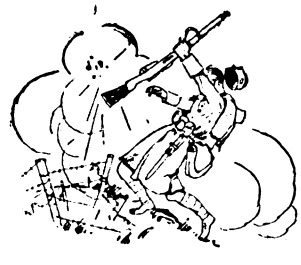

Digitized by Google

В побідному поході

Написав: *Павло Маєас.*

Світало....

На далекому небосхилі показалась луна сходячого сонця і ясними промінням охопила сонну землю і сонні, змучені цілонічним маршом наші сірі обличчя. Довкруги царювала ще мертва тишина серпневого ранку, лиш десь високо попід небесами розливався дзвінкий спів ранньої молитви жайворонка та скрипіли батерійні вози муніційні, що тяжко посувались вперід, зариваючись глибоко в пісчану дорогу Волині. Пушкарі протирали тяжкі, сонні повіки та лінивo сунули біля пушок.

Ми машерували після всяких вимог воєнної тактики. На чолі нашої батерії посувався звільна півкурінь піхоти, котрий висилав на всі сторони розвідки і старався удержувати сталий звязок з уступаючим ворогом, то знов своїми бічними стежами прикривав наші пушки.

Звільна ввійшли ми в ліс. Овіяні ароматом пахучої живиці соснового ліса і скріплені бальзамом лісової тіні, наближались ми жвавійше до близької вже мети. Сонце піднеслося високо в гору і гарячими струями пробивалося поміж високими, стрункими соснами, по яких весело і безжурно перескакували пушисті вивірки. Мовчки машерували ми поперек розкішного ліса, лиш дрібонький пісок тріщав під ногами, уносився у воздусі і припадав нам лиця, набивався до носа, вух та очей. Коні форкали ніздрями і полошили лісні птиці.

Сонце стануло просто над нашими головами, коли перші чвірки півкуріня вимашерували у чисте поле і зрівнялись з житомирськими „дачами" — літніми мійськими віллями. Спека почала добиратись до нас на добре. Та ми, хоч перетомлені фізично, спрагнені і голодні, однак бадьорі і сильні духом, ситі блискучими побідами і хоробрістю нашої зброї машерували витревало дальше в напрямі виринаючого ізза обрію міста Житомира.

Минали верстви за верствами...

Врешті указалась нашим очам величава панорама міста зі своїми блискучими банями церков, тінистими вулицями і чудовими бульварами. У далині блестів до сонця водяними плесами Тетерев.

Задудніли під кінськими копитами та ритмічними ударами куріня піхоти розпалені камінні плити мійської вулиці. У воздусі не шебернув ні один подув вітерця, на небі не показались ні одна хмаринка, — лиш гарячі проміні золотого сонця лилися безперервно на запорошені стрілецькі лиця і спливали струями солоного поту. Ціла природа немов завмерла, як завмерли і житомирські мешканці на вид нового, незнаного війська. Вулиці опустіли, трамваєві вози здержались на перехрестях вулиць, лиш деякі смілівіші особи виглядали залякано зпоза бльоків будівель та з напів підхилених брам камяниць.

На закруті вулиці показалась наша стежа і донесла, що більшовики ще нічю опустили місто, подаючись у північному напрямі в сторону Коростеня.

Ми підійшли до Мійської Управи, з котрої нам назустріч вийшов гурток мущин з відкритими головами, несучи на деревляних, різьблених тарілках хліб та сіль і символічні ключі міста. Зрівнявшись з першими рядами півкуріня, звернулася делегація міста до курінного атамана. В цій хвилі паде команда:

„Позір! Курінь стій!"

Ще один крок і стрункий курінь здержався як вритий на місці, лишаючи по собі глухий відгомін різних кроків та гуркоту арматніх коліс, що відбивався об стіни міських мурів і розливався низькими, басовими акордами по цілому місті, ховаючись врешті в підсінях домів та в далеких вулицях передмістя.

Іменем Управи міста промовив молодий місцевий укр. журналіст Теофан Журба Ст....ський. Витаючи перші ряди УГАрмії підніс він високий стан її карности і дисципліни та ясне зрозуміння всеукраїнської Ідеї. „Хоробрістю і незломною вірою несете Волю і краще Завтра поневоленій українській землі. Своїм побідним походом вносите в мури нашого міста лад і спокій, а нам і родинам нашим запевнюєте радісні дні і супокійні ночі, які ми під панованням московських окупантів тратили в безсонности і трівозі. Ми віримо в перемогу ваших сил, в побіду вашої зброї, загартованої в твердих боях по тім боці Збруча".

По тім боці Збруча... відбилося тяжким відголосом в наших наболілих душах. Схвилювалися стрілецькі ряди і неодному стрільцеві, неодному пушкареві закрутилась під повіками велика, пекуча сльоза. Один не спостережений мент, одна незамітна хвилина і ми знову стояли опановані, переняті вагою хвилі і великого завдання.

Зі всіх сторін міста стягала непроглядна юрба мішан, яка з правдивою радістю в очах витала перші частини галицького Війська.

А коли представник Мійської Управи закінчив свою мову грімким окликом „Слава" в честь Головного Отамана С. Петлюри, Укр. Держави і побідної Галицької Армії, на голову галицького стрілецтва посипалися китиці пільного квіття і рож.

Ми відмашеровували вже на призначене місце постою до козацьких касарень при Сінній вулиці, а з грудей розентузязмованої юрби все ще гриміли безнастанні оклики „Слава" і все ще сипались на нас пахучі китиці.

Довго ще стояли радісні житомиряни і дивилися вслід за курінем і пушками, що зникли у брамах касарень. Перед брамою зявився стійковий.

У гарячих промінних серпневого сонця розносився ніжний запах акацій і купався завішений на Мійській Управі жовтоблакитний прапор.

Digitized by Google

Глодоси в часі національної революції

Написав: *Ф. Мелешко.*

У відповідь на: „Українське село в часі національної революції“ (спомини з часів боротьби за визволення одного села з рукопису бл. п. пор. М. Михайлика). (Див. „Літопис Червоної Калини“, чч. 1-2. 1934).

Не хочу ображати бл. п. пор. М. Михайлика, але перед правдою всі рівні — живі і мертві. Він не висвітлив якслід порушених ним питань, а подекуди їх затемнив. В короткій статті тяжко подати вичерпуючу відповідь на Михайликові спомини. Та й не радо це роблю, бо над порушеними ним питаннями мені довелось докладно вже раніше попрацювати, написавши снодаги п. з. „Участь Глодосян у визвольній боротьбі“ (рр. 1905—1920). Несприятливі умови не дозволяють мені видати ці спомини.

В Михайликовому вступному слові — описи настроїв та свідомости селянства, зокрема — селянства м-ка Глодос. — в де-яких місцях не зовсім вірні. Селянству, хоч і перебувало воно на В. Україні за царату в темряві, ніколи не бракувало природженої інтеліґенції. Глодоси-ж за довго перед революцією 1917 р. відзначались на Херсонщині тим, що в них було багато свідомої сільської інтеліґенції. І зовсім мало було родин, в яких-би бракувало письменних. Мене, глодосяниця, дивує, від якої-то жінки п. Михайлик міг чути: „я — глодоської губерні...“. В Глодосах не тільки жінки, а й малі діти добре знали, що вони Херсонської губ., боже про це з ріжних нагод часто говорилось в хатах, на вулицях та в школах.

В 1906 р. в Глодосах не тільки мітичний михайликів поліцейський Бобкін не міг навести жаху, але не могли там нічого досягнути і поліцейські урядники — Мусієнко, а потім Мироненко з 4 стражниками. В той-же саме час царській владі довелося аж двічі посилати в Глодоси по сотні козаків, щоб вони „навели порядок“. По-перше прислано в серпні м. кубанських козаків з метою покарати селян за те, що вони доценту забрали збіжжа з поля сусіднього панка Березовського. Але ті козаки, як самі природні українці, не захотіли бити своїх братів-селян. „Демократи“ при виборах їх здемократизували чи, по-владному — здеморалізували. Селянство було так заґітоване „демократами“, що зовсім перестало платити податки. Влада по-друге (в листопаді) прислала козаків — вже донських. Ті „навели порядок“. Багато селян перепороли нагаями, та й інтеліґенції дісталось. Перепороли — та не „усмирили“ глодоських демократів з їхньою таємною „бойвкою“, озброєною револьверами та 10-ю новенькими австрійськими однобойовими „Веблями“, які були привезені в серпні м. т. р. із Єлисаветграду якраз автором оцих рядків.

В лютому м. 1907 р. вбито в Глодосах і самого ініціятора виклику тих козаків, старшину Федоренка. Зробили це „демократи“ — Іван Понамаренко та Т. Тимофіїв. В осені т. р. вбито і старосту Ґурдкія — вбив Іван Понамаренко (рідний брат першого) за співучастю інших „демократів“. Отже вже тоді ці „демократи“ цілковито підірвали авторитет влади в очах населення й авторитет самого „батюшки-царя“. На вулицях одверто співались революційні пісні, — розуміється, російські.

Національної свідомости тоді ще й у самих глодоських „демократів“ не було. Йшли вони під проводом рос. с-ерів та с-деків. З кінця 1907 р. і до початку 1911 р. я відбував адміністративне заслання в Архангельській ґуб., в м. Кемі, яке тепер „славиться“ тим, що в його болотистих, скелястих та лісистих околицях гинуть десятки, чи й сотні тисяч нашого кращого населення в большевицькій неволі. І мені тоді треба було попасти аж туди, щоб я повернувся до Глодос свідомим українцем. В Глодосах я застав початки національного пробудження. З того-ж 1911 р. почали ми улаштовувати укр. вистави з концертовими точками. На вулицях часто вже лунали укр. пісні. Тоді, а не в 1906 р., як у Михайлика, був той гурток, який співав наш гимн.

В такому стані застала світова війна Глодоси. Як глодосяни зареаґували на саму війну, про це свідчить хочби такий випадок. Як тільки оголошено мобілізацію, то на ранок погруддя-памятник „царя-освободітеля“ Олександра II знайдено в смітниковій ямі. Це був тоді, в часі загального „національного натхнення“, один-єдиний випадок на цілу величезну Росію, а такі-ж памятники, з волі влади, стояли при кожній волості. Поліція винних не знайшла, хоч глодосяни добре знали, хто це зробив. Тим, так-би мовити, вони заманіфестували своє відношення до чужої війни, в якій невільно і самі мусіли приймати участь.

І тільки революція принесла всі можливості розвернути по-належному національну роботу. І ось в Глодосах повстає вільно своє „Вільне Козацтво“. Михайлик подає, що вже в травні 1917 р. він був сам присутнім, коли студіювалось статут „Вільного Козацтва“ та, що вже у вересні т. р. було в Глодосах 60 кінних та 150 піших козаків.

По правді, перші ініціятивні збори в справі орґанізації „Глодоського Товариства Вільного Козацтва“ (за статутом — творились „товариства В. К.“, вже з того виділялись бойові частини) були зібрані в школі з ініціятиви учителя Ілька Бондаренка в грудні 1917 р. — перед Різдвом. Перша бойова частина цього козацтва виступила на вулицю 1 січня 1918 р. (по ст. ст.). Могла-ж вона виступити ось чому. І. Бондаренко з вимогою „Г. Т. В. К.“ їздив по зброю до Києва. По довгих митарствах він добився, що сам тодішній Голова Генерального Секретаріяту та секретарь по внутрішніх справах п. Винниченко поклав приблизно таку резолюцію на тій вимозі: „видати 20 нових рушниць з баґнетами та по 50 набоїв до кожної рушниці“. В ночі перед новим роком цю зброю привезено до козацького штабу, який містився тоді у власній хаті самого Бондаренка і то не в 5, як Мих. написав, а в 4. (Глодоси ділились адміністративно на 4 четверті та на 10 десятків). Метою виступу було: відібрати майно, пограбоване селянами у поміщика І. Ковальова, яке тоді вже називалось „народнім“. Грабіжники перелякались,

Digitized by Google

а мирні селяни по-перше в новий час зустрічали своїх козаків вигуками: „Слава!...“. З того часу й почало глодоське козацтво рости, мов з води.

Михайлик згадав про сходки (віча). Якраз ті сходки біля камінної „трибуни“, що стояла посередині волосного двору, найбільше впливали на пробудження національної свідомості села. Тут виголошувано промови на ріжні теми — Ф. Мелешко, Бондаренко, Березняк — старий, Недайкаша і др. З тієї-ж „трибуни“ вівся з місцевими большевиками словесний бій, який потім перейшов у збройний. Тоді вже діяла нова установа — Волосна Народня Управа, головою якої був Ф. Мелешко. На Херсонщині це була перша Управа, яка зразу-ж по свому народженню повела урядування на укр. мові. З розпорядження цієї управи (а не сходки, як написав Михайлик) з осени 17 р. розпочалось навчання в усіх глодоських школах на укр. мові. Бракувало тільки підручників, щоб це по-належному переводити. Переведено вибори до „Всеукраїнських Установчих Зборів“ і тільки за браком своєї відповідної ліcти глодосяни віддали свої голоси за л. 4-ту, укр. та рос. с-р. Пізніше переводились вибори до „Українських Установчих Зборів“. Знайшлась ліста ч. 8 — укр. партії с.-д. і голова місцевої укр. партії с.-р. Ф. Мелешко, „зрадивши“ Центральному Комітетові Укр. Партії с.-р., який і при цих виборах кооперував з рос. с.-р., повів аґітацію за ліcту ч. 8, укр. с.-д. Наслідки: Глодоська волость (до неї ще належали — с. с. Н.-Миколаївка та Н.-Маріянівка) подала за ту ліcту понад 5000 голосів, большевицька дістала щось з 60, кадетська — 17 голосів.

По Михайликовому вийшло так, що козацтво в Глодосах було вже готове, коли до нього почали приголошуватись „демократи“, — „колишні рос. ес-ери тепер, — мовляв, — зробились українськими ес-ерами... і почали провадити свою партійну політику“ (Т. Хоменко та Ф. Мелешко). „Козацтво-ж робило та поступало так, як того вимагало життя“... „...З того часу — по Михайликовому — і починається політична робота“. Виходить так, що в попередній праці політики не було. Ніхто інший, як ес-ери, організували ТВК. І. Бондаренко був с-р., Ф. Мелешко (тепер — ні), який не прийшов до готового козацтва, а був у ньому з перших ініціятивних зборів до повної його ліквідації. Г. Хоменко, дійсно, прийшов до готового козацтва, затеж тоді вже він не був с.-р., а штабс-капітан рос. армії, і з душі його віяло не ес-ерівством, а духом чорної реакції. І ніколи він не був начальником штабу ТВК. Він не вмів поводитись з вільними козаками. Те, що було добрим в рос. армії, тут було не на місці. Першим начальником штабу ТВК. був І. Бондаренко, дійсно, цивільна людина. Про це Михайлик нічого не сказав, а чомусь знайшов потрібним зробити із мене цивільну людину. Хоч я особисто і не рахую за дуже вже велику заслугу набуття військовости в царській армії, однак мушу сказати, що те лихо спіткало мене ще в 1914 р., коли саме Михайлик тільки ще вступав у лісну школу. І став я не-військовим тільки в 1921 р., в травні, вийшовши з каліського табору.

По смерті І. Бондаренка я був нач. штабу ТВК. аж до повної його ліквідації. Коли прийняти на увагу, що старшина була у нас виборна, то треба ствердити, що ес-ерівські погляди не були чужі козацтву. Михайлик згадав лише Кульчицького, як команданта „Марківського Вільного Козацтва“. На чолі-ж ТВК, а потім на чолі козацтв, обєднаних в так зв. „Селянську Армію Низового (Єлисаветградського) та Уманського повітів“, в яку входили козацтва: Глодоське, Марківське, Добровеличковське, пізніше Піщано-Бродське та Плетяно-Ташницьке, стояла „Козацька Стратеґічна Рада“. Головою її був з початку й до кінця Ф. Мелешко. КСР. складалась з 8—10 людей. Тут розроблялись всі тактичні, оперативні, орґанізаційні ба й адміністративні пляни. Останнє було нам потрібне, бо був короткий час, коли „Селянська Армія“ оголосила в цілім Єлисаветградськім повіті свою владу — УНР, а повітовим містом оповістила Глодоси. Сталося це після того, коли ми заманили в свої тенета повітового комісара Синявського (а не Синякова, як у Михайлика) з кінним відділом в 25 душ та 1 кулеметом. Комісара арештували, а відділ розброїли та зсадили з коней. Командіром „Селянської Армії“ було призначено п. Кульчицького, доброго промовця, людину, яка користалась у селян симпатіями. Він був с.-ер, інструктор-аґітатор від „Крестьянского Союза“. (Його пізніше замордували поміщицькі відділи з німцями). Михайлик написав, що большевики повели наступ на Глодоси із-за делеґації. Зазначив він, що навіть і йому довелось бачити ту „делеґацію“, яка була живцем закопана в землю Ф. Мелешком. Ця большевицька витадка, в яку чомусь повірив п. Михайлик, далась мені взнаки. З попереднього-ж видно, що большевики мали за-віщо з нами воювати і без тієї делеґації.

Наша розвідка встановила, що большевики скупчують свої сили в Ново-Українці, в 25 верстах од Глодос. 16 лютого по ст. ст. наші козаки роззброїли ескадрон кінноти, яка поверталась із фронту. Ті салдати приєдналися в Н.-Українці до большевиків, посилили їх і під командою матроса Дулі пішли на Глодоси з „ідейною метою“ — відібрати назад „свої“ коні. Сурма та три сальви з рушниці сповістили козаків про наближення ворога (17. II.). Ще не встигли козаки зібратись, як над Глодосами вже розривались шрапнелі. Большевиків розбито. Ми мали забитими не 3, як зазначив Михайлик, а 5. Окрім названих ним ще забито Гомунюка та Курку, свідомих українців. Загинув отож тоді І. Чуйко, член укр. партії с.-д., досить талановитий поет. Большевиків було забито більше 20, підібрано декілька ранених.

Після того бою козаки зовсім не відступили на Маркову, як то написав Михайлик. Вони лише зробили хибу, що не наступали далі. Розбиті большевики рознесли таку паніку, так втікали, що поскидали навіть чоботи; залишили не тільки Н.-Українку, а й Єлисаветград і зупинилися тільки на ст. Знамянка. В Глодосах-же скупчено тоді цілу „селянську армію“, яка уявляла собою досить солідну силу. Вже десь аж 1 березня тодішня гроза на Україні. Муравйов, скупчив свої великі сили в Ново-Українці, щоб „зрівняти Глодоси з землею“, як було написано в його наказі. В той час майже вся Україна була затоплена большевиками. Аж тоді „КСР“ постановила відійти до Маркової. Проти цього відходу був один я. Залишився з двома

Digitized by Google

козаками в Глодосах. Другої ночі телефонічно паралізував замір Муравйова. 6 березня наше козацтво — вже разом з німцями — розбило большевиків під ст. Н.-Українкою. В цей день рано на моїх очах загинув І. Бондаренко, який ішов з двома німцями та одним нашим старшиною в розвідку (я бачив його загибель через далекозір).

По заняттю ст. Н. Українки німці відбитої зброї нам не вділили, як то написав Михайлик, а козаки самі набрали її, скільки могли. Вже тоді ми бачили, що довгої згоди з німцями у нас не буде.

Щодо віддання нами австрійцям непотрібної зброї, то я не знаю, чи його можна назвати „добровільним" (як це у Михайлика), коли не забути (як це забув Михайлик) про австрійські гарматні стріли по Глодосах перед віддаванням зброї. Коли ми вийшли напроти, то ком. полку — німець — все тикав пальцем в мапу та просив, щоб ми показали йому форти глодоського „фестунґ-у", не розуміючи що цією „твердинею" були ми, живі люде, які стояли перед ним.

І настало після того „мирне життя" в Глодосах, як і по цілій Україні, під новою гетьманською владою. Голову глодоської управи та останнього нач. штабу ТВК. гетьманці безперестанку шаршали за військове майно. Із-під арешту мене вирвали наші військові Галичани. Управа відвойовувала право на державну ґімназію, про яку згадав Михайлик. Гетьманці не хотіли бачити одної з 50 відчинюваних на Україні ґімназій, в „бунтарському селі" Глодосах. Помогли наперед зложені 40 тисяч карбованців, які залишились у нас по ліквідації козацтва. Михайлик написав, що вона (ґімназія) проіснувала аж до 20 року. Ні, вона існувала, аж поки большевицька влада не перетворила її на трудову 7-річку. В 20-му році заарештовано большевиками і замордовано в Єлисаветграді директора тієї ґімназії, хорошу, свідому людину, п. Нечипуренка.

Мих. написав, що з волі відпоручника поміщика Ковальова виведено селян на поле і там стрілено для острахy над їх головами. В звязку з цим він згадав одну, для мене особливо милу людину, п. д-ра В. Старосольського із УСС-ів, які були єдиними захисниками нашого селянства від германської напасти. Справа малася так: Глодосян зовсім не виводили на поле, а привели їх гурт з жінками та дітьми до Управи, поставили під стіну, намірили на них кулемета та рушниці і відпоручник І. Ковальова, його племінник, відомий в Одесі „босяк" (ракло) М. Ковальов, сказав, що вони мають заплатити йому контрибуцію за пограбоване майно його дядька, назвавши при цьому велику суму. Люде мовчали. Тоді він сказав, що зараз їх будуть розстрілювати. Діти та жінки закричали, а чоловіки вигукували: „заплатимо, заплатимо, тільки не стріляйте!". Їх відпустили — і за якусь годину вони зносили свої бідолашні гроші. В дійсности це був звичайний грабунок селян. Пограбоване у Ковальова майно ще козаки відібрали, сховали й давно Ковальову повернули. Я, який був свідком цього ганебного вчинку (грабунку села), на другий день був уже в Єлисаветграді. Там утворилась делеґація в складі: полк. Вильчинський, проф. Дахно (глодосянин), сотник Вербицький та я, яка й відправилась в с. Масляниківку до УСС-ів. Там нас прийняв Василь Вишиваний, вислухав і дотримав свого слова: М. Ковальова заарештовано, привезено з скринькою грошей і увязнено. Довго він не сидів: помогли звязки у протофісів та вищому австр. командуванню. Але більше вже й контрибуції не збирав.

І з протигетьманським переворотом у М. вийшло не все гаразд. Він написав, що в гетьманський полк в Єлисаветграді вступило 40 душ глодосян. В жадний гетьманський полк — та ще аж 40 душ — глодосяни не вступали, а під кермою сот. М. Вербицького утворено окремий курінь (без дозволу військової влади), який самовільно розташувався в помешканнях бувшого „юнкерського училища" з 22 на 23 листопаду 1918 р. Цей курінь, посилений місцевими людьми та кооперативними курсантами, і перевів протигерманський переворот. Варто при цьому згадати, що мені по тому перевороті довелось поїхати в Глодоси й набрати там 300 озброєних людей, які були припроваджені до Єлисаветграду. Колиб ми не мали цієї нової сили, то питання, чи утримались-би в Єлисаветграді, оточені ріжними ворожими нам силами.

І от, по Михайликовому, „цивільна людина" Ф. Меленко „видумав" „Державну Військову Інспектуру". Дивно було-б мені самому, колиб я, не знаючи цілком війська, це „видумав". Був це плід моєї праці, а не видумка. Це була потреба часу. Колиб не я, то хтось інший мусів-би це зробити.

Наша залога, як скоро утворилась, так скоро почала й роспадатись. Треба було її рятувати. Я пригадав собі, що робилось в французькій рев. армії, відтак — чим трималась большевицька армія, я прикликав на підмогу ввесь свій досвід. Написав короткий статут, який і був ухвалений нашим вищим орґаном — Національним Союзом. (З Директорією тоді ще ми не мали нормальних зносин). Які ця перша інспектура дала наслідки, не маю тут місця описувати. Т. Березняк, як то написав Михайлик, помічником моїм не був, а був тільки слідчим в інспектурі. Помічників я мав два: М. Мироненка та М. Прядку. Секретарем був П. Літовченко. Всі — глодосяни.

Про нашу досвідченість чи недосвідченість, як то написав Михайлик, я говорити не буду. Робили ми все так, як уміли. От про арешти якихось „своїх" в Єлисаветграді — це вже наклеп Михайлика. І про надуживання він згадав, але не знайшов чомусь потрібним сказати, хто це робив. Я аж пізніше довідався, що один глодосянин, який був при господарстві залоги (Соломаха), дозволяв собі недозволене.

Прийшов мене Михайлик і до підступно-полонених большевиками в Глодосах на початку 19 року. З Єлисаветграду я відїхав на Трудовий Конґрес. По відбутті його дістав призначення інспектора 6 херсонського корпусу, а відтак — Південно-східньої ґрупи. Своїх глодосян зустрів вже на ст. Голта (з них ото й утворилась сотня в Дорошенківському полку). Від них я й довідався, що відіграло в Глодосах. Заарештували-ж мене большевики 20 травня 1919 р. на ст. Помішній. Там я й мав заплатити моїм життям за всю мою працю, а особливо за ту злощасну „живцем закопану делеґацію...". Ніхто мене рятувати не приходив. Визволився я сам, утікши в одній білизні з-під большевицького розстрілу.

Digitized by Google

Неправдиво Михайлик освітлив і перебування Махна в Глодосах. Був він там двічі, але обидва рази коротко. В його банду вступили для культурної роботи якраз я, В. Недайкаша, Т. Березняк, Л. Войцик та Т. Молдованенко. В кінноту Махна вступив один-єдиний із глодосян — молодий хлопець М. Купріяненко. Ніякої республіканської аґітації, як то Михайлик написав, ми там вести не могли, не провадили й культурної роботи, бо вона була махновцям потрібна, як сироті трясця. Їх цікавило пянство, жінки та рубання винних і невинних. Ми скоро з тієї банди утікли. Зорґанізували свій повстанчий відділ, який почав махнівців шарпати. Відібрали у махнівців не 2 тачанки, як пише Михайлик, а штук 7 та 17 коней. Тим відділом зовсім не керував Т. Березняк; все ще молодик, він військовим став тільки через ТВК. Скорше тим відділом керували Ф. Мелешко та В. Недайкаша. Та миж знову мали й КОР. — отаманії уникали. Назву-ж той відділ, без моєї на те волі, носив мойого призвища.

По приєднанню цього відділу у вересні 1919 р. до 14 низового запорозького полку, я став помічником командіра і то не самовільно титулував себе так, як чомусь Михайликові забажалось написати, а по призначенню командіра 5 київської дивізії Ю. Тютюнника. Тоді вже самого Михайлика при полку й не було, бо ми його при одному цукроварі лишили тяжко хорого на плямистий тиф.

Про ганебне арештування мене не хочеться мені по-друге писати. Скажу тільки, як і Михайлик про це згадав, що наслідок він мав дуже сумний. По тому арешті найкращий в дивізії полк, який мав за собою багато славних боїв і знамените розгромлення денікінців в м-ку Охрімовому, де було взято не тільки батерію, а й 70 штук коней та скілька кулеметів, розлетівся в цури. Це була „заслуга“ тодішнього пом. ком. дивізії п. Вовка та нікчемного інспектора Зубкова.

Так зв. „каракадзелівський мир“, який жартівливо був нами т. названий і який Михайлик постарався так докладно скомпонувати, ніколи не був ні написаний ні — тим самим — підписаний. Ми тільки вели переговори з місцевими большевиками, випадково з ними зустрівшись на каракадзелівських хуторах. Згідно з описом Михайлика ми мали написати з ними і підписати якісь „пакти“. „За одного забитого козака козацтво буде забивати 10 большевиків“ — таких річей не обговорювалось зовсім. Пізніше ми переказали це большевикам „ультимативно“. Кінчився той ніби й жарт кріваво.

Михайлик написав про напад на денікінців в с. Фурманівці: „неуспіх задуманого підприємства треба поставити в вину виключно керовникам повстання, які повели справу незорґанізовано, самі кинулися на штаб, щоб захопити гроші і не керували боєм“. Замість того, щоб це писати, краще Михайлик бувби зробив, колиб тоді був показав свої керовничі здібности. Перешкод йому ніхто не чинивби. Та Михайлик, на жаль, жадної участи не брав у цій акції, хоч і описує її. Було це так. Коли ми підійшли вночі з 8 на 9 січня (по ст. ст.) 1920 р. під с. Фурманівку (10—11 верст на південь від Глодос), де, по наших відомостях, були скупчені значні денікінські сили і містився штаб полку та частина штабу дивізії, до мене (я був в задній лаві) прибіг звязковий від першої лави і докладає, що, коли я не піду попереду, то повстанці не рушать з місця. Я пішов. Сама акція розпочалась дуже добре, згідно з виробленим пляном. Тихо, без єдиного пострілу, ми роззброювали денікінців, забірали гармати, кулемети, обоз, шпиталі. При такій акції сам керовник всюди не міг бути. Для взяття штабу я відрядив окремий відділ під командою пор. Роєвського, який недавно перейшов до нас від денікінців. По добрій хвилі зустрічаю той відділ на вулиці. Питаю: „взяли штаб“? Відповів — „ні“. Завертаю відділ назад. Штабна офіцерня вже мала досить часу, щоб довідатись, що тут діється. У відчинені двері направляю свою рушницю. З хати падає перший постріл і влучає мене в пальці лівої руки. У вікна по нас палять. Ми відскакуємо від хати. Я, залитий кровю, знаходжу пор. В. Недайкашу й передаю йому всю команду. Будинок, в якому містився штаб, таки захоплено, але офіцирня встигла втікти.

Михайликове обвинувачення керовників у цій невдачі є образливим наклепом, особливож по відношенню до мене. Невдача мала місце тільки через те, що розпорядження керовника (моє) не було своєчасно виконане. Це невиконання наказу і примусило мене першим кинутись на штаб, і то не, щоби „захопити гроші“, як недостойно написав Михайлик, а щоби захопити штабову офіцерню, від чого залежав наш дальший і цілковитий успіх.

Михайлик вписав між керовники й Т. Березняка, а він підчас цієї акції сидів собі вдома. Був недужий по раненню ще на фронті.

У Михайлика — по мому раненню „всі майже керовники сіли на коней і виїхали, а козаків лишили на призволяще“. Це сталось пізніше, по бою з офіцерською сотнею, коли вже у відділі стало багато керовників. Головний же керовник відійшов з двома козаками з Фурманівки пішки, без чотирьох пальців лівої руки... Про „багато обморожених“ тоді — я вперше довідався з Михайликових-споминів і є це його вигадка. Окрім мене, було ще легко ранено одного козака. Отже шкоди — для відділу з 800 чол. — дуже незначні, — навпаки, він вийшов з Фурманівки значно посиленим, забравши у ворога чимало коней та інш. військового майна. За те, що цей відділ потім належно не використано і що він розпорошився, я вже відповідати не міг.

Неправдиво М. описав і саму Злинку та її відношення до укр. державно-національного руху. Злинка (її населення) складається з двох частин — половина — українці, а половина — москалі. Коли саме останні тут оселились (не в 12 верстах од Глодос, як написав М-к, а у 18), я не знаю, але в усякім разі не 50 років тому назад, а багато раніше. Говорилось, що ще за Катерини II. Проти українців злинські москалі ніколи не виступали. Доказом цього може бути хоч-би те, що, коли ранньою весною проходили тут перевтомлені частини зимового походу, злинчани не тільки їх не зачепили, а ще й помогли їм, як українцям, чим могли. Тільки один раз виступили вони проти глодосян, коли ми їх підмовили (я сам над цим немало попрацював) виступити проти большевиків. Це сталось на перший день Великодня 1920 р. Большевики перемогли злинцан тільки на третій день В. Свят. Спалено тоді в Злин-

Digitized by Google

ці не 80 дворів, а далеко більше, — говорили — 400. Звідки М. взяв круглу цифру 200 забитих большевиками злинчан, — невідомо. Після цієї трагедії мені довелось говорити зі злинщанами, але вони ще самі не знали своїх страт, блукали гуртами по степу і до свого рідного пожелища й наблизитись боялися. Скорож нам було не до злинчан, — самі Глодоси запалали в вогні та крови.

Мих. написав: „козацтво було зацікавлене, щоби кацапи як-найбільше сварились і бились між собою... спочатку обіцяли допомогу Злинці, а пізніше не виступили". Можливо, що М. був сам такої думки. В цьому випадку бились вже не кацапи з кацапами, а населення України з московськими окупантами. Тут окупанти пищили не кацапське добро, а добро населення України. У мене і моїх близьких товаришів була добра воля допомогти злинщанам, але таких глодосян знайшлося-б тоді, може, *10—20*. Глодоси вже були втомлені довгою боротьбою. Постійні загальні невдачі, — не з вини глодосян, — зневірили їх. Та нам вже й зброї недостатком бракувало. З Глодос раніш виходили зорганізовані й на місці озброєні бойові частини, а назад повертались поодинокі люди, без зброї, обшарпані, часто хорі та ранені. Бувші завзяті козаки та старшини хотіли хоч трохи пожити мирним життям. Однак, як Михайлик написав, спокою нам не давали. Хотіли ми чи не хотіли, але зараз-же по Великодні 1920 р. мусіли вхопитись за зброю, щоб боронити свою козацьку та національну честь. Але це вже не відноситься до моєї теми на цім місці. Продовжу свою відповідь, коли появиться кінець Мих. споминів та коли він викличе потребу відповіді.

Прага, 1934.

Із записника лемка

Подав: *Ф. Коковський.*

I.

Про те, що також і Лемківщина брала участь в нашій визвольній боротьбі в 1918 і 1919 роках, знає мало хто. В ці горячі часи ціла наша увага була спрямована на Львів та на територію на схід Сяну, а тим, що діялося за Сяном, мало хто цікавився. Наші верхи махнули відразу рукою на територію поза Сяном, а був час, що делегатам із Сяніччини, що приїхали до Стрия прохати підмоги та інструкцій, відповів тодішній комендант стрийської групи, от. Гр. Коссак, щоби Сяніччина та Лемківщина боронилися до часу, поки там не прийдуть... чехи, а як підмогу казав їм видати.... два кріси. Свідки цеї „історичної" розмови живуть до нині.

Та не про це хотів я нині писати. Ці всі події хочу вияснити та насвітлити в книжці „Визвольні змагання Лемківщини" („Команчанська республика"). До неї призбирую матеріял і може доля судить мені її викінчити.

Нині хочу подати дрібку призбираного мною матеріялу, а саме спогади Лемка-стрільця У. Г. А. Онуфрія Чури з Прилук.

Ці спомини писав він самочинно та передав їх мені, розвідавши, що я призбирую матеріяли про „Команчанську републику".

У спогадах Чури не змінюю нічого, крім мови та правопису, а там де автор їх повторюється, скорочую без зміни суті річи, де знов автор представляє щось невірно, або помиляється, зазначую це в приписках.

Спомини Чури зачинаються його перебуванням в австрійській армії та російській неволі, та ці справи, як менше цікаві, поминаю.

II.

Свобода — пише автор у своїх споминах — заскочила мене дома. По розвалі Австрії почали йти та їхати російські полонені з Угорщини та австрійські війська вертати домів. Жандарми, що за Австрії були в Команчі, втекли та не було кому держати порядку ані в селі, ані на залізничій стації. Тоді мій стрик, Андрій Кир, старший десятник австрійської армії, скликав хлопців із сусідніх сіл та намовив їх стати в обороні свого народу та своєї землі. Хлопці радо згодилися і так повстала в Команчі міліція, а до неї належали буларний Щуровський (підстаршина австрійської армії), десятник Микола Фуштей, з городенського повіту, Федор Чура та Онуфрій Чура з Прилук та один телефоніст із під Турки. Всі повнили службу на постерунку в Команчі.

Кілька днів по зорганізованні міліції підійшла до Команчі польська стежа, що хотіла нас розігнати, щоб самій зайняти стацію в Команчі, але ми їх розброїли та нагнали там, звідкіль вони прийшли. Опісля оснували ми станицю жандармерії у Щавнім і там став комендантом Щуровський

Півтора кільометра від Щавного, селі Куляшнім, була польська застава та станиця жандармерії.

В короткий час по обняттю влади зібрав старший десятник Бескид, родом з Перегінська, парубків з околичних сіл, Прилук, Душатина, Туринська та Репеді та повів ніччу наступ на село Куляшне. Розпочалася стрілянина, відділ Бескида здобув вправді заставу, але нападаючі мали богато ранених, а між ними й одного важко раненого, що другого дня від ран помер.

Від того часу не вгавали взаїмні напади, раз ці, раз знов ті були верхом і так тривало до 21 січня 1919 р., колито польські війська наступили трьома шляхами на Вислік та Команчу. Частина залоги станиць нашої жандармерії впала в бою, решта дісталася в полон. Попав у полон й автор споминів та вирятувався завдяки знайомому, що був десятником у польськім війську, а з автором споминів служив ще в австрійській армії. Цей знайомий оборонив автора споминів від побоїв,

Digitized by Google

а може й смерти. бо член цеї експедиції, бувший писар громадський в окрузі Команчі, Чеканьскі, дуже нелюдяно обходився з подоненими.

Врадувані легкою побідою польські відділи лишили на залізничій стації стежу з 8 людей, а решта пішла до двора ґрафа Потоцького.

Тимчасом українська міліція, зібравшися на горі „Могила", повела протинаступ, чим так наполохала противника, що він почав вицофуватися з Команчі, покидаючи зброю. Тим покористувалися арештовані та полонені українці, хопили збрую та почали собі наступ. Доходило до того, що відділ противника, окружений майже із всіх сторін, мав вже здатися в полон, як ненадійно від Загіря надїхав товаровий поїзд із підмогою противникові. Це знов так налякало наступаючих, що вони розбіглися, ховаючися по лісах та яругах і опинилися аж за горою, в Прилуках.

Потому виявилося, що тікати не було чого, бо підмога була дуже скупенька, але вже годі було зібрати людей до другого наступу.

З Команчі вицофалися українці через Ославицю до Прилук, а відтіль перейшли до Камянок, де почали наново збиратися під командою вище згаданого Бескида.

Цей, зібравши відділ з 6 людий, повів його назад на Прилуки та розмістив за селом, на горі Явірках. Тут розійшовся відділ у розстрільну та ждав на дальші події. Тимчасом від сторони Команчі надійшов цілий курінь противника, а що відділ Бескида був за слабий проти куріня, а ще й муніції було не богато, дав Бескид приказ не стріляти.

Без спротиву заняв противник Прилуки, зачав реквірувати худобу та відсилати її в сторону Команчі. При тому стали горіти хати М. Сеґіня та Гриця Пишняка. Ці події заворушили відділ Бескида й українська міліція зачала обстрілювати курінь противників. Противник, наляканий несподіваним обстрілом, зачав тікати, полишаючи пореквіроване добро, а забрав із собою тільки селянина з Прилук, Івана Карнафаля, сина Сильвестра, що потому в Команчі згинув.

В цей спосіб відбито наступ на Прилуки.

III.

Відділ Бескида побоюючися окруження противником подався до Камянок, а наступного дня горами й лісами через Карпати, за границю, та добився до Ляборця. З Ляборця поїхали залізницею до Гуменного а відтіль пішки до Березна, залізничої стації, що лучиться із залізничою лінією Сянки — Турка — Самбір та добився до Самбора. Відси хотіла їх команда вислати під Львів, та цілий відділ просився, щоб їх відіслали боронити рідні сторони. Самбірська команда дала їм збрую та відіслала до Лютовиск, а відсіль подався відділ до Тісної та на Волю мігову, де команду над ними обняв Чолач, командант тамошньої станиці жандармерії.

На приказ Чолача пішов автор споминів враз

А. С. Брик, уроженець села Колодіївки, скалатського повіту, теперішній голова Т-ва Українських Січових Стрільців у Вінніпеґу. (Гл. Л. Ч. К. число VI. 1934 р.)

із двома стрільцями на розвідку до Смільника, а із Смільника до Лупкова, де мав бути противник. Та стежі не довелося дійти до Лупкова, бо ледви відійшли від Волі мігової нецілу милю, як почули сильну стрілянину. Завернули та до Волі вже не дійшли, бо по дорозі довідалися, що наш цілий відділ розброїли самі селяни з Волі та Щербанівки при помочі противника та що Чолач попав у полон і згинув*).

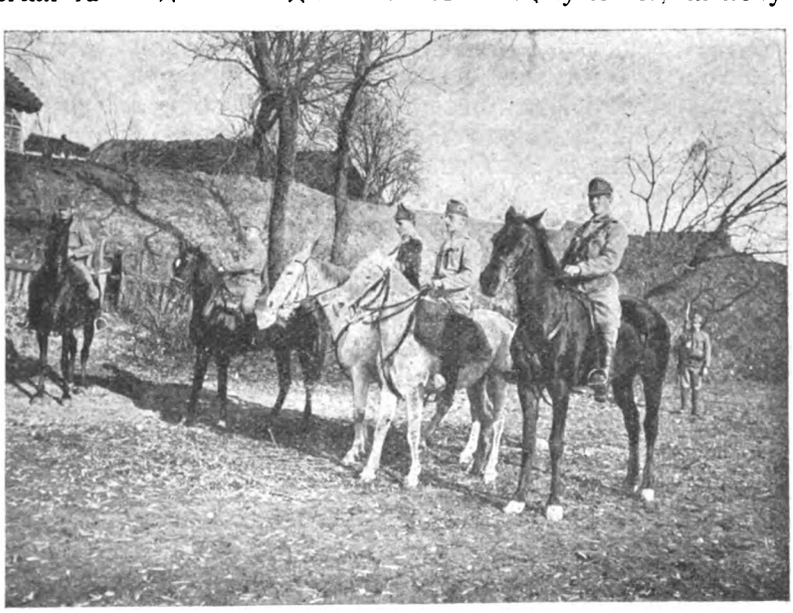

Кінна стежа У. С С. 1915 р.

Digitized by Google

Автор споминів сховався по цім у Микові в своїх та тут перебував потайки 2 неділі, бо цілу околицю зайняв противник, що пошукував пильно за членами відділу Чолача.

Звідавши про те, що в околиці Тісної та Балигороду є ще наші відділи, вибрався автор споминів туди, змилив погоню противника та добрався до своїх, що стояли в лісі між Тісною а Жубрачем. Командантом українського відділу був придніпрянець, сотник Вовчинський, крім нього були ще старшини четар Рибак та поручник Попадинець. Сотня, що до неї приділили автора споминів як вістуна, перебралася відтак аж на границю, до Солинки, та робила службу в Солинці, та дооколичних селах Бальниці, Маневі та Волі міговій.

З противником були тільки малі сутички. На саме Благовіщення 1919 р. над ранком дістав автор споминів приказ враз із 25 стрільцями йти стежею в околицю села Бальниці. Тимчасом противник обійшов границю та заатакував наш відділ стрілами з крісів та скорострілів. Під сильною атакою противника відділ подався та став тікати до Солинки, втративши як полонених 2 стрільців. Тому що цілий відділ (враз із тими що були в Солинці) числив не більше 5 людий, треба було відступати. Відступали на Розтоки до Лісної (Лішні) та на Майдан (частина Тісної), а тут була вже більша сила наших, бо дві сотні.

Тут зачаїлися по обох сторонах дороги та чекали на противника. Противник увійшов сміло на Майдан, бо сподівався, що там нікого нема, та свою ошибку переплатив розбиттям куріня та полоненими, що попали нашим у руки. Від того часу був в околиці Тісної спокій. Щойно з приходом армії Галєра до Галичини почав противник дуже сильно натискати на наші відділи. Проводили тоді противником поручник Зьобро, власник Терки, що відтак був суджений польським військовим судом за надужиття та теперішний адвокат в Балигороді, Сьметана. Під натиском противника подався наш відділ знов за границю до Кошиць, де його розброїли Чехи.

*) В дійсності було так, що самі селяни з Волі та Щербанівки вбили Чолача, за що дістали нагороду в виді соли та нафти. Ф. К.

Історія 8-ої Галицької Бриґади

(давнішої „Ґрупи Рудки" або „Ґрупи Гофмана").

Написав: *Д-р Іван Карпинець.*

III.

ВІД ТРАВНЕВОГО ВІДВОРОТУ ДО ПЕРЕХОДУ ЗА ЗБРУЧ (15. V.—17. VII. 1919).

(Продовження).

11. Персональні зміни в Команді 8. Самбірської Бриґади та в Команді III. Гал. Корпусу. В другій части „Історії 8. Гал. Бриґади" в числі за грудень 1933. р., в 12. уступі, згадали ми, що дотеперішний комендант 8. Самбірської Бриґади й комендант операційної ґрупи між Судовою Вишнею а Городком в часі березневої офензиви, полк. Антін Кравс подався до димісії, коли Команда III. Гал. Корпусу не хотіла узгляднити його пляну наступу на Судову Вишню, чого вимагала тодішня хвиля, та що Команда Корпусу приняла цю димісію дуже скоро; це сталося десь 12. або 13. березня, 1919 р. На коменданта 8. Самбірської Бриґади призначено тоді з російського ґенерального штабу ґенерала Ґембачева, а справа команди ударної ґрупи полишилася, здається, нерозвязана. Ця димісія, після гадки автора, була одною з причин березневої катастрофи.

А тепер, хто був цей ґенерал Ґембачев? Про него пише др. Андрій Чайківський в „Чорних рядках" так: „Ґембачев", (до якого др. Чайковський, як повіт. комісар Самбірщини, пішов зараз познакомитися), „приняв мене ввічливо, говорив поправно по українськи. Коли ми розговорилися над загальним положенням, він каже до мене: **Таж я не був ніколи фронтовим старшиною і на тім нічого не розуміюся. Я увесь час служив в російськім війську при інтендантурі.** Тут велике фронтове завдання і відповідальність, а я її приймати не можу на себе. Я звідсіля леда день піду". (стор. 74—75; підкреслення моє, І. К.). От такого то чоловіка зробили в горячий час командантом так важного відтинка, який займала тоді 8. Самбірська Бриґада, а який тягнувся від Верещиці здовж залізничих шляхів Львів — Перемишль і Перемишль — Хирів аж по Карпати!

Здається, що за 2—3 дни по уступленню полк. Кравса уступив зі становища шефа штабу 8. Самбір. Бриґади пор. Шльоссер, а на його місце прийшов сот. Якверт; пор. Шльоссера приділено на шефа штабу Гірської Бриґади.

На відомість про димісію полк. Кравса фронтовики зареаґували висланням петиції в справі його повороту; так само й визначніші діячі Самбірщини робили старання в справі його повороту на давне становище та вирішили післати депутацію до Начальної Команди, поки не наспіє катастрофа. До депутації вибрано д-ра Андрія Чайковського й радника Василя Щербатюка. Однак депутація не поїхала до Н. К. Г. А., бо довідалася, що ґен. Павленко буде переїздити через Самбір з перегляду хирівського фронту й тоді буде могти з ним говорити. Так і сталося. Д-р Чайковський представив йому справу в „чотирі очі", та

Digitized by Google

дістав відповідь, що справа вже вирішена, та що полк. Кравс вертає з поворотом на своє дотеперішнє становище. Чайковський здогадується, що це сталося певно по розмові ґен. Павленка з ґен. Гембачевом. („Чорні рядки", 76—77). Коли повернув полк. Кравс на своє місце, не знаємо; могло це статися десь з кінцем березня, а може навіть з початком квітня. На становищі коменданта 8. Самбірської Бриґади залишився, разом із сот. Яквертом, як шефом штабу, аж до хвилі обняття Команди III. Гал. Корпусу в часі офензиви ґен. Грекова.

За катастрофу української березневої офензиви повинна була відповісти в першій мірі Команда III. Гал. Корпусу. Та ту тимчасом нічого не змінилося. Полк. Гриць Коссак залишився й надалі комендантом корпусу разом із шефом штабу отаманом (майором) Долежалем. Такий стан тревав аж до 25. квітня. Щойно тоді, по успішній акції Поляків в днях 19.—20. квітня на 7. Бриґаду Бізанца, яка підлягала Команді III. Корпусу, подався полк. Коссак до димісії (25. IV.), яку прийнято; його іменовано головою укр. місії до Італії („Стрілець" ч. 33. з 18. V. 1919., стор. 4; (цього становища він не обняв). Комендантом III. Корпусу на його місце іменовано ґен. Гембачева, а шефом штабу залишився отам. Долежаль[1]).

12. Події в „Ґрупі Рудки" та на її фронті від половини до кінця квітня, 1919. р. Ферменти, упадок духа й боєздатности, дезерції й тим подібні явища цього часу в У. Г. А., про які ми згадували вище (в 10. уступі), не оминули, річ природна й рудецької ґрупи.

Дезерції з частин стали щоденним явищем. Нераз втікало на добу по кілька а навіть кількайцять вояків, а що доповнень майже не було, то частини таяли та тим самим і зменшувалася їх відпорність. При поборюванню дезерцій команда ґрупи не виявила більшої енергії. Звичайно частини подавали до команди летючі листки за дезертирами а команда пересилала їх дальше й на цьому кінчилося. Відділ військової жандармерії, яким розпоряджала команда ґрупи, хоч був досить чисельний, не проявив ані більшої праці ані, жадної ініціятиви, щоби це небезпечне явище побороти.[2]).

Розвязання „Дніпровської Гарматньої Бриґади". Про неохоту Наддніпрянців до війни згадували ми вище (в 8. уступі). Ця неохота, в сполуці з деякими погромницькими тенденціями, підсичувана ще ворожою аґітацією, спричинювала ферменти, через що вищі військові У. Г. А. постановили розвязати цю бриґаду. 15. квітня, 1919 р. ця бриґада перестала існувати. Обслугу здається трох батерій, 2, 4 і 6 перебрали виключно гарматчики Галичани, які в цій бриґаді находилися в досить поважному числі, разом з кількома старшинами а Наддніпрянців, мабуть з двома, або трома батеріями, відіслано над Дністер, десь в околиці Жидачева, ніби на відпочинок; звідтам повернули вони, здається вже без гармат, на Україну. Чи ця висилка Наддніпрянців над Дністер наступила на виразний приказ вищої команди, чи може самі Наддніпрянці без відома команди покинули фронт, коли побачили, що вища команда щось задумує, — ми нині на це питання, з браку докладніших відомостей, не можемо відповісти.

З батерій бувшої „Дніпровської Гарматньої Бриґади", яких обслугу переняли Галичани, утворено осібну артилерійську ґрупу, якої команду обняв сот. др. Ом. Царевич, який дотепер був приділений до „Дніпр. Гарм. Бриґади". Ця ґрупа дістала назву: „Артилерійська ґрупа сот. Царевича". 1. травня, 1919. р. перебрав команду тієї ґрупи сот. Омелян Бранднер, Німець, родом зі Шлеська (австрійського), який недавно зголосився був до У. Г. А. Сот. Царевич переняв команду одної батерії.

Заступлення Наддніпрянців Галичанами, здається не вплинуло на зменшення, в цьому часі зміни, сили артилерійського огню „Ґрупи Рудки"[3]).

Розвязання куріня пор. Василя Лукіянова[4]). Ферментпоширювався й поміж піхотними частинами, передусім такими, що брали тільки незначну участь в боях. В „Ґрупі Рудки" такою частиною був курінь пор. Василя Лукіянова, що десь зараз по березневій офензиві прибув на цей відтинок з III. Ґрупи 8. Самбірської Бриґади, званої також ґрупою „Глибока" або ґрупою сот. Федика. Коли показалося, що курінь здеморалізований та що аґітація його вояків може загрожувати іншим частинам, наказала команда бриґади курінь розвязати. Частину стрілецтва розділено поміж інші курені а решту завезено до Самбора, де відбувся суд. Засуджені пересиділи в самбірській тюрмі аж до польської травневої офензиви. В часі евакуації Самбора віддано їх під догляд старшинського вишколу, який конвоював їх на схід. (Тоді стрінув їх д-р Чайковський, про що згадує в „Чорних рядках", стор. 100). Чи вишкіл далеко їх запровадив, не знаємо. Однак можна здогадуватися, що коли відступ перемінився в утечу, ці бунтівники певно повтікали. Становища, які курінь Лукіянова занимав, обсадив, здається, курінь сот. Станіміра. Коли наступило розвязання куріня пор. Лукіянова, докладно не знаємо; певним є, що це сталося перед відходом І. куреня пор. Тарнавського до Щирця, це є перед 19-им квітня.

Боєвий стан „Ґрупи Рудки" в третій декаді квітня 1919. р. По розвязанню куреня пор. Лукі-

[1]) Ту треба справити похибку в споминах ґен. Павленка про димісію полк. Коссака, де подано таке: „Наказ полк. Коссака про припинення наступу саме перед Судовою Вишнею викликав велике невдоволення. Начальна Команда зареаґувала на це усуненням його й призначенням ґен. рос. ґен. штабу Гембачева". („Укр. с. війна", 62). Як бачимо це подано неточно, бо полк. Коссак уступив щойно з кінцем квітня.

[2]) На основі власних спостережень автора.

[3]) На основі записок: 1) пор. Володимира Костика; 2) бл. п. сот. Омеляна Бранднера; 3) власних спостережень автора.

[4]) На основі рукописів: 1) п. мец. Антона Тарнавського, 2) о. д-ра Петра Вергуна.

Digitized by Google

янова, по відході І. куреня пор. Тарнавського до 7. Бриґади. 19. або 20. квітня (про це ми вже згадували в попереднім числі) та по розвязанню „Дніпровської Гарматньої Бриґади", фронт „Ґрупи Рудки" був вже дуже ослаблений, тимбільше, що й курінь пор. Ліщинського повернув до 7. Бриґади, до якої належав. І так залишилися рудецькій ґрупі тільки два курені, ІІ курінь сот. Станіміра, що обсадив відтинок десь від Годвишні по Путятичі й IV. курінь У. С. С. пор. Струця, який по реорґанізації стався настільки боєздатний, що обсадив становища по курені пор. Ліщинського (коло Мальованки й на північ від неї?). (Авторови здається. що тоді приділено до „Ґрупи Рудки" якийсь курінь чет. Ляха, мабуть з „Ґрупи Крукеничі", що дістав, чи вже мав, порядкове число V. куреня. Рукопис о. д-ра Вергуна подає, що тоді приділено до ґрупи курінь пор. Підгірного, який дотепер належав до крукеницької ґрупи; однак авторови здається. що цей курінь приділено до рудецької ґрупи щойно в часі відвороту).

Що до артилерії, то вона в цьому часі здається складалася з трох батерій по чотири гармати (батерії 2., 4. і 6.), разом 12 гармат, що творили „Артилерійську ґрупу сот. Царевича"; отже й ту рудецька ґрупа виказувала значне ослаблення.

Може з початком квітня, а може при кінці, приділено до рудецької ґрупи два панцирні авта. що звалися „Черник" і здається „От. Петлюра" або „Громобій", з обслугою та з одним або двома тягаровими автами для перевозу бензини. смарів, муніції й обслуги. Та з цих панцирників ґрупа не мала користи. бо їх комендант все покликувався на те, що дороги розбиті й він не може через те виїхати на фронт. (В дійсности дороги не були так дуже перезбивані, щоби аж не можна було ними їхати). І ці панцирники перестояли кілька тижнів в Рудках і десь на кілька днів перед польською офензивою відїхали до Самбора чи Стрия. (З власних спостережень автора).

Це були би найважніші зміни внутрі ґрупи.

Бої на фронті „Ґрупи Рудки". Стан спокою на відтинку ґрупи продовжувався аж до 25. квітня. До цього часу обі сторони заховувалися спокійно внаслідок браку сил. Поляки, як це вже ми подали в попереднім числі. стягнули з відтинка напроти „Ґрупи Рудки" полк Познанців (понад 2.000 вояків) і кинули його на 7. Бриґаду. Про це команда рудецької ґрупи нічого навіть не знала; впрочім з браку сил не була би могла цього ослаблення польського відтинка використати.

Бої на цьому відтинку розпочали Поляки. Вони. видно заохочені успіхами під Львовом. ударили рано 25. квітня в силі 3 куренів з ґрупи полк. Яроша на Добряни й Путятичі. Протинаступом відбили українські частини (певно курінь сот. Станіміра) ще цього самого дня Добряни; Путятичі залишилися в польських руках. Щойно слідуючого дня. 26. квітня. відібрали українські частини Путятичі і Лісничівку й в цей спосіб осягнули назад старі становища й зліквідували польські успіхи. Українська артилерія острілювала цього дня село Долиняни. (На основі українських ситуаційних звідомлень з 25. і 26. IV. 1919, і Гуперт-а „Walki" стор. 260; Гуперт подає, що ці бої відбулися 26. і 27. квітня).

13. Приготування Поляків до великої офензиви проти українських армій. Прибуття до Польщі військ ґен. Галєра. Приготування до протиукраїнської офензиви. якої домагався польський сойм 11. квітня 1919. р., а плян якої зародився ще 16. березня, 1919. р. (диви про це 2. уст., в 3. числі Літопису). стали реалізуватися щойно тоді, коли зачали прибувати до Польщі транспорти армії ґен. Галєра. Перші транспорти прибули 27. квітня. 1919. р. (Hupert: „Walki" 258). Сам ґен. Галєр прибув до Варшави 21. квітня, а вже 22. квітня поручено йому уложити плян акції в Галичині так, щоби можна було осягнути получення з Румунією. Ще в половині квітня, перед приїздом Галєра, задумувала польська начальна команда ьжити до офензиви проти У. Г. А. й проти Наддніпрянської Армії 4 галєрівські дивізії в двох ґрупах: 2 дивізії від сторони Замостя й Грубешова, а 2 другі дивізії від сторони Ярослава й Перемишля. Тимчасом виконання цього пляну стало для Поляків неможливе. бо Антанта узалежнила армію Галєра від диспозиції ґен. Фоша (начального вожда всіх антантських військ). а ці диспозиції заборонювали цій армії Галєра якоїнебудь акції в Галичині. Галєр обіцяв, що застосується до диспозиції Фоша, а це унеможливлювало Полякам задержати провідну думку первісного пляну офензиви. Галєрови вдалося тільки з трудом одержати згоду на ужиття двох дивізій і то тільки на Волині. Та в цьому випадку бажане осягнення получення з Румунією ставалося дуже сумнівне. Тому. що польська начальна команда вже 21. квітня рахувалася з дальшими утрудненнями з боку Антанти. то не хотячи відкривати своїх плянів перед нею. здержувалася з призначенням ґен. Галєра на начального команданта всіх польських військ проти українських армій до послідної хвилини й предвиджувала. що в разі протесту Антанти. обійме команду сам Пілсудський а Галєром послужиться тільки на Волині. (Hupert: „Zajęcie Małopolski" 40).

Які були пляни польської начальної команди, що їх хотіла скрити перед Антантою, побачимо з поданої нижче диспозиції до офензиви. Польська начальна команда. як подає Гуперт, числила на те. що всякі дипльоматичні протести внаслідок іменування Галєра начальним командантом протиукраїнського фронту. прийдуть запізно та що перебіг офензиви буде успішний і скорий. Ці свої міркування опирала на відомостях про успіхи більшовиків на Волині та на відомостях про упадок духа й розклад українських військ в Галичині. („Zajęcie"... 41).

Ґен. Галєр. використовуючи пляни Нач. Дозвідства. уложив свій плян дуже скоро. Цей плян приняла польська начальна команда з малою зміною у виданій нею 30. квітня диспозиції. (Huper t „Zajęcie".. 41).

„Dyspozycja dla akcji ofenzywnej na Wołyniu i Galicji Wschodniej Armji generała Hallera i gru-

Digitized by Google

py generała Iwaszkiewicza z 30. IV. 1919, Oddział I, Nr. 7796/I. Такий заголовок мала ця важна, хоч пізніше й значно змінена, диспозиція. Її зміст такий[5]).

Як **ціль операції** подавала розбиття українських сил на Волині й в Східній Галичині, відзискання території Східної Галичини й запевнення сполуки з Румунією.

Операційні райони й напрями атаків. Армія Галєра мала оперувати на схід від лінії Любачів — Яворів — Львів — Ходорів (ці місцевости включно), виходячи з району Ковель — Володимир Волинський — Грубешів — Тишівці (на Волині) в загальнім напрямі на Сокаль — Красне, Бережани — Бучач. Група Івашкевича мала оперувати на захід від лінії Любачів — Яворів — Львів — Ходорів (виключно), виходячи з району Хирів — Перемишль — Судова Вишня в загальнім напрямі на Самбір — Дрогоби — Стрий — Бучач.

Плян операцій в загальнім нарисі мав виглядати так. А). Армія Галєра, прориваючи український фронт на лінії Порицьк — Довгобичів — Белз, мала мати на ціли в першій фазі операцій опанування залізничої лінії Львів — Красне — Броди. Слідуюча фаза операцій мала бути залежна від розвою акції групи Івашкевича й могла мати на ціли опанування залізничої лінії Стрий — Бережани — Тернопіль. Б.) Група ґен. Івашкевича, прориваючи головними силами український фронт на відтинку Хирів — Мостиська, мала мати на ціли в першій фазі операцій осягнення лінії Самбір — Старий Самбір, а в слідуючій фазі, опираючися на лівім крилі о болота Дністра, мала стреміти до осягнення лінії Стрий — Миколаїв. Щоби відтяти українські сили, які були на північ від Дністра й на захід від Верешиці, мала вдарити визначена Івашкевичем підгрупа з Любіня Великого здовж Верешиці й знищити переходи через цю ріку. Правим крилом мав Івашкевич опертися о Карпати й замкнути їх головний перехід на галицький бік.

Сили. А) В склад армії ґен. Галєра мали входити 1. і 2. дивізія стрільців (ці дивізії були властивими складовими частинами армії Галєра, й входили в склад І. французько-польського корпусу під командою ґен. Одри), група ґен. Карніцкого й один зміцнений полк кавалєрії. Б.) Ґен. Івашкевич мав мати до диспозиції 3. дивізію легіонів, 4. дивізію піхоти (ці обі дивізії наказано творити 18. IV. 1919. з частин, що оперували між Судовою Вишнею а Хировом), 12. полк полевої артилєрії й всі сили галицького фронту. Від хвилевої ситуації мало залежати, чи війська ґен. Івашкевича, що стояли на північ від Львова, будуть для першої фази підпорядковані ґен. Галєрови.

Речинці угруповань і розпочаття акції. Армія Галєра мала розпочати офензиву в дни Х, група Івашкевича в дни У. (Ці дати мала подати начальна команда до відома пізніше, коли все було би готове й коли буде уважати за найліпше). Пересунення сил до вихідної ситуації належало зарядити негайно й всіми можливими способами приспішувати. Речинець закінчення концентрацій був поданий на 10. травня найпізніше. Речинець розпочаття акції мав бути означений начальною командою.

Керівництво операціями мав обняти начальний вожд. Місцем постою начальної команди мав бути Перемишль від дня (Х—3).

Дальше диспозиція заряджувала творення резерв, приказувала зебезпечувати зади й пацифікувати край. Цю диспозицію дістали Галєр, Івашкевич і Карніцкі.

Так виглядала ця диспозиція. Ту належить підкреслити **те, що мимо заборони Антанти вжити Поляками військ Галєра в Галичині й мимо приречення Галєра, що не вжие свого війська на території Галичини, диспозиція визначує цій армії ділання на території Східної Галичини а саме заняття залізничої лінії Львів — Красне — Броди, а відтак евентуально й залізничої лінії Стрий — Бережани — Тернопіль!**

Хоч плян офензиви був готовий вже 30. квітня, то однак з його виконанням мусіли поляки ще зачекати, бо сили, якими розпоряжали, не стояли ще в поготівлі. І так пересунення двох галєрівських дивізій на вихідні становища вимагало трохи часу, а організація 3. дивізії легіонів і 4. дивізії піхоти, наказана в армії Івашкевича 18. IV., ще не була закінчена. (Hupert: „Zajęcie"... 44).

Нові директиви й прикази. По виданню наведеної диспозиції, стали виходити що раз то нові директиви й прикази, так від Галєра (хоч ще не був іменований офіціяльно командуючим протиукраїнського фронту; щойно 3. V. повідомило його Нач. Довудзтво, що він має обняти команду фронту з осідком у Люблині щойно 8. V.), і від підчинених йому комендантів, Івашкевича, Карніцкого й Одри. (Гуперт, як вище). З цих директив, що були в змислі наведеної диспозиції, найважніші такі:

7. V. видала команда ґен. Галєра приказ п. з. **„Plan działań wspólnych"**, що обіймав і волинський і галицький фронт, в якому розграничено райони ділань поодиноких відділів, що творили три групи: 1) ґен. Карніцкого на північ від галицько-російської границі, зі задачею забезпечити ліве крило цілої офензиви; 2) ґен. Одри (команданта І. французько - польського корпусу), що вдаряв з лінії Холм—Замостє в напрямі на Броди Красне й 3) ґен. Івашкевича, що мав демонструвати під Львовом а вдарити з Хирова й Судової Вишні на Самбір і зі Львова на Миколаїв. Дрогобич мав бути занятий в два дни по заняттю Красного так, щоби північна група мала час ударом на полудневий схід відтяти Українців, що будуть відступати з-під Львова і з-над Дністра. Коли би це було неможливе, мала група Івашкевича принайменше відкинути Українців в гори. А коли би й це не повелося, тоді ціллю дальшої офензиви мало бути постепенне здобування залізничих ліній Ходорів — Тернопіль і Ходорів — Стрий, а

[5]) На основі дослівного тексту в праці Гуперта п. з. „Zajęcie Małopolski Wschodniej i Wołynia w r. 1919". стор. 41—43).

Digitized by Google

відтак залізниці Тернопіль — Чортків і лінії Збруча. (Hupert: „Zajęcie"... 45).

Наведений приказ доповнювали письменні інструкції для кождого з трьох ґенералів осібні. Ґен. Івашкевич мав розпочати свій наступ в день, поданий йому пізніше а не. як це йому приказано, в два дни по розпочаттю операцій ґен. Одрою й то тільки ґрупою, що була призначена до наступу на Миколаїв. **А головний наступ Івашкевича з Хирова й Мостиск мав відбутися відповідно до давніших заряджень в два дни по наступі ґен. Одри, так, щоби цей послідний міг випередити відступаючих Українців в Бережанах і в Галичі й відтяти їх від сходу.** (Hupert: „Zajęcie"... 45-46; підкреслення моє, І. К.).

Ґен. Івашкевич видав 7. V. приказ до переґрупування своїх сил, які пізніше дещо змінив. Бо оцінював він свої сили як за слабі до того, щоби побіч двох головних ударів з Хирова й Мостиск, перепровадити ще третий удар, досить віддалений від тамтих, в напрямі на Миколаїв. Тому **просив телєфонічно 11. травня, щоби міг спрямувати ґен. Єнджеєвского не на Миколаїв але на Рудки**, а мотивував це тим, що обхід слабими силами не повинен занадто віддалюватися від головного удару. Нач. Довудзтво згодилося на це. (Hupert: „Zajęcie".. 46; підкреслення моє, І. К.). Ґен. Галєр наказав 11. V. Карніцкому й Одрі розпочати офензиву 12. V., але на їх просьбу пересунув речинець на 14. травня. (Hupert: „Zajęcie".. 47).

Інтервенція Антанти й її наслідки. Тимчасом 12. травня одержав ґен. Галєр приказ Нач. Довудзтва, який змінював поважно цілість операцій. **Причиною цього була інтервенція Америки й Анґлії, внаслідок якої польський премієр міністрів, Падеревський, заявив на засіданні сойму офіціяльно, що на жадання Америки й Анґлії мусіли Поляки понехати акцію військ Галєра.** Ту треба зазначити, що передусім Америка через своїх парижких представників (полк. Bowman і Emden жадала від Польщі безоглядного послуху й для бліщого натиску здержала свої транспорти до Польщі. (Про це повідомив польського міністра заграничних справ М. Сокольніцкі іменем польської делеґації на паризьку конференцію листом з 2. травня). Тому появився приказ польської начальної команди, який узнавав ужиття військ І. французько-польського корпусу в Галичині „з політичних причин" остаточно за неможливе й внаслідок цього Нач. Довудзтво відібрало Галєрови команду над протиукраїнським фронтом і задержало її для себе. Приказ заряджував, що з цього І. франц.-польськ. корпусу має тільки 1. дивізія стрільців виступити зачіпно на Волині, ударяючи над Стир поміж давною границею галицько-російською а Луцьком аж по Рафалівку, а 2. дивізія мала залишитися на місци й мала бути відтранспортована на загрожений тоді фронт протинімецький. Її дотеперішну задачу мала перебрати ґрупа ґен. Бабянського, зміцнена 1. полком уланів, яка в тій цілі мала зібратися в Володимирі Волинськім і вдарити звідси на Сокаль. В міру поступу цього наступу мала підпомогти його ґрупа полк. Мінкевича ударом з Рави Руської, а львівська дивізія наступом на Куликів. Ті всі три ґрупи мали відтак оперувати на залізничу лінію Броди—Красне. Отже армії Івашкевича задумували забрати львівську дивізію; позатим не змінено пляну операцій тієї армії. (Hupert: „Zajęcie".. 47—48; підкреслення мої, І. К.).

Гуперт пише, що виконання цього приказу було трудне. Бо стягнення розкинених відділів Бабянського а відтак їх пересунення вимагало довшого часу й хвилево, внаслідок перерви в телєфонічних полученнях неможливе до здійснення. А брак військ в заступленню 2. дивізії стрільців робив сумнівним успіх удару на Броди—Красне, тимбільше, що відпадало співділання 1. дивізії, спрямованої над Стир. І як Гуперт додумується, „Галєр, узгляднюючи це все, цього приказу не послухав ато з тієї причини, що вже розпочатої акції супротиприятельського (себто українського, І. К.) протиділання (?) (знак питання поставив Гуперт, І. К.), не може сейчас переривати". Отже постановив своїх дотеперішніх приказів не зміняти а тим самим ужити ґрупи ґен. Карніцкого в її складі до удару над Стир, а І. франц.-польськ. корпусу до заняття лінії Буга й повздержати його щойно по заняттю тієї лінії. (Гуперт зазначує при тому, що в доступних йому актах не найшов з цього дня зізволення на це начального вожда). („Zajęcie Małopolski".. 48, разом із заміткою; підкреслення мої, І. К.).

Зміна пляну офензиви.

Остаточно цілий, так довго укладаний плян, уляг в послідній хвилі значній зміні. Передусім район операцій 1. дивізії стрільців, тому що вона не мала бути вжита в Галичині, пересунув Галєр більше на полудне аж по галицьку границю. 2. дивізія стрільців мала, по осягненню Буга, іти, замість на Камінку Струмілову й Красне, більше на схід, це є своїм лівим крилом здовж давної границі Галичини з Росією. А ґрупа полк. Мінкевича мала йти, замість на Жовкву, на Камінку Струмилову. Львівську дивізію спрямував Галєр не на Старе Село, а на Куликів. 13. травня одержав Галєр згоду Нач. Довудзтва, щоби 2. дивізія дійшла по лінію Буга. В цей спосіб змінені напрями всіх ударів на півночі унеможливили Полякам відтяти Українську Галицьку Армію в її відвороті під Бережанами й Галичем, що вони перше задумували зробити. Hupert: „Zajęcie"... 48—49; підкреслення мої, І. К.). Так виглядав в остаточній редакції плян польської травневої офензиви. (Далі буде).

Digitized by Google

Холодний Яр говорить

Написав *Юрій Горліс-Горський.*

(Продовження)

Написавши селянинові офіційну росписку з печаткою Холодного Яру, відправляю його із завязаними очима назад на заставу. Як ми пізніше довідалися, та відозва була розліплена в містах і околишних, доступних для червоних, селах.

Штаб і повстанком зібралися в саду на нараду.

Отаман висловив думку, що треба написати відповідну відповідь і передавши її „для більшого фасону" видрукувати своїм хлопцям до Чигиринської друкарні — переслати до Чека та розповсюднити в околишних містах. Голова повстанкому відразу забрався до писання. Списавши олівцем кількананцять карток у своїй записній книжці — почав читати на голос. У тій відповіді, Дігтяр, використовуючи нагоду, міцно сів на соціял-демократичного гнідого. Почавши від того, що більшовики неправно розігнали „Всероссійское Учредітельное Собраніе" та зламали святі засади свободи, рівенства, братства і права націй на самоозначення — закінчив палким закликом до Москалів-червоноармійців, щоби не проливали невинної братської крови українських селян, а обєднавшись з ними — повертали зброю проти нових деспотів. Окремо звертався до „братів-українців", що пішли на послуги ворога, щоби вони прозріли і не здіймали з матері полатаної сорочки.

Вислухавши захоплену деклямацію Дігтяра. Отаман крутнув головою.

— Не годиться. Напиши но, осауле, щось коротко та ясно. По військовому.

Поламавши собі голову над кількома варіянтами відповіді — роблю нарешті „плагіяти" з більшовицької відозви, яка лежала переді мною: „Московсько-жидівським червоним катам України — Непощадний Національний Терор!".

Дальше від імені Холодного Яру і всіх українських повстанців — пропоную, щоби „товариші" негайно визбиралися собі у Московщину і перестали опікуватися нашими справами. Самі собі раду дамо. Інакше всі будуть знищені. Окремо обіцюю своїм зрадникам, що пощади для них не буде.

Трохи „заголосно" та... оба ворожі тексти — один одного були варті.

Відповідь, за винятком Дігтяра, всім сподобалася і була відіслана до Суботова, для передачі „пильним замовленням" до Чигиринської „Советської друкарні".

Скориставши із темного хмарного вечора беремо з Чорнотою двацять відважних хлопців і з двома ручними кулеметами йдемо забрати голови наших хлопців під Камянкою. Коло того переїзду, по грушківській дорозі завжди стояла застава червоних, — вночі шість чоловіка з кулеметом. Розположення застави ми знали. Те, що вона містилася у заглибленні на верхівці старовинної могили-майдана — облекшувало її захоплення.

Підкравшися ззаду, щасливо відправляємо на той світ, без шуму, усіх шість червоноармійців, із яких чотири спало. Відрубавши їм голови — насаджуємо їх на місце знятих із списів голов наших загинувших хлопців. Андрій відвязав таблички і привязав на їх місце до списів свої, які заготовив у монастирі: „Московсько-жидівським червоним катам України — нещадний національний терор!" „Це чекає усіх червоних бандитів!"

Зробивши цю заміну — щасливо повертаємо до монастиря.

—·—o—·—

Доходили противорічні чутки про перемоги і поразки червоної армії на західньому та південному фронті. Ніхто нічого певного не знав. А повстанчий рух навкруги, з початком вересня почав розгоратися. За Дніпром горіли села і гриміли гармати в боях червоних із сильними повстанчими загонами Килеберди та Скирди. На Херсонщині зявилася повстанча Степова дивізія Блакитного, летючий партизанський загін Чорного Ворона, відділи Лютого, Шпиля. Ближче до нас крутився верткий Кобчик. Збільшений вже Чорноліський полк Пилипа Хмари час до часу латав боки червоним виринаючи із Чорного лісу. За залізницею, окрім Кваші, що починав сильніше про себе нагадувати, зявився ще й загін Завгороднього. На Черкащині, в околицях Мліева—Тетієва—Городищ, — починав розгулюватися Голий. На Дніпрі „господарювали" Чорний та Мамай.

Останній передав до штабу, що йому в Плавнях стає горяче, бо червоні бронеплави систематично обстрілюють їх із гармат. Мусить що ночі переносити човнами „Січ" на обстріляні у день ділянки. Червоні спішилися із збиранням хліба з нового врожаю для армії й голодної Московщини. З усіх сторін доходили вісті про повстання окремих сіл та районів. Їх жорстоко ліквідували карні загони.

У наш район військові частини не зявлялися, але було ясно, що червоні збираються повести на Холодний Яр пляновий наступ з усіх боків.

Дивізія „Внус" підтягнула свої частини у села поза Жаботином і вела інтензивну розвідку в бік наших лісів. Та мусіла оглядатися також і на своє запілля, бо у Черкаському бору скупчувалися значні сили повстанців.

Дніпром підпливали червоні частини із Києва і займаючи села на Побережжі — відрізували нас від 2-го куріня.

Гарнізони Камянки та Олександрівки були збільшені. На цей відтинок прибув новий панцирний потяг з далекобойною гарматою, з якої час до часу пускали пару гранат аж у наші ліси.

Більшовицька залога Чигирина надалі залишалася незначною і сиділа там лише тому, що м. її не зачіпали.

Одного дня, звязок із Знамянки приніс відомості, що туди прибули залізницею бригада піхоти,

Digitized by Google

полк кінноти та мішаний загін особливого призначення ВЧЕКА. Перед цими частинами виступав на стації з промовою Наркомвоєнмор Льова Троцький.

„Червоний цар" прибув до Знамянки під охороною двох бронепотягів. У його поїзді, окрім сильної охорони, було дві платформи з автом та малим аеропляном. Троцький предбачав, що може довестися утікати від повстанців у небо.

Стоючи на вагоні, Наркомвоєнмор кричав до червоноармійців, що куркульська контрреволюція вбиває ножа в спину совітської власти в той час, як червона армія бється на фронтах проти зовнішніх ворогів. Що маючи під рушницею мілліони — червоне командування може кидати на фронти заледве сотні тисяч боєвиків, бо останні потрібні для „оборони завоювань революції" у запіллі.

„В той час — кричав Троцький — як армія та центральні міста голодують, український куркуль закопує хліб у землю, а сам бере рушницю і йде годувати нас кулями!"

Закінчив свою промову клясичним наказом: „Нещадно вистрілюйте, вирізуйте бандитські кодла, бо інакше нас виріжуть! Без жалю знищуйте, спалюйте бандитські села — бо інакше нас спалять у вогні контр-революції!"

По його відїзді на Шполу — кінnота виступила в район Цвітної, очевидно для операцій проти Хмари, а піхота вирушила в нашому напрямку на Чигирин. Загін Чека пішов поза залізницею у район Кваші.

Наш штаб зібрався на нараду. Мусимо виступати і нищити ворожі частини, коли не хочемо, щоби нас вирізали, а наші села пішли на попіл. Мусимо не дати ворогові затягнути пляново петлю круг нашої шиї.

У вечорі, сидючи в келії при світлі двох каганців із лямпадок — пишу звязкові листи до різних отаманів закликаючи їх до спільних пляновых операцій. Написавши накази Мамаєві і Кваші, щоби поповнивши свої куріні —вели їх до Холодного Яру — пишу накази своїм сільським отаманам. Холодний Яр обявляв мобілізацію. Збірка призначалася через день у долині коло лісничівки Кресельці.

В призначений день, залога, залишивши в монастирі триста чоловіка, виступила на місце збірки, куда збиралися вже дієві і резервові сотні із сіл.

Надійшов відділ Мамая з великим жовто-блакитним прапором з написом: „Курінь Білого Яру". Побережжа дало заледви двісті двацять чоловіка. з чотирма кулеметами. Останні, хоч і готові до повстання — не хотіли покидати хати. Мамай вивіз своїх „рибаків" човнами із плавнів та обійшов червоні частини. що стояли над Дніпром, ще вночі. Затримався на відпочинок у Трушівцях.

Роблю підрахунок і вияснюю. що маємо понад сім тисяч добре озброєних і боєздатних козаків. Відразу переводимо розвинення у бригаду. Штаб першого куріня виділився із штабу бригади. Я залишаюся осаулом Петренка. що приняв 1-й курінь, а на осаула штабу бригади призначений був Отаманенко. На начальника штабу бригади призначив отаман сотника Грицаєнка. Для ведення агентурної розвідки виділено „колегію": Отаманенко, я і Чорнота. 2-й курінь приняв Мамай. Сотні виділені до 3-го куріня, тимчасово, до прибуття Кваші, приняв сотник Хвещук.

Чорнота, оглянувши зібрану кінноту, був нею сильно незадоволений. Занадто велика ріжниця була між добрими і лихими кіньми. Вибравши коло сорока верхівців на кращих конях в окрему сотню та виділивши вісімнацять на середніх як звязкових до штабів курінів — останніх рішучо відмовився признати за кінноту. В наших селах відповідних коней теж не було. Мусіли хлопці заховавши сідла поки роздобудуть добрих коней — піти у піші сотні.

Тим часом повернулася із Чигирина дівчина-розвідчиця і оповіла, що бригада, яка прибула туда вчора із Знамянки — виступила на усмирення великого села Степівки по той бік Чигирина. У Степівці сьогодні рано вибухнуло повстання, під час якого був перебитий продовольчий загін, що приїхав дерти развьорстку.

По нараді штаб бригади рішив: залишити тих триста, що були у монастирі, під командою молодшого брата отамана Деркача, щоби вони ставши табором у лісі наглядали за монастирем, де у нас залишалися ріжні запаси та стежили розвідкою за рухами частини дивізії „Внус" і Камянкою.

Не зачіпаючи складу сільських сотень повернути їх в села, щоби вони, перебуваючи у бойовій готовости, на випадок ворожого наступу з тієї сторони, або з Побережжа, — могли відбити його під проводом Семена Чучупаки.

При першій потребі всі вони віллються у сотні бригади, до яких були призначені.

Частина кулеметів теж залишилася.

Бригада, маючи у складі до двох тисяч боєвиків — з місця вирушила на виручку Степівки.

Потім, не повертаючися підемо розганяти червоні частини та ліквідувати місцеву „савєтскую власть" з цієї сторони.

Приспішеним маршем прямуємо через Головківку—Суботів — на Чигирин, щоби вдарити по червоній бригаді з заду.

У Суботові, їдучи верхи поруч Петренка, з якоюсь дрожжю у серці приглядаюся до Богданової церкви на горі. „Домовина України"...

Петренко показує нагайкою на камяну бабу при дорозі.

— Отут били селян за часів панщини. А он там стояв будинок Гетьмана Хмельницького.

Чигирин займаємо без бою, бо караульна рота й міліція, очевидно попереджені про наше наближення — заздалегідь утікли за Тясмин на Побережжа.

Виходимо за Чигирин і бачимо густі хмари диму. Горіла Степівка.

Чорнота з кінnотою поїхав на розвідку і повернувся з двома озброєними селянами на конях.

Червоні, розігнавши Степівських повстанців запалили село і поспішили на село Семигірря, де теж вибухло повстання. Коло Семигірря напав їх

Digitized by Google

збоку ще якийсь чужий повстанчий загін і вони відбивши його — пішли переслідувати дальше в степ.

Вже вечоріло. Вести змучену скорим маршем бриґаду не знаючи місця перебування ворога — не було сенсу. Виславши в трьох напрямках аґентурну розвідку — залишаємося у Чигирині ночувати.

Під ранок, розїзд нашої кінноти привів до штабу чотирьох червоноармійців, що утікали підводою до Чигирина. Червону бриґаду, що спалила Степівку, у двадцять кількох кільометрах за Чигирином, оточили вночі значніші сили повстанців. Частину перебили — решта розбіглася.

На другий день, забравши із „соціялізованих" большевиками фабрик шкіри запаси ременю на чоботи та баранячих шкір на шапки — бриґада виступила із Чигирина до Суботівського лісу.

Заняття Чигирина використали ми щей і у той спосіб, що видрукували у друкарні великий запас відозв до населення із закликом до боротьби.

В суботівськім лісі бриґада стала табором коло Вовчого шпиля. Була це височенна гора-шпиль, верхівка якої зносилася над цілою місцевістю. Не дивно що за козацьких часів на ньому був дозорчий пункт. Наша варта, що примістилася на дубі, могла через далековид стежити за дорогами аж поза Тясмином і Чигирином.

Тут вже, одержали відомости, що червону бриґаду, яка прибула до Чигирина із Знамянки, розбили минулої ночі обєднані повстанчі відділи Лютого і Штиля. Після того, ці загони розєднавшись пішли дальше в степ, у напрямку Олександрії, де спалахнуло ширшого розміру повстання.

Під вечір, наші стежі вислані на край лісу донесли, що по дорозі на Матвіївку йде якась кольона. Після маленького „непорозуміння" виявилося, що то Кваша вів зза залізниці на обєднання з нами триста пятьдесять повстанців. Третій курінь поповнився і команду над ним приняв Кваша.

Разом із цим відділом прибула приємна новинка. Позавчорашної ночі оточив Кваша в одному селі загін особливого призначення ВЧКА, який вирушив із Знамянки для боротьби з повстанчим рухом поза залізницею і при допомозі селян — перебив до одного чоловіка. Операція була виповнена так „чисто", що червоні не скоро доглупаються, куди той загін подівся. Окрім першорядної зброї, хлопці розжилися на сто сорок новеньких скіряних курток.

Червоним „благословення" Троцького не принесло щастя... Натомість наш „початок" заповідався не зле.

Постановлюємо на нараді штабу, виділити частину людей на підкріплення булавної сотні, що залишилася у Холодноярському лісі, а з останніми силами — перейти в ночі за залізницю. Обійшовши Камянку з протилежного боку та відрізавши в обі сторони від неї шляхи відступу по залізниці — нагнати червоних із неї на Холодний Яр.

Залізницю перейшли тихо і отаборилися у Бондурівському лісі.

Та на другий день плян був змінений. Надоспіла відомість, що до Чигирина із боку Побережжа увійшли червоні частини силою до двох тисяч чоловіка і готовляться до наступу на Холодний Яр.

Постановлюємо операцію, упляновану відносно Камянки — проробити з Чигирином, тим більш, що тут були більш сприятливі умовини.

Пославши звязків до Холодного Яру, щоби села приготовилися зустрічати „товаришів", як ми їх налякаємо із Чигирина — переходимо вночі назад через залізницю. На цей раз розкрутили і занесли до лісу за декілька кільометрів рейки з цілого відтинку.

Після полудня, стоючи табором у лісі поблизу Чигирина, почули стрілянину. Наша кінна розвідка донесла, що то знову воює з червоними село Степівка. „Фронт", під цей час, розтягнувся на полях між селом і Чигирином, але повстанці відступають повільно у напрямку села збиті вогнем противника.

Вирушаємо на допомогу.

Коли наші відділи зявилися позаду лівого крила повстанців — відступ припинився. Наша кінота попередила селян, щоби не приняли нас за ворога.

„Воювала" не одна Степівка але й сусідне село, назви якого не памятаю, та село Семигірря, що спільними силами пішли у наступ на Чигирин. Хоч повстанці числом і переважали ворога, та більша половина їх була озброєна косами, чипилями, рискалями, саморобними списами. До рушниць і двох кулеметів майже не мали вже набоїв. До того один кулемет зіпсувся.

Червоні щедро поливали селянську лаву кулями принаймні із шести кулеметів, до яких очевидно мали великий запас набоїв. Було вже декілька убитих і чимало ранених.

Залишивши другий курінь у резерві розвиваємо перший і третий в лави. Червоні побачивши таке підкріплення — почали відступати. Та на обрії зявилася широка лава резерв, що виступили із Чигирина. Фронт розтягнувся на добрих два кільометри. Досить було кинути оком, щоби уяснити собі, що червоних було вже на полі значно більше від двох тисяч. Праве крило повстанців уперлося у Тясмин. Кіннота наша з Чорнотою була спішно кинута за наше ліве крило. По перше, треба було забезпечити його від можливого обходу червоною кіннотою, що в межичасі могла надіспіти до Чигирина. По друге, при відступі червоних треба було перехоплювати їх, щоби не утікали до лісу. Зрештою, кількадесять наших верхівців, маючи замало сили для атаки — могли лякати праве крило ворога вогнем із ручних кулеметів.

Тридцять охотників — кращих боєвиків першого куріня — послав Отаман, щоби вони, переправившись через Тясмин з чотирма ручними кулеметами, бігли лозами понад річкою і залягли за мостом через Тясмин у Чигирині. Коли червоні будуть відступати, а єдиний безпечний шлях відступу йшов через той міст на Побережжа, — хлопці замкнули міст вогнем з кулеметів і рушниць.

Зєднавши свої лави, червоні пішли в наступ.

Digitized by Google

Лави їх мали досить добрий боєвий вигляд.

Деркач наказав, щоби наші лави залягли і не стріляючи очікували наближення ворога.

Наблизившися на яких триста кроків червоні теж залягли і відкрили шалену стрілянину.

Оба наші куріні відповіли сальвами по сотнях. Заговорило наших вісім станкових кулеметів. Та найбільше враження, здається, зробили кільканадцять рушничних гранат, які пустила перша сотня і чотири міни пущені досить влучно із двох мінометів, що їх вивів Левадний в лаву першого куріня. Не сподіваючися, очевидно, від „бандитів" таких солідних гостинців, „товариші" піднялися і стали панічно утікати. Відбігши — знову упорядкувалися.

Наші лави пішли в наступ.

Степівські селяни, босі, випередили наші лави і не дивлячись на сильний вогонь — бігли виблискуючи на сонці косами і рискалями.

Під самим Чигирином червоні знову залягли і стали вперто боронитися, поставивши на вигідних місцях кулемети. Та питання бою було вже вирішене. Наше праве крило вступило вже понад річкою у місто. Приспішив висновок Чорнота, який, не дивлючись на попередню заборону Отамана — кинувся з своїми кінноти чиками в шаблі на праве крило ворога, обійшовши його з боку.

Червоні, покинувши кулемети, врозтіч кинулися з гори до міста. Раніше ніж ми дійшли до обрію гори і могли побачити, що там робиться — з протилежного боку Чигирина донеслася кулеметна і рушнична стрілянина. То наші хлопці „замикали" міст.

Деркач, Петренко і я, на конях, прилучуємося до нашої кінноти і вскакуємо з нею до міста. Стративши досить часу на обїзд „Дорошенкової" гори — не застаємо вже у місті нікого. На мості валялося пара вбитих у возі коней та декілька трупів червоноармійців. Усі тридцять „охотників" вийшли із свого завдання без страт, не перепустивши через міст ні одного ворога.

Червоні стратили забитими заледве кількадесять чоловік. Кількох заблуканих упіймали наші кінноти чики. Частина червоних кинулася тікати по Суботівській дорозі та зустрінуті ще здалека стрілами суботівців — пішли вплав через Тясмин. Основна маса утікаючих червоноармійців, щасливо потрапила на брід у самому місті і перебрівши Тясмин кинулася тікати Побережжам на Черкаси. Переслідувати їх по важкій піщатій дорозі силами нашої кінноти — не було рації. Тим більше що надходив вечір.

Підраховуємо нашу здобичу. З півтори сотні покинутих рушниць, декілька підвод з набоями, декілька з різним майном. Із всіх покинутих кулеметів, за винятком одного, — кулеметчики вспіли повихоплювати механізми і вони були непридатні.

Згодом виявилося, що страти червоних були значно більші, як ми лічили. Тясмин почав викидати наверх десятки топельників-червоноармійців, що потопилися попавши в одязі на глибокі місця.

Переночувавши у Чигирині, виступаємо до села Семигірря, забираючи із собою тіла трьох наших убитих. Селяни Семигірря, упросили напередодні Отамана, щоби ми їх поховали разом із чотирма поляглими під Чигирином. Степівка забрала своїх вбитих до свого села.

Семигірря — степове, колись козацьке село, оточене з усіх сторін старими високими козацькими могилами.

На верху однієї із них спочили і наші жертви. Всі три вбиті Холодноярці були „бурлаки" — два полтавці, а один галичанин.

Переночувавши у селі та переконавшися, що з цього боку небезпека для Холодного Яру змаліла, бо в степу повставало село за селом, — Побережжам, через Трушівці і Медведівку — повертаємося до Мельників.

Та тут чекала на нас несподіванка. Цієї ночі, розвідавши очевидно, що головні сили виступили за Чигирин, — ускочив в Мельники большевицький карний загін Лопати. А що складався він переважно із місцевих хлопців, які самі в минулому партизанили проти німців, денікінців, а то й большевиків, і лише упіймавшись на крадіжах та грабунках утекли від селянського суду на службу до червоних — то нічого не було дивного, що той загін, на тачанках, непомітно прокрався вночі польовими доріжками у Мельники і пострілявши із кулеметів по вікнах та запаливши декілька хат — зник раніше ніж вспіла збігтися дієва сотня. Утретє згоріла хата Чучупаків.

Молодший брат отамана, що залишився тут з булавною сотнею у лісі, приніс до штабу відомості, що дивізія „внутрішньої служби", яка загрожувала Холодному Ярові із сторони Бобринської — Жаботина, цими днями зняла свої частини із нашого напрямку і кинула їх під Черкаси. У Мліеві, Тетіеві, Мошнах, Городищах, у селах понад Росю і дальше в напрямку Канева — вибухнуло широке повстання.

Плян наскоку на Камянку був штабом відложений, бо стація Камянка стала базою двох сильних бронепотягів, які не дали би нам там „погосподарювати". Через декілька днів, зза залізниці надіспіли відомості, що у район Бовтишки—Івангорода прийшла червона піхота і „господарює" у селах. Вирушаємо у тому самому складі що й на Чигирин, щоби налякати її звідти. По дорозі захоплюємо знову Олександрівку і поповнивши трохи запаси потрібних річей у відновлених вже „госбазах" та знову запаливши їх — переходимо у ліси по той бік залізниці.

В наступні дні і ночі робимо декілька безупішних маршів за тією піхотою, але вона заздалегідь утікала і відійшла десь аж під Шполу. Виловивши трохи місцевих большевиків та зліквідувавши на поворотній дорозі волревком у Трилісах — повертаємо до Холодного Яру.

Із Херсонщини прийшов звязок від отамана степової повстанчої дивізії Блакитного, який під Олександрією розбив значні сили большевиків та захопив у них артилерію. Дивізія, обєднавши декілька повстанчих і партизанських загонів, іде, відбиваючись від насідаючих на неї із півдня

Digitized by Google

червоних частин, в напрямку Холодного Яру. Має у своєму складі близько пятнадцяти тисяч боєвиків, частинно примітивно узброєних (штилі, коси, списи). Має чотири гармати з ограниченим запасом набоїв до них. Відбиті у большевиків авта, в тому числі і панцирні — змушена була покинути через брак бензини.

(Далі буде).

Ф. НЕВЕСТЮК

ДО СВОЇХ

Не спав... І сон не гладив віч
І од думок роївся мізок...
У вікна заглядала ніч...
Важка... Понура... Було пізно...

Селом котилася луна,
Казилося похмілля пяне...
Хтось тихо стукнув до вікна:
»Я тут!... Вже час!... Ходім Степане«!..

Шапку на голову поклав
І в дверях став: »Ходім Миколо«!...
Ніч чорну шату надягла
На ліс, на небо і на поле.

А ворог десь справляв бенкет
І рідні святощі толочив....
І хтілось плюнути в той мент
Наїздникові межи очі.

Пішли у пітьмі понад став
На стежку, що біжить до ліса...
А ліс із пітьми виростав,
Як темна, чорна занавіса.

Перекрадалися у двох
Минаючи чужі застави...
— — — — — —
А ранок вже вітав обох
У наступі у рідніх лавах...

З листів до Редакції

Високошановний Пане Редакторе!

Прошу не відмовити в імя правди і справедливости вмістити на сторінках Вашого шановного журналу нижче поданого одвертого листа до ґен. хор. Пузіцького в справі 10. і 11. листопада 1920 року.

Пане Ґенерале!

На Вашого листа до редакції „Літопису Червоної Калини", надрукованого в ч. 4 за 1933 рік, в котрому Ви закидуєте мені такого роду ганебний вчинок як дезертирство, осмілюсь цим листом заявити наступне:

Ваш лист, Пане Ґенерале, минається з правдою.

За браком місця не можу тут розбирати подій, сподіваючися, що на це ще прийде час, а тепер скажу коротко:

1. Жадного почуття неприязні до Вас по службі як старшина я мати не міг і не мав.

2. Штаб 1-ої кулеметної бриґади на 9. листопада 1920 року стояв в селі Суботівці а в м. Ярузі були позиції правого крила 1-го куріня і минувши м. Яруга Ви могли попасти лише до більшевиків.

3. 10. листопада 1920 р. на відтинку 1-ої бриґади в жадному бою „до пізньої ночі" Ви участи не брали, бо перед вечером сутичка з більшевиками була скінчена, а Ви приїхали вечером. Про положення на фронті 2-ої бриґади Ви не знали, і лише я вас про це поінформував.

4. 11. листопада 1920 р. ціла кулеметна дивізія утікла понад Дністром, а одна з підлеглих Вам бриґад загналася аж до Румунії, де перебуває і по сьогоднішний день і лише я з кінною сотнею і сотник Кириця з пішою сотнею залишилися на місці і прикрили обози від нападу місцевої банди селян, яка складалася з 30—40 чоловіка при однім кулеметі, бо іншого ворога там не було.

5. Нагородним листом при рапорті Командіра 1-ої бриґади з дня 1. березня 1921 р. ч. 022 мене представлено до підвищення в ранґу підполковника. В листопаді 1921 р. наказом п. Військового Міністра Ґен. Хор. Павленка я був переведений з Кулеметної до Окремої Кінної Дивізії, про що написано в наказах обох дивізій і викреслити цього не дасться.

6. Колиб я находився під слідством, то Вам як зацікавленому мусілиб бути відомі і висліди цього слідства і треба було їх у своїому листі подати.

м. Юзефів над Вислою. **Інж. І. Пекарчук.**

ЛІТОҐРАФОВАНІ РУКОПИСНІ СТРІЛЕЦЬКІ ПІДРУЧНИКИ З 1914 РОКУ

Серед збірок Бібліотеки НТШ находяться 3 числа (1, 2 і 9) книжочок „Бібліотеки Вічного Революціонера", з 1914 р. Є це рукописні літоґрафовані зладжені похапцем підручники для молодої української стрілецької орґанізації напередодні світової війни. З бібліоґрафічного покажчика, поміщеного при кінці 9-ого випуску, довідуємося, що невідомий по імені стрілецький інструктор під псевдонімом „Вука" зладив такі підручники: ч. ч. 1 і 2 „Кріс австрійського пішого війська" (ч. I—II), ч. 3 „Сиґналізація", ч. 4 „Розвідча служба", ч. 5 „Зберіґане оружа", ч. 6 „Теорія стріляня", ч. 7 „Таборованє", ч. 8 „Шифри". Зновуж „Зінко Бурлак" зладив дві книжочки (ч. ч. 9—10) про „Поземельство" (Теренознавство) (часть I—II); в першій частині займається автор теренознавством взагалі, в другій „звідами". М. А.

Digitized by Google

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914-1921 РР.

Лушненко (Олекса) ген. шт. пполк. „Наступ Армії У. Н. Р. в листопаді 1920 р. та бій 4-ої Київської Стрілецької дивізії у с. Обухово 12. листопаду". „Альманах", літ.-військ. журнал. Олександрів, 1921, 4°, ч. І, ст. 31—48.

Див. рецензію під *Ліпко.*

Лушненко Олекса. Смерть героїв (З повстання на Україні). „Укр. Трибуна". Варшава, 1921, ч. 196, ст. 3.

17. XI. 1921. с. Малі Миньки.

Любенко О. Терновим шляхом. Табор. Варшава. 1927, ч. 3, ст. 39—43.

Ґолґота Української Армії.

Лютий Ю. Ланцут. Син України. Варшава. 1920, 4°, ч. 5, ст. 4—5.

Праця по комплєтуванню укр. війська.

Лягли головами. „Стрілець". Стрий. 1919, ч.25. сторінка 1.

Список прізвищ сімох стрільців, що загинули в останніх днях березня 1919 р. в боях на відтинку Львів—Перемишль.

Ляйнберґ Л. Радіослужба в У. Г. А. Календар Черв. Калини на 1922 р. Жовква 1922, 8°, ст. 130 до 132; Приятель укр. жовніра — кал. на 1923 р. Львів 1922, 8°, ст. 130—132.

М. 35-тилітній ювилей пан-отця Павла Пащевського. „Тризуб". Париж. 1929, ч. 51—52, ст. 12.

Протопресвитер Армії УНР.

М. А. В юнацькій школі. „Літопис Ч. К.". Львів 1931, 4°, ч. 10, ст. 18—20.

6. Запасова Бриґада АУНР. Камянецька ніша Юнацька Школа. 1920.

М. А. Українські полководці. „Літопис Ч. К." Львів 1933, 4°, ч. 2, ст. 17—19.

Від найдавніших історичних часів, кінчаючи на визвольній війні XX. ст.

Магалевський Юрій. Батько Махно. Календар „Дніпро" на 1930 р. Львів 1929. 8°, ст. 60—70.

1917—1918. Катеринославщина. Причинки до біоґрафії Махна і Марусі Никифорової.

Магалевський Ю. В Олександрівську на Запоріжжу. (Спомини про боротьбу з червоною Москвою в 1917 р.). Календар „Дніпро" на 1929 р. Львів 1928. 8°, ст. 106—121.

Перша сутичка гайдамаків з червоними москалями 13. XII. 1917.

Магалевський Юрій. Олександрівськ — Київ. (Спомини 1917—1918). Календар „Дніпро" на 1931 р. Львів. 1930. 8°, ст. 61—72.

В Олександрівську. Гайдамацький курінь. Вільне козацтво, полк. Шинкар. Формування загону в Києві. навязання співпраці з Донцями.

Магалевський Ю. Останній акт траґедії. (Етап визвольної боротьби Українського Народу 1917—1920). „Літ.-Наук. Вістник". Львів, 1927, 8°, кн. 9, ст. 41—54; кн. 10. ст. 114—129; кн. 11, ст. 217—226; кн. 12, ст. 301—314. І окремою брошурою: Львів, 1927, 8°, ст. 56.

Магалевський Юр. Тихі герої. „Літопис Ч. К.". Львів, 1931. 4°, Ч. І., ст. 15—17.

Віра Бабенко. Повстанка М. Повстанка Віра. Героїні — жертви визвольної війни.

Магалевський Юрій. Уривок із споминів. Календар Ч. К. на 1929 р. Львів, 1928. 8°, ст. 155—161. 1918. Большевицька навала на Київ.

Магаляс С. Огляд військової справи за кордоном. „До Зброї". Збірник І. Львів, 1921. 8°, ст. 75—79.

Магас Павло, пор. За Збруч. „Літопис Ч. К." Львів, 1933. 4°, ч. 7/8, ст. 4.

Василіянський монастир в Михайлівці. Побутове.

Магас Павло, пор. В обіймах тифозної горячки. „Літопис Ч. К.". Львів, 1933. 4°, ч. 10, ст. 4—5.

УГА. Осінь 1919. Немирів—Брацлав. 7. львів. бриґада.

Магас Павло, пор. Перші бої з денікінцями. „Літопис Ч. К.". Львів, 1933. 4°, ст. 15—17.

УГА. Немирів—Брацлав. 7. львів. бриґада.

Магас Павло, пор. Святий Вечір. Календар Ч. К. на 1931 р. Львів, 1930. 8°, ст. 57—58.

Побутове.

Магас Павло. Святий Вечір. Спомини з 1919 р. „Літопис Ч. К.". Львів, 1933. 4°, ч. І., ст. 2.

Побутове.

Маєвський Іван. Уривки з воєнних любовних листів. (Записані УССтрільцем Іваном Маєвським, що був при цензурі в Коломиї 1919 р.). Календар Ч. К. на 1930 р. Львів, 1929. 8°, ст. 78—80.

Побутове.

Мазепа І. Творена держава. (Боротьба 1919 року). „Збірник памяти С. Петлюри". Прага, 1930., в. 8°, ст. 16—75.

1. Від Києва до Камянця. 2. Камянецька доба. 3. Після листопадової катастрофи. Узґляднюється воєнні події.

Мазуренко Ю. Памяті тов. Я(кима) І(вановича) Діячепка. „Трудова Ґромада". Камянець под. 1919., ч. 65.

Отам. 3. повст. селян. дивізії. Характеристика повстан. отамана, як борця за селянство і робітників.

Майдачевський Гриць. Зубенко Ів.: „Лицарі і Мученики". Збір. 2. Каліш, 1923. 8°, ст. 22—24.

Причинки до біоґрафії 14. XI. 1921. під Бородянкою.

Макарушка Любомир др. Маланка 1919 р. під Львовом. (Спомин з одної битви). Календар Ч. К. на 1928 р. Львів, 1927. 8°, ст. 132—139.

УГА. Під Сиховом проти пол.

Маланюк Евген. Крізь бурю і сніг. „Студ. Вістник". Прага, 1926., ч. 4, ст. 10—12.

Digitized by Google

АУНР, юнацькі школи. Некр. Юр. Дарагана.

Маланюк Евген. Національна проскомідія. „Студ. Вістник". Прага, 1926., ч. 7/8, ст. 4—6.

С. Петлюра (убивство).

Маланюк Евген. Оголошення. „Табор". Варшава. 1929. 8°, ч. 10, ст. 101.

Про збирання матеріялів для монографії про полк. Вас. Тютюнника, команданта Наддніпрянської Армії в 1919 р.

Маленька збірка пісень для козака. Ч. І. Видання К. О. В. при Штабі 6-ої стріл. дивізії. Замостя 1920. 16°, ст. 32. Ціна 15 мар. (бито на гектографі).

Мамонтів М. Державна оборона України. „Військово-Наук. Вістник". Київ. 4° м., 1918., кн. І.

За конечною потребою створення дужої власної армії.

Мапа визвольного повстанського руху на Україні. Положіння на 5 червня 1921 року. „Рідний Край". Львів, 1921., ч. 134, ст. 1.

З переліком повстанчих відділів понад 270.

Макар Володимир. Коротка історія 9. гарматного полку У. Г. А. „Літопис Ч. К.". Львів, 1932. 4°, ч. 1, ст. 17—21.

Б. Артилерійська група сотн. Біркенава. Галичина — В. Україна. Злука з Денікіном, злука з червоними. Зірвання з червоними. З мапкою і з ілюстраціями.

Маратонський біг стр. Потапенка. Календар Ч. К. на 1930 р. Львів, 1929. 8°, кал. — квітень.

Подав Р. Сушко. АУНР. Весна 1919. Шепетівка-Звягель. СС. Гер. вчинок. З ілюстраціями.

Мармаш Роман. Хроніка громади Ясниська пов. Городок Ягайлонський. (З денника...). „Літопис Ч. К.". Львів, 1929. 4°, ч. 1., ст. 20; ч. 2, ст. 23.

Час 24. XI. 1918—19. II. 1919.

Мартинець Володимир. С. В. Петлюра й українське національне відродження. „Студ. Вістник". Прага, 1926., ч. 7/8, ст. 15—21.

Марущенко-Богданівський А. пполк. „Занапастили Божий рай". „Табор". Варшава. 1928. 8°, ч. 9, ст. 101—113.

Істор. огляд від часів Центр. Ради до Директорії.

Марущенко-Богданівський А. З того світу. „Укр. Інвалід". Каліш 1928., 8°, ч. 11—13., ст. 9—12.

АУНР. 2-й кін. ім. Максима Залізняка полк, с. Вербка на Ямпільщині. Банда Байлова.

Марущенко-Богданівський А. пполк. На світанку. (Уривок із щоденника адютанта дивізії 1920 р.). Кал. Черв. Калини на 1930 р. Львів, 1929. 8°, ст. 127—132.

АУНР. Окрема кінна дивізія, побутове.

Марущенко-Богданівський А., пполк. Передостанній бій Окремої Кінної Дивізії. Літопис Ч. К. Львів 1929. 4°, ч. 2, ст. 12—14.

3. стріл. Залізна див. АУНР. 19. XI. 1920. Поділля.

Марущенко-Богданівський А., пполк. Штурм арсеналу (Шкіци з пережитих рефлексів). Табор. Варшава 1927. 8°, ч. 5, ст. 20—23.

Київ. І. II. 1918.

Матвійчукова Галя. Перші ранені. Літопис Ч. К. Львів 1931. 4°, ч. 4, ст. 10—12.

Укр. Шпиталь Самарит. помочі у Львові. З іл.

Матвійчукова Галя. Спомини сестри жалібниці. Літопис Ч. К. Львів 1931. 4°, ч. 9, ст. 2—3.

Львів, листопад 1918. З іл.

Матіїв Мельник Микола. Наша Голгофа... (Прогулька на гору Маківку). Календар „Громада" на 1924 р. Львів 1923. 8°, ст. 198—202.

Рефлекси.

Махновці. „Україна". Камянець под. 1919, ч. 40.

Перехід махнівців до армії УНР.

Махно і махнівці. „Воля". Відень 1919. 8°, т. 5, ч. І, ст. 44.

Частинний передрук з Стрільця від 5. X.

Мацієвич К. На земській роботі. „Збірник пам. С. Петлюри. Прага. 1930. в. 8°, ст. 195—202.

Спогади поза військом. Згода на керування повстанням проти Скоропадського.

Мацьків Володимир. Перед дванацяти роками. „Література. Мистецтво. Наука" — додаток до „Неділі" ч. 41 з дня 6 лист. 1931. Львів 4°, ст. І.; „Література, Мистецтво. Наука" — дод. до „Мети" ч. 34 з дня 1 лист. 1931. Львів 4°, ст. І.

Вишкіл І. Гал. корпусу. Лучинець-Бар. По перемирї з денікінцями.

Машиніст-залізничник Пшеньович краде панцирник. Календар Ч. К. на 1931 р. Львів 1930. 8°, кал.-квітень.

АУНР. 3. Залізна див. Літом 1920. Бучач. Гер. вчинок. З іл.

М. Б. Крути. (З давно пережитого). „Укр. Трибуна", Варшава. 1922, ч. 18 (216), ст. 2—3.

М. Б. Крути. (Із давно пережитого). Календар Ч. К. на 1923 р. Львів 1922. 8°, ст. 33—38.

Передрук з У. Трибуни.

М. Б. Лицар 6 дивізії Щербань. „Нове Життя". Щиріорно. 1922, ч. 100, ст. 2—3.

В с. Міньках.

М. Б. Стрілець Технічного Куріня Гомоніпшн. „Нове Життя". Олександрово. 1921, ч. 39, ст. 85—87.

VI. стріл. див. 1920, Волинь.

М. Б. Українська Армія та постачання. „Син України". Варшава. 1920. 4°, ч. 3, ст. 5—7.

Про причини недостачі одягу в українському війську.

М-вич П. Перша стрілецька козацька дивізія. „Відродження". Київ. 1918, ч. 57.

Сірожупанці у Нов. Вол., от. Сокира Яхонтів.

М. Г. Свято перенесення полеглих героїв у Винниках, дня 23. квітня 1921 р. „На вічну память героям". Збірник. Львів 1921, ст 19—20.

М. Д. Перший день на Підзамчу. Спомин. „Літопис Ч. К." Львів 1933 4°, ч. 5, ст. 2—3.

М. Д. Фрагменти з боїв на Підзамчу. Спомин учасника „Літопис Ч. К.", Львів, 1933. 4°, ч. 6. ст. 3—5.

УГА. 3—13. XI. 1918. проти пол.

Digitized by Google

Мегас Осип. Трагедія Галицької Армії. Матеріяли за кровавi роки 1918, 1919 і 1920. Вінніпеґ, Ман. 1920. 8°, ст. 256.

Є розділ: Арештування, інтернування, знущання, табори для полонених і інтернованих. (сторін 33—37).

Медяник Арсен. Кубанський козачий воздухоплавний дивізіон. „Літопис Ч. К. ". Львів, 1932. 4°, ч. 9, ст. 3—6.

Істор. нарис.

Мелень Теофіль. Битва на Маківці. „УСС в Карпатах", збірник. Відень 1915. 8° м., ст. 89—94.

УСС 1914—1915.

Меморіял Українського Червоного Хреста до військових властей у Варшаві та до Президії Польського Т-ва Червоного Хреста. „Укр. Прапор". Відень 1919, ч. 20.

Меркун Осип, пхор. Наші полонені в Італії. Звідомлення. „Воля". Відень 1920. 8°, т. І, ч. 8, ст. 369—372.

Меркурій. З бойового життя 3-ої сотні полку (був. 8 кін. сотня). Спогад. „За Україну". Каліш. 1921. 4°, ч. 2, ст. 9—12.

3. кін. полк 3-ої стр. Залізної дивізії. Акції сотні по день 12. X. 1921 під м. Звинячем, с. Бедриківцями.

Мечник П. Пригоди одної делеґації. „Гром. Вістник". Львів 1922, ч. 122 і 123.

Епізод поїздки до штабу Денікіна.

Микетей Гриць. 1-го падолиста 1918 р. у Київі. Іл. Календар Канадійського Українця на 1921 р. Вінніпеґ Ман. 8°, ст. 202—204.

Микетей Гр. Поручник - лікар д-р Симко Крохмальний 1888 † 1919. „Стрілець". Стрий 1919, ч. 31.

Посмертна згадка, причинки до біоґрафії.

Микитин Павло. Як наші мужики освободили Немирів від польських леґіонерів. „Коз. Голос". Камінка Струмілова. 1919, ч. 68.

1918 рік.

Микола Леонтієвич Юнаків. „Дзвони". Львів 1931, 8°, ч. 6, ст. 407—409.

Біоґрафія і характеристика.

Микола Саковський (Некрольоґ). „Тризуб". Париж 1929. 8°, ч. 49, ст. 12—13.

АУНР, хор. 3. Залізн. див. З портр.

Микола Турянський. „Літопис Ч. К.". Львів 1932 4° ч. 5. ст. 24.

Некрольоґ, був. УСС.

Мир з Україною. „Вільне Слово". Зальцведель. 1918. 4°, ч. 13, ст. 1.

Берестя.

Мирова умова з Україною. „Вільне Слово". Зальцведель. 1918. 4°, ч. 14, ст. 2—3.

З Центр. Державами.

Мировий Договір з Україною. „Розвага". Фрайштадт. 1918. 4°. ч. 14, ч. 5—6.

Берест. пакти.

Мировий договір на Малій Раді. „Вістник пол., літ. й життя". Відень, 1918. 4", ч. 14, ст. 203—206.

Обговорення і затвердження берест. договору.

Мировий договір з Росією. „Вістник пол., літ. й життя". Відень. 1918. 4° ч. 10, ст. 141—142.

Мирові переговори. „Гром. Думка". Вецляр 1917, ч. 91/92; ст. І; 1918 ч. 1/2, ст. 5—6; ч. 3/4, ст. 1—2; ч. 5/6, ст. 1—2; ч. 7, ст. 1—2; ч. II. ст. 1—2; ч. 12, ст. 1—2.

З Осередними державами.

Мирові переговори. „Вістник Союза Визв. України". Відень 1917. 4°, ч. 53, ст. 843—844.

У Берестю.

Мирові переговори в Берестю. „Вістник пол., літ. й життя". Відень 1918. 4°, ч. 4, ст. 44—46; ч. 5/6, ст. 58—64.

Мирові переговори в Берестю Литовським. „Розвага". Фрайштадт 1918. 4°, ч. 2, ст. 1—3; ч. 3, 3—5; ч. 5, ст. 2—5.

Мирові переговори з Росією. „Вільне Слово". Зальцведель. 1918. 4°, ч. 50, ст. 1—2.

За гетьмана.

Мирові переговори між Україною й Московщиною. „Вільне Слово". Зальцведель 1918. 4°, ч. 42, ст. 1.

При гетьмані.

Мирові переговори між Україною і Росією. „Розвага". Фрайштадт. 1918. 4°, ч. 22, ст. 2—3.

За часів гетьманських.

Мирові переговори між Україною і Росією зірвані. „Вістник пол., літ. й життя". Відень. 1918. 4°, ч. 41, ст. 550.

Михайленко Іван. Печеніжинська оборона в році 1919. Календар Ч. К. на 1927 р. Львів 1926. 8°, ст. 101—103.

УГА. 25—26. V. 1919, проти румун і поляків.

Михайлик Михайло. Виступ Першої Української Військової Школи. Літопис Ч. К. Львів 1932. 4°, ч. 3, ст. 18—22.

Висланння юнаків на чернигівський фронт і бій під Крутами.

Михайлик Михайло. День 16. січня 1918 р. (ст. ст.). „Літопис Ч. К." Львів 1932, ч. 2, ст. 11—13.

Бій під Крутами.

Михайлик Михайло, пор. Український національний рух в Криму в 1917 році „Літопис Ч. К.". Львів 1932. 4°, ч. 6, ст. 12—14; ч. 7/8, ст. 22—26.

Довоєнні орґанізації. Укр. орґанізації в частинах. Воскресення з мертвих „Кобзаря". Перші збори. Статут. Другі збори. Засідання Ради, президія. Ставлення до Совіта Солдат. і робочих депутатів. Перша українська маніфестація. Орґанізаційна праця у фльоті. Перший Всеукр. військовий зїзд. Ставлення центру. Друга маніфестація.

Михайлик Михайло, пор. Українське село в часи націон. революції (Спомини з часів боротьби за визволення одного села). „Літопис Ч. К." Львів 1934. 4°, ч. І ст. 10—14; ч. 2, ст. 5—9.

Digitized by Google

М. Глодоси. Світова війна. Революція. Центр. Рада. Гетьман. Повстання проти гетьмана. За Директорію. Махно і махнівці. Київ. група. Повстанча акція. У кітлі зради.

Михайлич Ігнатій. Андрієві Заливчому. (Згадки і враження). „Зшитки Боротьби". Альманах. Київ 1920. 4°, ст. 56—62.

Повстання проти гетьмана. Чернигів 13. XII. 1918. Боротьбіст. З портр.

Михайло. Зі спогадів полоненого. Вибір представників на Всеукр. військовий зїзд від фронту. „Розвага". Фрайштадт 1917. 4°, ч. 34, ст. 3—4.

Мишуга Л. др. На Волині. Перші хвилі української державности. Камянець под. 1919. 16°, ст 52. Ціна 20 гр. Бібліотека „Стрільця", ч. 11.

1918 у Володимирі.

Мишуга Л. др. В тихій волинській стороні. „Свобода". Ню Джерсі. 1928, ч. 2555.

Володимир в листопаді 1918 р.

---

*) Від Редакції: поданий низче уривок випав підчас верстання матеріялу до 2-го числа. Задля збереження цілости артикула містимо його на цім місці, подаючи одночасно про це до відома шановних читачів.

Кульчинський. Громадянське виховання армії. „Відродження". Київ 1919, ч. 41.

Кунда Матвій хор. В Українському Львові. Спомин. „Укр. Прапор". Відень 1919, ч. 23; Кал. Канад. Українця на 1920 р. Вінніпеґ Ман. 8°, ст. 196—197.

Враження від 1. XI. 1918.

Купчанко К. сотн. Армійна ґрупа ґен. Кравса в наступі на Київ в серпні 1919 р. Кал. Черв. Калини на 1923 р. Львів 1922, 8°, ст. 108—117.

Докладна розвідка.

Купчанко Корній сотн. Українська військова література. 1914—1923. Літопис Черв. Кал. Львів 4°, 1930, ч. 9, ст. 23—24; ч. 10, ст. 23—24; ч. 11, ст. 23.

Службові правильники. Видання відділу навчання військ Гол. Управління Ґенер. Штабу. Книжки иншого військового та воєнного змісту.

Купчинський Р. Борба у воздухах. „Шляхи". Львів 1916, ч. 5, ст. 147—148.

Опов. без дат і назв місц. Побутове.

Купчинський Р. З перших вражінь на фронті Бриґади УСС. „Стрілець". Камянець под. 1919, ч. 81, ст. 1—2; „Укр. Слово". Львів 1920, ч. 60; „Гром. Думка". Львів 1920, ч. 66.

Купчинський Р. Стрілецькі гості. Кал. Черв. Калини на 1932 р. Львів 1931. 8°, ст. 157—159.

Гостина УСС у Софії Тобилевички на хуторі.

Купчинський Роман. Такий приказ (Світлина з минулого). (Святій памяти двох героїв-самозбийників). „Приятель Укр. Жовніра" — Кал. на 1923 р. Львів 1922. 8°, ст. 83—89.

Камянець на Поділлю. Шпиталь. 5-та сотня полку УСС.

Купчинський Ярослав. Кілька годин у Київі. (Спомин). Кал. Черв. Калини на 1924 р. Львів 1923. 8°, ст. 138—140.

СС. 31. VIII. 1919.

Курдидик Анатоль. Поєдинок сотника Шкварського. (На позичену тему). „Неділя". Львів 1931, ч. 41 (161), ст. 2—3.

Побутове. УГА. 1920. III. Тульчин.

Курка І. Весна 1920 р. в Одесі. Кал. Черв. Калини на 1932 р. Львів 1931. 8°, ст. 117—124.

Лікарня УГА ч. 1.

АЛЬБОМ У.С.С.

В пропамятну 20-літню річницю виступу УСС (1914—1924) готовить „Червона Калина" до друку Великий Альбом світлин та ілюстрацій. Бажанням Видавництва є видати цю пропамятну книгу так, щоби вона стала документарною історією, повною щодо ілюстраційно-фотографічного матеріялу з життя УСС, який до сі зберігся.

Всіх бувших УСС, їх рідню та знайомих, просимо надіслати світлини УСС з часів війни (поодинокі особи, ґрупи, а також сцени з воєнного побуту) для використання в тому Альбомі. Світлини поодиноких УСС, зокрема тих, що полягли, важні тим, що в Альбомі буде також „табльо" поодиноких УСС.

Світлини з замітками (назви осіб, місцевостей, дати) просимо присилати на адресу „Червоної Калини" Львів, вул. Зіморовича ч. 20. почт. скр. ч. 43. з зазначенням „для Альбому". Всі світлини поверене Видавництво власникам неушкоджені негайно по зробленні кліші чи копій.

Реченець принимання світлин до Альбому продовжений до 15. липня. Тому треба спішити з висилкою світлин, бо в тім дні Альбом буде переданий до друку. Тоді будуть також проголошені умови передплати, замовлень примірників на кращому папері і т. п. Всякі побажання і завваги редакція візьме під увагу.

Управа і редакція „Червоної Калини".

Digitized by Google

З цим числом висилаємо складанки на висилку передплати

за

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Просимо прислати ними передплату на II. півріччя згл. III. чвертьріччя 1934. — — — — —

Всім залягаючим передплатникам вислано при кінці червня точний рахунок передплати. Просимо вирівнати його негайно!

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ”

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VI. річник / Число 7—8. / Липень—Серпень 1934.

ЗМІСТ:

Наші йдуть...
Ф. Невестюк 2

Стрілецький марш С. Маковея
М. Р. 2

Перший стрілецький старшинський корпус
М. Р. 4

Матеріяли і документи
О. Н. 7

Спомини розвідчого старшини 1919-1923 р.
І. Вислоцький 8

Гетьман Данило Апостол
Теофіль Костоуба 11

Зі споминів команданта батерії про дії на відтинку Угнова
Др. Іван Околот 17

В побідному поході
Павло Маґас 19

Глодоси в часі національної революції
Ф. Мелешко 20

Із записника Лемка
Ф. Коковський 24

Історія 8-ої Галицької Бриґади
Др. Іван Карпинець 26

Холодний Яр говорить
Горліс-Горський 31

До своїх
Ф. Невестюк 35

З листів до Редакції
Інж. І. Пекарчук 35

Літоґрафовані рукописні стрілецькі підручники з 1914 р.
М. А. 35

Бібліоґрафія 23

Альбом УСС 39

Від Адміністрації 40

Редаґують: *Лев Левкий і В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

Digitized by Google

Все актуальний — для всіх необхідний — найкращий і найдешевший

другий річник

Українського Економічного Бюра

з календарем на 1934 рік

ЗМІСТ: Україна в числах. Народне господарство. Покажчик української культури. Адреси українських установ в цілім світі.

Ціна одного примірника тільки 1·40 зл.

Продають українські книгарні в краю та закордоном. — Вистарчить вплатити належність з пересилкою зол. 1·75 на конто П.К.О. ч. 4.423 (Е. Чехович, Варшава) і Ви отримаєте негайно цю необхідну книжку, яка обіймає 208 сторін друку та має український і англійський тексти.

Вже вийшла

Накладом
С-ки „ТИПОҐРАФІЯ"
Львів, Вірменська 16

НОВА КНИЖКА
В. ЮРЧЕНКА

ЧЕРВОНИЙ ЧАД

Живими описами радісних та сумних картин, героїчними пригодами та повними небезпек ситуаціями й жахною розправою Чека — —

книжка, як на екрані, розгортає фільми національної боротьби одного повіту на Великій Україні.

291 сторінок друку! Коштує тільки 3.15.

Для Читалень та Товариств: Хто вишле готівку за п я т ь примірників, ш о с т и й дістане даром. — Книгарням окремий опуст.

Продають усі книгарні!

Замовляти чековим переказом:
ЛЬВІВ, П. К. О. конто 503.685.

Нема над свої рідні

ПАПЕРЦІ і ТУТКИ

„КАЛИНА"

кооп. фабрики „БУДУЧНІСТЬ" в Тернополі.

Друкарня і Переплетня Наукового Т-ва ім. Шевченка

у Львові, вул. Чарнецького ч. 26, телефон 53-57,

ВИКОНУЮТЬ ВСІЛЯКІ ДРУКАРСЬКІ Й ПЕРЕПЛЕТНИЧІ РОБОТИ СКОРО ТА ДЕШЕВО

Digitized by Google

Навіть найбідніші можуть тепер набути видання

„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ВЕЛИКА ЗНИЖКА ЦІН

Найкраща нагода доповнити читальняні, кооперативні та приватні бібліотеки.

	ЦІНИ перше	тепер
Антін Вільшенко: Життя й пригоди Цяпки Скоропада, Віршована історія про пор. У.С.С. Цяпки, ст. 270	4·50	1·50
М. Голубець: Історія Львова від найдавніших часів, ст. 179	3·00	1·25
Богдан Лепкий: От так собі. ст. 131	1·50	0·70
Слота, ст. 27	0·90	0·30
Зірка, повість ст. 181	4·00	1·75
Вадим. повість ст. 227	4·50	2·00
Василь Софронів: Грішник. ст. 112	1·50	3·60
Халіда Едіб: В огні, повість ст. 234	4·50	2·50
Берестейський мир — спомини і матеріяли ст. 320	8·00	3·50
Роман Купчинський: У зворах Бескиду	3 90	3·90
Федір Дудко: Чорторий, ст. 180	3·50	3·00
Квіти і кров, ст. 192	4·00	2·00
На згарищах ст. 168	2·00	2·00
Глум, оповідання, ст. 56	1·20	0·50
Ґен. Всеволод Петрів: Спомини з часів української революції.		
I. До Берестейського миру, ст. 180	3·50	1·50
II. До заняття Києва, ст 184	3·50	1·50
III. Кримський похід, ст. 164	3·50	1·20
IV. Доба Гетьманщини. ст. 117	3·00	1·20
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих, пригоди з воєн. часів ст. 262	5·00	2 00
М. Брилинський: Хрестний огонь. воєнні нариси, ст. 184	3·50	1·50
В. Лопушанський: Перемога, повість в 2-х т. з визв війни	6·00	2·75
Д-р Степан Шухевич: Спомини:		
II. Від квітня 1919 до липня 1919	4·00	2·50
III. Від липня 1919 до січня 1920	4·00	2 50
IV. Від січня 1920 до квітня 1920	4·00	2 00
V. Від квітня 1920 до серпня 1920	4·00	2·00
Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед У.С.С.)	4·50	2·00
Микола Галаган: З моїх споминів,:		
I. 80-ті роки до світової війни ст. 203	4·00	1·90
II. Світова війна — розвал парату — українська революція ст. 196	4 00	1·90
III. 3-тий військовий зїзд — делеґація на Кубань — більшовицька навала — прихід німців ст. 176	4·00	1·90
IV. Дипльоматична місія в Румунії. — Дипльоматична місія на Угорщині. ст. 296	6·00	2 00
Д. Дорошенко: Мої спомини II, III. IV том по 1·50		4·50
Олена Степанівна: На передодні великих подій Переживання і думки 1912—1914	2·00	0·70
Михайло Костів: Джін-ґісхан гряде. ст. 102	3·00	1·20
Д-р Андрій Чайківський: Чорні рядки. Спомини за час від 1.XI. 1918—13.V. 1919	3·00	1·20
Д-р Іван Максимчук: Кожухів. Трагічна доля рештків УГА., ст. 100	2·80	1·10
Микола Мельник-Матіїв: На чорній дорозі оповідання	3·50	1·50
А. Крезуб: Партизани, спомини, ст. 358, т. I. і II.	8·00	3·50
Евген Чикаленко: Щоденник (1907—1917), ст. 496	14·00	6·00
Д-р Ганс Кох: Договір з Денікіном. Причинки до трагедії УГА на Вел. Україні від 1.XI.—17.XII. 1919	1·80	0·80
Ілько Борщак: Великий Мазепинець Григорій Орлик, ґенерал Людвіка XV., ст. 208	7·00	5·00
І. Калічак: Записки четаря. Спомини з Хирівського фронту 1918—1919	2·80	1·20
Д-р К. Левицький: Великий зрив, ст. 150	6 00	2·50
Т. Г. Масарик: Світова революція, I. II., ст. 540	21·00	8·00
В. Приходько: Під сонцем Поділля, ст. 250	6·00	2·50
В. Юрченко: Шляхами на Соловки	4·00	4·00
Пекло на землі	5·00	4 00
В. Леонтович: Хроніка Гречок	3·50	1·70
О. Бабій: Перші стежі, повість зі стрілецького життя	6·00	2·80
І. Борщак: Мазепа. життя і пориви великого Гетьмана	5·80	4·50
О. Попович: Відродження Буковини	2·60	1·20
Видання з 1934 р. без знижки:		для членів
А. Крезуб: Нарис історії українсько-польської війни	3·00	1·75
Календар-Альманах на 1934 рік	2 00	1 00
Степан Шухевич: Невідомий	4·00	2·00

Продажа книжки тільки за готівку. При замовленні комплєту обіцяшуємо сплати. Гроші слати переказом або чеками П.К.О. 152.514.

„ЧЕРВОНА КАЛИНА
ЛЬВІВ, вул. ЗІМОРОВИЧА ч. 20
Почт. скр. ч. 43.

Digitized by Google

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1925

Ч. 9. ВЕРЕСЕНЬ

Digitized by Google

ПЕРЕДПЛАТА

„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

НА 1934 РІК

Річна передплата 13 зл., піврічна передплата 7·— зл., чвертьрічна 3·50 зл. — Ціна числа 1·20 зл. — Для членів „Червоної Калини“ чвертьрічно 3·— зл.

За кордоном приймають передплату на „Літопис Червоної Калини“ та впис членів: в Сполучених Державах Північної Америки: Myron Surmach, 103 Avenue A. New-Jork, N. J. USA. — В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121. — В Чехословаччині: Ukrainskyj Hromadskyj Vydavnycyj Fond, Praha-Vrsovice, Brozikova ul. c. 390. — — Конто П.К.О. ч. 410.185.

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, ЛЬВІВ, ЗІМОРОВИЧА Ч. 20.

Почт. скр. ч. 43.

Digitized by Google

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VI. Річник

ЧИСЛО 9 ВЕРЕСЕНЬ 1934

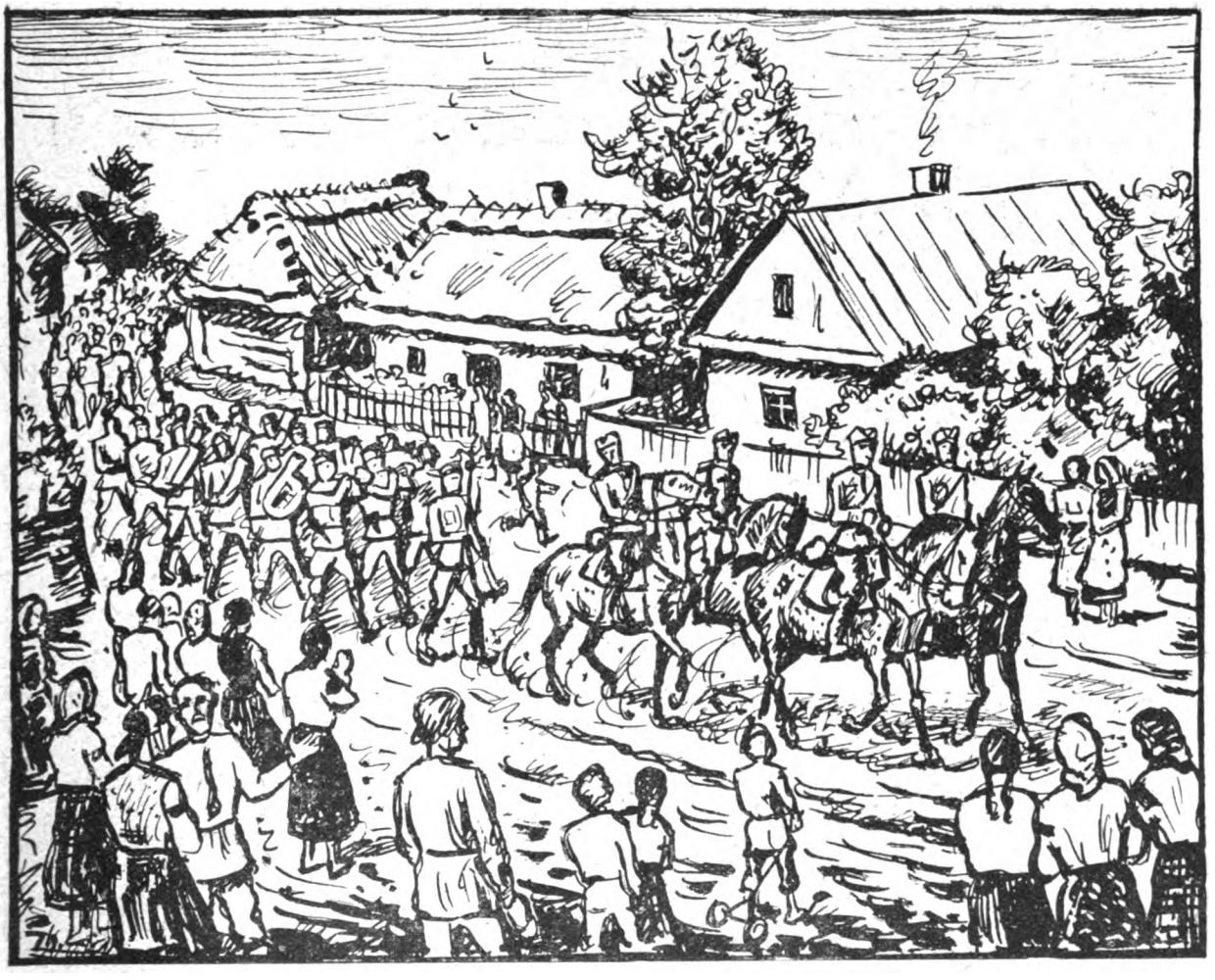

„ОЙ ВИДНО СЕЛО..."

Digitized by Google

МИКОЛА ЛЕБЕДИНСЬКИЙ

DE PROFUNDIS

І жирний тук і злоті ріки й море...
І прозолоть досвітня ізза гір
Понад ланів розораних простори —
І в синю даль осінню лине зір...

Ген... срібна пряжа шовковопромінна
Летить до піль з таємної руки;
Палким вогнем горить краса нетлінна —
І в синю даль далеку йдуть думки.

З берези вділ янтар сновійно кане
На хрест стрілецький, що мов труп зогниа —
Ще рік перейде і сліду не стане...
Падуть думки безкрилі серед нив...

Падуть думки, пече у серці рана —
Нащо нам, Господи, Твоя краса,
Як наша вся душа з гашишу пяна,
А Ти не чуєш нас у небесах?...

Як половіють радощі й надії,
Як люд Твій мре і ржеться сатана —
Як зглухли дзвони в Київській Софії
І чаша горя випита до дна...

Комітет несення помочі полоненим стрільцям Української Армії в Белзі

Подав *С. Г.* на основі оповідань одної з організаторок Комітету.

Дня 15. травня 1919 р. почався загальний наступ польських військ на цілій галицькій і волинській боєвій лінії. Під напором свіжих (частини ген. Галлєра), кількакратно переважаючих сил противника У. Г. А. почала відступати. З відворотом частин У. Г. А. на схід, богато передових українських громадян подалося за армією. Та друге стільки залишилося на своїх місцях, надіючись — зрештою, як і тамті — на скорі успіхи У. Г А. і її поворот. Щоби забезпечити спокій в запіллі польської армії, прийшла филя арештувань і інтернувань. Ясно — до таборів інтернованих попали найактивніші одиниці. Колиж боєва лінія пересунулася далеко на схід, а згодом злучені армії У. Г. А. і У. Н. Р. розбили большевиків і пішли походом на Київ, з таборів почали поволи вертати інтерновані.

Між іншим з Белза вивезено до „Obozu jeńców i internowanych" в Перемишлі кілька осіб з поміж жіночої молоді.

Коли вони вернули домів, в Белзі були вже полонені стрільці Української Армії, яких тут привезено на роботи в полі підчас сінокосів і жнив.

Полонених було понад сотня. Приміщено їх в жидівській божниці і бараках. Рано, кожного дня, виходили вони до праці до дворів, положених в дооколичних селах. Вечером вертали до Белза на нічліг. З яких вони були частин, з яких околиць і чи між ними були старшини і підстаршини, трудно було довідатися. Передтим — таборозі злидні, а тепер — тяжка праця та лихі харчі складалися на долю тих стрільців. Наслідком цього стрільці почали занепадати на тиф.

Щоби бодай в малій мірі зарадити лихові, за ініціятивою жінок, які перебули і повернулися з таборів, в перших днях липня 1919. р. повстав в Белзі Комітет допомоги полоненим стрільцям армії. Ініціяторки бачили а навіть самі користали з допомоги такого Комітету в Перемишлі і тому найліпше знали, що і як можна допомогти тим, які опинилися за дротами.

Як було сказано, Комітет повстав з початком липня, без формального вибору проводу і спозняв своє важне завдання до кінця вересня 1919 р. Існування Комітету зголошено у команданта транспорту полонених і у команданта постерунку. Комітет вів у власнім заряді кухню, де варилося харчі полоненим. Харчі спершу давали свідомі міщани Белза, а опісля і селяни дооколичних сіл, як Гори, Жужеля, Жабча мурованого, Перемислова, Виткова, Тушкова і других. В дні, коли полонені працювали, варилося густі, молочні зупи і їй разом з хлібом полонені діставали вечером, коли вернули з праці. В такі дні виходило звичайно 20 до 30 літрів молока. В неділі стрільці діставали обід (зупа, пироги або мясо). Хорі діставали чай, росіл і булки, очевидно в міру спроможности Комітету.

Українське міщанство і селянство до праці Комітету ставилося дуже прихильно і само помагало, чим лиш могло. Харчів Комітет мав все подостатком. Міщанство і селянство само зносило або коли хто ходив від Комітету, радо давало муку, кашу, солонину, набіл, мясо, ковбасу а також гроші. Це годиться підчеркнути, бо після довгої війни нікому не переливалося. Кромі цього в неділі і свята свідомі міщани приходили пома-

Digitized by Google

гати ладити обід, а коли кого з Комітету стрічали на дорозі, то питали чи не треба щось помогти.

Очевидно, що така постава загалу до праці Комітету була сіллю в очах сусідів і тому посипалися ріжні доноси до коменданта, мовляв, Комітет порозуміється з полоненими і таке інше. Наслідки цього були приміром такі, що підчас ліплення пирогів стояв вояк, щоби хто не вложив до середини яких карток.

Так Комітет опікувався полоненими стрільцями майже два місяці, доки їх не перевезено на роботу до Стай, найблищої стації желізн. Тут в ни працювали ще місяць і тоді Комітет доставляв їм харчі два рази тижнево. Підводи давали мі-щани даром.

Коли сезон робіт в полі скінчився, стрільців відвезли, а Комітет перестав існувати. Харчі, які остали, відвезено до Українського Горожанського Комітету у Львові, який теж опікувався полоненими.

Такий Комітет повинен був існувати в Белзі від 27. січня 1919 р. то є від дня відступу частин УГА. з Белза, бо від тоді тут стало передержувано полонених і ранених стрільців Української Армії до відїзду транспорту через Угнів—Разу Руську—Белзець до Замостя, Берестя Литовського і дальше. Друга справа, чи на існування Комітету в полосі боєвої лінії (а через Белз цілий час, від 27. І. до 15. V. переходила боєва лінія) булаб згодилася команда польських військ.

Ось вам малий образок одного із багатьох обовязків жінок.

ТОВАРИСТВО „УКРАЇНСЬКІ СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ" ім. ПОЛК. ДМ. ВІТОВСЬКОГО У ВІННІПЕҐУ.

1. Сидять з ліва до права: П. Матвійчина, Д. Микитюк, секретар Т-ва, Ів. Байдак. А. С. Брик, голова Т-ва, Н. Урбанович, А. Ґосподин, О. Любчинський.
2. Стоять, перший ряд з ліва до права: М. Клиник, П. Пазій, П. Кошівка, П. Бартошик, Г. Лазар, А. Олексюк, П. Брик.
3. Стоять, другий ряд з ліва до права: Р. Маціцькевич, В. Кацаба, Н. Оліярник, М. Васильків, А. Мізерота, С. Сивак, В. Глущак.

Digitized by Google

Арештування „москвофілів“ в Самборі 1914 року.

Написав *о. Франц Рабій.*

Усім відомо, що в роках 1912—13—14, русофіли в Галичині не крилися зі своїми симпатіями до Росії. Вони основували бурси для хлопців та пансіони для „Русских дівиць“. Настоятелями цих пансіонів та бурс були відомі русофіли, а вчителями (-льками) були одиниці спроваджені з Росії. Впоювали вони в душі доростаючої молоді любов до Росії та ненависть до всього, що українське.

Австрійський уряд буцімто не добачував антидержавної поведінки русофілів, давав дозволи на основання ними товариств, а потайки нотував собі їх пориви та з хвилею вибуху війни постарався унешкідливити діяльніші одиниці з поміж них.

З вибухом світової війни 1914 р. намісництво розіслало до всіх староств списки москвофілів, яких припоручило увязнити, або взяти під поліційний нагляд. Це отворило поле нашим сусідам, що мали владу в руках, повести подвійну гру. Деякі русофіли, що були з ними в тіснішому співжитю, тихцем довідалися про тайні припорученння намісництва та на час виїхали. Почалися арештування по містах та по селах. У першу чергу звернено увагу на священиків та діяльніші одиниці з поміж русофільської інтеліґенції.

Між першими увязненими в Самборі найшлися: о. Хиляк, о. Криницький, о. Л. Козаневич, п. Копистянська та ученик Л. Козаневич. Я як декан увязнених священиків та як душпастир своїх парохіян уважав за свій обовязок взяти їх в оборону. Старостою в Самборі був тоді людяний та культурний чоловік п. Лемпковський. На моє прохання та представлення справи, виняв він із бюрка якесь тайне письмо та покликуючись на нього сказав, що не всилі нічого зробити. Вкінці дався переконати та коли я підписав запоруку й заяву льояльности арештованих супроти австрійського ряду, випустив їх усіх на волю.

Незабаром о. А. Козаневича увязнено вдруге та привезено до Самбора. І тепер вдалося мені зробити, що староство інтернувало його на мою відповідальність у власному його домі. На другий день, знову дали мені знати, що о. Козаневича арештують. Негайно пішов я і застав там австрійського жандарма, що на приказ своєї влади мав о. К. припровадити на жандармерію. На жандармерії довідався я, що сусід, жид (пекар) зробив донос на о. К., що він є російським шпигуном. По виясненню справи о. К. залишився на волі, конфінований дальше староством у своїому домі в Самборі. За увязненим його сином о. Е. Козаневичем парохом Страшевич, інтервенював я особисто в старосамбірського старости та тільки те випросив, що не вивезли його разом із другими арештованими до Перемишля, а залишили в вязниці в Старому Самборі та видали дозвіл на ріжні полекші для нього.

Других, опісля вязнених москвофілів, не придержували вже в самбірській вязниці, лише просто вивозили до Перемишля. Між цими найшлися: О. Полянська, о. Хоміцький, др. Цюк та інші. Декотрих знову москвофілів, австрійські війська при відвороті вязнили та забирали зі собою напр.: о. Береського з Корнич. Між останніми увязненими найшлося також багато українських селян, яких вязнили при відвороті війська (особливо мадяри), на підставі доносів місцевих жидів.

Тимчасом війна розгоріла на добре. Москалі в скорому темпі посувалися на Львів, а в Самборі найшлася незабаром одна з австрійських команд.

Почалися тепер вязнення діяльніших священиків - українців, учителів, взагалі української інтеліґенції, якою були переповнені самбірські вязниці. Увязнено: о. Боберського, о. Петрика, о. Мельника, о. Бордуна, мого сотрудника о. Чайківського, а о. Турянського з Городища вязнила жандармерія в Кранцберґу (Калинові) та вивезла просто до Перемишля.

До мого дому назначено австрійського майора з адютантом на мешкання. З ними часто вечорами заводив я балачку. Я розповів майорові, що саме тепер увязнено найдіяльніших українців у повіті. Сказавши це попрохав я його про раду та поміч. Дуже здивований тим майор відповів „найкраще йдіть до ґенерала та розкажіть йому це все. Я приготую ґенерала на те, що Ви завтра о год. 10 рано прийдете до нього на авдієнцію“.

Штаб цього ґенерала містився в будинку II-ої державної ґімназії. Коли я ввійшов до будинку та повідомив дижурного підофіцера про ціль мойого прибуття, побачив я коло себе двох узброєних вояків. Вони повели мене на І-ший поверх під двері ґенерала та на коридорі веліли мені заждати. Коло дверей стояло крісло, на яке хотів я сісти та один із вояків відозвався до мене „прошу стояти, Вам сідати не вільно, бо Ви арештований“. По хвилині відчинилися двері останньої кімнати на тому самому коридорі і звідти вийшов самбірський підпрокуратор п. Качмарчик. Він подивився на мене і збентежений завернув у кімнату, з котрої вийшов. По цім догадався я, хто є справником мого арештування, бо п. К. був моїм політичним противником, із останніх виборів. По якомусь часі вийшов ґенерал та гнівним піднесеним голосом звернувся до мене по німецьки:

— Ми австрійське військо найшлися тут мов у краю неприятелів, населення робить нам пакості, нищить дороги, а Ви священики замість повчити нарід, самі так поступаєте немовби були ворогами нашої держави.

Digitized by Google

У цьому місці перебив я ґенералові його грімкі слова:

— Пане ґенерале, саме в тій справі прийшов я до Вас. Ми українці є вірними та льояльними горожанами австр.-угор. держави. Ми знаємо, що охорону нашої Церкви та розвій нашої Нації завдячуємо Австрії. Ми з тривогою слухаємо, що діється та боїмося московського наїзду, який нищить нашу Церкву та Націю. Пане ґенерале, я сам тепер у Самборі, а рідню з остраху перед знущанням росіян вислав уже давно в гори. З яким болем серця довелось мені почути від Вас, що саме ми українці є ворогами та зрадниками австро-угор. держави. Найкращі одиниці з посеред. укр. священства та інтеліґенції, замість бути разом із своїм народом, щоби його повчати, кріпити та проводити, заповнили самбірські вязниці". (Тут слези жалю сплили по моїому лиці).

Ґенерал наблизився де мене, взяв мене за рамя та сказав:

„Не плачте, отче. я Вам вірю. Прошу, підождіть". Негайно прикликав дижурного старшину, велів йому піти до кімнати, з якої був вийшов п. підпрокуратор К. та дав йому якийсь тайний приказ. Опісля звернувся до вояків та дав їм знак, щоби віддалилися. За малу хвилинку вийшов якийсь поважний пан і чемненько приближився до ґенерала. Пан ґенерал гостро звернувся до нього:

— Пане надрадннку. ви мене зле поінформували, ви мене обманули! та тупнув на нього ногою. — Я дав приказ повязнити москвофілів, а ніяких українців. Я їм вірю, це гарні люди. Ідіть негайно до старости та скажіть йому, що я приказую всіх увязнених українців випустити на волю!

Звернувшись до мене сказав:

— Будьте такі добрі й підіть разом із ним.

Ґенерал зійшов зі мною з першого поверха та відпровадив мене до входових дверей. Я прощаючись із ґенералом сказав:

— Пане ґенерале. будьте ласкаві, скажіть мені Ваше прізвище, бо хочу моїм товаришам подати до відома, кому завдячують вони своє звільнення.

— Ґенерал Пфеффер — (пізніший командант міста Львова) була відповідь. За дверми ґімназіяльного будинку представився мені п. надрадник „радца намесництва Федорович".

Мов лискавкою рознеслися по Самборі слова ґенерала так, що заки я зі секретарем староства п. Лебіщаком дійшов до суду з увільняючим письмом, уже на зустріч мені вийшли всміхнені та вдоволені українці дякуючи за заходи коло їх звільнення. Скорим ходом розійшлася вістка про увільнення українців, по цілій околиці, а вже пополудні того самого дня приїхав до мене о. Яворський (посол до краєвого сойму зі Старосамбірщини) та звідомив мене, що турчанський староста Давкша увязнив усіх діяльніших укр. священиків та вчителів і прохав про поміч для них. Район цей не належав до ґенерала, тому я телеґрафічно відніссся до намісника Коритовського у Львові. На другий день коло 9 год. рано приїхав автом до Самбора, з припорученння намісника, староста Ґобатта з якимсь своїм товаришем. Коли провірили джерело мого звідомлення, відїхали автом негайно до Турки. На другий день повідомлено мене, що староста Давкша засуспендований, усі українці звільнені з вязниці, а товариш, з яким п. Ґобатта був у мене, став управителем староства в Турці.

Цього не могли простити мені мої політичні „приятелі". Задумали вони позбавити мене довіря в ґенерала, зробити з мене небезпечного лицеміра та як ворога держави мене увязнити. Того самого дня пополудні прийшов до мене самбірський рабін п. Левін та повідомив мене довірочно, що я буду арештований. Я негайно пішов до старости п. Лемпковського, заявив йому, що знаю про постанову мого арештування та важадав взяти мене в опіку. Тоді п. Л. звірився мені, що він уже на ділі старостою не є.

— Вам відомо, яка тепер політична партія при владі. Лише зі своєї сторони можу Вам обіцяти, що як довго я в Самборі, не позволю Вас арештувати, та з хвилею мого виїзду не можете тут залишитися.

За два дні п. староста Л. підводою виїхав зі Самбора, про що мене повідомив. Я мав приготовані коні та ще цього самого дня, здавши тимчасовий заряд парохії шваґрові о. Л. К(озаневичеві), виїхав зі Самбора в напрямі Ст. Самбора.

У три дні пізніше москалі заняли Самбір. Я з родиною перебував в околиці Лютовиск (ліск. повіту). Тут перебував також русофіл о. Василькевич (парох Горішнього Лужка), жандармерія увязнила його та на мою запоруку його льояльности випущено його на волю.

З хвилею мого виїзду зі Самбора, в самбірській вязниці остало лише двох русофілів п. К. і п. П(авліков). Залізниці були вже нечинні, тому спокійно ждали вони в вязниці на прихід москалів. Коли австр. власти опустили Самбір, самі вони відчинили собі двері тюрми. Москалі обох цих панів щедро надгородили. Один став градоначальником Самбора, а другий предсідником апровізації для самбірськ. населення.

Не зважаючи на мої старання при звільненню русофілів у Самборі, довідався я пізніше, що я був предсідником якогось неіснуючого товариства „Чорна Рука", що мало видавати австр. властям русофілів.

У Відні стрінув я більше. як сто священиків-українців, що опинилися тут по звільненню з Талергофу.

Digitized by Google

Спомини розвідчого старшини 1919-23 рр.

На Великій Україні

ВІЙСЬКОВА РОЗВІДКА Н. К. Г. А.

Написав: *І. Вислоцький.*

(Докінчення)

Для доповнення образу мушу ще згадати про те, як наші розвідчики умирали.

Жовнір в бою умирає серед своїх, прощається з близькими і товаришами, переказує дещо родині. Хоронять відтак свої. Ранений має свою лікарську поміч.

Розвідчик гине звичайно в руках ворога, який всіми способами, звичайно дуже тяжким мученням, старається вимусити з нього зізнання. Це діється майже в кожній армії і буде діятися, бо інформації, які може дати чужий розвідчик про чужу армію, можуть бути дуже корисними, можуть защадити багато своєї крови і життя чимало своїх борців.

Не буду тут описувати ті випадки, про які я чув від інших розвідчих старшин, а обмежуся лише на пару випадків з моєї праці, випадків, які сталися на моїх очах.

В часі наступу на Київ, коли я мав роздобути большевицьку інструкцію про способи боротьби піхоти проти танків, була можність цю інструкцію одержати лише через напад на полеві почти і крадіж у штабів в запіллю ворога та точним переглядом всеї почти. Я мав тоді бричку, пару коней, чуру-візника і 3 хлопців розвідчиків. По всіх почтових урядах я забирав всю кореспонденцію і відтак з розвідчиками її переглядав, корисне задержував а решту палив.

Десь під Фастовом я таку кореспонденцію, забрану большевикам, перелистовував разом з розвідчиками. Було се на селі — в окремій хаті. Несподівано до села вскочила большевицька кінnота. Я з чурою вискочив через вікно, розвідчики без мого відома тільки що вийшли на село за молоком і їжею. Мій чура вхопив руч. кулемет, я карабінок і ми поза хати втікли на кладовище — з котрого дістатися в ліс. Всіх трьох розвідчиків зловили большевики, була це частина большевицьких військ, які пробивалися від Одеси на північ. Було це вже під вечір. В селі було досить тихо, отже я вийшов з чурою з ліса і дібрався до кладовища. Тут поміж кущі схований, побачив я, як одного з моїх розвідчиків (всі три були мені, на мою просьбу, приділені розвідчим старшиною одної з бригад III-ого корпусу), привела большевицька стежа 6—8 чоловіка на кладовище і тут примусили того розвідчика викопати собі самому гріб. Відтак один з большевиків вистрілив до цього з боку в лівішну щоку, котру револьверова куля, вистрілена на 2—3 цм. від тіла, розторощила цілком. В тім моменті підійшов мій чура Михайло з ручним кулеметом „Люісом", сипнув по большевиках, котрі прожогом розбіглися — але половина лежала убита і тяжко ранена на землі. Витягнули з гробу свого розвідчика, скинули туди всіх большевиків і після перевязки принесли до найближчої хати. Большевиків в селі вже не було. Розвідчик цей, 16—17 літній хлопець, гімназист, син священика десь з під Підгаєць — назвиська на жаль не памятаю — жив, говорити не міг, долішня щока була цілком розторощена. На тілі мав кілька вирізаних тризубів — улюблене большевицьке знущання. Просив папір і олівець — дістав — написав просьбу, щоби його добити — що таким калікою жити не може і не хоче жити. Не міг я цього зробити — хотяй така прислуга не є в війні рідка і на мій погляд дуже гуманна.

В ночі, як ми всі спали, встав, тихцем дібрався до мого бравнінгу, який лежав під моєю головою і застрілився. Зіставив картку з написаними словами „за Україну гину — передайте рідичам, що чесно згинув".

Другого розвідчика привели селяни мені на другий день — збожеволілого від мук. Мав обрізані шаблею всі пальці на руках і розбитий ніс, вибите око. Селяни оповідали мені, що большевики того розвідчика уважали за перебраного галицького старшину і хотів вимусити зізнання —а випустили, як бачили, що розвідчик збожеволів. Що пару хвилин викрикував несамовитим голосом „мамо, мамо, не дай мене". Цей крик, мені призвичаєному до всякого на війні від 1914 року, причувався ще довший час. Закаження крови коло носа докінчило муку цього розвідчика, який, як по смерти показалося, був дівчиною літ 18—19. Хто це був — не довідався я, не знав цього і розв. старшина бригади, який мені цього розвідчика приділив.

Третього розвідчика принесли мені також селяни. Большевики, почувши мій кулемет, з якого стріляв мій чура, думали, що наша піхота є в селі, сіли на коней і втікли зі села. Третього розвідчика, звязаного примусили бігти з ними разом з кінними а за селом привязали до колоди і кинули до ріки, де найшов смерть.

Знаю ще інші випадки. Пару днів пізніше, під сел. Мотовилівкою, злапали одного нашого розвідчика. Переслухував його сам начальник „Особаго Отдела". Відтак коло стації Мотовилівка, в лісі, розібраного до гола, звязаного і привязаного шнуром до дерева, кинули до великого гнізда чорних муравлів. На це місце я дістався аж на другий день — зараз після заняття стації Мотовилівки галицьким військом — треба було бачити цього нещасного ще живого чоловіка — опухлого, покусаного муравлями, які залазили масами до очей, носа, уст, горла. Цей сам большевицький начальник „Особ. Отдела" засік залізними дротами другого нашого розвідчика до

Digitized by Google

смерти та при тій роботі так нею перейнявся, що не замітив відступу своїх частин і попався в мої руки під містом Васильковом.

Так вмирали наші розвідчики.

Ні одна армія в світі не знає полону для чужих розвідчиків — але ні одна не знущалася так по звірськи, як большевики. Кожна армія має для розвідчика одну і ту саму кару — смерть через повішення або розстріл — большевики мали десятки рафінованих способів звірських тортур.

З другим нашим ворогом розвідкою російської добровольчої армії не приходилося мені на фронті стрічатися, длятого її я вже не мав змоги пізнати і так добре як большевицьку. Однакож знаю добре, що проти нас, галицької армії працювала дуже енергійно, створивши окремий розвідчий апарат з наших галицьких кацапів, котрі втиснулися відтак до наших частин як поворотці з полону, утікачі з придніпрянських частин і т. д. Після переходу за Збруч, вони повтікали до большевиків, в надії, що ті як москалі радо їх у себе приймуть для спільної праці над відбудовою „великой неделімой Расії" — але гірко завелися, большевики їх майже поголовно розстрілювали, взявши їх за наших розвідчиків.

Також добровольчий розвідчий персонал проти Польщі складався майже виключно з галицьких кацапів завдяки їхньому знанню польської мови. Галичини, та фактичної самопосвяти для Росії. Будучи в Одесі, в канцеляріях добровольчої розвідки Коновалова, я мав змогу бачити одного разу відправу 7 кацапів-розвідчиків добр. армії до Польщі. Це зовсім зайво, по пяному, хотів шеф добровольчої протипольської розвідки блиснути мені до очей, як енергійно та інтензивно вони працюють проти Польщі. Тоді показав мені ще щось 2—3 звіти одержані з Галичини, наскільки собі пригадую з Люблина і ще якогось міста. Добровольча армія приготовлялася тоді до порахунків з Польщею, а ми Галичани мали їм в тім ділі помагати — як мені це сказав сам Коновалов. Наскільки ми в Одесі бачили — добровольча армія була певна свого успіху.

З тим шефом протипольської добровольчої розвідки стрічався я ще 2 рази на еміграції — раз при другім моїм побуті в Білгороді, в Югославії, а другий раз у Празі в Чехословаччині, коли він зробив мені візиту з просьбою, щоби одного ка

ПОЛЕВИЙ СУД І. КОРПУСУ У. Г. А. БЕРДИЧІВ 1.І. 1919.
З правої до лівої сидять: пор.-суддя Кізь, сот.-суддя Шалинський, судовий четар Підляшецький, сот.-суддя Величковський, хор. Ярема, пор.-суддя Кук, пор.-суддя Волощак і бул. Мацюрак (профос). Стоять: ст. дес. Матвісів, одн. десят. Пшеджимірський, хор. Філяс, хор. Раставецький, чет. Товарницький, од. дес. Грабар. сот. Величковський, заступник хорого нач. пол. суду сот.-суд. Ластовецького.

цапа-галичанина (Русенка) арештованого в таборі в Ліберці — пустити на волю. Тоді знову прийшла балачка на протипольську працю — і він предложив мені співпрацю, видячи, що у нас тоді не було жадної активної протипольської розвідки.

На закінчення опису періоду „Україна" скажу кілька слів про хиби в організації і праці галицької розвідки. Наперед застерігаюся, що провід розвідки, то є шеф її, пор. Ковальський зробив все, що було можна зробити. Кращого організатора, кращого розвідчого старшини, меткішого я в нашій армії не бачив і не знаю, та сміло твердж у, що не було.

Організаційні хиби були незалежні від пор. Р.

Присяга новобранців-гарматчиків запасної батерії в Коломиї. Грудень 1918 р.

Digitized by Google

Ковальського — а залежні виключно від уряду. Обставини чисто галицькі — а відтак тимбільше на Придніпрянщині вимагали іншої організації всеї розвідчо-поліційно-жандармської служби. Розвідка мала мати більшу вільність, більшу компетенцію, але не повинна була нести тайної поліційної служби. Для цеї праці повинен був бути витворений спеціяльний апарат — котрий працював би з розвідкою рука в руку а позіставляв розвідці можність посвятити весь свій персонал — і так дуже малий — всю енергію для праці офензивної а частинно і дефензивної розвідки.

Хибою була повна ізоляція розвідки від полевої жандармерії — а ця остання повинна була мати характер більше полевої поліції з поділом на відділи кримінальний і загальний. Полева жандармерія у нас не була нічого іншого, як добірні відділи піхоти.

В праці розвідки все великою перешкодою була ця загально у галицької суспільности а тим і у резервового старшинства принята погорда для розвідки і поліції. Розвідчик був все і всюди уважаний за безхарактерну людину, що слідить за всіма. Тут багато лиха наробила ця наша галицька моральна і духова „вищість" над міліта-ризмом, шпіцлівством і т. под., ширена особливо між молоддю. Наслідком того за австрійських часів ніхто не йшов до розвідчої, поліційної і жандармської служби на старшинські місця — і в висліді наша галицька армія і наш уряд опинилися без розвідчих, поліційних і жандармських своїх спеціялістів.

В часі, коли такі свободолюбиві і культурні народи та держави як Франція або Анґлія, не могли обійтися без спеціялізування розвідок і поліцій — у нас майже кожний інтеліґент — чув погорду до поліції, був глибокого переконання, що розвідка це зайва, неморальна установа.

А загально є знаним що „Intelligence Service" придбала Анґлії більше кольоній, підбила більше народів як анґлійська армія.

Наша жандармерія не була використана як слід — та годі було того й очікувати, щоби молоді 22-літні хорунжі, які не мали не то теоретичного або практичного фахового знання, але навіть загального життєвого досвіду, могли провадити в конструктивній праці (—якої не знали —) старих жандармів літ 35—45, майже посивілих в жандармській службі. На цю тему я чув від наших жандармів чимало жалів і болів. Ті молоді хорунжі, звичайно протекційні діти, дуже часто хорунжими іменовані аж українською владою — досить часто поводилися зі старими жандармами, як з рекрутами.

З тими хорунжими розвідчий старшина не міг, і в випадку конечної потреби, ніколи договоритися — на тім терпіла лише праця і діло не лише жандармерії, але в великій мірі і розвідки.

Наші вищі урядовці і дипльомати були новиками в організації державного апарату — не придавали значіння розвідці — не витворили, себто не дали можности витворити сильний розвідчий і дефензивний апарат — на Україні а й відтак на еміґрації, коли большевицька пропаганда зжирала нашу еміґрацію і інтеліґенцію, та коли зі сторони большевиків йшли повною парою енерґійні приготовання до орґанізації і викликання червоного повстання в Галичині.

Голубячий приятель

З переказу очевидців — написав *Ів. Шелестинський.*

Його Іваном Стецьком звали. Походив зі села Водник, бобрецького повіту. — Середнього росту, з чорним, наїженим волоссям, з неозначеним лицем, з ротом, немов в декотрої пташини, що в кутках уст не конче дбає про порядок, — на перший погляд робив враження загадочного чоловіка.

Був дивним, замкненим в собі. Міг спокійно зачислятися до породи людей з довгими руками... До того великий знавець у свому ділі був. — Забаглося часом дикого мяса; брав рушницю під паху та йшов у панський ліс, не зважаючи на те, що побережники пильно стережуть.

Вмів напричуд добре обходитися з всілякими машинами, а особливий дар мав до розмикання замків. Чув також антипатію до вибраного жидівського народу.

Та найбільш особливою заміткою в його житті було те, що вся звірина, в першій мірі крилата бачила в ньому свого приятеля. — Як пішов селом, то з невідомої причини всі голуби й кури летіли за ним, як нетлі до світла. Нераз збігалися поважні господиньки до нього на скаргу, що: „Два білі, один сивий, а один рябий голуби їм пропало", — або що „чубата і краса курочка їх покинула..." — Стецько з невинною міною відповідав:

— „Я їх не кличу, вони самі за мною летять".

А вже не дай Боже, як властитель голубів погнівався чого з Стецьком:

— „Чекай, чекай будеш ти мати голуби", — грозив Стецько і до дня ні одного голуба у властителя не ставало. Однак не треба думати, що може Стецько вбив їх. Ні. Він був найліпшим приятелем їхнім. Сідали йому на рамена, на голову: він їх пестив, цілував, годував, а вони з вдячности білили йому убрання, головно на плечах і шапку... Та він на те не зважав. А як поїде до Львова, то навіть ті найдорожчі, почтові голуби й службу покинуть, а за ним летять. З цього приводу і поліція з ним до діла мала. Та він все заявляв, що голубів не кличе, що „вони самі до нього летять". — В цьому була якась не вияснена психольоґами його життєва тайна і він з тою тайною і згинув.

Крім того, як вже згадано, і інша звірина, з першу чергу коні, оказували йому беззастережний послух і той власне послух являється

Digitized by Google

найбільше дивним та загадочним в житті Івана Стецька.

В 1915 році його як 17 літнього хлопця приділено до австрійської армії. Служив він там вірою і правдою, чи ні, це не важне, а важніше те, що він досить часто бував в дома: дезертирував.

З вибухом українсько польської війни зголосився як охотник до УГА. Служив в 2-му Станиславівському куріні, 4-ої сотні під командою сот. Загайкевича, як довозчик амуніції до фронту. В потребі орудував скорострілом. Був великим очайдухом. Як почув десь про небезпеку, зараз кидав найпильніше діло і заявляв:

— Не маю коли. Мушу йти.

І вертав все зі здобичею. Зайшов ніччю в Ходачкові між польські відділи. Проти нього йде старшина.

— Де є українці? — питає.

— Тут вже всюди є українці, — відповідає Стецько, — а тільки ще оттам нема. І показав в сторону, де якраз були вже українці. Ворожого старшину забрали в полон.

Поза пригодами, котрих сам шукав, на своєму возі мав все, що тільки потрібно в війні, та нераз мав і таке, що в той час вважалося великою рідкістю. На возі обовязково знаходився австрійський ще скорострільний „Шварцльозе" і кілька пак куль до нього. — До драбини воза були поприбивані два колики, а до них зновже прибита жердка, де було часто-густо порозвішуване його білля. Та що найважніше: Хоч він нераз з своїм возом знаходився в правдивому пеклі, хоч кулі свистали аж заводили; понад його возом все летіла хмара голубів — його приятелів, а в задній части воза була зроблена йогож руками примітивна клітка, в нійже сиділо все два до чотири голуби тих найдорожчих, чи найрозумніших. Не лякалися вони ворожих куль так, як не лякався і сам Стецько.

Все стрілецтво знало його і не кликало його вже навіть „Стецько", а називало його мякшим іменем: „Стецик".

Везе раз Стецик зі своїми голубами амуніцію, скорострільчик Дацко чухає потилицю, куль не стало. Віз тарахкотить, хтось десь стріляє, нічого не можна розібрати. Тут Стецькові голуби зі страхом злопотіли крильми та почали розбігатися немов перед яструбом, бо надлетів ворожий аероплян.

— Чекай, чекай, — кричить Стецик до Дацка, — я маю фосфорові кулі!

Скинув пачку з кулями; скорострільчик схопив її, заложив ленту.. та... та... та... довкруги ворожого аеропляна закурилося. Почав хилитися, летіти боком, врешті зайнявся і впав, правда вже на ворожому боці.

Біля Нараєва йшов вже другий польський наступ. Хлопці десь годованого пацюка захопили: шкода, щоб ворогам зістався, — на віз між скорострільні і кулі до Стецика впхали. Не дуже так сильно звязали пацюка, — не мали твердого серця. І скорострільчик Повалений на возі примістився. А поляки йдуть, — лінія за лінією наступають, лізуть без стриму. Повалений стріляє аж зіпрів. Ради не годен дати. Не дуже привязаний пацюк також почав бунтуватися; оказувати охоту зістатися. Поляки наступають, страх!

— Давай небоже мені скорострільні, а сам поганяй коні, — кричить Стецик до Поваленого.

Схватив скорострільні, сів немов на коня, на збунтованого пацюка на возі і косив, косив густо, цільно аж вороги мусіли спинитися. — А на збунтованому пацюкові ще таки того дня хлопці помстилися: зарізали й зїли. Правда, що Стецикові мало що з того обірвалося. Та він на те не зважав і нераз бачучи голодних стрільців, ішов в саму пащу ворога, „бо моя машинка їсти хоче". І все приносив поживи.

В селі Петрівці на Поділлі хлопці десь роздобули муки, Стецик пожичив в господині діжі й заходився місити тісто; печи хліб. А тут стрілянина почалася: ворог наступ поновив. Хлопці розбіглися, повтікали, а Стецик з діжею та тістом і собі втікає. — Вибігла господиня, — власниця діжі — кричить:

— „Віддай діжу, віддай"!

— Мамусю, я вам зверну, — відповідає Стецик, — але шкода тіста зіставити ворогові. І втік таки з діжею.

Бог знає, де пекли стрільці, та де їли той хліб, але де був Стецик, там мусіла бути й пожива, хочби її прийшлося аж з самого Львова дістати. При тому ніколи не забував за своїх приятелів-голубів і вони під його опікою чи не найкраще були вивіновані в цілій Українській Армії.

Мав Стецик тих пригод десятками цілими. Всіх не перелічити.

Дивна людина з нього була. —

Десь на полі біля Вапнярки згинув від большевицької кулі. Три дні по тому полі після його смерті, кружляло велике стадо голубів галицьких та може й наддніпрянських.

Згинув як оборонець української волі, котра немов його голуби, в той час літала по Україні. — А зараз на його може забутій могилі без хреста, в соняшну літню годину, в осінню тиху нічку, в зимовий білий час, в весняно-надійну днину сідає задуманий сивий голуб та тихо воркує, нікому незрозумілою мовою переказує світу про дивне, загадочне життя, що отут спочило. І на зазив старого, сивого голуба злітається велика громада інших голубів та починає свою голубячу молитву над тільки її відомими мощами свого приятеля.

Digitized by Google

Дещо з історії III. Ґрупи „Глибока" VIII. Самбірської Бриґади

Подав: *Р. П.*

В листопаді 1918 року назначила Команда Ґрупи „Південь" (відтак Команда III. Галицького Корпусу) в Стрию, полковника Антона Кравса, який щойно приїхав з Відня з більшим траспортом наших стрільців до Стрия, щоби зорґанізував боєвий відтинок Рудки—Городок Ягайлонський—Перемишль та Перемишль через Хирів на полудне до Карпат. Про завязок боєвої ґрупи та про перші бої на тім відтинку написав статтю полковник Кравс під заголовком „Завязок моєї ґрупи", друковану в „Українськім Скитальці" чч. 16—17 з 1922 р. Осідок його ґрупи був у Хирові відтак у Глибоці. По боях за Хирів дня 4. лютого 1919 року переніс полковник Кравс осідок ґрупи з Глибокої до Самбора, а цілий відтинок Рудки—Городок—Перемишль та Перемишль Хирів—Карпати поділив на три ґрупи:

I. Ґрупа „Рудки" — командант сотник Гоффман.

II. Ґрупа „Крукеничі" — командант підполковник рос. служби Шепель відтак майор Володимир Федорович.

III. Ґрупа „Глибока" — командант сотник Михайло Федик. Всі ті три ґрупи підлягали команді VIII. бриґади в Самборі відтак команді дивізії в Самборі, якої командантом був полковник Антін Кравс.

Сотник Михайло Федик був до часу назначення його командантом III. ґрупи командантом V-ого куріня та відбув від 1. листопада 1918 року з тим відділом всі походи та бої початків визвольної війни. Він зорґанізував ґрупу „Негрибка" та брав участь у боях під Перемишлем, Добромилем, Новим Містом, Ніжанковичами та Хировом.

Назначення його командантом III-ої ґрупи повитали всі, хто його знав, дуже радісно, бо бачили, що в нім живе дух відваги та сміливости.

Як шефа штабу прибрав собі сотника Жиґмонта Лянґа, дотеперішнього команданта 1-ого куріня, який з 1. марта 1919 року був назначений шефом штабу при II-ій ґрупі Крукеничі. На його місце прийшов поручник Ганс Ерліх. Значковим ґрупи став четар Роман Лисович, який щойно прибув до ґрупи як командант 45-ої похідної сотні з Окружної Команди в Стрию.

Доповнення, яке одержувала команда ґрупи, походило переважно з Окружної Команди Стрий та Самбір та складалося переважно з повітів Стрий, Сколе, Калуш, Долина, Болехів, Самбір, Дрогобич, Жидачів, Журавно, Миколаїв.

Від часу зорґанізування III-ої ґрупи, то є від перших днів лютого 1919 року прибули такі більші доповнення: в л ю т і м 44 і 45 похідні сотні зі Стрия в силі 240 стрільців, яких порозділювано по ріжних існуючих вже курінях. З тих сотень вибрав собі сотник Стасів найзручніших хлопців до скорострільного відділу в Сусідовичах. В м а р т і: Окружна Команда Стрий висилала два рази до III-ої ґрупи менші доповнення в загальній скількости 120 стрільців.

2 сотні бережанські а саме 16. і 17. в силі 180 людей та II/24 курінь 24 п. п. ім. гетьмана Дорошенка.

В к в і т н і: Окружні Команди Стрий та Самбір присилають в більших та менших партіях доповнення до III-ої ґрупи, з яких завязують VIII. курінь та доповнюються інші курені.

З причини лихого стану обуви та одягу тих сотень не ужито до боєвої лінії, лиш вишколювано у Посаді Фельштинській. Командантом того куріня був короткий час сотник Ярослав Небиловець.

Вернув I. курінь, який в марті вислала команда дивізії як допомогу під Львів.

В м а ю прислали Окружні Команди Стрий та Самбір знову невелике доповнення, яким доповнено деякі відділи, як залогу панцирного потягу, та команду двірця в Глибокій.

Як самостійні відділи були приділені:

відділ мінометів;

відділ воздушних бальонів з підполковником Дмитром К... та 2 батерії (4 канони російського типу) та батерія з двох далекосяглих канон.

Відійшли з ґрупи:

в лютім: III курінь: командант сотник Антін Ліськевич та Ґуцульський курінь (командант четар Гриць Голинський) разом з 17-ою сотнею полку ім. Мазепи.

I. курінь сотника Сковронського, який в квітні вернув назад до ґрупи.

VI курінь поручника Василя Лукіянова.

Дезертирство істнувало всюди, та тої язви не можна було збутися і в III-ій ґрупі. Істнувало, але треба признати не в таких розмірах. Не було випадку, щоби кілька або більше стрільців наразпокинуло ряди але від часу до часу повтарялися випадки, що стрілець не говоривши про це нікому, покинув свій відділ та ішов до дому „перебратися". Це також є в суперечности з військовим законом та підпадає під параґраф дезертирства. Річ природна, що такі випадки не повинно залишатися без наслідків, та на таку боротьбу вибрала команда інший успішніший лік. Коли команда куріня внесла до команди ґрупи донесення про втікача, то команда ґрупи виготовила негайно два примірники писем, одно до уряду громадського, а друге до уряду парохіяльного втікача, з зазивом, щоби перший спонукав втікача вертати назад до своїх рядів та подбав, щоби втікач вернув обутий та одітий та з тим військовим приладдям, яке забрав з собою а уряд парохіяльний, щоби таку поведінку публично в церкві напятнував. В деяких випадках це помагало, а залежало це у великій мірі від рішучости громадського уряду. Втікачі перебравшися в чисте білля вертали назад. Це показалося практич-

Digitized by Google

ніше від полевих судів, які у випадках дезертирства вимірювали кару вязниці до 5 років, а по засудженню відсилали дезертира на фронт, а кара мала бути відбута по скінченню війни зглядно після опінії команди відповідно знижена або дарована. Найменше втікачів було в куріях, які від початку були на фронті. Доповнення давало найгірший боєвий матеріял а причина лежала в тім, що команди висилаючи таке доповнення в зимовій порі не подбали про відповідну обуву та одіж для них.

В дорозі на двірець запасна батерія Коломия. Грудень 1918 р.

Муніційним референтом став четар Н., телефонічним референтом булавний старший десятник Бонк.

Від часу зорганізування ґрупи то є від перших днів лютого 1919 року до половини мая не було на тім відтинку жадних боїв. Від часу до часу приказувано деяким куріням заатакувати ворога, однак ті атаки не мали офензивного характеру, хіба тільки як доказ, що не спимо, що приготовляємося до наступу і ждемо приказу від вищої команди.

В такім часі як вичікування до наступу ведеться горячкова праця над укріпленням власних становищ, забезпеченням відділів в припаси муніції, одягу, чищення зброї, направою подертої обуви, вишколюванням та підготовлюванням до наступу.

І якраз цей час вихіснували команди курінів III-ої ґрупи, бо подбали про скріплення власних становищ, а ніхто не знав, чи нам прийдеться розпочинати наступ на ворога чи боронитися. Команда дивізії прислала навіть до ґрупи відділ зі 180 людей під командою хорунжого Ґоцького, зложений переважно з хлопців та дівчат 16—18 літних всіх трьох національностей.

Цей відділ мав будувати на всякий випадок нові укріплення над рікою Стрвяж. Командант ґрупи невдоволений з такого складу „саперського" відділу просив команду дивізії стягнути цей відділ назад до Самбора з тим, що він сам подбає про вибудування цеї лінії окопів.

До команди ґрупи приходили щодня часописи в більшій скількости, які розділювано поміж куріні та підвідділи. Постійно приходили „Стрілець" з Ходорова, „Наддністрянські Вісти" з Самбора та „Покутський Вістник" з Коломиї. Дуже почитною була стаття друкована в „Наддністрянських Вістях" "Іван Причепа". Автор статті в популярний балачковий спосіб пояснював причини українсько-польської війни, висмівуючи тих, які під ріжними причинами старалися відтягнутися від служби під крісом.

„Наддністрянські Вісти" та „Покутський Вістник" приходили даром, за „Стрільця" треба було платити. Якраз перед травневим наступом Поляків зібрала команда ґрупи належитість за „Стрільця" та мала її відіслати до Редакції, однак з причини замішання спричиненого наступом, грошей не відіслано, а належитість за „Стрільця" около 600 корон разом з грошевим депозитом по однім убитім, сховану в залізній касі забрав поручник Ерліх на Велику Україну.

Про муніцію подбано також. Крім 200 набоїв крісових, які мусів мати кождий стрілець при собі, був запас муніції при куріні та ґрупі. Скорострільні були теж заосмотрені в більшу скількість лент, а порожні ленти набивано знову.

Тому, що відділи скорострілів у дотеперішних боях виказали велику оборотність та з вложених на них завдань вивязалися як найліпше, тому що і прислуга їх набрала в часах всесвітної війни великого досвіду — відділи скорострілів тішилися великим приділом набоїв, бо також їх задача при наступі, зглядно обороні була велика.

Про артилерійські набої подбав сам командант артилерійської ґрупи сотник Вільгельм Майнль, стараючися за них особисто в Самборі.

При команді ґрупи була майстерня зброї, яку провадив старший десятник Ілько Дуран.

При кождім куріні шевці та кравці справляли подерту одіж та обув.

Приділ біля, одностроєвих сорт, обуви, ременів був такий малий, що команда ґрупи, не зважаючи на прохання не могла нічого дістати з запілля та мусіла сама старатися про голки, нитки і кілки, щоби стрільці не лишилися голі і босі.

Про відвушивлення, чистоту тіла та прання білля подбав санітарний поручник Мирон Лисяк основуючи у Фельштині парню-лазню та пральню, де в означених днях могли відділи — які сто-

Digitized by Google

яли в запасі, викупатися та випрати білля, що також мало велике значіння, як лік проти всіляких скірних та інфекційних хоріб.

Команді III-ої групи підлягали такі боєві та небоєві частини:

I. курінь. Командант сотник Микола Сковронський. По його призначенню на інше становище в перших днях мая 1919 року обняв команду куріня поручник Петро Савка, дотеперішний значковий того куріня. До куріня були приділені такі старшини: поручник Кость Ткачкевич (від квітня 1919 року назначений командантом двірця Сянки), четар Константинюк, четар Петро Балаш, четар Михайло Білецький (згинув 15 мая 1919 року поцілений в груди ворожою кулею, похоронений в Сушиці), четар Гриць Колодій та харчевий старшина хорунжий Адольф Ост.

Курінь цей був приділений від кінця березня до перших днів травня 1919 року до VII-ої Стрийської бригади та брав участь у боях за Львів.

Харчевий стан куріня виносив около 500 стрільців.

Курінь мав 6—8 скорострілів, часть яких здобув під Львовом. Ту добичу курінь навіть не дочислював до числа скорострілів, які вже були в курені. Справником куріня був бунчужний Михайло Кошик.

II. Коломийський курінь ім. гетьмана Дорошенка означав себе числом II/24. Команда куріня стояла в Березові. Командантом куріня був поручник Володимир Левицький. До куріня належали такі старшини: поручник Петро Палійчук, поручник Стефан Сверида, четар Осип Гаджук, четар Теофіль Савула, четар Дмитро Кусек, хорунжий Орест Руснак, підхорунжі Олекса Бойків та Явдошняк. Курінь складався з трьох сотень, а харчевий стан виносив 350 людей. Скорострілів 4—5. Справником куріня був булавний Андрій Нижник. До групи „Глибока" прийшов цей курінь з початком березня.

IV. курінь. Осідок куріня був у Городозичах. Командантом куріня був сотник Бронислав Абель. Курінь означував себе числом IV/36 імени Мазепи. Складався по більшій части з Гуцулів. До куріня були приділені такі старшини: поручник Петро Гринишин (згинув на Вел. Україні), поручник Богачевський, хорунжий Володимир Гафткович, хорунжий Майкотський. Курінь складався з трьох піхотних сотень та одної скорострільної сотні з 5—6 скорострілами. Харчевий стан куріня виносив 400 людей. Цей курінь одиноки в цілости перейшов на Велику Україну.

V. курінь. Осідок курінної команди в Вовчім. Командантом куріня був поручник Стефан Андрущишин, ранений підчас наступу дня 15. травня. Значковим куріня був четар Евген Шкіра. Харчевим старшиною куріня четар Семен Новаківський. До куріня були приділені такі старшини: четар Амброзий Лев, четар Василь Бабій, хорунжий Балицький, ранений підчас польського наступу дня 15. травня 1919 року. Курінь складався з трьох сотень з 4—5 скорострілами. Харчевий стан виносив около 350 стрільців.

Пробоєвий курінь. Осідок курінної команди був у Чижках. Командантом куріня був сотник Михайло Коцьолок, значковим куріня четар Панько Бабяк, а харчевим хорунжий Стефан Пачковський. До цього куріня були приділені такі старшини: поручник Андрій Міхур, четар Степан Руменович, четар Михайло Семйонек (помер на Чехословаччині в травні 1923 року), хорунжий Володимир Захарий і хорунжий Ілько Калічак. Курінь складався з трьох сотень. Харчевий стан виносив около 350 стрільців при 5—6 скорострілах.

В перших днях лютого 1919 року одержав четар Михайло Семйонек від команди дивізії похвальне признання за успішний наступ, в якім відібрав ворогови кілька скорострілів.

VII. курінь складався з 2 бережанських сотень означених числами 16 та 17 сотня. Командантом одної з сотень був четар Адріян Іванович. Стан обох сотень виносив около 180 людий.

VIII. курінь складався з 2. сотень, які попридільовано з ріжних відділів групи та доповнення, яке наспівало до команди групи з Окружної Команди Стрий та Самбір. Командантом одної з сотень був поручник Дармолинський, другої четар Володимир Білинський. Стан обох сотень виносив около 180 людей. Курінь стояв у запасі в Фельштині та Посаді Фельштинській. Для скріплення дисципліни курінь відбував кождого дня вправи.

Панцирний потяг. Командантом панцирного потягу був четар Осип Бережницький, командантом скорострільного відділу четар Осип Балицький, командантом обслуги при полевій канонї був четар Гуго Апріспіг.

Панцирний потяг складався з 4 возів мурованих у нутрі, 4 скорострілів та одної полевої канони. Стрільці носили шеломи. Стан 60—80 людей.

Полева жандармерія у Фельштині. Командантом того відділу був четар Осип Шемердяк, справником булавний старший десятник Микола Клодзінський. Стан около 150 людей.

Відділ воздушних бальонів у Глибоці. Командантом був підполковник російської служби Дмитро К...

З бальони около 60 людей. Відділ цей був приділений до команди групи в перших днях травня 1919 року.

Відділ мінометів. Командантом був хорунжий Я... Відділ цей був приділений до команди групи кілька днів перед ворожим наступом.

Вишкіл скорострілів у Сусідовичах. Командантом був сотник Микола Стасів. Згинув у Самборі в травні 1919 року. Стан около 15 людей.

Розвідчий відділ провадив хорунжий Михайло Качанюк.

Команда двірця в Глибоці. Командантом був з початку четар Терлецький відтак хорунжий Володимир Яцишин.

Харчевий склад у Глибоці. Командантом був з початку четар Осип Стецишин а від 1. березня 1919 року четар Михайло Теслюк. Рахунковим булавний старший десятник Стефан Помірко та підхорунжий Чуквінський.

Digitized by Google

Різня групи з осідком у Фельштині. Провадив її четар Котик.

Група артилерії.

Командантом до 1. березня був сотник Гриць Сенечко, відтак сотник Вільгельм Майнль. Група складалася з 9 батерій.

Батерія полевих гавбиць (4 гавбиці), командант поручник Іван Попель, з осідком на замку в Чижках.

Батерія полевих канон (2 канони), командант четар Кисіль, з осідком на дворі в Антонівці.

Батерія полевих канон російського типу (4 канони), командант сотник Франц Матесіч. Батерія стояла на цвинтари в Городовичах.

Батерія полевих канон (4 канони), поручник Іван Новосельський. Батерія стояла в Посаді Фельштинській.

Батерія полевих канон (4 канони). командант поручник Стефан Паньківський. яка стояла в Тарнавці.

Батерія гірських канон (2 канони). командант бунчужний Михайло Семракович, стояла в Сушиці.

Окрім цього було ще три батерії (одна батерія далекоснох канон. якої командантом був поручник Константинюк). Їх через брак набоїв перед боєм відіслано до Самбора.

До артилерійської групи належали ще такі старшини: четар Осип Гавке, четар Фридрих Копечни, четар Герман, хорунжий Володимир Кобринський. Стефан Біян. Пласкач та ветеринарійний хорунжий Іван Колодрубець.

Стан харчевий виносив около 450 людей при 4 скорострілах Люїса.

Санітарна служба. Полева лічниця групи находилася в селі Глибока в дворі, а її командантом був сотник лікар Др. Стефанович. Від марта 1919 року по відході Дра Стефановича вів її санітарний поручник Павло Цимбалістий.

Санітарна поміч в полі: була при першім куріні, санітарний хорунжий Мирослав Голубець. а при пробоєвім куріни санітарн. хорунжий Іван Хризостом Ортинський. у Фельштині санітарний поручник Мирон Лисяк. Обовязки полевого священика обняв з кінцем марта полевий духовник о. Павло Опарівський (згинув під Чортковом в травні 1919 року).

В часі такого спокою на боєвім участку. де крім малих випадів з одної та другої сторони. які кінчалися протнанням ворога з села та поворотом наших назад на свою позицію. які не приносили ні нам ні ророгови жадної користи ні страти. проявляв ворог широку діяльність своїми розвідками. Від самого початку як наші війська держали боєву лінію над Сяном а головно перед маєвою офензивою появлялися на фронті польські шпіони. які перекрадалися аж до самої Глибокої.

Але польська розвідча служба не ограничалася на тім. щоби прослідити. що ми робимо. або що ми зробили. вона заложила собі за нашим фронтом свій постійний осідок. централю. яка ворога постійно повідомляла про кожний наш рух. Маю на увазі село Сусідовичі. де вже місяць перед травневою офензивою зорганізована польська розвідка знаками світла з високого дерева пересилала до Хирова вістки, що в нас твориться. Не зважаючи на великі старання, не вдалося її відкрити.

Другим гніздом шпіонажі було село Глибока, якого мешканці поляки перетримували наших стрільців, частували горілкою та засягали язика. Такими були також польські різники. які з польської сторони переїздили до сіл. в яких були заквартировані наші сотні та при тім інформувалися про наше положення. Одну таку партію з 4 людей якраз перед Великодними Святами зловлено, відібрано їм віз та коні, які прилучено до курінного обозу. куплений ними товар забрано та віддано до кухні а їх арештовано та відіслано до Самбора.

В березні, квітни і травні лучалися на тім відтинку часті перетинання телефонічних дротів а винуватців не можна було віднайти.

Перед самим травневим наступом ворог кидав з літаків бомби на село Глибока та на команду групи. Скинувши яких 20 бомб ушкодив залізничий тор за стацією Глибока а на стації Глибока убив відламком бомби одного стрільця з жидачівського повіту. якого перед кількома днями вислала окружна Команда Стрий з похідною сотнею та приділила до III-ої групи.

Команду III-ої групи, тому що була при залізничім шляху, навідували часто бажані і небажані гості. Першими були два польські старшини — парляментарі з письмом від польської команди до команди дивізії в Самборі в справі завішення зброї.

Відтак вертали від поляків наші делеґати Др. Стефан Витвицький, підполковник російської служби Фідлер, та сотник артилерії Михайло Колтунюк. Якраз переходили вони боєву лінію в такий час, коли фронтовики не хотіли миритися тільки битися і були обстрілювані полевою стежею, котра не знаючи про те. що це вертають наші делеґати, стріляла до них як до ворогів.

В березні 1919 року перейшов з письмом від польської військової команди та одобрюючим письмом від Начальної Команди У. Г. А. боєву лінію один американець. щоби оглянути свої копальні в Дрогобичі та в Бориславі.

По двох днях повернувся назад до Глибокої та в товаристві одного старшини відпроваджено його аж до наших найдальше висунених передових позицій.

На Великодні Свята приїхав до Команди групи делеґат з Великої України, який представився, що займається списуванням історії групи. збіркою воєнних оповідань та рівночасно привіз з собою поздоровлення від братів з над Дніпра для Наддністрянців.

Хоч мав він при собі виказки від наших урядів. де докладно була означена ціль його праці, всеж таки при вечері, коли затягнулася балачка на цю тему. переконався командант групи, що його місія має і лівий бік соціяльний. Невдоволений з такого гостя командант групи Федик дав йому до зрозуміння. що не пора тепер заводити соціяльні реформи. Так то добродієві прийшлося вертати назад у Самбір. (Докінчення буде).

Digitized by Google

Ракочого та лучилося з його військами, щоби своїми зрадницькими руками валити свою ж таки державу. Доперва, коли легкодушний та необережний Ракочий не перепинять, чи не умів спинити нелюдських знущань своїх військ, що допускалися ріжних непотрібних грабунків та виявив незвичайну жорстокість у відношенні до своїх польських „приятелів"; коли благодати війни, цілі села на великих просторах зникли з лиця землі під рукою семигородського розбишаки, а людські голови на палях та вонючі трупи устелили шлях побідника, почала шляхта поволі — прозрівати та нишком покидати табор „союзника". Але багато з неї дотримало віри Ракочому до самого кінця, як видно з точок уложеної пізніше капітуляції під Межибожем, в котрих поляки виразно жадали, щоб Ракочий віддалив від себе усіх зрадників[10]).

Так отже Львів і околиця здані були на власні сили. Львівське міщанство однак не хотіло віддати міста. Зрештою не було й нагоди показати свою відвагу Львовянам. Ракочий сам був за слабий, щоб облогою добувати місто, спішно йому було до Кракова—а в інтенції Хмельницького, як бачимо з листів і універсалів, не було зовсім здобування не дуже небезпечного для нього Львова, противно старався не нищити старинного города, а зєднати собі по доброму міщан. Ще виправляючи в похід Ждановича, наказував йому поводитись зі Львовом і іншими, тамошніми городами так, „щоб жаден з піших ані їздних не важився на них набігати, але щоб з людьми поступали, як в власними нашими"[11]).

Також в пізніших листах і універсалах, висланих до Львова і Ждановича писав, „що місто і цілу околицю хоче мати під своєю обороною", а через свого посланця о. Теодозія Томкевича, що прибув в половині квітня до Львова, до писаря мійського Кушевича під претекстом відібрання оставленого до направи годинника передав листа від себе і від Виговського до магістрату, запевняючи о своїй ласці і опіці[12]).

Ці приятельські запевнення Хмельницького під адресою Львовян мусіли непокоїти поляків, бо не довіряючи відпорности міщан, післали для певности до Львова військовий гарнізон, що складався з піхоти Конского і драгонії Чарнецького[13]).

Тимчасом Ракочий нетерпеливився, бо хоч і дістав 29. XII. відомість про похід козацьких військ, не міг їх дочекатися. Переправившись через Карпати, станув у Синевідську, відтак заняв Сколе і Стрий, де рішив якийсь час ждати на союзника. Але козацькі війська посувалися іншим шляхом, йшли добре відомою дорогою на Львів, Перемишль, тому Ракочий, оставивши Львів і Самбір, рушив у напрямі Перемишль—Ярослав. По невдалих битвах під Ярославом і Перемишлем цофнувся і станув обозом між Медикою і Перемишлем у Торках. Там получилися врешті з ним з кінцем лютого козацькі війська Ждановича[14]).

Аж тепер набрав певности себе Ракочий. На чолі близько 70.000 армії, не рахуючи обозу, не гаючись рушив у сторону Кракова. Однак скоро показалося, що побоювання козаків були вповні оправдані. Ракочий не був добрим вождом. Хоч амбітний, підприємчивий, войовничий — та на вождa у більшім поході не надавався. Пізнав це відразу шведський посол Штернберх та писав заздалегідь свому королеві „що брак перш за все князеві воєнного досвіду" і радив придати до його боку кілька хоругов шведського війська з досвідченим ґенералом, щоб помагав князеві у воєнних операціях.

По дорозі до Кракова повно було непотрібних битв і сутичок, здебільша неудатних, безпляновых, з вини князя, котрий поводився не як досвідчений вояка, але як перший-ліпший поганий ватажок. Непотрібно, з великою для себе шкодою палив і нищив села і міста, руководячись часто особистим гнівом, як приміром спаленням Ланьцута хотів пімститися на Любомірськім, котрий ще недавно пропонував князеві польську корону, а опісля плян цей закинув.

Серед такого походу на захід 28. III. прибув Ракочий до Кракова, де получився зі шведським гарнізоном, а відтак оставивши частину своїх військ у Кракові, рушив до Соботи, щоби получитися зі шведським королем. Підчас цілого цього походу козацькі війська йшли майже все попереду союзної армії, густо промощуючи дорогу своїми трупами. З кінцем марта впало 400 козаків у Ракові, багато лягло у Хмельові, Піньчові та Іваниськах.

У тім часі шведський король станув у замку Оссолінських в Уєгді, де й відбулося торжественне приняття нових союзників. 11. IV. приняв король шведський Ракочого і козаків, а в кілька днів пізніше переправилися союзні війська через Вислу і у Завихості 15. IV. відбулася воєнна рада. Шведський король радив Ракочому іти на Береcть литов. і Замость, бо звідтам по думці короля добре получення з Литвою, Мазовією та Україною. Відтак пропонував шведський король спільний атак на польське військо під Казимиром, а вкінці погодилися усі ударити на польське військо, що стояло біля Люблина, а колиб воно не приняло битви, заатакувати Береcть литов., або облягати Замость.

Там аж після ради витав шведського короля від імени козацьких військ наказний Жданович, окружений пишним козацьким відділом, а король приняв його дуже ласкаво та щедро обдарував. Назагал видно, що шведський король багато краще ставився до козацьких військ та їхніх старшин; цінив їх відвагу та хоробрість, зновуж Ракочому кілька разів вже тоді звертав увагу на брак дисципліни в угорськім війську. Ракочий не потрафив вибудувати під Казимиром потріб-

[10]) Kubala L.: Wojna branden. str. 342.

[11]) „ „ „

[12]) „ „ „

[13]) Kubala: W. branden. str. 146. — List z Dankowa do Imćp. kanclerza kor. Теки Нарушевича 150/d7 Архів Чарторийських.

[14]) Опис походу союзних військ на Варшаву і відворот до капітуляції під Межибожем – на підставі L. Kubala: Wojna brandenburska і діярія еґуїти Адріяна Пікарського (Теки Нарушевича т. 150 g. 34. Архів Чарторійських).

Digitized by Google

ницького, від його щасливого висліду залежала з таким трудом і зусиллям побудована надія на Незалежну Українську Державу під династією князів Хмельницьких.

II.

ПОХІД СОЮЗНИХ ВІЙСЬК НА ПОЛЬЩУ (грудень 1656. — серпень 1657.).

(Виступлення в похід А. Ждановича. Командний склад і сили українського корпусу. Сполука з військом Ю. Ракочого. Польська шляхта і Ракочий. Спільний похід на Краків. Козацькі старшини. Зустріч з Карлом Ґуставом. Юрій Немирич і його акція. Заняття Берестя литов. Карло Ґустав і козаки. Марш на Варшаву. Капітуляція столиці. Відворот угорсько-козацьких військ. Переправа через Вислу. Відворот на Україну. Акція козацьких військ. Пляни Ждановича і Ракочого. Капітуляція під Межибожем та її причини. Характеристика Ракочого).

Помимо лютої зими, якої від 25 літ люде не памятали, не ждавши весни, поки зазеленіється трава на широких степах України — рушили з кінцем грудня українські війська на допомогу своєму союзникові Ракочому, маючи передовсім на думці окупацію признаних у договорі західньо-українських земель[4]).

Корпус цей після тодішніх обчислень мав около 20.000—30.000 людей з самопалами та друге стільки узброєних при обозах — значить 40.000—50.000[5]). Наказним гетьманом цього війська назначив Богдан київського полковника, визначну людину, полководця-дипльомата, Антона Ждановича. А йому до помочі дав такихже певних і досвідчених старшин, як славетного полковника Івана Богуна, як ґенерального обозного; ґенерального суддю Івана Степановича Креховецького-Демовича, надзвичайно здібного дипльомата, творця вище згаданої балтійсько-чорноморської коаліції — галицького шляхтича, власника Крехович, якого завданням було приєднати для державних плянів гетьманських тамошню шляхту, серед котрої ще з перед війни мав ріжні звязки і коліґації. Також мав Креховецький й на далі заступати українські інтереси при дворі Ракочого. Крім цих ґенеральних старшин були ще у корпусі Ждановича полковники: Турок Соліман, дуже освічена людина, що гарно говорив по латинськи, й іншими мовами — далі Ференч[6]) — Сербином званий, знаменитий вояка і випробований жовнір; після одних з походження теж турок (Трак), а після інших українець з під Уманя, що служив зразу у Калиновського, а під Батогом перейшов до козаків та скоро вибився між ними своїми спосібностями та став полковником (здається наказним брацлавським). Врешті двох ще невідомих ближче полковників Громику та Сулименка[7]).

Тимчасом Львів, на вістку про похід козацьких і угорських військ приготовлявся спішно до оборони. Шляхту руського воєвідства звільнено від обовязку загальної мобілізації[8]), а за те мала вона боронити Львова, Самбора, Перемишля та околиці. Зібраний 15. І. 1657. у Львові соймик вівав шляхту повітів львівського і жидачівського зібратися до оборони. Але показалося, що на шумних заявах і закликах окінчилося, бо незабаром шляхта, невідомо з яких причин, чи то з причини великого справді морозу, чи може завдяки інтервенції Креховецького, або перелякана загрозою угорських репресій, рішила проголосити невтральність[9]). На загал становище польської шляхти до походу Ракочого можна схарактеризувати як вичікуюче. Спеціяльних ворожих намірів ані Ракочий до польської шляхти, ані шляхта до нього не проявила. Дивне це відношення з польської державної точки погляду, зрозуміємо тоді, коли пригадаємо, як мало а то й жадного зрозуміння державної рації стану виявляла в цих часах оця верховна верства польського народу. Задивлена в міраж „Золотої свободи", котру дуже а дуже односторонно а то і зовсім не розуміла, уважаючи свої клясові інтереси і привілеї і саму шляхотську верству Річпосполитою з тої точки погляду оцінювала усі ситуації. У неї ані король, ані правительство не уважалося носієм польської державности, але шляхта. Заразки пізнішого, політичного упадку яскраво проявилися саме в часі шведського походу та в часі давшого, на нещастя для Польщі обильного в руїницькі, анархістичні ластівки панування Яна Казимира, що пізніше його ініціяли на грошах I. C. R. (Ioannes Casimirus Rex) толковано як Initium Calamitatis Regni. Якжеж зрештою могли темні, зацофані шляхетські маси інакше ставитися до Ракочого. Вінже на варшавському соймі 1654 р. одержав індиґенат в Польщі. Його карколомні, політичні комбінації висунули в кандидати на наслідника „vivente rege"[9]) в Польщі за ціну військової помочі проти Шведів. Не хто інший, як малопольський королик, що тряс малопольським та руським воєвідствами, пізніший великий маршалок коронний та пільний гетьман Юрій Любомірський, зрештою далекий кревняк Ракочого, ставив йому за згодою королівської пари отсю пропозицію. Тому то шляхта призвичаєна до приязної інтервенції на ділі ворожих Польщі приятелів та здезорієнтована дивними ходами тодішньої польської політики не бачила у Ракочім зразу ворога, уважала його за свого, за рівного собі польського шляхтича і не спиняла його походу через Карпати. А прецінь з огляду на остру зиму та природні небезпеки міг легко цей похід стати ґробом для великодержавних аспірацій семиґородського князеняти. Навпаки шляхта спокійно дивилася на той ризиковний похід, подивляла подвиги Ракочого, відносилася до нього не ворожо, навіть прихильно, а багато зі шляхетських авантурників признало протекцію

---

[4]) L. Kubala: Wojna brandenburska.

[5]) Архів Ю. З. Росії част. III. Том VI. 191. — L. Kubala: Wojna brandenburska, str. 146.

[6]) L. Kubala: Wojna brand. str. 153, 344, Pufendorf 256, 257, — В. Липинський: На перел. ст. 50.

[7]) L. Kubala: Wojna brand. str. 344.

[8]) L. Kubala: Wojna brand. str. 143.

[9]) Справа наслідника „vivente rege" і становище до неї шляхти докладоно представлене у моїй дісертації доктор. п. з. „Udział szlachty w rokoszu Lubomirskiego" (Spisek pod kołem).

Digitized by Google

Ракочого та лучилося з його військами, щоби своїми зрадницькими руками валити своюж таки державу. Доперва, коли легкодушний та необережний Ракочий не перепинять, чи не умів спинити нелюдських знущань своїх військ, що допускалися ріжних непотрібних грабунків та виявили незвичайну жорстокість у відношенні до своїх польських „приятелів"; коли благодати війни, цілі села на великих просторах зникли з лиця землі під рукою семигородського розбишаки, а людські голови на палях та вонючі трупи устелили шлях побідника, почала шляхта поволі — прозрівати та нишком покидати табор „союзника". Але багато з неї дотримало віри Ракочому до самого кінця, як видно з точок уложеної пізніше капітуляції під Межибожем, в котрих поляки виразно жадали, щоб Ракочий віддалив від себе усіх зрадників[10]).

Так отже Львів і околиця здані були на власні сили. Львівське міщанство однак не хотіло віддати міста. Зрештою не було й нагоди показати свою відвагу Львовянам. Ракочий сам був за слабий, щоб облогою добувати місто, спішно йому було до Кракова—а в інтенції Хмельницького, як бачимо з листів і універсалів, не було зовсім здобування не дуже небезпечного для нього Львова, противно старався не нищити старинного города, а зєднати собі по доброму міщан. Ще виправляючи в похід Ждановича, наказував йому поводитись зі Львовом і іншими, тамошними городами так, „щоб жаден з піших ані їздних не важився на них набігати, але щоб з людьми поступали, як в власними нашими"[11]).

Також в пізніших листах і універсалах, висланих до Львова і Ждановича писав, „що місто і цілу околицю хоче мати під своєю обороною", а через свого посланця о. Теодозія Томкевича, що прибув в половині квітня до Львова, до писаря мійського Кушевича під претекстом відібрання оставленого до направи годинника передав листа від себе і від Виговського до магістрату, запевняючи о своїй ласці і опіці[12]).

Ці приятельські запевнення Хмельницького під адресою Львовян мусіли непокоїти поляків, бо не довіряючи відпорности міщан, післали для певности до Львова військовий гарнізон, що складався з піхоти Конского і драгонії Чарнецького[13]).

Тимчасом Ракочий нетерпеливився, бо хоч і дістав 29. XII. відомість про похід козацьких військ, не міг їх дочекатися. Переправившись через Карпати, станув у Синевідську, відтак заняв Сколє і Стрий, де рішив якийсь час ждати на союзника. Але козацькі війська посувалися іншим шляхом, йшли добре відомою дорогою на Львів, Перемишль, тому Ракочий, оставивши Львів і Самбір, рушив у напрямі Перемишль—Ярослав. По неудалих битвах під Ярославом і Перемишлем цофнувся і станув обозом між Медикою і Перемишлем у Торках. Там получилися врешті з ним з кінцем лютого козацькі війська Ждановича[14]).

Аж тепер набрав певности себе Ракочий. На чолі близько 70.000 армії, не рахуючи обозу, не гаючись рушив у сторону Кракова. Однак скоро показалося, що побоювання козаків були вповні оправдані. Ракочий не був добрим вождом. Хоч амбітний, підприємчивий, войовничий — та на вождa у більшім поході не надавався. Пізнав це відразу шведський посол Штернберх та писав заздалегідь свому королеві „що брак перш за все князеві военного досвіду" і радив придати до його боку кілька хоругов шведського війська з досвідченим ґенералом, щоб помагав князеві у военних операціях.

По дорозі до Кракова повно було непотрібних битв і сутичок, здебільша неудатних, безпляновых, з вини князя, котрий поводився не як досвідчений вояка, але як перший-ліпший поганий ватажок. Непотрібно, з великою для себе шкодою палив і нищив села і міста, руководячись часто особистим ґнівом, як приміром спаленням Ланьцута хотів пімститися на Любомірськім, котрий ще недавно пропонував князеві польську корону, а опісля плян цей закинув.

Серед такого походу на захід 28. III. прибув Ракочий до Кракова, де получився зі шведським ґарнізоном, а відтак оставивши частину своїх військ у Кракові, рушив до Соботи, щоби получитися зі шведським королем. Підчас цілого цього походу козацькі війська йшли майже все попереду союзної армії, густо промощуючи дорогу своїми трупами. З кінцем марта впало 400 козаків у Ракові, багато лягло у Хмельові, Піньчові та Іваниських.

У тім часі шведський король станув у замку Оссолінських в Уєгді, де й відбулося торжественне приняття нових союзників. 11. IV. приняв король шведський Ракочого і козаків, а в кілька днів пізніше переправилися союзні війська через Вислу і у Завихості 15. IV. відбулася военна рада. Шведський король радив Ракочому іти на Береcть литов. і Замость, бо звідтам по думці короля добре получення з Литвою, Мазовією та Україною. Відтак пропонував шведський король спільний атак на польське військо під Казимиром, а вкінці погодилися усі ударити на польське військо, що стояло біля Люблина, а колиб воно не приняло битви, заатакувати Береcть литов., або облягати Замость.

Там аж після ради витав шведського короля від імени козацьких військ наказний Жданович, окружений пишним козацьким відділом, а король приняв його дуже ласкаво та щедро обдарував. Назагал видно, що шведський король багато краще ставився до козацьких військ та їхніх старшин; цінив їх відвагу та хоробрість, зновуж Ракочому кілька разів вже тоді звертав увагу на брак дисципліни в угорськім війську. Ракочий не потрафив вибудувати під Казимиром потріб-

[10]) Kubala L.: Wojna branden. str. 342.

[11]) „ „ „

[12]) „ „ „

[13]) Kubala: W. branden. str. 146. — List z Dankowa do Imćp. kanclerza kor. Теки Нарушевича 150/d7 Архів Чарторийських.

[14]) Опис походу союзних військ на Варшаву і відворот до капітуляції під Межибожем – на підставі L. Kubala: Wojna brandenburska і діярія єзуїти Адріяна Пікарського (Теки Нарушевича т. 150 g. 34. Архів Чарторійських).

Digitized by Google

ного мосту, проявляв взагалі мало самостійности, тягнувся непотрібно за шведським королем, боячись залишитися сам у чужому, ворожому краю.

Але до грабунку і розбою угорські війська були перші, що до решти підірвало прихильність і симпатію польської шляхти до Ракочого. Коли в часі бенкету шведський король показував на мапі Ракочому маршруту його військ, князь не звертав серед піятики на це уваги, що дуже порушило шведського короля і він ображений звернувся до своїх прибічників зі словами: „Гляньте, з ким маємо до діла і що по нім можемо сподіватися".

Тут також треба шукати причини, чому король, розчарувавшись на Уграх, охоче тепер схилявся до жадань Б. Хмельницького і таки зпід Замостя виправив післанців до Богдана, погоджуючись на усі його територіяльні жадання за 20.000—30.000 козаків, котрих просив вислати таки зараз до Берестя литов., що його по невдалім наскоку на Замость заняли його війська[15]). На таку децизію шведського короля безперечно мав немалий вплив підкоморій київський Юрій Немирич, що находився в окруженні шведського короля, брав визначну участь в українсько-шведських переговорах, а пізніше в часі походу нераз ставав у пригоді козацьким старшинам. Цінив його теж високо шведський король та через своїх послів поручав його увазі гетьмана і це либонь були перші зязки Юрія Немирича з Б. Хмельницьким, що довели пізніше до повороту Юрія на Україну та дальшої дипльоматичної праці уже для добра рідного краю. Нарочно здається оставив Юрія потім король шведський при війську Ракочого, щоб через нього впливати на козаків, і Немирич майже до самого кінця походу був з козаками і нераз служив їм доброю порадою[16]).

Це найкращий доказ, як скоро пізнався шведський король на боєвій вартости козацьких військ та радий був перетягнути їх до своєї армії, як вже не усіх, то принайменше якусь частину, кілька тисяч. В таємниці перед Ракочим вербував для короля козаків Стернбах, а вони з великою охотою хотіли покинути нефортунного полководця та перейти до шведів. Полковник Ференц, котрий визначився в битвах під Варшавою і Равою, де на чолі 5.000 відділу провадив самостійні воєнні операції проти польського партизана Жеґоцького, згодився вже перейти до шведів. Але Ракочий, довідавшись про ці переговори, не знав що робити, тратив голову, раз давав дозвіл, то знову протестував і скаржився перед шведським королем на нельояльну поведінку[17]).

Зневірившись до решти до свого союзника, шведський король залишив його у Бересті Литовськім, а сам одержавши відомости, що Данія заатакувала його посілости, спішно вирушив на північ.

Положення козацьких військ по відході шведів стало критичне, ще поруч шведів могли воювати, але оставати з таким непевним союзником, як Ракочий не дуже їм усміхалося, тимбільше, що вже від довшого часу трактував він потайни з поляками про мир, а його поведінка з козаками не була найкраща. На тім тлі повстали у козацькім війську заворушення і негодування, козаки жадали відіслати їх домів, бо не хотіли бути іграшкою в руках підступного, угорського інтриганта. Але завдяки інтервенції Стернбаха та Немирича удалося успокоїти затривожених козаків, а залагодивши яко-так справи і відіславши на бажання козаків частину їхніх возів з добичею на Україну, рушив Ракочий на Варшаву, щоб заняти її перед приходом Стернбаха.

19. травня Варшава капітулювала — союзні війська увійшли до столиці, а мадяри знищили та зграбували її по варварськи. Підчас грабунку повстала у місті пожежа, котра знищила між іншим королівський замок.

Пощо занимав Ракочий Варшаву, коли не міг її вдержати — невідомо. Чи грала тут ролю амбіція князя, претендента до польської корони. Чи думав він цим воєнним успіхом прихилити до себе польську шляхту, мовляв — вже заняв столицю, чи може манила його надія воєнної добичі в столиці — трудно сказати. Певне, що тодішне положення союзників не було блискуче, а тимбільше Ракочого, котрий в часі цілого походу не проявив взагалі ніякої ініціятиви, розуміння ведення війни та не дав доказу особистої відваги.

Заняття Варшави було вершком воєнних успіхів Ракочого. Від того часу переслідувало його нещастя. По відвороті шведських військ Ракочий не знав що робити. Заняв вправді Варшаву — але що далі. Польська шляхта ставилась тепер до нього чимраз більше ворожо, поляки покидали нишком його військa, а підїзди Чарнецького, Сапіги, Потоцького і Любомірського скрізь непокоїли угрів. Врешті Ракочий рішився на відворот, котрий чим далі перемінявся в утечу, коли наспіли тривожні вісти про диверсію Ю. Любомірського на Угорщину, та про неприхильне становище Криму і Порти до замірів Ракочого, а врешті перебільшені відомости про цісарську, військову поміч для Польщі. У мадярськім війську повстали заворушення, перелякані угри жадали повороту домів, а козаки також просили щоб князь не відводив їх далеко від границь України.

До того в таборі ширилися ріжні недуги, околиця була пуста, а брак харчів і паші давався дуже узнаки військам.

Тому не доходячи до Кракова, союзні війська переправилися при помочі козаків і Немирича через Вислу та оминаючи Замость, рушили на Томашів, Магерів і Золочів. Напрям цей вибрано за вказівками старого Богдана, що довідавшися про критичну ситуацію Ракочого і козаків, казав Ждановичеві простувати на Україну разом з Ракочим і вже заздалегідь виправляв їм на допомогу свого сина Юрія з 20.000 військом[18]). Уважаючи відворот Ракочого лише хвилевою невдачею, вірив Богдан, що ситуація небавом зміниться на краще. Йшло отже про те, щоб порятувати союзника та його військo. А що ходили вістки, начеб то рушились кримці у допомогу полякам.

[15]) Архів 70 — Зап. Рос. III. том. VI. p. 221.
[16]) Kubala: Wojna brand.
[17]) Kubala: Wojna brand.
[18]) Липинський: На переломі стор. 56.

Digitized by Google

вислав гетьман брацлавському полковникови Михайлові Зеленському кілька полків, яко обсерваційний корпус на полудні, щоб часом справді татари не заатакували Ждановича та Ракочого і їх не знищили. Також приготовляв Богдан диверсію запорожців на Крим[19]).

На козацьких нездеморалізованих військах лежав весь тягар оборони в часі відвороту. Козаки йшли в задній сторожі, закриваючи похід свого союзника і ведучи весь час завзяті бої з наступаючими польськими військами С. Чарнецького. Устелили поле трупом під Магеровом (11. VII.), багато полягло під Жовквою, але через удалий маневр козаків, що переправились через болота як колись під Берестечком[20]), удалось задержати польські війська та дати час утечи Ракочому. Але не на довго, бо незабаром під Красним знова наздігнали війська Чарнецького козацько-угорські відділи. Під Красним прийшло до кріавої битви, страти в людях були великі по обох сторонах — а вислід той, що С. Чарнецький уважаючись слабшим, задержався, ждучи помочі польських гетьманів.

Тимчасом союзні війська відступили на Зборів, Озірну, Тернопіль, а відтак Збараж та заняли оборонне становище серед болот і мочарів під Чорним Островом. Там незабаром наздігнали їх свіжі польські сили (Маховського та Дмитра Вишневецького), але у ночі Ракочий, кинувши табор, рушив з військом на Проскурів до Межибожа, де сподівався стрінути козацькі війська Юрія Хмельницького.

Ідучи по свіжих слідах 21. VII., заатакував малий польський відділ в 200 людей Ракочого, а цей непотрібно і необережно дав втягнутися до битви, а тимчасом надійшли головні польські сили з гетьманом Потоцьким і Любомірським.

Козаки, бачучи цей нерозважний крок Ракочого та предвиджуючи, чим він може скінчитися — покинули його табор — та рушили дальше на схід. Требаб тепер обговорити, чому козацькі війська рішили покинути свого союзника у такій критичній ситуації. Невже була це зрада, як думають деякі історики і як висловлювалися тодішні польські джерела?

По всяких історичних даних справа представляється трохи інакше. Вістки про напад Любомірського на Семигород, про прихід цісарських, помічних військ та вістка про неприхильне становище Порти вже давно хвилювали Ракочого та його війська. Угри, молдавани і волохи, боячись нападу татар та поляків, напирали на князя, щоб чимскорше вертав домів. Ніякої боєздатности ці війська не проявляли; було це після тодішніх джерел, не військо, але некарні, без почуття військової дисципліни зревольтовані банди грабіжників, що чим скорше бажали довести домів награбоване добро. Як ми бачили наглядно, весь тягар оборони в часі відвороту, спадав на козаків, ще найбільше карні війська і лиш вони поміч шведів, волохів і молдаван ще представляли сяку-таку боєву силу. В угорському таборі було безголовя, збунтовані війська не слухали приказів, голосно говорилося навіть про перехід на сторону поляків та про спільну акцію проти козаків і інших союзників.

Нічого дивного, що і серед козацького війська почало ширитися невдоволення. Козацька чернь найбільше скора до бунтів, вже двічі в часі походу намагалася викликати у війську Ждановича отвертий бунт, на щастя здавлений. Але тепер справа трудніша. Військо було перетомлене вічними боями, знеохочене поганим оборотом справи, а серед таких обставин легко давало послух всяким поголоскам а то й агітації. Почувши, що гетьман наказав Ждановичеві відворот на Україну, невтаємничені в тайни дипльоматії козаки, не розбираючи чому і як, думали, що Жданович на свою руку провадить на польський престол ненависного їм Ракочого. Напевно багато завважили і намови московських агентів, які між козаками жирували. Вправді Желябужському не вдалося найти військ Ждановича, але таких Желябужських було безперечно більше і напевно їхня агітація зробила немало. Остаточно перехилила нерішених козаків на свою сторону. Козаки несвідомо повалили своїми руками великі пляни Богдана. Прийшло до отвертого бунту у козацькім війську Ждановича, що рішуче жадало повороту на Україну. Жданович і Немирич були безрадні. Не мали сили здавити бунту; козаки погрожували смертю Ждановичеві, коли не попровадить їх зараз у свояси. Щож мав робити Жданович — не сила була стримати козаків, бунт поширився у всіх частинах, тому Жданович, бачучи безвихідність всякої акції, уляг насильству, покинув табор Ракочого і рушив зі збунтованими військами в сторону Камянця на Поділлі.

По відході козаків війська Ракочого сторнула паніка; хоч було їх ще більше як 20.000 — Ракочий не відважився воювати, але навязав переговори, що скінчилися соромною капітуляцією.

Приглянувшися ближче цьому походові, причини катастрофи під Межибожем слід шукати передовсім у поганім проводі цілої акції який лежав у руках недосвідченого в воєнних справах але зарозумілого князя Ракочого. Була вона лиш льогічною консеквенцією цілого ряду тактичних похибок з боку цього нефортунного полководця. Про нього сучасна опінія не висказується дуже похвально. Пізнався скоро на особистих кваліфікаціях князя, як вождя, шведський посол Стернбах та радив королеві шведському додати Ракочому здібного, шведського генерала, щоб він провадив воєнну акцію. Назагал уважано князя амбітною, підприємчивою, веселою та возвичою людиною, — а перш за все гулякою-піяком. Ця остання прикмета, брак карности в його обозі грабунки та розбої його військ, а брак серіозних воєнних успіхів до решти закопали його в опінії шведського короля. Тому він його легковажив, уважав не поміччю, а балястом та хотів в якийнебудь спосіб збутися цього нефортунного союзника. Але найгірше свідоцтво про Ракочого залишили козаки. Загально уважано його мало воєвничим, а за те палким чоловіком, що у гніві

[19]) Kubala: Wojna branden.

[20]) Характеристика Ракочого — на підставі: Wojna brandenburska, str. 128, 137, 153.

Digitized by Google

не рахувався зі словами. Генераль. писар Виговський висловився про нього так: „Не подобається нам союз з таким вояком, що виховався на печі, але не можемо його (розуміється з браку кращого союзника), відкидати і мусимо йому приязно відповісти". Але довіря великого всетаки з обох сторін не було. Рана, завдана Богданові через смерть безталанного Тимоша у Сучаві, ще не загоїлася і коли Хмельницький робив тепер союз з виновником смерти його найлюбішого сина, то виявив гетьман велику жертву з особистих порахунків для добра і слави своєї батьківщини[22]).

(Докінчення буде).

Смерть сотника Івана Балтра

Іван Балтро був сотником І-ого гарматнього полку У. С. С. через цілий час визвольної боротьби.

Після замирення з большевиками були змушені українські старшини, між ними і сот. Балтро, відати провід у руки якихось молодих старшин, насланих большевиками. Тодіж відібрали від них і всю кращу зброю (гармати, кулемети, тощо). Було це під Уманем. Тут розпрощався сот. Балтро зі своїм другом Я. Воєвідкою, котрий при цім „розброєнні" не здержав сліз і заплакав. З рештою стрільців (ок. 200 люд.) і з майже непридатними рештками зброї удався він через Жмеринку, Винницю, Бердичів до Поста Волинського, звідки на приказ большевиків подався у Київ. Мала там створитися під його проводом кадра. Мабуть на сам Великдень (1920-й рік) прибув він з військом на київський двірець, де через два дні довелося простояти під ескортою. По двох днях відіслано його до Бендерських касарень і тут перебув він кільканадцять днів, вишколюючи відділи.

Одної ночі зачали нагло большевики обстрілювати Бендерські касарні. Згодом виявилося, що це їх большевики уважають зрадниками, бо Українська Армія увійшла в порозуміння з поляками. Було багато ранених.

Сот. Балтро вспів втікти з касарень зі своїм братом (Михайлом), Елиїв-ом (четар. з Копичинець), Григорашуком (чет. з Підволочиськ), Банахом (із Сокальщини) і братами Максимюками (з Гуцульщини). Оба з братом переховувалися в заздалегідь приготованім мешканні двох Українок в околиці Львівської вулиці — напроти переховувалася решта втікачів. По кількох днях рішили всі втікати з Київа. Тут долучилося до них двох закордонних старшин. Зійшлися в якімсь підвалі і там склали присягу: один одного боронити, хочби й прийшлося життя віддати. Всі вирушили досвіта з Київа в напрямі Козятина. Переховували їх і показували дорогу довірені люди сіл, що між собою зналися.

Дійшли до с. Кошляки к. стації Кожанка. Дальше не можна було йти, бо якраз большевики робили відворот. Кілька днів усі втікачі просиділи в поблизькім гайку, до котрого провадили тільки дві криті стежки крізь трясовища. Одного дня напав на большевицькі вози от. Святенко а завважившіи в гайку людей, наставив сюди скорострільи. Сот. Балтро з іншими втікли в село. Того самого дня вийшов він за село з чотирома втікачами, щоби оглянути ситуацію. Тут зловив його большевицький кінний відділ. Всі повіджидали від себе зброю і документи. Сот. Балтра схоплено з револьвером в руці. Не знати, чи хотів вбити большевицького старшину, чи може поповнити самогубство. На місці страшно його побили прикладами крісів. Котрийсь із більшовиків проколов багнетом правий бік. Тому, що знайшли при нім матеріяли відносно техніки організації відді-

лів, мапи і т. д., то повели його з іншими зловленими до старшини на переслухання. Сам не міг іти — помагали вояки. Тут зміг сказати, що він з Підберізець к. Львова і змовк. Старшина спитав інших зловлених, чи знають сот. Балтра. Усі відперлися. — Пояснив їм, що як вони знають, то відішле їх разом з ним під суд, якщо ні, то його, як ворожого розвідчика, розстріляють, а тільки їх самих відішлють під суд. — Питає пораз перший: „Знаєте? — Ні"! Сотникові потекли по обличчі сльози. — І другий і третій раз відрекlися його другі. — — — А за хвилю впав сот. Балтро на землю, поцілений двома крісовими кулями в голову. Се все діялося тоді, коли дерева зачинали розвиватися.

— А свіжу могилу на кошляківськім кладбищі прикрила вже нова зелень.

— В останню дорогу провожали сотника три священики і багато народу. На могилі видніє дубовий хрест із написом. — В посмертній метриці стоїть: дата смерти: 17. IV. (ст. ст.), похоронів 18. IV., прожив літ: 29.

Digitized by Google

Холодний Яр говорить

Написав *Юрій Горліс-Горський.*

(Продовження)

На слідуючий день ввечері, наша розвідка із Кам'янки донесла, що туди прибула школа червоних командірів із Києва в кількости 300 — 320 курсантів, добре вишколених і озброєних.

Із розмов червоноармейців кам'янського гарнізону між собою, наші розвідчики винесли враження, що на завтра готовиться наступ на Холодний Яр. Очікують прибуття карного загону Лопати, який оперує в селах по той бік залізниці.

Наші люди пильно стежать за ворожими частинами і про якийсь рух своєчасно дадуть нам знати.

Тієїж ночі, розвідчиця, що повернулася ізза Жаботина, принесла новинку, яку передали їй люди із під Бобринської.

На стації Бобринська вигрузилися з потягів червоні частини, в кількости до півтори тисячі чоловік і вирушили пішим порядком в нашому напрямку. Кінноти мають не більше пятидесяти чоловік. В складі тих частин — самі москалі. Під час постою в одному селі, червоні командіри розпитували селян, що то таке — Холодний Яр? Місто таке чи село? Очевидно йдуть до нас „в гості"... Під Лубенцями або Зам'ятницею можна сподіватися їх вже після полудня. Оскільки це частина нова в наших околицях — то можна сподіватися маршу її через Жаботин просто на ліс і Мотрин монастир. Для нас це булоби вигідно, бо для бою в лісі — ми мали всі переваги. До того, частина нашої бригади, яка вийшла би назустріч цьому противникові, могла би тримати безпосередний зв'язок з сотнями, що будуть відбивати з другого боку лісу сподіваний наступ червоних із Кам'янки. Можна було ще сподіватися ворога із за Тясмину, з Побережжа, хоч червоні частини на Черкащині були по вуха заняті своїми повстанцями. Після півночі, розсилаємо в різних напрямках розвідчиків, які б освітлювали нам посунення ворога.

Після „мобілізації", штаб Холодного Яру постарався про розширення праці аґентурної розвідки і це виходило нам на добре. Ми мали довільну кількість ідейно відданих справі розвідчиків і розвідчиць, які потрібували грошей лише на видатки в подорожі (і то не завжди) і які чули би ся глибоко ображеними, коли б їм запропонували винагородження за їх небезпечну роботу. Кожний із них розумів, що наражаючися на небезпеку — цим самим відвертає її від рідного села, хати, своєї родини. Всі наші розвідчики й розвідчиці, мали в ближчих і дальших селах та й в містах родичів, знайомих, своїх по настроях людей, які їм допомагали, переховували, давали підводи, щоби вони вчас поспіли до штабу з відомостями про ворога. Навіть молодші, націоналістично настроєні черниці Мотриного монастиря, що ходили досить далеко збирати датки на монастир, — були для нас добровільними розвідчицями.

Цілком протилежно стояла справа з розвідкою у ворога. Коли Чека або штаб якої червоної частини і знаходили чоловіка, який ідейно чи за гроші брався розвідати наше положення і сили, то для такого розвідчика було „контр-розвідкою" все населення наших околиць. Чужий чоловік в селі — відразу ж зауважувався.

Поповнення бригади відбувалося переважно групами людей з однієї місцевости, що один одного знали, а одиночних „новобранців" — приймалося обережно.

Червоні частини, особливо прибуваючі з Московщини — мусіли оперувати „на помацки"...

Тієї ночі, дієві та резервові сотні в Мельниках, Медведівці, Лубенцях — були приведені в бойовий порядок. 2-ий курінь був розташований на стикові Мельників і Медведівки. 1-ий і 3-ий, маючи в складі понад півтора тисячі боєвиків, виступили вночі до монастиря. За ліс в напрямку Жаботина і Кам'янки були вислані кінні стежі.

Години коло 9 ранку, ми мали вже відомості, що курсанти, загін Лопати, караульна рота, міліція, чота воєнкомату — разом до шестисот чоловік при чотирьох станкових і шести ручних кулеметах — готов'яться до вимаршу із Кам'янки, т. зн. могли вже вирушити, поки зв'язок до нас добрався.

Перший курінь, з наказу Деркача, виступив на край ліса коло Грушківки.

Розположивши сотні, курінний Петренко, сотник 1 сотні Василенко і я, стали на пункті, з якого видно було кам'янську дорогу. Минуло добрих півтора години, поки на обрії з'явилася ворожа колона.

Через якийсь час вона затрималася і стояла на місті досить довго. Перед нею крутилися на конях чотири верхівці — очевидно командіри. Через далековид пізнаю в одному із них „карателя" Лопату, який вимахуючи в бік лісу руками, очевидно інформував останніх про місцевість і можливу зустріч з нами.

Ще підчас нічної наради в штабі, само собою висунулося предложення, що Кам'янка має завдання задемонструвати, щоби відтягти в цей бік всі наші сили, а тим самим — дати можливість частинам, що наближалися стороною від Бобринської — без спротиву заняти Лубенці, Мельники і Медведівку.

Петренко дав наказ Василенкові, щоби той, балками і селом, непомітно перевів першу сотню і захований з нею в порослій корчами балці. Ми виступимо із лісу і зав'яжемо з червоними бій на полях. Це відразу відтягне увагу ворога і облекшить Василенкові його завдання. Тоді ми почнем відступати з таким розрахунком, щоби підвести

Digitized by Google

вороже крило або тил під вдар першої сотні. Вся 1 сотня, почавши від сотника, складалася із старих вояків, була міцно здисциплінованою, добре озброєною, мала в складі понад 250 чоловік. Щоби Василенко не поспішив з виступом — курінний попередив його, щоби він не вступав в бій, поки не отримає наказу. З положення, яке ми проєктували заняти на полях, зв'язок добіжить до нього балкою і городами вчас. Розходилося про те, що Петренко хотів зорієнтуватися підчас бою, чи краще 1 сотні вдарити на крило ворога, чи перепустити його і залишитися узаді, коли червоні — переслідуючи нас — поведуть свої лави до лісу.

2 і 3 сотня, розвинувшись в лави ще у лісі — рушили в напрямкові ворожої колони, яка ще стояла на місці.

Зауваживши нас, червоні заметушились і теж почали розсипатися в лаву.

Хвилин через двадцять на полях точився вже бій. Курсанти стріляли добре і за короткий час ми мали одного вбитого і трьох ранених. Наші три „максіми" і один „кольт", били виключно по лаві курсантів, що виділялася червоними околицями кашкетів і стройністю ладу. Під час кількох коротких наступів курсанти мали значні страти але охоти наступати ще не тратили. Останні части ворожої лави відставали від них. Маневруючи наступами і відходами то одного, то другого крила, Петренко привів лінію фронту до потрібного нам напрямку. Від Василенка прибіг зв'язок з донесенням, що він заняв вже положення згідно з наказом.

В цей час з невидної звідти залізниці відкрив гарматний вогонь бронепотяг. Вогонь той видно ніким не направлявся і не коригувався, бо стрільна розривалися в різних місцях, що нічого спільного з боєм не мали.

Петренко передав по лаві наказ, щоби сотні поступово зменшували стрілянину, роблячи враження, що забракло набоїв. Через кілька хвилин передав наказ відступати — спочатку лівому крилові, потім — правому. Курсанти були проти нашого правого крила, ближче до лісу.

Побачивши, що ми відступаємо, останні ворожі частини „бадьоро" рушили вперед.

Петренко дає мені наказ послати зв'язок до Василенка з наказом вдарити на праве крило ворога з фронту, коли воно порівняється з балкою. Караульники, міліція, каратели — кинуться тікати до курсантів і нароблять паніки. Це можна добре використати.

Тим часом курсанти таки добре натиснули на наше праве крило примусивши його до відступу дещо поспішнішого від „тактичного"...

Вони доходили вже до лісу, коли ліве крило ворога порівнялося з балкою, де була захована 1 сотня.

(Продовження буде).

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

ХОРУНЖИЙ СИДІР ГОРБАЧЕВСЬКИЙ.

В дорозі з Кожухова на Соловки літом 1920. року від куль чекістів впав між іншими хорунжий Сидір Горбачевський — один з немногих розвідчих старшин І. Корпусу У. Г. А.

Покійний уродився 15. грудня 1890. року в Монастирисках, виростав як син судового урядника в Тлустім, а до гімназії ходив в Коломиї, де і здав матуру в 1910 року. Опісля студіював і скінчив в 1914 році правничі студії у Львові. В австрійськім війську служив щойно від 1915 року при 15. п. п. Листопадові дні 1918. року застали його в Тлустім, де брав активну участь в перениманню влади, а потім в переводженню мобілізації і організуванню похідних сотень. З початком січня 1919. р. дістав він приділення в характері розвідчого старшини до І. Корпусу У. Г. А. і від того часу доводилося його в тім характері стрічати нераз в часі затяжних боїв на відтинку Угнова і Белза, а опісля в часі відворотів і наступів нашої армії як совісно і гідно сповняв аж до Чечільника свої обовязки. Побіч незвичайно совісного і працьовитого розвідчого старшини четаря Пекара, котрого короткий час заступав покійний на відтинках групи Угнів, а потім IX. Бригади, а котрий відай також загинув, належав покійний до тих, які не садизмом всяких к-рів. але

інтеліґенцією і розумом здобували для нашої армії потрібні інформації про ворога, а для своєї праці у своїх і чужих пошану. — В. Й. П.

Подав Д-р С. Б.

Digitized by Google

Четар „Запасного Коша“ в Белзі **ІВАН ЛІСЕЦЬКИЙ** (ур. 16. II. 1894 р. в Перемислові к. Белза, пов. Сокаль).

Після листопадового перевороту, вертає зі світової війни і голоситься до своєї Армії, яка тоді почала творитися. Приділений Командою „Запасного Коша“ в Белзі, стає комендантом одної, здається, третьої з черги сформованої в Коші сотні. Його сотня після короткого вишколу в Белзі, відходить на фронт під Варяж, де успішно боронить зайнятих нею позицій. Дня 3. лютня 1919. р., коли ворог почав наступати на цілім відтинку, чет. І. Лісецький прошитий кулею згинув. „Запасний кіш“ стратив в нім одного з ідейних і так нечисленних старшин. Тіло Його похоронено в Перемислові, де він уродився в сел. родині. Могила Його мало замітна. Ідейна молодь Перемислова повинна дбати, щоби могила її односельчанина вказувала на те, що в ній спочиває один із кращих Борців за Волю. **С. Г.**

Четар V. сокальської бригади **МИРОН ГАЛАНЬ** (ур. 30. VII. 1896. в Белзі, повіт Сокаль).

8. XI. 1918. вертає з італійського фронту і голоситься в Команді „Запасного Коша“ в Белзі на службу в рідній Армії. Деякий час повнить службу цензора в уряді поштовім у Белзі. Опісля на власне бажання відходить до Сокаля, а зі Сокаля, як старшина артилерист на фронт. Перших два тижні стоїть у Варяжи, опісля місяць у Вілбозі, а вкінці, аж до травневого відвороту в Городищу варяжськім. З У. Г. А. переходить Збруч щоби тут пережити всі славні і трагічні її хвилі. Тут занепадає на тиф і дня 20. січня 1920 р. умирає в с. Торканівці к. Балти.

До Архіву Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові, передано в двох примірниках протокол, який списала окрема Комісія, визначена Командою V. бригади для переглянення та оцінення річей, які остали по Покійнім. Між іншими в тім протоколі мимоходом комісія підчеркнула ідейність і обовязковість цього старшини. Беручи це під увагу і жертви, які понесла рідня Покійного в часі визвольної війни, Комісія в імени Української Народньої Республики зобовязалася звернути Його майно родині.

Тому, що Ком-да бригади не могла доручити родині цей протокол, зладжено кілька його відписів і Ком-да дала їх кільком землякам Покійного, щоби вони, коли котрий з них верне домів,

доручили родині. Рідня таким чином одержала два примірники цього протоколу. **С. Г.**

СТРІЛЬЦІ ГЕРОЇ З ЯКУБОВОЇ ВОЛІ

До найкращих належать братя Сенюхи. Вони ще 1914 року охотниками вступили до стрілецьких формацій у Стрию. Попращали родичів, та виїзджаючи з села казали своїм ровесникам: „Все для України. Хто її любить — той хай іде за нами...“ Богаті батьки в тузі й померли не діждавши „соколів-синів“. Погибли вони під Маківкою.

2. Духовим провідником місцевої „Січи“ 1914 р. був Мих. Гаванчук ур. 1888 р., ідейний, охочий, жертвенний, карний громадянин. Пішов на війну. По повороті в 1918 р. на поклик „Батьківщина в небезпеці“ формує туртек, записується та іде на хирівський фронт. В обороні рідної землі згинув під Хировом від машинового кріса. Спочиває на кладовищі в Горохівцях.

3. На Великдень 1919 р. під Львовом у Наварії упав Олекса Жгута.

4. Микола Губицький помер на тиф під Одессою 1920 р.

5. Михайло Наливайко згинув без вісти на початку визвольної війни.

6. Гринь Кобрин син Василя згинув без вісти на початках визвольної війни.

7. Микола Кобрин син Василя згинув без вісти на початках визвольної війни.

8. Іван Кобрин — Антонів помер на тиф у польськім полоні.

9. Дмитро Кобрин помер на тиф у Винниці.

10. Василь Блажкевич помер з ран 1921 року.

11. Яким Мельник згинув підчас утечі.

Digitized by Google

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914-1921 РР.

Мишуґа Лука др. Похід українських військ на Київ (Серпень 1919). Відень 1920. 16°, ст. 32. Вид. „Укр. Прапору".

Мир з Україною перед парляментами Центральних Держав. „Вісн. пол., літ. й життя". Відень 1918, ч. 8, ст. 115—116: ч. 9, ст. 130—132; ч. 10, ст. 140—141.

Міко. Жалібний спогад. „Запор. Думка". Стрілків 1921, ч. 33, ст. 2.

Перехід Запорож. див. на інтернацію.

Міко. Руйнація запілля (Партизанщина). Військовий нарис. „Запорожець". Пикуличі 1920. 4°, ч. I, ст. 10—18; 1921, ч. 2, ст. 22—24; ч. 3, ст. 25—28.

Мінько І. Територіяльна система в червоній армії. „Табор". Варшава 1927. 8°, ч. 4, ст. 48—61.

Місевич Кость. Бандурист Антін Митяй. „Літопис Ч. К.". Львів 1931. 4°, ч. 9, ст. 11—12.

Причинки до біоґрафії повст. кобзаря.

Містостаршина Никифорчин І. сотні 2. гал. полку кінноти рятує товаришів з ворожого полону. Календар Ч. К. на 1925 р. Львів 1924. 8°, кал.-травень.

8. IV. 1920. Кол. Айґенфельд на Херсонщині, проти черв. Гер. вчинок. з іл.

Міхновський Микола ппор. Відносини до війни. Промова проголошена на першім військовім зїзді у Київі 6 травня 1917 р. Київ. 1917. 8°, ст. 17. Вид. Військового Т-ва ім. Павла Полуботка.

М. і Р. Зустріч і парада українського війська. „Розсвіт". Раштат 1918. 4°, ч. 17, ст. 3—4.

Вхід укр. війська до Київа по вигнанню большевиків в лютім 1918 р. За „Роб. Ґазетою". „Розвага". Фрайштадт. 1918. 4°, ч. 14, ст. 5—6.

М. К. Ґенштабу ґенерал поручник Микола Медзвецький. „Шляхом Незалежности". Варшава 1930, ч. 2, ст. 161—162.

Причинки до біоґрафії.

М. К. Український правопис (по Огієнкові, Сімовичові, Левицькому та инш.). Табор Стрілків (Польща). 1921. 32°, ст. 24. В-во „Запорожець", ч. I, К. Осв. Відд. І-ої Запор. Стр. Дивізії.

М. М. Велика річниця (6. XII. 1919 — 6. XII. 1922). „Укр. Сурмач" Каліш — Щипіорно 1922, ч. 41, ст. 2.

Зимовий похід.

М. М. Великі події минулого (історичні спогади). „Укр. Сурмач". Каліш — Щипіорно 1923, ч. 43, ст. 4—7.

Перша інвазія червоної Москви на Україну.

М. М. В польському полоні. „Воля". Відень 1919, т. 5, ч. I, ст. 18—20.

М. М. 1917 — 18.5 — 1923. „Укр. Сурмач". Щипіорно — Каліш 1923, ч. 53, ст. 5.

Шоста річниця заснування перших частин укр. війська: Полк ім. Богд. Хмельницького, полк. ім. ґет. Павла Полуботка, полк ім. ґет. Петра Дорошенка. Обєднання в І. сердюцьку Республиканську дивізію.

Могила над зеленим яром. „Нар. Вістник". Луцьк 1927. 4°, ч. 29, ст. 2—3.

Настроєве.

„Молода Україна". „Вістник пол., літ. й життя". Відень 1918. 4°, ч. 41, 549—550.

Т-во б. полонених вояків.

Монкевич Борис. Берестейські мирові переговори в світлі мемуарів державних мужів Центральних Держав. „Наша Бесіда" Варшава, 19. 4°.

Монкевич Борис. Бій під Крутами. „Поступ". Львів 1929. 8° в.

Монкевич Борис. Дещо про співпрацю панцирних авт підчас оборони Київа в січні 1918 р. „Літопис Ч. К." Львів 1931. 4°, ч. 6, ст. 11—12.

Монкевич Борис. З останніх днів боротьби. „Літопис Ч. К." Львів 1932. 4°, ч. 6, ст. 4—7.

АУНР. Листопад. 1920. Поділля проти черв.

Монкевич Борис. Із днів змагання. (Уривок з воєнних спогадів). „Поступ". Львів. 8° в., ч.7/8, ст. 207—211.

Монкевич Борис. Лицар незломний. Світлій памяти от. Петра Болбочана розстріляного українськими республиканськими військами 29. VI. 1919. „Поступ". Львів. 8° в., ч. 6/7, ст. 198—203.

Причинки до біоґрафії. Його відкритий лист ч. 2.

Монкевич Борис, сотн. Нічний наступ Чорних Запорожців на с. Багринівці. „Літопис Ч. К." Львів 1933. 4°, ч. 10, ст. 14—16.

АУНР. Поділля. І. кін. п. Ч. Зап., жовтень 1920.

Монкевич Б. Піоніри Українського війська. „Табор" Варшава 1927. 8°, ч. 4, ст. 9—18.

Богданівський полк. 1917.

Монкевич Борис. Полковник Болбочан у Київі. „Поступ" Львів, 8°, ч. 3/4, ст. 106—111.

Монкевич Борис сотн. Слідами Запорожців. „Табор" Варшава. 1927. 8°, ч. 5, ст. 63—82;

Осінь 1918. Зап. корп. в обороні східніх границь. Відступ перед москалями.

Монкевич Борис. Слідами нових Запоріжців. Замітки до історії Запоріжського Корпусу. „Наша Бесіда" 1919, 4°, ч. I, ст. 8—9; ч. 2, ст. 8—11; ч. 4, ст. 12—13; ч. 5/6, ст. 8—10. (Нема закінчення).

Монкевич Борис, сотн. Слідами новітніх Запоріжців. Львів 1928. 8°, ст. 200, 16 іл., 8 схем. В-во „Добра Книжка". Бібліотека історичних повістей.

Похід Запор. Корпусу ґен. Натієва від Житомира до Криму і до донецького водозбору. 1918.

Монкевич Борис, сотн. Чорні Запорожці. Зимовий похід й остання кампанія Чорних Запорожців. Зі схемами й ілюстраціями. Львів 1929. 8°, м. ст. 152, 3 під схемами, 10 карт з іл-ми і 6 ст.

Коротка іст. полку. Зимовий похід, бої в складі реґулярної армії. 1919—1920.

Мордалевич Ю. Лист Мордалевича. „Укр. Трибуна". Варшава 1922. ч. 16, ст. 4.

Повст. отаман, по втечі.

Московсько-українська мирова конференція. „Вістник пол., літ. й життя". Відень 1918. 4°, ч. 23, ст. 354—355; ч. 24, ст. 367—371; ч. 26, ст. 399—402.

Digitized by Google

Мошинський Евген полк. Закон про поступованнє в Штабових Судах. Офіціяльно. Варшава 1920. 8°, ст. 42.

Ухвалений Радою Міністрів і затверджений Гетьманом П. Скоропадським 21. VI. 1918. закон про організацію військово-судових інституцій та їх компетенцію. Закон про деякі зміни і доповнення до тогож закону і закону 30. V. 1918 про підсудність військовим судам та про скасування законів 8. XI. 1918 р. і 6. X. 1919, затверджений Гол. Директорії С. П. 21. V. 1920. Інструкція Начальникам військових частин, при яких засновано військові суди, що до переведення виборів та складання реєстрів тимчасових судів. Закон про поступованнє в Штабових Судах, затверджений Гол. Директорії С. П. 4. VIII. 1920.

Мошинський В. Більшовики на Херсонщині. (Факти і вражінння самовидця). „Син України" Варшава 1921. 4°, ч. І, ст. 5—6.

Назв військових частин неподано.

Мошинський М. Василь Борщ. (З ґалерії повстанчих сильветів). Іл. Календар Канад. Українця на 1925 р. Вінніпеґ Ман. 1924. 8° в. ст. 62—63.

Херсонщина, вражінння.

Мошинський В. Сілуети повстанців. І. Василь Борщ. 2. Дід. „Син України". Варшава 1921. 4°, ч. 18/20, ст. 4—6.

Херсонщина.

М. П. З подій на Україні в часі нової революції. „Вільне Слово". Залыцведель 1917. 4°, ч. 100, ст. 2—3.

Большевицьке повстання у Київі 1917 р. в листопаді.

М. Р. Зустріч і парада українського війська в Київі. „Гром. Думка". Вецляр 1918. 4°, ч. 18. ст. 1.

М. С. Ґенерал Віталій Гудима. „Табор" Варшава 1929. 8°, ч. 10, ст. 100—101.

Начальник Мобілізаційної Управи Військового Міністерства. Некрольоґ, причинки до біоґрафії.

М. С. Симон Петлюра, 1-ий Почесний Член Української Спілки Воєнних Інвалідів. „Укр. Інвалід". Каліш 1927. 8° в., ч. 4, ст. 2—4.

Корот. біоґраф. нарис.

ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ

В споминах Ф. Мелешка „Глодоси в часі національної революції", поміщених в ч. 7—8 (липень—серпень 1934) „Літопису", треба справити такі помилки:

стор. 20. шпальта І. 5 стрічка з долини замісць Іван має бути Іво н.
„ 21. „ І. 20 стор. з гори замісць „Всеукраїнських" має бути „Всеросійських".
„ 21. замісць ТВК має бути ГВК (Глодоське).
„ 22. шпальта І. стор. 22 з долини замісць „германської" має бути „гетьманської".
„ 23. шпальта ІІ. замісць „злинчани" має бути „злинщани".

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VI. річник / Число 7—8. / Липень—Серпень 1934.

ЗМІСТ:

De profundis
Микола Лебединський 2
Комітет несення помочі полоненим стрільцям Української Армії в Белзі
С. Г. 2
Арештування „москвофілів" в Самборі 1914 року
о. Франц Рабій 4
Спомини розвідчого старшини 1919—1923 р.
І. Вислоцький 6
Голубячий приятель
Ів. Шелестинський 8
Дещо з історії III. Ґрупи „Глибока" VIII. Самбірської Бриґади
Р. П. 10
Останній козацький похід за гетьманування Б. Хмельницького (1656—1657)
Д-р М. Р. 14
Смерть сотника Івана Балтра 19
Холодний Яр говорить
Горліс-Горський 20
Посмертні згадки 21
Бібліоґрафія 23
Друкарські помилки 24

Редаґують: *Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

Digitized by Google

ХЛІБОРОБИ, розвиток молочарського промислу поратує Вас у теперішній господарській скруті. Але тямте що тільки справжній молочарський промисл під фаховою кермою і в звязку з сильною, центральною молочарською організацією, якою є Краєвий Молочарський Союз „МАСЛОСОЮЗ“, поратує Вас у злиднях. Зле поставлене діло без сильної організації може нанести більше шкоди як пожитку.

Звертайтесь за порадою і вказівками на адресу

„МАСЛОСОЮЗ"

Львів, Бартоша Ґловацького 23. -- Тел. 43-86 і 81-04.

або до Відділів „Маслосоюзу“: Стрий, Шевченка 5, тел. 26. — Станиславів, Собіського 24, тел. 654. Перемишль, Косцюшка 3, тел. 340. — Самбір, Косцюшка 11а, тел. 43. — Коломия, Косцюшка 11, тел. 38. — Дрогобич, Пілсудського 14, тел. 285. — Тернопіль, Міцкевича 41, тел. 234. — Луцьк, Ягайлонська 25, тел. 239. — Катовиці, Шопена 11, Бєльск, 3-го мая 1а. —:—:—:—:—

Друкарня і Переплетня Наукового Т-ва ім. Шевченка

у Львові, вул. Чарнецького ч. 26, телефон 53-57,

ВИКОНУЮТЬ ВСІЛЯКІ ДРУКАРСЬКІ Й ПЕРЕПЛЕТНИЧІ РОБОТИ СКОРО ТА ДЕШЕВО

Ми горді

на таку досконалу якість української продукції паперців і туток

„КАЛИНА“

кооп. фабрики „Будучність“ в Тернополі

Digitized by Google

Навіть найбідніші можуть тепер набути видання

„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ВЕЛИКА ЗНИЖКА ЦІН

Найкраща нагода доповнити читальняні, кооперативні та приватні бібліотеки.

	ЦІНИ перше	ЦІНИ тепер
Антін Вільшенко: Життя й пригоди Цяпки Скоропада, Віршована історія про пор. У.С.С. Цяпки, ст. 270	4·50	1·50
М. Голубець: Історія Львова від найдавніших часів, ст. 179	3·00	1·25
Богдан Лепкий: От так собі. ст. 131	1·50	0·70
Слота, ст. 27	0·90	0·30
Зірка, повість ст. 181	4·00	1·75
Вадим, повість ст. 227	4·50	2·00
Василь Софронів: Грішник. ст. 112	1·50	3·60
Халіда Едіб: В огні, повість ст. 234	4·50	2·50
Берестейський мир — спомини і матеріяли ст. 320	8·00	3·50
Роман Купчинський: У зворах Бескиду	3·90	3·90
Федір Дудко: Чорторий, ст. 180.	3·50	3·00
Квіти і кров, ст. 192	4·00	2·00
На згарищах ст. 168	2·00	2·00
Глум, оповідання, ст. 56	1·20	0·50
Ґен. Всеволод Петрів: Спомини з часів української революції.		
I. До Берестейського миру, ст. 180	3·50	1·50
II. До заняття Києва, ст 184	3·50	1·50
III. Кримський похід, ст. 164	3·50	1·20
IV. Доба Гетьманщини. ст. 117	3·00	1·20
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих, пригоди з воєн. часів ст. 262	5·00	2·00
М. Бриданський: Хрестний огонь. воєнні нариси, ст. 184.	3·50	1·50
В. Лопушанський: Перемога, повість в 2-х т. з визв війни	6·00	2·75
Д-р Степан Шухевич: Спомини:		
II. Від квітня 1919 до липня 1919.	4·00	2·50
III. Від липня 1919 до січня 1920	4·00	2·50
IV. Від січня 1920 до квітня 1920	4·00	2·00
V. Від квітня 1920 до серпня 1920	4·00	2·00
Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед У.С.С.)	4·50	2·00
Микола Галагани: З моїх споминів:		
I. 80-ті роки до світової війни ст. 203	4·00	1·90
II. Світова війна — розвал парату — українська революція ст. 196	4·00	1·90
III. 3-тий військовий зїзд — делеґація на Кубань — більшовицька навала — прихід німців ст. 176	4·00	1·90
IV. Дипльоматична місія в Румунії. — Дипльоматична місія на Угорщині. ст. 296	6·00	2·00
Д. Дорошенко: Мої спомини II, III. IV том по 1·50		4·50
Олена Степанівна: На передодні великих подій Переживання і думки 1912—1914	2·00	0·70
Михайло Костів: Джін-гіскан гряде. ст. 102	3·00	1·20
Д-р Андрій Чайківський: Чорні рядки. Спомини за час від 1.XI. 1918—13.V. 1919	3·00	1·20
Д-р Іван Максимчук: Рожухів. Трагічна доля решток УГА., ст. 100	2·80	1·10
Микола Мельник-Матіїв: На чорній дорозі оповідання	3·50	1·50
А. Крезуб: Партизани, спомини, ст. 358, т. I. і II.	8·00	3·50
Евген Чикаленко: Щоденник (1907—1917), ст. 496	14·00	6·00
Д-р Ганс Кох: Договір з Денікіном. Причинки до трагедії УГА на Вел. Україні від 1.XI.—17.XII. 1919	1·80	0·80
Ілько Борщак: Великий Мазепинець Григорій Орлик, генерал Людвіка XV., ст. 208	7·00	5·00
І. Калічак: Записки четаря. Спомини з Хирівського фронту 1918—1919	2·80	1·20
Д-р К. Левицький: Великий зрив, ст. 150	6·00	2·50
Т. Г. Масарик: Світова революція, I. II., ст. 540	21·00	8·00
В. Приходько: Під сонцем Поділля, ст. 250	6·00	2·50
В. Юрченко: Шляхами на Соловки	4·00	4·00
Пекло на землі	5·00	4·00
В. Леонтович: Хроніка Гречок	3·50	1·70
О. Бабій: Перші стежі, повість зі стрілецького життя	6·00	2·80
І. Борщак: Мазепа. життя і пориви великого Гетьмана	5·80	4·50
О. Попович: Відродження Буковини	2·60	1·20
Видання в 1934 р. без знижки:		**для членів**
А. Крезуб: Нарис історії українсько-польської війни	3·50	1·75
Календар-Альманах на 1934 рік	2·00	1·00
Степан Шухевич: Невідомий	4·00	2·00

Продажа книжки тільки за готівку. При замовленні комплєту обовязкуємо сплати. Гроші слати переказом або чеками П.К.О. 152.514.

„ЧЕРВОНА КАЛИНА“ Львів, вулиця Зіморовича ч. 20. -- Почтова скринка ч. 43.

Digitized by Google

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1925

Ч. 10. ЖОВТЕНЬ

Digitized by Google

Навіть найбідніші можуть тепер набути видання

„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ВЕЛИКА ЗНИЖКА ЦІН

Найкраща нагода доповнити читальняні, кооперативні та приватні бібліотеки.

	ЦІНИ перше	тепер
Антін Вільшенко: Життя й пригоди Цяпки Скоропада, Віршована історія про пор. У.С.С. Цяпки, ст. 270	4·50	1·50
М. Голубець: Історія Львова від найдавніших часів, ст. 179	3·00	1·25
Богдан Лепкий: От так собі, ст. 131	1·50	0·70
Слота, ст. 27	0·90	0·30
Зірка, повість ст. 181	4·00	1·75
Вадим, повість ст. 227	4·50	2·00
Василь Софронів: Грішник, ст. 112	1·50	3·60
Халіда Едіб: В огні, повість ст. 234	4·50	2·50
Берестейський мир — спомини і матеріяли ст. 320	8·00	3 50
Роман Купчинський: У зворах Бескиду	3 90	3·90
Федір Дудко: Чорторий, ст. 180.	3·50	3·00
Квіти і кров, ст. 192	4·00	2·00
На згарищах ст. 168	2·00	2·00
Глум, оповідання, ст. 56	1·20	0·50
Ґен. Всеволод Петрів: Спомини з часів української революції.		
I. До Берестейського миру, ст. 180	3·50	1·50
II. До заняття Києва, ст 184	3·50	1·50
III. Кримський похід, ст. 164	3·50	1·20
IV. Доба Гетьманщини. ст. 117	3·00	1·20
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих, пригоди з воєн. часів ст. 262	5·00	2 00
М. Брилинський: Хрестний огонь, воєнні нариси, ст. 184.	3·50	1·50
В. Лопушанський: Перемога, повість в 2-х т. з внзв війни	6·00	2·75
Д-р Степан Шухевич: Спомини:		
II. Від квітня 1919 до липня 1919.	4·00	2·50
III. Від липня 1919 до січня 1920	4·00	2 50
IV. Від січня 1920 до квітня 1920	4·00	2 00
V. Від квітня 1920 до серпня 1920	4·00	2·00
Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед У.С.С.)	4·50	2·00
Микола Галаган: З моїх споминів:		
I. 80-ті роки до світової війни ст. 203	4·00	1·90
II. Світова війна — розвал парату — українська революція ст. 196	4 00	1·90
III. 3-тий військовий зізд — делеґація на Кубань — більшовицька навала — прихід німців ст. 176	4·00	1·90
IV. Дипльоматична місія в Румунії. — Дипльоматична місія на Угорщині. ст. 296	6·00	2·00
Д. Дорошенко: Мої спомини II, III. IV том по 1·50		4·50
Олена Степанівна: На передодні великих подій Переживання і думки 1912—1914	2·00	0·70
Михайло Костів: Джін-гіскан гряде. ст. 102	3·00	1·20
Д-р Андрій Чайківський: Чорні рядки. Спомини за час від 1.XI. 1918—13.V. 1919	3·00	1·20
Д-р Іван Максимчук: Рожухів. Трагічна доля решток УГА., ст. 100	2·80	1·10
Микола Мельник-Матіїв: На чорній дорозі оповідання	3·50	1·50
А. Крезуб: Партизани, спомини, ст. 358, т. I. і II.	8·00	3 50
Евген Чикаленко: Щоденник (1907—1917), ст. 496	14·00	6·00
Д-р Ганс Кох: Договор з Денікіном. Причинки до трагедії УГА на Вел. Україні від 1.XI.—17.XII. 1919	1·80	0·80
Ілько Борщак: Великий Мазепинець Григорій Орлик, ґенерал Людвіка XV., ст. 208	7·00	5·00
І. Калічак: Записки четаря. Спомини з Хирівського фронту 1918—1919	2·80	1·20
Д-р К. Левицький: Великий зрив, ст. 150	6·00	2·50
Т. Г. Масарик: Світова революція, I. II., ст. 540	21·00	8·00
В. Приходько: Під сонцем Поділля, ст. 250	6·00	2·50
В. Юрченко: Шляхами на Соловки	4·00	4·00
Пекло на землі	5·00	4 00
В. Леонтович: Хроніка Гречок	3·50	1·70
О. Бабій: Перші стежі, повість зі стрілецького життя	6·00	2·80
І. Борщак: Мазепа. життя і пориви великого Гетьмана	5·80	4·50
О. Попович: Відродження Буковини	2·60	1·20
Видання в 1934 р. без знижки:		**для членів**
А. Крезуб: Нарис історії українсько-польської війни	3·50	1·75
Календар-Альманах на 1934 рік	2 00	1 00
Степан Шухевич: Невідомий	4·00	2·00

Продажа книжки тільки за готівку. При замовленні комплєту обовязкуємо сплати. Гроші слати переказом або чеками П.К.О. 152.514.

„ЧЕРВОНА КАЛИНА“ Львів, вулиця Зіморовича ч. 20. -- Почтова скринка ч. 43.

Digitized by Google

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1945

Ч. 10. ЖОВТЕНЬ

Digitized by Google

ХЛІБОРОБИ, розвиток молочарського промислу поратує Вас у теперішній господарській скруті. Але тямте що тільки справжній молочарський промисл під фаховою кермою і в звязку з сильною, центральною молочарською орґанізацією, якою є Краєвий Молочарський Союз „МАСЛОСОЮЗ", поратує Вас у злиднях. Зле поставлене діло без сильної орґанізації може нанести більше шкоди як пожитку.

Звертайтесь за порадою і вказівками на адресу

„МАСЛОСОЮЗ"

Львів, Бартоша Ґловацького 23. -- Тел. 43-86 і 81-04.

або до Відділів „Маслосоюзу": Стрий, Шевченка 5, тел. 26. — Станиславів, Собіського 24, тел. 654. Перемишль, Косцюшка 3, тел. 340. — Самбір, Косцюшка 11а, тел. 43. — Коломия, Косцюшка 11, тел. 38. — Дрогобич, Пілсудського 14, тел. 285. — Тернопіль, Міцкевича 41, тел. 234. — Луцьк, Ягайлонська 25, тел. 239. — Катовиці, Шопена 11, Бельск, 3-го мая 1а. —:—:—:—:—:—

ПЕРЕДПЛАТА
„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"
НА 1934 РІК

Річна передплата 13 зл., піврічна передплата 7 зл., чвертьрічна 3·50 зл. — Ціна числа 1·20 зл. — Для членів „Червоної Калини" чвертьрічно 3 зл.

За кордоном приймають передплату на „Літопис Червоної Калини" та впис членів: в Сполучених Державах Північної Америки: Myron Surmach, 103 Avenue A. New-Jork, N. J. USA. — В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121. — В Чехословаччині: Ukrainskyj Hromadskyj Vydavnycyj Fond, Praha-Vrsovice, Brozikova ul. c. 390. — Конто П.К.О. ч. 410.185.

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ", ЛЬВІВ, ЗІМОРОВИЧА Ч. 20.

Почт. скр. ч. 43.

Digitized by Google

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VI. Річник

ЧИСЛО 10 ЖОВТЕНЬ 1934

Підстаршинський курс У. С. С. з „віцефельдфеблем“ Гавком у Миколаєві над Дністром.

Digitized by Google

МИКОЛА ЛЕБЕДИНСЬКИЙ.

ВИ РУШИЛИ В ПОХОД!

(У двадцяту річницю походу У. С. С. до бою: 1914—1934).

Як висипалася пшениця золота
І коси блискали сріблом по полі, —
З'явився Юр святий на воротах
І вдарила сурма: »На прю! За волю!«

І Ви покинули і коси і серпи
І хліб насущний і щоденні будні
І рушили в похід, мов тучі каламутні, —
І ніч здрігнулася, і гори, і степи.

Як шибениць з Землі росли ліси страшні —
Тоді на Вас лиш були всі надії;
І кликали крізь згарі матері сумні:
— Щасливий путь Вам, Стрільці Січовії!

І тугу слали Вам старечі очі вслід,
Стелилися палкі дівочі мрії
У даль за Вами, мов вишневий білий квіт:
— Щасливий путь Вам, Стрільці Січовії!!...

І ще з гаїв згорілих і зранених піль
Крізь бурі рев і люті снігові
Кричав з Голгофти нашої розпятий Біль:
— Щасливий путь Вам, Стрільці Січовії...

І Ви в грізний алярм понесли гнів і месть
Москві проклятій в смертнім унісоні —
І зацвіла на Прапорах лицарська честь,
Під грім побід на Маківці й Лисоні.

І від кремінних лез скривавлених Карпат
Пішли куріні смерти крізь дими й пожежі
І Ви мечами Святослава межі
Писали на степах, під рокоти гармат.

І вже нам не страшний ворожий клятий вал,
Хоч нині наша кров ще куриться з руїни —
Бо в мізках і в серцях гуде святий хорал
Великої Воскресної Години!

„Дядько Іван"

Памяти Івана Вербового.

Написав: *Д-р Никифор Гірняк.*

Оригінальною постаттю між стрілецькою братією був покійний Іван Вербовий, учитель виділової школи в Яворові, відомий в Стрілецтві під назвою „Дядько Іван". Оригінальний він був своєю спокійною, флєґматичною вдачею та щирим, батьківським відношенням до всіх без виїмку стрільців; оригінальний скромним, незамітним становищем рахункового підстаршини Коша УСС та великим авторитетом і популярністю між стрільцями; оригінальний своєю безпретенсіональністю і виїмковою совісністю у сповнюванні обовязків та заслугами, якими перевищав чимало ранґованих старшин УСС.

До Коша УСС прибув він в лютім 1915. р. як приділений з т. зв. Етаппен Ґруппен-Коммандо № 7 рахунковий підстаршина. В сім якраз часі переговорював я з одним інтендантом згаданої вище ком-ди в Берегові на Підкарпатті в справі грошевого запотребования Коша УСС. Нашій розмові прислухувався старший віком (моцно шпаковатий вже) підстаршина (фрайтер). Я признався інтендантові, що не розуміюся зівсім на військовій рахунковости та що мені потрібний знаючий се діло підстаршина — українець. Інтендант порадив мені просити про приділ такого чоловіка в Ет. Ґр. Кмдо і я звернувся — очевидно на німецькій мові — до стоячого з боку підстаршини по папір, щоби написати службовий листок. Сей подав мені папір із словом „прошу". Звук рідного слова вразив мене дуже мило і я з місця спитав підстаршину, чи він уміє вести рахунки сотні і чи хотів би служити в Коші УСС. Коли він дав мені притакуючу відповідь, я просив інтенданта, щоби мені приділив того саме підстаршину.

Після того я відїхав до постою Коша; а чергового дня ранком явився у Команді Коша той самий чоловік з наплечником та військовими паперами.

Був се рахунковий підстаршина Коша УСС. Іван Вербовий, в ранзі фрайтра „ляндштурми". Від того часу був він у Коші на тім становищі до січня 1919. року. Я скоро мав нагоду переконатися, що у Вербового було тоді більше охоти дістатися до УСС, чим фахового знання. Рахунки за місяць лютий замикали ми оба разом. Але що нам ані руш не хотіло вдаватися замкнення рахунків, то ми за радою Вербового поїхали до Берегова до Ет. Ґр. Кмдо 7, де знакомий В-му четар поінформував точно про те, як слід робити замкнення рахунків. Після того пересиділи ми оба цілу ніч в готелі у Берегові над рахунками Коша за місяць лютий (1915. р.) і ранком віддали їх в інтендантському відділі Ет. Ґр. Кмдо в повному порядку. Ся одна практична лекція вистарчила Вербовому вповні до того, щоб він навчився вести нераз доволі скомпліковані рахунки через більше як 3 і пів року. Ніколи не доводилося мені як комендантові Коша УСС мати які небудь прикрости ізза рахункового діловодства, а триразова контроля рахунків органами військової інтендантури кінчилася все усним, а вслід за тим і письменним признанням контрольних органів Команді Коша УСС. Інтересна була перша контроля, що

Digitized by Google

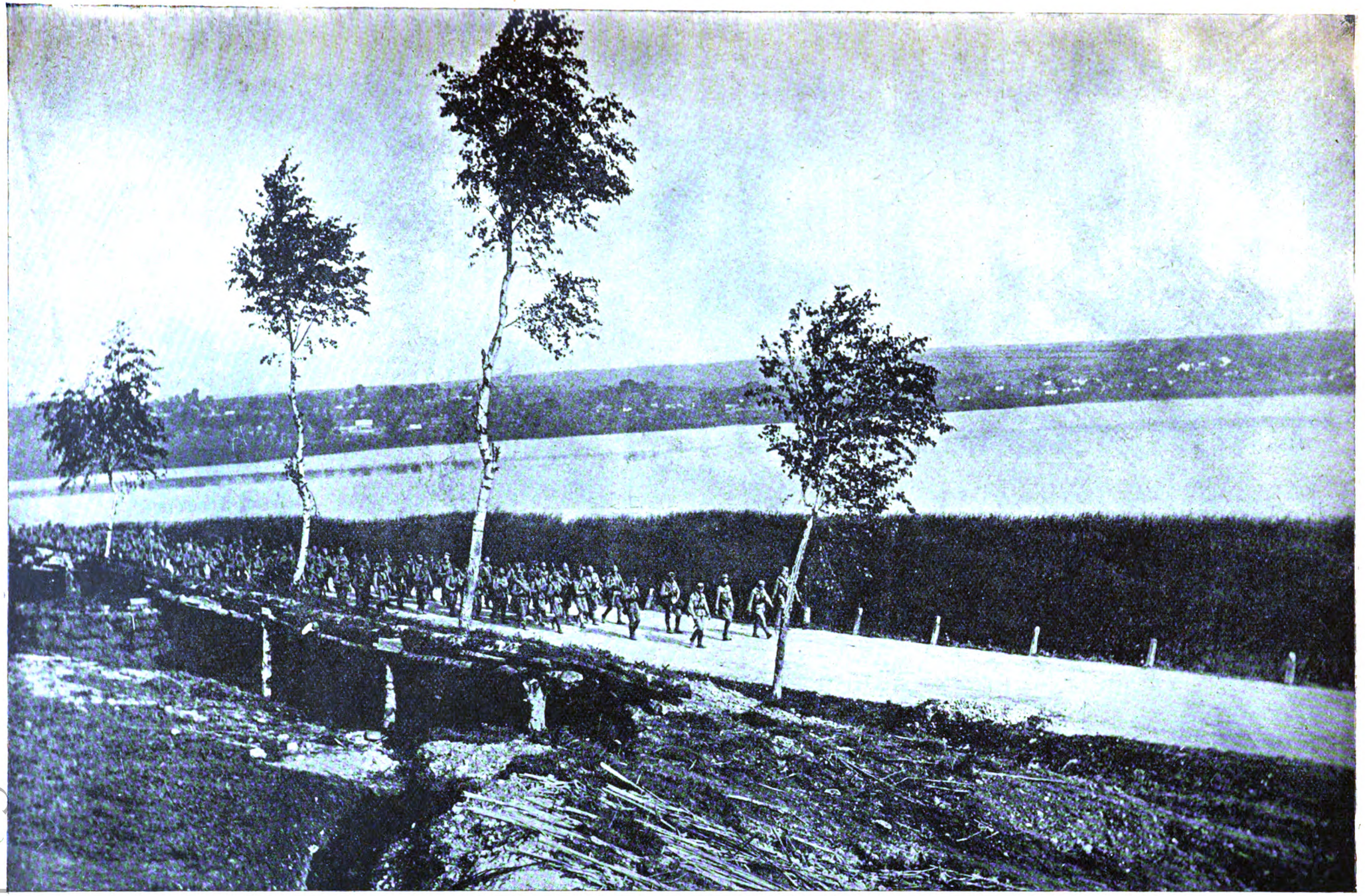

Сотня У. С. С. сот. Мельника в поході в сторону Стрипи, Підгайці—Новосілка 1915 р.
Це одна зі знимок з пропамятного альбому У. С. С., який появиться в найближчому часі у вид. „Червоної Калини“ з нагоди 20-ліття У. С. С.

Digitized by Google

відбулася з рамені Ет. Гр. Кмдо в Берегові 2 чи 3 місяця після приділу Вербового до Коша, себто у квітні чи травні 1915. р. Контрольний орган Цаке після провірки актів і каси сказав до мене більше-менше такі слова: „Що правда рахунки не ведеться тут формально, на приписаних друках. Колиж однак я зважу, що і ти і твій рахунковий підстаршина не є військові фаховці, що Ви одушевлені більше вашою стрілецькою ідеєю чим діловодством, то я прямо дивуюся тому порядкові, який я тут бачу. Бо всі записки ведені точно, евіденція прошевої господарки прозора, хоч не ведена формально". Небавом після відїзду контрольного органу одержала Кмда Коша письменне признання (попри замітки щодо форми ведення рахунків) за „sehr ordentlich geführte Rechnungslegung".

Очевидна річ — була се виключна заслуга покійного Івана Вербового. Бож я — що правда — ніс повну відповідальність за рахунки Коша, але до тої міри був занятий організаційними справами стрілецтва, що ніколи було й думати про рахункові справи. Вів їх ст. стрілець Ів. Вербовий з 2 чи 3 дібраними до помочі новобранцями. При пізніших контролях Коша у 1916. і 1917. рр. не чув я вже ніяких заміток інтендантів про формальний бік. Все було ведене бездоганно.

Куди більш заслужився пок. Іван Вербовий на полі освітної праці. У 1915. р. оснувалося у Львові „Бюро культурної помочі українському населенню окупованих земель", під проводом проф. І. Крипякевича, що мало на меті освідомлювати під оглядом національним українське населення Волині, Холмщини і Підляша. Се бюро організувало також народні школи, в яких учителювали в переважаючій кількості нездібні до полевої служби УСС-и. Попри моральну поміч давало наше стрілецтво помітну матеріяльну піддержку згаданому Бюрові збірками датків на волинські школи. В Коші УСС збіркова акція спочивала в руках Івана Вербового. Кожного місяця приносив він до Команди Коша значні суми (від 800 до 1200 кор.), які відходили негайно до Львова.

Між стрільцями всіх степенів здобув собі Іван Вербовий велику любов і пошану своїм батьківським серцем і повним вирозумінням для кожного УСС-а. Особливо молоді новобранці знаходили у І. Вербового зичливого дорадника та опікуна. Всіх він знав особисто і знав, що кого болить, що кому лежить на серці. Нераз бувало таке, що „зелений" новобранець затужив за мамою, чи дівчиною і втікав з Коша на кілька днів. Звіти про харчовий стан Коша йшли все до рахункової канцелярії і таким чином Іван Вербовий перший дізнавався про дезерцію якогось новобранця. Але ніколи не зголошував він сего факту Команді Коша та ждав, поки дезертир поверне. Коли який стрілець не міг діждатися черги на відпустку до сімї, йшов до „Дядька Івана", бо знав, що сей все можливе зробить для нього. А наслідок інтервенції Вербового у Кмді Коша був такий, що на відпустках було все значно більше стрільців, як було дозволено розпорядками вищих команд.

Від січня 1919. р. до вересня 1920. р. працював пок. І. Вербовий разом зі мною в степені хорунжого у Державн. Секретаріяті Військових Справ, у Військовому Міністерстві У. Н. Р. в мобілізаційних відділах, а в часі союзу УГА з більшовицькою Червоною Армією у Штабі XIV Армії (відділ для справ Галичини). Працював все з повною посвятою, нераз цілими ночами пересиджував над звітами, чи біжучими справами. Ніколи не жалівся на перевтому.

При відступі Червоної Армії з Галичини (вересень 1920. р.) плянували ми з Вербовим у Жмеринці покинути військову службу та поступити на працю в якійсь київській школі. Вербовий мусів ще їхати до Уманя для передачі актів і рахунків Ревкомові Гал. Армії. Від тої хвилі не довелося мені вже більше бачити Вербового. В Умані захорів він на сипний тиф; що правда він вийшов з недуги, але дуже підірваний на силах. Весною 1921. р. подався він на Волинь, до Бердичова і сповняв там обовязки інспектора трудових шкіл. На цьому становищі захопила його смерть осінню чи зимою 1921. р.

Нехай сих кілька слів згадки про незабутнього між УСС-ами „Дядька Івана", людину виїмкового характеру і чесноти, буде цвіткою на його незнану могилу від його коменданта і товариша кількалітньої праці.

Digitized by Google

Вишкіл Українських Січових Стрільців

Написав: *Богдан Гнатевич*, б. сотник У. С. С.

Бої в обороні Бережан, у Потуторах, на Лисоні, на Диких Ланах — прорідили ряди Стрілецтва. В цих боях стратив легіон 4/5 боєвиків вбитими та пораненими; велика кількість попала у московський полон. Курінні змаліли до кількадесяти людей і стали неспосібні до дальшої боротьби. Тому корпусна команда після успішного закінчення оборонної кампанії наказала легіонові перенестися у район Запасного Коша для доповнення.

Кіш У. С. С. стояв в той час у Пісочній, к/Миколаєва, н/Дністром. Туди переїхали всі недобитки Стрілецтва. Всі здорові стрільці та старшини поселилися в Розвадові і Веринні, недалеко Пісочної і з них створено вишкільну ґрупу У. С. С.

Щойно тут, після двох літ воювання, мало Стрілецтво перший раз нагоду перейти правильний військовий вишкіл.

Найбільшою хибою австр. армії за час війни було те, що новобранці австр. частин не одержували доброго воєнного вишколу. Завдяки цьому боєспосібність і так національно-мішаних частин була дуже мала. Цю хибу старалися усунути німці бодай у тих частинах, що були під їхньою командою. Вони бажали мати союзника військово рівновартного. Тому всіх новобранців, які йшли для доповнення полків 25. корпусу, що від весняної офензиви 1915. р. належав до німецької армії т. зв. Дейтше Зід-Армее (ґен. Лінзінґен, а згодом ґен. Ботмер), скермовували до вишкільної ґрупи 25. корпусу. Його команда була в Миколаєві н/Дністром, а вишкільні ґрупи поодиноких полків корпусу були розміщені в дооколичних селах.

Таким чином і з нашого легіону створено окрему вишкільну ґрупу та підчинено її корпусній ґрупі. Сотні Вишколу стояли спершу у Розвадові, а згодом, після приходу новобранців і повороту ранених стрільців, місце постою Вишколу поширилося на села Веринь, Надітичі та Рудники.

Командантами Вишколу були в Галичині: з початку от. Гриць Коссак, от. Мирон Тарнавський, от. Кікаль, який пізніше став комендантом Легіону в полі, та врешті підполковник Слюсарчук. Підчас побуту Вишколу на Придніпрянщині командував Вишколом от. Г. Коссак.

Такий поділ Легіону на Кіш, Вишкіл та боєві курінні залишився до кінця існування стрілецької організації, себто до розпаду Укр. Гал. Армії.

Вправи 2-ої чети 34-ої сотні вишколу новобранців У. С. С. в киданню ручними ґранатами на площі вправ в Дроговижу дня 2. серпня 1917 р.

Від тепер всі виздоровці, себто бувші фронтовики, переходили через Кіш до Вишколу, а новобранці йшли до Вишколу після короткого одно- до дво-тижневого побуту в Коші.

Вишкіл Стрілецтва тривав 6—8 тижнів і його мусіли перейти не лише новобранці, але також старі боєвики. Підстаршини та старші, спосібніші стрільці переходили до окремого підстаршинського вишколу, або до спеціяльних курсів (скорострільних, мінометних, боротьби з близька або пробоєвих, протиґазових і т. п.) і вони після покінчення ставали звичайно підстаршинами.

Навчання стрільців, яке тривало такий короткий час, мусіло іти дуже інтензивно. Бо-ж за 6 тижнів з новобранця мав стати готовий боєвик, якому в полі оставало доповнити воєнне знання боєвим досвідом.

Програма науки вичерпувала всі ділянки вій-

Digitized by Google

ського знання, яке стрілець потребував у війні. Навчано впоряду, орудування крісом, боротьби з близу, баґнетом, ручною ґранатою, ножем, сторожевої та похідної служби, боєвих вправ, стріляння, служби в окопах, внутрішньої служби і т. п. Стрілець мусів навчитися протягом цього короткого часу всього, що за мирних часів вчили його протягом двох літ. Очевидно, що з програми вишколу вичеркнено все те, чого стрільцеви не було потрібне підчас війни.

Крім цього кожний стрілець, головно новобранець, протягом побуту у Вишколі мусів стати свідомим українцем. До науки воєнного ремесла додано науку читання і писання для неграмотних, науку рідної історії та ґеоґрафії, а для охочих науку німецької мови. Підчас побуту Вишколу на Придніпрянщині для тої праці були призначені окремі старшини та підстаршини. Заняття у Вишколі зачиналося літом о год. 6-ій, а зимою о 7-ій і тривало передпол. до год. 10-ої, згл. 11-ої, попол. від год. 2 до 5. або 6.

Служба у Вишколі була дуже тяжка; вона ставила великі вимоги так до новобранців як і до інструкторів: підстаршин і старшин. Але завдяки тому, що вона була добре орґанізована, давала вдоволення одним і другим.

Програма денного заняття була ріжноманітна: до обіду переводжено вправи впоряду, боєві стріляння, після обіду відбувалися вправи звичайно в місці постою сотні і то головно з ділянок: боротьби з близу, теорії стріляння і інших теоретичних наук. Підчас вправ не томлено стрільців ніколи довго одною якоюсь вправою. Навіть наука впоряду, якій присвячувано зразу ціле дополудня, завдяки частій переміні ріжних вправ і вплетенню рухових забав та співів підчас коротких передишок від заняття не томило ніколи стрільців ані інструкторів. В противенстві до метод австр. способу навчання — заняття на площі вправ було поділене на короткі 5—20 мін. вправи, які чергувались одна по другій. Що-дня навчано чогось нового, а перероблене повторювано у слідуючі дні.

Основою цілого вишколу було навчання одинцем і т. зв. взаїмне навчання. Вишкіл одинцем давав інструкторам можливість вчити індивідуально, а взаїмне навчання, один — другого, вироблювало у стрільців змисл спостереження, самопевність і вчило командувати.

Новітня війна вимагала від стрільця богато самостійности в діянню. Тому вишкіл одинцем і малими ґуртками були найважніщими методами. Цей вишкіл переводжено цілий час від початку аж до закінчення.

Дальшою замітною та характерною чертою стрілецького вишколу було те, що він узґлядновав всі найновіші добутки триваючої війни. Так прим. боротьбу ручними ґранатами включено до програми як окремий предмет навчання, який німці зложили дуже систематично. Так само в кожній сотні вишколювано окрему чету пробоєвиків, якої завданням було проводити нагальні наступи на укріплені місця і приготовувати терен для решти сотні у боротьбі за ворожі окопи. Дуже основно навчано протиґазової оборони, сипання стрілецьких ровів та служби в окопах.

Навчання відбувалося в сотнях. Боєві вправи кількома сотнями або куренями відбувалися щойно після скінчення вишколу у сотні.

Вишкіл сотні кінчився провіркою її боєвої здатности. Провірку переводив особисто командант Армейського Вишколу підполк. Принц Оскар, один зі синів бувшого цісаря Вільгельма.

Команда ґрупи зголошувала готовість сотень до перегляду і у визначений час приїздив комд. Арм. Ґрупи до постою Вишколу У. С. С. і доконував перегляду.

Провірка вишколених сотень, це був справжній іспит кожного стрільця, підстаршин і старшин сотні, що вишколювали її.

На кілька днів перед переглядом запановував у сотні ґорячковий рух. Стрілець повинен був бути не лише як слід вишколений, але також приписово вириґований. Відомо, що за вириґ підчас війни і в умовинах австр. порядків не було так легко. Тимчасом у вириґі стрільця не сміло бракувати ні одної потрібної річи. Возні одностроїх стрільців, що скоро нищилися, йшли до кравців для перерібки та направи. Всі робітні Вишколу шевські і кравецькі, мали в той час повно праці. Рівночасно інструктори сотні доповнювали енерґічно вишкіл тих, які з яких-небудь причин остали позаду других. В поле не сміх вийти ні один стрілець, що не був як слід підготований. Завдяки цьому траплялися у нас нездари або як їх загально називали „сферми", дуже рідко.

Перегляд сотні тривав кілька годин. Кмдт Арм. Вишколу переглядав та випитував кожного стрільця. Предметом перегляду були всі ділянки, які були в програмі вишколу. Найбільше уваги звертав інспектор на вишколення одинцем, саме на те, що було теж найважнішою справою вишколу.

Після перегляду інспектор скликав всіх приявних старшин до себе і в короткій розмові подавав свої спостереження, робив заміти відносно браків та висказував своє вдоволення на випадок правильного переведення вправ.

Після перегляду Команда Вишколу одержувала з Арм. Ґрупи писемну оцінку боєспосібности провірених сотень з поданням ноти. Сотні з лихою нотою мусіли переходити вишкіл у друге, але таких випадків у Вишколі УСС не було.

Сотні оставали після перегляду у Вишколі так довго, доки команда Леґіону не зажадала доповнення бойових частин. За той час сотня відбувала вправи острого польового стріляння, доповнювала свій вишкіл бойовими вправами, вправами в окоповій службі і боротьбі. Вишколена сотня несла сторожеву службу у постоях Вишколу і допомагала місцевому населенню, серед якого було брак робітників, в господарських роботах.

Зразу вишколення відбувалося під кермою інструкторів, старшин і підстаршин німецької армії. До кожної сотні був приділений один старшина та 1—2 підстаршин. Пізніше, коли наші старшини і підстаршини опанували методи праці, чужі інструктори відійшли до інших ґруп.

Digitized by Google

Рівночасно з вишколом стрільців підстаршини переходили двомісячну підстаршинську школу в Роздолі а старшини були командувані по черзі на двомісячний старшинський курс в Трускавці, т. зв. Offiziersschiessschule.

Завдяки цій півторалітній вишкільній праці Легіон У. С. С. став одною з найкращих боєвих одиниць, яка пізніше могла бути завязком національної Армії. У Вишколі виобразувався доволі чиселний гурт фахових інструкторів, старшин та підстаршин. людей крім цього з боєвим досвідом. Той гурт міг в будуччині стати кадрою для Вишколу визвольної Армії.

Після кількамісячного побуту у Вишколі 1917. року відійшли перші два вишколені курінні в поле під кмдою полковн. Кікаля. В полі переформовано їх в один курінь. Решта сотень, яка стало доповнялася новобранцями і виздоровцями з Коша, Вишкіл до великого села Грузьке, 10 км. від Єлисавету.

Сповнилися бажання і стремління Стрілецтва. Після трьох літ боротьби за чужі інтереси Стрілецтво опинилось у вільній українській державі. Тепер воно могло виконати те завдання, для якого було орґанізоване і для якого працювало та клало жертви до цього часу. Стрілецтво повинно було тепер взяти чинну участь у творенню Української Національної Армії.

Але політика окупаційних держав, для яких Берестейський мир був лише миром з конечности. на коротку мету, для добуття хліба та сирівців (Бротфріден), не допустила до цього. Вона мала на увазі лише інтереси власних держав, які не виходили поза бажання як найкоротшою дорогою добути їду для виголодженого населення та війська. Скоро виявилося, що обом союзни-

Старшини Вишколу У. С. С. на площі вправ перед командантом Ґрупи.

після перейденого вишколу ішла в ряди Стрілецтва у полі.

Не глядячи на те, що в поле відійшло багато вишколених сотень, завдяки енерґійній поборовій діяльности Коша, кількість сотень у Вишколі стало зростала так, що з весною 1918. р. Вишкіл зріс знову до сили 2 і пів куріня.

Орґанізація Вишколу була та сама, що й частин в полі і тому вишкільна ґрупа кожнього часу могла перемінитися в боєву частину. Вишкіл одержував ті самі побори в харчах і прошах. що боєві частини в полі. Всі вишкільні ґрупи були безпосереднью підчинені боєвій Армії.

Після заняття союзними військами Придніпрянщини в м. лютім 1918. р. Вишкіл переїхав на Придніпрянщину в район постою VII. австр. кав. дивізії і під прикази її команди. Цій самій команді підлягав Легіон в полі. Командантом легіону на Придніпрянщині був архикнязь Вільгельм Габсбурський, прозваний стрільцями Вишиваним.

Після короткого побуту в Єлисаветі перейшов кам не залежало на творенню Української Держави, лише на експропріяції дібр багатої країни. З тою метою опинювано творення власної оружної сили, кладено перепони всяким орґанізаційним і консолідаційним намірам українського населення, з тою метою стягано силою при помочі карних відділів, підступом та підкупом все, що можна було забрати: хліб, цукор, товщі, скіру, сукно, муніцію та зброю. Тому — теж потурано москалям, що явно виступали проти державницьких стремлінь укр. народу.

Не глядячи на ці перепони так Вишкіл як і боєві частини Легіону, що в той час стояли також в сусідстві міста Єлисавету, повели дуже широку культурно-освітну і державницько-пропаґандивну діяльність. Спільно з місцевими патріотами та орґанізаціями наші старшини та стрілецтво орґанізували читальні „Просвіти“, Народні Школи, Аматорські Ґуртки, переводили курси української мови та українознавства. До сталої праці в цих ґуртах та орґанізаціях командувано з Вишколу

Digitized by Google

багато людей, з яких більшість остала до часу розпаду Австрії, або навіть до приходу У. Г. А. на Придніпрянщину.

В той час виходили між австр. командуванням та місцевим населенням, у якого граблено хліб та майно, гострі конфлікти. Завдяки тим непорозумінням тратило богато громадян волю а то й часто життя. В таких випадках доволі часто Стрілецтво інтервеніювало у чужо-національних старшин та у вищих команд. Траплялися також випадки, що стрілецькі частини оружно заступались за своїх покривджених братів.

Вишкіл У. С. С., Грузьке (Україна) 31.VII. 1918. Розстрільна.

Таким чином врятовано життя не одному свідомому українцеві і повернено волю богатьом, що були арештовані австр. полевими судами. Також не одно село завдячує Стрілецтву врятування від кривавої екзекуції за спротив проти грабіжі хліба та майна.

Очевидно, що ця „політична" а в кожньому разі не військова діяльність У. С. С. не подобалася австр. командуванню. До неї напливали масово скарги ворожих Українській Державі московських та жидівських елементів та донесення чужонаціональних військових частин. Врешті німцям, що панували в північній полосі України, були дуже не наруку ті симпатії, які добув собі у місцевого населення Арх. Вільгельм. Вони дійсно були доволі глибокі та широкі. Німці поважно страхались за гетьмана Скоропадського.

Врешті скарги на поведінку Стрілецтва дійшли до головного командування австр. Армії і вона спричинили, що Українських Січових Стрільців переведено з Придніпрянщини на Буковину.

Політика окупаційної австр. Армії на Україні підчинялася волі сильнішого союзника — німцям. Австр. командування і державні чинники не вміли використати для себе такого важного чинника, яким були У. С. С. на Україні. Начальний провід австр. армії не глядячи на великі переміни, що доконалися після мира в Берестю-Литовському, остав у відношенню до укр. питання і до Стрілецтва таким самим, як був з початку війни.

Завдяки цьому У. С. С. не змогли виконати цього завдання, до якого їх покликано. Це завдання змогла виконати лише друга частина У. С. Стрілецтва, що опинилася в московському полоні, Січові Стрільці. Вони вже за часів Центр. Ради створили одну з перших національних військових частин. За часів панування гетьмана Скоропадського Січові Стрільці відновили свою діяльність як Окремий Загін С. С. в Білій Церкві.

Звязок між обома братніми військовими організаціями, які вийшли з одного пня та які стреміли до тої самої мети, був за час побуту У. С. С. на Придніпрянщині доволі слабий. Лише тоді, коли С. С. почали свою працю в Білій Церкві, Вишкіл вислав туди своїх інструкторів. пор. Б. Гнатевича, хор. Чорнія-Розенберґа та двох підстаршин. Вони вспіли до часу протигетьманського повстання вишколити перші частини Загону і створили завязок Вишколу Корпусу С. С.

На Буковині остававав Вишкіл разом з боєвими частинами У. С. С. дуже коротко, до листопадового перевороту. Він перебував в той час в Чернівцях. Після листопадових подій Вишкіл переїхав до Станиславова і від того часу він в складі У. Г. А. поділяв її долю майже до самого кінця її існування. Він проіснував до часу переформовання большевиками бригади У. С. С. на 1. полк У. С. С. себто до дня 10. березня 1920. р. Тоді Вишкіл як окрему запасну частину бригади У. С. С. розформовано, а його старшини, стрільці та майно перейшли до полку.

Вишкіл У. С. С. був одинокою військово-вишкольною формацією в У. Г. А. і мабуть в цілій національній Армії. За час польсько-української війни зорганізовано при ньому сталу школу підстаршин а з переходом на Придніпрянщину виявилась ще потреба організації Школи Старшин.

Чисельний стан Вишколу колибався залежно від подій в межах від 300 — 3.000 людей. Він був дуже чисельний головно підчас другого походу на Львів (Чортківська офензива) та в літі 1919. р. на Придніпрянщині, коли У. Г. А. стала мобілізувати місцеве населення.

Підчас першого відступу У. Г. А. Вишкіл дійшов до місточка Королівки в борщівському повіті, а підчас Чортківської офензиви він стояв в місточку Озеряни. Довші постої Вишколу після переходу У. Г. А. за Збруч були в селі Привороття (около 35 км. від Камянця Подільського), від другого серпня — до 11. падолиста та в містечку Ялтушків від 16. XI. — 29. XII. В часі довших постоїв йшла правильна праця. В ті часи, коли боєві умовини приневолювали Вишкіл зміняти місце постою, як це було прим. підчас першого відступу У. Г. А. до Збруча. в періоді від 1. I. 1920., коли Вишкіл переходив з другими частинами У. Г. А. на південь, то в останньому періоді переходу

Digitized by Google

з над Дністра до постою бриґади в район Бершаді, вишкільну працю припинювано.

Крім військової праці Вишкіл У. С.С. продовжав й тут, на Придніпрянщині, йдучи за стрілецькою традицією, енергічну, культурно-освітну і пропаґандивну роботу між населенням.

Командантами Вишколу були: в Галичині сот. Краснопера, на Великій Україні сот. Мих. Мельник.

Духове життя Стрілецтва було все дуже живе та буйне. У полі воно виявлялося у формі кріпкого та дружнього товариського пожиття.

Історичне значіння Вишколу У. С. С. заключається в таких моментах:

1. Вишкіл У. С. С. перетворив зразу слабу військово підготовлену орґанізацію на високо-вартісну боєву формацію;

2. У ньому вишколено кільканацять тисяч української молоді на добрих боєвиків за Українську Державність;

3. Вишкіл У. С. С. допомагав чинно культурно-освітною та пропаґандивною роботою у будові Української Держави.

Лише недогідні політичні та боєві умовини не дозволили цій виховній орґанізації поширити своєї праці на інші частини визвольної армії і передати їм те, що навчили її чужі, іменно німці і цих духових прикмет, які виплекало у собі само Стрілецтво.

Осередком товариського життя у полі, була старшинська їдальня, головно в часах боєвих передишок і підчас зими. Лише там, на боєвих позиціях, товариське життя не виходило поза межі постою Леґіону. Також культурні потреби стрілецтва могли бути завдяки відмежованню від культурних осередків рідного краю лише слабо заспокоєні.

За те довший побут Стрілецтва в етапах дієвої армії, правильна та систематична праця, легкий та близький звязок зі „світом“ і „культурою“ причинилася до скріплення його духового життя. Тут легче було про добру книжку; був сталий контакт з громадянством. Стрілецтво користало широко з цих вигід, але і воно дало в тому часі багато.

Саме у Вишколі повстало найбільше стрілецьких пісень. Щойно тут серед все чинного окруження, під впливом частих товариських гутірок, сходин, та забав стрілецькі трубадури Левко Лепкий, Роман Купчинський та інші створили найкращі стрілецькі пісні. У цих піснях вони передали прийдешнім поколінням живі спогади про славне минуле Стрілецтва, про бої, смерть і любов, про геройство, жертви та про веселі і невеселі переживання товаришів і Стрілецтва.

Побут Вишколу в етапі армії, далеко від боєвої лінії, дозволяв на відвідини стрільців знайомим та визначним громадянам, що цікавилися життям Стрілецтва. В Галичині Стрілецтво гостило у себе митрополита Шептицького.

Всі святочні обходи, які устроювали УСС-и, відбувалися тоді при співучасти громадянства. Багато гостей з близьких і дальших околиць стягали до себе літні забави та вечірки. В той час неодно молоде стрілецьке серце зазнало перший раз чарів і терпінь кохання, яке стало темою багатьох стрілецьких пісень.

Виявом цих веселих та повних фантазії настроїв Стрілецтва було також повстання Закону Лицарів Залізної Остроги, якої першим Великим Комтуром став ославлений лицар Цяпка-Скоропад.

Дещо з історії III. Ґрупи „Глибока“ VIII. Самбірської Бриґади

Подав: *Р. Л.*)*

(Докінчення).

Получення команди ґрупи з командою дивізії в Самборі відбувалося телєфонічно, письма з ґрупи до дивізії та навпаки відвозили зглядно привозили козаки Федь Дулеба, та козак Наддніпрянець Евген Лужницький. Панцирка знову привозила зі Самбора муніцію та харчі. Осібний паровіз зложений з 2—3 ваґонів щодня приїзджав до Глибокої та привозив зглядно відвозив стрільців. Потяг цей приїзджав до Глибокої коло 1—2 години в ночі та тим потягом наспівали приказ з дивізії та корпусу. Ці приказ з додатком приказів ґрупи переписували два стрільці (Іван Пилипяк та Іван Фіґлер) та мусіли скоро спішитися з їх викінченням, щоб 18—20 примірників приказу було готових на 8 годину з ранку, щоби лучникові куріня, які на 8 годину рано привозили до команди ґрупи ранний звіт, могли забрати з собою ранний приказ.

Реквізицій по селах не перепроваджувано. Цього забороняли вищі власти а за цілий час мого побуту в ґрупі не було випадку, щоби хтось на приказ або на власну руку реквірував. Про хліб, мясо, цукор, крупи, товщ та тютюн дбав харчевий старшина ґрупи четар Михайло Теслюк, який відтак розділював на курінні після їх харчевого стану.

Команда ґрупи старалася на кождім кроці прийти з поміччу прифронтовому українському селянству, яке зазнавши біди за цілий час всесвітної війни не могло і тепер піднестися зі своєї бід-

*) В ч. 9. подано помилково Р. П.

Digitized by Google

ноти. Команда ґрупи дуже радо згодилася на те, щоби куріні давали коні селянам для веснянних робіт.

Прийшлося святкувати Великодні Свята на фронті. Стрільці, які були на фронті безперервно час означений Начальною Командою, діставали по 400 гривен святочного. На свята Великодні позволила Начальна Команда У. Г. А. подвоїти харчеве дзвінке, приказала подбати про улаштування Великодних Свят для стрільців, які находилися в боєвій лінії, зате заборонила давати якінебудь навіть короткоченцеві відпустки. Інтендантура в Самборі напекла для стану цілої дивізії паски та забезпечила ґрупу у відповідну скількість мяса. Для II/24 та IV/36 куріня привезли делеґати з Гуцульщини свячене в осібнім ваґоні, доставили паски і яйця до боєвої лінії та розділили їх поміж стрільців. „Христос воскрес" лунало всюди.

Вістник Державного Секретаріяту Військових Справ ч. 8. з 25 марта 1919, який команда ґрупи одержала з початком квітня, приніс для старшин також святочні іменування, а передтим вже Команда ґрупи поіменувала заслужених стрільців підстаршинами.

Пролунало „Христос Воскрес" та настали буденні дні в великій нетерпеливости, коли вже раз прийде наказ з Начальної Команди наступати.

Але приказ не надходив, навпаки Начальна Команда на польське візвання звернулася до Команди ґрупи а та знов до курінів з запитом: „Битися, чи миритися". Відповідь була недвозначна: нема згоди, в боротьбі дочекаємося ліпшої будучности, своєї волі і своїх прав.

Колиж таку відповідь боєвиків передано до Команди дивізії, було вже видно, що не прийдеться нам довго сидіти безчинно.

Командант ґрупи постійно виїзджав на фронт кінно, переглядав сотні, окопи, а побут свій в кождім курінні зазначував тим, що його око мусіло бачити і ту стежу, яка стояла найдальше від куріня а найближче до ворога. Він говорив зі стрільцем, розказував йому про все, заохочував до витревалости, вислухав його скарг та болів, потішив, попращав та їхав дальше. Його кождий пізнавав по зовнішнім вигляді, стрілецький плащ з розітнятим драґоном, а ковнір все мав таку форму як уложився при натяганню плаща, висока стать і цзікер, бородатий. Звали його всі батько Федик. Острий в справах, які торкалися війська, добряга як товариш. Любили його всі. Він зором картав, а усміхом еднав. Справедливіший від всіх законодавців.

Його одинока мрія була, щоби Начальна Команда менше переговорювала та скорше наказала наступ.

Коли цього не міг дочекатися, а терпець поволі почав рватися, просив команду дивізії, що не слід йому безчинно сидіти, бо це на людей зле впливає, а треба зробити бодай малий наступ, прослідити, що творить ворог, забрати йому скорострільні та вернути назад у свої позиції.

Полковник Кравс, котрий знав його горячу кров, позваляв на таке підприняття, а слідуючого дня голосить в ситуаційному звіті що... сотня... куріня загналася до села... та привела з собою . скорострілів, або що одна стежа користаючи з того, що ворог заспав у своїх окопах та не виставив сторожей, зайшла в ворожі окопи, забрала в полон сплячу стежу ворогів з крісами, скорострілами та стріливом та вернула щасливо назад. За такий нічний випад одержав бл. п. четар Михайло Семйоник похвальне признання від команди дивізії.

Ті нічні наступи без дальшої мети переконали ворога, що напроти є сила, яку тяжко зломити та проллється багато крови, щоби її зломити.

Дня 14. мая почався наступ. Не ми дали початок лише поляки. Вдарили великою силою на боєвий участок першої ґрупи Рудки та другої ґрупи Крукеничі. Фронт заломався, однак не можна було предвидіти, чи може він встоятися перед польським вояком свіжо привезеним на наш фронт з Франції, добре відживленим та озброєним після французької техніки. Того вечора команда дивізії приказала, щоби муніційні та харчеві припаси перевезено з Глибокої до Старого Самбора, де команда III.-ої ґрупи мала мати від тепер свій сталий осідок.

Ситуація цього дня була така: По переломі фронту під Рудками та Крукеничами почали поляки загальний наступ на цілому фронті. На відтинку III-ої ґрупи ворог вдарив великими силами в двох місцях на гору Радич на північ від Хирова і на узгірря біля села Сушиці на південь від Хирова.

На горі Радич боронили славно своїх позицій відважні гуцули (IV/36), чотири рази відбили кріваво наступаючих ворогів і нанесли їм богато втрат. Хоча на допомогу напливали щораз то свіжі запаси, гуцули боронилися дуже відважно і позицій своїх не віддали.

Під той час ішла рівночасно в Сушиці завзята боротьба. По кількох годинах удалося ворогови — що не зважав на свої великі втрати, а раз у раз висилав нові і свіжі сили у бій, проломити нашу лінію. Наш фронт пересунувся на 3 км. взад. Сам пролім не мав рішаючого впливу на загальне положення, бо курінь держався сильно далі і без резерв аж до вечера.

Під кінець дня пролом на боєвім відтинку в сусідних ґрупах Крукеничі та Рудки зазначився на більшім просторі. Звідти прямував ворог на Новий Самбір. Наслідком того III-тя ґрупа не могла держатися на своїх позиціях й мусіла по думці приказу Команди дивізії полковника Кравса відступати на другу оборонну лінію. Був це останній наказ, який команда ґрупи одержала від команди дивізії (15 травня 8 година вечер).

Від того часу не мала команда ґрупи жадного звязку ні з вищою командою ні з іншими боєвими частинами.

Дня 16 травня наспіла до команди ґрупи вістка, що ворог прірвав фронт на Засадках зараз на північ від Старої Соли.

Вислані дві сотні з III-ої ґрупи в протинаступі ворога відбили, та зараз же наспіла і друга вістка, що і на захід від Старої Соли на дорозі з Хи-

Digitized by Google

рова також лінія прорвана. До Старої Соли почали бігцем прибувати в неладі стрільці і чути було далеке польське „ура".

Запасних сил не було ніяких а тими силами, що в безладдю відступали, затримати ворога не було сили, а в слід за тим пішла паніка і деморалізація. Почався загальний відступ на Старий Самбір, Тернів аж до Стрілок, де III група Глибока злучилася з групою Старий Самбір, яка належала до Гірської Бригади.

Артилерійська група була головною опорою проти польського переможного наступу в днях 15 і 16 травня. Вона своїм нагальним і метким вогнем засівала цілі поля польськими трупами, а відворот розпочала щойно з полудня 1-го дня, коли було видно, що піхота розсипалася і немає надії на здержання ворога в поблизу першої лінії. Через те, що поляки відтяли звязок з Новим Самбором, артилерійська група була приневолена відступати на південь по дорозі Стара Сіль — Старий Самбір, затримуючися на позиціях Старої Соли враз з піхотою III-ої групи. Відси продовжувала відступ починаючи з 10-ої години перед полуднем дня 15. травня. Дня 18 травня взяло дві батерії участь в останнім бою під Тершовом. Зілляті разом дві групи (III група Глибока та група Старий Самбір) дістали в Лаврові від шефа гірської бригади отамана Карла Шльоссера телефонічний приказ рушити через Лінину велику до Тершова, щоби заняти залізничий двірець. При перебиранню телефонограми нагло голос отамана Шльоссера замовк та почулися в телефоні польські розмови між Старим та Новим Самбором. Проводи не були зірвані. Поляки могли нас підслухати. Вечером старшини зійшлися у гостинній монастиря в Лаврові на нараду, яка протягнулася далеко поза північ. Порішено з огляду на загальну ситуацію телефонічного наказу отамана Шльоссера не виконувати, всею силою перейти таки назад до Стрілок, щоби обсадити двірець і залізничий шлях і тим забезпечити не тільки групі Старий Самбір але і цілій бригаді свобідний перехід на Дрогобич дорогою Стрілки — Ропільниця. Було ясно, що після упадку Старого Самбора армія мусіла відступати на Дрогобич. Провідна думка наради була ратувати бригаду. В нараді взяли участь оба курінні команданти групи Старий Самбір, поручник Варлаам Світлик та сотник Віктор Петрикевич. крім цього команданти скорострілів поручник Василь Прохурський, поручник Петро Палійчук, сотник Степан Малецький та сотник Яким Ярема. Видано подрібні накази походу на Стрілки, які на думку присутних могли вже бути в польських руках.

Дня 17. травня прибула піхота та артилерія до Стрілок, де знаходився вже отаман Шльосер і комендант групи Старий Самбір отаман Маріян Мацейович. Був це збірний пункт для всіх відступаючих частин. Одна сотня була вже вислана для облоги дороги та тунеля під Тершовом, з другого боку стояли поляки. Плян от. Шльоссера був протинаступом відбити Старий Самбір. щоби відзискати звязок з армією Кравса, яка на його думку трималa ще самбірську лінію і находилася в Ваньовичах. Такі відомости принесла йому кавалерійська розвідка. Він лютував, що група відступила. Один курінь дістав наказ повернути назад в гори, а другий курінь з поручником командантом Світликом відійшов — з признанням треба згадати — зі співом на устах під Тершів та обсадив тунель, дорогу Сушицю Рикову та гору 500 зі всіми скорострілами.

Дня 18 травня в неділю мав розпочатися наступ на Старий Самбір. Батерія поручника Новосельського почала обстрілювати всі важніщі становища, для обстрілу міста заняли позиції батерії четаря Копечного і сотника Яреми біля Бусовиська. Одначе курінь до наступу не готувався, він сподівався кождої хвилі польського удару, бо зі слів трьох польських полонених виходило, що в Старім Самборі стоять згромаджені значно більші ворожі сили. Ще не вспіли дві останні батерії віддати першого стрілу, коли з Бусовиська виїхали гальопом перші вози курінного табору. Почалася катастрофа. Поляки — стало відомо — проломили фронт на дорозі під Тершовом і занявши праворуч Волю кобилянську та Сушицю Рикову обходом наближалися на Бусовиська. Батерії запрягли і виїхали на дорогу. Одна гавбиця зупинилася, щоби вдарити по пол. розстрільній, яка показалася на горі за Бусовиськами. В одну мить дорога зароїлася людьми, почорніла і вся покрилася туманами пороху. Все, що жило, нестримним потоком поплило на південь. З заду, казалося, здоганяє ворог скорострільними автами. Команда втратила всяку владу. Відступ забезпечували з заду лише поодинокі гармати по черзі. Піхота мов не істнувала. Місцями маси збивалися в одну непрохідну купу, яка не могла рушити ні вперед ні назад, бо в тій купі застрявали вози, батерійні коні і т. п. Ще деякі частини не вспіли вийти зі Стрілок, як на дворець заїхала передня польська стежа.

Так закінчилися останні воєнні операції Гірської Бригади, яка чотири дні прогаяла в горах. Щойно підчас відвороту дав от. Шльоссер телефонічний наказ групі Лютовиська, яка на 60 кільометрів віддалена від залізничого шляху Турка — Самбір, стояла непорушно на своїх позиціях, відступати. Дорогий час був страчений. Воїцтво помучене безперестанними гірськими походами, морально розбите у останнім бою під Тершовом, зголодніле, невиспане і т. п. стало нездатне до воєнних операцій. Все перло далі і далі на південь.

Дня 19. у вечер опинилися передні части у Тухольці, звідки одна дорога йде на Сколе і далі на Схід, друга на Климець і чеське Закарпаття. На дворі стояла препогана погода. Дощ лив безнастанно. Українська жандармерія покинула вже свої дооколичні станиці. Лікар др. Рибачевський, який насамперед виїхав був з Турки, передав телефонічно ще до приходу військ до Тухольки, що Сколе вже евакуоване, що нема там вже жадної команди ні військ, що Стрий також вже евакуований. Тепер година 6 вечером і не можна було найти телефонічного звязку зі Сколем. В просторій кімнаті місцевого пароха відбувалася

Digitized by Google

з вечера до глибокої ночи воєнна нарада. Отаман Черський комендант Гірської Бриґади ходив задуманий з кута в кут, от. Шльоссер похилився над картою. Присутні були також от. Мацейович і сотник Ярема. Артилерійська ґрупа сотника Майнля, яка замість піхоти мусіла виконувати сторожеву службу, вислала з наказу кінну стежу (1 старшина та двох гарматчиків) до Сколього віддаленого 20 кільометрів від Тухольки. Коло півночі зявився на парохії комендант тої стежі четар Г. і звідомив, що в Сколім патролюють польські вояки — імовірно місцеві добровольці. Слідував рішучий мент наради.

От. Шльоссер почав з олівцем на карті обчислювати правдоподібність переходу через Сколе на Калуш — Долину. Бралося на увату всякі можливі випадки, як напримір, що Стрий уже занятий, що проти нас вишлють окрему експедицію або і не вишлють і т. п. У всіх тих випадках стверджено однодушно, що з огляду на розвал дисципліни правдоподібність переходу є дуже мала, а зате дуже правдоподібно, що яканебудь польська хочби невелика стежа може несподіваним наступом оволодіти цілим транспортом бриґадного майна, якого вартість переходила десятки міліонів. Тому при таких малих виглядах на щасливий перехід рішено було не рискувати. а ціле майно перевести за Карпати. Нехай візьме його хто небудь аби тільки не ворог.

Дня 20 травня раннім ранком відїхали наперед от. Черський, от. Мацейович і от. Шльоссер, щоби попередити чеські власти про наш прихід. Через годину рушив похід далі в напрямі на Климець між щораз то інші гори. Без проголошення всі добре знали, що Бриґада переходить на Чехословаччину. В полудне переходячі частини стрінули чеських верхових, які показали нам дорогу на Великі Веречки. Спускаючися з гори крутою дорогою бачили ми перед собою велике село з маленькими димарями. Збірка була на великій рівнині коло школи. Тут прийшов приказ віддати зброю і амуніцію, гармати, коні, вози.

Нікому не хотілося роєставатися з крісом, з яким хотіли вибороти собі незалежність. Команданти на цю вістку кинулися до вищих чеських команд, які там стояли залогою, питаючи про причини цього наказу. Комендант артилерійської ґрупи Майнль видав наказ всім гарматчикам, щоби без його відома не віддавали зброї, доки він сам не верне... Він побіг до чеських команд стараючися переконати їх, що ми тут не прийшли на довго, що нам вже пора в дорогу. За ним пішов сотник Федик, от. Мацейович та Чорний. Не було ради. Розброєння наступило на приказ французького ґенерала Ґенноке. Приділені до перебирання зброї чеські старшини, перебравши зброю, видали командантам посвідки кілько їх перебрали. Старшинам оставили зброю при боці.

Селяни, які привезли це майно з нами на Чехословаччину, вертали назад до Галичини пращаючися з нами.

В селі Веречки Великі переночували ми, а ранком відійшли всі до Волового та потягом виїхали до Сатораљяуйгелі (Нове Місто над Сатором). Човнами через ріку Сатор дісталися на другий бік, бо міст залізничий був знищений, а човно було одиноким комунікаційним средством.

Бараки в Сатораљяуйгелі находилися при самім залізничім торі. В них жили колись російські полонені, а між комплєксом бараків зарисовувалася церква, театр і шпиталь. Тут відібрано старшинам зброю, яку оставлено нам в Великих Веречках.

На другий день відбулася збірка командантів, які врадили вислати делеґацію до Міністерства Народньої Оборони в Празі. Чеська Команда на це позволила. В делеґації відїхали от. Маріян Мацейович та сотник Софрон Шебець (помер на Великій Україні). Делеґація мала за ціль представити в Міністерстві Народньої Оборони конечність нашого переходу на Чехословаччину наслідком подій на фронті та вистаратися дозволу, щоби всі стрільці і старшинни, які з крісом у руках перейшли на Чехословаччину, були відправлені транспортами таки зараз з табору Сатораљяуйгелі через Мармарош Сигіт на Покуття до своєї армії. Не знали ми про те, що румуни забрали нам Покуття.

В переїзді з Відня на Вел. Україну відвідав табор полковник Ціріц з от. Романом Шипайлом. Розпитавшися, що спонукало нас тут зупинитись, пустилися в дальшу дорогу на Велику Україну.

За 2 або 3 дні наспів вечером приказ, що маємо виїхати дальше. За хвилю цей приказ змінено та приказано, щоби 500 людей приготовилося негайно до відїзду, який зараз наступить та других 500 має бути готових до відїзду рано слідуючого дня... Однак грядучі моменти змінювали скоро форму видаваних приказів. Наступаючі мадярські большевики так скоро підходили, що не було часу зволікати з відїздом. Через ніч відїхало кілька транспортів а останній слідуючого дня коло полудня. Ще в той час, як потяг стояв на торах коло бараків, почали ґоріти бараки, в яких ми мешкали. Відтак занявся другий та третій барак а за хвилю стояв в огні цілий табор. Густі мраки диму зависли над нами. Чехи не зволікали, причіплено паровіз та ціла валка ваґонів потяглась на захід, густо острілювана мадярськими большевиками...

З відділів, які все ще прямували з Карпат у Великі Веречки, зложили чехи боєву частину та вислали в бій проти мадярських большевиків.

По двох днях їзди залізницею приїхали ми до Ліберця (Райхенберґ), тут переспали у ваґонах, а раненько доїхали до Німецького Яблінного (Дойч Ґабель). Кількадесять кроків від стації стояли бараки більше обдрапані як у Сатораљяуйтелі окружені колючим дротом. В тих бараках мали ми закватируватися „тимчасово".

Табор Німецьке Яблінне числив около 80 бараків. На площі на великім стовпі була уміщена вартівня для сторожі, спадщина по всесвітній війні. Тут проживало 2—3 тисячі полонених москалів за дротяною колючою сіткою. Ми їх ще застали. Сухі, чорні лиця, запалі очі очікували звільнення з бараків та повороту до рідні. Нужденний вигляд цих людий свідчив про гаразди таборового

Digitized by Google

життя. По полонених російських дістали ми в спадщині театр та церкву.

Кожна сотня дістала один барак на своє мешкання. Його треба було привести до порядку, позатикати діри, накрити папою дах, вставити долівку, вікна та двері. Чеська управа табору зарядила, щоби кождий прибувший до табору викупався, а свою одіж віддав до дезинфекції, щоби в цей спосіб оминути пошести. Але її не вдалося усунути. Вона заглянула до нас — табор замкнено і не вільно було нікому через цілий місяць вийти поза табор. Кілька бараків відграничено від мешкальних та окружено великою дротяною сіткою. У кого лише появилася горячка, уміщувано в лічниці а др. Богдан Чабак та лікарка др. Анна Сандул Шматерова та поручник санітарний др. Мирон Лисяк станули до боротьби з пошестю, яка вспіла захопити кілька жертв, які спочивають на військовім кладовищі в Німецькім Яблінним між жертвами світової війни.

Та хоч нас замкнено в бараках, думки наші бігали по Україні, нам хотілося іти походом на Київ та Одесу.

Минали дні. Таборове товариство росло і росло, кождого дня прибували стрільці поодиноко, гуртками і цілими сотнями, які поблукавши в Карпатах спішили до нас. Сюди спрямували чехи також один транспорт українців, які вертали з італійського полону та сербського. тут прямували з польського полону втікачі з таборів Домбя, Вадовиць, Тухолі, Берестя, відтак оборонці віденського фронту, пізніше українці надлінпрянці з армії Юденіча по її розбиттю та з армії Бельмонта. Число таборового товариства доходило до 6000 душ.

Команду над табором вів з початку отаман російської служби Олекса Чорний відтак от. Василь Черський. Десь коло 10. червня назначила місія З. У. Н. Р. комендантом табору полковника Антона Вариводу, колишнього коменданта У. С. С. Всі перебуваючі в таборі в Німецькім Яблінним творили першу Українську Бригаду.

Відвідали нас в короткому часі представник місії У. Н. Р. посол Максим Славінський з послом Темницьким відтак капітан французької місії Діейтз. З кінцем серпня в переїзді з Камянця Подільського до Відня відвідав бригаду професор Іван Боберський, який мав закупити для Галицької Армії на Великій Україні у Відні санітарний матеріял, ліки та відзнаки. Цей передав нам привіт від В. Д. Диктатора д-ра Евгена Петрушевича та від головного отамана Петлюри. Розказав нам, що обі армії дружно спішать тепер на Київ і от от Золотоверхий буде в наших руках. Відтак обі армії попрямують на Одесу та очистять Україну від наїздників.

Вкоротці наспіла до Команди бригади від місії У. Н. Р. вістка, щоби команданти подали свою думку, чи бажають вертати на Велику Україну з кріcами чи без них. Наколиби без кріcів, то такі транспорти моглиби в короткому часі відійти, коли з кріcами, то це перетятне відїзд. Команди курінів скликали на збірку всіх курінних старшин, на якій рішено одноголосно, що нам їхати на Велику Україну без кріcів нема чого, ліпше заждати та вертати з кріcами.

Шеф штабу бригади от. Яромір Дяків виготовив плян організації бригади, щоби та могла зараз по приїзді на Велику Україну бути готовою до боротьби.

Стрілецтво поділено на 2 полки, перший з трьома, другий з двома курінями, зорганізовано технічний піткурінь, дві сотні скорострілів, кінноту, артилерію, обоз, булаву, призначено для кожної формації команданта, четових, справників, рахункових, візників, кухарів і т. д.

Коли про вирішення бригади повідомлено посольство У. Н. Р. в Празі, настав час нетерпеливого вичікування з дня на день, вірено всіляким можливим і неможливим вісткам, творено комбінації, пляни, надії, а цьому всьому поклала кінець наспівша вістка з посольства У. Н. Р. в Празі, що з причини браку вугілля на залізницях відїзд бригади відкладається. Натомісць могли виїзджати поодиноко старшини, які одержавши з команди бригади гроші на дорогу а з посольства документи подорожні доїзджали до румунської границі та вертали назад до бригади, бо румуни не перепускали.

Цю статтю написав я, не покористовуючися жадними записками, так як події описані полишилися в моїй памяти, а тільки події, які торкаються боїв на фронті, подано після статті друкованої в „Українськім Скитальці“ ч. 16, 17 і 18 під заголовком „З останніх днів на фронті“.

Digitized by Google

Умова

заключена дня 1. лютого 1919 р. у Львові, між повновласниками Державного Секретаріяту Західно-Української Народної Республики, та Польською Правлячою Комісією в справі ранених, полонених та інтернованих.

Написав: *Д-р Лев Ганкевич.*

В полудне дня 21 листопада 1918 р. в помешканні др. Костя Левицького відбулося останне засідання Державного Секретаріяту З. У. Н. Р. та Президії Української Національної Ради. На ньому полагоджено остаточно всі справи, звязані з евакуацією Львова і порішено, що для охорони українського населення у Львові мають остати др. Володимир Охримович, др. Степан Томашівський і др. Лев Ганкевич.

З тими представниками заключили польські власти умову в справі полонених і інтернованих, дня 1 лютого 1919 р. Перебіг цих переговорів подаємо у нище поданих протоколах, а врешті і текст самої умови.

I. ПРОТОКОЛ

зі засідання українських і польських відпоручників, яке відбулося дня 21 січня 1919 в Намістництві у Львові, в цілі заключення умови відносно засад взаїмного трактування ранених, полонених, інтернованих, як також відносно взаїмної виміни тих осіб. Приявні зі сторони українців: Повновласники Секретаріяту Західної Української Республики, що виказуються письмом з дати Станиславів 15 січня 1919 — др. Томашівський, др. Охримович і др. Лев Ганкевич. Приявні зі сторони поляків: др. Стеслович, граф Скарбек, інж. Гауснер і др. Блажевскі, Президія Тимчасової Урядуючої Комісії, уповажнені до заключення умови відносно засад обопільного трактування ранених, полонених і інтернованих. Відносно виміни полонених, то рішення застерігла собі військова влада. Обі сторони постановляють заключити договір обіймаючий слідуючі точки:

1. З поміж інтернованих негайно випустити:

а) усі жінки,

б) усіх мущин понад 55 літ,

в) усіх дітей до 17 літ включно,

г) без огляду на вік такі особи, котрих стан здоровля зглядно кваліфікації виключають можливість ділання на шкоду армії.

Дальше обі сторони ухваляють, що услівя життя полонених і інтернованих вимагають конечної направи і годяться безпроволочно зарядити:

а) щоби мешкання інтернованих були краще уряджені, а літні бараки, в котрих уміщено інтернованих, як в Коломиї, Вадовицях і інш. замінено на відповідні зимові мешкання.

б) поправити харч,

в) забезпечити відповідну лікарську опіку,

г) перегрупувати інтернованих після степеня інтеліґенції,

ґ) перестерігати чистоти в таборах інтернованих,

д) виплатити інтернованим денні запомоги у висоті, яку усталиться відповідно до умови еґзистенції даних місцевостей.

Незалежно від цього постановляють обі сторони дозволити усім особам, які вправді находяться на свободі, а яких заскочили воєнні випадки і відтяли від звичайного місця осідку, перейти на другу сторону фронту. Скарбек в. р., др. Охримович в. р., др. Томашівський в. р., др. Лев Ганкевич в. р., др. Владислав Стеслович в. р., др. Адам Блажевскі в. р.

II. ПРОТОКОЛ

зі засідань українських і польських відпоручників, відбутих дня 22 і 30 січня 1919 як дальший тяг протоколу з дня 20. січня 1919 р. Приявні з української сторони: др. Томашівський, др. Охримович, др. Лев Ганкевич. З польської сторони: др. Стеслович, гр. Скарбек, др. Блажевскі, гр. Лясоцкі і інж. Артур Гауснер. Протокол з 20 січня принято і підписано. В формальній квестії зажадали заступники українців, щоби уділено відпису того протоколу як також запропонували, щоби на підставі всіх піднятих ухвал випрацьовано еляборат в формі умови, котру малиби обі сторони підписати і виконати. Дальше ухвалено засади, що обі воюючі сторони обовязуються поступати після міжнародного воєнного права і примінювати засади конвеції женевської і ґаґської. Обі Начальні Команди мають в приказах пригадати підвладним відділам приписи, які заказують убивати полонених і ранених. Приналежність до певної народности не може бути причиною віддалення зі санітарної служби.

В кожній місцевости, в якій є у шпиталях хорі, ранені і інтерновані, видається сталі лєґітимації жіночим Комітетам для відвідин шпиталів в цілі безпосереднього контакту з раненими і достави їм харчів.

Полонених неспосібних до військової служби належить виміняти після принятих норм у договорі заключеним австрійською і російською армією. Полонених хорунжих і офіцерів належить сепарувати від полонених жовнярів. Жовнірам і ґажистам мається виплачувати жолд, причім принято яко засаду, що офіцери удержуються самі, а жовнірів харчується з уряду. Хорунжим до сотника належить виплачувати місячно 500 корон, вищим штабовим 800 корон місячно, жовнярам яко причинок 30 кор. місячно.

Інтернованим слід дати відповідну духовну опіку після їх обряду і улегчити їм виміну кореспонденції з їх рідними.

В засаді треба залишити забирання закладників. З уваги на загально людське становище, закладників буде вільно брати тільки на час фактичної потреби. Відносно інтернованих належить по можності примінювати якнайширше засаду конфінування. Інтернувати вільно тільки такі особи, що до котрих дійсно заходить підозріння, що мо-

Digitized by Google

жуть ділати на шкоду армії. Ані полоненого ані інтернованого не повинно трактуватися як вязня.

Тих, що повертають з давних военних фронтів, т. зв. „Гаймкерерів", не можна трактувати як полонених, взятих на полі бою, але радше, як цивільних інтернованих. Др. Зигмонт Лясоцкі в. р., др. Володимир Охримович в. р., др. Степан Томашівський в. р., др. Лев Ганкевич в. р., гр. Александер Скарбек в. р., др. Адам Блажевскі в. р., інж. Артур Гауснер в. р.

III. ПРОТОКОЛ

засідання польських і українських відпоручників відбутого 1 лютого 1919 в Намістництві у Львові в ціли заключення умови відносно засад взаїмного трактування ранених, полонених і інтернованих, як також щодо взаїмної вимінн тих осіб. Приявні з української сторони: др. Степан Томашівський, др. Володимир Охримович і др. Лев Ганкевич. Приявні з польської сторони: др. Стеслович, інж. Гауснер, др. Блажевскі, гр. Скарбек і гр. Лясоцкі. Др. Томашівський вносить, щоби в договорі було виразно зазначене, що обі сторони взаїмно узнають себе як підмети, що ділають після военного права. Після довгої дискусії, яка вивязалася на цю тему, узгіднено, щоби в договорі для означення обох ділаючих сторін уживано виразу „воюючі сторони". Відтак по передискутуванню начерку умови усталено дефінітивний її текст і постановлено, що умова та має бути підписаною дня 2 лютого 1919 о год. 4 попол.

IV. ПРОТОКОЛ

засідання українських і польських відпоручників відбутого дня 2 лютого 1919 в Намістництві у Львові, яко дальший тяг протоколу з 1 лютого б. р. Присутні з української сторони: др. Томашівський, др. Охримович, др. Лев Ганкевич. З польської сторони: др. Стеслович, др. Лясоцкі, гр. Скарбек, др. Блажевскі.

По справдженню тексту умови приступлено до її підписання, по чім забрав голос др. Лев Ганкевич і подякував відпоручникам польської сторони за те, що мимо военного стану удалося їм поконати усі трудноші і дійти до порозуміння в ціли перепровадження пертрактації чисто гуманітарного характеру, причому висказав надію, що осягнений вислід буде першим кроком до зближення поріжнених народів. Спеціяльно подякував гр. Скарбкові за його ініціятиву і старання у тій справі.

Др. Стеслович відповів та подякував відпоручникам української сторони за їхню важку працю, та рівнож висказав надію, що той перший крок дасть початок до згідного уложення відносин і співжиття обох народів.

УМОВА

заключена дня 1. лютого 1919 р. у Львові між повновласниками Державного Секретаріяту Західно-Української Народної Республики, уповажненими письмом з дати Станиславів 15 січня 1919: д-ром Степаном Томашівським, д-ром Володимиром Охримовичем і д-ром Львом Ганкевичем — іменем української воюючої сторони, та делеґатами Правлячої Комісії: д-ром Владиславом Стесловичем, Зигмунтом гр. Лясоцьким, Александром гр. Скарбком, інж. Артуром Гауснером і д-ром Адамом Блажевским — іменем польської воюючої сторони в справі усталення засад обопільного трактування ранених, полонених та інтернованих.

Обі сторони заявляють, що негайно по підписанню цеї умови будуть видані заряджения, силою яких обі воюючі сторони, виходячи з засади безоглядного береження міжнародного военного права, себто засад женевських і гаґських конвенцій, перестерігатимуть слідуючих спільно умовлених постанов що до трактування ранених, полонених та інтернованих.

Арт. I. Ранені.

а) У військових приказах мають бути від часу до часу пригадувані приписи женевських і гаґських конвенцій, нормуючі трактування ранених і полонених на полі бою.

б) Раненим і хорим полоненим має бути запевнена належна лікарська та релігійна опіка після обряду ранених.

в) В місцевостях, де находяться у шпиталях хорі і ранені полонені, мають бути видані сталі легітимації жіночим комітетам другої народности з правом відвідувати хорих і ранених та доставляти їм поживи, убрань, лектури і т. л.

Арт. II. Полонені.

а) В таборах полонених мають бути старшини відділені від мужви.

б) Полонені старшини удержуються самі і побирають в рангах від хорунжого до сотника по 500 к. місячно, штабові старшини по 800 к. місячно; полонена мужва дістає повне удержання та титулом причинків по 30 к. місячно.

в) Полоненим жовнірам має бути доставлена в міру потреби одіж та обув.

г) Усім полоненим, старшинам і воякам, треба уможливити ведення переписки зі своїми рідняими.

ґ) Нездібні до військової служби полонені мають бути вимінювані по нормам, обнятим додатковою умовою, яка має бути заключена між обома воюючими сторонами.

Арт. III. Інтерновані.

а) Інтернування треба обмежити до цілком виїмкових випадків, именно до тих, в яких заходить оправдане побоювання, що дана особа може ділати на шкоду армії. Всі інші досі інтерновані мають бути безпроволочно випущені на волю, евентуально наколи їх місце осідку лежить на тіснішим операційнім терені — конфіновані.

б) Приміщення інтернованих має бути відповідно приспосібленe; евентуальні літні бараки замінені зимовими мешканнями.

в) При розміщенню інтернованих в таборах треба брати на увагу степень інтеліґенції зглядно образування.

г) Харч в таборах інтернованих має відповідати що найменше військовій рації.

Digitized by Google

г) Інтернованим треба забезпечити відповідну лікарську опіку та релігійну після їх обряду.

д) Мають бути видані прикази що до береження чистоти в таборах інтернованих.

е) Інтернованим мають бути виплачувані денні грошеві причинки від 3—5 к. відповідно життєвій стопі інтернованого і місцевим відносинам.

ж) В місцевостях, де находяться табори інтернованих, мають бути видавані сталі легітимації з правом відвідувати інтернованих та доставляти їм безпосередно поживи, убрань, лектур і т. п.

Арт. IV.

Обі сторони поручають береження засади, що ні полонений ні інтернований не буде в сім характері трактований як переступник.

Арт. V.

Повертаючих з давних воєнних фронтів вояків т. зв. гаймкерерів не можна задержувати як полонених: їх можна трактувати що найбільше як цивільних інтернованих, при приноровленню до них приписів арт. II. букви г).

Арт. VI.

Брання закладників має бути обмежене до тіснішого простору воєнних операцій і то лише на час необхідности.

Арт. VII.

а) Усім особам, які остають, що правда, на волі, одначе заскочені воєнними випадками відтяті від звичайного місця осідку, має бути уможливлений поворот до свого місця замешкання.

б) В тій ціли власти, під якими остають такі особи, мають доставити їм безплатно карт їзди залізницею до границі, відповідного завдатку в готівці на кошти дороги та легітимаційних документів.

Арт. VIII.

Всі видатки і задатки, вичислені в арт. II. буква б) і в) в арт. II. буква е) і арт. VII. буква б) відповідно удокументовані, мають бути подані обома сторонами до обопільного розрахунку і до звороту евентуальної надвижки.

Арт. IX.

В місци осідку українського правительства і в місци осідку польського правительства може перебувати уповажнена делєгатка Червоного Хреста з другої сторони для опіки над полоненими.

Арт. X.

Обі сторони будуть вести евіденцію полонених, ранених і інтернованих та відповідні викази будуть пересилати собі обопільно що найменше раз у місяць.

Арт. XI.

Оригінал отсеї умови списується в двох мовах, українській і польській.

Текст її буде оголошений зараз по підписанню в урядових дневниках обох сторін.

Арт. XII.

Приписи цеї умови входять в життя з хвилиною її підписання.

Др. Владислав Стеслович в. р.
Жигмонт Лясоцкі в. р.
Александер Скарбек в. р.
Артур Гауснер в. р.
Др. Адам Блажевскі в. р.
Др. Степан Томашівський в. р.
Др. Володимир Охримович в. р.
Др. Лев Ганкевич в. р.

Вольфсберґ

Найстарший Концентраційний Табор українських виселенців в Австрії в часі світової війни.

Написав: *о. Йосиф Іванець.*

Як повстав — з яких елементів. Президент Фріс-Скене. Географічне положення. Опис бараку. Концентрація і холера. Харч і одіння. Кайдан командантом. Душпастирство: метрики, ризи і Служебники. Їх Ексц. Хомишин — посвячує площу під Церкву. Правильник оселі. Д. 8. XII. 1914 Президент з жінкою в таборі. Стаття в „Kärntner Tagblatt„ і відвідини посла Л. Левицького —Heute morgen Допомоговий Комітет дам в Кляґенфурті і у Вольфсберґу. Американські дарунки. Збірки з Каринтії і Полі. Сильний тиф — а роздача дарунків. Соборне миропомазання. „Мати Страдниця" і круглі сироти. Упадок Перемишля. Всі проти воші. Транспорти сезонових робітників — військові побори. Талергофці. Великодня гостина віцемаршалка Буковини. Маєвий пролом, відзискання Перемишля — надії виселенців — черевний тиф. Зміни: лікарів, урядовців, президента. Життя і заняття в ріжних установах: церква, молочарня, магазини, почта, варстати. Власне господарство, шпиталі, кухні. 4 кл. школа. Незгода серед інтеліґенції. Читальня: бібліотека, читання, відчити, курс анальфабетів. Тов. забави. Вишивки. Аматорський гурток. Вистави. Концерт 4 мая 1916. Рецензія в „Kärntner Tagblatt" Промова: Про людову культуру і державну самостійність українського народа. Добровольці до У. С. С. Відвідини президента і гостина князя Еппа з Кляґенфурту. — 2 прикрі конфлікти з кімецькими порядками.

Табор українських виселенців коло міста Вольфсберґ у Каринтії в долині Ляванту, притоки Драви — це найстарший концентраційний табор в Австрії з часів світової війни.

Як тільки російська армія переступила межі Галичини і побідно та нестримно заливала весь край. тоді маси народа покидали свої оселі. В панічнім страху, в найбільшім безладі, без означе-

Digitized by Google

ної цілі втікали — перті одиноким непереможним бажанням: як найскорше, — як найдальше — від москалів, від війни. Всі шляхи Сх. Галичини на захід і південь були залиті масами втікачів. Більшість цих мас захоплена російськими військами остала в краю і повернула домів, але всежтаки якийсь відсоток цих втікачів опинився поза межами фронту в запіллі австро-угорської армії і розсипався по всіх коронних краях Австро-Угорщини. Таким чином відорвалося було і ціле гуцульське село Шепинці з під Черновець на Буковині і опинилося в Каринтії.

Крім добровільних втікачів або як їх тоді звали збігців (з нім. Flüchtlinge) опинилися в запіллі і примусові виселенці, яких влада з початком війни евакуувала з перемиської твердині і з сусідних сіл як Негрибка, Вишатичі, Болестрашичі, Малковичі і т. д., опісля в осені з лінії позиційних боїв в Карпатах, як приміром Климець, Жупане, Вижлів і т. д., вкінці знад Стрипи як Бурканів, Вишнівчик. Також партії сезонових робітників з Прус і з Данії, які на зиму не могли повернути домів до занятої москалями Галичини попали до бараків у Вольфсберґу.

Про українських збігців у Каринтії є вістка в „Ukrainisches Korresp.-blatt“ ч. 2. з дня 24 вересня 1914. Вже тоді з доручення „Ukrainisches Hilfskomitee fürFlüchtlinge“ розїхалися наші посли з Відня по краях Австрії, щоб призбирати всякі дані про наших виселенців і прийти їм з допомогою. І так м. і. посол д-р Ол. Колесса відвідав тоді наших виселенців у Каринтії і начислив там їх 2 852 (St. Andrä 1206, Wolfsberg 593, Thürn 376, Glandorf 322, Althofen 264, Mannsberg 151). „Ukr Korrespond.“ з 8.X. 1914. р. ч. 4. стверджує на основі звітів послів зі всіх країв Австрії, що наших збігців найгостинніше приняла влада Каринтії а сталося це — можна догадуватися — завдяки особистим звязкам буковинського посла Миколи Василька з президентом Каринтії бароном Fries Skene. В листі до посла Валька пише барон Fries Skene: „Бараки для приміщених в Вольфсберґу збігців є по більшій части готові і я надіюся, що ці бідні люди будуть там зовсім добре почуватися. Академиків, священиків і т. п. я не хочу приміщувати в бараках, але для них я сам вишукав дуже гарне приміщення з удержанням в Кляґенфурті, так що ці люди зовсім добре могтимуть тут перезимувати і не мусітимуть мешкати в бараках. Старості дав я 1.000 к. як жертву від себе, щоби він справив цим людям бодай конечне одіння а перш усього черевики“. Так і сталося.

Отже вже тоді краєве правительство в Каринтії рішило і стало будувати баракову оселю в Вольфсберґу, щоб там сконцентрувати всіх українських виселенців, розсипаних по цілій Каринтії. На ін

Бараки у Вольфсберґу зимою 1914/15.

тервенцію наших послів правительство іменувало др. Евг. Озаркевича радника найвищої Ради Здоровля у Відні начальним лікарем виселенців в Каринтії а др. Істеревича покликало на лікаря в St. Andrä. З проєкту стягнути інтеліґенцію до Кляґенфурту чомусь то нічого не вийшло, зате побудовано в оселі в Вольфсберґу одноповерховий барак спеціяльно для інтеліґенції. Причиною того могло бути те, що число збігців у Каринтії з дня на день росло. І так посол Лев Левицький, який в д. 21—25 жовтня 1914 р. відвідав Каринтію, начислює 2.274 збігців у Вольфсберґу, 1067 в St. Andrä, 150 в Thürn, а в повіті St. Feitok 700 Mannsberg 150, Töscheldorf 250, Glaudorf 150, Karlsberg 150), разом 4.191. У звіті посла Левицького читаємо, що будова 26 бараків (має бути 62) на гарній площі вправ до 14 днів буде покінчена. В бараках будуть печі, електричне освітлення, і водотяги. Згадана гарна площа вправ (ExerzierpIatz in Reding) ок. 1½ км. на полудне від міста Вольфсберґу, власність німецького мультимільо-

Digitized by Google

нера гр.Henkel v. Donnersmark-а мала справді гарне положення у вилах між Лявантом і Млинівкою. З цеї долини був гарний вид на схід на пблизький гірський хребет Koralpe, що стояв на межі Каринтії і Стирії і на захід на дещо у віддалі положений гірський хребет Saualpe. Ріка Лявант пливе між цими верхами з півночі на полудне. На малім відтинку від Вольфсберґу по бараки були над Лявантом: фабрика целюльози на північ, фабрика фтіаліни на полудне від міста а в місті турбінова електрівня. В недалекому віддаленні від бараків на полудне в напрямку місточка St. Andrä була копальня вугля в St, Stefan, де були заняті російські полонені. На схід від бараків на збочі Koralpe в місцевости St. Johann було кладовище, де хоронено наших збітців.

Бараки побудовані були після шведської системи: криті папою, стіни деревляні, знадвору побілені а в середині оббиті целюльозою т. є. грубим папером сірої краски. Довжина бараку 25 м. ширина 10 м. В кожному бараці було дві залізні печі, праворуч від входів з причолкових стін. Головні вікна були в причолкових стінах над входами, — бічні вікна (3 пари) були поздовжні. Кожний барак був призначений на 140 людей; звичайно було ок. 100 а бувало і звиш 140.

До спання було 4 причі, дві — 25 метрові попід стіни а 2 дещо коротші головами до середини. При будові були заняті евакуовані з Контресівки робітники, які казали, що вони є з „ruskiej Polski". До ось таких бараків мали бути стягнені з Каринтії всі українські виселенці. Та ненадійно намірена концентрація всіх виселенців в оселі припинилася, а то по причині вибуху холери в St. Andrä а опісля у Вольфсберґу. Дня 21 жовтня з шістьох хорих на холеру два померло а то Раковський з Тернополя і якийсь Возняк. Дуже енергійні санітарні розпорядки здавили пошесть у зароді. На 29 хорих на холеру померло -4.

У звязку з вибухом пошесті холери комітет допомоги домагався поліпшити виселенцям харч підвищуючи кожному квоту допомоги з 70 сот. на 1 корону. Дотеперішний харч був такий: 75 дг. житнього питльованого хліба, рано чорна або біла кава,в полудне зупа і друга густа страва, вечером знову зупа. Та найдоскульнішим для виселенців був тоді брак білля, одіння і обуви. Деякі з них були мало що не голі-босі. Як я згадав, сам президент жертвував на це 1000 к. а укр. комітет допомоги 1.200 к. (200 к. на руки о. дек. Дуба а 1000 к. на руки д-ра Евг. Озаркевича) — але це було каплею в морі. Найприкріщим для всіх українців було те, що в пов:ті St. Veit всіх виселенців держали під сторожею немов злочинців, хоч там були майже самі українці. Був це відгомін Талергофу. А і в Вольфсберґу адміністраційну владу віддано в руки польських урядовців: концепіста Ульма зі Жовкви, підурядників Турковського і Вайсмана. Український комітет допомоги домагався усунути їх та й сталося це, але не зараз а щойно по освободженні Львова, а тим часом поставлено та щей комендантом оселі поліційного підкомісаря Кайдана (відомого з історії тайного українського університету, з процесу Штайгера і з Жеромського „Провесни"). А діялося це в наслідок протиукраїнського курсу також і в загальній опінії, яка найшла вислів у знанім дотепі: яка різниця між українцем і русофілом?? — Така як між жидом і ізраелітом.

Буковинці з села Шепинці під своїм бараком у Вольфсберґу в зимі 1914/15.

В таких тяжких обставинах заспокоєння релігійних потреб стало для загалу виселенців одним з найпекучіших питань. Тому і комітет допомоги домагається негайного креовання душпастирської експозитури парохії св. Варвари у Відні. До цього часу душпастирські функції сповняли нім. священики парохії у Вольфсберґу. Від 1. листопада 1914 офіційно а в дійсності ще скорше душпастирські обовязки став сповняти я а то на за-

Digitized by Google

прошення пароха д-ра Роберта Клімша, який вистарав для мене юрисдикцію еп. Ординаріяту в Кляґенфурті з д. 11. XI. 1914 ч. 5874. Всі акта хрещення і смерти були дотепер вписувані в парох. метрики у Вольфсберґу. Я вправді і дальше вписував туди дальші випадки роджених і померших але таки зразу завів для виселенців окремі книги роджених і померших і від тепер провадив подвійні вписи. Ці окремі книги находяться тепер в гр.-кат. парохії в Відні. 1. Riemerg, 1/10. Престола до відправи богослужень позичили ОО. Ісусовці з монастиря в St. Andrä Також і церковних риз, розуміється латинських. Але незабаром я вніс прохання до гр.-кат. еп. консисторії в Ужгороді, випозичити нам найконечніші церковні ризи і служебник, які по не довгім часі одержав, а до того часу правив я в латинських ризах а із о-

місяць не зачалася будова. Минали тижні, а я сповідав денно по кількадесять людей і співав щоденно Сл. Божу під вільним небом аж до Різдва. Їх Ексц. Гр. Хомишин прибув до Вольфсберґу в товаристві блп. о. Фещака ЧСВВ. На самого Михаїла відправив Сл. Божу під вільним небом в асисті військ. сторожі оселі і посвятив площу під церкву св. Михаїла. І таким чином будова церкви і школи була зактивізована. Їх Ексц. був в знаменитім настрою і всім виселенцям додав надії на скорий поворот домів. Про відвідини Ексц. Хомишина було повідомлене краєве правительство і оскілько собі пригадую Їх Ексц. був особисто у відвідинах у президента краю в Кляґенфурті.

По вигасненні холєри концентрація виселенців в Каринтії в короткому часі була довершена. Тоді то оповістило Староство у Вольфсберґу „Lager

Служба Божа під вільним небом дня 6.XI. 1914 р. (на св. Дмитра); відправляє в лат. ризах о. Іванець. Так правив від жовтня 1914 до Йордану 1915.

динокого у Вольфсберґу малого Служебника (діяконника) я сам переписав на борзі Службу Божу а тимчасом мій товариш укінчений богослов В. Масевич дуже гарно друком переписав (з червоними ініціялами) цілу Службу Божу враз із службою на „всяке прошеніє“ і за упокой. Цей служебничок викупив д-р Евг. Озаркевич за 10 к. а тепер є він зложений в музею духовного семінаря у Львові. З Ужгороду я спровадив також найконечніші богослужебні книги як: Ізборник, Часослов, Ірмолой і т. д. В тім часі прибув до бараків шкільний товариш др. Евг. Озаркевича бл. п. о. дек. Ковч, який став директором шпиталів оселі.

Щоби приспішити будову церкви, о. дек. Ковч запросив Їх. Ексц. Гр. Хомишина до Вольфсберґу на посвячення площі під церкву св. Михаїла (як покровителя України і нас бездомних виселенців). Бо хоч посол Л. Левицький писав у звіті з 21. X. що „das Erbauen einer Kirche und eines Schulgebäudes ist im Zuge begriffen“, однак ще і за ordnung“. Порядок в оселі, тобто Правильник Цей правильник був видрукований в укр. мові і прибитий в кожнім бараці. Для характеристики життя в оселі подаю його в цілості в перекладі з німецької мови:

ПРАВИЛЬНИК ОСЕЛІ.

Ц. К. Староство у Вольфсберґу на основі §§ 5, 6, 7. ціс. розп. з д. 20. IV. 1854. В. Д. З. ч. 96 і держ. санітарного закона з 30 IV 1870 В. Д. З. ч. 68 видає для бараковой оселі українських збігців у Вольфсберґу а то для збереження спокою і ладу а також з огляду на санітарну і вогневу безпеку слідуючий правильник оселі.

§ 1.

Приміщені в оселі особи мають безумовно слухати наказів команданта оселі, якого наставляє Староство у Вольфсберґу і командантів бараків. яких надає комендант оселі для кожного бараку. а також розпорядків назірних органів зокрема

Digitized by Google

також лікарів — і є на основі § 6 згаданого розпорядку, як і § 4 закона з 24 мая 1885 В. Д. З. ч. 86 обовязані виконувати наложені отсим правильником і командою оселі особисті послуги і роботи негайно і даром.

§ 2.

Забороняється опускати оселю без окремого дозволу коменданта оселі; а також і вступ до оселі дозволений тільки за згодою Староства за окремою в тій ціли виказкою. Перенесення з бараку до бараку дозволене тільки за згодою коменданта оселі.

§ 3.

В кожному бараці має бути прибита поіменна листа всіх його мешканців. Коменданти бараку мають цю листу раз в тижні перевірити і поробити відповідні поправки та доповнення.

§ 4.

Комендант бараку має подбати. щоби барак був кожного дня підметений і провітрений, щоби постіль була все після встання застелена; а далі має тим піклуватися. щоби всі мешканці милися в начинях до миття. щоби ці начиння були все чисто удержані а по вжитю негайно на своє місце поскладані. Комендант бараку має подбати. щоби і площа безпосередньо коло бараку була чиста.

§ 5.

Миски мається мити тільки в посудах до цього призначених. Заборонюється шурувати їх піском або землею.

§. 6.

Як найостріше заборонюється плювати денебудь на підлогу бараків.

§ 7.

Для полагоджування потреби є виключно до цього призначені місця і уладження. Те саме відноситься до випорожнювання басенів і нічних начинь. — Про всякі занечищення поза цими місцями слід негайно донести.

§ 8.

Чищення всіх доріг і вільних площ в оселі виконує відповідна кількість робітників під наглядом наставника, якого назначує комендант оселі.

§ 9.

Заборонюється денебудь кидати всякого роду відпадки; їх мається скидати тільки до окремо на це заложених ям; щоденно мається їх прикидати 20 цм. верствою землі а коли зайде потреба дезинфекувати.

§ 10.

Помиї належить виливати тільки в призначені на се місця.

§. 11.

Як найостріше заборонюється всяке занечищення керниць. а також і місця коло них. — Так само зоборонюється коло самих керниць прати білля. мити начиння і миски.

§ 12.

До пиття. до особистого миття, до варення. як і для миття начиння мається уживати води з керниць виразно до пиття призначених.

§ 13.

Білля мається прати в пральнях після назначеної черги; білля сушиться виключно на означених площах.

§ 14.

Білля і постіль мається чисто удержувати. Не вільно переносити соломи з бараку до бараку.

§ 15.

Від часу до часу мають мешканці бараку помити підлогу. вікна і т. д. з наказу і під доглядом коменданта бараку.

§ 16.

Куфри. скрині і т. д. переховується в окремих шопах, а не в мешкальних бараках.

§ 17.

З огнем слід поводитися як найобережніше і всього оминати. що могло би привести до небезпеки пожежі; зокрема не вільно вживати отзертого світла при легко запальних матеріялах.

§ 18.

Заборонюється в бараках курити!

§ 19.

В кожному бараці має стояти 2 бочки з водою.

§ 20.

Заборонюється розпалювати ватру в оселі або коло оселі.

§ 21.

О год. 9. вечором усі мешканці бараків удаються на спочинок; Коменданти бараків мають переконатися, чи всі мешканці приявні і опісля погасити світло. з виїмком світла по середині бараку. Як би кого бракувало, має те комендант бараку донести комендантові оселі.

§ 22.

Ніччю має 2 мущин в кожнім бараці держати нічну сторожу. а чергу означує комендант бараку. Ці нічні сторожі мають не допускати до нарушення спокою і дбати про вогневу безпеку; на випадок пожежі мають сторожі зааларгмувати оселю дзвоном — також мають вони негайно доносити комендантові оселі про найважніші випадки.

§ 23.

Вогнева сторожа в оселі має на випадок алярму негайно вирушити на місце пожежі і виконувати службу. аж доки не прибуде охотнича сторожа з Вольфсберґу.

§ 24.

Кожний мешканець оселі є обовязаний особисто помагати при гашенню вогню і безумовно слухати наказів покликаних чинників.

§ 25.

Всяке занедужання і випадок смерти мається доносити комендантові бараку і лікареві. — Відвідуванне хорих є дозволене — за дозволом лікаря і в означенім часі.

§ 26.

Тіла померших в оселі мається перенести по лікарських оглядинах до трупарні і їх відповідно до лікарських приписів нарядити.

Digitized by Google

§ 27.

Заборонюється в оселі покутну торговлю по бараках. Всі потрібні товари продається тільки в крамницях.

§ 28.

Всі послуги потрібні до переведення цих постанов правильника мають мешканці оселі по мисли § 1. цього правильника виконувати негайно і даром.

§ 29.

Всякі домагання і скарги мешканців мається вносити до коменданта оселі через коменданта бараку.

§ 30.

Невиконання цього правильника і всіх після нього виданих заряджень ц. к. Староства у Вольфсбурґу і його орґанів, оскільки це не підлягає карному кодексови — буде каране після § 11. ціс. розпоряд. з 20. IV. 1854. В. д. з. ч. 96 карою 2—200 к. або 6 год. до 14 дневним арештом відповідно до обставин.

Ц. К. Староство у Вольфсберґу
д. 26. листопада 1914.
ц. к. краєвий радник Отт.

(Докінчення буде).

Останній козацький похід за гетьманування Б. Хмельницького (1656-1657)

Написав: *Д-р М. Р.*

(Продовження).

III.

СТАНОВИЩЕ СУСІДНИХ ДЕРЖАВ ДО БАЛТІЙСЬКО-ЧОРНОМОРСЬКОЇ КОАЛІЦІЇ.

(Українсько-московські взаємини по Переяславській Умові. Москва і козацько-семигородський союз. Московська акція на Україні проти Богдана Хмельницького. Посольство Ф. Бутурліна та В. Михайлова. Українська дипльоматична акція. Цісарський посол Парчевич в Чигирині. Пресія віденського двора на Ракочого. Становище Порти та Криму. Польська дипльоматична акція у Стамбулі. Л. Капуста та його акція. Туреччина та похід Ракочого. Татарський набіг на Україну. Неудала контракція Зеленського. Похід Запоріжців на Крим. Епільог Межибожа).

Нетактовна поведінка царських посіпак на Україні а то й самого московського уряду в часі переговорів з поляками і заключення Віленського мира дорешти знівечили не так то й великі симпатії православних українців до православної Москви. У відповідь на недопущення козацьких послів до польсько-московських переговорів і на торги Україною поза плечима українців у Вильні, зібрані у Чигирині на козацькому соймі 12. X. 1656 р. полковники, осаули і сотники одностайне рішили та зложили проміж себе присягу, „що коли хтонебудь на них наступатиме, то вони проти того ворога всі, як один муж, вмісті стояти будуть“[1]). Вже тоді зрозуміли українці, що у своїх змаганнях до незалежного істнування не можна рахувати на приязнь і допомогу восточного царя, а тимбільше Польщі, а навіть Порти і Криму, бо всі вони гляділи лиш зрадливим і неситим оком на багату і цвітучу Україну. Так отже на Віленськім мирі виявилося банкроцтво московської орієнтації на Україні. Богдан Хмельницький, як звичайно палкий, не криючись, голосно сказав, що „треба одступити нам од руки царської і підемо туди, де нам Всевишній Владика бути скаже. — не тільки під володаря християнського, а хочби й під самого бісурмана“[2]).

Ці слова досадно насвітлюють майбутню політику Богдана у відношенні до Москви; фактично вже тоді порвав він усі звязки з Москвою, хоч формально до якогось часу старався таїти свої наміри приязними від часу до часу енунціяціями під адресою восточного царя. Але і московські дипльомати скоро пізнали, що на Україні богато змінилося. Їхні конфіденти доносили раз враз до Москви про що раз то нові спроби гетьмана скинути з себе тяжку московську опіку та унезалежнитися на міжнародньому терені. Знаємо, що Москва дуже скоро довідалась про пляни і участь України в балтійсько-чорноморській коаліції — та на щастя не мала змоги і сили проти неї отверго виступити. Але тимбільше й завзятіше почала муравлину роботу на Україні, що змагала до позалення таки українськими руками цеї майстерної а невигідної будівлі, що почав Великий Гетьман. Ця руїнницька робота зглядно її наслідки московських посланців не дали довго на себе ждати. Поки щастило в поході козакам, ніхто не важився кирінити — але пізніше, як побачимо, всі бунти черні козацької були лише знаряддям в руках московських посланців. Офіціяльно не зривав гетьман з Москвою, бо було ще за скоро, терпів на овому дворі зарозумілих та нахабних царських послів окольничого Федора Бутурліна та дяка Василя Михайлова[3]). Вони в одно жадали зірвання так небезпечного для їхніх плянів козацько-шведсько-семигородського союзу. Та помимо перекупства ріжних писарів і зеднування собі всілякими способами козацьких старшин, москов-

[1]) Акти Юж. и Зап. Рос. III. ст. 551—2 (Липинський: На переломі, ст. 40—45).

[2]) Липинський: На переломі, ст. 41.

[3]) Kubala: Wojna brand., str. 22.

Digitized by Google

ські посли про дійсний стан річей не довідались, бо „встрѣчно Гетману говорить мы не смѣли, а кто де и молвилъ тотъ и живъ не былъ“[4]).

Гетьман в міру воєнних успіхів союзників чимраз остріше відповідав послам, союза з шведами і Ракочим покинути не хотів, говорив, що приязнь зі шведами старша чим з Москвою, а їхнє слово певніше, як царя, бо дотеперішні союзники козацькі лиш ждуть нагоди, щоб козаків знищити. (Розуміється мав тут на думці в першій мірі зрадливого союзника — Москву)[5]).

Так і з нічим ці посли відїхали до Москви. На їхнє місце вислано однак зараз інших: начальника московських стрільців Артемона Матвєя[6]) — а поза плечами гетьмана післано впрост до Ждановича і Ракочого Желібужського. Матвєєв хотів зеднати собі гетьмана обіцянкою згоди царя на гетьманство Юрія по смерти батька. Однак всі ці залицяння Москви не мали ніякого впливу на старого гетьмана, він йшов уперто до означеної цілі, а хотячи мати спокій на разі від Москви провадив з нею тонку дипльоматичну гру, обраховану лиш на проволоку[7]).

Не інакше практував Хмельницький інтервенцію австрійського двора. Зручна польська дипльоматія зеднала собі царя обіцянкою вибору його королем польським по смерти Яна Казимира, а навіть ще за його життя (vivente rege). Але такуж оферту зложили незабаром поляки і на дворі австрійськім за ціну помочі проти шведів[8]). Задивлені в цю приманчиву обіцянку Габзбурґи почали дипльоматичну працю у двох напрямках у Хмельницького і у Ракочого. 1. III. 1657 р. прибув до Чигирина цісарський посол Петро барон Парчевич єпископ мартіянопольський, щоб в імени Австрії посередничити поміж Україною і Польщею та склонити при тій нагоді гетьмана до антитурецької ліґи, як було умовлене з венецьким послом у Відні Нані[9]).

У відповідь відписав гетьман 18. IV. цісареві, що на посередництво годиться, але під умовою, щоб цілість його держави не була нарушена. Така відповідь до нічого гетьмана не обовязувала, була радше актом куртуазії гетьмана зглядом німецького цісаря. На тім та інтервенція цісарська властиво й скінчилась, бо коли опісля посол Парчевич знов пробував намавляти гетьмана до миру з Польщею, Хмельницький, щоби спекатись непроханого опікуна, сказав йому, що Ждановича відкличе і цісаря в рокуваннях між козаками і Польщею за посередника приймає. А коли незабаром вернули на Україну козаки з під Берестя, що їх відпустив Ракочий з добичею, заспокоєний зовсім цісарський посол написав до цісаря, що козаки вже покинули Ракочого.

Кращий вислід мала цісарська інтервенція у Ракочого. Ще коли стояв він обозом під Перемишлем, прибули до нього цісарські післанці та намавляли князя до переговорів, погрожуючи йому в противному разі війною разом з Портою. Ракочий не знав що відповісти — уразити цісаря боявся, хотів налякати його погрозою нападу козаків та молдаван на цісарські краї. Але загроза цісарської помочі Польщі, а передовсім неприхильне становище турків, таки добре непокоїли Ракочого, вязали йому свободу рухів[10]).

Далеко більше мороки і Хмельницькому і Ракочому було з Туреччиною та Кримом. Взаємини Польщі з Туреччиною в тім часі були досить добрі. Висилена Туреччина не проявляла ніякої рухливости, провадила мирову політику та обсервувала підзорливо своїх сусідів. Розуміється, що злука України з Москвою не була дуже по нутру Туреччині, а тим більше злука України зі шведським королем, котрим вже здавна хитра польська дипльоматія лякала Туреччину та Крим[11]). І султана і хана старалися переконати польські посли, що у їхнім інтересі лежить, щоб Україна була під Польщею, бо „осібна держава, яку собі робить з України Хмельницький, може стати небезпечною сусідкою татар та турків“[12]).

Завдання підмавляти татар до нападу на Україну мав польський посол на Україні Бенєвський і інші — а ціллю було налякати Хмельницького татарами і зробити його більше податним на польські пропозиції[13]). Однак Хмельницький, добре поінформований про відносини у Туреччині — турків не лякався, а татар легковажив.

Більше боялися татар союзники Хмельницького Ракочий та Господарі молдавський та волоський. Тимбільше, що ходила чутка, наче б татари мали по св. Юрію рушити на Ракочого і Господарів. Хмельницький успокоював союзників, післав Господареві на поміч 1000 козаків та писав „що коби зима лиш минула, то заграє він татарам у дуди“[14]). Але не покинув гетьман і дипльоматичних заходів. Усі таємні ходи польської дипльоматії в Стамбулі і Кримі удалося почасти здемаскувати. Польські інтриги у Стамбулі потрафив спараліжувати український посол, а разом з тим близький приятель і господар гетьманського двора, Лаврин Капуста, що ще в березні прибув до Туреччини та при помочі дукатів та відкриттям польських плянів підняти козаків до війни з Туреччиною, скомпромітував дволичну політику польську та успокоїв на разі султана[15]).

Також у Криму вів відповідну акцію український посол Михайло Махаринський[16]). Порта властиво не знала, яке їй заняти становище до україн.-семигородського походу. Не мала ясної політичної лінії. Зразу султан, довідавшись про похід Ракочого, наказав йому вернути. Ракочий просив шведського короля про інтервенцію в Пор-

[4]) Kubala: Wojna brand., str. 187.

[5]) Липинський: На переломі, ст. 49.

[6]) Kubala: Wojna brand., str. 199–210.

[7]) Kubala: Wojna brand., str. 199–201.

[8]) Липинський: На переломі, ст. 40 і слідуючі. Koporczyński: Panowanie J. Kazimierza.

[9]) Липинський: На переломі, ст. 54. Kubala: Wojna brand.

[10]) Wojna brand.

[11]) Липинський: На переломі, ст. 40 і слідуючі.

[12]) Липинський: На переломі.

[13]) Липинський: На переломі. Kubala: Wojna brand.

[14]) Kubala: Wojna brand.

[15]) Kubala: Wojna brand., str. 195–196. Липинський: На переломі, ст. 52.

[16]) Липинський: Тамже.

Digitized by Google

ті, але незабаром ця інтервенція була злишня, бо на вістку про великі воєнні успіхи Ракочого в Польщі султан дарував йому самовільний похід, думаючи, що коли Ракочий займе Польщу, платитиме з неї гарач і вислав відповідні інструкції ханові; однак було вже запізно.

Підбурювана від довшого часу польськими післанцями орда ждала лиш весни, щоб погуляти на українських та молдавських землях[17]). Стримувався лиш хан ще з походом, бо ждав на дозвіл зі Стамбулу. Стамбул, як бачили ми, вагався, раз дозволяв, то знову заказував, а тимчасом нетерпляча орда в силі 24.000 людей рушила на Україну та значила дорогу свого походу згарищами і руїною.

Ще 7. травня доносив Хмельницькому брацлавський полковник Михайло Зеленський з табору під Жабокричем, що хан перейшов Дніпро та під претекстом порозуміння взивав українського гетьмана на переговори до Саврані[18]). Розуміється, що хан перехитрив Хмельницького, що інше говорив, а що інше робив. Похід орди був фактом доконаним і треба було з ним рахуватися. Тому Хмельницький в травні ще раз вислав післанців до Порти, що на авдієнції 22. V.[19]) старалися успокоїти турків запевненням про добрі наміри козаків зглядом Порти і Криму, але бачучи, що Порта не хоче, чи не має сили завернути татар з України, рішив силою спараліжувати татарську диверсію на Україні.

З початком червня вислав Зеленському на допомогу 5 полків, щоб татари, які вже розпустили хижацькі загони по Україні, не перетяли відвороту Ракочому і Ждановичеві. А тим часом татари заохочені поляками а навіть на спілку з ними, гуляли вже на Україні. Вирізали Ямполь і Косницю, спалили 18 інших городів, забрали великий ясир та окружили Зеленського у Брацлаві[20]). В тім часі польський канцлер підбурював ще й калмуків до походу на козаків[21]), а хан казав закути в кайдани козацького посла і віз його зі собою. Тоді Хмельницький пхнув у відплату Запоріжців і Донців на Крим. Козаки впали на Крим, зруйнували край, взяли 7.000 бранців та упровадили богато худоби. Це показалося кращим аргументом для татар, як усі дотеперішні переговори. Хан боячись за ясир завернув з України, випустив козацького посла, відгрожуючись пімстою. Розуміється, що татарські загони ще залишились на Україні і на спілку з польським військом руйнували міста і села, а довідавшись про капітуляцію Ракочого під Межибожем, сподіваючись доброї а легкої добичі, окружили вертаючих домів утрів під Вишнівчиком та по короткій битві забрали 11.000 враз з табором до неволі[22]).

Частину їх около 600 увільнили опісля Запоріжці з турецької неволі та привели на Запоріжа, здобувши Очаків в часі другого свойого походу на Крим[23]).

Так сумно скінчився похід Ракочого на Польщу.

(Докінчення буде).

За поголовне членство в „УКТОДІ“!

Справа, яку порушуємо прикра для обох сторін: для громадянства і для інвалідів Української Армії. Але нема ради! Треба порушувати й прикрі справи, тим більше, що в цьому випадку заангажована **честь нації.**

Посередником між громадянством й інвалідами є Українське Товариство Допомоги Інвалідам у Львові. Це інституція, яка виручає інвалідів від безпосереднього прошення про поміч. УКТОДІ — це громадянська інституція, яка від імені українського громадянства перебрала на себе обовязок забезпечити матеріяльно українських інвалідів. Ясно, що УКТОДІ може свій обовязок виповнити тільки тоді, коли громадянство співділатиме з ним й вплачуватиме **постійно** вкладки до УКТОДІ.

Не будемо в сотній раз переконувати громадянство про **моральний обовязок** забезпечити інвалідів й велике **виховне значіння** цієї справи. **Нація, яка не може забезпечити своїх інвалідів сама себе осуджує.** Тут ніякі виправдання про крізу не поможуть.

УКТОДІ подає українському громадянству до відома постійні звідомлення зі своєї діяльности. Ці звідомлення є завжди якнайточніші, щоби громадянство могло постійно орієнтуватися, скільки впливає грошей і на що вони йдуть. Чи читає їх український загал? Маємо певні сумніви. Бо, думаємо, навіть камінь зареаґував би на таку картину: живе 2.000 українських інвалідів, якими не опікується ніяка держава. З того 530 інвалідів високопроцентових й не мають змоги заробити на своє життя, ані не мають ніякого майна.

На їх забезпечення українське громадянство в краю і на еміґрації зложило від 1924 до 1933 р. 608.407 золотих. Пересічно припадало на рік 61.000 золотих. Тими грішми треба обділити 530 інвалідів так, щоби їх забезпечити! Чи це можливе? Візьміть папір і порахуйте скільки припадає на одного інваліда. Може тоді отворяться Вам очі на жахливе положення українських інвалідів.

Є тільки один спосіб постійно сповнювати свої зобовязання супроти інвалідів. **Це: бути членом Українського Товариства Допомоги Інвалідам**

---

[17]) Kubala: Wojna brand., str. 197, 199. Кордуба: Акти до Хмельн. р. 512.

[18]) Kubala: Wojna brand., str. 211—212.

[19]) Kubala: Wojna bran., str. 181.

[20]) Kubala: Wonja brand.

[21]) Kubala: Wojna brand., str. 366.

[22]) „ „ „ str. 178.

[23]) Архів Юг.-Зап. Россії, частина III.

Digitized by Google

й платити постійну вкладку по 6 зол. річно, чи там по 50 грошів місячно.

Погляньмо, як представляється та сторінка медалі:

Зпоміж 7-и мільйонів українців на З. У. З. членами УКТОДІ є 2.300 осіб! Себто 1 на 3.000!!!

Читачі самі прийдуть до висновку, що це скандал. Не з вини УКТОДІ. Бо УКТОДІ робило різні зусилля, щоби впровадити поголовне членство. Досі це було безуспішне. Але коли в цьому році збіркова акція стала майже неможлива, фонди Товариства цілковито вичерпалися й інвалідам грозить утрата навіть тої голодової ренти, яку досі одержували, **УКТОДІ починає кампанію за поголовним членством УКТОДІ.**

До кінця року число членів мусить дійти до 10.000!

В першу чергу членом УКТОДІ мусить стати кожна читальня, кооператива, руханкове Т-во і т. д. Не ждіть на чийсь приказ — приказом хай вам буде **обовязок національної чести.**

Те саме відноситься до кожного українця. Не є українець той, що вписаний до метрики. Це ще за мало! Українець сповняє усі обовязки супроти загалу.

А першим підставовим обовязком українця й українки а передовсім бувших членів У. А. є стати членом УКТОДІ і в той спосіб сплатити свій довг вдячности супроти тих, які на вівтарі Батьківщини склали своє здоровля.

Зачинаємо кампанію за поголовним членством УКТОДІ.

Всі голосімся в члени УКТОДІ та шлім вкладку долученими чековими складанками. — **Українське Товариство Допомоги Інвалідам, Львів, Потоцького 48.**

Від Адміністрації.

З цим числом висилаємо складанки на висилку передплати за IV. чверть-річча 1934 року.

Залягаючих передплатників просимо вирівнати негайно всі залеглости.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VI. річник / Число 10. / Жовтень 1934.

ЗМІСТ:

Ви рушили в похід!
Микола Лебединський 2
„Дядько Іван"
Д-р Никифор Гірняк 2
Вишкіл Українських Січових Стрільців
Богдан Гнатевич 5
Дещо з історії III. Ґрупи „Глибока" VIII. Самбірської Бриґади
Р. Л. 9
Умова в справі ранених, полонених та інтернованих
Д-р Лев Ганкевич 13
Вольфсберґ
о. Йосиф Іванець 16
Останній козацький похід за гетьманування Б. Хмельницького (1656—1657)
Д-р М. Р. 21
За поголовне членство в „УКТОДІ" . . 23
Від Адміністрації 24

Редаґують: *Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Писіка*
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

Digitized by Google

ВЖЕ ВИЙШЛА З ДРУКУ КНИЖКА
ЮРІЯ ГОРЛІС-ГОРСЬКОГО

„ХОЛОДНИЙ ЯР“

У книжці вміщений матеріял, який із технічних причин в Літописі Червоної Калини не був друкований. Книжка ілюстрована військовими мапами околиць Холодного Яру.

Ціна з пересилкою і без пересилки 2 золотих.

Замовляти можна чеками П.К.О., на яких треба дописати: „Кооперативний Банк „Дністер“ у Львові, чекове конто 143.961, вкладка ч. 16.981, на Холодний Яр“. — Поштові замовленни і грошеві перекази слати на адресу: Львів, Чарнецького 26, друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка, Ю. Лісовському.

Хто збере і надішле гроші за п'ять примірників — шосту книжку отримає як даруиок від автора.

Книгарням окремий опуст!

Друкарня і Переплетня Наукового Т-ва ім. Шевченка
у Львові, вул. Чарнецького ч. 26, телефон 53-57,
ВИКОНУЮТЬ ВСІЛЯКІ ДРУКАРСЬКІ Й ПЕРЕПЛЕТНИЧІ РОБОТИ СКОРО ТА ДЕШЕВО

Ми горді

на таку досконалу якість української продукції паперців і туток

„КАЛИНА“

кооп. фабрики „Будучність“ в Тернополі

Digitized by Google

Навіть найбідніші можуть тепер набути видання

„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ВЕЛИКА ЗНИЖКА ЦІН

Найкраща нагода доповнити читальняні, кооперативні та приватні бібліотеки.

	ЦІНИ перше	тепер
Антін Вільшенко: Життя й пригоди Цяпки Скоропада, Віршована історія про пор. У.С.С. Цяпки, ст. 270	4·50	1·50
М. Голубець: Історія Львова від найдавніших часів, ст. 179	3·00	1·25
Богдан Лепкий: От так собі, ст. 131	1·50	0·70
Слота, ст. 27	0·90	0·30
Зірка, повість ст. 181	4·00	1·75
Вадим, повість ст. 227	4·50	2·00
Василь Софронів: Грішник. ст. 112	1·50	3·60
Халіда Едіб: В огні, повість ст. 234	4·50	2·50
Берестейський мир — спомини і матеріяли ст. 320	8·00	3·50
Роман Купчинський: У зворах Бескиду	3 90	3·90
Федір Дудко: Чорторий, ст. 180	3·50	3·00
Квіти і кров, ст. 192	4·00	2·00
На згарищах ст. 168	2·00	2·00
Глум, оповідання, ст. 56	1·20	0·50
Ґен. Всеволод Петрів: Спомини з часів української революції.		
I. До Берестейського миру, ст. 180	3·50	1·50
II. До заняття Києва, ст 184	3·50	1·50
III. Кримський похід, ст. 164	3·50	1·20
IV. Доба Гетьманщини. ст. 117	3·00	1·20
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих, пригоди з воєн. часів ст. 262	5·00	2·00
М. Брилинський: Хрестний огонь. воєнні нариси, ст. 184	3·50	1·50
В. Лопушанський: Перемога, повість в 2-х т. з визв війни	6·00	2·75
Д-р Степан Шухевич: Спомини:		
II. Від квітня 1919 до липня 1919	4·00	2·50
III. Від липня 1919 до січня 1920	4·00	2·50
IV. Від січня 1920 до квітня 1920	4·00	2·00
V. Від квітня 1920 до серпня 1920	4·00	2·00
Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед У.С.С.)	4·50	2·00
Микола Галагаи: З моїх споминів:		
I. 80-ті роки до світової війни ст. 203	4·00	1·90
II. Світова війна — розвал парату — українська революція ст. 196	4 00	1·90
III. 3-тий військовий зїзд — делеґація на Кубань — більшовицька навала — прихід німців ст. 176	4·00	1·90
IV. Дипльоматична місія в Румунії. — Дипльоматична місія на Угорщині. ст. 296	6·00	2·00
Д. Дорошенко: Мої спомини II, III. IV том по 1·50		4·50
Олена Степанівна: На передодні великих подій Переживання і думки 1912—1914	2·00	0·70
Михайло Костів: Джін-ґісхан гряде. ст. 102	3·00	1·20
Д.р Андрій Чайківський: Чорні рядки. Спомини за час від 1.XI. 1918—13.V. 1919	3·00	1 20
Д-р Іван Максимчук: Ґожухів. Трагічна доля решток УГА., ст. 100	2·80	1·10
Микола Мельник-Матіїв: На чорній дорозі оповідання	3·50	1·50
А. Крезуб: Партизани, спомини, ст. 358, т. I. і II.	8·00	3 50
Евген Чикаленко: Щоденник (1907—1917), ст. 496	14 00	6 00
Д-р Ганс Кох: Договір з Денікіном. Причинки до трагедії УГА на Вел. Україні від 1.XI.—17.XII. 1919	1·80	0·80
Ілько Борщак: Великий Мазепинець Григорій Орлик, ґенерал Людвіка XV., ст. 208	7·00	5·00
І. Калічак: Записки четаря. Спомини з Хирівського фронту 1918—1919	2·80	1·20
Д-р К. Левицький: Великий зрив, ст. 150	6 00	2·50
Т. Г. Масарик: Світова революція, І. II., ст. 540	21·00	8·00
В. Приходько: Під сонцем Поділля, ст. 250	6·00	2·50
В. Юрченко: Шляхами на Соловки	4·00	4 00
Пекло на землі	5·00	4 00
В. Леонтович: Хроніка Гречок	3·50	1·70
О. Бабій: Перші стежі, повість зі стрілецького життя	6·00	2·80
І. Борщак: Мазепа. життя і пориви великого Гетьмана	5·80	4·50
О. Поповић: Відродження Буковини	2·60	1·20
Видання з 1934 р. без знижки:		для членів
А. Крезуб: Нарис історії українсько-польської війни	3·50	1·75
Календар-Альманах на 1934 рік	2 00	1 00
Степан Шухевич: Невідомий	4·00	2·00

Продажа книжки тільки за готівку. При замовленні комплету обленшуємо сплати. Гроші слати переказом або чеками П.К.О. 152.514.

„ЧЕРВОНА КАЛИНА“ Львів, вулиця Зіморовича ч. 20. -- Почтова скринка ч. 43.

Digitized by Google

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1945

Ч. 11. ЛИСТОПАД

Digitized by Google

ПЕРЕДПЛАТА
„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“
НА 1934 РІК

Річна передплата 13 зл., піврічна передплата 7 зл., чвертьрічна 3·50 зл. — Ціна числа 1·20 зл. — Для членів „Червоної Калини“ чвертьрічно 3 зл.

За кордоном приймають передплату на „Літопис Червоної Калини“ та впис членів: в Сполучених Державах Північної Америки: Myron Surmach, 103 Avenue A. New-Jork, N. J. USA. — В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121. — В Чехословаччині: Ukrainskyj Hromadskyj Vydavnycyj Fond, Praha-Vrsovice, Brozikova ul. c. 390. — Конто П.К.О. ч. 410.185.

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, ЛЬВІВ, ЗІМОРОВИЧА Ч. 20.

Почт. скр. ч. 43.

Друкарня і Переплетня Наукового Т-ва ім. Шевченка
у Львові, вул. Чарнецького ч. 26, телефон 53-57,
ВИКОНУЮТЬ ВСІЛЯКІ ДРУКАРСЬКІ Й ПЕРЕПЛЕТНИЧІ РОБОТИ СКОРО ТА ДЕШЕВО

Ми горді

на таку досконалу якість української продукції паперців і туток

„КАЛИНА“

кооп. фабрики „Будучність“ в Тернополі

Digitized by Google

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
VI. Річник

ЧИСЛО 11 ЛИСТОПАД 1934

ПЕРШІ РАНЕНІ У. С. С. 1914 Р. В КАРПАТАХ.
Одна зі знимок з пропамятного альбому У. С. С., який появиться в найближчому часі у видавництві „Червона Калина“ з нагоди 20-ліття У. С. С.

Digitized by Google

ФРАНЦ КОКОВСЬКИЙ

„СПІТЬ, ХЛОПЦІ, СПІТЬ“!

Листопадових, слотних днів
Пливе до мене тихий спів.
Цей спів на сон колише вас,
Що полягли в гарячий час
Листопадових Днів.

І жаль стає мені цих слів,
Що вам за зарево вогнів,
За ваші рани, кров і труд
На стоптані гроби падуть —
І жаль стає цих слів.

Припасти хочеться до стіп
Хреста, руками дерти гріб,
Кричати: »Хлопці, гей, вставать!«
»Будить живих, що дома сплять,
»Будити заревом вогнів
»Листопадових, Світлих Днів!«

Прелучанська міліція

Написав: *Ф. Коковський.*

Прелуки— це маленьке сільце в сяніцькому повіті. Живе в ньому небільше 400 душ українців. Від залізничої стації в Команчі відмежовує його річка Ослава та верх „Соколиска“ — недалеко лежить село Репедь, Туринське, Душатин, Камянки. Та хоч як мале це село, його роля у визвольних змаганнях східної Лемківщини побіч Горішнього Вислока була чи ненайбільша, а витревалість та завзяття прелуцьких селян та їх пароха о. Михайла Кріля, треба справді подивляти.

Кілька днів по першім листопада 1918 р. адміністратор парохії Горішнього Вислока, о. Панько Шпилька, скликав до Команчі збори громадян дооколичних сіл. Зійшлося багато людей, а о. Шпилька повідомив їх про розвал Австрії та опираючися на відомих 13 точках Вільсона, повчив їх, що кожний нарід бувшої австрійської монархії має право сам рішати, до якої держави хоче належати.

Збори рішили перебрати владу в Команчанській окрузі у свої руки. Головою округи вибрали вчителя у Вислоці, Грицька Судомира, але душею цілого руху був дійсно о. П. Шпилька. Збори рішили також зорганізувати міліцію. Орґанізація цеї міліції була така: кожне село мало мати свою міліцію і свого команданта міліції, а як би була потреба, всі відділи мали лучитися разом.

На село Прелуки вибрали командантом міліції Микиту Лукачика, австрійського підстаршину, а його помічником Степана Чуру. Взагалі рідня Чурів (три ґаздівства) виявила в цьому часі дуже велику діяльність, один з них бл. п. Федір Чура, наложив за справу головою, чимало їх скиталося довгий час по Чехословаччині.

По сформуванні міліції розброїли існуючі ще станиці австрійської жандармерії в Команчі та Шавнім і з того часу почалися сутички з польськими охотниками, що панциркою підїздили аж до Команчі. Щоб оборонити себе від несподіваних наскоків противника, зірвала міліція рейки залізничі між стаціями Щавним і Мокрим та в цей спосіб перешкодила противникові доїжджати до Команчі.

Але крім залізниці був ще до Команчі дуже добрий гостинець, а ним міг противник дуже легко передістатися та заволодіти центром військової акції команчанської округи, що мала получення з Чехословаччиною через Команчу та Лупків. Треба було конче удержувати постійні стежі на гостинці. Для помочі стежам зробили собі міліціонери панцирку. Складалася вона з паровоза та одного — двох залізничих возів виложених у нутрі при стінах цеглою, щоби їх кулі противника не могли пробити. В цей спосіб „панцирка“ помагала піхотним стежам. Такий стан тривав до 15 грудня 1918. В цей день противник зібрав більші сили, головно давніших австрійських жандармів і вночі зайняв залізничу стацію та станицю жандармерії у Щавнім.

Зараз на другий день скликав Андрій Кир, що був командантом команчанської міліції, а також і душею цілого руху в Команчі, міліціонерів з Прелук, Туринська, Репеді, Команчі, Душатина, Микова та Щавного та видав приказ відобрати в противника стацію та станицю жандармерії в Щавнім.

В півночі окружила міліція в числі понад 60 мужви стацію та станицю з трьох сторін та розпочала обстріл. Зараз при перших стрілах впали дві противникові стійки. Обстріл тривав до раня. Противник скористав з нічної пітьми та непомітно втік в напрямі ріки Ослави та скрився за її високий беріг, а в станиці полишив 60 карабінів та кілька скринь муніції. Втрати міліції були такі: вбитий Іван Бичок родом з Лісковатого в Добромильщині, що під той час служив у Прелуках у свого вуйка, Гната Бандрівського, та раченний Микита Пістун син Матія з Душатина, а крім них кількох легше ранених.

Digitized by Google

Убитого Бичка похоронили на цвинтарі побіч церкви в Прелуках дуже урочисто.

З цього часу аж до 18. січня був вже спокій на цьому відтинку, а тільки дрібні сутички стеж нагадували про воєнний час. Цей ніби спокій приспав увагу нашої міліції та жандармерії так, що вона дала себе несподівано заскочити. Противник наступив трьома шляхами на відтинок Вислік-Команча військовими формаціями під командою старшин, заняв станицю жандармерії в Щавнім і Команчі та цілу полосу від Вислока до Команчі. При тому попався в полон Гриць Судомир (ранений в руку), а погибли Федор, Щуровський, Свистун (два останні-фахівці жандарми). Решта обсади станиці Команча, в тому й Андрій Кир, попали в полон. Полонених замкнули на стації Команча у пивниці.

Прелуцька міліція доповнена міліціонерами із Камянок, Суковатого, відступила на гору Соколиска, що відділює Команчу від Прелук. Частина знов примістилася на горбі „Могила". Зібраний наскорі відділ міліції складався майже з 350 людий.

З них 80 було озброєних в кріси системи Манліхера, 40 системи Верндля, а останні вилами, косами, то що. Противник забезпечився у двох місцях. Один відділ примістився у дворі графа Потоцького, другий в домівці станиці жандармерії, де були полонені. На цей другий відділ спрямувала міліція свій наступ. Вихідною точкою була гора Соколиска, звідки розвинулася розстрільна. Наступ почався сильним обстрілом, що тривав кілька годин, відтак міліція рушила розстрільною в сторону станиці. Противник — побачивши переважаючі сили — став вицофуватися зразу в порядку, відтак у безладді, при чому втратив 3 вбитих та кільканацять полонених. Відділ противника вицофався в сторону двора, де був його (мабуть) головний відділ, а наша розстрільна посувалася за ним.

Тимчасом цей відділ, що отаборився був у дворі, зачав обстрілювати нашу розстрільну вогнем звичайних та машинових крісів. Міліція скрилася за мурована огорожу цвинтаря і перестрілювалася з противником. Така сутичка тяглася аж до вечора. День був дуже холодний, а під ніч став мороз більшати. Т. зв. „резерва" міліції, цебто ті, що були без крісів, вицофалися ще ввечорі до Прелук.

Тимчасом на заході та півночі появилася луна: це горіли хати в Команчі та Репеді. Застрашені пожежою міліціонери, що походили з цих та сусідніх сіл, відмовилися дальше наступати. Прелучани лишилися самі.

Не було іншої ради, як вицофатися в сторону Прелук і прелуцька міліція цофнулася знов на Соколиска, де перебула три дні без бою, бо противник не наступав. Третього дня прислав противник післанця (нашого селянина з Команчі). Противник домагався, щоби міліція зложила зброю, а зате він лишить Прелуки в спокою. Обіцянка противника зробила своє. Старші міліціонери були за тим, щоб погодитися, молодші на початку не погоджувалися, але що не було їх кому змінити, а сильний мороз почав ще більше дошкулювати, погодилися врешті й вони. Та зброї не хотіли міліціонери зложити. Призбирали в селі щось трицять попсованих крісів та відослали їх до Команчі, а всі, хто мав добрий кріс, відступили на схід від села. В селі за приходом

о. Мих. Кріль, парох в Прелуках 1918/19.

противника зачалися арештування та реквізиції. Арештували місцевого пароха о. Михайла Кріля, начальника громади Гриця Пишняка, та господарів Кароля Мацка та Івана Корнафеля с. Сильвестра. Їх всіх мали розстріляти, але вирятував їх управитель дібр Потоцького, Віктор Бялас (тепер уже покійний), і їх забрали тільки до команди, до двора в Команчі, а відтак трьох перших вивезли на Домбє.

Тим часом той відділ міліції, що подався на схід від Прелук, як побачив, що в селі діється та запримітив вогонь підпалених хат Михайла Сеґіня, Тимка Патроша та Гриця Пишняка, завернув із дороги та став наново обстрілювати противника, а цей, покинувши нареквіроване добро, став тікати з Прелук до Команчі. За тікаючими загналася прелучанська міліція аж до Команчі, де відбила полонених, що були приміщені в станиці жандармерії. Тут ішла перестрілка з противником майже дві години, але вкінці прелучанська міліція мусіла уступити перед переважаючою силою та машиновими крісами противника. Відтіль подалися міліціонери на полудневий схід та опинилися аж під Тіснею.

З полонених у Прелуках Іван Корнафель Сильвестрів погиб у дворі в Команчі від ран, дня 23 січня 1919 р., а на другий день його жінка забрала його тлінні останки та похоронила в Прелуках на церковному цвинтарі. Підчас втечі з полону погиб також поцілений двома кулями Федьо Чура. І його тлінні останки похоронили на церковному цвинтарі.

Digitized by Google

Політичні настрої і течії серед старшин У. Г. А.

Написав: *Іван Вислуцький.*

В доповненні моїх споминів під наг. „Спомини розвідчого старшини У. Г. А." мушу згадати кількома словами про настрої серед вищих старшин Начальної Команди, корпусів і бриґад.

Була це дуже важна справа і мені прийшлося два рази в цій справі здавати звіт просто шефам штабу Н. К. Г. А., раз ґен. Шаманекові, другий ґен. Ціріцові.

Одного дня, в часі приготовань до заключення договору з армією ґен. Денікіна, кличе мене ґен. Шаманек і каже, що поручає мені дуже довірочне діло — а це розвідати про настрій серед вищих старшин ґал. армії, про їх відношення до білих і червоних москалів, до галицьких партій і діячів політичних і т. д. Заявив мені, що це є діло строго довірочне — та що мого шефа пор. Ковальського він сам повідомить, значить я маю мовчати. Я знав, що такий звіт зложив вже сам пор. Ковальський або хтось другий — і що моя функція зводиться властиво до подання паралельного звіту.

Дістав я список штабових старшин і тут мене здивував факт, що в тім списку були лише самі українці-старшини. З німцями видко справа не представляла спеціяльних трудощів, ті чули себе виключно фахівцями — окрім отамана Шльосера, який дуже живо інтересувався всіми нашими справами — і культурними, та от. Лянґа, який мав опінію „політикуючого".

Це завдання, одержане не службовою дорогою, було ізза цього мені значно несимпатичне, я не знав і не розумів причини такого приказу, даного мені без відома мого шефа — але особа полк. Шаманека була вище всяких підозрінь, — а зрештою наказ наказом і кінець. Я пізніше зрозумів, що це завдання було звязане з побоюванням полк. Шаманека, як вищі старшини-українці приймуть наш договір з Денікіном. Видко, що полк. Шаманек не знав нас, як слід — коли застановлявся, чи договір з Денікіном не викличе якихсь неприємностей зі сторони вищих старшин.

Однакож не було причини до сумнівів, почуття дисципліни у наших штабових старшин-українців було вище всяких сумнівів. Не було ніяких нарушень дисципліни, не було жадних протестів, був повний спокій — крім малого заколоту в бриґаді УСС. Там зійшовся гурток старшин молодших, який при перших вістках про переговори з добровольчою армією, обсуджував приєднання бриґади до придніпрянської армії, що було під впливом звязків старшин УСС зі старшинами СС та гол. от. Петлюрою. От. Букшований був загадкою — бо про ті зносини і наслідки та ціли тих зносин знав добре.

Занявся я зіставленням характеристики вищих старшин і показалося, що всі старшини-українці, які були активними старшинами австр. армії — були правих поглядів, дуже симпатизували з думкою про відновлення гетьманства на Україні, були сторонниками концепції з полк. Василем Вишиваним. Не хочу тут наводити назвиськ — але в часі раптового відїзду диктатора Петрушевича з України, коли в армії не зналося один час, що з диктатором сталося, куди подівся, в самій Начальній Команді йшла жива диспута, чи не закликати на Україну гетьмана Скоропадського. Було кількох старшин з Нач. Кмди горячих сторонників цеї акції. Побідила лише постанова не втручуватися у внутрішні справи Придніпрянщини. Полк. Шаманек казав мені роздобути літературу про гетьмана Скоропадського — мабуть лише для своєї інформації. Факт переговорів гол. от. Петлюри з поляками дуже озлобив не лише вищих старшин-українців, але і німців і голоси, щоби признанням гетьмана Скоропадського зашахувати польську комбінацію гол. от. Петлюри, та цю комбінацію унеможливити — були дуже часті. Говорилося і вказувалося на те, що особа гол. от. Петлюри не є нігде заграницею знана, що його методи правління визивають заграницею підозріння що найменше більшовикофільства.

Дозволю собі вернутися трохи взад. В часі приїзду до Винниці — до Нач. Кмди англійської місії, був до цеї місії приділений, наскільки памятаю, сотн. Гузар як звязковий старшина — а мені приділено в готелі „Савой", де задержалася ця місія, службу з рамени розвідчого відділу Нач. Кмди. Кельнер цього готелю, на мій запит, підпертий „керенкою" (банкнот 40-рублевий), сказав мені, що один англійський старшина з місії говорить по російськи. Тоді я маючи цілонічну службу в готелі, постановив в ролі кельнера переговорити з тим англійцем. Він говорив слабо по російськи — але і я не ліпше, однак розмова якотако завязалася. Тут я довідався, що англійці були глибокого переконання, що гол .от. Петлюра є „півбольшевик". — Цей старшина знав і інших членів Директорії і сказав, що Винниченко є чистий большевик. Такі інформації мали англійці, а й серед вищих старшин були такі самі переконання.

У нижчих ранґою старшин, від поручника в долину, особливо у молодих віком, були політичні переконання вже лівіші.

В політичних партіях старшини вищі — штабові — не були орґанізовані зовсім. Не було також партійно освідомлених, у всіх слово „Україна" означало не лише одну державу, одну націю, але і одну партію. Загально була у всіх вищих старшин, знову крім от. Букшованого, вповні погорда до партійництва, було вроджене почуття вищости над партіями і глибоко щире негодо-

Digitized by Google

вання на придніпрянських старшин, розбитих по партіях і політичних організаціях, що було нам галичанам незрозуміле.

Ті самі почування були і в молодших та наймолодших старшин — але вже не так ясно викристалізовані і не так точно означені, але всетаки були, крім дуже малого гуртка старшин-комуністів, котрих в тім часі (осінь 1919. р..) було у нас зареєстрованих всього щось 11 чоловіка. Гірше було вже зі соц.-дем. партією, ця мала вже кілька своїх членів а кілька десятків симпатиків в рядах старшин; цих симпатиків соц.-дем. партія позискала своєю пропаґандою на Україні. Галицька радикальна партія мала вже значно більше своїх сторонників серед старшинства, але ця партія на Придніпрянщині, в нашій Галицькій Армії не проявляла майже жадної активности. Про якусь акцію гал. нар.-дем. партії, серед галицьких старшин на Україні, я не чув ніколи.

Відношення до Армії УНР було з боку галицьких старшин як найкраще. Зате відношення до придніпрянського уряду було холодне, це ізза переговорів тов. от. Петлюри з польським урядом. Найгірше відношення було до особи міністра Мартоса, а це ізза його висказу, що він хоче, щоби „Україна була така як він хоче (то є соц.-дем.) — або жадна". Ці слова п. Мартоса визвали у гал. старшин бурю проти нього і в випадку, колиб він найшовся серед Гал. Армії — то напевно прийшло би до ексцесів проти його особи.

Сумні були наші відносини з політичною придніпрянською розвідкою — особливо, коли ми зібрали докази, що ця розвідка приготовляла арештування ґен. Тарнавського і полк. Шаманека, через переговори з добровольчою армією Денікіна.

Не можу поминути мовчанкою факту, що розвідка наша мусіла також цікавитися нашими вищими старшинами. Бож так Начальна Команда як і штаби корпусів мусіли знати своїх старшин, хто який є, до чого надається і т. д. І тут мушу сказати, що ми мали в УГА не тільки ідейних, національно-свідомих старшин; у них було високо розвинене почуття обовязку, свідомість великої відповідальности перед своєю Нацією, перед будучністю. Повнили свої обовязки серед дуже тяжких обставин цілими місяцями не одержували вони платні і не рідкістю було, що комендант бриґади діставав платню пізніше і меншу як підчинені йому старшини — а то і зовсім не дістав — не стало гроша. Я знав кілька таких випадків, та нажаль забув назвиська. Вже не говорю про наш ґенералітет, як приміром ґен. Курманович і ґен. Тарнавський, не говорю про старшин як приміром от. Лисняк, от. Шашкевич і інші, яких назвиська звязані нерозлучно з нашою не лише галицько-українською історією — але і з загально-українською. Як бувший розвідчий старшина, який знав добре обставини і особи, особливо зі злої сторінки (розвідка все і всюди цікавиться лише негативними проявами життя — ніколи добрими) тверджу сміло, що 99% всіх евентуальних наклепів — були і є виплодом свідомо злої волі. Нажаль у етапних установах були вже гірші обставини.

У наших старшин вищих ранґ не було проявів шкурности — стремління за всяку ціну себе зберегти. Таких проявів хоробрости, які дуже підносили настрій серед стрілецтва, як приміром у от. Шашкевича або сотн. Газдайка, було більше. Приміром от. Шашкевич, в часі коли добровольчі частини дуже напирали на його бриґаду і настрій стрілецтва, здесяткованого боями і тифом, підупадав, сів до брички запряженої парою коней, і під кулеметним і гарматним обстрілом, на дуже близьку віддаль, переїхав перед носом добровольців. Ентузіязм стрільців, захоплення своїм бриґадним командантом, були величезні.

Цей старшина мав високі австрійські відзначення. Він втік з російського полону, з Туркестану, пішки кіргізькими степами, через Персію до Туреччини, та відтак одержав від австр.-турецького командування задачу: в Персії — під очима російських частин — зорґанізувати повстанчий відділ з російських магометан. Цю задачу от. Шашкевич виконав і на чолі того відділу, в часі світової війни, перемашерував сотки кільометрів пішки, перейшов російсько-перську границю і напав на російські ґарнізони в Туркестані.

А полк. Стефанів, який вже на початку війни в 1914 р. дістав кілька відзначень, відбув також „зимовий похід" Армії УНР, та має за цей похід хрест заслуги.

З іменем от. Лисняка звязані тісно перші бої УСС, звязані Потутори, Лисоня, відтак звязаний присуд смерти польського полевого суду з 1919 року.

Таких старшин вищих і нижчих мала Галицька Армія на Україні більше, і то не лише з рядів своєї нації. Згадати ґен. Шаманека, от. Виметаля і інших з роду чужинців, які свої голови зложили на широких полях України.

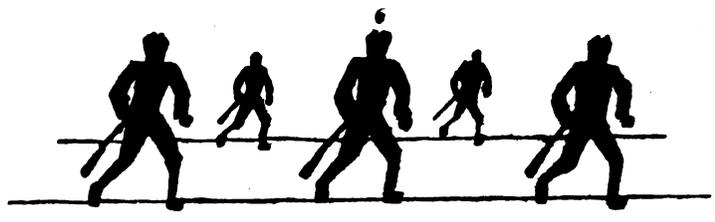

Digitized by Google

Вольфсберґ

Найстарший Концентраційний Табор українських виселенців в Австрії в часі світової війни.

Написав: *о. Йосиф Іванець.*

(Продовження)

З початком грудня 1914 р. було викінчених 62 бараки, а в них около 6.500 душ. Лікарів було 3, крім вище названих ще др. Розмарін зі Львова а їм до помочі медик Маркль і медичка п. Котарська, якій на зміну прийшов медик п. Володимир Скоморовський, опісля У. С. С. а тепер лікар у Загребі.

В тім то часі мабуть спонуканий гостиною Їх Ексц. Гр. Хомишина приїхав президент Каринтії з жінкою на інспекцію оселі — оглянути бараки. Приїзд був заповіджений так, що всі могли добре приготовитися. Сотрудник у Вольфсберґу о. Йойстен звернув мою увагу, що п. Президентова — це дуже релігійна і на харитативнім полі діяльна людина і щоб я був приготований в тім напрямі подати їй інформації. Очевидно я старався це використати, скільки було у мене змоги. Студенти і ученики зложили гарний хор, яким дириґував п. Іван Скибінський. Збудованням тріюмфальної брами занявся комендант оселі з нашими академіками. На брамі і в оселі маяли прапори: український, австрійський (чорножовтий) і каринтійський (білочервоний). Президент приїхав до оселі д. 8 грудня 1914 з рана. В брамі 10 найповажніших господарів витало президента хлібом і сіллю — притім щирий привіт і подяку за гостинне приняття в Каринтії склав від усіх виселенців міщанин Іванчук. Президент подякував за признання і за любов, яку вичитував в очах вдячних виселенців і нагадав, що він був у Галичині і знає і галицькі гори і врожайні низини і кріпких галичан. Має надію, що наші хоробрі війська відберуть цей гарний край варварам, москалям а тоді збігці вернуть до рідного краю. Нарід кричав „Славно", а хор студентів заспівав австрійський гимн.

Дуже вдатне було приняття президентової. Три гарно прибрані туцулочки-буковинки у довгих біленьких сорочечках — 3 рази низенько поклонилися, дотикаючи рукою до землі а середуща передала глибоко зворушеній президентовій гарну китицю квітів. Коли опісля староста представив мене президентовій — стала вона мене розпитувати про дітей, — скільки їх взагалі, скільки немовлят, а скільки шкільних дітей, про харч, одіння, обуву — які недуги — яка смертність. Особливо глибоко вражена тут президентова була високою смертністю дітей і тоді просила подати їй на письмі точну статистику. Очевидно це сталося негайно. Президентова запевнювала, що подбає про діти, скільки зможе: причиниться до того, щоби в осені була заведена правильна шкільна наука. Президентова була зацікавлена також релігійним життям виселенців. Приобіцяла що подбає, щоби приспішили будову школи і церкви і щоб церква була вивінувана у всю утвар. І справді небавом президент виасигнував 700 корон, на яку то суму Їх Ексц. Гр. Хомишин замовив найконечнішу церковну утвар у Крікля у Відні, яка з початком січня 1915 прийшла з Відня на мою адресу. Підчас того староста бар. Отт представляв президентові всіх урядовців і лікарів. Президент кожного зокрема випитував про потреби — недомагання і давав на місци розпорядки. Відтак в торжественно прибраній салі адміністраційного будинку, де були прибрані зеленню портрети цісаря, президента і радника д-ра Е. Озаркевича — мав знамениту промову др. Озаркевич, в якій говорив м. ін.:

„Ми виселенці — стали бездомні (heimatlos), Ваша Ексц. нас бездомних дуже гостинно приняли і як рідний батько нами заопікувалися — das ist echte Oesterreicher Art. Галичина здавна була нещасною країною. Щойно під скиптром Габсбурґів, від Йосифа II, піднеслася культурно. Тому ми галичани останемо вірні нашому цісареві".

В добірних словах дякував опісля Президентовій, що й вона прибула а привела її тут щира дбайливість материнського серця про бездомних українських дітей, щоби їх як рідна мати прибрати, нагодувати і дати їм правильне виховання і науку в школі. За ту материнську любов для безталанних наших діточок вдячний буде цілий український нарід.

Зворушений таким сердечним привітом президент обіцяв доложити всіх старань, щоби оселя в Вольфсберґу стала eine Musterkolonie. Відтак оглядав цілу оселю, всюди пильно заглядав — звидів поодинокі бараки, кухні, шпиталі, магазини. Всім дуже цікавився, а перш усього харчем і одінням. Як побачив легко одітих, а то й босих, не йно старших але й дітей, питав по українськи: „зимно? зимно?" Тоді приобіцяв, що подбає, щоби безумовно ніхто в оселі не був без взуття. Найбільше вподобав собі президент буковинських гуцулів з Шепинець. Посеред них казав себе з жінкою відфотографувати і світлину прислати до Кляґенфурту. А був саме в бараках заводовий знаменитий фотограф з Відня, що як ляндштурміст сповняв службу у військ. сторожі в оселі. В положничім шпиталі наймолодшому хлопчикові і дівчинці жертвував по 20 кор., а також щедро обдарував і їх мамів. Перебувши майже цілий день в оселі опускав президент з жінкою бараки серед грімких окликів юрби, а на пращання хор студентів співав „многая літа".

Опис цих відвідин був поміщений в половині грудня в „Kärntner Tagblatt" в фейлетоні п. з. „Ruthenenstadt in Reding" з підписом J. J. З додатком короткого оригінального вступу ця стаття без подання жерела була дослівно пере-

Digitized by Google

друкована в „Ukrainisches Korrespondbl.“ з „Ruthenenstadt in Kärnten“. Бо саме тоді прибув відвідати оселю посол Лев Левицький в товаристві д. Д. Корінця, який від мене взяв цей одинокий прим. „Kärntner Tagblatt“.

Тому, що попереднього разу в жовтні пос. Левицький не міг з причини холери доступити до оселі ані до людий, — просив Др. Е. Озаркевича донести йому, коли вигасне холера, щоби знову не роблено труднощів, як хто приїде. Вигасає холера. Др. Озаркевич доносить. Незабаром одержує телеграму: „Heute Morgen komme ich sicher“.

Бараки у Вольфсберґу в 1915 р. Бойки з Калиця, ізольовані дротами під час тифу.

Розійшлася вістка: нині рано приїде посол. Виходять на двірець витати — посол не приїхав — другого дня рано — нема. Якесь певно нещастя. Вкінці приїхав щасливо другого дня пополудні — всі раді витають, врешті питають, що це була за причина, що не приїхав учора рано. Пос. Лев. пристанув, розкинув руками і сказав: „Яж виразно телеґрафував, що приїду нині-завтра т. є в найближчих днях“. Від того моменту виселенці у Вольфсберґу називали пос. Лев. „heute—morgen“. Пос. Лев. і цим разом написав звіт зі своїх відвідин, та на жаль цей звіт мені затратився — я запамятав добре рішуче домагання усунути п. Кайдана, який поводився з виселенцями як привик був з батярами у Львові, там м. і. був наведений факт, що п. Кайдан копнув одну жінку в благословенному стані.

Наслідки усіх тих відвідин і нашого Владики і президента і віденських делеґатів, а вкінці згаданої статті були для оселі корисні, а перш усього змінився настрій місцевого населення у відношенні до виселенців, а головно поведінка баракових урядовців. Президентова, повернувши до Кляґенфурту, оснувала „Damenhilfskomitee für Flüchtlinge“ В короткім часі зібрала значну на той час квоту 1897 кор. крім жертв в натурі. Значніші жертви зложили: П. Вірт 500 к., Пп. президенти 400 к., пос. Василько 200 к. і т. д. За Кляґенфуртом пішов Вольфсберґ, який крім 172 штук готових частей або й цілих одінь і обуви для дітей дав 384 м. бархану. Президентова прислала для 120 немовлят 70 комплетів біля, 50 вовняних свитерків і 50 вовняних беретів, для 446 дівчат 20 ґарнітурів білля, 11 убрань і 877 м. бархану, для 380 хлопців 748 м. матерії, 6 убрань, 2 нагортки і 826 медівників.

Саме тоді американські діти прислали цілий корабель дарунків для сиріт і вдів по поляглих на війні в Австрії. Казали, що тільки завдяки президентові приділили цілий ваґон тих американських дарунків нашій оселі. Тих дарунків було

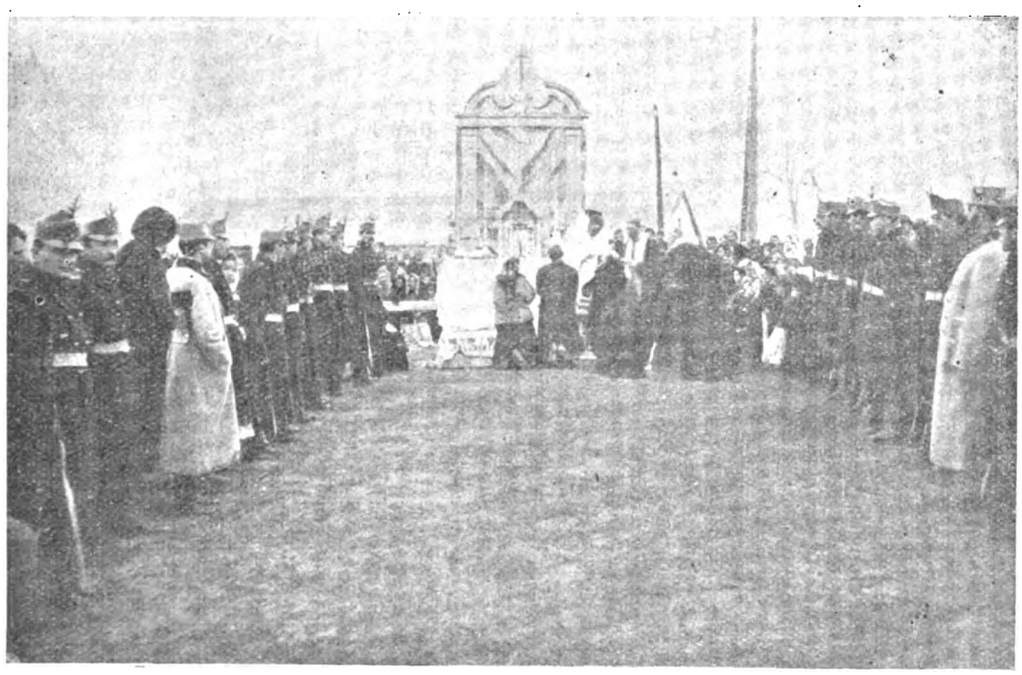

Ексц. Хомишин під вільним небом причащає на Службі Божій. Услугує о. дек. Ковч.

Digitized by Google

багато скринь — з цього самих дорогих забавок 2 великі скрині. Отсе все мало бути розділене на Різдво на ялинку. Розділювати мали пані з допомогою комітету в Вольфсберґу.

Тимчасом на само лат. Різдво 25. грудня —

Президент Каринтії Фріс-Скене в бараках 3.XII. 1914 Від лівої 1-ий в мундурі надінж. Ертль, 2. староста бар. Отт, 3. в габіґу президент, 4. Кайдан, 5. місц. інж., 6. бар. Отт, 7. Oberbaurat з Кляґенфурту, 8. президентова Lucy бар. Фріс-Скенс, 9. д-р Озаркевич, 10. уряд. Вайсман, 11. о. Іванець, 12. підпор .Fleischmann, 13. в моноклю фізик д-р Jakopp 14. бурмістр Hackhoffer в габіґу.

в транспорті виселенців бойків з Климця. Жупаня і т. д. вибухла пошесть сипного тифу. В оселі було тоді виселенців звиж 7.500. Небезпека поширення пошести в такій тісноті була дуже велика — бо по бараках все було завошивлене. І справді пошесть поширювалася скоро. Зразу 2—3—4 занедужань денно — та вже в 2-ім тижні було одного дня 15. другого 21. Настала паніка. Захорів на тиф медик Маркль. Спроваджено дві дезінфекційні машини й 2 сестри самаританки: сестру Анну і Ольгу. які були імунізовані від зарази, бо перейшли тиф. уладжено провізоричні лазні. Всіх занедужань було 320, з того померло 29. Пошесть вигасла аж в маю 1915 р. Розуміється, що ніхто з міста до оселі в тім часі не показався. Президентова окремим письмом доручила мені роздати дітям оті всі повище вичислені дарунки.

Тільки при помочі таких ідейних одиниць. як оба бл. п. братя Жуковські Ромко і Юрко. В. Пастущин. І. Скибінський і ін. ця роздача на підставі спеціяльних совісно перевірених ліст запотребувань поодиноких бараків була переведена справедливо і на вдоволення всіх.

Крім вичислених жертв — багато жертводавців зпоміж каринтійського духовенства і інтеліґенції прислало свої жертви прямо на мою адресу або через парохіяльний уряд у Вольфсберґу. Велику скриню (збірку) одіння для виселенців зібрав і прислав адмірал-лікар Др. Ярослав Окуневський з Полі на адресу Др. Озаркевича.

Найориґінальніша була роздача дарунків для немовлят. Щойно коло Різдва прийшло почтою св. миро з церкви св. Варвари з Відня, тоді я оповістив Миропомазання всіх охрещених, а немиропомазаних дітей з тим, що всі діти сдержать крижми від президентової. Зійшлися всі — була повніська церква — мабуть ще ніхто ніколи тільки дітей не миропомазав. Кожна дитина одержала цілий комплєт: сорочечку, кафтаник, чіпець, коцик згл. периночку і повивач. Була це моя перша душпастирська функція в ново збудованій церкві.

Церква св. Михайла була побудована на взір румунських церков — з такогож матеріялу, що і бараки — з надвору білена — в середині оббита целюльозою. Були там і царські ворота і діяконські двері. були наліплені образи — і храмовий образ св. Михаіла (на взір (Guido Reni) і бічний образ Преч. Діви Марії (після сикстинської Мадонни) мальовані нашим таки малярем п. Волошинським. братанком бл. п. мітрата в Перемишлі.

На ялинку. устроєну також в церкві. одержали дещо старші діти крім одіння і взуття — 5 кґ. цукорків. 12 кґ. фіґ., 20 кґ. рожків, 2350 помадок згл. тісточок. 1900 медівників. Все розділене було і опаковане в 1.500 паперових торбинках. Президент додержав також обітниці: босих людей в зимі 1914/15 в оселі не було ні півнагих.

Ще нині з повним признанням, вдячністю а навіть подивом слід підчеркнути це правдиво християнське діяльне. бо з жертвенністю получене. співчуття католицьких кол і аристократичних родів в Каринтії для наших виселенців і те саме в часі талєргофських настроїв і нагінки в відношенню до нашого народу, коли то опінія зрадою загалу нашого народу оправдувала погром австрійської армії в Галичині в р. 1914.

В міністерстві торговлі вистарався президент отворення окремого почтового уряду в оселі. а також і трафіки.

(Докінчення буде).

Digitized by Google

Історія 8-ої Галицької Бриґади

III.

Написав: *Д-р Іван Карпинець.*

(Продовження)

В числі за липень-серпень 1934. р. переповіли ми плян польської травневої офензиви; про остаточні приготування поляків до неї згадаємо пізніше. Тепер треба би переповісти пляни Начальної Команди У. Г. А., та заки це зробимо, подамо перше характеристичні завваги про українську оборонну лінію, які находимо в книжці Гуперта, п. з. „Zajęcie Małopolski Wschodniej"...

14. Характеристика української оборонної лінії. Отже читаємо там: „Лінія призначена українцями до оборони, не надавалася до неї своїм тереном а тільки околиці Жовкви й Хирова творили виняток. Але не тільки уформлення терену було некорисне; на задах находилися ще крім цього природні перешкоди (Буг, Дністер, Велике Болото), що на випадок українського відвороту мусіли ситуацію дуже утруднювати". (ст. 39.). На цій лінії фронту було вправді кілька сильніших укріплень, але, як він пише на іншім місці—„ці всі полеві укріплення були дуже примітивні. Були вони звичайно глибокі тільки на висоту стоячого стрільця, заосмотрені вправді траверзами, але без добігових ровів і тільки винятково зі схоронами. Не було в них бетонувань, ані укріплень з дерева чи хворосту. Перешкоди в передпіллю полягали на 1—2 рядах дроту (часами замісць дротів були іспанські козли)". (ст. 38., підкреслення мої — І. К.).

Може ця загальна характеристика Гуперта є дещо переборщена, може де-не-де було трохи ліпше, але це не міняє суті річи, що технічні укріплення українського фронту були карігідно занедбані. Додаймо до того, що фронт був обсаджений тільки кордоново, та що резерв майже цілком бракувало, то маємо правдиво трагічний образ українського фронту, за що відповідальність поносить все вище командування, до Н. К. Г. А. включно.

Але вернім до дальших завваг Гуперта відносно українського фронту. „Вужикувата лінія фронту" — пише він дальше — „була в рівній мірі небезпечна для обох воюючих сторін, а передусім для тієї, що мала би на ній заховуватися оборонно. Супроти цього український фронт здавався прямо змушувати до зачіпних кроків, тому, що в оборонних боях його два вигнуті а великі луки (перший від Стоходу через Довгобичів до Львова, а другий зі Львова над Вігор аж по Хирів) давали неприятелеві спосібність концентричного удару на кожний з цих відтинків („мішків") з двох сторін. Отже в північній части між Бугом а Стиром в напрямі Камінки Струмилової й Бродів з одної, а зі Львова на ці самі місцевости з другої сторони, в напрямі на північний схід. Те саме в полудневій части подібно концетричний удар від залізниці Перемишль — Львів був можливий над Дністер і від Хирова на схід". („Zajęcie"... 39., підкреслення моє — І. К.).

Так нефортунно представлялася лінія українського фронту в очах польського військового спеціяліста, дипльомованого полковника Гуперта. Тому цікаво знати, що, після його думки — повинна була зробити Начальна Команда У. Г. А., щоби ратувати ситуацію.

15. Можливі пляни ділань Н. К. Г. А. — на основі міркувань Гуперта. Отже Гуперт подає, що Н. К. Г. А., яка знала про те, що поляки задумують велику офензиву, мала до вибору, на його думку, між троякого рода плянами. При своїх міркуваннях узгляднив він конфіґурацію терену, засоби українського фронту, стан У. Г. А. та хиткий й нестійний звязок з Наддніпрянською Армією, який щораз більше рвався. Крім цього узгляднив він і політичну ситуацію українців, а іменно те, що евентуальний відворот українців зпід Львова на схід, мусів викликати на заході, в кругах дипльоматії, зле вражіння, чого треба було оминати, тому, що — після його думки — їх інтервенція була для українців останньою дошкою ратунку, та що вдержання нафтового басейну було потрібне не тільки з економічних зглядів, але й задля значіння, яке до цього привязували европейські фінансісти. Ці пляни були такі:

1.) Залишитися на заниманій лінії й укріплювати її в ожиданні польської офензиви, при чім треба було конечно, коштом першої лінії, виділити дуже сильні резерви, передусім на обох скрайних крилах; або

2.) відтягнути скрайні крила фронту, щоби скоротити оборонну лінію й могти ліпше забезпечити оба боки. На півночі відступити за Буг, на полудні за Дністер — Велике Болото — Верещицю. Висунені дотепер наперед становища треба було обсадити розпізнавчими відділами; або остаточно

3.) відтягнути рівночасно також і середущу лінію фронту зпід Львова аж по Гнилу Липу (Перемишляни), зглядно по Золоту Липу (Бережани). Однак з цим була получена правдоподібність втрати нафтового басейну. („Zajęcie".. 49 — 50).

16. Пляни Начальної Команди Галицької Армії. Ми дотепер не знаємо докладно про пляни Н. К. Г. А. з огляду на сподівану офензиву польської армії. Знаємо тільки дещо. Про один плян згадав недавно б. шеф штабу Н. К. Г. А., ґен. Курманович (в 5. числі Літопису Ч. К. за травень, 1934. п. з. „Відворот У. Г. А. за Збруч" і в „Ділі" чч. 117. і 118. з травня. 1934. під тим самим заголовком). Про інший плян маємо відомости в „Споминах" д-ра Степана Шухевича і в праці Гуперта

Digitized by Google

„Zajęcie Małopolski"... Крім цього маємо ще коротку згадку про остаточні приготування Н. К. Г. А. до відбиття польської офензиви в споминах ґен. Омеляновича-Павленка (Старшого), яка то згадка здається переповідає плян Начальної Команди, який був дійсно реалізований, (бо перший плян не був затверджений урядом, а другий, здається внаслідок недорічностей, перестав бути актуальний). Чи були ще якісь інші пляни — не знаємо.

Перше переповімо коротко плян ґен. Курмановича, (коротко тому, бо він був недавно зреферований на сторінках „Літопису" з якого й подаємо винятки). Отож ґен. Курманович передбачував, що відступ У. Г. А. під натиском польської офензиви міг взяти загальний напрям тільки на схід, в райони, які не надавалися до затяжного, оборонного бою; це потягало за собою дальший відворот і остаточно, з огляду на всякі умовини, ліквідацію У. Г. А. (стор. 4). Щоби до цього не допустити, опрацював він, спільно зі своїм співробітником, от. Льонером плян, який в цілости апробував командант У. Г. А., ґен. Омелянович Павленко (ст. 3.). Начальна Команда рішила — ще перед загальним польським наступом — скріпити як найбільше ліве крило й „Групу Рудки", перекинувши скорим темпом відділи з ін. фронтів, та зосередити Армію за Дністром. Звідси офензивними акціями, чи оборонним способом продовжувати боротьбу в обороні рідної землі до останнього. Тим чином українці задержували хоч частину краю в своїх руках, а район за Дністром а ще більше Карпати, був дуже пригідний до ведення затяжних, упертих боїв. Перед фронтом Дністер з Великим Болотом, як поважна природна перешкода, не вимагав такої сильної обсади. Ліве крило, оперте о гористий терен, більше надається до оборони, чим рівнина на північ від Дністра. Праве крило, як довго Румуни не були активними, не було загрожене. (ст. 4.).

„На наших задах" — пише ґен. Курманович — „чехи були нам радше прихильні як ворожі. Армія могла скоротити свій дотеперішний фронт на цілу одну третину, а зліквідувавши Окружні Команди зі запасовими кошами й приділеними відділами, на північ від Дністра, могла в неабиякий спосіб скріпитися фізично й матеріяльно. Залізничий шлях Самбір — Коломия, з відногами, уможливлював скоре пересування запасових частин. Два залізничі шляхи, Самбір — Ужгород, та Стрий — Мункач лучили нас зі закордоном, а нафтовий басейн в наших руках давав змогу матеріяльного обміну головно амуніції з закордону. Спеціяльні старання треба було підприняти відносно прохарчування армії. Одночасно з відступом намічено зорґанізувати партизанську війну в найширшому розумінні на терені на північ від Дністра. Оминаючи рішаючого бою з західним ворогом через своєчасне відтягнення власного фронту з півночі на південь від Дністра, була армія в змозі з мінімальними втратами відірватися від ворога й заняти пригідніший район для наступових чи оборонних чинів в затяжних боях. Там її зліквідувати не вдалосяби, а в кожному разі, коли би й вдалось, то не так скоро, як це сталося. Тим потягненням, що наша армія відступила би за Дністер, найшовсяби ворог у зовсім несподіваній ситуації. Поляки були би приневолені спрямувати свої війська на Збруч, щоби загородити большевикам їх дальший евентуальний похід на захід. Це могли поляки зробити тільки частинним ослабленням тих сил, що стояли проти нашого фронту. В той час, коли ми позбувалися одного ворога, — большевиків — з наших задів, то саме полякам той ворог прибував і вони змушені були би боротися на два фронти. При чому ми з нашого становища за Дністром загрожували поляків з крила й задів. Сумніваюся чи поляки з подібним маневром нашої армії числилися. В такім випадку головний наступ їх травневої офензиви повинен би був бути спрямований на наше полудневе крило. Можна припускати, що й на той випадок ми були би приготовані, бо Н. К. передбачувала скупчити в районі Хирів і на полудне від нього головні свої сили" (ст. 4—5).

А дальше пише ґен. Курманович так. „В ніякому разі не числила Н. К. при вирішуванні того пляну на якунебудь підмогу з боку Антанти, як про це доволі часто пишеться в пресі, бож було очевидним, що Антанта була по боці нашого ворога. Антанта огірчена на нас, що ми не хочемо мати до неї довіря та надіємось без неї вибороти свої права (? — І. К.), допомагала всебічно Польщі, щоби нам дати добру школу. Антанта й Польща числилися зі скорою ліквідацією нашого фронту, з ціллю зискати вільну руку проти більшовицької загрози Европі (? — І. К.). При нашім пляні повставала зовсім нова ситуація: У. Г. А. висмикувалася незліквідована, стоїть над Дністром чи в Карпатах, та уявляє зі себе чинник, з яким всякий мусів числитися. А в той час більшовики над Збручем, не маючи проти себе ніякого опору, бо... армія У. Н. Р. стояла в околицях Рівного й Кремянця, могли йти в глуб краю Польщі, що ставило поляків перед конечністю творення нового фронту" (ст. 5.).

Але цей плян ґен. Курмановича не був зреалізований, бо тодішний політичний провід, а саме преміер міністрів д-р Сидір Голубович спротивився сильно, бо казав, що армія за Дністром чи в Карпатах згине з голоду. Це відкинення наміченого пляну спонукало вкінці Команданта Армії ґен. Омеляновича-Павленка й ґен. Курмановича, як Шефа Штабу, зрезиґнувати зі заниманих становищ, бо вони добачували в пляні відступу на схід початок кінця У. Г. А., того фізичного носія незалежности Великої Української Держави, а відповідальности за загибіль У. Г. А. вони свідомо не хотіли брати на себе. (ст. 5.). Але видно, що уряд димісії не прийняв, бо вони оба залишилися на своїх становищах аж до відвороту.

Цей переповіджений нами плян ґен. Курмановича мав свої добрі сторони передусім в тім, що поляки мабуть не були би сподівалися такого маневру, який в нім намічувалося, а дальше через те, що зміцнював поважно українські сили на фронті, та ліквідував відтинок проти більшовиків,

Digitized by Google

яких попросту висувалося проти поляків. Але мав цей плян і одну неясність, а іменно: На початку говориться, що Начальна Команда мала ще перед польською офензивою скріпити сильно „Групу Рудки" й ліве крило з тим, що по відтягненню частини У. Г. А. поза Дністер, має бути перед фронтом У. Г. А. Велике Болото; це було можливе тільки по відтягненню „Групи Рудки" поза Дністер зі заниманого нею відтинка на полудне від залізничого шляху між Городком і Судовою Вишнею. Це мусіло знову потягнути відтягнення на полудне й „Групи Круженичі" й „Групи Хирів". Тоді знову незрозумілим є те, що Н. К. хотіла сильно скріпити „Групу Рудки", яка занимала би правдоподібно відтинок коло Великого Болота. Це тільки що до тієї неясности.

Другий плян Н. К. Г. А. (хронольогічно беручи, може перший), передбачував поділ У. Г. А. на дві части: І. Корпус мав залишитися на півночі десь коло Сокаля, а II. і III. корпуси мали податися поза Дністер. В цей спосіб мав повстати коритар, яким могли би більшовики дістатися на захід під Львів, проти поляків. Отже концепція дещо подібна як в першім пляні, тільки, як нам здається, значно гірша. Що такий плян повстав, знаємо з праці Гуперта, в якім є поданий витяг з підхопленого поляками „Приказу Команди III. Гал. Корпусу, оп. Ч. 1.289/I, котрий 24. квітня 1919. р. переслала Команда 8. Самбірської Бригади під оп. числом 424/6. до відомости „Групі сот. Федика" коло Хирова (це була III. Група 8. Самб. Бригади). Отже на основі цього витягу, мав III. Гал. Корпус податися за Дністер і боронити нафтового басейну від заходу й від півночі аж по Жидачів. II. Гал. Корпус мав рівнож податися частинно поза Дністер між Жидачів і Нижнів. Але в цьому приказі не подано, що має зробити І. Гал. Корпус. Гуперт додумується, що певно подібні приписи видано також і цьому корпусові. На новій лінії фронту мали бригади визначені собі відтинки. Цей приказ визначував цю нову оборонну лінію на випадок, коли би більшовики зачали загрожувати задам У. Г. А. Однак Гуперт додає, що цей приказ видано виключно тільки в передбачуванні польської офензиви, правдоподібністю якої не хотілося перестрашувати власних військ. („Zajęcie" 50. підкреслення мої — І. К.).

З цим витягом з приказу III. Гал. Корпусу згоджуються відомости, подані д-ром Степаном Шухевичем у його „Споминах" та його дещо доповнюють. Іменно читаємо там, що десь в другій половині квітня (докладної дати др. Шухевич собі не пригадує) покликано його, тоді коменданта 4. Бригади, до Команди II. Гал. Корпусу в Бібрці, де застав і коменданта 3. Бригади, підполк. Вольфа. Тодішний комендант II. Гал. Корпусу полк. Тарнавський і шеф штабу Корпусу Папп де Яноші „строго довірочно виявили, що большевики вже майже на Збручі й що заряджено евакуацію майна з Тернополя. Ми не можемо боротися на два фронти, тому Начальна Команда вирішила пропустити большевицькі відділи аж під Львів; хай вони бються з польською армією а ми будемо тільки з боку приглядатися, як вони будуть себе взаїмно винищувати. Через те, що ми большевикам мусимо отворити фронт, Галицька Армія поділиться на дві групи. І. Гал. Корпус буде оперувати сам на півночі, а II. і III. на полудні. В цей спосіб здовж залізничої лінії Львів — Тернопіль — Підволочиська утвориться коритар, яким свобідно підуть большевики на Львів". („Спомини" I, 169—170, підкреслення моє — І. К.).

„Нам не подано" — пише дальше др. Шухевич — які лінії займуть обі в цей спосіб розділені від себе групи, тільки наказано вже зі слідуючим днем перевозити все майно до нових збірних точок. Для 4. бригади визначено на таку точку Галич. Коло себе під Львовом мали ми задержати тільки необхідні матеріяли й запаси на три дні. Остаточною оборонною лінією для полудневої групи мав бути Дністер". Шухевичеви навіть заподано дорогу, котрою він на протязі чотирох днів мав рішучо дійти з цілою бригадою до тієї лінії. Однак от. Шухевича вразила „ця страшенна нісенітниця" (як він називає цей плян) і він свої сумніви зараз висказав на нараді, вказуючи на те, що вже досить одного клопоту з коритарем між Львовом а Перемишлем, а ту ще другий мав би прийти. Присутні полковники признали йому повну слушність. Папп говорив, що вже зі своєї сторони робив представлення до Начальної Команди, та це до нічого не довело. Полк. Тарнавський не критикував цього пляну, тільки наказав його виконати. На цім нарада скінчилася. От. Шухевич, по нараді зі своїм шефом штабу сот. Луцьким, постановив здержатися з виконанням цього дивного приказу, та зазначує, що оскільки йому відомо, ніяка команда бригади його не виконала. Рівнож подає, що не знає, чому не дійшло до виконання цього пляну, а так само не знає, за чиїм почином утворено окремий „східний фронт" над Збручем (проти большевиків), з якого перше офіціяльне звідомлення появилося 19. квітня, 1919. р. („Спомини" I, 170—171., підкреслення мої — І. К.).

Оба наведені пляни мало ріжнилися від себе; цей другий плян був значно гірший від першого, бо залишав І. Гал. Корпус його власній судьбі й помисловости. Але остаточно — оба ці пляни впали. Шкода тільки, що не знаємо докладних дат їх повстання й відкинення.

Коли оба ці пляни впали, повстав видно якийсь третий, але який саме — докладно не знаємо. Здається, що його загальний нарис находиться в споминах ґен. Омеляновича-Павленка, а тому наведемо це місце зі споминів б. коменданта У. Г. А. тут.

„Начальна Команда" — читаємо — „не мала сумніву, що ворог, вичекавши покіль розкладові

Digitized by Google

впливи в нашій армії зроблять своє діло, використає сприяючу для нього конфіґурацію фронту на нашій Півночі, й за оперативний напрямок вибере собі Хирів—Старий Самбір. Сильні технічні засоби в центрі дозволяли ворогові на це. Успіх у районі Хирів—Старий Самбір приводив поляків до опанування — політично для нас високоцінного (економічно — ні, бо ми не зуміли його експльоатувати) — нафтового району. Передбачуючи все це, Н. К. рішила зосередити в центрі (II. Корпус) технічні сили, а на лівім крилі свої найбільш цінні живі сили. Ось тому все, що було в розпорядженні штабу як також і те, що підійшло із запілля, мало бути скероване на скріплення III. Корпусу. Згідно з моїми відомостями, „харчевий стан" цього Корпусу на Великдень був 25.000 людей (15.000 баґнетів, 30 гармат (? — І. К.) і кількасот кулеметів). З тактичного боку Н. К. зажадала від Корпусів побільшення глибини своїх відділів, і відведення в резерву половини вояків. З резервових частин створено армійську резерву, що з огляду на слабість засобів сполучення, ділилася на дві ґрупи: одна за III. Корпусом, а друга за лівим крилом II. Корпусу. Знаючи вражливість війська до подій на крилах (флянках), ми звернули увагу командантів на потребу відповідного поучування підлеглих частин. Поза цим слабість наших огневих засобів вимагала ще й великої ощадности. Належний склад командантів бриґад на нашім лівім крилі давав нам запевнення тризкости початкової фази плянованої операції. („Укр.-поль. війна"... 65; підкреслення мої — І. К.)

Здається треба приймити, що коли уряд З. О. У. Н. Р. не згодився на перший, наведений нами плян ґен. Курмановича, (другий плян здається сам по собі став неактуальний). Начальна Команда виробила новий плян, в якому намічувалося ждати удару польської офензиви на старих, дотеперішних становищах, замісць відступати без бою з великої части краю й подаватися за Дністер. Приймаючи остаточно за правдиву гіпотезу, що наведені слова в споминах ґен. Омел. Павленка є нарисом остаточного пляну Н. К. Г. А., мусимо зазначити, що й цей плян мав свої додатні сторони, тільки вимагав дещо більшого вкладу праці, енерґії й часу. Передусім треба було старатися укріпити технічно сильно занямані становища, побудувати кілька дальших оборонних ліній, скріпити фронтові частини свіжими силами, виділити сильні резерви (але тримати ці резерви близько фронту, щоби на випадок небезпеки пролому першої лінії, можна було ними зараз покористуватися в протинаступі) та сильною рукою здержати дезерції й деморалізацію, так на фронті, як і в запіллю, та опанувати паніку, яка повстазала на відомість, що поляки мають розпочати офензиву. Але на це треба було трохи більше часу (особливо будова укріплень вимагає богато часу й праці), а тимчасом хвиля остаточного рішення що до вибору пляну прийшла запізно, бо можна з певністю приняти, що це сталося десь з кінцем квітня, а може навіть з початком травня. Отже до хвилі удару поляків не могло на старій лінії фронту багато змінитися, й длятого прийшла катастрофа. Приняття пляну щойно в останній хвилині, вже в обличчі небезпеки, не поліпшило небезпечної ситуації, в якій найшлася У. Г. А. й ціла З. О. У. Н. Р.

На закінчення цього огляду треба підкреслити один факт, а саме, що непринятий плян ґен. Курмановича узнавав велике значіння „Ґрупи Рудки", коли предвиджував, що треба скріпити перш усього сильно саме цю ґрупу. Тільки не знати, чи це мало статися з огляду на боєву вартість тієї ґрупи, чи з огляду на стратеґічне значіння відтинка, який вона до хвилі польської офензиви занимала, чи може з огляду й на одно й на друге.

(Продовження буде).

АНАТОЛЬ КУРДИДИК.

І Н І Ц І Я Л

Якби так час — грубезна книга,
а кожний рік — одна сторінка,
о! — хто туди роки задвига,
що в серце вплелись як повійка?

Хто зможе з речень фоліялу
записаного нашим Вчора,
підняти те, що проламало
застави шлюз на своїх торах?

І як душа окремим зором
глядить на час і всі події —
коли вона так заговорить,
що небо і земля зніміє?

Коли зніме посмертну маску
з тих Днів, що ще живуть до нині
і перекаже дні ті в казку,
що будуть поривом — дитині?

І хто з сьогодні оловяних
вояків скине бліхтр і лякер,
щоб світ пізнав, що це — Титани,
буйні, в мазепинках набакир?

Бо час — це книга нерозгадна
і поміж дні бурні, криваві
хто впише те, що Листопад нам —
Ініціял Нової Слави?

Digitized by Google

Українська морська піхота в рр. 1917-21

Історичний нарис*)

Написав: лейтенант фльоти *С. Шрамченко.*

Морська піхота, як існувала, так і існує зараз майже по всіх державах світа, які мають воєнну фльоту.

Завданням її є нести військову службу на побережжу держави і в воєнно-морських фортецях, десантні операції, операції в кольоніях, а в деяких державах, як в Англії, то вона перебуваючи в певній кількости і на воєнних кораблях несе муштрову і поліційну службу там, заступаючи воєнно-морську жандармерію.

Після революції в Росії на Україні лишилися частини російської морської піхоти: Балтійська Морська Дивізія в гирлах Дунаю під командою контрадмірала князя Трубецького (яка виконувала лише боєві функції морської піхоти, бо по більшости складалася з моряків) і „Спеціяльна Десантна Дивізія" в Севастополі — властива морська піхота, один з полків якої носив назву Царгородського, бо вона була призначена для захоплення Босфору і Царгороду.

Тому першими частинами укр. морської піхоти треба рахувати українізовані частини російської морської піхоти з цих дивізій. Але на превеликий жаль ще тоді від цих вже українських частин не лишилося майже нічого.

За гетьмана Павла Скоропадського наказом по Морському Відомству ч. 70 від 23 травня 1918 року починається формування Бригади Морської Піхоти в складі трьох полків для несення служби для оборони з початку лише північно-західнього району побережжя Чорного Моря, яке відповідно було поділене на три відділи: 1-ший від західнього кордону Української Держави до Сичавки, 1-й від Сичавки до Станислава і 3-й від

*) Короткі більш менш вичерпуючі історичні відомости в звязку з запитами до мене і зі статтями в „Літописі Червоної Калини" 1934. ч. 2. Пор. Івана Петренка „Дещо з історії 1-го Гуцульського полку морської піхоти"; 1932 р. ч. 4. стор. 15. Івана Савича. „Гуцульський полк морської піхоти в Армії У. Н. Р.".

Лейтенант фльоти Р. О. Шрамченко з урядовцем Штабу Дивізії морської піхоти Б. Гловацьким. Останній в однострою 1-го Гуцульського полку морської піхоти, до якого він був залічений. Знято в серпні 1919 р. Камянці.

Станислава до Перекопу. Полки ці мали крім того нести вартову службу при майні Морського Відомства. Цей-же наказ призначив комендантів полків і Начальників Відділів. В першу чергу зформовано 3 курені з кожного полку. Наказом же по Мор. Відомству ч. 108 з 15 червня 1918 р. приступлено до формування, як кадрів частин морської піхоти, в повній кількости трьох полків трьохкурінного складу. Кожний курінь по 4-и сотні + кулеметна команда.

Всіма справами морської піхоти, які по цьому питанню не входили в обсяг відома Мор. Генерального Штабу, відав Гол. Морський Штаб Морського Міністерства через свій Відділ морської піхоти. Начальниками цього відділу були у 1918 році: полковник Дашкевич-Горбацький, пізніше полковник Ястржембський (наказ по Мор. Відомству ч. 299/108 від 21. VII. 1818 р.) і Підполковник Гаврило Никогда*) (наказ по М.

*) Добрий українець тоді, кілька разів ранений в світовій війні, Юріївський кавалер, пізніш комендант укр. морського полку. Між іншим в товаристві старшин його називали полковник „Ямайс", що по французьки означає „ніколи" чи рос. „никогда".

Digitized by Google

В. ч. 5/5 від 1. І. 1919 року). Наколи ж у 1919 році цей відділ перестав існувати, всі справи морської піхоти були передані до Загально-Муштрового Відділу Гол. Мор. Штабу і так воно було до 1921 року.

Наказом по Морському Відомству ч. 166/28 з 15. липня 1918 р. встановлено однострій для морської піхоти такий самий як і в частинах полевої піхоти, лише з додатком чорного канту кругом погону і якоря на цьому погоні, золотого для старшин і підстаршин, жовтого для козаків.

Наказом по М. В. ч. 234/77 від 1 серпня 1918 р.

Його Світлість Ясновельможний Пан Гетьман всієї України, Військ козацьких і державної фльоти 24 жовтня 1918 р. в присутности Своїй в місті Київі соізволив видати слідуючий наказ:

підвищується в полковники:

тимчасово виконуючий обовязки команданта 1-го полку морської піхоти військовий старшина Ісаєвич Іларіон зі старшинством з 2 квітня 1917 року і з затвердженням на посаді командира 1-го полку морської піхоти.

Морський Міністр Генеральний-Бунчужний **Рогоза.**
Товариш Морського Міністра Контр-адмірал **Максимів.**

По призначенні українським морським міністром повного енергії старшого лейтнанта фльоти М. І. Білинського, останній жваво взявся за формування нових морських частин, які можна було б одразу перекинути на чорноморське побережжя, а в разі необхідности використати на боєвих фронтах на суходолі.

3-го лютня 1919 р. у Винниці розпочалося формування морського полку*), перенесене за згодою Військового секретаріяту З. О. У. Н. Р. до Коломиї.

В той-же час події на Україні склалися так, що ціле чорном. побережжя з гол. пор- м, Севастополем, Ма- али воєнні сили Ан-

лейтнант фл. М. І. и в хвилевість та- 1919 року наказом 53. затвердив штат ького піхоти з при- наказ ч. 2/102/54)

й полк мор. пі- міністр ст. лейт. для майбутніх овнення, не за- розкладу і ру- зу національно- , зупинився на ш зачеплено- оку і як здат- утних моряків, алося їх взяти тр, одержавши

е окрема стаття.

Digitized by Google

дозвіл від Військового Секретаріяту З. О У. Н. Р. на можливість такого набору гуцулів, побував сам на Гуцульщині, навязуючи також контакт з місцевими діячами.

Старшинські відзнаки Укр Морської піхоти

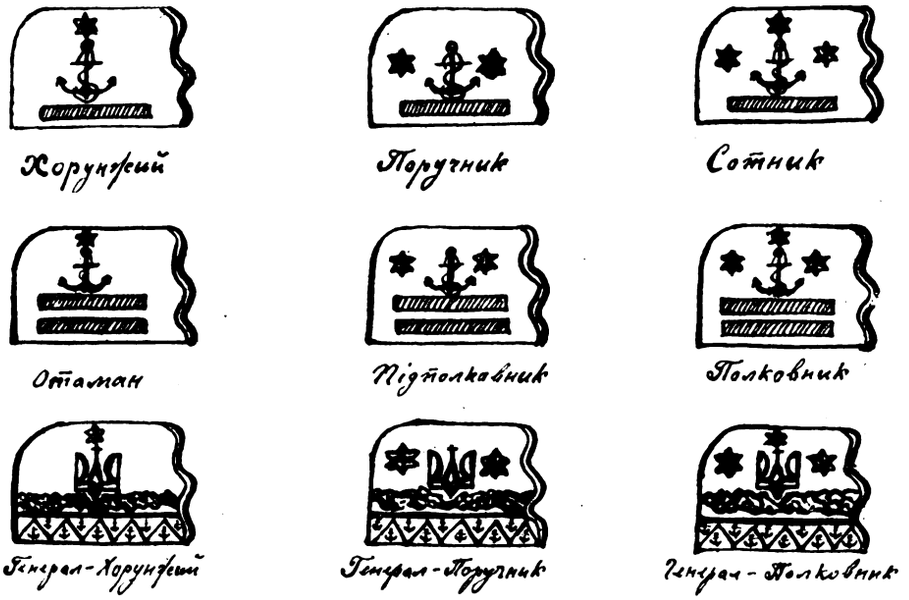

Автор цих рядків робив в самоході цю подорож разом з міністром в квітні 1919 року від Станиславова через Коломию, Заболотів, Косів, через перевал Буковець в долину швидкого і бурно-галасливого тоді Черемоша. І коли за одним з поворотів дороги блиснула своїми снігами Чорногора, то стало ясним, що до столиці Гуцульщини недалеко. Перший притулок в Жабю знайдений у судді Мельника. Довелось там пробути і Великдень. Побували тоді і у Чикаленка. Бачились з Шекериком. Ночували в звичайних гуцульських хатах на їх чистих половинах. Дійсно гуцули були гарним матеріялом для морських частин і як на гірський нарід показалися дуже розвиненими. Їх українська мова наближалася до полтавської мови. Сам нарід гарний і має інтеліґентний вигляд, особливо жінки. Повернулися ми тоді з Гуцульщини 22. квітня 1919. року.

Свій початок в старшинах і козаках як і в матеріяльних засобах 1-й гуцульський полк мор. піхоти одержав від морського полку в Коломиї і формувався в Бродах, де одержав наказ виступити до Рівного, одержати там всю необхідну зброю, технічні засоби та одяг і вирушити на фронт під Київ. (Наказ по М. В. ч. 3/103/55). Наказом же по МВ. ч. 6/106/58 були встановлені тимчасові окремі відзнаки для полку на загально - військовім одностроєю армії такі: на лівому рукаві старшин і підстаршин полку металевий золотий якір, зразку встановленого на кокарді старшин української фльоти, у козаків такий самий якір чорного кольору. На погонах старшин, і підстаршини мають металевий золотий якір, у козаків такий самий жовтий. З появою 2-го полку морської піхоти на погони дійшло ще під якором „1Г“, або „2“.

Наказ же по М. В. ч. 18/132/74 від 16. IV. 1919. р. виданий в Станиславові встановлює вже чорний френч, чорні штани-галіфе до висоти чобіт у старшин з золотим позументом („лямпасом“), у підстаршин і козаків з червоним кантом. Чорний шкіряний пас. Для підстаршин жовті відзнаки на лівому рукаві під жовтим якором такі: ройовий 1 вугол, чотовий 2 вугли і бунчужний 3 вугли.

1-й Гуцульський полк Морської піхоти.

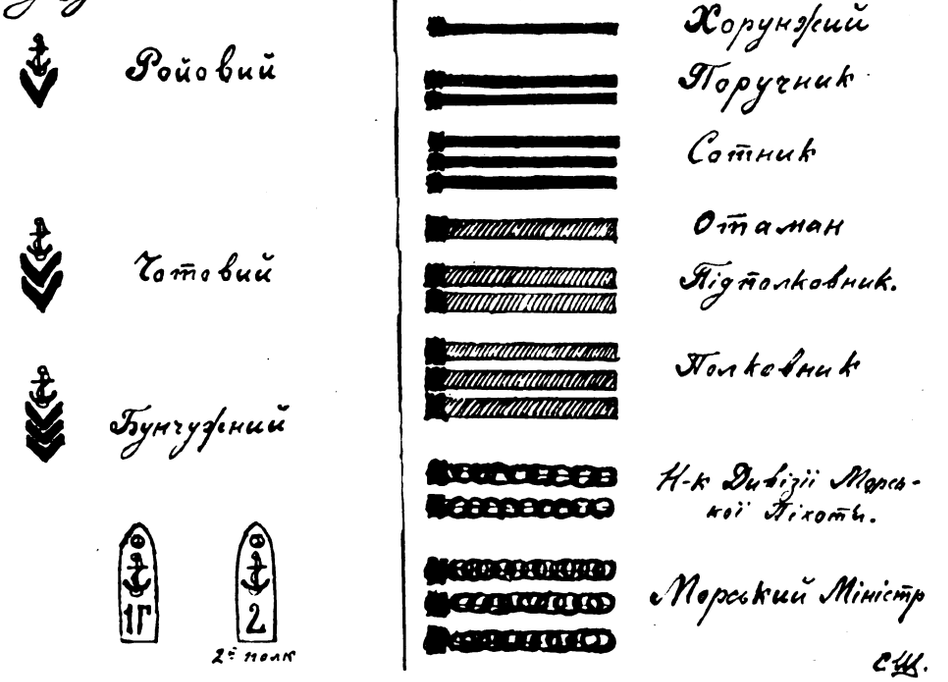

Digitized by Google

гли. Для старшин з золотого позументу на обидвох рукавах — на долі. відзнаки трохи подібні до тих, що були приняті в Заг. Укр. Армії, при чому хорунжий мав один, поручник два, а сотник 3 тонкі галуни ,отаман (курінний) один. підполковник (помішник к-ру полку) — два і полковник — три широкі галуни. Далі було ще встановлено для коменданта дивізії морської піхоти, в склад якої входив би „1. гуцульський полк мор. піхоти", відзнаки на полковім одностроюі: два широкі. вишиті, переплетені галуни, а для морського міністра (почесно!) три такі галуни. Холодною зброєю старшин. підстаршин і козаків був баґнет. Кортик, як специфічна щоденна зброя старшин і кондукторів укр. держ. фльоти, — старшинам і підстаршинам морської піхоти не був наданий, але часами, з власної вже ініціятиви можно було його у них зауважити.

Однострій 1-го гуцульського полку мор. піхоти можна побачити на світлині в „Літ. Черв. Калини" ч. 9. 1932. р. стор. 17, на якій морський міністр ст. лейт. фльоти М. І. Білинський є в однострою морського міністра полку, а його старший адютант (автор цих рядків) лейтенант фльоти С. О. Шрамченко — в однострою сотника полку. Між іншим ці обидва однострої були подаровані полком своїм організаторам.

Коли ж мор. міністр ст. лейтенант фл. М. І. Білинський подався до димісії, не бажаючи співпрацювати в соціялістичному — лівому кабінеті міністрів п. Мартоса, то наказом по М. В. ч. 164/89 від 24. IV. 1919. р. він почесно був залічений у спис 1-го гуцульського полку мор. піхоти, а наказом по М. В. від 22. V. 1919. р ч. 31/236. він був призначений начальником дивізії морської піхоти.

1-ий гуцульський полк мор. піхоти по поповненні складу в Бродах одержав новий наказ пересунутись на Тернопіль. В той-же час наказом по М. В. ч. 25/165/90 від 9. V. 1919. р. усунено коменданта полку сотника Володимира Гемпеля, а на його місце наказом по М. В. ч. 26/166/91. призначено поручника Петра Сича т. в. об. коменданта полку. Полк дійсно мав одержати ще поповнення коло 2000 гуцулів, але через окупацію румунами Покуття і наступ поляків, це не вдалося здійснити.

Маємо наказ по М. В. ч. 29/179/92 з 15. V. 1919. р., в якому малось на увазі зформувати легку гарматню батерію при дивізії морської піхоти, але це теж тоді не вдалося.

1-ий гуцульський полк мор. піхоти одержав наказ з Тернополя виступити на фронт проти большевиків і перше боєве хрещення одержав під Волочиськами, які він разом з Запоріжською Січчю звільнив від большевиків. Далі боєві події полку добре охоплені п. поручником полку Іваном Петренком („Літ. Черв. Калини" ч. 2. 1934.), лише доповнюю. що призвище того галичанина, якого поколено баґнетами під м. Фельштином. було Любич-Могильницький. Це бувший матрос австро-угорської фльоти. який деякий час підлягав авторові цих рядків. як ординарець мор. м-ра і якого за його морський сприт і відповідну інтеліґенцію, допущено до виконання обовязків молодшого адміністративного старшини в полку, маючи на увазі надати йому з часом старшинську ранґу.

Штаб дивізії морської піхоти деякий час перебував у Камянці на Поділлю, а потім вирушив на схід на фронт до своїх частин.

Наказом по морському відомству ч. 274 від 14. VII. 1919. р. оформлено формування 2-го полку морської піхоти в Камянці Под. з призначенням вик. об. коменданта 2-го полку мор. піхоти коменданта 1-го куріня 1-го гуц. полку мор. піхоти поручника Ілька Сича і полк вирушив на фронт.

Пригадую собі. яке добре враження робила запасово-учебна сотня 2-го полку. коли добре одягнена і вимуштрувана. вона з піснями проходила по Камянці. 29 липня 1919. р. відбувся інспекторський перегляд її морським міністром під камянецьким залізничим двірцем. Був гарний день. Тільки що одержано відомости про успіх наших зеднаних армій проти большевиків. Вже звільнені від ворога були і Проскурів і Жмеринка і Вапнярка. Під команду „струнко!" морський міністр приняв рапорт коменданта 2-го полку. який приїхав з фронту і в супроводі його. автора цих рядків і сотенного коменданта обійшов фронт сотні. Потім мор. міністр в короткій промові поздоровив сотню з нашими успіхами на фронті і побажав їй того ж. що сотня зустрінула „славою". Сотня в той же день вирушила на фронт до місця перебування штабу дивізії мор. піхоти.

1-ий гуцульський полк мор. піх. перебуваючи весь час на фронті, вже мав свої боєві традиції. Взяв він участь. хоч і не самостійно, а в складі 5. збірного полку київської дивізії. в зимовому поході Укр. Армії. Добре згадує про нього ген. Омельянович-Павленко. командуючий Армією. в своїй праці „Зимовий похід" („За Дєржавність", збірник 4. стор. 58). тому Укр. Морське Відомство в постаті Гол. В. Морської Управи відновлюючи діяльність у 1920. році укр. морських частин на суходолі. мало на увазі конче відновити „1-й гуцульський полк мор. піхоти", але не встигло.

У Києві формувалися тоді укр. дніпровська воєнна фльотилля і „фльотський півекіпаж". Останній виділив з себе курінь морської піхоти і обсадив бронепотяг „Чорноморець", який діяв на фронті проти большевиків до самого останнього моменту переходу Збруча 21. листопада 1920. р. під Підволочиськами.

Головна В. Морська Управа. залишаючи для 1-го гуцульського полку мор. піхоти його власний однострій. остаточно встановила для решти частин морський однострій. як для старшин, так і для козаків однаковий з Армією. лише з додатком якоря. як на рукавах. так і на погонах золотого для старшин і підстаршин і жовтого для козаків. і старшинських відзнак на комірі зовсім інших згідно з поданою таблицею.

Між іншим старшини куріня морської піхоти, який тимчасом був розташований тоді в Проскурові. одягли було однострій морських старшин фльоти. на що звернув свою увагу Голов-

Digitized by Google

ний Отаман Військ і Фльоти бл. пам. С. В. Петлюра і в результаті був надісланий до куріня наказ Гол. В. Морської Управи про придержування одностроєю морської піхоти старшинами куріня — не моряками, бо моряки — старшини фльоти могли носити, як і по інших державах, свій морський однострій і однострій морської піхоти, якщо вони в піхоті служили.

Помилка друку. В моїй статті „День Свята Української Державної Фльоти“ „Літоп. Черв. Калини“ за червень 1933. р. на стор. 14. в законі-опису військового прапору Української Держави вкралася груба помилка під-час друку, а саме замість слів „золота печатка Св. Володимира“, має бути „золота печатка Св. Володимира з хрестом“. — При цій нагоді треба підкреслити, що в Укр. Морському Відомстві за весь час Укр. Державности 1917—1921 рр. тризуб повсюду був з хрестом, бо крім старо-історичного походження, в цьому була традиція від хреста з прапорів на запоріжських чайках.

Холодний Яр говорить

Написав *Юрій Горліс-Горський.*

(Докінчення).

Ідучи з Петренком на правому крилі 2 сотні — нетерпляче очікуєм виступу першої сотні. Та.. ворожа лава проминула вже балку, а Василенко не давав про себе знати. Нарешті минув і вигідний мент, коли 1 сотня могла вдарити зтилу. Червоні наближалися за нами до лісу, а про першу сотню ні слуху, ні духу. Курсанти були вже в лісі. Під час відступу ми мали ще двох вбитих і кілька ранених. Відпочавши на краю ліса і підпустивши ворожу лаву досить близько — Петренко з другою сотнею кидається в атаку на праве крило ворога. Відразу збите, воно стало в безпорядку відступати, утікаючи ближче до курсантів. Зпантеличені тим курсанти теж почали відступати. Вся ворожа лава поспішно відступила понад лісом і зібравшись на обрії в колону — рушила до Кам'янки. До Василенка побіг другий зв'язок довідатися, що з 1 сотнею.

Через якийсь час прийшла вся перша сотня, що не зробила ні одного пострілу.

Виявилося, що зв'язок, який біг до Василенка з наказом — був по дорозі вбитий випадковою кулею.

Василенко сам бачив весь перебіг бою зі сторони, але був занадто.... дісциплінований, щоби розпочати щось з власної ініціятиви. На цім тлі між ним і Петренком прийшло до „гострої розмови“.

3 сотня, під час контр-наступу відбила у курсантів кулемета і захопила підстріленого в ногу командіра. Від нього довідуємся, що курсанти направляються на врангелівський фронт і мають наказ затриматися найдовше на два дні в Кам'янці для ліквідації „банди в Холодному Яру“.

Залишивши стежі — вертаємося до монастиря, де готовився обід.

Години через дві кінна розвідка донесла, що червоні частини, які ми дожидали з другої сторони — наближаються вже до Лубенець.

Деркач передав до Лубенецького отамана Пономаренка, щоби всі озброєні, захопивши з собою родини помітніщих повстанців. — виступили з села до лісу.

Постановлено перепустити червоних через Лубенці без бою і дати їм можливість наблизитися до Мельників і вступити в бій з 2 курінем та мельничанськими сотнями. 3 курінь вирушив на край лісу під Лубенцями. 1-ий курінь і штаб бригади залишилися в монастирі.

Через якийсь час розвідка донесла, що червоні вступили в село і розташувалися там на відпочинок.

Ще через годину-півтори від третього куріня прискакав зв'язок з запискою від Кваші. Большевики палять Лубенці. Пономаренка з його хлопцями не можна стримати — хочуть наступати. Що робити?

Деркач, Грицаєнко, Отаманенко, Петренко і я — сівши на коні — скачемо на край лісу. Над Лубенцями хмари чорного диму. Горіла хата Пономаренка, сотника Вішневецького і ще кількаадцять хат. Разом з отаманом 3 куріня радимося що робити. Деркач настоює на своєму, що треба дати ворогові змогу вирушити на Мельники і тоді оточити його.

В цей час під'їхав до нас Чорнота з селянином, що прискакав верхи із Лубенець.

Червоні, запаливши кількаадцять хат і то якраз видатніших повстанців, розстрілявши батька і жінку одного із тих, що були в лісі та пограбувавши трохи село — вирушили в напрямкові моста через Тясмин .Шукали за родинами Пономаренка і Вішневецького. Кілька селян захопили з собою.

Хтось мусів зрадити ворогові все, що діялося в селі та поінформувати його в ситуації. (Значно пізніше, довідалися ми. що то зробив лубенський селянин, що служив кількаадцять років урядником царської поліції. Московський монархіст по переконанням — він ненавидів український національний рух і при першій нагоді „прислужився“ своїм односільчанам).

Довідавшись нарешті, що то таке — Холодний Яр — червоні, очевидно облишили замір ліквідації його наявними силами і хочуть вимкнути за Тясмин.

Деркач посилає верхівця до Мамая, щоби той з 2 курінем і медведівчанами ішов на переріз ворогові до моста. а сам з 3 курінем вирушив услід за червоними. Та вони виграли час. Медведівські стежі зауважили наближення противника, та поки надіспіло підкріплення — колона вже пе-

Digitized by Google

рейшла через міст. Вив'язалася коротка перестрілка через річку, після якої червоні відійшли за кучугури і пішли дальше по черкаській дорозі. На ніч затрималися в одному із сіл кілометрах у 8—10.

Бригада і села провели ту ніч в поготівлі. Рано до штабу зголосилося двох із пяти селян, що їх червоні захопили були із Лубенець як заложників. Оповідали, що всіх їх ввечері сильно побили в червоному штабі вимагаючи відомостів скільки є озброєних, а головне скільки „петлюрівських салдатов" в Холодному Яру? Потім замкнули повязаних до льоху під будинком колишньої кооперативи. Після півночі, як змінилася варта, стійковий червоноармієць відімкнув двері і розговорився з ними. Освідчив, що він сам „хахол", колоніст із над Волги, в червоній армії служить по мобилізації і хоче дезертерувати. По дорозі із Бобринської до Лубенець, умовився в одному селі з селянином, що той прийме його і за поміч в роботі — перетримає поки большевизм завалиться. Він чув як командір говорив, що їх всіх рано розстріляють. Отож він сам постарався, щоби попасти на стійку до льоху. Розв'яже їм руки, віддасть рушницю і втече разом з ними. За те вони мають дати йому взамін військового, відповідний цивільний одяг і вивести на дорогу до того села. До того треба залишити якийсь слід, що навів би червоних на думку, що на льох був зроблений напад і його захопили з собою ті, що напали, бо інакше можуть тяжко потерпіти його батьки.

Для цього колодку по виході всіх замкнули і потім зкрутили люфою рушниці. Червоноармейського кашкета, один із побитих селян змочив з середини своєю кровю і кинув на східцях до льоху. В будинкові тому ніхто не мешкав і вони ушестерьох щасливо вибралися із села і добралися до Лубенець. Вдячні тому червоноармійцеві за вирятуване життя, селяни прийшли до штабу за дозволом, щоби він залишився у них в Лубенцях.

Отаман дав розпорядження начальникові штаба, щоби той видав бувшому червоноармійцеві двісті тисяч совітських рублів, дав відповідні чужі документи, але із обережности — най він йде собі до села, у якому мав замір залишитися. Не можна бути гварантованим, що червоні не підстроїли нарочито цієї історії, щоби вкинути між нас свого розвідчика. Грицаєнко поїхав верхи до Лубенець і повернувшися освідчив, що хлопець зробив на нього добре враження. Оповів, що частини ці вирушили із Самари на врангелівський фронт. В Бобринській дістали наказ вигрузитися. Вчора мали наступати із Лубенець на Холодний Яр та під час відпочинку, командір зібрав частину і вичитав із аркуша паперу, кого треба спалити, кого арештувати, а потім приспішив з вимаршем до мосту. Говорили, що командір одержав відомості, що в лісі зібралася величезна банда, з якою зачіпатися небезпечно.

Червоноармійця відвезли Лубенчани до бажаного села.

Під вечір з Кам'янки надіспіла звістка, що курсанти погрузилися до ешелону і від'їхали на фронт.

На другий день одержали відомості, що степова повстанча дивізія наближається вже до Чигирина.

Отаманенко і Чорнота з кінною сотнею виїхали назустріч. Перший курінь одержав наказ перейти до Медведівки, куди перейшов штаб бригади.

Після полудня, вся Медведівка заповнилася колонами степовиків.

Штаб отамана Блакитного (правдиве прізвище здається Осауленко, але точно не знаю) примістився у вищій початковій школі.

Постать отамана степовиків, що прибув до школи в супроводі „скромного" штабу на конях — виглядала імпонуюче. Середних літ, кремезний чоловік, з помітною військовою виправою, одягнений в простеньке убрання військового крою, але з „цивільного" темно сірого матеріялу. Мав на собі лише револьвер, далековид і планшета з мапою.

Познайомившись з штабом — ідемо з Петренком оглядати степовиків, що складалися із кількох об'єднаних повстанчих загонів. Найбільш сподобався нам загін Чорного Ворона: триста чоловік виключно на конях і тачанках з кулеметами. Коні під верхівцями і в тачанках — „змії"! Сити, вичищені, з позаплітаними в гриви коліровими стяжками. Масти переважно вороної. Козаки майже всі в чорних козацьких шапках і бурках. Від загону повівало махновсько-партизанським духом. Зрештою він і складався переважно із хлопців, що „пройшли школу" Махна, лише будучи свідомими українськими націоналістами — відсіялися від чорних прапорів, що в цей час — хвилево були вже замінені на червоні.

Добрий вигляд мала батерія із трьох кінногірських гармат, що пригадала декому із нас наших „алмазовців".

Лише набоїв мала обмаль. Гармат дивізія мала більше, та змушена була позалишувати із за браку набоїв.

Більш-менш добрий бойовий вигляд мав 1-ий полк дивізії, невеликий відділ кулеметів на тачанках, загін Лютого і поодинокі сотні в різних частинах дивізії.

Натомість запасовий полк, що мав у складі до чотирьох тисяч чоловік, — не мав ні одної рушниці. Хто діставав собі рушницю — переходив до дієвих частей. Зброю заступали козацької роботи списи, коси прив'язані вздовж держака, деревляні штилі — гострі на кінцях дрючка, що ними на Херсонщині подають снопи, були й залізні вила та гостро відточені рискалі. Таке саме узброєння мала половина загону отамана Штиля, деякі сотні 2 полку і останніх піших частин. Із близько 15.000 складу дивізії, таку, „домашнього зразку" зброю, — мало що найменш 6.000 чоловік. З півтори тисячі мали рушниці „обрізи" т. зв. зброю придатну лише для бою на близеньку віддаль і то не певну.

Кінноти було мало і за винятком — верхівців Чорного Ворона та невеличкого кінного заго-

Digitized by Google

ну Кобчика, — кіннота мала вигляд не потішаючий.

Чорноліський полковник Хмара, що своїми трьомастами шабель міг значно підсилити склад кінноти, — приєднатися до дивізії відмовився, хоч під час маршу її до Холодного Яру зв'язувався з нею і допомагав відбиватися від червоних. Мотивував своє становище тим, що приєднання до дивізії лише зв'яже йому руки, а користі від такого зведення до купи повстанчих сил — він не бачить. Зазначив, що приєднається лише в тому разі, коли все обєднання піде на Захід, щоби пробитися через фронт і прилучитися до української армії.

Під вечір в школі відбулася нарада всіх штабів, на якій командування всіма частинами, в тому числі і нашої бригади, було віддане з руки Блакитного.

Штаб Степової дивізії мав відомості про заломання червоного фронту на Заході і його відворот з під Варшави і Галичини. На врангелівському фронті справи червоних теж не блискучі. Більше половина червоних частин, що оперувала на Херсонщині проти дивізії — дістала наказ негайно вирушити на фронт .

Під час обговорювання дальшого пляну операцій на нараді виникнула суперечка. В той час як більшість з Блакитним і Деркачем стояли на тому, що приєднавши змобілізовану до 5—6 тисяч Холодноярську бригаду, група перейде в Черкаський повіт. що був обхоплений під цей час повстанням. а тоді вже буде видно — що ж дальше? — Чорний Ворон, старшина Блакитного — Титкевич і ми удвох з Чорнотою поставили руба питання, щоби дальша і конечна ціль існування нашого об'єднання — була вирішена відразу.

Вся Україна під цей час уявляє із себе безліч дрібненьких „фронтів" повстанців з червоними. Большевики змушені тримати на цих „фронтах" в розпорошеному стані. більше війська як на великих. але завдяки цій розпорошености повстанчих акцій — вони не мають рішаючого впливу на події.

Найбільшою вадою українського повстання є те, що він прив'язаний до рідної „стріхи" і воліє крутитися коло неї аж поки його розстріляють.

Маючи такий солідний кулак повстанчих сил, мусимо поставити собі певну ціль — хоч би з'єднання з українським військом — і вбираючи в себе все свіжі відділи повстанців. без затримки йти до фронту нищучи вороже запілля. Це буде тримати весь час масу в бойовому піднесенні і дядько не буде мати часу нудьгувати за хатою і оглядатися за нею. Відбившися від „стріхи" — в силу положення буде змушений держатися частини. Такий марш дасть змогу поповнення запасів зброї, а одночасно большевики не будуть в стані зконцентрувати проти нас значних сил, що безперечно зроблять, як будемо товктися на місці і виглядати — „що ж дальше?"

За нашу „опозицію" — досталося нам солідно від старших начальників, мовляв. в українців завжди так — „яйця курку хочуть вчити"... Знаємо що робимо! треба роздивитися, розважити, а тоді вже рішати. Нарада закінчилася під „гаслом" — „ранок від вечора мудріший"...

Хоч вересневі ночі були вже досить холодні, частина степовиків ночувала таборами на дворі.

Вночі одержали відомості, що ворожі частини, які йшли услід за Степовою дивізією, перейшли в Чигиринні Тясмин і проходять Побережжям, поза кучугурами в напрямку Черкас.

Рано наша розвідка донесла, що вони об'єдналися з частинами, які прибули із Бобринської і діставши вночі ще й підкріплення із Черкас — по всіх ознаках готовляться до наступу на Медведівку.

Бригада наша поповнилася дієвими сотнями із сіл і мала понад 5.000 складу. Медведівка перетворилася в величезний військовий табор. В походних кухнях, котлах вкопаних в землю, в хатах — готувалася їжа для двадцятитисячного війська. Села щедро доставляли харчів.

Години коло одинадцятої стежі сповістили, що на пісчаних кучугурах за мостом через Тясмин — з'явилися перші ворожі лави. Міст заслонив наш перший курінь. Зав'язалася перестрілка через річку. Тим часом, вся група, скінчивши з обідом — приготовилася до походу. Частина степовиків і наш 2 курінь, переправлялися через Тясмин поромом коло Медведівського монастиря.

Наш курінь посунувся до Онуфріївського монастиря. що стояв на обривах вище мосту. До мосту підтягалися наші частини. Ми з Петренком глядали з монастиря ворога на другому березі, коли під'їхали до нас Блакитний і Деркач.

Пісчані кучугури вкривалися все свіжими червоними лавами. що повільно зближалися до моста. Десь за кучугурами розляглася густа стрілянина. Очевидно наші, що переправлялися на другий беріг нижче Медведівки — зіткнулися з ворогом.

Червоні лави залягли і не посуваючися більше — відкрили рідку стрілянину в нашу сторону. Левадний уставив на вигідних пунктах кілька кулеметів, які покищо мовчали. Наразі за кучугурами розлігся гарматній стріл і ворожа граната розірвалася десь на медведівських городах. Потім друга, третя... Коли хоч одна попаде на забиту кольонами дорогу — наробить паніки... Блакитний послав верхівця по батерію, яка була ще в Медведівці, щоби із двох гармат обстріляла ворога шрапнелями.

Через кілька хвилин, гаркнули „горняшки" і над кучугурами, зовсім низько над ворожими лавами — заклубилися розриви наших шрапнелів. Гарматчики у степовиків — були „не найгірші"...

Після шести шрапнелів, кучугури вкрилися утікаючими лавами червоних.

Левадний пустив в рух три кулемети, щоби лише „підганяти", бо віддаль була завелика. Кучугури скоро опустіли. Ворожа гармата перенесла вогонь на Трушівці, де певно побачила наш другий курінь.

Через міст вихром пронісся загін Чорного Ворона і скоро зник за кучугурами. Хвилин через

Digitized by Google

десять — відкликнувся здалека тріскотнею кулеметів з тачанок. Через міст рушили наші кольони.

Блакитний опасається, щоби Ворон не загнався десь заглибоко, та ми його заспокоюємо. По пісках далеко не поженеться — коней пожаліє...

На підмогу Воронові поскакали Чорнота, Кобчик і кінnота Блакитного.

Довга валка повстанчих частин, з розпущеними прапорами, потягнулася через кучугури на Побережжя.

Кілометрів через три — догнали Чорного Ворона. Загін захопив ворожу гармату перебивши в ній з кулемета коней, коли вона, загрузаючи в пісок — утікала з піхотою. Хтось із обслуги вихопив з гармати замок і верхи утік. Гармата без замка ні до чого не надавалася, та в зарядному ящику було з десяток набоїв. Це справило велику радість начальникові наших гармат, що догнавши нас на коні — „бідкався" над витратою шести шрапнелів.

Кілометрів через десять, червоні зробили спробу затримати наш рух, та налякані поважним виглядом наших лав — відступили дальше.

Ідучи в слід за наляканими червоними частинами, ми мали всі шанси заняти Черкаси. Однак Блакитний і Деркач, на короткій нараді підчас руху, постановили Черкаси обминути і йти на зєднання з Голим. Переночували в селі Руська Поляна та в поблизьких хуторах і селах На другий день вирушили на Мошни. По донесенням нашої розвідки звечора, в селах, що були нам подорозі — були незначні частини „Внус", які провадили боротьбу з черкаськими повстанцями. Та ранком ми вже їх не зустріли. Повтікали вночі до Черкас і Бобринської.

В Мошнах штаб примістився в домі діякона чи дяка, головну вулицю величезного села заняла Холодноярська бриґада та 1-й полк Степової дивізії. Останні розмістилися в околицях.

Негайно звязалися зі штабом Голого, який був під цей недалеко від Мошен. До нашого штабу почали зявлятися делеґації з різних сіл, що були обхоплені повстанчим рухом. Розмовляючи з селянами-повстанцями, бачу, що вони дивляться на нас як на силу, що обєднає їх і поведе на боротьбу з москалями-большевиками.

Один із „делеґатів", сивуватий вже селянин, по виході із штабу „закоханим" поглядом глянув на жовто-блакитний прапор, що був прикріплений коло воріт, на наші гармати, що стояли на вулиці поблизу штабу, і зірвавши з голови шапку — вдарив нею до землі: „Дайош Київ!" — крикнув він захопленим голосом, який багато говорив для того — хто „вмів чути"....

На другий день прибув Голий з кількомастами своїх повстанців. Його відділи, які він привів на зєднання, до Мошен не війшли, а розмістилися в недалеких селах. Повстанчі сили, якими він розпоряджав, налічували около 6.000 чоловіка. Примітивно озброєних було більше третини.

Очікуючи приїзду Голого, я уявляв його собі як солідного „дядька-отамана" і трохи розчарувався, коли побачив, верхи на коні, молоденького хлопця, в однострою студента київського університету. Лише замісць поломаної „студентки", мав на голові кудлату козацьку папаху, а поверх чорного пальта з „петлицями" і блискучими ґудзиками — красувався цілий „арсенал" зброї. Смішно виглядали в стременах його ноги у черевиках і штанах „на випустку". Та при ближчому обзнайомленні, те некорисне враження змінилося. Голий — був здібний, енергійний ватажок, мав „добру голову" і вмів захоплювати масу. Великим мінусом для нього був брак військового знання і практики, але мав старшин-помішників, яких порад слухав.

Голий освідчив нам, що він звечора послав звязки до кількох ватажків, які йому не підлягають, щоби вони вели свої відділи на зєднання.

Після обіду до Мошен увійшов повстанчий відділ, який налічував 1.800 чоловіка. Привів його галичанин, бувший старшина австрійської армії, прізвища якого на жаль не памятаю. Він же був його орґанізатором і отаманом.

Удвох з Чорнотою, верхи, зустрічаємо цей відділ підчас руху. Вигляд його був такий оригінальний, що навіть похмурий Андрій — посміхнувся.

Перш за все сам отаман, що їхав верхи попереді... Від голови до стіп був вбраний в австрійський однострій з австрійськими хрестами і медалями на грудях. Було дивно, як він те все зберіг. Замісць шаблі — австрійський баґнет. В руках мав солідний кийок, яким вимахував як булавою.

Відділ йшов досить стройно, з старшинами і підстаршинами на приписових місцях. Був „посортований" в сотнях і чотах: окремо босі — окремо взуті, окремо в білих селянських штанах — окремо в „крамних", окремо в соломяних капелюхах, в кашкетах, в баранячих шапках; одна чота з рушницями, друга з косами, третя знову з рушницями, слідуюча з штилями і т. д.

По прибутті на місце, отаман „австрієць" відважив кілька „бучків" якомусь парубкові повстанцеві за невиконання якогось наказу. Придивляюся до цієї, так незвиклої в повстанчих частинах „екзекуції". Товариші караного „доброзичливо" жартували на його адресу і очевидно признавали за своїм отаманом рацію і право на таку кару.

До вечора в район нашого розположення прибуло ще декілька менших повстанчих відділів.

На другий день, в домі діякона, зібралася нарада всіх отаманів і старшин, котрих вони лічили потрібними взяти з собою. Від Холодноярської бриґади були: Деркач, Петренко, Мамай, Кваша, Грицаєнко, Отаманенко, Чорнота і я.

Перш за все, на нараді занялися підраховуванням наших сил. Виявилося, що кількість повстанців, обєднаних у відділах, які зконцентрувалися в околицях Мошен, досягла поважної цифри у 30.000 чоловіка, але всі місцеві отамани запевняли, що можуть свої відділи ще збільшити. Всі отамани окремих загонів охоче згодилися підпорядкуватися штабові нашої ґрупи. Само собою повставало питання: для чогож ми зібралися і що маємо робити дальше?

Про те, що червоний фронт на заході заломався, а поляки і українська армія провадять

Digitized by Google

успішний наступ на цілому фронті — ми мали вже цілком певні відомості. Вже підчас наради, прибув із Черкас наш холодноярський старшина-розвідчик і привіз добре перевірені відомості, що червоні стягають за Канів частини для оборони Києва від повстанців. Всі червоні частини, що були на Черкащині, дістали наказ негайно вирушити туди. Частини, які зконцентрувалися були в Черкасах — поспішно вирушили вверх по Дніпру. В Черкасах залишилася лише мінімальна кількість потрібна для оборони міста. Всі комуністи, комсомольці і охотники з посеред позапартійних жидів — дістали зброю і зосереджені в казармах та установах. Військове та залізниче майно вивозиться на лівий беріг Дніпра. Установи всі спакувалися і приготовилися до евакуації.

Старшина той розмовляв з червоноармійцями різних частин. Настрій в частинах пригнічений, подекуди — просто панічний. Кружляють серед червоноармійців чутки, що на польський фронт прибула величезна французька армія з газами і „лучами смерти", з якою тоді червоній армії боротися, що в Москві повстали проти большевиків робітники всіх заводів і фабрик, що в Одесі — англійський десант, по всій Україні повстання і т. д. Один із червоноармійців (наш розвідчик теж видавав себе за червоноармійця) по секрету шепнув йому „новинку", що Ленін і Троцький, захопивши досить золота -- драпнули вже аеропляном за кордон.

В частинах шириться дезертирство, хоч виданий наказ розстрілювати піманих дезертирів на місці.

Чорний Ворон подає смілий плян: захопити Черкаси, підірвати мости, знищити частину залізниці, і йти форсованим маршем на Київ, збільшуючи по дорозі число повстанців. Настрій в повстанчих відділах запальний. Пригнічено-панічно настроєні червоні частини, яких зрештою не так багато може ворог стягнути, — дороги нам не загородять, тим більш, що позад себе — теж будуть мати повстанців. Большевики самі підказують нам, що робити: вони бояться захоплення повстанцями Києва.

А колиб самого Києва і не вдалося заняти — то знищивши ґрунтовно залізницю на відтинку Київ—Козятин — рушимо назустріч до фронту.

Проти цього пляну запротестувало багато голосів, не вірючи у його здійсниміть.

Тоді Чорнота запропонував, щоби не гаючи часу рушати просто до фронту, нищучи вороже запілля і вбираючи в себе повстанців по дорозі.

Один з помішників Блакитного забрав голос і освідчив, що степовики й так нарікають, що далеко завели їх і на марш до фронту „навряд чи погодяться"...

Серед Холодноярців теж було чимало таких, що не мали охоти відходити далеко від хат. Та я знав, що вразі рішення іти до фронту — ніхто із них не посміви сказати, що він не хоче. Слово отамана — для них було законом.

Дрібніші місцеві отамани, з серіозними обличчями, слухали і поглядали на Блакитного, Деркача, Голого... Чекали, що скажуть головні ватажки. Голий порадившись зі своїми сусідами, сказав, що він і підвладні йому отамани цілком одобрюють плян іти на зєднання з Українською Армією, щоби підсилити її, але... він переконаний, що його повстанці дальше Черкаського повіту не підуть.

Отаман-галичанин зірвався і весь почервонівши — вдарив кулаком до стола. — Як то не підуть?! Що то є — не підуть?! України хоче — а з повіту не піде?! Що то його обходить куди йдеться?! Прецінь то є військо! Як я кажу, щоби йшов — то мусить іти — бо шляк го трафить!

Більшість присутніх зареаґувала на цей вибух „австрійця" посмішками і маханням рукою.

Та становище цього ватажка повстанців, відповідно уняте ,не було таким смішним і абсурдним як видавалося... Селянин брав рушницю чи косу і йшов боротися. Він хотів бути... військом. І коли в нього вповалося віру в справу, коли він вірив в „зорю" свого ватажка, коли ватажок не „мітінґував" і не питався його, чого він хоче, а чого не хоче — лише авторитетно і певно відрубував накази — повстанець йшов за ним всюди і був ідеальним вояком.

Сидючи на тій нараді задумуюся над тим, що цими самими шляхами, з такимиж приблизно силами, розпочав свій тріюмфальний похід Хмельницький. Він напевно не питав своїх повстанців, чи вони хочуть іти на захід — чи хочуть вертатися до своїх сіл...

Нарада закінчилася постановою, що наше обєднання всіх повстанчих відділів залишається на місці, в вигідній для оборони лісистій місцевості, і тут буде дожидати наближення фронту до Дніпра. Наш „провід" „переконав" нас, що цим ми зробимо велике діло, бо коли червоні докотяться до Дніпра, ми відріжемо їх від переправ у Черкасах і змусимо відступати на Кременчук і Київ. Поки що будемо провадити операції на Черкащині... і чекати поки.... „гора прийде до Магомета"...

Другого дня, до Деркача, який йшов головною вулицею Мошен, підійшов молодий повстанець і кинув йому під ноги німецьку ручну ґранату системи, яка вибухає від вдару. Отаман був тяжко ранений відламками в живіт коло пахви. Той, що кинув бомбу, теж був ранений. При допиті його виявилося, що це черкаський комсомолець — тайний аґент Чека, який дістав наказ піти в розположення повстанців і за всяку ціну — вбити отамана Холодного Яру. Команду переняв от. Петренко.

В наступні дні робимо декілька недалеких маршів, шукаючи ворога. Та червоні уникали найменшої сутички. Вся місцевість була в наших руках. Це вносило в лави повстанців переконання, що з большевиками вже скінчено. Войовничий запал в масі падав. Створювалися демобілізаційні настрої: як нема з ким битися — треба йти до дому. Там робота чекає...

До Степової дивізії прийшли звязки з Херсонщини, які принесли степовикам звістку, що червоні палять і грабують села, з яких вийшла повстанча дивізія. Під натиском маси, командування дивізії постановило вести її спішно назад

Digitized by Google

на Херсонщину, щоби рятувати хати. Обєднання роспадалося не зробивши нічого. Наш штаб постановив повернути Холодноярську бриґаду до Холодного Яру, бо тримати її дальше на Черкащині не було вже сенсу. Знищивши по дорозі відтинок залізниці — вертаємося в свої околиці.

КІНЕЦЬ.

Від автора: Докладніше освітлення важніших подій як рівнож освітлення дальших, менш важливих подій, в „Літописі Чер. Калини“ з браку місця неможливе. Зроблю це при виданні споминів про Холодний Яр окремою книжкою, що в найближчому часі появиться.

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914-1921 РР.

Мудрий Василь. Проскурівський погром (Уривок зі споминів). Календар Просвіти на 1926 р. Львів 1925. 8° в., ст. 113—124.

Лютий 1919.

Муравель. Посвята полковникові Отмарштейнові. Діальоґ. „Укр. Сурмач“. Каліш — Щипіорно 1922, ч. 5, ст. 5.

Мурський В. Знад Горині й Случа (З подорожних вражінь). „Син України“. Варшава 1920. 4°, ч. 12, ст. 2—3; ч. 14, ст. 5.

1920. Ставлення населення до укр. війська.

М—т П. Українська військова делеґація у Врангля (10. IX. 1920). (На підставі автентичних документів). „Літопис Ч. К.“ Львів 1933. 4°, ч. 7/8, ст. 5—7.

Мурський Володимир. На світло денне. „Воля“. Відень 1919, т. 3, ч. I, ст. 10—12.

Про відносини в Українській Армії.

Муштровий Статут для легкої пушкової й гавбічної артилерії. Частина I. Навчання при гарматі. (Камянець под. 1919). 8°, ст. IV + 55 + 3. Ціна 15 грив. Видання Відділу Навчання Військ Головного Управління Ґенерального Штабу.

Додано на трьох останніх сторінках укр.-москов. словничок термінів.

Муштровий Статут для піхоти. (Камянець под. 1919). 16°, ст. 199+9+2. Видання Відділу Навчання ГУҐШ.

М-х-т. На марґінесі сонішнього спомину. Укр. Слово, Львів 1920, чч. 218, 219, 220.

В третю річницю зїзду народів у Київі.

М. Ч. Десять днів у Київі в січні 1919 р. Спомин з Трудового Конґресу. „Літопис Ч. К.“ Львів 1931. 4°, ч. 5, ст. 5—8; ч. 6, ст. 3—6.

Є про Січових Стрільців.

„Н“. Ґенерал-хорунжий Марко Безручко. „Нове Життя“. Александрово 1921, ч. 39, ст. 8—9.

Біоґрафія і характеристика.

Н. Крайова або територіяльна система поповнення. „Військово-науковий Вістник“. Київ 1918. 4°, кн. I.

В справі державної оборони України — принципи будови Української Армії.

Н. Чотовий 2. сотні 50 кур. Клечковський Іван. „Нове Життя“. Александрово 1921, ч. 39, ст. 87—88.

VI. стріл. дивізії. Овруччина 1920. XI. 12.

Н. Ще про „Болбочанівщину“. „Воля України“. Відень 1921. 8°, ч. 3/5, ст. 128—129.

З приводу присвяченого Болбочанові ч. 46 за 1921 р. „Укр. Слова“.

На вічну память героям. (Ілюстр. Збірник) Львів дня 19. червня 1921. 8°, ст. 20.

Перші могили, Ост. Коберського; Святі гроби, Р. Купчинського; Побоєвище, Л. Лепкого; На могилах героїв, Ост. Луцького; Ясній і невянучій памяти моїх учеників, М. Галущинського; Княжі могили в Галичині, Ів. Крипякевича; Федько Черник, Яр. Вовкідка, Альфред Шаманек, Л. Лепкого; Свято перенесення поляглих героїв, М. Г.; Тим, що остались на степах України, Л. Лепкого: вірші Щурата і ин., портр. Вітовського і вигляд його гробівця.

Над могилою героїв. „Укр. Прапор“. Відень 1919, ч. 23—25.

Над могилою поручника У. Г. А. Василя Кузьмина (у річницю смерти). „Укр. Прапор“. Відень 1925. ч. 2.

Некрольоґ.

Над свіжою могилою. „Укр. Прапор“. Відень 1924. ч. 16.

Некрольоґ ґенерала У. Г. А. Арнольда Вольфа.

На жертвеннику України. „Нар. Вістник“. Луцьк 1927, ч. 30, ст. 1—2.

Про С. Петлюру.

Назарук Осип, др. чл. Стріл. Ради. Військо й політика. Кремінець друк. В. Цвіка. 1919. 32°, ст. 16 Українські Просвітні Листки. Видано коштом і заходом Коша Січ. Стрільців. Ціна 1 карб. (Друковано 10 тис. прим.).

Назарук О. Вічуючі діти. „Укр. Прапор“. Відень.

Назарук Осип. Галицька делеґація в Ризі. Спомини учасника. Львів 1930. 16°, ст. 170.

З текстом двох протестів Галицької делеґації.

Назарук Осип др. З кривавого шляху Українських Січових Стрільців. Ілюстрована збірка оповідань і описів. Львів 1916. 8°, ст. 79. Вид. Т-ва Просвіта, ч. 379.

Назарук Осип др. Над Золотою Липою в таборах Українських Січових Стрільців. Відень 1917, м. 8°, ст. 104. Накл. Укр. Боєвої Управи, ч. 2.

Рецензія у „Шляхах“, Львів 1916, ст. 607. Ф. Федорцова.

Назарук Осип др. Над Золотою Липою. В таборах У. С. С. Львів м. 8°, ст. 105. Наклад другий.

Рец.: Петлюра С. в „Книгарі“, Київ 1918, ч. 12/13, ст. 694 і Федорців Ф. у „Шляхах“, Львів 1916, ч. 17/18, ст. 607.

Назарук Осип др. Над Стрипою. „Вістник Союза Визв. України“. Відень 1917, ч. 3 (133), ст. 42—44; ч. 5 (135), ст. 72—73; ч. 6 (136), ст. 87—88.

Digitized by Google

УСС. 1916. З Нижньова до Монастириськ, Бучача, Зарваниці і до боєвої лінії.

Назарук О. др. Про значіння У. С. С. Календар Просвіти на 1916 р. Львів 1915, в. 8°.

Назарук Осип др. Пролита кров. Спомин в перший день листопада „Січ" Шікаго 1926, ч. 21, ст. 1—2.

С. С. Третя стаття перед шостим Січовим Зїздом, котрий відбудеться в Детройті.

Назарук Осип др. чл. Стріл. Ради. Про політичні партії. Кремянець 1919. 32°, ст. 16. Друк. В. Цвіка. Укр. Просвітні Листки. Вид. Кіш Січових Стрільців.

Назарук Осип др. Про українські повстання. Соколовський і сусідні ґруни. Камянець под. 1919, 16°, ст. 16. Вид. Бібліотека „Стрільця".

Назарук Осип др. Рік на Великій Україні. Спомини з української революції. Відень 1920. 8°, ст. 344. Вид. „Укр. Прапору".

Повстання проти гетьмана, Січові Стрільці і ин. події в часі XI. 1918 — XI. 1919.

Рец.: Вітренко В. „Соц. Думка". Львів 1921, ч. 4, ст. 7—8.

Назарук Осип др. Слідами У. С. С. по шпиталях. „Червона Калина", збірник. Львів 1918. 8°, ст. 37—42.

Назарук О. др. Слідами У. С. С. по шпиталях. „Дніпро" Трентон (Америка) 1922. ч. 25.

Назарук Осип др. Слідами Українських Січових Стрільців. Львів 1916, в 8°, ст. 156. Вид. „Союза Визв. України".

Враження з 1914 і 1915 рр. Рец.: Петлюра С. в „Книгарі", Київ 1918, ч. 9, ст. 498 — 504; Федорців Ф. у „Шляхах" Львів 1916, ст. 391—392; „Діло" Львів 1916, ч. 109; Лев Ганкевич: На маргінесі книжки др. О. Назарука — Слідами У. С. С. у „Шляхах", Львів 1916, ст. 479.

Назарук Осип. др. Слово до українського черепа. Приятель укр. жовніра, кал. на 1922 р. Львів 1923. 8°, ст. 155—156; Календар Черв. Калини на 1922 р. Львів 1922., ст. 151 — 152.

Про описи воєнних подій.

Назарук Ос. др. Спомини Гінденбурґа. „Воля". Відень 1920, т. 2, ч. 7/8, ст. 322—325; т. I, ст. 27—30; ч. 4, ст. 146—150; ч. 6, ст. 226—229; ч. 10/11, ст. 408—412; т. 4, ч. 7/8, ст. 398—402; ч. 10, ст. 513—526.

Назарук О. др. Спомини. Рік моєї праці на Великій Україні. „Стрілець". Камянець под. 1919, ч. 95.

Не закінчені.

Назарук Осип др. (і Кревецький Іван). Як писати мемуари. Пояснення і практичні вказівки. Відень 1921, м. 8°. Вид. Уряду Преси і Пропаґанди Зах. УНР, ст. 34.

Вказівки, як писати воєнні спомини. В післяслові подано показчик видрукованої укр. мемуар. літератури.

Назарук Осип др. Формальні проблєми української державности (герб, монетна одиниця, військовий одностріл і стяги). Київ.

Наказ 83. піхотного Самурського полку. „Розсвіт". Раштат 1917, ч. 72, ст. I.

Наказ Всеукраїнському Військовому Зїзду од. 4—11 червня 1917. Київ 1917. Друкарня У. Ц. Р. Метелик.

Наказ Голови Ради Народніх Комісарів України і члена Реввоєнради Південно-західнього фронту тов. Раковського. 12 вересня 1920 р. „Слово" Камянець под. 1920, ч. 20: По той бік фронту.

Передрук з „Комуніста" т. р., ч. 175.

Наказ Головної Управи Війська Української Народньої Республики. Ч. 49. „Укр. Стрілець" Київ 1920, ч. 2, ст. 23 — 26.

28. квітня 1920, про підвищення в ранґи.

Наказ Головної Команди Війська У. Н. Р. 23. VIII. 20, ч. 71 а. „Син України". Варшава 1920, ч. 5, ст. 2.

Наказ делєґатам від 26-го пішого запасного полку на Всеукраїнський Військовий зїзд у Київі 4-9 червня с. р. (1917). „Вістник Союза Визв. України" Відень 1917, ч. 31 (161), ст. 491—492.

Наказ Української Військової Місії в Речипосполитій Польській 24 серп. 1920 р. ч. 52. „Син України" Варшава 1920, ч. 6, ст. 1.

Наконечний Т. замість вінка на далеку могилу героя. „Укр. Голос". Перемишль 1921, ч. 27, ст. 1—2.

О. Теодор Чайківський, курат VI. бриґ. УГА.

Намор. Як ми вертали. (Спомин з недавнього минулого). „Праця". Прудентополіс (Бразилія). 1921, ч. 26.

Штаб пятої польської дивізії і стрільці Гал. бриґади на Немирівщині. 1920.

На памятник померших. „Гром. Думка". Вецляр 1917, ч. 42, ст. 1. У вецлярськім таборі, іл.: один з проєктів памятника.

На півдні. „Гром. Думка". Вецляр 1918, ч. 12, ст.: 2.

Враження від подій на Україні. Передрук з „Дѣло Народа" від 12. 1. 1918.

ВІД ВИДАВНИЦТВА.

П. Т. Членам, що постійно отримують всі видання „Червоної Калини", вислано Календар-Альманах на 1935 р. Прохаємо прислати належитість за нього в сумі зол. 1.25. — першою почтою.

П. Т. Членів, що не отримують книжок і не дістали також Календаря, а бажають його мати, прохаємо спішити з замовленням тому, що наклад Календаря невеликий. Ціна для членів разом з пересилкою зол. 1.25, для нечленів зол. 2.25.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ.

З попереднім числом „Літопису" (ч. 10. за жовтень ц. р.) вислано всім передплатникам почтові складанки ПКО на висилку біжучої передплати за IV. чвертьріччя 1934 р. Тому, що ще не всі передплатники вирівнали цю передплату, прохаємо зробити це негайно. Передплатників, що залягають з передплатою за довший час, прохаємо вирівняти всі залеглости обовязково впродовж місяця листопада.

Digitized by Google

Листопад — місяць українських інвалідів!

Святкуємо нові роковини Листопадових Днів. І знова з непереможною силою виринають у нашій уяві незабутні хвилини Великого Минулого, переходять перед очима нашої душі безконечні ряди сірих героїв, — а зокрема інваліди нашої геройської Армії, ці, що в жертві для нас зложили свою кров, своє здоровля, — а тепер жадають від нас лише жертви на хліб і на ліки.

Хоч ні! Українські інваліди не можуть просити жертви!

ЗА ЖЕРТВУ КРОВИ НЕМА РІВНОВАРТНОЇ ЖЕРТВИ, Українським Інвалідам НЕ МИЛОСТИНЯ НАЛЕЖИТЬСЯ!

Ми без прохання мусимо дати їм усе, що потрібне до життя і лікування ран. Це не буде ніяка жертва з нашого боку, а тільки сповнення обовязку.

Зробімо це негайно! Не допускаймо до того, щоби герої наших визвольних змагань, кінчаючі в нужді своє життя, замикали очі на сон вічний з жалем і огірченням.

Небагато вже є інвалідів Української Армії на Галицькій Землі: **дві тисячі зареєстрованих в УКТОДІ, — а з них 500 важко окалічених.**

Ні один з них не одержує державної ренти. Обовязок забезпечення інвалідів УГА лишається надалі обовязком Української Нації.

Нажаль жертви на інвалідів значно обнизилися, а УКТОДІ було приневолене в біжучому році тричі обкроювати вже і так дуже скромні інвалідські пенсії.

Рента наших інвалідів десятикратно нижча від державної ренти. Вже нижче вона впасти не може.

100.000 ЗОЛОТИХ РІЧНО НА ЦІЛІ УКТОДІ ДОБУТИ МУСИМО!

Двомісячні видатки УКТОДІ покриває річний чинш з Дому Українських Інвалідів, який закуплено за гроші заокеанських братів. Решту-ючу квоту мусить зложити Українське Громадянство шляхом добровільних жертв і членських вкладок. Нехай від тепер не буде ні одного Українця, ні одної Українки, що не булиб членом УКТОДІ, або не зложилиби жертви відповідно до своєї спроможности.

ЛИСТОПАД — МІСЯЦЬ УКРАЇНСЬКИХ ІНВАЛІДІВ!

ЖЕРТВУЙТЕ ВСІ, НАСКІЛЬКИ ВАС СТАТИ!

Для нашої будучности не є байдуже, чи громадянство сплатить інвалідам затягнений моральний довг, чи покине їх безпомічних власному горю.

Дохід з листопадових свят присилайте на інвалідів!

НЕХАЙ НАДІЯ НА ВАС НЕ ЗАВЕДЕ ОЧІКУВАНЬ ІНВАЛІДІВ!

Українське Товариство Допомоги Інвалідам
Львів, вул. Потоцького 48.

Річна членська вкладка 6 зол., або 50 гр. місячно. Для селян і робітників знижена до половини!

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VI. річник / Число 11. / Листопад 1934.

ЗМІСТ:

„Спіть, хлопці, спіть!" Франц Коковський 2
Прелучанська міліція Франц Коковський 2
Політичні настрої і течії серед старшин У. Г. А. Іван Вислоцький 4
Вольфсберг о. Йосиф Іванець 6
Історія 8-ої Галицької Бригади Д-р Іван Карпинець 9
Ініціял Анатоль Курдидик 12
Українська морська піхота в рр. 1917-21 Лейтнант фльоти С. Шрамченко 13
Холодний Яр говорить Юрій Горліс-Горський 17
Бібліографія 22
Від Адміністрації 23
Від Видавництва 23
Листопад — місяць укр. інвалідів . . . 22

Редагують: *Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

Digitized by Google

Вже вийшов

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР-АЛЬМАНАХ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ" НА 1935 РІК

ЗМІСТ:

* * * Українське військо і його традиція. Др. Іван Іванець: Пресова кватира УСС. Микола Лещій: Перші кроки. Олена Степанів: З воєнних усмішок. Лука Граничка: Стрілецька двацятка. О. Думін: Стрілецький суд. Дмитро Палііїв: Жмут споминів. Др. Никофор Гірняк: Кіш У. С. С. Денис Ликіянович: Не попав у реєстр. Осин Залеський: Картини з війни. Др. Володимир Макарушка: Фраґменти з Чортківської офензиви. В. Левицький: Два фраґменти. Др. Іван Іванець: Під Чудновом. Степан Лисак: Під Монастирисками. Віталій Юрченко: Пізнав. Юра Шкрумеляк: Передвісники хоружного Марчука. Франц Коковський: Лемківські республики. Микола Матіїв-Мельник: Тамара. Микола Кочегяр: Третій військовий зїзд у Київі. А. Марущенко-Богданівський, підполковник: Українізація частин в російській армії. Сотник Р. Ф.: З останніх боїв. Р. С. Осінь 1918 на Харківщині. Степан Фещук: З воєнних переживань. Т. Лисівський: Зі споминів курсанта.

Нова мистецька обгортка кисти арт. Р. Чорнія.

Богатий зміст!

Цікаві ілюстрації!

Ціна 2 зол., з пересилкою 2·25.

Дістати можна Істор. Кал. Альм. „Червоної Калини" по всіх українських книгарнях в краю і за границею або у ВИДАВНИЦТВІ „ЧЕРВОНА КАЛИНА", ЛЬВІВ, Зіморовича 20. — Почт. скр. ч. 43.

Спішіть з замовленням!

Digitized by Google

Навіть найбідніші можуть тепер набути видання

„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ВЕЛИКА ЗНИЖКА ЦІН

Найкраща нагода доповнити читальняні, кооперативні та приватні бібліотеки.

	ЦІНИ перше	тепер
Антін Вільшенко: Життя й пригоди Цяпки Скоропада, Віршована історія про пор. У.С.С. Цяпки, ст. 270	4·50	1·50
М. Голубець: Історія Львова від найдавніших часів, ст. 179	3·00	1·25
Богдан Лепкий: От так собі, ст. 131	1·50	0·70
Слота, ст. 27	0·90	0·30
Зірка, повість ст. 181	4·00	1·75
Вадим, повість ст. 227	4·50	2·00
Василь Софронів: Грішник. ст. 112	1·50	3·60
Халіда Едіб: В огні, повість ст. 234	4·50	2·50
Берестейський мир — спомини і матеріяли ст. 320	8·00	3·50
Роман Купчинський: У зворах Бескиду	3 90	3·90
Федір Дудко: Чортерій, ст. 180	3·50	3·00
Квіти і кров, ст. 192	4·00	2·00
На згарищах ст. 168	2·00	2·00
Глум, оповідання, ст. 56	1·20	0·50
Ґен. Всеволод Петрів: Спомини з часів української революції.		
I. До Берестейського миру, ст. 180	3·50	1·50
II. До заняття Київа, ст 184	3·50	1·50
III. Кримський похід, ст. 164	3·50	1·20
IV. Доба Гетьманщини. ст. 117	3·00	1·20
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих, пригоди з воєн. часів ст. 262	5·00	2 00
М. Брилинський: Хрестний огень, воєнні нариси, ст. 184	3·50	1·50
В. Лопушанський: Перемога, повість в 2-х т. з визв війни	6·00	2·75
Д-р Степан Шухевич: Спомини:		
II. Від квітня 1919 до липня 1919.	4·00	2·50
III. Від липня 1919 до січня 1920	4·00	2 50
IV. Від січня 1920 до квітня 1920	4·00	2·00
V. Від квітня 1920 до серпня 1920	4·00	2·00
Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед У.С.С.)	4·50	2·00
Микола Галаган: З моїх споминів,:		
I. 80-ті роки до світової війни ст. 203	4·00	1·90
II. Світова війна — розвал парату — українська революція ст. 196	4 00	1·90
III. 3-тий військовий зїзд — делєгація на Кубань — більшовицька навала — прихід німців ст. 176	4·00	1·90
IV. Дипльоматична місія в Румунії. — Дипльоматична місія на Угорщині. ст. 296	6·00	2·00
Д. Дорошенко: Мої спомини II, III. IV том по 1·50		4·50
Олена Степанівна: На передодні великих подій Переживання і думки 1912—1914	2·00	0·70
Михайло Костів: Джін-ґісхан гряде. ст. 102	3·00	1·20
Д-р Андрій Чайківський: Чорні рядки. Спомини за час від 1.XI. 1918—13.V. 1919	3·00	1·20
Д-р Іван Максимчук: Кожухів. Трагічна доля решток УГА., ст. 100	2·80	1·10
Микола Мельник-Матіїв: На чорній дорозі оповідання	3·50	1·50
А. Крезуб: Партизани, спомини, ст. 358, т. I. і II.	8·00	3·50
Евген Чикаленко: Щоденник (1907—1917), ст. 496	14·00	6·00
Д-р Ганс Кох: Договір з Денікіном. Причинки до трагедії УГА на Вел. Україні від 1.XI.—17.XII. 1919	1·80	0·80
Ілько Борщак: Великий Мазепинець Григорій Орлик, ґенерал Людвіка XV., ст. 208	7·00	5·00
І. Калічак: Записки четаря. Спомини з Хирівського фронту 1918—1919	2·80	1·20
Д-р К. Левицький: Великий зрив, ст. 150	6·00	2·50
Т. Г. Масарик: Світова революція, I. II., ст. 540	21·00	8·00
В. Приходько: Під сонцем Поділля, ст. 250	6·00	2·50
В. Юрченко: Шляхами на Соловки	4·00	4·00
Пекло на землі	5·00	4·00
В. Леонтович: Хроніка Гречок	3·50	1·70
О. Бабій: Перші стежі, повість зі стрілецького життя	6·00	2·80
І. Борщак: Мазепа. життя і пориви великого Гетьмана	5·80	4·50
О. Попович: Відродження Буковини.	2·60	1·20
Видання з 1934 р. без знижки:	для членів	
А. Крезуб: Нарис історії українсько-польської війни	3·50	1·75
Календар-Альманах на 1934 рік	2 00	1·00
Степан Шухевич: Невідомий	4·00	2·00

Продажа книжки тільки за готівку. При замовленні комплету облекшуємо сплати. Гроші слати переказом або чеками П.К.О. 152.514.

„ЧЕРВОНА КАЛИНА“ Львів, вулиця Зіморовича ч. 20. -- Почтова скринка ч. 43.

Digitized by Google

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1925

Ч. 12. ГРУДЕНЬ

Digitized by Google

ПЕРЕДПЛАТА
„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“
НА 1934 РІК

Річна передплата 13 зл., піврічна передплата 7 зл., чвертьрічна 3·50 зл. — Ціна числа 1·20 зл. — Для членів „Червоної Калини“ чвертьрічно 3 зл.

За кордоном приймають передплату на „Літопис Червоної Калини“ та впис членів: в Сполучених Державах Північної Америки: Myron Surmach, 103 Avenue A. New-Jork, N. J. USA. — В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121. — В Чехословаччині: Ukrainskyj Hromadskyj Vydavnycyj Fond, Praha-Vrsovice, Brozikova ul. c. 390. — Конто П.К.О. ч. 410.185.

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, ЛЬВІВ, ЗІМОРОВИЧА Ч. 20.

Почт. скр. ч. 43.

ПЕРШОРЯДНА КРАВЕЦЬКА РОБІТНЯ
МУЖЕСЬКИХ ОДЯГІВ
ВАСИЛЯ ХОМИНА
Львів, вул. Домініканська ч. 11
партер на право.

б. співробітника першорядних Кравецьких Заведень в Білгороді і Загребі (Югославія). Виконує роботи після найновіших взорів по цінах якнайдешевших з власних та принесених матеріялів. Для Всч. Духовенства папістики, ряси та колпаки.

Всі куримо лише ПАПЕРЦІ і ТУТКИ

повноватки
„КАЛИНА“
150 шт. 35 гр.
української кооператнвної фабрики „Будучність“ в Тернополі

Digitized by Google

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
VI. Річник

ЧИСЛО 12 ГРУДЕНЬ 1934

НА ДАЛЕКІЙ ЧУЖИНІ.
Гуцул-виселенець молиться на снігу перед престолом під окапом бараку. — Зима 1914/15 у Вольфсберґу.

Digitized by Google

МИКОЛА МАТІЇВ-МЕЛЬНИК

ПРОПОВІДЬ ІЛЯРІОНА

Попід склепіння в церкві Десятинній
Лунає спів і пахне фіміям
І тисяч віч глядить у зводи сині...
І від вогнів увесь палає храм.

Сидить на горнім Ярослав могутній,
За ним бояри, гридні й дружина,
Весь Київ славний нині тут присутний —
Вся рать із княжих волостей чільна.

Ожили фрески в сяєві барвистім
І капле злато й камінь дорогий
Із вівтарів і грають сонця блиски
І радість бє в сердешні береги.

Та рветься враз величнохвальна пісня,
В масиві мурів гасне унісон
І десь, мов Голуб-Дух, з святих ікон
Тиша неземна сходить благовісна.

І муж гряде повагом, в златоглаві,
На самоцвітний зоряний амвон —
І сколихнувся людський вир у наві
І шепчуть всі: »Це він — Іляріон!«...

І полились слова медоточиві:
— »Благословен вовік да будет Бог,
Що вивів нас на путь з біди й тривог
І покорив язики чечестиві!

— »Благословен, що Землю дав родючу
І ярий крин понад святим Дніпром
І Морем впоясав її кипучим —
Сповнив усю красою і добром.

— »Благословен, що вкрив лісами гори,
Що в глибинах поклав залізо й мідь;
Що серебром нам наситив комори —
І дав мечі нам гострі в обоюдь.

— »І дав нам гін життя у чорноземі,
Що тучить манною степи й лани;
Цілющі роси схоронив для них
У сонцезвізднім золотім теремі.

— »І тій Землі поклав широкі межі,
Синам її завзятих дав князів:
Поніс грозу на вістрях їх мечів
Бутним ордам в степовім безбережжі.

— »Він присмирив залізними полками
Мордву і Чудь неситу і Ятвяг —
І Хрест побідно рамена простяг
Понад Дніпра-Славути берегами...

— »Як мур, стоять в нас вої під щитами,
Як ліс густий зросли з землі шоломи —
Благословен хай Буде Бог над нами
І рать Його, святині і хороми!

— »Не в худій бо Землі і невідомій
Престол золотокований стоїть —
Понесли нашу славу блиски й громи
На південь і на захід і на схід!«...

— »О, братіє, любіть велику славу
Великої Соборної Землі
Владимира старого й Ярослава —
В распрі і зраді не губіть її!

— »Моліться Йому, моліться Богу —
Творцю, живущому на небесіх,
Що дав над злом нам світлу перемогу,
Державу, власть... що милує нас всіх.

— »Моліться і бережіть завіти,
Щоб гнів Його тяжкий на нас не впав,
Моліться, щоб — доки сонця й світа —
Господь нас в руки чуждиїх не дав!

— »Щоб Київ світлий, нашу всю гординю,
Не полонили люті вороги,
Щоб на руїнах нашої твердині
Ми з голоду не плакали й спраги...

— »Щоб ми, марні, ізгоями не шлялись
В землі не своїй серед мук, тривог,
Щоб з нас чужі не кпили, не сміялись:
— »А де ваш дім, пришелці, де-ж ваш Бог?«

— »О, зрозумійте, братіє, що воля
Це той талант, що Бог рабові дав
І — горе тому, що в своїй сваволі
Він скарб розтратив, змарнував!

— »Тоді все зло на путь його зійде
І здавить грудь журба важка, мов камінь,
І шию вгне чуже ярмо тверде —
Нехай вам Слово це моє буде,
Як той нетлінний на Хориві пламінь —
О, братіє, не йдім на путь той...
Амінь!«

Digitized by Google

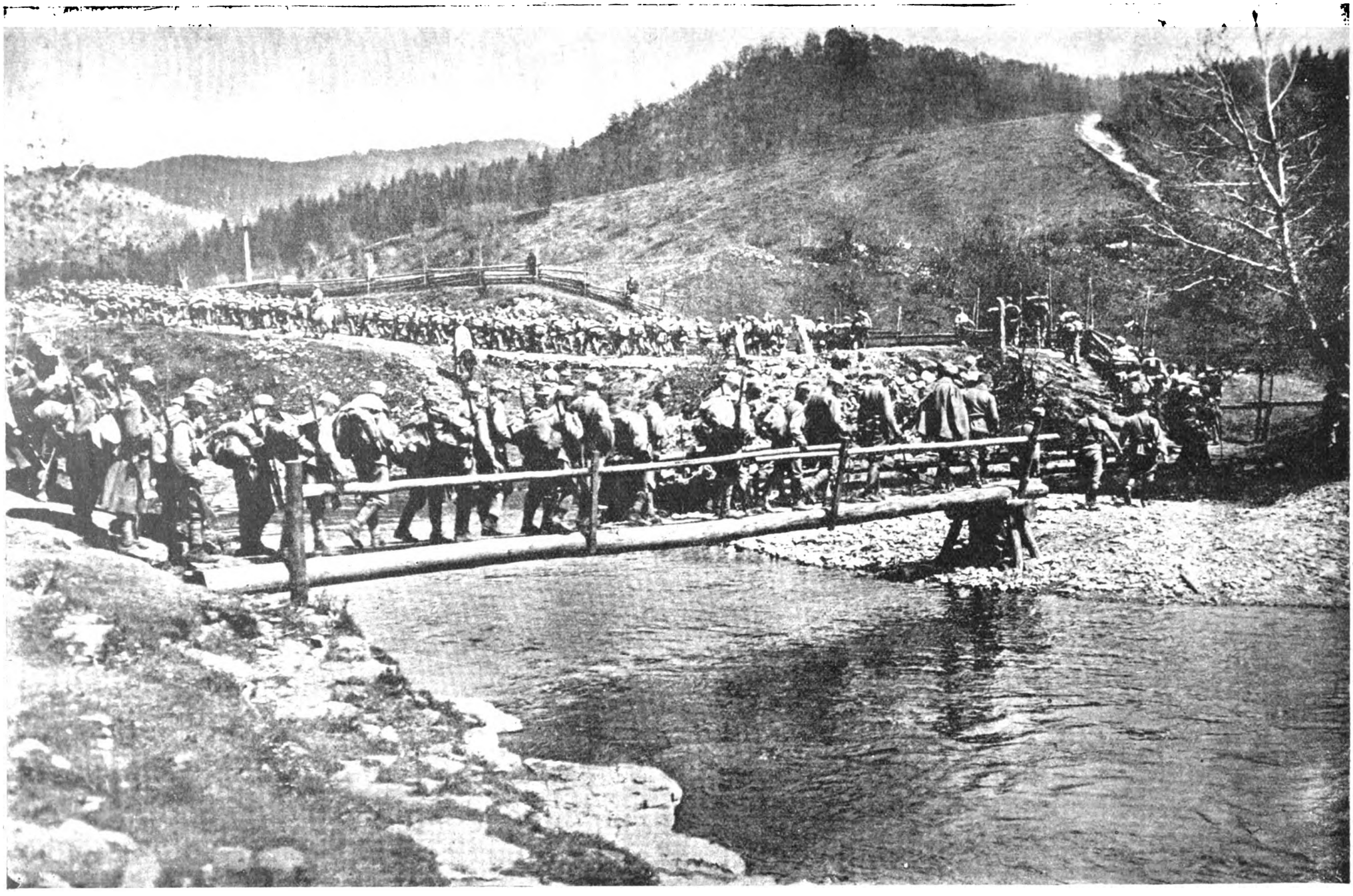

У. С. С. ПЕРЕХОДЯТЬ „ЛАВКОЮ“ ОПІР В ПОХОДІ З КАРПАТ ДО БОЛЕХОВА, В ТРАВНІ 1915 Р.

Одна зі знимок з пропамятного Альбому У. С. С., який появиться в найближчому часі у видавництві „Червона Калина“ з нагоди 20-ліття У. С. С.

Digitized by Google

З життя У. С. С. в 1917 р.

Написав: *Мирон Заклинський.*

І. У.С.С. над Збручем. ІІ. Конспірація серед У.С.С.

І.

Не всі стрілецькі відділи, що були в полі, попали в бою під Конюхами в полон. Остались ті відділи, що були тоді на інших відтинках фронту, або поза фронтом, як більша частина скорострільної сотні, мінометчики, технічна сотня, будівельна і гуцульська сотня, що саме тоді повернулася з Буковини ти вийшла в поле.

Яких три тижні по бою під Конюхами — коло 23. липня — почався австрійсько-німецький протинаступ. Здеморалізовані вічами й політичною аґітацією, знуджені війною, не ставили війська Керенського поважного опору. Вони відступали та за тиждень опинилися аж на Збручі.

Відділи У. С. С. (скорострільна сотня, технічна і міно- та ґранато-метники) станули в селі Босирах недалеко Збруча. По кількох днях дістав я наказ відійти з двома 12 ц. м. ґранатометами на становище в селі Збриж за Збручем. Збруч обкружує це село з трьох сторін. Австрійське військо заняло його, щоб вирівняти боєву лінію.

Команда чеського куріня, що до нього нас приділено, кватирувала в дворі. Російська артилерія почала добиратися до двора щораз доскульніше; небаром покинула чеська команда двір і Збриж. Тепер ми були панами в дворі. Його дальше руйнувала російська артилерія. В селі не було живої душі. Всі хати порожні.

Ми вкопали ґранотомети за дворським садом. Російська лінія була в віддалі якого пів кільометра; застави о половину ближче. Ворожа артилерія була тепер дуже чуйна. Вона стежила за нашою працею та зчаста й цільно нас обстрілювала. Ми копали льох, що забезпечував би перед ґранатами. Праця поступала поволі, бо я мав усего коло 15 люда.

Стрілецькі відділи, що осиротіли, коли Леґіон у Конюхах попав з початком липня в полон, поприділювано до всяких австрійських команд. Технічна сотня підлягала безпосередньо бриґаді. Комендант технічної сотні, четар др. Сіяк, робив старання, щоби стрілецькі відділи були всі разом і щоби також залежали лише від бриґадної команди. Йому вдалося стягнути нашу чету і скорострільну сотню, що їх комендантом став по бою під Конюхами хор. Квас.

Отож приблизно по 10-дневнім побуті в Збрижу покинули ми це село та відійшли з цілою четою „боротьби з близька" до села Бурдяківців, де стояла технічна сотня.

Ця сотня працювала щоночі над Збручем. Закладала дротяні перегороди перед невикінченою ще лінією окопів. Наша чета працювала тепер спільно з технічною сотнею. Доки окопи над Збручем та лучбові рови не були викінчені, не могла вкопувати мінометів. Працювала з трудощами. Спершу майже щоночі уїдливі дощі. Як настала погода й місячні ночі, стало небезпечно, бо ворог густо обстрілював. Встрілявся зі скорострілів у те місце, де сотня покинула працю, і вечором, як лише хто стукнув, вбиваючи палі, зараз починали свистати кулі. Стрільці радили собі так, що вбивали палі рівночасно в кількох місцях і покидали хвилево ті місця, де годі було працювати. Часто бували в нас поранені.

Четар Сіяк забажав, щоби працю технічної сотні над Збручем описати. Звернувся з цією справою до мене, та я відмовився, бо не бачив у тій праці нічо нового й небуденного. Тоді звернувся до стрілецького літописця Василя Дзіковського, члена „Пресової Кватири". Цей пішов вечором зі сотнею, щоби запізнатися з її працею. Та Сіякові таки не пощастило, бо Дзіковський за кілька годин відійшов на Першу Поміч з пораненою рукою.

ІІ.

Небаром стягнено всі стрілецькі відділи в запілля, до села Залісся в Чортківщині. Сюдиж прийшов зі стрілецького коша один курінь під проводом майора Мирона Тарнавського.

У тих часах Стрілецтво слідкувало за політичними подіями так чуйно, як у початках війни. Події у Східній Україні перероджували Стрільців, наповняли гордістю, робили їх чуткішими на легковажну поведінку австрійської влади супроти нашого народу в Галичині.

Саме тоді большевики повалили владу Керенського, а Центральна Рада відділила Україну З. Універсалом від болышевицької Росії. Опісля перебрала українську частину бувшого російського фронту проти Центральних Держав. Так опинились Уесеси проти українського фронту. Командував ним ґенерал Щербачов. Велика частина стрілецтва думала, що український леґіон по стороні Австрії втратив уже зівсім рацію існування та повинен негайно розвязатися.

У грудні 1917. р., коли сотні стояли як запас близько Збруча, в ґуштинському лісі, відбулася в селі Ґуштині таємна нарада стрілецьких старшин. Безпосередньою спонукою наради була можливість прилуки Галичини до новоутвореної польської держави. Міністри закордонних справ австрійський і німецький оголосили були в тій справі заяви, що багато обіцювали, а польські політики та преса числилися з цим фактом, як безсумнівним у найближчій майбутності.

На нараді підхорунжий Д. Паліїв предложив, щоби Уесеси в відповідь на заяву австрійської влади зірвали з Австрією та перейшли за Збруч, служити нашій державі. Поручник Цьокан обстоював думку, що Стрільці повинні лишитися на місці.

Про вислід наради рішив виступ сотника Вітовського. Він твердив, що Стрільці повинні остати на місці, бо їхня роля ще не скінчена. Натякав, що скоро може надійти хвилина, коли вони будуть потрібні на цьому місці. Видно було, що він не договорює, що своїх доказів не може ясно подати.

Digitized by Google

Запальних молодших старшин переконав він своїм авторитетом. Вони зрозуміли, що коли він за дальшим істнуванням Легіону в австрійській армії, то очевидно має дуже важні причини.

Десь у ту пору заложив хорунжий Клим у технічній сотні тайну організацію з підстаршин. Чував я, що на їх сходинах бували виклади, та що учасники складали грошеві вкладки. Що до мети тієї організації, то він казав учасникам загально, що надходять важні події, коли ця організація буде потрібна.

Чи були тайні гуртки й по інших сотнях, чи це була лише особиста ініціятива хор. Клима, — не знаю. Чимало робилося й обговорювалося тоді серед Уесесів конспіративно.

Розбуджена серед Стрілецтва політична активність не потахла й за часів нового команданта, сотника Микитки, коли Уесеси стояли в Борщівщині, в селах Скавятині та Шишківцях. Під кінець січня 1918. р. була в Скавятині нарада дібраних старшин. Референував підхор. Паліїв. Винесено постанову, що Уесеси повинні дати почин до створення тайної організації українців австрійської армії, що стала б у потребі на поміч українській державі.

Вибрані стрілецькі представники поїхали в тій справі до Відня. Там у наших політичних колах оцінили цей плян, як державну зраду та не згодилися на нього. На цьому справа організації українців австрійської армії застрягла, бо й скоро потім почався похід на Східню Україну.

У селі Шишківцях, де стояла скорострільна сотня У. С. С., міномети ки й обоз, сталася в лютні 1918. р. подія, що вказує на велику переміну серед рядових стрільців під впливом східньоукраїнських подій. Стрільці стали горді, агресивні й певні себе.

До Шишковець прийшов був гурт вояків з корпусної інтендантури реквірувати худобу. Настав у селі плач і лемент. Стрільці, що стояли по квартирах, обстали за своїми господарями й повиганяли тих вояків з подвір. Небаром телефонували з корпусної інтендантури до команди стрілецького обозу, що там за бунт між Стрільцями та заявили, що справу віддадуть до польового суду. Команда нашого обозу пояснила цю справу так, що вояки з інтендантури поступали безправно, бо бажали реквірувати в таких селян, що мають усего по дві штуки худоби.

Цим вияснением корпусна інтендантура вдоволилася. Виявила також причину цієї реквізіції. Вантаж худоби, що повинен був надійти для 25. корпусу з Чехії, не прибув, бо чехи не виконали завдання. Отож корпус мусить реквірувати в області, де він розміщений.

Такі події сталися й такі настрої панували серед Уесесів перед походом у Східню Україну, що почався в останніх днях лютня 1918. р.

Ді

Написав: *Анатоль Курдидик.*

(Стахові Л. на спогад).

Ді — смішне ймення, правда? А проте, колиб Ви бачили цю дрібненьку постать, з якої не знати, що ясніше — кучері, чи очі. таку дрібненьку, як оті рожеві квітки, які побачите щойно поклавщись на землю й розгорнувши траву, Ви хотілиб, щоб вона називалася іменно якимсь таким іменем, як те.

Оце вона при вікні. Кожна дівчина має своє вікно. І Ді має. З такого вікна видно в ночі обов'язково Волосожар і опуклий місяць. На шибках вночі зарисовуються гостро квітки, а понад квітки летять думки — далеко. В день з того вікна можна годувати голубів, що їх повно на подвірі й покликати освоєного вовчика Дзяба, що має гостру мордочку й завжди полошить курей. Проти вікна перелаз а за перелазом, попід міцну, терпку стіну лісу — дорога. Дорога завжди вогка. В найбільшу спеку сонце перестрибує перелаз, качається по подвірі й аж дзвонить на приспі під хатою.

Проте дорога завжди в тіні. Надто густі й буйні чуприни в дубів і буків, щоб пустити сонце на дорогу. Й о тепер, коли проїздить нею валка возів і гармат. чути аж до хати. як цвякають у болоті кінські копита. У вирізі перелазу — бо довкола паркан — зявляються голови коней і їздці. Вершки коліс і їздці. Такі. як дебелі пнюки, кострубаті й відземисті.

Є знову сонце, як звичайно у липні. За хатою ліс, обіруч ліс — скрізь ліс. В хаті до вікна тулить голову Ді. Мати в кухні. Крім цього в хаті щось, як передхуртовинна тягота, що сучками пхається до горла. Від чого — Ді не знає.

Може бути — від того, що в лісі батько. Оце ще з вечора його рушниця висіла онтам на клинку й порошниці, а міцні, хрижисті роги оленя (Штука була! — оповідає батько. — Пять днів чатував на нього) кидали тінь на його вусате, похмуре обличчя. Похмуре, бо треба було в ліс. Зі Степаном, а Степан ні не отаман, ні осаул, а такий собі. „Бити, так бити" — каже. І коле Ді вічми, чорними, смоляними, лісовими.

А коли „карна дивізія" спинюється на дорозі, Ді знає, що сказати ні про Степана ні про батька не можна. Менш більш вона знає, де Степан і батько. В Зарубовім яру і три сотні там з отаманом Сірим. І вона не скаже.

Оце в хаті їх повно. По мові й великих червоних зірках Ді розуміє, що це командіри. Оце одного з них кличуть товаришем комісарем. Того в жовтій брудній сорочці з перевязаною через плече шаблею, товариш комісар кличе „товаришем командіром". Ці решта теж якась старшина — а ці обдріпані обшарпанці — їх джури.

Ді сама не знає, як воно сталося, що її ніхто не зачіпив. Адже вона сидить сама у ванькирі.

Digitized by Google

а за дверима чує шум, гомін, брязкіт. Адже чує як мамі кажуть порізати курей, що їх половили. Оце на подвірі хтось стрілив і вона чує, як за дверима хтось комусь оповідає, що вбив вовка. Думка скрикує „Дзяба"! Потім хтось дивиться у двері до неї. Замикає. Знову хтось дивиться. Замикає. Ді ніяково, тупо. У неї ж девятнадцятий рік.

Нарешті вона чує, як хтось пішов у погріб і возтузиться. В сусідній кімнаті після цього рапортують, що найшли наливку. Чує Ді, як одбив хтось скло. Раз, другий, третій дзенькнула пляшка.

Чи так година, чи дві, але на дворі сутеніє. Крізь двері до Ді тісно і млосно всовується тютюневий дим і їдкий випар поту. Там — вона знає — за столом пють. І потім приходить таке:

Хтось говорить щось про дівчат і хтось згадує про неї. Ді осувається щось на легені. Двері з розмахом відчиняються. Перше, що паде в кімнату — світло. Друге — сутулувата, кремізна постать.

— Разві бариня з нами не пазволіт? — пізнає вона комісарський дишкант.

Йде. Жмурить очі від світла, від диму, від поглядів, що з червоних облич колять наскірзь. На столі повно розлятої чорної течі. Вишняк. Пляшки з поодбиваними шийками по хаті, навіть вона одну копнула. Сідає, коли просять. Якась рука всовується їй під рамя і їй згадується лапа Дзяби, що иноді притиснула на подвірі випорпану з кертовиння кертичку.

— Да! — нагинається до неї простакувате, рябе й обсипане веснянками обличчя. — Не надо нас баятся. Вєдь ми тоже за Україну, за народ...

— Только ми за пролетарій! — завертає до неї очима комісар, тепер вона бачить — рудий жидок, що аж вродився до телят.

Вона мовчить. Що може Ді сказати, коли у неї девятнадцять літ, а батько і Степан в Зарубовім Яру?

Сміятися? Може сміятися. За той усміх вони вихилюють ще раз пляшки, а рудий жидок від телят пробує їй вияснити, що „бандітов" вони завтра перевішають, бо пролетарська власть" сильніш „смерти" і „твйорда у ней рука". Да! Ді на це сміється. Може бути — це настроює їх теж до сміху. Бо оце „командір" пропонує „товаришам" випити за „Україну" — „пролетарскую" і за неї, найкращу дівчину, яку вони зустріли.

Ді сміється. Блідо й невиразно. Сизі усі постаті в диму з махорки й усміх сизий.

Але от виявляється, що не має чим випити за „Україну пролетарскую". В кількох пляшках є на дні трохи кривавої течі. Буде! — каже командір, але Ді сміючись заявляє, що принесе. Вони бють оплески. Ревуть з захвату. Командір хоче йти з нею у погріб. Дякує. Це не в погребі. Принесе. Чи не втіче. Напевно ні. І знову сизий усміх.

І Ді йде. Цей плян у неї зроджується по дорозі в комору. В сінях зустрічає матір з переляканими очима. В сінях трохи тихіше, ніби нікого нема в хаті. Ді кладе палець на вуста. Тихіше, мамо.

Де батько ховає стрихніну — знає. Це білі головки, що їх розкидає в лісі на сніг. Головки змочені у смалець. Лис розкусить і пять-шість кроків не відійде. Головки у старому вулику. Ді вже має їх. Пять. Напотемки найшла, а холодний вечір з лісу в обличчя бє. В коморі вона кришить в бутлю головку, чує, як з неї сиплеться сипко по пальцях щось мов пісок. Заколочує. Йде. Ді спокійна.

Навіть, як її вітає грімкий крик — мовчить. Сміється. Пояснює, що це старий вишняк. Щонайменш стільки літ, як їй, як це влучно пан, ні, вибачте, товариш командір каже. Солодкий, як вона? Пан, вибачте, товариш комісар має рацію. Може опянити, як пан командант каже. Чи вона випє з ними?

Крізь білий жах у грудях Ді всміхається спокійно. Випє. Тільки чарки принесе. Раз, два, шість. У них пять чарок, але пан, вибачте, товариш командір питиме з бутлі. Це — секунда. О, є вже й чарки.

Ді не дрижать руки. Ді має девятнадцять літ, але вона не боїться. Вовки нераз аж вили під хатою вночі в зимі, коли вона була з матірю одна, а батько в лісі. Виходила з головешкою тоді до хліва. Ді тепер також спокійна. Вона розміркувала все, коли йшла по чарки. Є так, що або випє з ними, або викриють і тоді мати, Степан, батько, вона — всі одпокутують.

Ну, Ді наллята. Ді дивиться понад голови у вікно й усміх з її обличчя зсунувся на долівку:

— За Україну з вами пю, панове, вибачте, товариші. За перемогу її землі, народу й сили! Хай одним махом все лихе з неї пропаде, як одним махом чарки вихилимо! Гоп!

Ді чує, як у неї спекло щось гортанку, груди, серце. Ді бачить, як усі чарки підскочили вверх, до рознятих ротів. Ді знає, що повинно статися.

А коли вона сідає втомлено на лавку, стукає до її свідомости остання думка: Чи не мало цих головок? А ця думка коротка. За нею безпосередньо вона бачить, як товариш командір вигнув дико над стіл голову. Потім чує, як чийсь крик пронизує її, а від цього щось вбиває їй жахливі кігті в самі груди і тягне вбік.

У Ді тріскає в мозку сонце й розсипується жахливо пекучою лявою по жилах. Головок доволі.

Digitized by Google

Розброєння частин V. гарматнього полку селом Великі Луги

Написав: сот. *Гриць Сенечко.*

Вступ, 1) Розброєння, 2) Карна експедиція, 3) Самосуд над злочинцями та характеристика села.

Вступ.

Факт розброєння і розграблення частин українсько-галицького полку й до цього українським селом, сьогодні може видатися комусь неймовірною річчу. Одначе так було.

Діялося це в 1920. р., себто в тім часі, коли влади змінялися дуже скоро та через це жадна з них не мала авторитету. Але, коли б це не відбувалося та якби на це все не дивитися, то всеж таки для нас Галичан такий смілий виступ села незрозумілий. Та нема цьому чого так дуже дивуватися, що ми себе під оглядом темпераменту не цілком розуміємо.

В. Липинський сказав раз ще в 1923 р. таке: „Галичани це люди детайльні, а ми Наддніпрянці — так би сказати — гуртівні; у Галичан є здібність до точного виконання, а в Наддніпрянців до розмаху чи ширшої ініціятиви. Зведені ті два відмінні характери в одно річище дадуть найкращу й найенергічнішу струю, а вслід за тим принесуть для українського суспільства найбільшу користь". Також і Драгоманів звертав увагу на корисне злиття двох ріжних характерів для української справи через злуку студентства по обох боках кордону.

Не треба з цього розброєння робити аж якоїсь трагедії, хоч цей їх чин примусив нас вислати карну експедицію для виратування розброєних частин і направлення престіжу армії. Це був для нас тільки маленький епізодик, з яких складався ланцюх переживань нашої армії в тих часах. Для них знову цей факт став життєвою школою на майбутнє.

А на Україні, як я вже сказав, деякі села уважали за відповідне нічого добровільно не дати й самі боронили свого, виходячи з правильного заложення, що на світі живе тільки той, хто вміє собі то життя вибороти й забезпечити і то своєю, а не чужою силою.

Оці міркування і приклади, які вияснюють причини ріжнородности психіки у Галичан і Наддніпрянців з їх добрими й злими наслідками, повинні причинитися до кращого зрозуміння тих всіх збройних, чи навіть бандитських виступів, а рівночасно і нашого розброєння. Бо мусимо станути на тім становищі, що симпатичнішими вони є для нас з нападами на ріжні ворожі відділи, хоч на око бандитськими, якими показали свою мужність, бо не дали себе добровільно винищувати й по голові їздити, ніж мали б невільничо кожному піддаватися і ждати на постороннюю ласку. Мало того, ми повинні гордитися їх сміливістю, бо вона є доказом, що наша нація при відповіднім освідомленні скоро виборе собі власну державу. Напад села Великі Луги на нас як на своє військо, треба розглядати як вислід фальшивого розуміння, головно українсько-петлюрівських устроєвих засад, які переродилися вкінці в анархію. І ця саме анархія була причиною упадку держави й менших лих, а між ними й нападу на нас.

1. Розброєння.

Було це в січні 1920 р., себто кілька тижнів по заключенні договору УГА з Денікіном. Хоча тиф в тім місяці ще далі лютував серед нас, однак не був він вже такий страшний, як кілька тижнів тому. Стан нашої Армії почав теж збільшатися. Правда, що боєвої вартости ми не представляли собою ще жадної, бо частини складалися переважно з реконвалєсцентів, які потребували відпочинку, одначе саме збільшення скількости війська поправляло гумор в Армії. Тому, де не було обернутися серед хлопців, там і чулося одно бажання, а саме, „коби так вже всі виздоровіли, то тоді собі вже погуляємо". Одначе не вдалося нам діждатися на місцях до менту виздоровлення всіх, бо більшовики розгромили в тім місяці денікінців та примусили їх до відвороту. Отак прийшло до хаотичного відвороту денікінців в сторону Одеси. А разом з денікінцями розпочали відворот і ми Галичани.

Правда, що не радо покидали ми свої місця та йшли на полудне без найменших надій на краще майбутнє, а до того й тисячі ще хворих наших товаришів треба було покидати, хоча вони всі були вже вміщені в шпиталях та лишалися забезпечені ліками, харчами, власними лікарями й обслугою.

Оцей відворот прийшов майже нагло, бо ніхто не надіявся на такий скорий упадок денікінців, а тому не були ми до нього як слід приготовані. Багато матеріялу треба було лишити, тому що на вози мусілося брати реконвалєсцентів, які були виснажені хоробою та не могли самі йти. До того багато матеріялу треба було викидати по дорозі, бо не можна було з великим тягарем посуватися вперед, тому що було болото, бо морози цілком попустили, а при цьому падали ще дощі й сніжниці. Марші підчас такої погоди на Україні страшні, тимбільше, що шляхів там майже нема та по більшій частині все посувалося полевими доріжками. Не раз артилерія загрязла в тій липкій грязюці в якійсь балці або під горою так безнадійно, що довгими годинами або й цілу ніч треба було мучитися над її витягненням. Бувало, що й дванацять коней не могло витягнути якоїсь гармати на гору з того болота. При цьому коні мучилися і покривалися цілі піною, що аж жаль було дивитися на ті німі й невинні звірята, які в боях нам стільки помогли. Отже їх відпрягали, а гармати витягали з болота на гору самі люди при помочі блоків чи коловоротів. Гарматчики мучилися в тих боло-

Digitized by Google

тах, а не було навіть при чому нагрітися. Неприятель наступав на пяти і тому не можна було розпалювати вогню, хоча вихри зі сніжницями страшно лютували й докучали на українських степах. Натерпілися ми тоді досить.

Правда, що найшлися добровільні союзники, які нераз помагали нам видістатися з тих болот, а ними були селяни. Вони заступали при праці наших реконвалєсцентів. І колиб не поміч селян, то наші терпіння булиб ще страшнішими та більше матеріялу треба булоб скинути з возів й лишити на дорозі.

Серед таких походових злиднів, переплітаних дуже приємними спостереженнями щодо характеру українських селян, відбувався наш січневий відворот перед більшовиками.

Для І. Корпусу на росташування призначила Начальна Команда містечко Чечельник зі селами довкруги нього. Тому всі частини І. Корпусу прямували ріжними дорогами в сторону цього містечка, які десь около 23 січня мали бути на місці. Я з тяжкою артилерією, яка підлягала прямо команді корпусу, був на місці вже 19. січня і розташорився в східній частині містечка в розваленім фільварку. Зараз коло мене був X. гарматній полк, який прибув на місце день скорше. Командант цього полку захорував, отже Команда Корпусу передала цей полк теж під мою команду. Штаб корпусу росташувався в цукроварні на захід від Чечельника, а прибув на місце десь кілька днів скоріше.

Я згадав про те, що села відносилися до нас підчас пересування Армії дуже прихильно. Безумовно, що не всі села відносилися до нас з симпатіями. Були й такі, які поставилися до нас навіть ворожо. Це були винятки, однак вони були, і до таких сіл належали Великі Луги, які напали на переїжджаючі через те село частини V. гарматнього полку й його розброїли, а майно розграбили. А напали на ті частини серед хат і так нагло, що ніхто навіть не міг боронитися. Зареаґував тільки якийсь підстаршина, який був десь з боку та селяни його зараз убили. Було це 21. січня перед вечером. А десь в 10. год. вечером знала про це розброєння вже Команда Корпусу, яку повідомив про все якийсь кінний телефоніст з тих частин, а якому вдалося щасливо видістатися з тої суматохи. Само собою, що ця вістка наробила в корпусі великого переляку. Зараз пригадали собі ті поширювані вістки перед початком відвороту та деякі зі штабу уважали це розброєння початком ширшої акції селян проти нас. Одначе скоро втихомирив ті гарячокровні голови, своєю холоднокровністю, командант корпусу полковник Шаманек. Він заявив зараз всім, що якби справа не малася, всеж-таки реаґувати треба скоро й рішучо, бо треба ратувати розброєні частини й авторитет Армії. Підпер його в цьому шеф штабу отаман Льонер. За рішучість був теж і отаман Лянґ, референт корпусної артилерії. Отже рішили вислати негайно карну експедицію під моєю командою, а зложену з кінноти V. бриґади, одної батерії, відділу машинових крісів і кінноти спеціяльно створеної до тієї акції з X. гарматнього полку і з решти кінних гарматчиків моєї тяжкої артилерії. По цім рішенню закликано мене до корпусу і приказано негайно вирушити з експедицією на це село. Від корпусу до цього села було около 15 км. Від мене до корпусу около 2 км. Тому знову, що це село лежало на захід від корпусу, а я був росташований на схід від корпусу, отже від мене до Великих Лугів було разом около 17 км., та через це треба було добре спішитися, щоби протягом кількох годин зорґанізувати карний відділ і мимо болота на рана бути вже під селом.

2. Карна експедиція.

День 21. січня був другим днем відпочинку по відвороті для моєї тяжкої артилерії. За тих два дні привели ми вже все до порядку, бо як гармати, кріси й машинові кріси, так теж вози, упряж і інше були вичищені й вимаровані. Теж все в порядку було й в X. гарматньому полку. Нарешті з задоволенням віддихнули, надіючись, що по тих страшних походах зможуть вкінці трошки відпочати, бо на довший відпочинок ніхто не числив. Безумовно, що всі бажали кількох днів спокою хочби тому, бо на дворі погода була така погана, що не хотілося навіть з хати виходити. Наперед надокучувало те масне болото, а до нього долучилися часті сніжниці або метелиці. В цей вечір ніхто з старшин тяжкої артилерії ніде не пішов. Нам приємно було посидіти в теплій кімнатці при військовім чайку, вигріваючи перемерзле тіло в тих маршах, та тішилися, що в тій страшній заверусі можемо спокійно сидіти в теплім місці та не потребуємо вже мучитися в якійсь балці з гарматами. В тім стані цілковитого воєнного задоволення положилися ми вже по год. 10. спати. І тількищо заснули, аж тут нагло десь перед 11. год. затарахкотіли телефонічні дзвінки. Кликали мене до апарату. А на дворі далі вило-завивало. Ну, думаю, до апарату ще нічого, тільки щоби не на двір. Та ще не приложив добре слухавки до вуха, а вже вчув дуднення голосу корпусного референта артилерії от. Лянґа, щоби в дуже важній справі негайно явитися в штабі корпусу. Що там такого важного може бути в таку страшну погоду, питаю? — Зараз приїжджай — відповів.

За десять хвилин верхівці вже ждали, а за других десять хвилин був я вже в штабі. Там застав я великий рух. Ніхто ще не спав. Вкінці пішов я прямо до командата корпусу, а він як звичайно спокійний і холоднокровний. Як тільки я зголосив свій приїзд, сказав коротко:

— „Добре, що ти вже тут. Є дуже важна справа, тому я тебе закликав". Відтак поінформував мене коротко про розброєння про свій плян протиакції та з тим відіслав мене до шефа штабу атамана Льоонера. Шеф штабу зразу приступив до справи. Отже, сказав: Частини, батерію і полковий обоз зі штабом полку, селяни розброїли. Майно розграбили й убили при тому одного підстаршину. Один телефоніст утік і нам про це доніс. Ти мусиш, сказав. їх відбити, а винних селян розстріляти. В год. 8. рано мусиш бути вже на місці й розпочати акцію. Подав з чого маю створити карний відділ і казав іти приготовити все до скорого відїзду, бо доходила вже год. 12 (пів-

Digitized by Google

ніч). От. Лянг від себе додав: „Акцію розпічни від підпалу кількох хат". А полк. Шаманек, який прийшов підчас розмови, заявив: „Даю тобі вільну руку. Роби так, як подиктує тобі ситуація". Вільна рука в акції мені подобалася і з тим я відійшов, бо від підпалів зачинати, а тимсамим карати може невинних, я не думав.

З тим приказом вернувся я до своїх частин вже по год. 12. ніччю та взявся зараз до складання карного відділу з X. гарматнього полку й своєї тяжкої артилерії. Гарматчики радо рухалися та не жалували витягати чистих гармат на болото, бо тут ішло про вирятування Галичан.

За годину відділ був вже готовий. Складався він із сімдесять пять кіннотчиків, двох гармат і трьох машинових крісів. До помочі взяв я собі трьох старшин, по одному до кожного роду зброї, а між ними був один із найкращих старшин четар Альфред Козак. В год. 2 ніччю рушили ми в похід. На дворі вихри з дощем і снігом на переміну далі лютували. Хоча тяжко було їхати тим болотом, але тому, що при кожній гарматі було по вісім коней, то ми всеж таки в год. 7. рано були вже на місці, себто коло села.

——o——

Тут згадаю дещо про село й його положення. Село Великі Луги є дуже велике, бо повстало воно зі злучення двох сіл в одно, а саме, з Великих і Малих Лугів. Околиця дуже мальовнича, бо трошки горбковата й з лісами в недалекім віддаленню. А саме село побудоване в долині й на узбіччах горбів. Серединою села, між наклоненими до себе горбами, просувається неначе вюн потічок, який був колись границею між двома згаданими селами. Воно є осередком волости. Є там дві школи, дві церкви з двома священиками, кількох інтеліґентів, що були мабуть заняті в управі волости, і необхідна інституція бувшої Росії арест. Лежить воно около 15 км. на захід від містечка Чечельника та при шляху, який лучить те містечко з залізничою стацією, що є на штреці Жмеринка—Одеса. Село гарне не тільки з положення, але й з вигляду, бо хати чистенькі, біленькі й чепурненькі та коло кожної є садочок. Дороги теж чисті. Одним словом правдиве українське село. Люди теж не затуркані, як звичайно по селах далеко віддалених від культурних осередків чи навіть правдивих шляхів. Одначе світова війна, чи радше брак сильної руки підчас неї, його здеморалізували, а громадські війни ще більше його занархізували. З часом почали протиставитися ріжним реквізуючим відділам навіть о-

2. батерія Володимира Ґалана з полку От. Карася під Бердичевом.

ружно. Отакий був початок збройних виступів селян проти ріжних військових частин. А коли пощастилося якомусь селові дати доброго прочуханця якійсь частині, за розбиття якої ніхто не впімнувся, то така безкарність виступу проти війська ще більше його роззухвалювала й деморалізувала. Отак саме було й з Великими Лугами. Трошки занархізовані, далися менш свідомі одиниці намовити сімома мешкаючими в селі бандитами напасти на переїзджаючі частини V. гарматнього полку, розброїти й майно розграбити з метою особистої наживи. Отже цей чин села був теж наслідком хвилевого анархічного запаморочення мозків та слабої орієнтації в ситуації, але не наслідком протигалицької стихії чи вродженого бандитизму селян. Пізніше вияснилося, що ті селяни не мають нічого спільного з вродженим нахилом до бандитизму. Ці сім бандитів свідомо представили наші частини як англічанські, які треба знищити, бо вони йдуть разом з Денікіном та що за ними ніхто не вставиться, бо це є відво-

Старшини кавалерії 5 бригади. Вересень 1919.

Digitized by Google

рот. Отак дійшло до розброєння, чого селяни, по пізнанні нас, дуже встидалися. Знову-ж слідство виказало, що ця намова була свідомою акцією чужої аґентури проти Галичан, а не відрухом селян проти нас, бо трьох зпоміж змовників були зайдами, двох москалями, а двох несвідомими українцями. До того ними кермував якийсь інтеліґент поляк, а якого нажаль не вдалося нам дістати до рук. Але це все вияснилося щойно пізніше.

——o——

Зараз по прибуттю на місце, себто під село, оглянув я терен, а не знаючи дальшого наміру селян, а саме, чи думають вони боронитися, чи піддатися, зайняв я позицію своїм відділом на горбі на схід від села, з якого мав я добрий вигляд, потрібний до острілювання села й евентуальної оборони. Всі три кулемети уставив я в цей спосіб, що вони творили рівнобічний трикутник. З них два кулемети були звернені проти села, а третій із заду був призначений для евентуальної оборони. Гармати були закопані в осередку того трикутника. Кінnота була розміщена на ліво й право — як крила — від кулеметів, а частина її була в резерві. Одним словом, все було приготоване навіть на найгіршу евентуальність. Укріпився я на схід від села тому, бо зі заходу мав наступати сот. Володимир Коссар зі своєю кінnотою, так що село при можливій оборсні було лекше взяти з двох сторін, і така акція коштувала би менше жертв. Само собою, що це все рішалося в одній хвилині.

Рівночасно з уставлюванням відділу до бою, розіслав я стежі на звіди до села й для ствердження, чи сот. Коссар є вже на місці. Стежі вернули й донесли, що село буде боронитися, а остання стежа донесла, що сот. Коссар є вже на місці й жде на наступ. Супроти таких донесень стеж, рішився я видати кілька стрілів з гармат на село, у те місце, де не було наших розброєних частин, а рівночасно перепустити через два кулемети по одній ленті стрілів понад село. Ті стріли призначені були на те, щоби стероризувати селян та відстрашити їх від наміру оборони. Коссареві дав я знати, щоби наступав тоді, аж я перестану стріляти. Напрямком наступу наших двох відділів визначена була школа, де ми мали зійтися.

Коли тільки розпочала стріляти артилерія, то зараз відізвалися в селі дзвони в обох церквах, себто почали бити на трівогу. Тими дзвонами скликували людей, щоби зійшлися боронити села Одначе ніхто із селян не прийшов на сход бо по перше через ніч довідалися від наших гарматчиків, хто ми такі, а по друге їх заскочила наша скора протиакція за розброєння. Зате війт, як розумна, непричасна в акції розброєння і інтеліґентна людина, зорієнтувався в ситуації, себто в нещастю, яке могло впасти на село на випадок ще одного нерозумного вчинку, просто прибіг з кількома чесними селянами до команданта розброєних частин сот. Циганика з заявою, що вони віддадуть все розграблене майно й покриють всякі страти, щоби артилерія перестала тільки стріляти та не нищила села, тимбільше, що село не є винне, а тільки кількох несвідомих людей, які далися намовити до цього чину кількома, прибувшими до села підчас війни, волоцюгами, за яких село як цілість не думає терпіти, та готове нам їх видати.

Сот. Циганик післав війта й свого полкового адютанта верхи з такими відомостями до мене. Я,безумовно, не міг згодитися на таке закінчення справи без слідства й покарання винних, тимбільше, що таке закінчення булоб невійськовим. Тому я заповів війтові таке: „Коли село відважилося щось подібного зробити й не потрапило своєї помилки направити за ніч, то теперішня угода прийшла трошки за пізно. Коли я з карною експедицією є вже на місці, то я вас буду годити після своєї волі і то так, як викаже слідство. Огонь я припиню, але розброєні частини мають в тій хвилині виїхати з села".

Огонь я припинив і вони відїхали. В тім часі почали виїзджати з села розброєні відділи. Коли вже всі виїхали з села, то тоді я віхав до нього зі своїм кінним відділом. Сот. Коссар віхав раньше. Я застав його вже в школі. В школі вже ждала на мене делеґація селян з учителем на чолі. Вони зразу поставили справу ясно. А саме, що в селі є сімох бандитів і зараз подали їх назвиська, які використали несвідомість деяких селян і довели до цього лиха. Рівночасно заявили, що всякі страти готові нам покрити, тільки щоб ми забрали тих бандитів і увільнили село від їх погубного впливу. Я почав списувати протокол, хоч не цілком вірив у щирість їх слів, а сот. Коссар, бачучи такий оборот справи відїхав.

Незабаром вернувся відділ з села, який переводив ревізію і зголосив, що шістьох бандитів ніде на найшли, а семий неживий, бо від стрілів артилерії згинув один чоловік, і то один з тих сімох бандитів, який ідучи до церкви дзвонити на трівогу, по дорозі попав під стріл і згинув. Треба було відшукати ще шістьох. Але вже вечоріло й треба було вже вертатися до Чечельника. Тому я заявив делеґації таке: „Я вірю, що ви впали жертвою чужої інтриґи; буду старатися це вияснити. Однак хтось з вас убив нам нашого підстаршину. За нього мусить хтось відпокутувати. тимбільше, що він кинув в дома рідню і прийшов сюди на Україну, щоби боротися якраз за вашу волю. Тому до часу, аж доставите мені самі тих шістьох бандитів, арештую і беру шістьох найповажніших селян як закладників. Коли до чотирьох днів не доставите мені бандитів, то розстріляю закладників. З тими закладниками вернувся я вже пізно ввечорі до Чечельника.

Полк. Шаманек подякував мені за влучне й мирне до часу полагодження справи, а рівночасно заявив, щоби закладників я взяв до своєї частини і довів цю справу до кінця.

На другий день прийшли люди з того села з просьбою, щоби випустити закладників, заявляючи, що тих шістьох бандитів нема в селі. Я їм не повірив та закладників не випустив.

Третього дня прийшла дуже велика делеґація з учителем на чолі, зложена з найповажніших селян і жінок та принесла підписи мало не цілого села з заявою, що тих шістьох бандитів дійсно

Digitized by Google

нема в селі й що ціле село ручить своїми підписами, що нам їх напевно доставить, щоби тільки випустити й не розстрілювати невинних закладників. З тою справою звернувся я до Команди Корпусу. Однак Корпус заявив, що цю справу передано мені, отже я повинен її полагоди сам. А тому, що я тій другій делеґації повірив, що дійсно тих бандитів нам доставлять, я закладників випустив. Зі сльозами в очах всі прощалися та на тім закінчилася карна експедиція, але тільки тимчасово.

3. Самосуд над злочинцями та характеристика села.

Проминуло кільканацять днів від випущення закладників. Денікін розлетівся. Українська Галицька Армія злучилася з більшовиками. Ріжні були причини договору, однак важною теж була засада, що „ворог мого ворога є моїм приятелем". Армію переорганізовано. Я обняв команду дивізіону тяжкої артилерії. В часі тієї реорганізації напав хтось на дорозі між Великими Лугами й Чечельником на кількох переїзджаючих купців і їх убив.

Підозріння впало знову на Великі Луги. Щоби врешті скінчити з тими Великими Лугами та зловити тих бандитів а тимсамим прочистити околицю від бандитизму й зробити її безпечною для переїзду цивільного населення, вислано мене в тій ціли з тяжким дивізіоном на постійне вкатирування до цього села. Хоча я особисто не вірив у стихійний бандитизм села, тільки в індивідуальний, то на кожний випадок казав я кватирщикам переказати війтові, щоби оголосив, що колиб сталося щонебудь з кимсь з тяжкого дивізіону, то немилосердно прочищу ціле село й околицю. Ця заява зробила своє. Бо зараз по приїзді до села, зявилася у мене делеґація селян з просьбою помогти їм завести в селі порядок. Рівночасне предложили плян своєї акції. А полягав він на тому, що село мало бути поділене на чотири райони. Кожний район мав мати свою міліцію й берегти в себе порядку. Всі чотири райони мали творити одну цілість. Мене просили, щоби я дав їм своїх підстаршин на комендантів районів. Мені подобався їх плян, бо він свідчив про їх організаційний змисл і стремління до дисципліни та порядку. Тому я радо згодився дати їм своїх підстаршин на комендантів. Я був певний, що коли вже селяни самі беруться до якоїсь організації, то вона мусить бути доброю і корисною. А йшло тільки про спокій.

І признати треба, що від хвилини відруховоі організації самих селян, устали як в селі, так теж в найближчій його околиці всякі більші напади. Спочатку міліція робила службу з палицями, але пізніше, коли нас ближче пізнали, то повитягали вже свої відрізки. Це витягнення зі сховів відрізків свідчило, що вони нам цілком довіряють. Ми знову не звертали на це найменшої уваги. Так минали дні за днями. Між нами запанувала цілковита гармонія і взаїмне довіря. Вони пильнували порядку, а ми зате взялися до культурно-освітної праці.

В селі було тоді три учительські сили, отже спільними силами відсвяткували ми шевченківське свято, відбулася одна вистава та кілька викладів на ріжні теми. В тій праці ми взаїмно себе пізнавали та зближувалися до себе. Однак, без огляду на буденну працю, не забували ані ми, ані селяни за тих шістьох бандитів, які ще далі укривалися. Аж одного дня прибігає до мене їх головний комендант і заявляє, що тих шістьох людей вже зловили і посадили їх у волостну тюрму. Я взявся зараз до списування протоколу з ними, бо хотів докладно вияснити, наскільки вони винні в підбурюванні несвідомих одиниць до розброєння наших частин, хто убив нашого підстаршину, хто їх намовив це робити й наскільки інші бандит-

У. Г. А. Старшини на еміґрації в Чехах.

ські напади є звязані з їх особами. З їх зізнань вийшло, що їх намовив розброїти англічан, які говорять таксамо як селяни, тільки що ходять в австрійських убраннях, якийсь бувший старшина та обіцяв за те добре заплатити. Початком розброєння мало бути убиття нашого вояка, чого доконав один із них. А далі виказалося, що вони належали до тих банд, які нападали на дорогах і грабували. Щодо згаданого старшини, то показалося, що він поляк. Утік. Коли я вже скінчив слідство і хотів їх відставити до бриґади, то тоді прийшла до мене делеґація від села і заявила, що тому що ці люди наробили селові дуже багато шкоди, бо через убиття підстаршини й розброєння свого війська з іншими темними одиницями могли, крім принесеної ганьби, довести до спалення села й вимордовання невинних людей, тому що займалися бандитизмом і через їх грабунки село дістало марку бандитського. Отже вони хотять їх позбутися, щоби не деморалізували надалі села. Тому просять передати їх під громадський суд, себто самосуд.

Я з початку як військовий не хотів згодитися на їх жадання, однак бриґада згодилася на просьбу села, мотивуючи свою згоду тим, що краще буде, коли їх село засудить, ніж мали б ми засудити; до того село тим судженням покаже свою національну свідомість.

Ті самосуди ми толерували, бо без них село не моглоб існувати при відсутности судів, та при

Digitized by Google

доконуваних частих грабунках і крадіжах. Ці самосуди були страшні. На них були тільки дві можливости присуду: або звільняли, або засуджували на смерть і зараз на місці убивали. тим, що мали під руками: дрючками. лопатами, або таки ногами.

Отже по згоді бригади. заявив я селянам, що можуть їх судити.

Пригадую собі, що громадський суд визначено на неділю. Відбувся він на громадській площі під церквою. Зійшлося ціле село. Був на ньому один священик і учитель. Запрошено теж і мене. Уставлено стіл, кілька крісел і більше не було нічого. Вкінці припроваджено обвинених і розпочався прилюдний суд. Полягав він на тому. що кожний чоловік підряд закидав обвиненому те. що знав проти нього; натомісць інші люди боронили. Коли вже вичерпалися ті. що хотіли говорити. тоді почали голосувати й більшість рішала. Таким робом всіх шістьох бандитів засудили тоді на смерть і хотіли зараз убити. Між засудженими було трьох поляків, двох москалів і один українець. Хоча я з того присуду повинен був бути задоволений. бож ті бандити убили нашого підстаршину та були спричинниками розброєння і інших бандитських вчинків. то всетаки я не міг згодитися на те. щоб їх убивали дрючками чи іншим знаряддям в моїй присутности. як представника війська чи порядку. Тому я заявив цілому сходові. що про їх рішення чи присуд мушу повідомити свою вищу команду і що тому виконання присуду треба відложити аж до приходу відповіди з бригади. В цей спосіб пощастилося мені не бути присутним при убиванню засуджених.

Цей присуд видав сход пополудні. Зараз повідомив я про це бригаду. яка ніччю дала таку відповідь: „Коли громада признала їх винними за убивство нашого підстаршини й розброєння наших частин. та за грабунки на дорогах, які приносять Україні шкоду через гальмування всякого руху в тих околицях і ширення тим самим безладдя. то хай згинуть ті бандити для добра держави".

Про рішення бригади повідомив я зараз ніччю старшину села. яка була дуже задоволена з затвердження їх присуду.

Кілька годин пізніше. бо ще досвіта всіх шістьох бандитів розстріляно й то на тім місці. з якого стріляли гармати на село за їх вчинок.

По розстрілянні тих бандитів запанував як в тім селі. так теж в околиці повний спокій.

Від цього часу розпочалося в селі цілком нове життя. Великі Луги почали цікавитися українським національним рухом і стали дуже свідомим українським селом. Дійшло до цього тільки тому. що ми підчас експедиції не спалили села. ані не розстріляли нікого із невинних, як зробилиб це ворожі частини.

Останній козацький похід за гетьманування Б. Хмельницького (1656-1657)

Написав: *Д-р М. Р.*

(Докінчення).

IV.

ПОХІД ЮРІЯ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.

(Династичні пляни Б. Хмельницького. Вибір Юрія Хмельницького гетьманом. Значіння тієї події та вигляди на її тривалість. Вороги династичних замірів гетьмана. Перший похід молодого гетьмана та його завдання. Шведсько-українські переговори. Посольство Лілієнкроня. Перепони в поході Юрія. Акція татар, агітація Москви. Бунт в війську Юрія та його наслідки. Смерть Б. Хмельницького. Закінченкя).

Тимчасом Богдан Хмельницький не прочуваючи нещасного закінчення цього походу. під авспіціями світлих воєнних успіхів козацьких і союзних військ у далекій Польщі. що саме заняли Краків. скликував універсалами на цвітень 1657. р. старшину козацьку на зїзд до Чигирина. Мали радити у дуже важній справі. На цім зїзді мала рішитися доля Нової Української Держави та її майбутньої династії Хмельницьких. Полковники. осавули. сотники. отамани. вся старшина козацька мали доконати під оком старого. заслуженого гетьмана вибору його 16-літнього сина Юрія наслідником батька на гетьманстві.

З огляду на велику популярність. прямо невиданий дотепер серед козацьких шарів авторитет Великого Гетьмана — вибір заповідався як найкраще. Не було такого між козацтвом, щоб важився протиставитися гетьманській волі. Не терпів Богдан опозиції, всі прояви спротиву карав остро, немилосерно.

Гучно і бучно вибірали козаки гетьманом Юрія. Давно не бачили на Україні такого світлого та пишного зїзду. Самих полковників прибуло 26. а осавулів. сотників, отаманів і иншої старшини ніхто і не пробував числити. Тиждень радив козацький елекційний сойм і врешті під тук гарматніх вистрілів обкидано шапками та одностайне вибрано наслідником старого гетьмана молодого Юрія[1]).

Радів старий гетьман. бачив власними очима здійснення своїх найкращих. задушевних мрій. бачив свою родину піднесену до рівня їхніх европейських. королівських династій. Для нього були це чи не найщасливіші дні в його бурливому. повному тяжких. гігантичних зусиль житті — вершком залізної і впертої енергії цього генія

[1]) Липинський. На переломі стор. 55. Kubala. Wojna brand. 194—195. (Маркевич Історія Малороссії I. 386).

Digitized by Google

української історії. Тому і не диво, що рад був гостям старий гетьман. Три дні бенкетували козаки в гостях у свойого гетьмана в супроводі музик та мушкетних і гарматніх вистрілів.

Не предчував веселий та вдоволений таким спокійним перебігом виборів старий гетьман, що по тих віватах і ясах ще довго і довго гремітимуть мушкети та гармати по всій Україні, але вже як понурий акомпаніямент кривавих, братобійчих воєн, що в них похоронять не тільки його династичні пляни, але і саму волю-долю рідного краю. Що ради „лакомства нещасного" богато з дотеперішніх його вірних друзів та дорадників, що так радо і одностайно вибірали гетьманом молодого його сина, як тільки замкне очі старий гетьман, а то ще в останніх днях його трудящого життя, шукатиме інших богів, дасть себе заманити обіцянками хижих сусідів та поможе їм зруйнувати і знищити до щенту Богданове діло.

Ніхто не предвиджував трядучої страшної Руїни. Життєва енергія старого гетьмана наче дійшла до найвищої точки, бо від того часу Богдан чимраз більше нездужав. Ще останні свої сили напружував Хмельницький, щоб добитися признання свого діла у сусідів. Але і тут справа не натрапляла на великі труднощі. Москва, Польща, Швеція, Туреччина, Крим, Семигород, Молдавія і Волощина признали з ріжних причин і рахунків молодого Юрія законним наслідником старого гетьмана. Розуміється, що Москва і Польща ставили деякі условя, котрих і не думав сповняти гетьман, бовірив, що останній похід так високо піднесе авторитет України в очах сусідів, що ніхто і не відважиться ставити ще яких, хочби і найменших застережень.

Так думав і вірив в ці думки старий гетьман; успіхи останніх місяців настроювали оптимістично старого гетьмана. Але хижаки-сусіди, відвічні вороги України не так легко годилися на відновлення сильної, монархічної Української Держави, бож це йшло проти їх бути, чи не бути. Пішла в рух тайна дипльоматія; муравлина праця ріжних Бенєвських, Бутурлінів, Михайлових, Желябужських і інших не пішла на марне. Незадоволених ніхто не переговорить і ніколи вони не переведуться. Вже давно, як ми бачили, працювали серед козацької старшини висланники польські і московські[2]). Шойно по смерти Богдана виявилось, скільки мав він затаєної опозиції серед тієї української аристократії, котру сам створив. І полковники: Дворецький, Жданович, Ковалевський, Лесницький, а навіть генеральний писар Виговський вже за життя Богдана були скаптовані сусідними дворами, брали надання і привілеї в таємниці перед Хмельницьким, провадили свою окрему політику на взір анальогічних короликів у всіх західних державах, та докладали несвідомо а часто в найкращій вірі свої ручки до руїни рідного краю. Невпинно працювала польська дипльоматія в Криму і Стамбулі, намавляючи ці держави до війни, або принаймені до розбишацьких походів на Україну. А вже найбільшим прихильником та найкращим знаряддям цих ворогів України була, як завжди, українська чернь, українські sansculotteu. Серед неї найбільше працювали царські посіпаки; не трудно було зрештою зєднати собі цю вічно невдоволену, хвилюючу масу, що зависним оком дивилась колись на чужих панів — а тепер такимже оком гляділа на своїх „кармазинів" та лиш ждали відповідної хвилі, щоб набити свої діраві кишені їхнім добром. Вічна трагедія української історії від її початків до сьогодня. Зловіщий дух покутуючого Марка Проклятого, що нищив і нищить всі найкращі пляни та заміри своїх найкращих синів та в критичних моментах історії України потрафить все знищити діло, будоване міліонами жертвенних, молодих, ідейних одиниць, кровю своїх найкращих синів. — Так було і тоді. Чужі а ще більше свої похоронили діло Великого Гетьмана.

Ще не прогомоніли добре яси і гуки гармат у гетьманському дворищі в Чигирині, а вже появилися перші зловіщі ластівки трядучої руїни. Нещасний татарський набіг в початках мая мав започаткувати ці невдачі.

Чимраз більше хворий гетьман, задивлений в чудові міражі своїх плянів, не хотів вірити в невдачу. Що значить такий малозначучий напад татар, не страшний він для сильної України. Скоро висилає на поміч брацлавському полковникові Михайлові Зеленському 5 полків з наказом, як найскорше покінчити з дикими ординцями[3]). На тривожні вісти від Ждановича, відповідає старий гетьман приказом відступати з військами союзників на Україну, а тимчасом приготовляє нові резерви. По всіх землях великої козацької Держави розносили післанці листи і універсали гетьманські, що кликали козаків у новий похід „кінчати ляхів". В Чигирині збірав спішно молодий гетьманенко нову армію, що мала не тільки помочи Ждановичеві, але щасливо покінчити цей похід. Незабаром у червні під звуки музики та гарматніх вистрілів вирушив молодий гетьман на чолі 20.000 свіжої, добре узброєної армії в похід, щоб ратувати престіж Української Держави а собі здобути безсмертної слави. Старий гетьман власноручно передав синові гетьманські клейноди: печатку, булаву, всі акти і документи, по городах розіслав універсали. Мартина Пушкаря і Виговського Івана дорадниками сина назначив. Полковника Павла Тетерю вислав з початком серпня до царя з проханням помочі проти татар. Двічі виправлялись на приказ старого гетьмана Запоріжці з Донцями на Крим, щоб відвернути татарські загони з України. Не дуже певний однак Москви, вже від довшого часу зміцняв Богдан українські гарнізони на Білій Руси рішений навіть на війну з Москвою, колиб вона рушила на підмогу Польщі.

Все зробив, щоб запевнити побіду, та вже рвалися нитки мистецького мережива гетьмана. По-

---

[2]) Kubala. Wojna brandenb. str. 367, 187, архів Ю. З. Рос. частина II. 91, Липинський. На переломі.

[3]) Kubala. Wojna brand.

Digitized by Google

хід Юрія відразу натрапив на труднощі. Полковникові Зеленському не удалось, як знаємо, не то знищити, але навіть спинити татарських загонів; навпаки татари замкнули його у Брацлаві та безкарно гуляли по Україні. Серед найбільших труднощів і обережности посувався корпус Юрія на захід. Козаки йшли на Брацлав, де сподівалися битви з татарами. В часі цілого походу мав Юрій непроханих опікунів. Весь час між військом козацьким увихалися царські посланці, що нібито шукали Ждановича і Ракочого, а тихцем підбурювали Юрієвих козаків проти походу. Під Капустином 10. VII. наткнувся Юрій на московського посланця Желябужського, що шукав за Ракочим; гетьманич сказав йому, що не знає, де находиться Ракочий і завернув його до Корсуня.

В кілька днів пізніше 13. VII. прибилися до Юрієвого війська перші втікачі козацькі з війська Ждановича, але вони не уміли докладно розповісти про долю Ракочого і Ждановича — говорили лиш, що наказний Жданович прямує на Кам'янець на Поділлі.

Серед вічних боїв і шарпанини з татарськими військами посувався корпус Юрія поволи на захід. Щойно по 20. VII. одержав Юрій докладні вісти. Надтягнули недобитки полків Ждановича та сказали, що покинули князя під Межибожем.

Разом з прибуттям військ Ждановича в обозі молодого гетьмана чимраз більше підносить голову чернь козацька. Перетомлені і здеморалізовані невдачею козаки Ждановича, під свіжим враженням паніки і безготовля в таборі князя — поширювали неймовірні вісти серед Юрієвих козаків, лякали їх труднощами походу, великою силою поляків та вибілюючи себе облегчували агітацію московських агентів серед Юрієвого війська.

Агенти ці, як гієни, йшли крок в крок за військом. Коли козацьке військо стануло над Наливайковим бродом 28. VII., ніжинський полковник Григорій Лесницький знова наткнувся у своїм полку на раз вже прогнаного московського агента Желябужського. Здивований і недобрий питав того, пошо він другий вже раз непроханий вештається між військом. Збитий з пантелику Желябужський крутив, що шукає Ракочого. Розлючений тією нахабністю москаля та схвильований лихими вістками полковник відповів йому гостро, що князь обляжений поляками і татарами обороняється останками сил, а гетьман Юрій йде йому на поміч. Відтак радив по доброму Желябужському сидіти тихо і не вештатись в тих неспокійних часах між військом.

Тимчасом фермент серед черні постійно зростав і коли молодий гетьман, не відаючи нічого про капітуляцію під Межибожем, наказав 1. VII. звинути табор щоб рушити на поміч Ракочому, прийшло до явного вибуху. Чернь козацька, підюджувана від довшого часу московськими агентами, окружила товпами гетьманське шатро викрикуючи, що старшина їх зраджує, обдурює, каже іти помимо царського заказу воювати Польщу, помагати Ракочому. Вже знищено непотрібно військо Ждановича, а тепер їх провадять на неминучу загибіль.

Юрій однак не піддавався зразу черні. Приказав старшинам розігнати бунтівників і примусити військо до дальшого походу. Але чернь козацька, чуючи за собою царя, не послухала старшини. В обозі прийшло до кровавих бійок, убито кількох старшин, а врешті цілий козацький корпус рушив не на поміч Ракочому, але завернув у свояси.

Желябужського, що знова десь найшовся між козаками (5. VIII.), просили переказати цареві, „що своєї старшини не слухають, бо вона пішла в похід без дозволу царя"[1]).

Так українськими руками похоронила Москва великі пляни гетьмана Богдана Хмельницького

*

* *

Тимчасом у Чигирині в ожиданні великих змін і незвичайних випадків, нетерпляче виглядали вістки з походу — від Ждановича, Ракочого і молодого гетьмана. Повний віри в щасливе закінчення походу принимав хворий уже гетьман урочисто нового шведського посланця Лілієнкрону, що після перерваних неудачних переговорів з послами Веллінгом і Тернешельдом приїхав по 22. VI. до Чигирина[2]). Тепер переговори поступали жваво вперед, король шведський годився на всі жадання Хмельницького, котрий остентаційно, не криючись перед московськими послами, старшинами і черню виразно говорив, що „хоче бути приятелем приятелів, а ворогом ворогів шведського короля". І одна і друга сторона бажала союзу. Вже добігали до кінця переговори — коли нагло, наче грім з ясного неба, прийшли фатальні вісти — про капітуляцію Ракочого під Межибожем, про неудалу акцію Ждановича і гетьманенка. Цього всього було забагато для хворого гетьмана. В огні станули йому очі і такий огорнув його гнів, що скреготаючи зубами, взивав Бога на поміч і стратив мову. Поражений ударем лежав 5 день без мови, а шестої днини 27. VII. іскра сонця у нім згасла" пише посол шведський Лілієнкрона.

Знаючи всі пляни і надії, звязані з цим походом, не будемо дивуватися, що цього страшного удару, наглої катастрофи вже майже здійснення своїх, від давна леліяних мрій не в силі був видержати і так слабий вже організм Богдана.

Великий Гетьман не пережив похоронів найбільшої і найгеніяльнішої своєї ідеї.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Важніші праці з тих часів:

1. Ludwik Kubala: Wojna brandenburska i Najazd Rakoczego w r. 1656/57 (Szkice histor. Serja V.)
2. W. Konopczyński: Panowanie J. Kazimierza. (Encyklopedja polska t. V. Historja polityczna Polski część II.)
3. М. Грушевський: Ілюстрована історія України.
4. В. Липинський: Україна на переломі — багато документів надруковано в „Архів Юго-Зап. Росії" частина III — а також документи рукописні в Архіві Чарторийських в теках Нарушевича. — Цікавіші документи наводжу в тексті.

[1]) Похід Юрія описано на підставі Липинського (На переломі). Kubala, Wojna brandenb. — (Relacje Żelibuskiego. Bucyński 225-234).

[2]) Липинський. На переломі 56, 250. Kubala, Wojna brand. tr. 205-210, 191.

Digitized by Google

Вольфсберґ

Найстарший Концентраційний Табор українських виселенців в Австрії в часі світової війни.

Написав: *о. Йосиф Іванець.*

(Докінчення).

Зимові місяці в 1914/15 р. були для наших виселенців найтяжчі — за 4 місяці по кінець лютого померло около 400 душ, переважно дітей. Рідко коли був день без мерця, звичайно кілька а то й кількинадцять денно, а вже найбільше дітей забрала пошесть кіру і перестуда. Були мами, яким повмирали всі діти — а було їх не кілька, а десятки тих непоборних — тих українських Ніоб, яких переживання так глибоко відчула і так вірно передала віршом М. Підгірянка в поемі „Мати Страдниця" (образець з життя українських виселенців в Гмінді). А було знов і так: померла мама — не одна, а багато їх і оставила круглих сиріток і назбиралося їх в р. 1915 звиж 70. Позбирали їх до окремого бараку — дали окрему опіку і значно кращий харч і назвали Kinderheim.

Тяжкі переживання в зневірі і безнадійности і глибокої депресії задля побід російської армії завершив упадок Перемишля. Для всіх виселенців а перш усього для Перемишляків, був це дуже тяжкий удар, який здавалось розторощував і припечатував раз на все всі наші надії-сподівання на краще завтра.

Місяць марець був також критичний і для пошести тифу. Найостріші санітарні заряджения були безоглядно переводжені. Не тільки весь санітарний перзонал, але вся адміністрація, всі свідоміші інтеліґентні одиниці були наставлені фронтом проти тифу т. є проти воші. Дезінфекційна машина, лазня, свіже білля, перерванння комунікації між поодинокими бараками, замкнення школи і церкви, а навіть припиненння великодної сповіди на 2 тижні — доконали свого. Були вже в марті дні, а то і тижні без занедужань. Від марта до мая що 2—3 тижні 1 випадок — вкінці тиф погас. Бараки, де були випадки тифу, ізолювано дротами — коли через 3 тижні не було ні одного випадку занедужання — барак ставав вільний.

З весною приїздили до оселі аґенти контраксувати на пільні сезонові роботи до Австрії, Чех і т. д. Такі партії робітників, розуміється, тільки з вільних бараків мусіли також перебувати 3-тижневу контумацію. Таких партій по 200—300 і більше душ було кілька. Кілька разів був і військовий побір. Деякі ходили на роботи в околиці Вольфсберґу. Так що бараки стали опорожнюватися. Але були і нові транспорти до оселі весною 1915 р., а то з Талєргофу тих талєргофців, що їх звільнено, а вони не мали де примістится. А було

Церква в бараковій оселі в Вольфсберґу, будована в грудні 1914 і в січні 1915 рр. надінженіром Ертлем.

їх кількасот. М. і. прибув о. Йосиф Коменда, парох Сливок, який попав до Талєргофу за ці слова: Казав Йойна, що буде война, каже Сруль, що нема куль, о. Зацерковний, парох Водник і його брат п. Ев. Шепарозич з. Н. Санча і ін. О. Й. Коменду я був випросив собі з поза дротів — щоби помагав мені сповідати. Тоді великодня сповідь відбувалася по черзі після числа бараків. Всіх висповідалося 5.500 душ.

На Великдень, а було це 4. квітня, приїхав до оселі віцемаршалок і посол Буковини, православний о. Драчинський відвідати буковинців зі Шипенець. Він то дуже покріпив на дусі не тільки своїх краянів, але і всім нам піддавав надії на побіду „наших" і на скорий поворот домів.

Весна дуже зміняла наші настрої. З весною, коли останні наступи російської армії в Карпатах заломлювалися, австрійська преса (ми читали **„Grazer Tagespost")** заповідала заздалегідь наступ „нашої" армії. А коли прийшов маєвий пролом під Горлицями, то мабуть ніхто так не радів з кожного воєнного комунікату, як наші виселенці; а вже хіба найрадіснішим днем в оселі був день відзискання Перемишля. Коли прийшов вечором телеґрафічний комунікат **„Przemysl genom-**

Digitized by Google

men", тоді ціла оселя заалярмована трубкою зібралася на площі під почтою і тут з балькону оповіщено торжественно радісну вістку комунікату. Люди з радости скакали як діти, обіймалися. плакали. Перемишляки і люди з сусідних сіл мріяли, числили, скільки то їм ще прийдеться ждати — та не так то легко склалося як гадалося. Довгі не то тижні, а місяці прийшлося ждати на той ожиданий день повороту домів. Їх пускали домів з кінцем січня 1916 р. Сотки людей щоденно ждало на площі під почтою на воєнні комунікати — на вістки з дому — або з фронту. І коли листар виходив з почти і ставав на спеціяльнім підвищенню серед площі — тоді всі зі запертим духом слухали адрес, які виголошував п. листар Процик. А коли австрійська армія відобрала Львів, тоді стали відпускати домів людей, а перш усього священиків та інтеліґенцію.

Та якраз в тім часі т. є в липні 1915 р. вибухла ще одна зразу легковажена пошесть черевного тифу. Цей тиф був в перших днях таки дуже пакісний — злосливий — майже всі занедужання кінчилися смертю. Настала паніка, як бувало з появою холєри і сипного тифу — та санітарні зарядження досить скоро припинили поширення пошести, одначе зовсім погас тиф щойно в вересні. Тимчасом з кінцем липня 1915 відїхав до Галичини Др. Озаркевич. Начальним лікарем став поляк Др. Генріх Фізик з Рудника, куди невдовзі його покликано, а начальним лікарем став Др. Зон. лікарями оселі Др. Андерман і Др. Бертгоф. Майже всі урядовці покликані до Галичини, а один з перших п. Кайдан до Львова. Ще з весною 1915 р. бар. Фріс-Скене став намісником Трієсту а президентом Карантиї став гр. Льодрон-Лятерано.

Так то з 2-им роком війни розпочався і другий розділ історії нашої оселі. Минули пошести — відносини стабілізувалися, наше ненормальне положення стало закріплюватися і ставало нормальним. Число людей в оселі впало до 4.000 і то переважно дітей, жінок і немічних старців. Харч постійно погіршувався зокрема якість і кількість хліба. Люди стали нарікати, голодно подоляки, евакуовані з лінії Стрипи, Вишнівчика, Бурканова. Та тоді вже погіршення апровізації було в Австрії і Німеччині загальним явищем — тимбільше в альпейських горах.

Зрештою життя в оселі ставало сіре-монотонне нічим не інтересне. Раненько літом о год. 5, а зимою досвіта сотки людей спішить до церкви. Тут щоденно є співана Служба Божа — щоденно кількадесять до сповіди, а кількасот до св. Причастя. В великий піст було і по 500, а поза тим яких 300 поклякає вінком довкола церкви, бо в церкві нема місця. Зраня матері і діти спішать до молочарні, де видають пастеризоване молоко для немовлят, для матерей, що кормлять, для старців і дітей до 10. р. життя — денно видавалося ок. 700 літрів. З раня рух коло магазинів — цімєркоманданти побирають хліб — кожний для свого бараку. Богато людей майже постійно товпляться коло будинку почти, бо там не тільки роздають картки-листи з дому і з фронту і оголошують воєнні комунікати, там є льокаль, де роздають білля, одіння і взуття — там є також льокаль посередництва праці. В оселі є вже і свої варстати кравецький і шевський. Матеріялів і сирівців доставляє правительство. Дуже богато дівчат вчилося шиття і крою — а вчила дипльомована вчителька п. Корженьовська. Оселя мала опісля і своїх 50 коров, вела годівлю безрог і кріликів. Було і 10 пар коней для власного вжитку. А це вже давало заняття багатьом людям. Щоденно чимало людей занятих в кухнях для виселенців. Є тут окремі кухні для 6 шпиталів, для захисту сиріт, для старців, реконвалєсцентів. Є окрема кухня — для лікарів-урядовців.

Великий рух був в шпитальній канцелярії. Лікар видає перепустки до міста, картки на ліпший харч т. є росіл і мясо, картки на молоко, на одіння. Можна сказати, що лікарі дали почин до захисту сиріт, приюту для старців, до відділу реконвалєсцентів, молочарні.

Рано перед 8 год. спішать діточки до школи — а є їх тут до 700. З великим трудом вдалося п. дир. Гарматієві зорганізувати взірцеву 4 кл. школу, де вчило зразу 6 а потім 8 учительських сил. В р. 1918 зорганізував також курси німецької мови для дорослих. Вчителювали обоє Федевичі. Хома, Фалендиш, Вациківна і т. д. В р. 1916 директором став п. Кабарівський з Ґмінду.

Хоч в 2 р. не богато нашої інтеліґенції лишилося в оселі, але і в тій нечисленній горстці, що лишилася, не було згоди. Зараз таки по відїзді Д-ра Озаркевича при уконституованню місцевого комітету допомоги повстали роздори, які розвинулися згодом у завзяту однорічну кампанію, яка покінчилася розгромом обох воюючих сторін. І хоч ця кампанія мала для декого дуже прикрі наслідки, одначе для загалу виселенців принесла також і дуже корисні наслідки. Почин до цього дав п. З. талєргофець, який за вставленням Д-ра Озаркевича увійшов до допомогового комітету і займався роздачею одіння, а який чомусь то відразу втратив довіря загалу інтеліґенції. Але п. З. про це не дбав, бо мав попертя у Відні через свого товариша посла С., а до того був наймаєтніший з виселенців. Підозріння — посуджування і явні закиди не дозволяли використовувати своєї позиції для особистої наживи — а всі заанґажовані в цій кампанії оповняли свої обовязки так, щоби не було їм що закинути, ані що доносити до Відня.

В розгарі цеї острої кампанії зродилася щаслива гадка оснувати читальню, яка від тепер зконцентрувала всю увагу і всю енергію загалу інтеліґенції. Управа будови бараків піґнула на руку новооснованій читальні і переробила барак на читальняну салю зі сценою, кулісами, суфлєрською будкою, електричним освітленням і т. д. П. Іван Скибінський намалював гарні декорації і завісу. На це зложили гроші ідейні одиниці — один з лікарів дав 100 кор. Значну субвенцію дало і краєве правительство, коли Виділ читальні зложив звіт зі своєї корисної діяльности. Виділ став споваджувати книжки зі Львова. У березні 1916 було вже 350 томів — була ціла Руська Письменність, вид. Просвіти, У. П. Т., Вид. Спілки, твори І. Франка і т. и. Біб-

Digitized by Google

ліотекар в означених годинах позичав книжки. Кожного вечера 2—3 години грімке читання наших класиків: Квітки, Шевченка, М. Вовчка, І. Франка. Виїмково добрі лектори стягали велике число слухачів. Були і відчити: В. Пастущина: Короткий нарис історії України, о. Й. Іванця: „Суспільні шкоди від алькоголю", П. Вол. Скоморовського: „Про найбільше поширені пошесті і як їх поборювати". Читальня зорганізувала також і курси для неграмотних. Що неділі і свята відбувалися знаменито аранжовані товариські гри і забави зі співами. Пісні були вже і новітні, воєнні. В читальні повстала гадка як найбільше поширювати вишивки хрестиками, низинкою і т. д., щоби жіноцтво (майже зі всіх повітів Галичини) пізнало мотиви, спосіб вишивання, добір красок всіх сторін краю. Згодом моя жінка Ольга І. занялася зорганізованням вистави взорів наших вишивок, а також готових сорочок, ручників, запасок і т. д. в читальні — а відтак в місті Вольфсберґу. Старості так подобалися ці вишивки, що доставив дівчатам всіх потрібних матеріялів до взорів. В місті німкам дуже подобалися наші вишивки, так що замовляли собі ручники, обруси, сорочки зґл. блюзки. Незвичайно живу діяльність розвинув аматорський гурток, який складався з 2 секцій: селян і інтеліґенції. Амат. гурток уладив гостину св. Николая і відограв штуку „Настоящі" — в днях 19 і 22 грудня 1915 р. Селяни відограли дня 6. II. 1916 р. Цеглинського „Ворожбит" і дня 26. III. Квітки: „Сватання на Гончарівці", а інтеліґенти дня 19. III. Кропивницького „Перехитрили" і дня 16. IV. Котляревського „Наталка Полтавка". Спільними силами уладжено два концерти: один Шевченківський в оселі дня 20. II. с. р., а другий великий концерт в тижні Червоного Хреста в театральній салі в місті. На всі наші представлення приходили в значній кількости спеціяльно прошені гості з міста. А щоби могли зрозуміти акцію — на літографованих запрошеннях був поданий ядерний зміст штуки після поодиноких дій. — Запрошення було рівночасно перепусткою.

Вершком діяльности читальні був концерт в дні 4. мая 1916 р. перед численною добірною німецькою публикою. Друкована програма заняла цілий аркуш, бо поодинокі точки програми були подані в німецькім перекладі. Рецензія поміщена в „Kärntner Tagblbtt" з дня 10. V. 1916 була дуже корисна для нас. Найбільше зацікавлення викликала коломийка. Дуже припали до вподоби наші народні пісні, відспівані на 2 голоси нашими дівчатами в народних строях (при акомпаніяменті п. Любки Гузарівної): Бодайся когут знудив, Ой ходила дівчинонька беріжком, Козак коня напував, І шумить і гуде. П. Альма Гладилович відспівала сольо: Ой у полі могила, Там під гаєм зелененьким і Віють вітри. Мішаний хор відспівав: Заповіт. Ішов жовняр з війни. Дівча в сінях стояло і Стелися барвінку низенько. Повної похвали удостоїлася деклямація Шевченкового Заповіту п. Ром. Жуковським (в перекл. Virginii). На окрему увагу заслугує промова голови читальні нагороджена рясними оплесками і майже без зміни видрукована в згаданій рецензії.

Бараки в Вольфсберґу в зимі 1914/15. Від лівої руки І-ий підпор. Білянік, комендант військової сторожі в оселі на лещетах. На переді бесі і півнагі діти на снігу.

Ся промова була колеґіяльно зредагована м. і. також під свіжим ще вражінням дуже святочного пращання і вимаршу наших 23 добровільних новобранців з оселі до У. С. С., яких звербував підхор. У. С. С. п. Сідельник. Про це писало „Українське Слово" в квітні 1916.

Про діяльність читальні помістив „Kärntner Tagblatt" в ч. 78 з дня 5. IV. 1916 фейлєтон п. з. „Aus der Ukrainerstadt im Lavanttale" а в ч. 113

Українська школа шиття і крою в оселі виселенців у Вольфсберґу 9.XII. 1915 р. При таблиці учит. п. Корженьовська.

Digitized by Google

з дня 17. V. 1916 мій фейлетон про життя в оселі п. з. „Eine Schöpfung der Kriegszeit". Наслідком незвичайного заінтересування оселею були відвідини президента і епископа Каринтії. Президент гр. Льодрон-Лятерано дуже прихильно відносився до оселі — субвенціонував читальню. Князь еп. п. Др. Гефтер з нагоди миропомазання в Вольфсбергу в дні 16. мая 1916 р. дуже радо скористав з нашого запрошення — загостив до оселі — був приявний на маєвім богослуженні. уділив виселенцям Архієрейського благословення. Відтак оглянув всі уладження оселі — шпиталі, школу. читальню і т. д. розпитуючи про все з найбільшим зацікавленням. Про це писав „Kärntner Tagblatt" в церкв. вістях з дня 25. V. 1916 р. В тім самім числі поміщена новинка. де є точний опис, як оселя в д. 20. V. 1916. р. пращала мене з відїздом до краю. Місце душпастиря оселі і голови читальні обняв по мені бл. п. о прал. Ев. Гузар. Містоголова чит. Др. Роман Жуковський писав в червні. що приготовляє „Ой не ходи Грицю" і „Верховинці". Але розмах мусів слабнути. бо в наслідок транспортів сезонових робітників число виселенців постійно маліло. Бл. п. о. Гузар в листі з 8. І. 1917 пише. що в оселі зимує 2200 душ. з того 1000 шкільних дітей. 400 дошкільних дітей. а значить старших всего 800 людей. Вже з весною 1917 р. мали звинути оселю — та сталося це мабуть щойно під зиму 1917 р., коли то перевезено наших виселенців до оселі з Гая на Моравії.

Історія 8-ої Галицької Бриґади

III.

Написав: *Д-р Іван Карпинець.*

(Продовження)

17. Перед бурею. В попередних числах представили ми загальний стан У. Г. А. перед катастрофою. польський плян офензиви. та пляни Начальної Команди Галицької Армії. І вийшов з цього невеселий образ тодішньої дійсности й ще страшнішої будучности. тимбільше. що український фронт і в наступних днях, починаючи від 1. аж до 13. травня включно. тріщав і гнувся на ріжних відтинках. навіть під невеликим натиском польських частин. які проявляли велику активність. Отже щораз то приходили вісти про тяжкі ситуації на фронті. як це видно зі звідомлень українського ґенерального штабу. Раз тільки здобулися й українські частини з І. Гал. Корпусу. а це передусім Сокальська Бриґада. а також і Белзька. на зачіпну акцію коло Острова й Лапча (7. і 8. травня), однак ця акція під протинаступом великих польських сил. в склад яких входили вже й галерівські частини. заломилася. Вправді Начальна Команда задумувала якусь акцію коло Хирова й там зосереджувала деякі частини. коштом інших відтинків. але ця акція розпочалася щойно тоді. коли Поляки розпочали на півночі свою велику офензиву; ця українська акція коло Хирова. мала катастрофальні наслідки передусім для III. Гал. Корпусу й привела до затрати великих сил; та про це буде мова дальше.

І так з одної сторони недобре діялося на фронті. а з другої — недобре діялося й внутрі краю. бо уряд не проявляв ніякої активности. щоб опанувати ситуацію й запобігти нездоровим відносинам в запіллю (про це була мова в 6. числі „Літопису"). І запанувала тяжка атмосфера. ніби перед великою бурею. коли тільки ще десь далекі лискавки віщують лихо. Такими лискавками були не тільки ситуаційні звідомлення з фронту. а й ріжні часописні статті. передусім в офіціяльній „Республиці". Такі статті. як: „Схаменіться" (в 75. числі з 30. V. 1919.). „Будьмо готові" (77. число з 6. V.). „Українській інтеліґенції під розвагу" (78. число з 7. V.). або зміст промови держ. секретаря д-ра Макуха на однім. з устроюваних тоді, ніби для піднесення духа. вічу (в Коломиї). п. з. „До оборони" (ч. 83. з 13. V. 1919.). як вже зі самих заголовків видно. були такими лискавками, що віщували тучу. Та сі статті. у хвилині. коли давався на кожному кроці відчути брак сильної руки в поборюванні зла й в опануванню замішання. та брак рішучої волі побіди. миналися з інтенціями їх авторів і редакторів; сі статті. місто підносити духа — додавали загалови ще більшого страху.

18. Остаточні приготування Поляків до офензиви. Коли по українськім боці тільки їздили. робили віча. дебатували й на загал нічого для оборони не робили. то поляки з як найдальше йдучою пляновістю й консеквенціею приготовлялися до офензиви. Видавали щораз то нові прикази й диспозиції. що консолідували цілу задуману акцію. підвозили частини на призначені вихідні становища. довозили муніцію. харчі для людей і пашу для коней. уладжували шпиталі для більшої скількости ранених. та приготовляли середники транспорту. Армія Івацкевича дістала 10 тягарових самоходів і 3 цистерни бензини; французько-польський корпус. що мав 200 тягарових авт. дістав 10 цистерн бензини. Впрочім задумували поляки користати як найбільше з підвод місцевого населення. Для українських полонених призначили обоз в Домбю. а для цивільних інтернованих уладили обоз у Вадовицях. Hupert: „Zajęcie..." 54 і 53).

19. Вихідна ситуація польських частин в дни 13. V. 1919. Остаточні пересунення польських частин на вихідні становища. в районі на північ від Львова й на Волині. були покінчені 13. травня. а на відтинку від Львова на захід, закінчилися 14. травня. Але на загал ситуацію в дни 13. травня можна вважати за вихідну. Представлялася вона так:

Команда фронту ґен. Йосифа Галєра находи-

Digitized by Google

лася в Любліні. Галєрови підлягали безпосередньо: Ґрупа ґен. Карніцкого. французько-польський І. корпус і армія ґен. Івашкевича.

І.) Ґрупа ґен. Карніцкого мала числити в боєвім стані 2.735 баґнетів. 1.715 шабель. 19 гармат; (інше джерело подавало такі числа: 3.549 баґнетів. 1032 шаблі. 195 скорострілів і 26 гармат).

ІІ) Французько-польський І. корпус ґен. Одри (шеф штабу полк. **Moineville)** числив. без підчиненої йому ґрупи полк. Мінкевича, 830 старшин і 27.410 вояків харчевого стану. Корпусна артилєрія (командант полк. **Baudelaire)** складалася з 12 гармат (105 мм) і з 24 гармат (120мм). Цей корпус складався з двох дивізій.

а.) 1. дивізія стрільців. що мала оперувати тільки на Волині й стояла в Володимирі Волинськім. була під командою ґен. **Bernard-a** (шеф штабу полк. **De La Laurence, a** командант піхоти полк. Берецкі). Вона складалася з трох полків стрільців (1—3). кождий полк по 57 старшин і 2.500 вояків. та з бриґади артилєрії. що мала 36 гармат (75 мм) і 4 гармати (105 мм). Ця дивізія мала ще пів баталіону саперів. дивізіон •шволєжерів (346 шабель) та ріжні потрібні установи.

Могили поляглих на відтинку ґрупи Угнів на цвинтари с. Вербиці по упорядкованню 1933 р.

б.) 2. дивізія стрільців. що стояла в Белзі й мала оперувати в Східній Галичині аж до Буга. була під командою ґен. **Modelon** (шеф штабу майор **Duchet,** командант піхоти полк. **Tronyo).** Складалася рівнож з трох полків стрільців (4—6). кождий по 66 старшин і 2.400 вояків. та з бриґади артилєрії з 36 гармат (75 мм); (батерії гармат 105 мм віддала ся дивізія до ґрупи полк. Мінкевича). Командантом тієї бриґади був пполк. Колиско. Дивізія мала ще цілий баталіон саперів. два швадрони кавалєрії (335 шабель). та ріжні потрібні установи. подібно. як і 1. дивізія.

2. дивізії підлягала ґрупа Мінкевича. якої харчевий стан виносив 293 старшин і 5.780 вояків. а боєвий стан 200 старшин. 3 938 баґнетів 397 шабель. 112 скорострілів і 17 гармат.

ІІІ.) Дивізія львівської піхоти у Львові (командант полк. Стшелецкі). Її боєвий стан виносив: 6 953 баґнетів. 40 шабель. 136 скорострілів і 54 гармат.

IV.) Армія ґен. Івашкевича (шеф штабу полк. **Kessler).** Ця армія складалася:

а з ґрупи ґен. Єнджеєвського (від Зубрі по Судову Вишню);

Процесія на стрілецькі могили в с. Вербиця коло Угнова літом 1933 р.

б) з 4. дивізії піхоти ґен. Александровича. від Хоросниці по Крисовичі — Рустречко — Селиська — Станиславчик (7.162 піхоти. 807 шабель. 108 скорострілів і 24 гармат; командантом піхоти був ґен. Кралічек;

в) з 3. дивізії легіонової ґен. Зелінського. якої харчевий стан виносив 12.739 людей, а боєвий: 8 480 баґнетів. 802 шаблі. 108 скорострілів і 34 гармат. Командантом піхоти був полк. Бербецкі.

Разом харчевий стан польських військ. що мали розпочати офензиву проти українських армій (У. Г. А. в Галичині й Армії У. Н. Р. на Волині) доходив 13. травня до 80.000 людей, а боєвий стан числив понад 50.000 людей. 200 гармат. 900 скорострілів і кілька летунських ескадр.

Всі ці відомости походять з праці Гуперта п. з. **„Zajęcie Małopolski Wschodniej"...** (стор. 54—57). Відносно даних до поодиноких частин не маємо нічого до закинення. але відносно сумаричних чисел мусимо сказати. що є замалі. Це зараз доведемо.

В тій самій праці. але на іншім місци (стор. 14). подає Гуперт. що армія ґен. Івашкевича в дни 15. травня. 1919. р. числила 55 баталіонів. 190 компаній скорострілів. 56 батерій. 5 ескадр і 17 швадронів; харчевий стан виносив 42.238 людей. З цього припадало на 3. дивізію леґ. Зелінського — 10.714 вояків. 50 комп. скоростр.. 11 батерій; на 4. дивізію піх. Александровича — 9.370 вояків. 42 комп. скоростр.. 11 батерій; на ґрупу ґен. Єндже-

Делєгації несуть вінки на стрілецькі могили в с. Вербиця коло Угнова літом 1933 р.

Digitized by Google

євського — 16.706 вояків, 95 комп. скоростр., 21 батерій.

Отже, коли приймемо, що й 13. V. група Енджеєвського числила около 16 000 людей харчевого а з 13.000 боєвого стану (хоч може подані Гупертом числа означають боєвий стан), і коли приймемо, що французько-польський корпус в боєвім стані мав 14.000 баґнетів і 200 скорострілів (по 100 на дивізію), то по доданню всіх позицій, вийде таке: Харчевий стан польської армії під командою ґен. Галєра, разом з львівською дивізією у Львові, виносив в днях 13.—15. V. понад 84.000 людей; боєвий стан (піхота й кавалєрія) виносив добрих 60.000, понад 1.000 скорострілів та около 320—350 гармат. Ту треба додати ще з десять панцирних поїздів та кілька летунських ескадр і будемо мати дійсний стан польської армії у хвилині розпочаття офензиви.

Коли від всіх тих чисел відіймемо числа, що відносяться до трупи ґен. Карніцкого, та до 1. дивізії франц.-польськ. корпусу, то дістанемо, що боєвий стан польських військ в Галичині, які мали оперувати проти самої У. Г. А. виносив около 48—49.000 баґнетів і шабель, понад 700 скорострілів, та понад 250 гармат, не враховуючи вже панцирних поїздів та літаків. До цього треба ще додати, що польські відділи були добре заосмотрені в муніцію, стрільна, в ліки, в харчі, та були добре одягнені, а це все впливало на піднесення їх боєздатности.

20. Чисельний стан У. Г. А. в хвилині розпочаття польської офензиви. На це питання, з браку даних українських джерел, не можемо точно відповісти. Всякі польські дані, а передусім ті, що находяться у Гуперта, є мильні; це покажемо на примірі відносно даних про стан „Ґрупи Рудки".

Отже з браку авторитетних відомостей, мусимо обмежитися тільки до здогадів, беручи за примір стан „Ґрупи Рудки". Можна здається загально приняти, що з девятьох, існуючих тоді галицьких бриґад, сім (від 1. У. С. С. до 7-ої Львівської включно), мало пересічно по 3.000 баґнетів, разом отже 21.000 баґнетів. 8. Самбірська Бриґада полк. Кравса, разом із сконцентрованими до удару коло Хирова частинами около 8—10.000 баґнетів а Гірська Бриґада около 1.000 крісів; це все дало би около 30—32.000 баґнетів. Скількість скорострілів була, цілком певно, менша від польської, й могла виносити около 400 штук а скількість гармат около 180. Панцирних поїздів було здається 3, а найбільше 5. Літаків було рівнож ледви кілька й то вже поважно зужитих. До цього треба ще додати, що стрілецтво а то й фронтові старшини — були зле зодягнені, що недоставало технічного вкряду (от хочби далековидів), брак достаточної скількости швидких середників льокомоції (авт. поїздів), та, що вже тоді скількість крісової й скорострільної муніції була мала. Ці браки значно понижували боєздатність українських, нечисельних частин. А вину за це поносить в першій мірі галицький уряд, тодішні українські політики а також і Начальна Команда, бо при добрій волі й більшій підприємчивості можна було ряди УГА побільшити а матеріяльні браки вирівнати; людей, спосібних до війська було досить а також було й оружжя, яке пізніше в досить великій скількости, от хоч би в Станиславові — попало полякам. Муніцію й одяг можна було легко й за безцінь майже, купити; платити було рівнож чим — бо була нафта, якої заграниця дуже потребувала.

Так отже в порівнанні з поляками, чисельний стан У. Г. А. був дуже малий, бо польські сили в самій Галичині виносили більше, як півтора раза людей, ліпше узброєних і заосмотрених. Але на всякий випадок, навіть ця скількість українських військ і з такими браками, могла ставити чоло противникови, а навіть здержати його наступ; а якби остаточно це було неможливе, то бодай не так скоро покидати великі просторик краю!

На закінченя цього уступу мусимо ще зазначити, що українські армії (так У. Г. А., як і Армія У. Н. Р.) мали проти себе на західнім фронті не тільки Польщу, але й Францію, якої ґенерали, штабові й сотенні старшини брали активну участь в боротьбі з українцями, в складі французько-польського І. корпусу, як це ясно видно з уст. 19-го. А українські уряди й політики надіялися ще й тоді на Францію, та вірили в її справедливість і безінтересовність!

21. Бої й події на відтинку „Ґрупи Рудки" від 1.—14. V. 1919. включно.

В цьому часі не було більших боїв на рудецькім відтинку. Були тільки два випади поляків; з української сторони не підпринималося жадної акції, бо не було сил. Про випади поляків згадують українські ситуаційні звідомлення. І так:

Звідомлення з 1. V. подає: „...Протинаступом відкинуто поляків з Дмитровича, на полудне від Судової Вишні, де знайдено муніцію дум-дум..", а звідомлення з 5. V. говорить: „...Ворожі наступи на Годовишню (має бути Годвишню — І. К.) відперті...".

Цей другий наступ, що відбувся десь вночі з 4. на 5., мусів бути досить сильний, бо спричинив алярм в артилерійській ґрупі; однак цей наступ скоро зліквідовано, бо, як видно зі записника сот. Омеляна Браднера, тодішнього команданта всеї артилерії „Ґрупи Рудки" — на алярмі скінчилося.

В дальших днях травня, аж до 15-го, тревали на фронті ґрупи тільки звичайні, позиційні перестрілки.

Командант „Ґрупи Рудки", сот. Гофман задумував якусь акцію, бо ще 2. травня відбув в цій справі нараду зі сот. Браднером, але з цього нічого не вийшло; ґрупа не підняла жадної акції. (На основі записника сот. Ом. Браднера).

„Ґрупа Рудки" занимала в цьому часі відтинок від Мальованки (на захід від Любіня Великого) аж до села Волчищовичі (на полудневий захід від Судової Вишні); цей відтинок тягнувся через Стодільки — Добряни — Путятичі — Никловичі — Кульматичі. Від Мальованки на схід тягнувся відтинок 7-ої Львівської Бриґади Бізанца, а від Волчищович на захід, аж під Перемишль, відтинок

Digitized by Google

II. Ґрупи 8. Самб. Бриґади, званої „Ґрупою Крукеничі", під командою полк. Шепеля[1]).

Польські частини напроти „Ґрупи Рудки", до 14. V. були такі: I. курінь 15. п. п., I. курінь 21 п. п. і I. курінь 23 п. п.; всі три під командою полк. Бекера. Дальше напроти „Ґрупи Рудки" находилася й частина відтинка полк. Обрацая, який то відтинок тримав 10. п. п. Про границі відтинків, про чисельність польської артилерії та чисельність польських частин напроти „Ґрупи Рудки" — не знаємо. 14. травня прибув на цей відтинок цілий полк Познанців під командою полк. Конаржевського, разом із своєю артилерією й летунською ескадрою, бо при його помочі задумував ґен. Івашкевич виконати дня 15. травня удар на Рудки. Конаржевському підчинено рівночасно відтинок Бекера й Обрацая. Цей полк Познанців занимав передтим (від квітня) становища напроти 7-ої Львівської Бриґади. Пересунення наступило залізницею з Любіня Вел., чи Наварії на Львів і Городок, вночі з 13. на 14. травня.

Польські дані про чисельність „Ґрупи Гофмана" були цілком мильні. Гуперт, на основі актів Нач. Довудзтва подав, що „бриґада Гофмана з осідком в Рудках а фронтом від Верешиці аж на полудн.-захід від Судової Вишні", числила в цьому часі 7 куренів, 60 скорострілів та 16 гармат. Тимчасом в дійсности сили „Ґрупи Рудки", чи як її звали „Ґрупи Гофмана", були тоді значно менші, бо хоч плян полк. Курмановича (диви попереднє число) предвиджував значне скріплення „Ґрупи Рудки", то однак з цього нічо не вийшло, бо пляну уряд не затвердив і за рудецьку ґрупу здається забули. Фронт ґрупи держали в цьому часі тільки три курені, а саме II. кур. сот. Станіміра, IV. кур. У. С. С. пор. Струця і V. кур. чет. Ляха (? — І. К.). З цих частин тільки курінь сот. Станіміра представляв поважнішу силу; два інші були дуже слабі. Артилерія числила 3 батерії (2. 4. і 6.) під командою сот. Омеляна Бранднера. Разом боєвий стан ґрупи міг виносити около 1.200 баґнетів (максимально!), 12 гармат і трохи скорострілів. Отже цей стан був цілком невдоволяючий.

Вправді прибували в цьому часі до Рудок і піхотні частини й батерії, але вони тільки вивантоновувалися в Рудках, переходили через місто до сусідного села Коропужа (це чисто українське село, віддалене від Рудок о яких 8 км., і лежить при залізничому шляху Львів — Рудки — Самбір), там завантоновувалися знову й їхали зараз на фронт під Хирів. Це робилося тому, щоби змилити польську розвідку. В тійже самій ціли приходили до рудецької ґрупи навіть диспозиції, де говорилося про скріплення ґрупи піхотними частинами, батеріями а навіть літаками з тією метою, щоби ніби з цього відтинка розпочати офензиву[2]). А тимчасом було цілком противно; рудецьку ґрупу навіть ослаблювалося на рахунок хирівського відтинка. Туди навіть вислано I. курінь пор. Тарновського, який по ліквідації польського пролому на відтинку 7-ої Львівської Бриґади, на відтинку Глинна — Наварія (в квітні), був якийсь час у запасі коло Стрия.

Про технічне укріплення рудецького фронту можна те саме сказати, що й про цілий український фронт (диви попереднє число); воно було майже ніяке. Вправді Гуперт згадує, що укріпленими були Рудки, як друга оборонна лінія, але в дійсности не було коло Рудок жадних укріплень. Hupert: „Zajęcie"... 38.). Ще найліпше була укріплена на фронті Мальованка, але й ці укріплення були дуже примітивні, бо полягали тільки на окопах і дротах. Вправді справу укріплень в ґрупі доручено сот. Ліськевичеви, але він не мав до цього ані матеріялу, ані людей, які би це завдання могли виконати[3]). Остаточно коло 10. травня прибув в Рудеччину курінь сот. Абля, який мав поробити укріплення на полудневий захід від Рудок, (Новосілки Гостинні, Конюшки Семянівські), але це вже було запізно.

В такому стані була „Ґрупа Рудки" у хвилині розпочаття польської офензиви. Для характеристики тодішнього положення в Рудеччині як і для характеристики настроїв місцевих поляків наводимо дослівно відповідні місця з брошури „Rudk pod okupacją ruską".

„...Chwytaliśmy wieści o Hallerze i jego armji. Już wyjechał z Francji — a zmiany niema... Ogarnia nas beznadziejność. Ruchy wojsk zdradzają, że zanosi się na poważniejsze operacje. Pogłoska obiega, że w maju ma się rozpocząć ofenzywa ze strony polskiej.

Chłopi (українські — I. K.) widzą, że przyszłość ludowej Republiki Ukraińskiej niepewna. Na wiecach urządzanych po wsiach odzywają się głosy, że Polacy przyjdą, że plany reformy agrarnej spełzną na niczem... Chłop jest ostrożny. Partja radykalna zyskuje po wsiach zwolenników. Przychodzi do scysji między chłopami myślącymi radykalnie a między popami, którzy tłumią radykalne zapędy, wykluczające cerkiew i popa...

2.V. rozpoczęły się obławy po wsiach na Polaków od 18—35 lat... Zdradzają nawet swoi. Przychwyconych wywożą na wschód...

10.V. Ukraińcy kopią rowy strzeleckie w Nowosiółkach gość. Wywieziono 10 osób... Skonsygnowano wielką ilość żandarmerji polowej — oraz ochranę. Zapowiedziano rugi. Z mieszkań szpitale. Na froncie cisza.

14.V. Zapowiedź ofenzywy utrwala się" (стор. 25—27).

---

[1]) На основі: Мих. Колтунюк, сот. УГА.: З українсько-польських боїв (Спомини парляментаря). „Український Скиталець" ч. 6. (28) з 15. III. 1923. стор. 23.

[2]) На основі інформацій п. інж. Григ. Йовика і власних спостережень автора.

[3]) На основі інформацій п. інж. Ант. Ліськевича і п. Ом. Верхоли.

Digitized by Google

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914-1921 РР.

І—ІІІ.

На позиції під Львовом 1919. Зорець батерії в закопі. Кал. Черв. Калини за 1922 р. Львів 1922, календарюм-квітень.

3 іл.

Нарада в Штабі Дієвої Армії. „Слово" Камянець под. 1920, ч. 22, ст. 1.

АУНР. 21. X. 1920.

Нарис історії ІІІ-го куріня 24-го полку піхоти ім. Гетьмана Петра Дорошенка. „Літопис Ч. К." Львів 4°. 1930, ч. 10, ст. 7—11; ч. 11, ст. 14—16; ч. 12, ст. 20 — 23.

АУНР.

Народний Роман. Під Симонами. „Стрілецька Думка". Пресова кватира СС. 1919. ч. 53.

С. С.

Народний Роман. Бій під Сушками. „Стрілецька Думка". Пресова кватира. 1919. ч. 51.

С. С.

Народні герої. Петлюра Симон. Шілєудский Йосип. (Київ 1920), 8°. ст. 10.

Народній поминик. Кал. Просвіти на 1924 рік. Львів 1923. 8°, ст. 162—165.

Некр.: Вас. Лях УГА, свящ. Вас. Полех УГА. Корнило Салагуб. Ст. Тисовський УГА.

На Руїнах. Присвята Листопадовій Повстанчій Ґрупі 1921 р. на Волині. Щеніорно 1922. 4°, ст. 60. Вид. К. О. Відд. 6-ої Стріл. Дивізії.

Референт Інтендантури Штабу Гол. Отамана Військ УНР. Номер 20. XI. 1919 у Камянці. Некрольоґ.

Наскок пор. Пересади на батерію. Кал. Черв. Калини на 1928 р. Львів 1927. 8°, кал.-грудень.

Подав Зубенко. Шаргородська Слобідка на Поділлі. АУНР. 23. VI. 1920. 19 і 21 куріні 7. бриґади. Гер. вчинок. 3 іл.

На суд культурного світа. Кал. Канад. Українця на 1920 р. Вінніпеґ 1920. 8°, ст. 215—219.

Меморіял до урядів в справі польсько-української війни.

На суд культурного світа. „Укр. Прапор". Відень 1919, ч. 23/25.

Науменко Юрко сотн. Орґанізація оборони кордонів. „Табор". Варшава 1929, ч. 11, ст. 25—31.

В цім збірнику є 12 статтей і поезій: На руїнах, вступна. Кілька слів про повстанчу ґрупу на Волині осінню 1921 р., по матеріялах учасників, сотн. Гладкого. Невідомі герої. Сотник Володимир Стефанишин. Р. С. Козак Січук, поезія С. Григоряка. Хорунжі Соколовський і Василів .Дума про похід на Вкраїну, поезія сотн. М. Битинського. Я мушу, пор. Хухлія-Липовецького. Три моменти, сот. Гладкого. Сотн. Волод. Стефанишинові, шолк. С. Григоряка. І мруть борці за правду і свободу, сотн. Костючепка. Кровавi жертви гнобителя України, із списком 359 розстріляних.

На руїнах. Збірник „На Руїнах". Щеніорно 1922. 4°, ст. 5—7.

Вступна стаття ідеольоґ. напряму.

На своїм становищі. Сотник Володимир Ярема. „Укр. Голос". Перемишль 1919. ч. 38, ст. 3.

Вбивство Соколовського. „Укр. Прапор". Відень 1919, ч. 9/10: На Україні.

Начальний вождь Української Галицької Армії Дмитро Вітовський. „Новий Час". Львів 1932. ч. 243. ст. 1.

Світлина з 1916 р. ніде досі нерепродукована.

Начальний отаман Симон Васильович Петлюра. Біоґр. очерк. „Укр. Прапор". Відень 1919 ч. 13.

Начальний отаман Семен Петлюра. Біоґрафічний очерк. Кал. Канад. Українця на 1920 р. Вінніпеґ Ман. 1920. 8°, ст. 64—66.

Начальник Штабу Головного Отамана. Отаман Юнаків. „Прапор України". Камянець под. 4°. ч. 1. ст. 15.

Кор. біоґр. дані. 3 порт.

На цитаделі. (Записав від Олекси Мущія з ІІІ. куріня 7. сотні УСС М. Карпишин уч. VIII. кляси зі Станиславова). Кал. Черв. Калини на 1930 р. Львів 1929. 8°. ст. 151 — 154.

Листопад 1919 р. Львів.

Наш гумор. „Нове Життя". Олександрово. 1921. ч. 39. ст. 91—96.

VI стріл. дивізія. АУНР. 1920.

Наш синодик. (Памяти П. Суска. М. Бувайлика і А. Журби). „Вістник Спілки Лікар. Помічників на Еміґрації". Щеніорно 1922. ч. 2. ст. 26—28.

Некрольоґи лік. помічника Павла Суска СС. розстріляного в Базарі, лік. пом. Мик. Бувайлика 6. див. і лік. пом. Антона Журби, померлих на туберкульозу. АУНР.

Наша кінnота. Кал. Черв. Калини на 1922 рік Львів 1921. 8°. ст. 53—57; Приятель укр. жовніра. кал. на 1923 р. Львів 1922. 8°. ст. 53—57.

Історія від 1914 до кінця існування УГА.

Наше перемиря з поляками. „Укр. Прапор". Відень 1919. ч. 9/10.

Наше повстання в цифрах. „Нове життя" Олександрово. 1921. ч. 39, ст. 65—68

Шеста стріл. дивізія. АУНР.

Наше сміття. „Нове Життя". Олександрово. 1921. ч. 39, ст. 43.

VI. стріл. дивізія АУНР. старшини-злочинці.

Наші втрати. Календар „Громади" на 1924 рік. Львів 1923. 8°, ст. 232—233.

Василь Лях УГА. Юрко Салиґа „Січ". Некрольоґи.

Наші герої. Чотовий Яровий Федот. „Нове Життя". Олександрово 1921. ч. 28. ст. 1.

2. VII. п. р., під с. Пергою на Поліссю. 6. стріл. див. АУНР. Гер. вчинок.

Наші герої. „Нове Життя". Олександрово 1921. ч. 39, ст. 38—42.

VI. стріл. дивізія АУНР. др. Скачківська-Сушко Христина. шолк. Рогульський ком. 47. куріня. полк. Сушко, люлк. Воронів, 6. ком. Харківського Слобідського 24. полку ім. Сагайдачного і багато инших. Гер. вчинки.

Digitized by Google

Наші герої-лицарі. „Україна". Камянець под. 1919, ч. 25.

Хор. П. Платонів, хор. М. Шкаленко, хор. І. Ганзера. Гер. вчинки.

Наші герої-лицарі. „Україна". Камянець под. 1919, ч. 21.

Шаповалів С. Т., От. Соколовський. Гер. вчинки.

Наші герої-лицарі. „Україна". Камянець под. 1919, ч. 15.

Ю. Молот. І. А. Демченко. Полк. Дмитро Вітовський.

Наші інваліди. Кал. Черв. Калини на 1923 р. Львів 1922, 8°, ст. 128—130.

Наші полонені в Італії. „Воля". Відень 1920, т. І, ч. 8, ст. 368 — 372.

Наші стрільці в рік по Шевченківськім здвизі 28 черв. 1914 Відень. 1915, м. 8°, ст. 112. Накл. Укр. Боєвої Управи.

На окладинці такий титул: „У. С. С. в Карпатах".

Наші успіхи на Україні. „Укр. Прапор". Відень 1919, ч. 6.

Наші цифри. „Нове Життя". Олександрово. 1921, ч. 39, ст. 64.

VI. стріл. дивізія АУНР, склад, втрати і ин.

Н. В. Справа миру й національна проблема. „Вістник пол., літ. й життя", Відень 1918, ч. 1/2, ст 8—10.

Н-ва К. Ґенеральна Рада. „Розсвіт". Раштат 1917, ч. 73, ст. 1—3; ч. 77, ст. 1—3.

У таборі полонених в Раштаті. Зі знимкою ґрупи зі всіх членів Ґ. Ради.

Невеселий Ів. Українські народні школи на Підляшу і Поліссю. „Гром. Думка". Вецляр. 1917, ч. 74, ст. 3; ч. 76, ст. 2—3; ч. 80/81, ст. 3.

Передрук з „Рідного Слова", закладало їх військо.

Невідомий. Знад Стрини по Гнилу Липу. (Спомин з весни 1919 року). Кал. Черв. Калини на р. 1931. Львів 1930, 8°, ст. 67—72.

П. львів. курінь УГА, бої 14. VI. — 28. VI. 1919.

Невідомий О. Приїзд Вільних Козаків у Львів. „Вільне Слово". Зальцведель 1918, ч. 37/38, ст. 3—4.

Невідомий. Спогад. „Ранок". Ченстохова. 1921 ст. 3.

Про святкування Великодня в камянецькім шпиталі.

Невідомий герой. Кал. Черв. Калини на 1922 р. Львів 1922, 8°, кал.-червень.

Снятин.

Некрольоги. Кал. Просвіти на 1930 р. Львів 1929, 8°, ст. 193.

Андрій Антоневич, б. сотник СС, Грицько Марет, б. старшина УГА.

Некрольоги. „Тризуб". Париж 8°, 1932, ч. 32/33, ст. 43.

Звідомлення Управи Т-ва б. Вояків АУНР з некрольогами таких вояків: Сотн. Вас. Зубіка (2. техн.-залізничий полк. 6. зап. бригади, київ, дивізії партизант. відділ полк. Палія, Зимовий похід. Підхор. окр. кінної сотні Запоріж. дивізії Якима Струлика, пор. 2 волин. дивізії Леоніда Кушніра

Неполітикан. „Громада Старшин II-кої Стрілецької Дивізії".

Альманах, літ.-військ. журнал. Олександрів. 4°. 1921, ч. 1, ст. 54—60.

Не-Січовий Стрілець. Січові Стрільці і Галичина. „Воля України". Відень. 1921, ч. 6/8, ст. 220—223.

Нижанківський Степан др. За Українською Галицькою Армією (на спомин великої доби). „Нац. Думка". ч. 6, ст. 22—27.

Нитка Козак. Преса „Українського Січового Війська". „Червона Калина", збірник. Львів 1918, 8°, ст. 65—117.

Німчук Іван др. Культ полеглих героїв. Львів 1927, в. 8°, ст. 30.

Реферат на установчих зборах Т-ва Охорони Воєнних Могил у Львові, з чис. іл-ми.

Німчук Ів. Памяти Івана Коссака. Грудка землі на його могилу на Байковому цвинтарі в Київі. Кал. Черв. Калини на 1928 р. Львів 1927, 8°, ст. 153—155.

УСС, коротка біографія.

Німчук І. Памятник праці і любови. Альбом Українського Військового Табору у Йозефові. „Укр. Прапор". Відень 1922, ч. 3.

Опис.

Німчук Ів. Памятники в честь полеглих. Які памятники повинні ми ставити на спомин героям визвольної війни. Кал. Черв. Калини на 1928 р. Львів 1927, 8°, ст. 155—158.

Німчук Іван. Українська військова орґанізація у Відні в днях перевороту. Причинок до історії будови української держави в Галичині. Відень—Львів. 1922, 16°, ст. 16. Накл. „Укр. Прапора".

Німчук Іван др. Українські могили у Відні. „Літопис Ч. К." Львів 4°, 1933, ч. II, ст. 6—8.

Другий розділ: „Українські воєнні могили у Відні".

Н. К. Ще про відзнаки Сірожупанців. „Літопис Ч. К." Львів 4°, 1932, ч. 3, ст. 8.

Доповнення до статті: Військові відзнаки Дивізії Сірожупанців, в „Літописі" за 1931 р., ч. 7/8, ст. 13—14.

Н. Л. Рецензія на: Др. Степан Шухевич. Спомини, ч. І. „Літ.-Наук. Вістник". Львів. 8°, кн. 4, ст. 381—381.

Н. Н. Наші втрати. (Грудка на могили: Л. Новіни — Розлуцького і Василя Дзіковського). Кал. Черв. Калини на 1922 р., ст. 127—129. Приятель Укр. Жовніра, кал. на 1923 р. Львів 1922, 8°, ст. 127—129.

Причинки до біографії.

Новини. „Син України". Варшава 1920, ч. І, ст. 12.

Повідомлення про авдієнцію Голови Укр. Військової Місії у ґен. Вейґана і відїзд до Бельґії Української Військової Місії.

Нові жертви. „Бюлетень Українського Т-ва допомоги Еміґрантам з України та їх родинам в Калішї". Каліш 1925, 8°, ч. 9, ст. 5.

Некрольоґ ґен.-хор. Наума Ніконова, Лицаря Залізного Хреста.

Новіна Розлуцький Лесь. Записки до літописи У. С. Війська. „Шляхи". Львів 1916, 8°, ч. 6, ст. 157—160 і далі, ст. 238—241, 300—302, 365—367, 440—443, 529—534, 592—593, 667—670, 748—751.

Від укладчика. Записки Серпень 1914 — грудень

Digitized by Google

1914. Далекойдучі стежі двайцятками. Січень 1915 — грудень 1915. На цім кінчаються записки.

Носій великої ідеї „Діло“, Львів 1926, ч. 117.

З приводу вбивства С. Петлюри.

Нота Українського Радянського Посольства в справі подій в Галичині. „Укр. Життя“. Луцьк 1922, ч. 20, ст. 2.

Повстанці.

Нота Уряду Радянської України в справі ліквідації Петлюри та польська відповідь. „Укр. Прапор“. Відень 1921, ч. 18, ст. 3.

1921. Отамани: Хмара, Барський, Павленко, Галицькі формації в складі 12 і 14 совіт. армій.

(—о). Отаман Тютюник. „Селянська Доля“, Луцьк, 1923, ч. 8.

Про мотиви відїзду Ю. Т. на Україну.

Обідний М. В обороні могил полеглих українських лицарів. „До Зброї“, збірник І. Львів 1921. 8°, ст. 24—29. І осібною відбиткою, під тим же титулом: Львів 1921. 8°, ст. 8.

Обідний Михайло. Ми поборемо. „Стрілець“. Станиславів 1919. ч. 13.

Враження з фронту.

Обмін нот між Польщею і Совітською Українською Республикою. „Син України“. Варшава 1921, ч. 15/16, ст. 5—7.

Нота Раковського. Відповідь Польщі. Про повстанців.

Обовязки рангів Кулементної сотні. Памятка для кулеметчика 2-ої кулеметної бриґади. ? (1920 ?), ст. 8, ціна 50 гр.

Складено на розпорядження Командира 2-ої Кулеметн. бриґади.

Обуреннє Українського Війська з приводу розстрілу Богданівців. „Вільне Слово“. Зальцведель 1917. 4°, ч. 78, ст. 2.

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД „ЛІТОПИСУ“ зложив Вп. П. Осип Марків, Станиславів, зол. 5.—. Щира подяка за поновну пожертву на видавничу справу.

ПОДЯКА

Оцим почуваюся до обовязку зложити подяку Товариству взаїмних обезпечень на життя „КАРПАТІЯ“ у Львові за скоре й без зайвих труднощів виплаченнє повної обезпеченої суми по мойому бл. п. мужі Теодорі Гоза, проф. гімн. в Перемишлі.

Скоре й акуратне виплаченнє обезпеченнє уповажнює мене поручити це одиноке українське Товариство обезпечень на життя „КАРПАТІЯ“ найширшим кругам української суспільности.

Ярослава Гоза.

ЗАМОВЛЯЙТЕ,
ЩОБ БУЛА У ВАС У ХАТІ,
КНИЖКУ

„СІРІ ОДНОСТРОЇ“

нову повість Максима Брилинського, що вийшла накладом „Неділі“ й має 320 сторінок та кольорову окладинку. Ця повість, в якої тему лягли бої від відвороту зі Львова до переходу за Збруч, має незвичайну живу акцію й кольорит, надається спеціяльно до читальн. клюбових і приватних бібліотек з нагоди листопадових роковин, зокрема для читання наголос.

Замовляти в Адміністрації
„НЕДІЛІ“, ЛЬВІВ, РИНОК 10.

Ціна 2.70 зол., порто 50 сотиків.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VI. річник / Число 12. / Грудень 1934.

ЗМІСТ:

Проповідь Іляріона
Микола Матіїв-Мельник 2

З життя У. С. С. в 1917 р.
Мирон Заклинський 4

Ді
Анатоль Курдидик 5

Розброєння частин V. гарматнього полку селом Великі Луги
сот. Гриць Сенечко 7

Останній козацькій похід за гетьманування Б. Хмельницького (1656-1657)
Д-р М. Р. 12

Вольфсберґ
о. Йосиф Іванець 15

Історія 8-ої Галицької Бриґади
Д-р Іван Карпинець 18

Бібліоґрафія 22

Оголошення 24

Редаґують: *Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

Digitized by Google

Contents:

Літопис „Червоної Калини"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

Річник VI. 1934 (I—XII).

ЗМІСТ:

СТАТТІ

	ч.	ст.
Від Видавництва	I.	2
Музей Визвольної Боротьби України	II.	22
За поголовне членство в „У. К. Т. Д. І."	X.	21

СПОМИНИ

	ч.	ст.
Ів. Шелестинський: Як підростете, то пригадаєте їм	I.	3
Остап Лисак: На віденських бульварах	I.	7
М. Михайлик: Українське село в часи націон. революції	I.	10
М. Михайлик: Українське село в часи націон. революції.	II.	5
М. Островерха: Сонячний фрагмент.	I.	16
П. В.: Повстанчий рейд з Кишенева	I.	19
Юрій Горліс-Горський: Холодний Яр говорить	I.	21
„ „ „ „	II.	19
„ „ „ „	III.	19
„ „ „ „	IV.	21
„ „ „ „	V.	21
„ „ „ „	VI.	21
„ „ „ „	VII|VIII	31
„ „ „ „	IX.	20
„ „ „ „	XI.	17
Степан Лисак: І ми мали малих героїв.	II.	2
Василь Бачинський: Чи тільки випадки?	II.	9
С. Даушков: У кліщах двох фронтів	II.	14
С. Г.: Листопадовий переворот в Белзі	III.	2
М. Горбовий: Під Стрием	III.	9
Сот. Василь Бачинський: Весна 1920 р.	IV.	2
І. Вислоцький: Спомини розвідч. стар. 1919—23	IV.	3
„ „ „ „	V.	6
„ „ „ „	VII. VIII.	8
„ „ „ „	IX.	6
М. Горбовий: Невже тільки випадки?	IV.	6
Сот. Петро Проценко: Оскілківщина	IV.	16
Михайло Островерха: Бій за Калинівку	V.	11
Іван Патерин: Технічна сотня У. С. С. на Лисоні	VI	2
Сотн. Петренко: Листопадовий рейд 1921 р.	VI.	6
С. Гайдучок: З побуту в Тульчині	VI.	12
Др. І. Околот: Зі споминів команданта батерії про дії на відтинку Угнова	VII—VIII.	17
Павло Магас: В побідному поході	VII.—VIII.	19
Ф. Мелешко: Глодоси в часі національної революції	VII.—VIII.	20
Ф.Коковський: Із записника Лемка	VII.—VIII.	24
* * *: Смерть сот. Івана Балтра	IX.	19
Др. Никифор Гірняк: „Дядько Іван"	X.	2
о. Йосиф Іванець: Вольфсберг	X.	16
„ „ „	XI.	6
„ „ „	XII.	15
Ф. Коковський: Прелучанська міліція	XI.	2
Іван Вислоцький: Політичні настрої і течії серед старшин У. Г. А.	XI.	4
Мирон Заклинський: Дещо з життя УСС в 1917 році	XII.	4
Сотн Гриць Сенечко: Розброєння частин V. гарматнього полку селом Великі Луги	XII.	7

ІСТОРИЧНІ НАРИСИ

	ч.	ст.
Т. Коструба: Іван Богун, полковник винницький	I.	5
Ігор Лоський: З українського самостійницького руху на початку минулого століття	I.	16
„ „ „	II.	11
Іван Петренко: Дещо з історії „1-го Гуцульського полку морської піхоти"	II.	3
М. А.: Українські полководці	II	17
А. Крезуб: Дещо про стан армії У. Н. Р. на переломі 1918—19 р.	III.	4
Др. Іван Карпикець: Історія 8-ої Гал. Бригади	III.	16
„ „ „ „	IV.	18
„ „ „ „	V.	18
„ „ „ „	VI.	15
„ „ „ „	VII. VIII.	26
„ „ „ „	XI.	9
„ „ „ „	XII.	18

Digitized by Google

	ч.	ст.
Др. Ст. Божик: Шляхом слави 9-ої Бригади УГА	IV.	8
„ „ „ „	V.	13
„ „ „ „	VI.	8
Ігор Лоський: Михайло Чайківський і Україна	IV.	13
Ф. Коковський: Одна картина	V.	2
Ген. **Віктор Курманович:** Відворот У. Г. А. за Збруч	V.	3
Василь Бачинський: Памятки минулого	V.	17
Степан Олеськів: Причинки до історії Укр. Червоного Хреста на З. У. З.	VI.	5
М. Р.: „Стрілецький марш" О. Маковея	VII.—VIII.	2
М. Р.: Перший стрілецький старшинський корпус	VII.—VIII.	4
Теофіль Костpуба: Гетьман Данило Апостол	VII.—VIII.	11
С. Г.: Комітет несення помочі полоненим стрільцям У. Г. А. в Белзі	IX.	2
о. **Франц Рабій:** Арештування „москвофілів" в Самборі	IX.	4
Р. Л.: Дещо з історії III. групи „Глибока" VIII. Самбірської Бригади	IX.	10
„ „ „ „	X.	9
Др. М. Р. Останній козацький похід за гетьманування Б. Хмельницького	IX.	14
„ „ „ „	X.	21
„ „ „ „	XII	12
Богдан Гнатевич, сот.: Вишкіл У. С. С.	X.	5
С. Шрамченко: Українська морська піхота в рр. 1917—21	XI.	13
Франц Коковський: „Спіть, хлопці, спіть.." (вірш)	XI.	2
Анатоль Курдидик: Ініціял (вірш)	XI.	12
Микола Матіїв-Мельник: Проповідь Ілляріона	XII.	2
Анатоль Курдидик: Ді	XII.	5

ВІРШІ ТА ОПОВІДАННЯ

Ф. Невестюк: Прийшов „Літопис" (вірш)	I.	1
„ „ Стежі (вірш)	I.	14
Богдан Ніжанковський: І знов... (вірш)	II.	13
Ф. Невестюк: Пролом (вірш)	III.	2
Федір Дудко: Авдієнція у Гетьмана (Уривок із роману „Мазепа")	III.	12
Анатоль Курдидик: Нас було сім (вірш)	III.	18
Ярослав Курдидик: Вовки (вірш)	IV.	2
„ „ Стрілецька знимка (вірш)	IV.	2
Ф. Невестюк: Постій (вірш)	V.	2
Анатоль Курдидик: Над ставом (вірш)	V.	10
М. Островерха: Коли за волю билися ми (вірш)	V.	16
Ярослав Курдидик: Батерії (вірш)	VI.	2
Ф. Невестюк: Наші йдуть (вірш)	VII.—VIII.	2
Микола Лебединський: De pr fundis (вірш)	IX.	2
Ів. Шелестинський: Голубячий приятель	IX.	8
Микола Лебединський: Ви рушили в похід (вірш)	IX.	2

МАТЕРІЯЛИ І ДОКУМЕНТИ

Інструкція для У. С. С., що їдуть на Україну, апробована командою коша У. С. С.	VII.—VIII.	7
М. А.: Літографовані рукописні стрілецькі підручники	VII.—VIII.	35
Др. Л. Ганкевич: Умова між повновласниками З. У. Н. Р. та польською Правлячою Комісією в справі ранених, полонених та інтернованих	X.	14

БІБЛІОГРАФІЯ

І. Ш.: Список жерел до історії української визвольної війни 1914—1924	I.	24
„ „ „ „	II.	23
„ „ „ „	III.	22
„ „ „ „	V.	23
„ „ „ „	VI.	23
„ „ „ „	VII.—VIII.	36
„ „ „ „	IX.	23
„ „ „ „	XI.	22
„ „ „ „	XII.	22

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

Сот. Михайло Федик	III.	21
Сот. Володимир Гойванович	III.	21
Др. Евген Олексій	IV.	22
Хор. Володимир Китріян	IV.	23
Хор. Василь Тарнавський	VI.	22
Булавний Микола Гайдичук	VI.	23
Хор. Сидір Горбачевський	IX.	21
Чет. Іван Лісецький	IX.	22
Чет. Мирон Галан	IX.	22
Стрільці-герої з Якубової Волі	IX.	22

РІЖНЕ

З діяльности Т-ва Українських Січових Стрільців у Вінніпегу	VI.	19
Інж. І. Пекарчук: Лист до Редакції	VII.—VIII.	35
Альбом У. С. С.	VII.—VIII.	39
Листопад — місяць українських інвалідів	XI.	24

Digitized by Google

Спішіть з замовленням!

Вже вийшов

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР-АЛЬМАНАХ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ" НА 1935 РІК

ЗМІСТ:

* * * Українське військо і його традиція. Др. Іван Іванець: Пресова кватира УСС. Микола Лещій: Перші кроки. Олена Степанів: З воєнних усмішок. Лука Граничка: Стрілецька двацятка. О. Думін: Стрілецький суд. Дмитро Паліїв: Жмут споминів. Др. Никофор Гірняк: Кіш У. С. С. Денис Ликіянович: Не попав у реєстр. Осин Залеський: Картини з війни. Др. Володимир Макарушка: Фраґменти з Чортківської офензиви. В. Левицький: Два фраґменти. Др. Іван Іванець: Під Чудновом. Степан Лисак: Під Монастирисками. Віталій Юрченко: Пізнав. Юра Шкрумеляк: Передвісники хоружного Марчука. Франц Коковський: Лемківські републики. Микола Матіїв-Мельник: Тамара. Микола Кочегяр: Третій військовий зїзд у Київі. А. Марущенко-Богданівський, підполковник: Українізація частин в російській армії. Сотник Р. Ф.: З останніх боїв. Р. С. Осінь 1918 на Харківщині. Степан Фещук: З воєнних переживань. Т. Лисівський: Зі споминів курсанта.

Нова мистецька обгортка кисти арт. Р. Чорнія.

Богатий зміст!

Цікаві ілюстрації!

Ціна 2 зол., з пересилкою 2·25.

Дістати можна Істор. Кал. Альм. „Червоної Калини" по всіх українських книгарнях в краю і за границею або у ВИДАВНИЦТВІ „ЧЕРВОНА КАЛИНА", ЛЬВІВ, Зіморовича 20. — Почт. скр. ч. 43.

Digitized by Google

Навіть найбідніші можуть тепер набути видання

„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ВЕЛИКА ЗНИЖКА ЦІН

Найкраща нагода доповнити читальняні, кооперативні та приватні бібліотеки.

	ЦІНИ перше	тепер
Антін Вільшенко: Життя й пригоди Цяпки Скоропада, Віршована історія про пор. У.С.С. Цяпки, ст. 270	4·50	1·50
М. Голубець: Історія Львова від найдавніших часів, ст. 179	3·00	1·25
Богдан Лепкий: От так собі, ст. 131	1·50	0·70
Слота, ст. 27	0·90	0·30
Зірка, повість ст. 181	4·00	1·75
Вадим. повість ст. 227	4·50	2·00
Василь Софронів: Грішник. ст. 112	1·50	3·60
Халіда Едіб: В огні, повість ст. 234	4·50	2·50
Берестейський мир — спомини і матеріяли ст. 320	8·00	3·50
Роман Купчинський: У зворах Бескиду	3 90	3·90
Федір Дудко: Чорторий, ст. 180	3·50	3·00
Квіти і нров, ст. 192	4·00	2·00
На згарищах ст. 168	2·00	2·00
Глум, оповідання, ст. 56	1·20	0·50
Ґен. Всеволод Петрів: Спомини з часів української революції.		
I. До Берестейського миру, ст. 180	3·50	1·50
II. До заняття Київа, ст 184	3·50	1·50
III. Кримський похід, ст. 164	3·50	1·20
IV. Доба Гетьманщини. ст. 117	3·00	1·20
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих, пригоди з воєн. часів ст. 262	5·00	2 00
М. Брилинський: Хр стний огонь, воєнні нариси, ст. 184.	3·50	1·50
В. Лопушанський: Перемога, повість в 2-х т. з визв війни	6·00	2·75
Д-р Степан Шухевич: Спомини:		
II. Від квітня 1919 до липня 1919.	4·00	2·50
III. Від липня 1919 до січня 1920 .	4·00	2 50
IV. Від січня 1920 до квітня 1920	4·00	2 00
V. Від квітня 1920 до серпня 1920	4·00	2·00
Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед У.С.С.)	4·50	2·00
Микола Галагани: З моїх споминів,:		
I. 80-ті роки до світової війни ст. 203 .	4·00	1·90
II. Світова війна — розвал парату — українська революція ст. 196	4 00	1·90
III. 3-тий військовий зїзд — делеґація на Кубань — більшовицька навала — прихід німців ст. 176	4·00	1·90
IV. Дипльоматична місія в Румунії. — Дипльоматична місія на Угорщині. ст. 296	6·00	2 00
Д. Дорошенко: Мої спомини II, III. IV том по 1·50		4·50
Олена Степанівна: На передодні великих подій Переживання і думки 1912—1914	2·00	0·70
Михайло Костів: Джін-гіскан гряде. ст. 102	3·00	1·20
Д-р Андрій Чайківський: Чорні рядки. Спомини за час від 1.XI. 1918—13.V. 1919	3·00	1 20
Д-р Іван Максимчук: Кожухів. Трагічна доля решток УГА., ст. 100	2·80	1·10
Микола Мельник-Матіїв: На чорній дорозі оповідання	3·50	1·50
А. Крезуб: Партизани, спомини, ст. 358, т. I. і II.	8·00	3·50
Евген Чикаленко: Щоденник (1907—1917), ст. 496	14·00	6·00
Д-р Ганс Кох: Договор з Денікіном. Причинки до трагедії УГА на Вел. Україні від 1.XI.—17.XII. 1919	1·80	0·80
Ілько Борщак: Великий Мазепинець Григорій Орлик, генерал Людвіка XV., ст. 208	7·00	5·00
І. Калічак: Записки четаря. Спомини з Хирівського фронту 1918—1919	2·80	1·20
Д-р К. Левицький: Великий зрив, ст. 150	6·00	2·50
Т. Г. Масарик: Світова революція, I. II., ст. 540	21·00	8·00
В. Приходько: Під сонцем Поділля, ст. 250	6·00	2·50
В. Юрченко: Шляхами на Соловки	5·00	4·00
Пекло на землі	5·00	4 00
В. Леонтович: Хроніка Гречок	3·50	1·70
О. Бабій: Перші стежі, повість зі стрілецького життя	6·00	2·80
І. Борщак: Мазепа. життя і пориви великого Гетьмана	5·80	4·50
О. Попович: Відродження Буковини	2·60	1·20
Видання з 1934 р. без знижки:		для членів
А. Крезуб: Нарис історії українсько-польської війни	3·50	1·75
Календар-Альманах на 1935 рік	2 00	2·00
Степан Шухевич: Невідомий	4·00	2·00

Продажа книжки тільки за готівку. При замовленні комплєту облекшуємо сплати. Гроші слати переказом або чеками П.К.О. 152.514.

„ЧЕРВОНА КАЛИНА“ Львів, вулиця Зіморовича ч. 20. -- Почтова скринка ч. 43.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

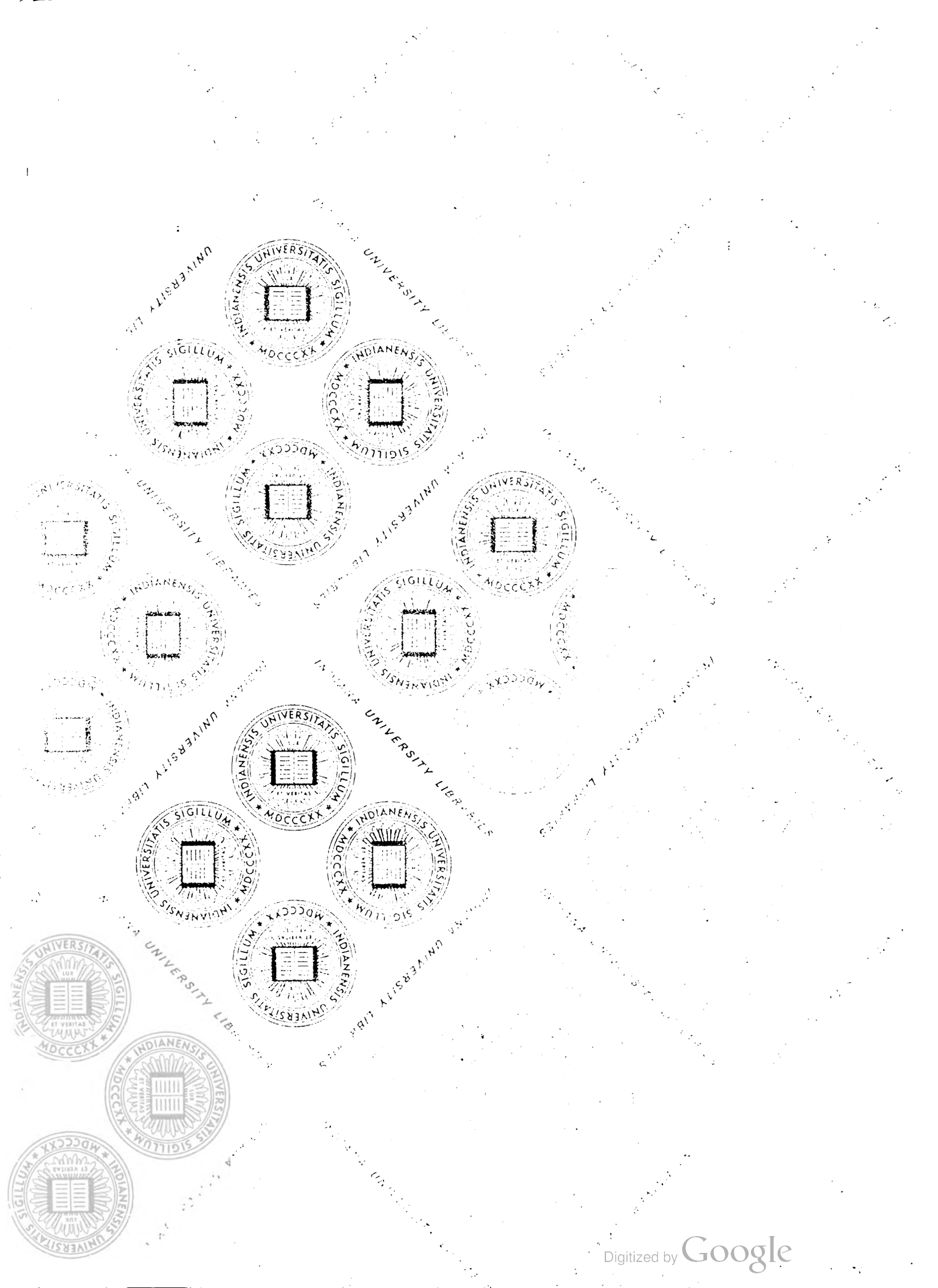

Digitized by Google

DK508
.A2L7
1934

DO NOT REMOVE
SLIP FROM POCKET

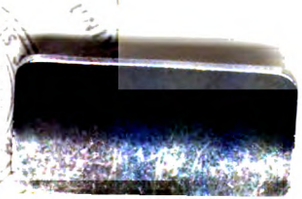

JUNE 70
N. MANCHESTER, INDIANA

DEMCO

Digitized by Google

Digitized by Google

DK508
.A2L7
1934

DO NOT REMOVE
SLIP FROM POCKET

DEMCO

JUNE 70
N. MANCHESTER,

Digitized by Google

3 0000 134 087 091

Digitized by Google